TC
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

İNÖNÜ DÖNEMİ BASINI
(1938–1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Caner ARABACI

HAZIRLAYAN
Hasan AYHAN

Konya–2013

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	HASAN AYHAN	
	Numarası	094222001008	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	GAZETECİLİK BİLİM DALI	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ■	Doktora ☐
	Tezin Adı	İNÖNÜ DÖNEMİ BASINI 1938-1950	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı	HASAN AYHAN
Numarası	094222001008
Ana Bilim / Bilim Dalı	GAZETECİLİK BİLİM DALI
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	DOÇ. DR. CANER ARABACI
Tezin Adı	İNÖNÜ DÖNEMİ BASINI (1938-1950)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan İnönü Dönemi Basını başlıklı bu çalışma 01/11/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
DOÇ. DR. CANER ARABACI		[signature]
DOÇ. DR. Bünyamin AYHAN		[signature]
DOÇ. DR. ŞÜKRÜ BALCI		[signature]

ÖN SÖZ

"İnönü Dönemi Basını 1938-1950" isimli yüksek lisans tezimde, Atatürk'ün vefatı ile Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Millî Şef İsmet İnönü döneminde, basın-siyaset ilişkisini ortaya koymayı amaçladım. Bu bağlamda kuramsal çalışmada medya-siyaset ilişkisini anlatmaya çalıştım. Ardından 11 yıllık süreç içinde İnönü'nün, otoriter bir yapıda, Türk basınını nasıl yönlendirdiğini geniş bir literatür çalışması ile ortaya koydum. Bu açıdan tezin başarısı emeği geçen herkese, kusurları bana aittir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimimde ufkumu genişleten, hiçbir zaman destek ve yardımlarını benden esirgemeyen sevgili danışman hocam Doç. Dr. Caner Arabacı'ya, tez konumun belirlenmesinde yardımcı olan, ilk danışmanım olmasına rağmen Kırgızistan'daki Manas Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak gittiği için danışmanlığını bırakmak zorunda kalan Doç. Dr. Bünyamin Ayhan'a, tezin kuramsal bölümünün hazırlanmasında yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Şükrü Balcı'ya, sorgulayan bireyler olmamıza katkı sağlayan İletişim Fakültesi Dekanımız Prof. Dr. Ahmet Kalender'e, deneyimlerini paylaşmaktan kaçınmayan, her konuda destek olan, sürekli yeni çalışmalar için beni motive eden Dr. Adem Demirsoy'a, eğitim hayatımdaki başarıda sağladıkları katkı nedeniyle ismini sayamadığım tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tezin hazırlanmasındaki zorlu süreçte desteklerini esirgemeyen anneme, babama, kardeşlerime, arkadaşlarım; Merve Ateş'e, Abdullah Akif Solak'a ve İbrahim Büyükeken'e teşekkür ederim.

Hasan AYHAN
Konya-2013

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan Ayhan	094222001008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Gazetecilik/Gazetecilik Bilim Dalı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Caner Arabacı	
Tezin Adı		İnönü Dönemi Basını 1938-1950	

ÖZET

Bu çalışmada esas olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından devletin başına geçen ve kendisine Millî Şef denilen İsmet İnönü'nün, demokrasi açısından basına yönelik uygulamaları incelenmiştir.

Çalışma İnönü'nün iktidar olduğu, 1938-1950 yıllarını kapsamıştır. 11 yıllık süreçte Türk basının durumu ortaya konurken, İnönü'nün siyasi, sosyal, ekonomik, dış politika uygulamalarına da değinilmiştir. Çünkü her gelişme doğrudan basını etkilemiştir. Ayrıca Millî Şef olarak anılan İnönü'nün kişiliği, demokrasi anlayışı, basına bakışı ve iktidarını kurması ayrı başlıklar altında ortaya konmuştur. Bu şekilde yapılmasının nedeni İnönü'nün Atatürk'ün ardından "Tek Adam" olmak düşüncesidir. Çalışmanın içinde bahsedeceğimiz gibi İnönü, Atatürk'ün karizmasının altında ezilmemek ve onun gibi tek adam olabilmek adına birçok girişimde bulunmuştur. Şüphesiz her girişim muhalif basını susturduğu gibi demokrasiye de darbe vurmuştur.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde medya-siyaset ilişkisi temel alınmıştır. Basın, tarih boyunca siyasal oluşmaların sesi olması bakımından vazgeçilmez bir kurum olmuştur. Bu özelliği dolayısıyla da iktidarlar, siyasal yaşam içerisinde sürekli olarak basını denetim altına almıştır. Millî Şef dönemine de baktığımızda durum aynı olmuştur. Otoriter bir yapı içinde Türk basını 11 yılda çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Bu açıdan konunun kuramsal olarak dahi iyi anlaşılması adına, medya-siyaset ilişkisi ayrıntılı şekilde ortaya konduğu gibi, benzer uygulamaların İnönü'den

önce de uygulandığı göstermek adına, Osmanlı Devleti ve Atatürk dönemindeki basın-siyaset ilişkisi de incelenmiştir.

Millî Şef döneminde basına yönelik uygulamaların net bir şekilde orta konması için de, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden, resmi kaynaklardan, gazetelerden, dergilerden, hatıratlardan yararlanıldığı gibi geniş bir literatür çalışması da yapılmıştır. Çalışma sonunda görülmüştür ki Türk basını, İnönü döneminde de baskılarla karşı karşı kalmış, adeta nefes alamaz duruma getirilmiştir.

Çalışmanın en önemli özelliği ise şüphesiz alanında ilk olmasıdır. Bugüne kadar Yazılan kitap ve hatıratlarda, basına yönelik uygulamalar, bölüm veya birkaç sayfa olarak yer alırken, ilk defa İnönü'nün basına bakışı müstakil bir çalışma olarak ortaya konmuştur. Bu açıdan çalışmanın bulgularının önemli bulunabileceği düşünülmektedir.
Anahtar Kelimeler: İnönü, basın, Millî Şef, medya

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan Ayhan	094222001008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Gazetecilik/Gazetecilik Bilim Dalı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Caner Arabacı	
Tezin Adı		The Press Inonu period 1938-1950	

ABSTRACT

In this study mainly was took over power after the death of Mustafa Kemal Ataturk, Ismet Inonu, and he was called the National Chief of democracy are examined in terms of applications for the press.

Study is covered İnönü's ruling years 1938-1950. 11-years period while showing the status of the Turkish press, İnönü, political, social, economic, foreign policy practices are mentioned in. Because each development directly influenced the press. Also known as the National Chief İnönü's personality, sense of democracy, and the power of the media to establish eye set forth under separate headings. The reason for this İnönü's idea to be "One-Man" after Atatürk. As we will cover in this study Inonu, Ataturk from being overwhelmed and under charisma has taken many initiatives in order to be the only guy like him. No doubt undermined any attempt at democracy as silenced opposition media.

The theoretical framework is based on the relationship between media and politics. Press, throughout history, has been an institution indispensable for the political entities to be sound. Because of this feature the governments, in political life was under constant control the media. Looking at the situation was the same as in the period of the National Chief. Authoritarian structure was exposed to a variety of pressures in the Turkish press in 11 years.

In this respect, in the name of better understanding of the subject, even in theory, media-politics relationship as set forth in detail, to show similar practices applied

before İnönü, Atatürk and period of the Ottoman Empire the press and politics were also analyzed.

In the period the National Chief for the press in a clear way to demonstrate the applications, the Archives of the Republic of Turkey Prime Ministry, official sources, journals, magazines, memoirs were being exploited in such a wide range of literature study. Result of the study showed that the Turkish press, Inonu's up against a growing challenge in the period, have been optimized almost can not breathe.

The most important feature of the study is the first of no doubt. Books and memoirs written so far, the media-oriented applications, while the chapter or a few pages, look for the first time to the press İnönü has been introduced as an independent study. In this respect, the findings of the study considered that important.

Keywords: İnonu, press, National Chief, media

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BBC	: İngiliz Haber Kanalı
BM	: Birleşmiş Milletler
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DNB	: Deutsche Nachrichten Company
DP	: Demokrat Parti
MAH/MEH	: Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti
MK	: Matbuat Kanunu
OSS	: Office of Stategic Services
OWI	: Office of War İnformation
ÖİK	: Örfi İdare Kanunu
RG	: Resmi Gazete
TBB	: Türk Basın Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMKM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanun Mecmuası
TBMMKD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanun Dergisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
SOE	: Special Operations Executive
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA VE SİYASET İLİŞKİSİ

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ ŞEF DÖNEMİNDE BASIN

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI TÜRK BASINI

GİRİŞ

Toplumların tarihlerinde önemli değişim ve dönüşüm noktaları ve bu değişime de öncülük etmiş liderler mevcuttur. Millî Mücadele hareketi ve sonrasında yaşanan gelişmeler Türk Milleti için, kendi tarihinin en önemli dönemeçlerinden birini oluşturmaktadır. Bu değişimi ve dönüşümü sağlayan lider kadro için de Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları başrolü oynamaktadır. Bu silah arkadaşlarının içinde ise şüphesiz daima öne çıkan İsmet İnönü olmuştur. Atatürk'ün vefatından sonra devleti, II. Dünya Savaşı'nın yıkımından uzak tutmak gibi önemli bir görevi başarmıştır. Çalışmanın bu anlamda konusunu, değişime ve dönüşüme yol açan lider kadro içinde yer alan ve Atatürk'ten sonra devleti yöneten Millî Şef İsmet İnönü'nün basına yönelik düşünce, davranış ve uygulamaları oluşturmaktadır.

Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü, cumhurbaşkanı olmuştur. Asker kökenli biri olan ve orduda yüksek derecede saygı gören İnönü, kişisel olarak oldukça temkinli bir insandır. Düşünce, davranış olarak ise, Atatürk'ün tam karşıtı durumundadır. Ailesine bağlı, tedbirli, becerikli bir politikacı olan İnönü, yasa ve düzeni, devlet otoritesinin üstünlüğünü ve yerleşik rejimin istikrarını yüceltmeye çalışmıştır. Bir bakıma, Atatürk'ün vefatından sonra, laik cumhuriyeti ayakta tutmak için büyük çaba harcamıştır. 1938 yılında CHP'nin I. Olağanüstü Kurultayı'nda Değişmez Genel Başkan olarak tüzükte yer alması ve parti tüzüğünün 2. maddesinde Atatürk, 'Ebedi Şef' olarak kalırken, kendisinin 'Millî Şef' olarak partinin değişmez genel başkanı ilan edilmesi, İnönü'nün farklı bir yapıya bürünmesine yol açmıştır.

Fakat bir taraftan Millî Şef seçilen İnönü diğer taraftan da Avrupa'yı yakıp yıkan II. Dünya Savaşı'na karşı ülkesini korumak zorunda kalmıştır. Çünkü artık İnönü'nün yanında Atatürk yoktu. Askeri ve siyasi kariyeri boyunca Atatürk'ün liderliği altında vazife görmeye alışan İnönü, bundan sonra kendi düşünceleri ve doğruları kapsamında Türkiye'yi yönetecekti. II. Dünya Savaşı ateşinden halkını kurtarması gerekiyordu. Bu durum karşısında, öncelikle dışarıda güçlü görünmek için içeride muhalefeti susturma yoluna gitmiştir. Böylece yerleştirilmeye çalışılan demokrasi, savaşın getirdiği yeni şartlar içinde sekteye uğramıştır.

1939-1945 yılları arasında devletin gücü İnönü de toplanmıştır. Böylece Atatürk otoritesini yıkan İnönü, Millî Şef otoritesini kurmuştur. İnönü'nün kendi otoritesini kurmasında şüphesiz sağlığında Atatürk'e muhalif olan örgütlenmenin etkisi de büyük olmuştur. Bu çevre İnönü'ye olağanüstü özelliklerde yüklemeyi ihmal etmeyerek, Millî Şef'in "*Şeref ve kahramanlığın timsali"* olduğu yönünde beyanatlarda bulunmuştur. CHP tarafından "*Hayatında yıllar önce bir kez gördüğü bir kimseyi, hemen herkesi, örneğin, bir küçük çocuğu, ordunun tüm subaylarını adlarıyla çağırabilecek bir hafızaya, yaratılıştan yüksek bir zihin ve düşünce yeteneğine sahiptir*" sözleriyle İnönü'nün adeta insan ötesi bir düşünceye, yaratılışa sahip olduğu aktarılmıştır (Ertunç, 2010: 271). CHP tüzük değişikliğinde İsmet İnönü için "*Yeni rejiminin bütün müesseselerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe ve millî bir içgüdüyle Millî Şef tanınan…*" sözleri kullanılmıştır. *Ülkü* dergisinde de, "*Cumhur Reisimiz İnönü*" başlıklı yazıda, "*Şeref ve kahramanlığın timsali… Bu çelik bakışlı adam imkansız denecek derecede kuvvetli bir realite duygusuna maliktir. Her adım attığı yerden, bir yıldız kümesi ezilmiş gibi zafer ve hürlük aydınlığının fışkırdığını gördüğümüz büyük adam…*" sözlerinin kullanılmasının yanında aynı dergide Ahmet Kutsi Tecer, Millî Şef'in millî hayatın uyanık başı olduğuna dikkat çekmekte ve "*O, maddi ve manevi cepheleriyle millî hayatı bir bütün olarak yalnız temsil etmez, güder ve yeder*" sözleriyle Millî Şef'e milletin kurtarıcısı sıfatını yüklemektedir (Aktaran: Yetkin, 1983: 160-161).

Partiden aldığı destekle kendi yönetimini kurmakta hızlı hareket eden İnönü, millî hayatı temsil etmesi şöyle dursun milletin korktuğu bir isim haline gelmiştir. Dönemin gazetecilerinden Cüneyt Arcayürek'in anılarında yazdığı şu sözler İnönü otoriteritesini net bir şekilde açıklamaktadır:

> *"O yıllar İsmet Paşa'yı kimse sevmezdi. Bizim gezindiğimiz ortamda İnönü adı, korku verirdi. İnönü'den, olağan insanlarla yönetimden, eşitlikten vb söz edilirken, herkes ses tonunu alçaltırdı. Egemen insanların dışında, başkentin nefes alıp veren çoğu kesiminde olumsuz tepkiyle anılan İnönü, beyaz 'özel trenine' biner, yurt içinde geziye çıkar, hat boyu aralıklarla dizilmiş askerlerce güvenligi sağlanırdı. Demokrat Parti hareketi ortaya çıkıncaya değin, 'Paşa'*

herkes adına düşünen, milletine doğru yolu gösteren, hemen her konuda uygulamaya geçilmesi gerekli buyrukları veren tek insandı” (Arcayürek, 1983: 29-30).

İnönü’nün bu tavrı demokrasinin gelişmesini de zayıflatmıştır. Onun için Millî Şef döneminin, en belirgin özelliği şüphesiz özgürlükleri kısıtlayan yasaklardır. Birçok yasak kanunda olmasa bile dolaylı olarak uygulanmıştır. Anayasa ve kanunlar bir tarafa bırakılarak, otoriter bir yapı sergilenmiştir. 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 103. maddesinde; “*Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz*” ifadesi bulunmaktadır. Oysa Millî Şef döneminde kabul edilerek yürürlüğe giren ve uygulanan; Millî Korunma Kanunu, Köy Kanunu, Matbuat Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu gibi kanunlar, Anayasanın 103. maddesine ve temel hak ve hürriyetlere aykırıdır. Yine bu dönemde, çalışma, mülkiyet ve ticaret hürriyetine yönelik keyfi uygulamalar yapılmış, vatandaşların Anayasa ile belirlenmiş temel hak ve hürriyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir (Akandere, 1998: 187-188).

Dönem içinde herhangi bir sansür kararnamesi olmamasına rağmen bizzat İnönü’nün şahsi sansürü uygulanmıştır. Gazeteciler sansür kanunu olmadığı için yazdıklarında özgür gibi göründükleri halde, yazdıkları yazılar yüzünden ceza da almışlardır. Bu nedenle gazeteciler, sorumluluktan kurtulmak için sansür ister olduklarını her defasında belirtmişlerdir. Fakat hükümet dışarıya karşı ülke içinde demokratik hayat devam ediyor görüntüsü vermek için sansür kararnamesi çıkarmak yerine dolaylı yoldan basını kontrol altına almıştır. Basın Kanunu’nun 30. ve 35. maddeleri değiştirilmiştir. Ülkenin güvenliğiyle ilgili sorunlar hakkında yapılmakta olan soruşturmalardan ve yine devlet güvenliği bakımından alınan önlemlerden söz eden yazılar yasaklanmıştır. 1940’ta sıkıyönetim ilan edilmiştir. 1881 sayılı Basın Kanunu’nun 50. maddesi gereği Türk Milletini küçük düşürdüğü ve yalan haber yapıldığı gerekçesiyle gazeteler kapatılmıştır. Yayınların içeriğine yasaklar getirilmiştir. Bakanlar Kurulu 50. maddeye göre isteği zaman dilediği gazete ve dergiyi kapatmıştır. Bu kapatma kararlarına ise, ne Meclis ne de yargı hiçbir şey yapamamıştır. Basında sosyal konular dahi yasaklanmıştır. Özellikle savaş nedeniyle ülkede başlayan kıtlık; hırsızlık ve gasp sayılarında artışa neden olmuştur. Ekmek,

Şeker gibi maddeler 1942 yılının başlarında vesikaya bağlanmıştır. Hükümet bütçesinin beşte dörde yakını Millî Savunma masraflarına gitmiştir. Bu ortamdan yararlanmak isteyenler yüzünden karaborsa önemli oranda artmıştır. Kıtlık ve yoksulluk neticesinde halk hükümete karşı bir hoşnutsuzluk içine girmeye başlamıştır. Hükümet bunları kontrol edemez duruma gelmiş ve iç haberlere kısıtlama getirilmiştir.

1939 yılından itibaren dış haberlerle ilgili konularda da özgürlükleri kısıtlayıcı önlemler alınmaya başlanmıştır. Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nce gazetelere sık sık bildiriler gönderilmekte ve neyi yazıp neyi yazmayacakları hususunda bir takım önerilerde bulunulmuştur. Türkiye'yi savaşın içine çekmek istemeyen İnönü, devamlı surette tarafsızlığını belirtmeye çalışmıştır ve basını da tarafsız olmaları konusunda yoğun baskı altına almıştır.

II. Dünya Savaşı'nın demokrasi ile yönetilen (ABD, İngiltere, Fransa) ülkelerce kazanılması, dünyada da demokrasi rüzgârlarını esmesine neden olmuştur. Ülkemizde dünyadaki gelişmeler paralelinde, 1945 yılının sonuna dogru "demokrasiye geçiş süreci" olarak ifade edilen gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin ülkemize yönelik tehditleriyle gerilen Türk-Sovyet ilişkilerinde Türkiye, Batı bloğu içinde yer almıştır. Bu gelişmeler siyasal iktidarın yavaş yavaş liberalleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Türkiye'nin tek partili yönetimden çok partili yönetime geçiş ortamını, siyasal, sosyal ve ekonomik iç etkenler ile dış etkenler hazırlamıştır. Ülke içindeki siyasal sistemin monolitik yapısının, sorunları çözmede yetersiz kalması, sosyal yapının etkileri ve ekonomik durumun bozulması ile ortaya çıkan toplumsal muhalefetin zorlaması, çok partili hayata geçişte iç etkenleri oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın imzalanması, dünyada demokratik ideolojilerin egemen olması ülkenin iç siyasal yapısını bu yeni duruma göre düzenleme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Tüm bunlar kapsamında çalışmamızın amacı; Millî Şef İnönü'nün hem kendi iktidarına meşruiyet kazandırmak hem de savaşın getirdiği olumsuzlukların bilinmemesi için basına yönelik sansür uygulamalarını ortaya koymaktır. Araştırmamız Millî Şef dönemiyle ilgili olduğu için İnönü'nün iktidarda güçlü olduğu 1939–1950 yılları arası inceleme kapsamına alınmıştır. Çünkü 1946'da Demokrat Parti'nin kurulması ve 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla birlikte, İnönü'nün etkinliği devlet üzerinde azalmaya başlamıştır. Muhalefette olan İnönü'nün artık savaş yıllarındaki kudretli iktidarı sona ermiştir. Onun için çalışma 11 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Yine bu dönemde İnönü'nün Millî Şefliğini inşa etme ve otoritesini kurma süreci ele alınmıştır. Türkiye'nin Jeopolitik konumu nedeniyle, savaş gerçeğinin dışında kalamayan İnönü'nün bu gerçeklik ile nasıl baş ettiğine ilişkin politikalar incelenmiştir. Birçok ülkenin kaderini ve geleceğini belirleyen Soğuk Savaş gerçeği karşısında, İnönü'nün çok partili siyasal sisteme yapısal uyum sağlamak için, CHP, Meclis, Hükümet ve devlet yapısında meydana getirdiği değişiklikler de araştırma içinde ele alınmıştır. Dönem içindeki basına getirilen iç, dış yasaklar ve Matbuat Kanunundaki değişiklikler ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Millî Şef, dönemi basın konusu hazırlanırken bu konuyla alakalı kitaplardan, makalelerden yararlanılmıştır. Literatür çalışmasında dönem içinde yaşamış gazetecilerin, siyasetçilerin, şahısların anılarından da birinci el kaynak olarak faydalanılmıştır. Ayrıca Başbakanlık Devlet Arşivleri bünyesinde bulunan Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığındaki arşiv belgelerinden faydalanarak konu bilimsel bir şekilde ele alınmıştır. Dönem içindeki kapanan gazeteler, kapanma nedenleri, hangi alanlarda kısıtlamalar getirildi, yasaklara ne şekildi uyuldu hepsi kaynaklar ışığında incelenmiştir. Bunların yanında 1939–1950 yılları arasındaki dönemin gazete koleksiyonlarından dönemle ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Özellikle araştırmada İnönü dönemindeki basın sorununun genel bir profili çizilerek özgürlüklere yönelik yasakların nasıl ve ne amaçla çıktığı belirtilmiştir.

Millî Şef'in ikinci dönemi ise çok partili siyasal sisteme geçiştir. 1945–1950 arasını kapsayan bu dönemde savaş sonrası yenidünya düzeninde, Batı demokrasileri içerisinde ve ABD yanında yer almaya çalışan İnönü'nün politikaları ve demokrasi anlayışı incelenmiştir. Birçok ülkenin kaderini ve geleceğini belirleyen Soğuk Savaş gerçeği karşısında, çok partili siyasal sisteme yapısal uyum sağlamak için, CHP, Meclis, Hükümet ve devlet yapısında meydana getirdiği değişiklikler araştırma kapsamına alınmıştır. Çünkü sistem içinde gerçekleştirilen her değişiklik doğrudan basını etkilemiştir.

Bu doğrultuda birinci bölümde medya-siyaset ilişkisi incelenmiştir. Tezin teorik kısmını da bu bölüm oluşturmaktadır. Politik meşruiyetin sağlanmasında kitle iletişim araçlarının önemine değinilmektedir. Çünkü otoriter bir siyasal sistem kuran İnönü, meşruiyetini sağlama noktasında gazete, dergi, radyo, sinema, afiş gibi dönemin propaganda araçlarına başvurmuştur. Yine bölüm içinde otoriter baskının geçmiş dönemlerde de olduğunu vurgulamak için Osmanlı ve Atatürk dönemindeki basın-siyaset ilişkisi hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise İnönü'nün, cumhurbaşkanı seçildikten sonraki siyasi, sosyal ve ekonomik politikalarından bahsedilmiştir. Ayrıca kişiliği, demokrasi anlayışı ve basına bakışı yine bu bölümde anlatılmıştır. Çünkü İnönü'nün kişiliği doğrudan hem ülkenin politikalarını hem de basını ilgilendirmiştir.

Üçüncü bölümde İnönü'nün basın politikalarının üzerinde durulmuştur. Basını kısıtlayıcı düzenlemelerden, İkinci Dünya Savaşı'ndaki baskılara kadar basın üzerindeki politika, belge ve kaynaklar ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Savaş yıllarında hem Müttefiklerin hem de Mihver grubunun Türk Basınını kendi yanlarına çekmek için, Türkiye üzerindeki propaganda faaliyetleri de yine bu incelenmiştir.

Dördüncü bölümde de savaştan sonraki Türk basının 1950 yılına kadar ki genel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca tek partiden-çok partiye geçiş süreci hakkında tarihsel analiz yapılmıştır. Bu dönem basın açısından önemli bir konum olmuştur. Çünkü demokrasi söylemleriyle özgürleşen basın, bir taraftan da

tutuklanmalar ve çeşitli cezalar ile karşı karşıya kalmıştır. Onun için bölüm uzun tutulmuş, gelişen olaylar incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA VE SİYASET İLİŞKİSİ

Kitle iletişim araçları, geçmişten günümüz dünyasına sahip olduğu güç ve yerine getirdiği işlev nedeniyle son derece önemli bir konuma gelmiştir. Bu konumu nedeniyle medyanın siyasal sistemle ilişkisi devamlı olarak sürmektedir. Medya ve siyaset ilişkisi değerlendirilirken, kitle iletişim araçları ve hükümet ilişkileri önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal iktidarın eylemlerinde medyanın kamuyu nasıl etkilediği, hükümetin medyayı nasıl etkilediği ve kamuoyunun medya sayesinde iktidarı nasıl etkilediği sürekli olarak gündeme gelmektedir. Medyanın siyasal süreçte birçok açıdan etkisi mevcuttur. Gerek iktidarın meşrulaştırılmasına, gerek siyasal anlaşmazlıkların ve sorunların çözümüne, kitlelerin harekete geçirilmesi ve siyasal söylemlerin yaygınlaştırılmasına medya yardım etmektedir (Terkan, 2005: 152).

Diğer yandan medyanın kendisiyle birlikte küreselleştirdiği en önemli yapıyı siyaset oluşturmaktadır. Siyaset, dar anlamda ve merkeziyetçi yapısını, medya sayesinde kısa zamanda küresel bir platform haline getirmiş ve medya ile ilişkilerinde kendi metafiziğini oluşturmuştur. Medya siyaset ilişkilerinde önemli olan hangi tarafın belirleyici olduğundan ziyade ortaklaşa kurdukları kendi dünyalarına ait metafiziklerdir. Bu durum medya siyaset ilişkilerinden doğan ahlaksal belirsizliği de arttırmaktadır (Filiz, 2005:1). Çünkü birey ve birey grupları günlük yaşamları dışında oluşan olaylardan kitle iletişim araçlarının kendilerine aktarıldığı kadar ve aktarıldığı biçimde haberdar olmaktadır. Toplum içinde bireylerin ideolojileri de bir bakıma kitle iletişim araçlarının oluşturduğu yapı içinde belirlenmektedir (Kaya, 1999:24).

Yöneten ve yönetilen arasındaki iletişim ise yine medya sayesinde olmaktadır. Siyasal sistemlerin, medya üzerinde hegemonya kurmak istemelerinin altında da bu yatmaktadır. Medya sayesinde iktidar ile yurttaşlar arasında karşılıklı haber ve bilgi akışı kesintisiz olarak devam etmektedir. İktidar bu haber akışını kalın

ya da ince delikli süzgeçler kullanarak iletişimin hızını tek yanlı olarak ayarlayabilmektedir. Bunun sonucu olarak da yurttaşlardan gelecek haber ve bilgi akışı bilinçli biçimde yavaşlatılmaktadır. Sistemin kendi içindeki bu akışta olabilecek tıkanma ve aksamaların giderilmesi yine medya sayesinde mümkün olabilmektedir. Ayrıca gerçek demokraside, yönetimin kendi iç işleyişiyle yurttaşlarla iletişimde meydana gelebilecek bir tıkanma iktidarın meşruluğunu tartışmaya açabilmektedir. Bunun sonucunda güven boşluğundan doğabilecek bir durum karşısında, otoritesine itaat edilmesini isteyen iktidar, daha otoriter ve baskıya dayalı yöntemlere başvurma yoluna gitmektedir. Çünkü insan vücudu için kan dolaşımı neyse, iktidar için de siyasal iletişim o kadar önemli olmaktadır (Eyüboğlu, 1999:44).

Bu anlamda iktidar sahipleri köşe yazarlarına ve muhabirlere karşı, kendi lehlerine olan haberleri ya da konuları gündeme taşımaları için çeşitli yöntemlere başvurmaktadırlar. Habercilere ya da yöneticilerine maddi veya manevi çıkar sağlamanın yanı sıra medya organını kapatmakla tehdit etmek, kâğıt ve mürekkep gibi malzemelerin fiyatlarını arttırmak, yayın izni için istenilen belgeleri verirken zorluk çıkarmak gibi yöntemlerle medyayı sindirmek istemektedirler. Siyasilerin ya da iktidar sahibi siyasilerin medyayı bu şekilde baskı altına almak istemelerinin en büyük sebebi, halkı kendi yanlarına çekebilmek için yanlı haber yaptırmak ve bunun sonucunda da daha güçlü bir hale gelerek iktidarlarını meşrulaştırmaktır (Şimşek, 2009:141). Demokratik yönetimlerde siyasal sistemin sağlıklı işlemesinin teminatı olarak görülen basın organları, siyasal ve toplumsal yaşamda önemli işlevler üstlenmektedir. Ancak demokrasiyi kurum ve kuruluşlarıyla tam anlamıyla özümseyememiş siyasal sistemler, medyanın bu işlevlerini yerine getirmesini engellemektedir (Güz, 1997, 47).

Bu açıdan konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için kitle iletişim araçlarının özellikleri ve işlevlerinin yanı sıra çeşitli sistemlerdeki medya yapısına bakılarak, medyanın tarihsel önemine dikkat çekilecektir. Ayrıca Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki basının durumuna bakılarak İnönü Dönemi Basını konusu daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü Osmanlı'nın devamı niteliğindeki Cumhuriyet döneminde basın yasalarında fazla bir farklılık yoktur. Diğer yandan cumhuriyetin ilk yıllarında

uygulanan basın politikası, çok farklı bir değişikliğe uğramadan İnönü döneminde de kullanılmıştır. Onun için Türk basının dönemsel kısa bilgisini de vermek araştırmaya ayrı bir önem katacaktır.

1.1. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları ile çok sayıda insanla aynı anda iletişim kurulabilemek mümkün olmaktadır. Bu özelliği nedeniyle 20. yüzyılla birlikte kitle iletişim araçlarının önemi giderek artmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerek Müttefik gerekse Mihver grubu geniş kesimlere hitap etme noktasında araçlardan oldukça yararlanmıştır. Toplumlara politikalarını duyarmanın yanında cephelerde askeri kuvvetleri yıpratma veya cesaretlendirme amaçlı olarak da iletişim araçlarından faydalanılmıştır. Kısacası savaşın yaşandığı 1939-1945 yıllarında gazete, dergi, sinema ve radyo adeta propaganda görevi yapmıştır. Bu bakımdan bu araçların amacının ne olduğu, kim veya kimler tarafından kullanıldığı, toplumu nasıl yönlendirdiği, ideolojilere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek gerekmektedir. Kitle iletişim araçlarının anlamını açıklamak için de inceleme kapsamında önce iletişim ardından kitle iletişimi kavramlarına bakılmıştır.

1.1.1. İletişim

İletişim insanla birlikte başlamıştır. İletişim insanın ve toplumun var oluşunun sorunlu koşulu olmaktadır. İletişim olmaksızın insan kendi ve toplumsal varlığını sürdürememektedir. İnsan kendini ve toplumunu üretebilmek için giriştiği etkinliklerde hem doğal hem de kendi yarattığı teknolojik araçları kullanmaktadır. Bu kullanımının olması, örgütlenmesi, yürütülmesi, tutulması, geliştirilmesi ve gereğinde değiştirilmesi iletişim sayesinde olmaktadır (Erdoğan ve Korkmaz, 2002: 17).

Hem günlük yaşantıda da hem de bilimsel literatürde yaygın bir şekilde kullanılan iletişim kavramı ise Latince'deki "Communicatio ve Batı dillerindeki "Communication" anlamına gelmektedir. Kavramının kökeni de "ortaklaşa" demek olan yine Latince Communis kavramına dayanmaktadır. Bu bağlamda iletişim en geniş anlamıyla canlılar arasında belirli ortaklaşa unsurlara dayanan bir süreci ifade etmektedir (Gökçe, 2003:7).

Oskay iletişim sözcüğünün, çok farklı kullanım biçimleri, tanımları ve bu kavramın ancak toplumla olan ilişkisi çerçevesinde incelendiğinde, tanımlanmaya çalışıldığında anlam kazanacağını belirtmektedir. Bu anlamda Oskay, iletişimi şu şekilde tanımlamaktadır:

> "*İletişim birbirlerine yaşadıkları ortamlarındaki nesneler, olaylar, olgularla ilgili değişmeleri haber veren; bunlara ilişkin bilgilerini birbirlerine aktaran, aynı olgular, nesneler, sorunlar karşısında benzer yaşam deneyimlerinden kaynaklanan, benzer duygular taşıyıp bunları paylaşan topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce, duygu bildirişimleridir*" (1997: 15).

Aynı şekilde çok eski çağlardan itibaren insan hayatının çok önemli bir yönü olan iletişime ise sosyal bilimciler değişik açılardan yaklaşmışlardır. Bu yaklaşımlara göre iletişim; Bir cevap almayı sağlayacak şekilde enformasyonun iletilmesi; Bir kişi ile dinleyicileri arasında anlam ihtiva eden etkileşim yaratılması; Bir fikrin, görüşün veya enformasyonun paylaşılması; Bir kişiden veya gruptan diğerine semboller yoluyla enformasyon aktarılması olarak ele alınmaktadır. Bu tanımlamalarının ortak noktasını ise insanlar arasında enformasyonun, fikirlerin veya davranışların paylaşılması oluşturmaktadır (Turam, 1994: 43).

İletişim konusuyla ilgili çalışmalar ise 1900'lü yılların başında hız kazanmıştır. Özellikle bu dönemde iletişim sosyologlar, sosyal ve kültürel antropologlar tarafından ele alınmaktadır. 1920'lerden itibaren iletişimin bilmeselleşmesiyle iletişim çalışmalarına siyasal bilimciler de katılmaktadır. İletişim 1940'larda enformasyon teorisi ve Lasswell'in görüşünün egemenliğinde tanımlanmaktadır. Bu iki görüşten sonra ortaya çıkan tanımlar ise hemen hemen enformasyon teorisini tanıtmaktadır (Erdoğan, 2005: 33). 1948 yılında Laswell'in iletişimi tarif etmek için kullandığı "*Kim kime karşı hangi kanaldan neyi söylüyor, sonuçta hangi etkiler oluşuyor?*" sorusu iletişimin gerçekleşmesi için gerekli bütün öğeleri barındırmaktadır. Laswell iletişimi açıklarken iletilerin her zaman etkileyici olduğunu varsayarak, etki konumunu sorun olarak ele almaktadır. İleti kaynak tarafından gönderilmekte, kanal sayesinde hedefe erişmekte ve sonuçta değişikliğe

yol açmaktadır. Buna göre iletiler uyarıları, değişiklik ise tepkiyi oluşturmaktadır. Bu durum ise uyarı ile tepkiyi doğrudan birbiriyle orantılı olduğu sonucunu doğurmaktadır. Amerika ve Avrupa'da iletişim ve özellikle kitle iletişim araştırmalarında Lasswell'in modeli yaygın olarak biçimde kullanılmaktadır. Diğer yandan ise iletişimin kaynağı, alıcısı, gönderilen mesaj, mesajın nasıl gönderildiği ve cevaptan oluşan bu öğeler bugün de iletişimde geçerliğini korumaktadır (Turam, 1994: 44, Gökçe, 2003: 12-13).

"*İletişim anlamların evrimini sağlar*" diyen Dean Barnlund ise iletişimin özelliklerine dikkat çekmektedir. Barnlund, iletişimi dinamik, devamlı, dairesel, tekrar edilemez, geri alınamaz ve karmaşık olarak incelemektedir. Bu incelemeye göre iletişim:

1- Dinamiktir: Çünkü kendi kendine karmaşık bir düzen içinde oluşan mesajlardan çok aktif bir kişinin kısıtlı hareketlerinden oluşur.
2- Devamlıdır: Çünkü kendi başına tek bir hareketten ziyade devam eden bir zincir oluşturmaktadır.
3- Daireseldir: Çünkü bir kişiden diğerine akan anlam zinciri düz bir çizgi oluşturmaz, aksine başladığı noktaya dönebilir veya yeniden keşfedilebilinir.
4- Aynen Tekrar Edilemez: Çünkü sürekli yenilenen anlamlar zinciri insanların yaklaşımlarını sürekli değiştirmektedir. İnsanların birbirlerine aynı mesajları vermesi mümkün olsa bile aynı mesajın alıcıyı ilk defa ulaştığındaki etkisi sonraki etkilerinden farklı olacağından, meydana gelen iletişim de farklı olmaktadır.
5- Geri Alınamaz: Çünkü bir kere verilmiş bir mesajın etkilerinin, alıcının dimağından hiç gelmemiş gibi silinmesi mümkün değildir.
6- Karmaşıktır: Çünkü çok değişik seviyelerde değişik kişisel, kurumsal, sosyal ve kültürel anlamlar içerir. (Turam, 1994:44).

1.1.2. Kitle İletişimi

Sosyolojik bir kavram olan kitle, toplumbilimciler tarafından olumlu ve olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Olumsuz anlamda kitle, özellikle cahil ve kuralsız insan toplulukları olarak kullanılmaktadır. Olumlu anlamda ise kitle, sosyalist kültürlerde, gücü ve belli bir iş için organize olup çalışan insanların dayanışması olarak belirtilmektedir (Adıgüzel. 2001: 73-74).

Kitle iletişimi kavramındaki kitle sözcüğü ise iletilerin veya mesajların birçok insana aynı anda iletildiği gerçeğini ifade etmektedir. Yani kitle iletişiminde kitle sözcüğü kaynak açısından belirsiz, heterojen ve anonim olarak sayıca fazla insanları belirtmektedir. Kitleyi oluşturanlar belirsizdirler ve sayıları çok fazla olduğu için de kaynağın bunlarla doğrudan doğruya veya yüz yüze iletişimde bulunması olanaksız kalmaktadır. Bu insanlar genellikle farklı sosyal statülere sahip oldukları için türdeş değil heterojen olmaktadır. Bunun nedeni ise iletişimde kaynak bunların hangi dinleyici kitlesine ait olduklarını bilmediği için kitle içinde bulunan insanlar anonim özelliğini taşımaktadır. Kısacası kitle sözcüğü ile kitle iletişim araçlarının içeriklerine yönelen bütün insanlar kastedilmektedir (Gökçe, 2003: 166-167).

Bu anlamda toplumun tümünün veya önemli bir kısmının alıcı konumunda olduğu, kitlelere yönelik iletişime ise kitle iletişim adı verilmektedir. Gazete, kitap, radyo, sinema, televizyon, afişler ve çeşitli dergiler belli başlı kitle iletişim araçları olarak belirtilmektedir. Bu araçlar herhangi bir konudaki enformasyonu kısa zamanda geniş kitlelere yayarak, günlük hayatta etkisini arttırmaktadır (Turam, 1994: 45).

Kitle iletişimin başlangıcı Gutenberg'in ilk matbaa makinesini yapmasıyla birlikte alınsa da kitle iletişim kavramı 20. yüzyılın başlarında kapitalist egemenlikle birlikte kitle iletişim araçlarının geliştirilmesine pareler olarak kullanılmaya başlanmaktadır (Erdoğan, 2005: 277). Teknolojinin gelişmesine pareler, olarak gazetenin yanına, radyo, sinema ve fotoğraf gibi yeni kitle iletişim araçlarının eklenmesiyle 19. yüzyılda sıkça kullanılan basın özgürlüğü kavramı yerini, iletişim

özgürlüğüne bırakmaktadır. Basın yerine iletişim özgürlüğünün kullanılmasının nedenini Köker, iletişim özgürlüğünün yeniden tasarlanmaya açık hale getirilmek için olduğunu belirtmektedir. 20. yüzyılın başlarından itibaren devletin düzenleyici mekanizmalarının gölgesinde var olan kamu yayıncılığının da gelişmesi aynı zamanda devlet müdahalesine ve kontrolüne açık bir medya iletişimi alanının da kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu süreçte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve bu süreçte basın özgürlüğü için verilen mücadelelere benzer bir sürecin oluşmaması da modern sansür biçimlerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır (Köker, 1998: 145-146).

Kitle iletişim terimini ise ilk kez 1940'ların başında Harold D. Laswell kullanmıştır. Bu terimin amacı toplumun örgütlenmesini yöneten modern koşulları belirtmek ve siyasal karar alma süreçlerinde bürokrasilerle onların iletişim teknolojilerinin rolünü vurgulamaktı. Kitle iletişimi, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve ekonomi gibi diğer sosyal davranış biçimlerine göre daha yeni ve disiplinler arası bir alan olarak yer almaktadır (Oskay, 1982: 309).

Kitle iletişimi ise "kitle medyası" denilen gazete, radyo ve televizyon gibi araçları kapsayan iletişim biçimi olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2005: 277). Burkart, kitle iletişimini, "*Belli özel toplumsal grupların ya da bir grubun üyelerinin, teknik araçlar kullanarak, heterojen olan ve geniş alana yayılmış bulunan sayıca fazla insanlara simgesel içerikleri iletmeye veya ulaştırmaya çalıştıkları bir süreç*" olarak tanımlamaktadır (Gökçe, 2005: 170). Meletzke de kitle iletişimi, mesajların kamusal olarak tek yönlü, teknik bir araç sayesinde dağınık bir seyirci/dinleyici kitlesine iletildiği bir süreç olarak açıklamaktadır. Kitle iletişiminde sosyal iletişim gibi iletişimsel bir eylemdir, fakat karşılıklı eylemler temel olarak kitle iletişimin kamusal olmasından kaynaklanmaktadır (Ayhan, 2007: 70). Mc Quail ve Windahl kitle iletişimini "*Uzmanlaşmış grupların geniş, heterojen ve farklılaşmış izleyicilere sembolik içerik yaymak üzere teknolojik aygıtları hizmete soktuğu kurum ve tekniklerden meydana gelir"* şeklinde tanımlayarak kitle iletişiminde özellikle önemli olan noktaları "*İletişimin tümünün açıklığı ve kamusallığı; 'gönderi' kaynaklarına sınırlı ve kontrollü ulaşım; gönderen ve alıcı arasındaki ilişkinin kişisel*

olmaması, aralarındaki ilişkinin dengesizliği, gönderen ve alıcı arasına kurumsal düzenlemelerin girmesi" şeklinde belirlemektedir (McQuail, Windahl, 1997: 16).

Erdoğan ve Korkmaz, kitle iletişimini ister ticari, ister kamu kurumu biçiminde örgütlensin, haber içeriğiyle, eğlencesiyle, müziğiyle ve belgesiyle merkezileşmiş bir öykü sistemi olarak ele almaktadır. Daha önce yerelin egemenliğinde çoğulcu bir karaktere sahip eğlence, haber-dedikodu, masal, hikâye ve müzik üretimi, kitle iletişimiyle tekelci endüstriyel yapıların eline geçmektedir. Bu sistem ürünlerinin niceliksel fazlalığı ve tür çeşitliliğiyle çoğulculuk iddia etmektedir. Çünkü kitle iletişiminin ulaşmak istediği hedef okuyucu, izleyici, alıcı, seyirci ve tüketici gibi nitelemelerle adlandırılan insanlar yer almaktadır. Aynı zamanda bu insanlar kitle iletişimin kitlesini oluşturmaktadır (Erdoğan ve Korkmaz, 2002: 19-20).

Kitle iletişimi oluşturan üç olgu bulunmaktadır. Bir başka deyişle kitle iletişimden söz edebilmek için üç şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Birincisi yeterli kağıdın bulunması, baskı tekniklerinin ve basım sanatının gelişmesi. İkincisi, üretilen basılı metinleri tüketecek bir kitle ve ortamın oluşmasının yanı sıra, bu kitlenin belirli bir kültür ve gelir düzeyine ulaşmış olmasıdır. Üçüncüsü ise toplumdaki bireylerin bir takım haklara sahip olması ve söz konusu bu hak ve özgürlüklerin bilincine vararak bunları özümsemesidir (Kaya, 1985: 2).

Diğer yandan devlet de, toplumun çıkarlarını sağlama noktasında bireylerin çıkarlarını da göz ardı etmemelidir. Fakat kitle iletişim araçlarını ellerinde bulunduranlar, bu araçlarla toplumu etkilemekte ve yönlendirmektedir. Fikirlerin ve düşüncelerin açıklanabileceği ortamlar olan kitle iletişim araçları, yalnızca art niyetle, bu araçları ellerinde bulunduranların düşüncelerini açıklama amacıyla kullandıklarında bir baskı aracı niteliği taşıyan ideolojik araçlar olabilmektedir. Bu bakımdan kitle iletişim olgusunu oluşturan araçlar, toplumsal bir işlevde bulunarak siyasal yapıda önemli bir yer işgal etmekte ve aynı zamanda ekonomik bir güç olarak piyasada yer almakta, eğitici bir potansiyel olarak kültüre etki etmektedir (Ayhan, 2007: 71-72).

1.1.1. Kitle İletişim Araçlarının Özellikleri

Kitle iletişim araçları, kaynaktan uzak bir yerde bulunan ve birbirinden ayrı konumlandırılmış çok sayıda insanla aynı anda iletişim kurmaktadır. Bu nedenle Kitle iletişim araçları, türdeş olmayan kitlelere, mekansal bağ olmaksızın seslenebilmekte ve her yerde aynı zamanda bulunabilme ve olayı anında aktarabilme özelliğine sahip olmaktadır. Halkın çoğu için kolayca edilebilir, ucuz, sürekli ve düzenli bir konuma sahiptirler (Yüksel, 2001: 5). Kitle İletişim Araçları kolay ve sınırlar olmaksızın insanlara ulaşabilmesi neticesinde bireylerin toplumsal yaşamda var oluşlarının imgesel ilişkilerini, bir diğer ifadeyle ideolojilerini de etkileyebilmektedir (Işık, 2002:4). Çünkü çok sayıda insanın gerek bilgilenmek, gerekse boş vakitlerini değerlendirmek amacıyla bu araçlara yönelmeleri ve bunların çoğunun sosyal ve siyasal olaylar hakkında bilgi edinebilecekleri alternatif kaynakların olmayışı, medyanın insanlar üzerinde etkili olmasını sağlamaktadır (Turam, 1994:46).

Kolay ulaşılabilir olmaları nedeniyle iletişim araçları, her konuyu gündeme getiremeyecekleri bilincinde oldukları için kamuoyunun neyi okumak istediğini veya hangi konuda yorumları izlemek istediğini kendileri tayin etmektedir. Böylece gündem belirleyici görevini üstlenmektedirler. İnsanları etkilemesi ve gündemi belirlemeleri nedeniyle siyasal alanda büyük önem verilmektedir. Seçmenin siyasal karar verme sürecinde önemli bir etkiye sahip olan kitle iletişim araçları, siyasal alanda seçmenin görüşlerinin pekiştirilmesi ve sağlamlaştırılmasında etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca kamuoyunun ve siyasilerin politik aktiviteleri hakkındaki görüşlerini dayandırdıkları enformasyon yine bu araçlardan gelmektedir. Dünyanın her tarafından insanların kendi aralarındaki özel tartışmaların konuları fazla olmak üzere, yöneticilerin, siyasi karar mercilerinin faaliyetlerine kadar birçok olay medya tarafından belirlenmektedir. Bu özelliğinden dolayı kitle iletişim araçları haber bültenlerinin seçiminde ve değişik bakış açılarına dayanan düzenlemelerde söz sahibi olmalarından dolayı güç sahibi olmaktadır.

Aslında iletişim araçları, topluma ayna görevi yapmaktadır. Toplumun bu araçları incelemesi, o toplumun durumu hakkında üç önemli soruya cevap vermektedir. İnsanların güncel olaylar hakkında bilgileri genellikle medyadan kaynaklandığından, medyanın hangi konuları ne kadar sıklıkla topluma verdiğini incelemek, insanların bilgi seviyesini ortaya çıkaracaktır. Medyanın işlediği konuların tematik olarak incelenmesi de toplumun hangi olaylara ve konulara önem verdiğini ve önceliklerini belirlemektedir. Verilen yayınlardan toplumun değerlerini başka bir deyişle hangi yaklaşımları doğru hangilerini yanlış bulduğunu da öğrenmek mümkün olmaktadır (Turam, 1994: 48-54).

Kitle iletişim araçları genel özellikleri itibariyle değerlendirildiğinde en temel özelliklerini süreklilik ve düzenlilik oluşturmaktadır. Gazetelerin ilk başlarda haftalık, sonradan günlük çıkması ve zaman içerisinde aynı günde birden fazla yayınlanması, radyo ve televizyon yayınlarındaki devamlık bu özellik içinde yer almaktadır. Bu araçların bir diğer özelliği de ürettikleri mesajlara talep yaratmalarıdır. Medya kuruluşları temel olarak satıcısı olmayan mal ve hizmet üretmektedir. Hedef kitlelere yarattıkları talebi ürettikleri mesajlarla karşılamaktadır. Bu bakımdan bilgiyi sosyal bir ihtiyaç haline getiren bu araçlar, zamanla hedef kitleyi kendilerine bağımlı hale getirmiştir (Güz, 2005: 10).

Özelliklerini farklı şekillerde de ele almak mümkündür. Bu anlamda McQuail, araçların farklı ve güncel özellikleri üzerinde durarak, bu özellikleri şu şekilde belirtmektedir:

- Bu araçlar haberin, düşüncenin, bilginin, gelişmenin üretilmesi ve dağıtılmasına katkıda bulunurlar.
- Bu araçlar kaynaktan hedef kitleye, bir hedef kitleden diğer hedef kitleye, toplumdaki kurumlara, insanlar arasındaki gelişmeleri yine insanlara anlatmak için kanallar oluştururlar.
- Kitle iletişim araçları halkı etkiler, insanların katılımına açık olurlar, halkın fikirlerinin var olduğu konularındaki yayınlarında halk karakterini taşırlar.

- Sosyal bir yükümlülüğü zorlama olmaksızın insanların dinleyici veya izleyici olarak farklı görüş ve organizasyonlara gönüllü katılımını sağlarlar.
- Medya kuruluşları ücretli çalışma, teknoloji ve kaynağa olan ihtiyaçları yüzünden endüstri ve piyasaya bağlı kalırlar.
- Kendiliğinden oluşturduğu bir güce sahip olmadığı halde kurumun bazı alışılmış kullanımları, yasal mekanizmaları ve yasal olmaları sebebiyle resmi güçle değişmeyen bir bağlılığı vardır (Aktaran: Güz, 2005: 11).

1.1.1. Kitle İletişim Araçlarının 4. Güç Özelliği

Kitle iletişim araçları, hedef kitleye kolay ulaşabilir olması nedeniyle dördüncü güç olduğu da ifade edilmektedir. Siyasi sistemi algılanabilir bir şekle indirgemek ve böylece siyasi bilinçlenmeyi sağlamakla da yükümlü görülen kitle iletişim araçları, bu arada eleştiri ve kontrol görevini de üstlenmektedir. Kontrol ve eleştiri görevi ise kitlesel iletişim araçlarına, toplumsal dengelerde yasama, yürütme ve yargı güçlerinden sonra dördüncü güç olma imkanını sağlamaktadır (Yüksel, 2001: 8).

İletişim teknolojilerinin büyük ölçüde geliştirilmesiyle birlikte medyanın ideolojik yapısı, günümüzde bütün toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel demokratik kuruluşların faaliyetlerini ve iş yapma tarzlarını da etkilemektedir. Girmediği bir kurum kalmadığı gibi, bu araçlar giderek, diğer üç gücün (yasa, yürütme, yargı) sistemi destekleyebilecek biçimde olan faaliyetlerinin, yayınına başlamıştır. Bu durum ise hem yönetici sınıfların devletini, demokratik ve özgürlükçü bir devlet olarak göstermekte, hem de kitle iletişim araçlarının oldukça güçlü olduğunu anlatmaktadır. Diğer yandan ise kitle iletişim sermayesiyle diğer sermayeler ve güçler arasındaki işbirliği ve rekabetin yoğunluğuna işaret etmektedir. Dördüncü güç olduğu, halkın gözü ve kulağı olduğu, demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesinin sağladığı yönündeki nesnelliği, bu araçları kullanan güçlerin yapısına göre değişmektedir (Erdoğan, 1999: 35).

Kitle iletişim araçlarının toplumun gözü kulağı olma ve kamu adına yöneticileri denetlemesi ancak özgürlük sınırları içinde olmaktadır. Medyanın özgürlük derecesi ise genellikle sahiplerinin, iletişimcilerin, çalışanların üzerindeki bürokratik ve hiyerarşik kontrol derecesiyle ölçülmektedir. Althusser, bu araçları devlete veya yönetime hâkim olan kişi ye da kurumların iktidarını devam ettirmek için kullandıkları ideolojik aygıtlar olarak görmektedir. Althusser'e göre kapitalist örgütlenme, aralarında ekonominin nedensel olarak birinci, ötekilerinin görece özerk olmakla birlikte kendilerine özgü bir etkinliğe ve bir ölçüde bağımsız tarihlere sahip olan ve birbirinden ayrı yapıların bir bütünü olarak görmektedir. Kapitalist devlet bu yapıların bütünü olan toplumu bir arada tutma amacıyla baskı aygıtlarını işletirken, bireyleri özneler olarak oluşturmaya ilişkin tanımlayıcı bir özelliğe sahip olan ideolojik pratikten yararlandığı ideolojik aygıtlarını kullanmaktadır. Bu aygıtlar iktidarın meşruiyetini sağlamakta ve mülkiyet olarak özel teşebbüse ait olmalarına rağmen işlevleri açısından bakıldığı zaman devlete hakim olan iktidarın ideolojisini halka yaymada, kamuoyu oluşturmada önemli bir işlev görmektedir (Güz, 2005: 26-35, Köker, 1998: 73).

Mills de, bu araçları bir tür belirsizliğe yol açmakla suçlayarak, Althusser'in devletin ideolojik aygıtlarında açıkladığı gibi kitle iletişim araçlarını, iktidar sahibi seçkinlerin en önemli iktidar araçları olarak değerlendirmektedir (Akarcalı, 2003: 45). Bu noktada Erdoğan da, demokrasiyi oluşturan yasama, yürütme ve yargıyı denetleyen ve gözleyen iletişim araçlarının dördüncü güç olmasının günümüz kapitalist toplumlarının yapısal gerçeğinde mümkün olmadığına işaret etmektedir (Erdoğan, 1999: 39). Gerek devlet ve gerekse onun eklentileri niteliğindeki öğelerin temel birlikteliği sürdürmek için ideolojik egemenliğe sıkı sıkıya bağlı kalmaları aynı zamanda bir siyasal/yönetsel zorunluluk olarak belirlenmektedir. Medyanın gerçek işlevi de bu ideolojik egemenliğin sürdürülmesi doğrultusunda ortaya çıkmaktadır (Topçuoğlu, 1996: 136).

1.1.2. Kitle İletişim Araçlarının işlevleri

Kitle iletişim araçlarının ayrımsal özellikleri arasında aslında onu özel yapan şey gördüğü işlevlerde yatmaktadır. İşlev sözcüğü, medyanın ne yapması gerektiği,

gerçekte ne yaptığı ve amaçlarının ne olarak göründüğü konularını kapsamaktadır (Yüksel, 2001: 6). Kitle iletişim araçlarının işlevleri zamana ve ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Hatta bu işlevler, aynı devletin içinde yer alan farklı toplumsal özellikleri taşıyan, toplum ve gruplara onların taşıdıkları gelişme aşamasına göre de farklılaşmaktadır (Ayhan, 2007: 72).

Literatürde kitle iletişiminin işlevleri üzerinde yapılmış pek çok sınıflandırılmaya rastlamak mümkünse de bunlar arasında en kabul edileni UNESCO Komisyonunca hazırlanan ve kısaca "MacBride Raporu" olarak bulunan çalışmadır. Söz konusu çalışmada kitle iletişim araçlarının şu sekiz özelliğinden bahsedilmektedir: Haber ve bilgi sağlama, toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı hazırlama, eğitim, kültür, eğlendirme, bütünleştirme işlevi. Bukart ise kitle iletişim araçlarının işlevini toplumsallaştırma, siyasal, ekonomik ve enformasyon olmak üzere 4 temel unsur olarak ele almaktadır. Bukart, siyasal işlev tanımlanmasında şu açıklamada bulunmaktadır:

> "*Demokratik bir düzende kitle iletişim araçlarının en temel işlevi, kamuoyunun oluşturulmasıdır. Kitle iletişim araçları kamuoyunu oluştururken, toplumdaki mevcut görüş ve fikirleri ayrım yapmaksızın duyurma ve inceleme sorumluğuyla çevreden gelen girdilere cevap vererek siyasi düzenin korunması yönünde bir işlev görmektedir*" (Aktaran: Yüksel, 2001:7-8).

Lasswell, kitlesel medyanın üç işlevinin olduğunu belirtmektedir: Çevre gözetimi, toplumun çeşitli kesimlerinin çevreyle olan tepkilerinde ilişki içinde olmaları, sosyal mirası bir kuşaktan diğer kuşağa aktarmak. Bu üç işleve Wright dördüncü işlev olarak eğlenceyi eklemektedir (Severin ve Tankard, 1994: 511). Schramm, kitle iletişim araçlarının işlevini 5 grubu ayırmaktadır. Schramm'a göre iletişim araçlarının işlevi: Tehlike ve imkanları haber veren bir bekçi, önemli sosyal konularla ilgili uzlaşma ve karar almayı sağlayan, alternatif görüşler sunan danışman, toplumun yeni üyelerine mevcut kültürü ileten öğretmen, güldüren, eğlendiren, dinlendiren bir araç, ticareti hızlandıran ve genişleten bir iş adamıdır (Aktaran: Güz, 2005: 12).

McQuail bu işvelere ise yeni fonksiyonlar eklemektedir. İşlevleri toplumsal ve bireysel olarak ikiye ayıran McQuail, toplumsal işlevleri beş ana başlık altında şu şekilde incelemektedir:

1- Toplumda ve dünyada yer alan olaylar ve gelişmelerle ilgili bilgi sağlama, güç ilişkilerini gösterme, yenilik, uyum ve ilerlemeyi kolaylaştırmanın yer aldığı enformasyondur.
2- Olayların ve enformasyonun anlamını açıklama, yorumlama, kurulu otorite ve normları için toplumsal destek ve Sosyalizasyonu sağlama, ayrı faaliyetleri koordinasyon, paylaşma oluşturma ve öncelikle belli göreli statüleri düzenlemenin yer aldığı korelasyon yani bağlantıdır.
3- Hakim kültürü ifade etme, alt kültürleri ve yeni kültürel gelişmeleri tanıma, değerlerin yaygınlığını ilerletme ve sürdürmenin yer aldığı devamlılıktır.
4- Zevk, oyalanma ve rahatlama aracı olma, sosyal tansiyonu düşürmenin yer aldığı eğlencedir.
5- Siyaset, savaş, ekonomik gelişme, çalışma ve bazen din ekseninde toplumsal hedefler için savaşma anlamını taşıyan seferberliktir" (Aktaran: Güz, 2005: 13).

McQuail, kitle iletişim araçlarının bireysel işlevlerini de dört başlık altında açıklamaktadır:

1- İlk bireysel işlev toplumsal işlevlerde olduğu gibi enformasyondur. Toplum ve dünya hakkında bilgi almak, pratik sorunlar ya da fikir ve karar tercihlerinde öneriler aramak, merak ve ilgiyi tatmin, öğrenme, bilgide güvenlik duyarlılığı kazanma bu başlık altında yer almaktadır.
2- Kişisel kimlik. Bu işlevde bireysel değerler için ortak birleştirici noktalar bulmak, davranış modelleri tespit etmek, değerlerle özdeşleşmek, kendi anlayışını kazanmak yer alır.

3- Entegrasyon ve sosyal etkileşimdir. Sosyal empati kurmak, bireylerle özdeşleşmek, aidiyet duygusu kazanmak, sosyal rolleri yerine getirmeye yardım etmek bu işlev içinde değerlendirilmektedir.

4- Sosyal işlevlerde olduğu gibi bireysel işlevlerden dördüncüsünü eğlence oluşturmaktadır. Sorunlardan kaçmak, uzaklaşmak, rahatlamak, var olan kültürü almak ya da yasaklamayı kabul etmek, zamanın durdurulması, duygusal boşalma ve cinsel canlandırma bu başlık altında incelenmektedir (Aktaran: Güz, 2005: 13).

Ayrıca kitle iletişim araçları, birey ve topluma okuma alışkanlığı, öğrenme, düşünceleri yenileme, olaylar hakkında bilgi ve muhakeme yapma hakkı vererek okuyucularına günlük taze haberlerin yanı sıra bilgili, düşünen ve duyarlı olma kimliğini de kazandırmaktadır (Ayhan, 2007: 74).

Kitle iletişim araçları bu işlevlerini yerine getirirken, sadece haber olgusunu kullanmazlar. Söz konusu haber ya da haberlere bağlı kanaatleri, duygu ve yönelimleri daha iyi düzenlemek, onları güçlendirmek, ortak bir düşüncede, eylemde ve tavırda toplamak için söyleşiler, röportajlar, okuyucu mektupları, gündemi izleyen köşe yazarlarının, sunucuların, yorumcuların değerlendirmelerini, analizlerini kullanmaktadır. Bütün bunlar, en hoşa gidecek ve en etkili biçimde sunmak için de fotoğraflar, görüntüler, istatistiksel grafikler, tablolar gibi görsel tasarımlarla desteklenmektedir. Bu sayede toplumda ortak kanaatlerin, duygu ve taleplerin oluşması sağlanmaktadır. Sonuçta kitle iletişim araçları uzun dönemde bireyi ve dolayısıyla toplumu eğitir, yaşamın bir parçası ve bir ortağı kılmaktadır (Girgin, 2003: 51).

1.2. Siyasetin Medya Üzerindeki Etkisi

1.2.1. Siyaset-Medya İlişkisi'nin Gelişim Süreci

17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başlarından itibaren dünyada gazete çıkan ülke sayısı artmakta, gazeteciliğin temeli olan haber verme işlevinde gelişmeler yaşanmaktadır. Gazete sayılarının artmasına pareler olarak Avrupa ülkelerinin

birçoğunda gazeteler üzerine denetimler getirilmektedir. 18. yüzyılda gazetenin ve gazeteciliğin gelişimini değiştiren iki önemli olay Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile Fransız İhtilali olmuştur. Bu savaş ve ihtilalden sonra basınının özgür olması anlayışı kabul edilmiştir (Tokgöz, 2003: 59). 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesinde düşünce ve görüşlerin özgürce iletişimi kişinin en önemli hakları arasında sayılmış ancak yasayla belirlenmiş durumlarda bu özgürlüğün kötüye kullanımından sorumlu olunacağı da ifade edilmiştir (İnuğur, 2002: 90).

19. yüzyıl ise gazetenin ve gazeteciliğin gelişmesi, kurumsallaşması bakımından köklü değişikliğin yaşandığı bir dönem olmuştur. İngiltere'de başlayan endüstri devrimi dünyada gazeteciliği de etkilemiştir. Bu dönemde gelişen enformasyon devrimiyle gazetecilik daha fazla özgürlük elde etmiştir, bir meslek şekline dönüşerek okuyucu kazanmıştır. Haber almayı, basını ve dağıtımı geliştiren icatların yapılmasıyla zaman ve yer kavramı ortadan kalkmıştır. Haber akışını daha hızlı sağlamak için Haber Ajansları kurulmuş ve gazeteler toplumsal ve teknolojik kurum olarak yerini almıştır. Haberlerde insanın ilgisini çeken konulara yer verilerek, gazeteler sadece seçkinlerin okuduğu yayın organı olmaktan çıkıp, geniş kitlelere yayılmıştır (Tokgöz, 2003: 60, İnuğur, 2002: 116).

Siyasal iletişim sürecinde yoğun olarak kullanılan medya, 20. yüzyılın ilk yarısından sonra siyasal yaşamın giderek önemi artan ve ayrılmaz araçları durumuna gelmiştir (Aziz, 2007: 10-50). 20. Yüzyılın başlarında politikanın bilimselleşmesi ile iktidarın rasyonelleşmesi sürecinde politik iletişim doğmuştur (Köker, 1998: 25). Aziz, siyasal iletişimi, "*Siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılarak yapılmas*ı', Dominique Walton ise siyasal iletişimi, "*Siyaset üzerinde kamu önünde fikir belirtmeleri meşru olan üç aktörün, politikacıların, gazetecilerin ve nabız yoklamacıların aracılığı ile kamuoyunun çelişkili söylemlerinin değiş tokuş edildiği alan*" olarak tanımlamaktadır (Aziz, 2007: 3, Köker, 1998: 25). Almond ise politik sistemde yerine getirilen bütün işlevlerin iletişim aracılığıyla ortaya çıktığını

belirtmekte, bütün politik işlevlerin iletişim aracılığıyla gerçekleştirilmesi olgusu nedeniyle, politik iletişimin esas sınır koyucu işlev olduğunu aktarmaktadır (Sancar, 2008: 20).

Bu bakımdan siyasal iletişimin 'siyaset' ilişkisi doğrudan bir ilişkidir. Siyasetin topluma ya da belirli hedef kitleye ulaşmasında iletişimin kaynağı, doğrudan siyasetin kendisini oluşturmaktadır. Siyaset süreci siyasal iletişimin de olgu ve sürecini oluşturmaktadır. Siyasal iletişimde bulunan geniş ve dar anlamı ile herhangi bir siyasal aktörün faaliyeti siyasal nitelik taşımaktadır. Bilimsel olarak olayın incelenmesi siyaset biliminin konusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla siyaset biliminin konuları siyasal iletişimin konuları ve işleyişi ile yakından ilgilidir (Aziz, 2007: 10-50).

Siyasal iletişim üzerinde çalışmaların yoğunluk kazanması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya siyasal arenasında görülen büyük değişimlere paralel olarak kendini göstermeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, evrensel toplulukta görülen genel oy ilkesinin evrensel ölçüde kabul görmesi, seçmenleri seferber edebilen kitlesel siyasal partilerin, baskı ve çıkar grupları ile kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve yaygınlaşması medyanın işlevi üzerinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir (Tokgöz, 2008: 98-99).

Siyasal iletişimde verilen mesajlar siyasal nitelik kazanmaktadır. Sonunda kısa, orta ya da uzun soluklu bir siyasal eylem söz konusu olmaktadır. Mesajların söylemi alıcı kitlenin ilgi alanına giren söylem türünü oluşturmakta ve söylemde kullanılan dil ile hedef kitlenin anlayacağı dilin örtüşmesi gerekmektedir. Tüm siyasal iletişim olgusunda amaç, hedef kitleyi etkilemek olduğundan, bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediğinin de anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Günümüzde siyasal iletişimde enformasyon akışını sağlayan üç temel unsuru vardır. Bunlar siyasal örgütler, aktörler, kitle iletişim araçlarıdır. Medyanın görevi ise siyasal söylemle hedef kitle arasında aracılık yapmaktır (Aziz, 2007: 6-7). Bu nedenle siyasal iletişim olmaksızın, politik aktörlerin toplumda meşrulaştırılması, hukuksal kuralların benimsetilip yaygınlaştırılması, ulusal ve kolektif kimliklerin

benimsetilmesi, yeni yasaların tartışılıp yürürlüğe sokulması ve yorumlanması, politik iletişimin, konuşmalarının, parti kongrelerinin geniş kitlelere iletilebilmesi, haberlerin topluma duyurulması, kamusal politikaların yaygınlaştırılması ise mümkün olmamaktadır (Sancar, 2008: 24).

Siyasete göre daha yeni bir kavram olan medya ise, zaman içinde merkeziyetçilikten sıyrılmış ve siyasetle birlikte küreselleşen bir yapı haline dönüşmüştür. Siyasetin ise propagandasını yapabileceği en önemli silahı medya oluşturmuştur. Medya organları da özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren siyasilerin veya siyasi iktidarların sesi olmuştur (Şimşek, 2009: 131).

Siyaset bir anlamda toplumda çeşitli sınıf ya da grupların erk kullanma ve özellikle de kaynak ve olanakları paylaşmada belirleyici olma mücadelesi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle bir dünya görüşü çerçevesinde toplumu etkileme ve geleceğini düzenleme çalışması olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda siyaset ve iletişim konusu derinlik ve içtenlik taşıyan bir anlama ve anlatma süreci olarak değerlendirilmektedir (Bilgiç, 2005:147-149).

Medya temel olarak siyasilerin mesajlarını topluma iletebilecekleri en önemli yapıyı oluşturmaktadır. Aynı şekilde toplumun beklentilerinin politikacıya iletilmesi görevini de medya üstlenmekte ve medyanın kontrol gücü özelliği ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan ise parlamentoların ya da meclislerin kurumsal gücü, medya organlarını nasıl kullanabildikleri açısından da önem taşımaktadır. Milletvekillerinin önemli bir kısmı yeniden seçilebilmek, daha iyi görevlere gelebilmek için medyayı kullanarak çıkar elde etme yolunu da seçmektedir (Yüksel, 2001: 142).

Siyasetçilere göre medya haber yapmaktan başka bir işe yaramayan kurumlar olarak yer almaktadır. Bu nedenle hoşlarına gitmeyen bir haber yayınladığı zaman baskılarını arttırmışlardır. Joseph McCarthy isimli Amerikalı Senatör, bir haberi tarafsız bir şekilde yazan muhabiri '*deli gömleği giymiş muhabir*' olarak nitelemiştir. McCarthy'nin bu değerlendirmesine birçok gözlemci de katılmıştır. Gazetecileri siyasi çıkarları için kullanmaktan sakınmayan McCarthy hakkında Richard Rovere

"*Muhabirleri adeta Pavlov'un köpekleri gibi kullanırdı*" eleştirisini getirmiştir (Şimşek, 2009: 127).

Medyanın siyasal sistem içinde bir takım işlevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Bu işlevlerinin başında şunlar yer almaktadır:

- Yurttaşların refahını olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyecek olayların haber yapılması.
- Günün önemli sorunlarını, bu sorunları gündeme getiren ve çözebilecek olan güçleri de içerecek biçimde saptama.
- Siyasetçilerin, baskı ve çıkar gruplarının görüşlerini anlaşılır ve aydınlatıcı anlatmaları için platform görevi görme.
- Hem çeşitli görüş açıları arasında hem de iktidarı ellerinde bulunduranlarla kitleler arasında diyalog sağlama.
- Resmi görevlilerle gücü ellerinde bulunduranların hesap vermesi için denetim mekanizması oluşturma.
- Yurttaşları siyasal süreçleri izlemekten ziyade, öğrenmeleri, tercih yapmaları ve katılmaları için teşvik etmek
- İzleyicileri duyarlı davranan kişiler olarak görme ve onlara saygı gösterme (Gurevitch ve Blumler, 2002: 264-265).

Ancak medya bu işlevlerini yerine getirmesi de mümkün olamamaktadır. Çünkü bu işlevlerini yerine getirmeye çalışırken önüne bir takım engeller konulmaktadır. Siyasetin medya üzerindeki etkisi bu engellerin başında gelmektedi. Bu bakımdan medyanın kendisine verilen toplumsal görevini yerine getirebilmesi içinde bulunduğu toplumun sosyo-politik ve ekonomik çerçevesi ile bağlantılı olmaktadır.

Basın özgürlüğü, anayasal teminat altına alınsa bile esasında içinde bulunduğu toplumsal sistemin bir parçası olması sebebiyle, sisteme egemen olan iktidar ve değerlerle uyumlu çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu noktada demokrasi bilinci ve kültürünün tam olarak yerleşmediği Türkiye'de çıkar ilişkilerinin sonucu olarak, vatandaşlar sosyo-politik ve sosyo-ekonomik konularda doğru bilgilenmek yerine,

yönlendirilmeye veya yönetilmeye çalışılmaktadır. Böyle bir durum ise kamuoyunun menfaat ilişkilerinin gerektirdiği yönde oluşumunu sağlamaktadır. Bu durum kitle iletişim araçlarına atfedilen doğru haber vermek suretiyle kamuoyunun aydınlatılarak serbestçe oluşmasına katkı sağlama görevinin tersine işlemesine yol açmaktadır. (Bal ve Bekiroğlu, 2007: 182-183).

Burada asıl mesele kitle iletişim araçlarının özgür olup olmadıkları değil, kim tarafından, nasıl, hangi amaçlar için kontrol mekanizması olarak kullanılması oluşturmaktadır (Schiller, 2005: 37). Chomsky ve Herman, iktidarın egemen olduğu ülkelerde medyanın durumunu şu şekilde belirtmiştir:

> "*Devlet bürokrasisinin iktidar aygıtlarını elinde tutuğu ülkelerde kitle iletişim araçları üzerinde uygulanan ve genellikle resmi sansürle desteklenen tekelci denetim, iletişim araçlarının egemen seçkinlerin amaçlarına hizmet ettiğini açıkça gösterir*" (2004: 35).

Burton'a göre kamuoyu üzerinde önemli bir güce sahip olan medya ve iktidar birbirlerinin güçlerini kıskanmaktadır. İktidar, yönettiği insanlar adına medyanın istediğini söylemesini ve yapmasını frenlemeye çalışırken, medya da insanları temsil ettiğini ve baskıcı güçten kurtulmak istediğini belirtmektedir. Medya ve iktidar arasındaki ilişkiyi Burton, şu şekilde açıklamaktadır:

– Kanun: Bilgi ve çalışmalarını belirli yasalar çerçevesinde korumaya çalışan hükümetin birçok organı medya ve onun meydana gelen olayları söyleme hakkı ile çatışır.

- Basın Toplantıları ve Basın Açıklamaları: Hükümet medyadaki haber servislerin temel bilgi kaynağıdır. Bu nedenle bilgi edinme noktasında haberciler hükümetin eline düşer.
- Lobi Çalışması: Siyasi gruplar kendilerine yakın gazeteciler bulundururlar
- Finans: Medya kuruluşları hükümetten vergi ve gümrük indirimi, kâğıt desteği vb. uygulamalarla finans desteği sağlamaktadır.

- Doğrudan Kontrol: İktidar basın kuruluşlarını resmi yollarla kontrol altına tutabilmektedir.
- Dolaylı Kontrol: İktidar, medya ile arasında bir gerginlik olduğu zaman dolaylı kontrol mekanizmasına başvurmaktadır.
- Medyada Boy Göstermek: İktidar üyeleri ve siyasiler partileri kadar seçmenleri gözünde itibar kazanmak için sürekli medyaya çıkmaya çalışmaktadır (Aktaran: Yüksel, 2001: 144).

Medya ve siyasal iktidar arasındaki ilişkiler günümüze kadar ortak yaşama ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Gazeteci haber kaynağına ulaşmak istemekte, politikacı da kendi söylev ve hareketlerinin haber olmasını arzulamaktadır. Cohen, March ve Olsen, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik ilişkisinin karar alma sürecinde rasgele olmayıp fırsatçı olduğu sonucunda anlaşmışlardır. Sonuçlar açısından bakıldığında ise medyanın siyasal gündemi belirleme sürecinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Yüksel, 2001: 144).

1.3. İktidarın Meşruiyetini Sağlayan Medya Kuramları

Medya ve siyaset arasındaki ilişkiler mevcut siyasal sisteme göre değişmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da iletişim sisteminin siyasal sistemden etkilenerek şekillendiği ortaya çıkmaktadır. İletişim sistemi ve siyasal sistem arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Siebert ve arkadaşlarının yaptığı "Basının Dört Kuramı" adlı çalışma bu anlamda önem taşımaktadır. Çalışmaya göre Otoriter, Liberal, Sovyet-Totaliter ve Sosyal Sorumluluk kuramları olmak üzere 4 tür medya sisteminden söz edilmektedir (Güz, 2005: 17-23). McQuail ise ekonomik, toplumsal ve siyasal alandaki gelişmelerin sonucu olarak Siebert ve arkadaşlarının geliştirdiği Normatif Medya Sistemlerini temel alan bu dört kurama Gelişmeci Yaklaşım ve Demokratik Katılımcı Kuram olmak üzere iki kuram daha eklemiştir (Işık, 2002: 37). McQuail'e göre ilk dört kuram, ulusal medya sistemlerini sınıflandırmak için yeterlidir ancak yerel otoritelerin yakından bildiği gibi medya sistemleri, filozofik veya değişken prensipler üretmektedir. Bu bakımdan var olan

sisteme yeni sistemler eklenebilmekte ve eklenen her yeni sistem medya politikasını ve pratiğinin prensiplerini ortaya koymaktadır (McQuail, 1994: 120).

1.3.1. Otoriter Kuram:

Tarihsel süreç içerisinde en uzun dönem uygulama imkanı bulan ve Ortaçağ'da etkinliğini arttıran Otoriter Kuramda her türlü yetki ve güç devleti yöneten kişi de toplanmıştır. O yıllarda bu kuramın felsefi kaynakları da dönemin filozofları ve düşünürleri tarafından oluşturulmuştur. Eflatun, Machiavelli, Hobbes, Hegel, yöneticilerin halkın iyliği ve çıkarları için tüm denetim araçlarını ellerinde bulundurabileceklerini ortaya koymuştur. Otoriter Kuram, Rönesans döneminde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Kuramla ilgili görüşlerin 17. ve 18. yüzyılın toplumsal ve ekonomik yapısıyla bütünleşmesi sonucu , gelişmeye başlayan kitle iletişim araçları siyasal yapının etkisiyle iktidarın kontrolüne girmiştir. Özellikle başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa ülkesi ve ABD'de Otoriter Kuram uygulama alanı bulmuştur (Işık, 2002a: 10-13). Bu açıdan basın alanındaki ilk düzenlemelerde egemen olan bu kuram tarihsel süreç içinde en uzun süre uygulanan kuram olarak yer almaktadır (Işık, 2002b:25).

Kitle iletişim araçlarının temel görevi kurulu otoritenin politikasını destekleyen ve sürekliliğini sağlayan yayın yapmaktır. Bu nedenle basın bazı durumlarda yayın yapabilmek için monarşiden ya da hükümetten izin almak zorunda bırakılmıştır (Severin ve Tankard, 1994: 502). Gazete, dergi gibi iletişim yayınlarını çıkarmak hükümetin izni dahilinde olmaktadır. Verilen izin ise daha sonra siyasi otorite tarafından istenildiğinde geri alınabilmektedir. Siyasi otoritenin sınırsız bir sansür yetkisine sahip olduğu söz konusu kuramın en belirleyici basın ve basın mensuplarının zorla da olsa siyasi erke bağlı kılınarak, çıkarlarına hizmet eden ve sürekliliğini sağlamaya yönelik faaliyette bulunmasıdır (Işık, 2002: 26). Kitleleri bilgilendirmeye yarayan basın, otoriter sistemde iktidarın durumunu sarsıcı, halkın politik ve moral değerlerini saptırıcı ve rahatsız edici hiçbir yayın etkinliğinde bulunmamaktadır. Sansür ve sıkı denetimin amacı da kitle iletişim araçlarını belirlenen fonksiyonundan sapmasını önlemek ya da engellemektir. Kurulu otoriteye karşı yayın yapılması ise suç teşkil etmektedir (Vural, 1994: 12). İktidarın meşruluğunu sağlamak adına uygulanan patent kullanımı, lisans sahibi olma,

doğrudan sansür ve sık sık matbaa esnaf derneklerinin düzenlemeleri ise bireylerin iktidardakileri eleştirmelerini önlemiştir (Severin ve Tankard, 1994: 502).

Vural, otoriter kuramda denetim mekanizmasını pozitif yönlü ve negatif yönlü denetim olmak üzere iki şekilde incelemektedir. Kitle iletişim araçları doğrudan doğruya kurulu otoritenin amaç ve politikalarını gerçekleştirmek için onun güdümünde ve denetiminde işletilmektedir. Bunun dışındaki etkinlikleri ise engellenmektedir. Bu durum basının pozitif yönlü denetlenmesidir. Kitle iletişim araçlarının kurulu otoriteyi sarsıcı, amaçlarına ulaşmasını engelleyici etkinliklerde bulunması yasaktır. Böyle bir teşebbüsü denetim yoluyla engellenmektedir. Bu basının negatif yönlü denetimini oluşturmaktadır. Vural, ayrıca ideolojinin kitle iletişim araçları üzerinde koyduğu denetimi üç gruba ayırmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda açıklanan pozitif yönlü ve negatif yönlü denetimdir. İkincisi kitle iletişim alanında çalışacakların siyasi iktidardan almaları gereken yetki belgesidir. Üçüncüsü alana ilişkin yasal bir düzenlemenin getirilmesi ve bunun daha sonra konulan vergi sistemiyle desteklenmesidir (1994: 12-17).

Bu yaklaşımın genel prensiplerini McQuail, şu şekilde belirtmektedir

– Medya, siyasi otoritenin kurduğu sistemi bozucu yayın yapmaktan kaçınmalıdır.
– Medya, yönetimdeki otoriteye bağlı kalmalı ve onun emirleri doğrultusunda yayın yapmalıdır.
– Medya, moral, politik değerlere ve çoğunluğa karşı saldırgan bir tutum içinde olmamalıdır.
– Bu açıdan iktidar sansürü bu kuralları uygulamak için kullanmalıdır.
– Kurulu düzene karşı olma, resmi politikaya sataşma, toplumun ve iktidarın moral değerlerine saldırma suç değerlendirmesi içinde yer almaktadır.
– Medya çalışanları sadece kendi medya kurumları içinde bağımsızdırlar (1994: 121–122).

1.3.2. Sovyetler ve Totaliter Kuram:

Ekim 1917 devriminden sonra Sovyet Rusya, medyaya bakış açısını değiştirmiştir. Marx ve Engels'in varsayımları ve Lenin'in uygulama kuralları çerçevesinde basın yeniden şekillendirilmiştir. Bu kurama göre işçi sınıfı, sosyalist toplumda gücü elinde tutar ve bu gücü korumak için, beyinsel üretim araçlarını kontrol etmek zorundadır. Böylece bütün medya, işçi sınıfının temsilcileri (Komünist Parti) tarafından kontrole tabii tutulmaktadır (McQuail, 1994: 129).

Bu yaklaşımın Otoriter kurama göre en önemli farkını iletişim araçlarının rol ve işlevlerinin daha olumlu ve açık bir şekilde tanımlanması oluşturmuştur. Bir diğer fark ise, iletişim araçlarının mülkiyet biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Otoriter kuramda kitle iletişim araçlarının sahipliği noktasında özel mülkiyete izin verilirken Sovyet kuramda medya tamamen devletin elinde bulunmaktadır. Komünist Parti yöneticileri vatandaşların neyi ne kadar duyabileceklerine karar verebilmektedir. Medya komünist ideolojinin yayılması ve kitlelere benimsetilmesi noktasında hizmet görevi yapmaktadır. Bu durum medya özgürlüğü kavramını da ortadan kaldırmaktadır. Sovyet kuramına göre, kitle iletişim araçları için mutlak özgürlük mümkün değildir. Tek bir özgürlük vardır o da Komünist Parti'nin doğru ve gerçek olarak kabul ettiği şeyleri söyleme özgürlüğüdür. Sınıfsız toplum oluşturma düşüncesi etrafında yayınlarını sürdüren medya, parti amaçlarını eleştirmemekle birlikte yalnızca kullanılan yöntem ve araçlar doğrultusunda kısmi bir eleştiri getirebilmektedir (Işık, 2002: 36).

Güz, Komünist Parti'nin düşünceleri ve uygulamaları etrafında yayın yapan Sovyet-totaliter kuramın prensiplerini şöyle belirtmiştir (2011:18):

- Medya, işçi sınıfını kontrol altında tutarak onların çıkarlarına hizmet etmelidir ve özel mülkiyet altında olmamalıdır
- Medya, sosyalleştirme, eğitim, bilgi, motivasyon, seferberlik gibi toplum için pozitif olan amaçlara hizmet etmelidir.

– Medya toplumsal görevlerini yerine getirdiği gibi hedef kitlesinin istek ve ihtiyaçlarına da cevap vermelidir.
– Toplum karşıtı yayınlara karşı toplumun medyaya sansür uygulama yetkisi vardır.
– Marxist ve Leninist görüşe göre medya tam ve objektif bir görüş sağlamalıdır.
– Gazetecilerin amaç ve idealleri toplumun çıkarlarıyla uyuşmalıdır.
– Medya, ülke ve ülke dışındaki ilerici hareketleri destekleyici yayınlar yapmalıdır.

1.3.3. Liberal Özgürlükçü Kuram:

Özgürlükçü Liberal Kuram, aydınlanma ve Rönesans'ın genel kuramları ve bunlardan doğan haklar, otoriter görüşe karşı basının özgürlükçü kuramını geliştirmiştir. Bu yaklaşımın temelleri, 17. yüzyılda atılmış ancak 18. yüzyılda İngiltere'de geliştirilmiştir (Severin ve Tankard, 1994: 502). Rönesans ve reform döneminin köklerinin entelektüel hareketleri hızlandırmasıyla ortaya çıkan düşüncelerin bir ürünü olarak gelişen ve bireyi rasyonel bir varlık olarak kabul eden liberal anlayış, devlet yerine bireyi merkez almıştır. Bir bakıma kuram insan rasyonelliği olgusu üzerine temellenmiştir (Işık, 2002: 27). Özgürlükçü kuram, bireyin istediği şeyi yayabilmesi konusunda özgür olmasını kabul etmektedir. Yaklaşımın ortaya koyduğu ilkeler, liberal demokratik sistemler gibi bireyin dürüstlüğüne, akla, gerçeğe, ilerlemeye ve halk iradesinin üstünlüğüne inanmaktadır (Güz, 2005: 19).

Kapitalist toplumlarda, liberal anlayışın düşünsel birikimi üzerinde oluşan siyasal rejimler, klasik demokrasi olarak adlandırılmaktadır. Bu bakımdan siyasal iktidarın halkın seçtiği temsilciler eliyle kullanılması, çoğunluğun yönetim hakkı, çoğunluğun sınırlandırılması ve azınlığın korunarak bir gün çoğunluk oluşturma hakkının tanınması klasik demokrasilerin temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu ilkelerin başında, bireyin temel hak ve özgürlükleri gelmektedir. Hak ve özgürlüklerin başında düşünce ve ifade özgürlüğü yer almaktadır. Bu açıdan

özgürlükçü liberal anlayış başta düşünce ve ifade özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerle bütünleşmiş bir yapı sergilemektedir (Kaya, 1985: 40–41).

Liberal anlayışa göre toplum, düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında gerçeğe ulaşmaktadır. Basın organlarına müdahale, düşüncenin ve toplumun gerçeğe ve doğruya ulaşmasını engellemektedir. Doğruluk, özgürlük ve çıkar beraber yürümeli, basının korunması ancak mantıksızlığa kayışta söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan basına sansür uygulanmamalıdır. Ancak kanunlara karşı gelinmesi, kişi haklarının ihlali durumlarında mağdur kişi ve kurumlar için yasal güvencenin sağlanması önem taşımaktadır (Güz, 2005: 21).

Özgürlükçü kuramın gelişmesini sağlayan Milton, Locke ve Mill yazılarında basının, bilgi verme, eğlendirme ve satma kadar hükümeti denetleme ve gerçeği bulmasına yardım etme görevlerini yerine getirmekle de yükümlü olduğunu öne sürmüşlerdir. Basın çoğunlukla özeldir ve herkes yayın yapabilmektedir. Medya ise iki şekilde kontrol edilmektedir. Birincisi çok sesliliktir. Bu sayede medya, kişilerin doğru ve yalan arasındaki farklılığı bulmasına olanak sağlamaktadır. İkincisi ise yasalardır. Yasal sistem onur kırıcı yayına, müstehcenliğe, edepsizliğe ve savaş zamanı kışkırtıcılığa karşı dava açılması için olanak sağlamaktadır (Severin ve Tankard, 1994: 502).

Özgürlükçü kuram üzerinde Milton, Jefferson, Erksine ve Mill gibi düşünürlerin çalışmalarıyla birlikte iletişim araçlarının bireylerin özgürlüklerini yaşamasının bir aracı olarak görülmesi süreci başlamıştır. Zaman içerisinde demokrasinin yerleşmeye başlamasıyla basının rol ve öneminin artması, kamuoyunu temsil etmesini ve buna bağlı olarak dördüncü güç vasfını kazanmasını sağlamıştır (Işık, 2002: 28).

Özgürlükçü düşüncenin belirlediği kitle iletişim araçlarının çalışma ilkelerini Vural şu şekilde açıklamıştır (1994: 14).

- Yayınlar herhangi üçüncü bir kişinin denetimine tabii olmamalıdır.
- Yayınlar herhangi bir izin almadan serbestçe yapılmalıdır.

- Bireye veya devlete karşı suç olmamak kaydıyla hükümet ya da siyasi partiye karşı yapılan yayınlar kesinlikle cezalandırılmamalıdır.
- Fikir ve düşüncelerde ortaya çıkan hataların düzeltilmesi de aynı oranda yayınlanmalıdır.
- Yasal araçlarla, yayın için bilginin toplanmasına sınır konmamalıdır.
- Haberlerin yayınlanmasında, ulusal ve uluslararası hiçbir şekilde sınır konulmamalıdır.

1.3.4. Sosyal Sorumluluk Kuramı:

Sosyal Sorumluluk Kuramı, 20. yüzyılda ABD'de İnsan Hakları Bildirgesi'ni korumak için tek başına kalmış endüstri olan medyanın sosyal sorumluluk taşıması gerektiği üzerine ortaya çıkmıştır (Severin ve Tankard, 1994: 505). Serbest pazarın, basın özgürlüğünü kurumsal olarak öngörüldüğü gibi gerçekleştirmekte ve toplumun beklentilerine cevap vermekte yetersiz kaldığı öne sürülmüştür (Kaya, 1985: 52).

20. yüzyılda kitle iletişim araçlarına iki önemli unsur radyo ve televizyonun da eklenmesiyle medya kuruluşlarında reklam olgusu ön plana çıkmış aynı şekilde iletişim alanındaki tekelleşmeyle birlikte çok seslilik yerini tek sesliliğe bırakmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak da basının halka karşı sorumluluklarını ikinci plana itmesi ve tamamen ticari kaygılar taşıması kuramın çıkış noktasını oluşturmuş ve bu kuram ile basının bağımsızlığı ile topluma karşı görev ve sorumlulukları arasında bir denge kurması gerektiği ortaya konmuştur (Işık, 2002: 27-28). Bu yaklaşım anlayışında medya kuruluşları halk için vardır ve medya kuruluşlarına sahip olmak özel bir imtiyaz hakkını elde etme anlamına gelmemektedir. Mülkiyet olarak özel teşebbüse ait medya, sadece hedef kitleye karşı değil topluma karşı da sorumluk içinde olmalıdır (Güz, 2005:22). Bu özelliği dolayısıyla sosyal sorumluluk kuramı liberal kuramdan farklılık göstermektedir. Liberal kuram, basının tüm yayınlarında (birey ve devlete karşı yayınlar hariç) özgür olması gerektiği üzerinde odaklanırken sosyal sorumluluk kuramında hükümetin arka planda kalarak medyayı öz denetim yoluyla sorumlu olmaya zorlaması gerektiği ileri sürülmüştür. Basının bağımsız olmakla birlikte, topluma karşı sorumlulukları olduğu ilkesine dayanan bu yaklaşım bir bakıma basına kontrollü bir özgürlük tanımaktadır. Denetim mekanizması

nedeniyle medya kuruluşları toplumun beklentilerini dikkate almak, bu beklentiler doğrultusunda yayın yapmak, üreteci ve tüketicilerle birlikte politik görüşleri dengeli bir şekilde vermek zorunda kalmaktadır. Bütün düşüncelere yer vermek zorunda olan medyanın, toplumsal görevlerle bağımsızlığını bağdaştırması gerekmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi sosyal sorumluluk kuramı çerçevesinde kitle iletişim araçları, bireysel özgürlük, medya özgürlüğü ve topluma karşı sorumlulukları bağdaştırmak durumundadır (Işık, 2002: 31).

Sosyal sorumluluk kuramının prensiplerini McQuail, şu şekilde belirtmiştir (1994: 128):

- Medyanın topluma karşı görevi vardır ve bu görevini yerine getirmelidir. Bu görevler başlıca, yüksek ve profesyonel öğreticilik, gerçeklik, doğruluk, nesnellik ve denge standartlarının oluşturulması şeklinde yerine getirilmelidir.
- Medyanın bu görevleri yerine getirirken, kanunlar ve yarlaşmış kurumlar çerçevesinde kendi öz denetimini sağlaması gerekmektedir.
- Medya suça, şiddete yöneltici veya kamu düzensizliğini teşvik edici yayınlardan kaçınmalıdır.
- Medya çoğulcu olmalıdır ve toplum içindeki farklı görüşlere yayınlarında yer vermelidir.
- Gazeteciler ve medya profesyonelleri, işverenlere ve pazara olduğu kadar topluma karşı da sorumludurlar.

1.3.5. Gelişmeci Yaklaşım

20. yüzyılın sonuna doğru sömürge veya işgal altında bulunan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve buna bağlı olarak siyasal, toplumsal gelişmeleri hem bu ülkelerin insanları hem de bunlarla yeni ilişkilerini belirlemek isteyen başka ülkelerin insanları için ilgi konusu olmuştur. Yeni ülkelerin toplumsal ve siyasal sorunları toplumsal ve siyasal bilimlerde önemli bir düşünsel çabanın alanı haline gelmiştir. Bu konularda geliştirilen kuramlarda kitle iletişim araçları öne çıkmaya başlamıştır. Kitle iletişim araçlarının öne çıkmasının en büyük etkisi, kısa sürede

kitlelere kolay bir şekilde ulaşmasıdır. Bu özelliği dolayısıyla yeni kurulan ülkelerin belirlenen hedeflere ulaşma çabasında iletişim araçlarının önemli katkılarının olabileceğine, bu potansiyeli harekete geçirmek için amaç doğrultusunda düzenlenmelerine dikkat çekilmiştir (Kaya, 1985: 59).

Bu yaklaşımın kaynağını UNESCO'nun iletişim problemi ile ilgili hazırladığı ve MacBride Raporu olarak bilinen çalışma oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın başlangıç noktasını gelişmekte olan ülkelerin diğer kurumlarının kullanımını sınırlayan veya onların potansiyel yararlıklarını azaltan bazı ortak şartlar oluşturmaktadır. Öncelikle bu ülkelerde iletişim alt yapısı, mesleki bilgi ve beceriler, üretim ve kültürel kaynaklar ile mevcut izleyici kitlesi yetersizdir. Bunların yokluğu veya eksikliği engelleyici bir etmendir. İkinci bir etmen de bu ülkelerin gereksinimleri olan teknoloji, beceri ve kültür ürünlerini sağlamak için gelişmiş ülkelere bağımlı olmalarıdır. Üçüncü olarak bu toplumların değişik düzeylerde de olsa ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmeye karşı başlıca ulusal görev olarak düşkünlüğü vardır ve buna diğer kurumların uyması gerekir. Dördüncüsü, uluslar arası politikalarda birbirlerine benzer kimlik ve çıkarlarının giderek daha fazla farkına varmalarıdır. Bu durum ortak bir tutum almaya ve dayanışmaya yöneltmektedir (Kaya, 1985: 60, Güz, 2005: 23, Işık, 2002: 38). Buradan yola çıkan gelişmeci kuram kitle iletişim araçlarının ülkenin potansiyelini harekete geçirmeye yönelik "olumlu gelişme görevleri" üstelenebileceği, ulusal hedeflere ulaşmaya katkı sağlayabileceği ve toplumsal değerleri tahrip etmek yerine yapıcı olabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Böyle bir süreçte medya, ülkenin her alanda gelişmesi yönünde konumlandırılacağı gibi gerektiğinde de devletin alana kısıtlamalar getirebileceği ifade edilmektedir (Işık, 2002: 39). Yayıncıların ve fikir işçilerinin haber toplama ve yayma özgürlükleri ve sorumlulukları olmasına rağmen haber toplama ve yazma hürriyeti, ekonomik öncelikler ve toplumların gelişim gereksinimlerine göre sınırlandırılmaktadır. Üçüncü Dünya Ülkelerinde bu durum sıkça rastlanmaktadır. Bu ülkeler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. madde ifadesine sadık kalmaya söz vermelerine rağmen ulusal çıkarları için otoriter kurallarını işleterek medyaya müdahalede bulunmaktadırlar (Vural, 1994: 30-31). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin iç dinamiklerindeki farklılıklar nedeniyle bu

ülkülerin iletişim alanındaki düzenlemelerini genel bir çerçeveye oturmak genellikle mümkün olamamaktadır (Işık, 2002: 39-40).

Medyada gelişme kuramının ortak noktasını, ekonomik gelişmenin kabul edilmesi ve sıklıkla etkileşim içinde olan ulusal yapılanma oluşturmaktadır. Medyanın ve gazetecilerin belirli özgünlükleri bu amaca yardım etmek için onların sorumluluklarına indirgenmektedir Diğer yandan ise bireysel özgürlüklerden ziyade topluluk hedefleri vurgulanmaktadır (McQuail, 1994: 132). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. maddesindeki iletişim kurma hakkı konusu bu açıdan önemlidir. Kitle iletişim araçlarına verilen görevler bu madde etrafında belirlenmektedir. Bu verilen belirlemeler ışığında kitle iletişim araçları yayın akışında var olan ulusal politikayla tutarlı, ülkenin gelişmesindeki görevini sürdürecek, yayın içeriğinde ulusal kültür ve dile öncelik verecek, siyasal ve coğrafi yakınlığı olan öteki ülkelerle ilgili haber ve bilgilere öncelik tanıyacaktır (Vural, 1994: 30).

Genel itibariyle bakıldığında gelişme kuramının prensipleri şu şekilde oluşmaktadır (McQuail, 1994:132):

- Medya millî politika doğrultusunda gelişimini sürdürmeli ve bu doğrultusunda görevini yerine getirmelidir.
- Medyanın özgürlüğü sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak kısıtlamaya açık olmalıdır.
- Yayın içeriklerinde toplumsal kültüre ve dile öncelik verilmelidir.
- Gazeteciler ve diğer medya çalışanları bilgi toplama ve yaymada özgürlüğe olduğu kadar sorumluluklara da sahiptir.

1.3.6. Demokratik Katılımcı Kuram

19. yüzyılda ulusal yayıncılık politik ve ekonomik devrimlerle başlayan uzun demokratik değişim ve sosyal ilerleme sürecine ulaşmıştır. Bu süreç içerisinde de demokratik katılım terimi kullanılmaya başlamıştır. Bu terim politik ve sosyal katılımı kolaylaştırmaktan çok engel olan bir parlamenter demokrasi sistemi ile bir yanılgıdan kurtulma hissini ifade etmektedir. Bu kuramın merkez noktası politik

toplumda aktif alıcının ihtiyaçları, ilgileri ve arzularına bağlıdır. Bilgi hakkı, Cevap ve düzeltme hakkı, küçük çaplı toplum, ilgi grubu ve yan kültür oluşturulmasında karşılıklı etkileşimde medyanın kullanımı hakkını içermektedir. Merkezileştirilmiş, yüksek değerli, profesyonelleşmiş, tarafsızlaştırılmış, devlet kontrolünde bir medyanın gerekliliğin reddetmektedir. Çoğulculuğu, miktarın küçüklüğünü, yerelliği, kurumsallaşmamayı, verici-alıcı rollerinin değişebilirliğini toplumun bütün seviyelerinde iletişim bağlarını desteklemektedir (McQuail, 1994:133-134).

Medyanın temel fonksiyonu demokratik bir toplumda, demokrasinin özü gereği halkın yönetime katılmasını sağlamaktır. Kitle iletişim araçlarının görevleri açısından bu durum ele alındığında diğer görevleri bunun türevleri olarak yerine geçecektir. Çünkü aracın varlık nedeni halktır ve hizmet vereceği kitle de halk olmalıdır. Yerel topluluklar iletişim hakkı için kendi aracına sahip olmalıdır. Bu açıdan kurama göre tekelleşme ancak bu şekilde önlenebilecektir.

Ayrıca tekelleşmeyle birlikte, küçük grupların iletişim araçlarına ulaşmasının engellendiği düşüncesi de kuramın oluşmasını sağlamıştır. Bu nedenle kurama göre kitle iletişim araçları bölge düzeylerini dikkate alan ve halkın büyük grupları yanında küçük guruplarının da ulaşabileceği ve kamu yararına çalışacağı bir şekilde yeniden düzenlenmelidir (Vural, 1994: 32). Ancak Denis McQuail, tekellerin nasıl ortadan kaldırılacağına dair bir öneri ortaya atmamasına rağmen, küçük ölçekli, yerelleşmiş ve etkileşimci iletişim araçlarının izleyicilerin katılımına daha açık olacağını savunmaktadır Bu kapsamda kitle iletişim araçlarının izleyicilerin kontrolünde sosyal yaşamla iç içe olması, eşit katılım için fırsatlar üretmesi savunulmaktadır (Aktaran: Işık, 2002: 41-42).

McQuail (1994:135), kuramın prensiplerinin özelliklerini şöyle belirtmektedir:

- Vatandaşlar ve azınlık grupları, iletişim hakkına ve ihtiyaçlarını kendi belirlemelerine göre medya tarafından hizmet edilme hakkına sahiptirler.
- Medyanın içeriği ve işleyişi, ülkedeki politik ideolojiye veya bürokratik kontrole tabii olmamalıdır.

- Özellikle medya organizasyonları, profesyoneller veya medya müşterileri için değil izleyicileri için var olmalıdır.
- Gruplar, organizasyonlar, yerel toplumlar kendi medyalarını kurabilmelidir.
- İletişim sadece medya profesyonellerinin eline bırakılmamalıdır.
- Karşılıklı etkileşim ve katılımcı medya formları geniş çaplı*, tek yönlü ve* profesyonelleştirilmiş medyadan daha iyidir.

Görüldüğü gibi medyanın işlevi, ülkelerin siyasi sistemlerine göre değişse de değişmeyen tek gerçeklik medya-siyaset ilişkisidir. Otoriter ve sovyet kuralında medya nasıl baskı altına alınıyorsa, liberal modelde de medya enformasyon bilgilerini toplarken kurallara ve bireyin temel hak ve özgürlük sınırlarına göre hareket etmektedir. Söz konusu medya olunca, sistemin özgür veya baskıcı olması önemli değildir. Medya toplum içinde 4. güç konumunda yer alıyorsa, iktidarın da kendi meşruluğunu sağlama noktasında medyayı belli kurallara göre sınırlama anlayışı değişmemektedir.

1923–1950 yıllarını kapsayan Tek Parti Dönemi de basınla ilişkilerin ve yasakların devam ettiği bir dönem olmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte devlet sistemi demokratik bir yapı almaya başladıysa da basın, rejimin amaç ve hedeflerinin daha iyi ulaşması ve devrimlerin halka benimsetilmesi için sıkı bir kontrol altına tutulmuştur. Devlet sözde liberal ve özgürlükçü bir yapı olmasına rağmen basına uyguladığı tavırda tam bir otoriter yapı sergilemiştir. Özel teşebbüs tarafından çıkarılan yayın organları CHP tarafından 1939 yılında oluşturulan Basın Birliği (onun öncesinde oluşturulan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdüriyeti ve çıkarılan Takriri Sükun Kanunu) yoluyla gözetim ve denetim altına alınmıştır. Dönem içinde radyo da doğrudan hükümet denetiminde yayınlarını sürdürmüştür (Işık, 2005: 80).

Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında İnönü, basının Türkiye'yi zora sokacak veya ittifaklardan birini Türkiye'nin desteklediği görüntüsünü vermemek için basına sert yasaklar getirmiştir. 1938'de Basın Kanunu'na getirilen yeni hükümlerle hükümete geniş yetkiler kazandırılmıştır. Basının yönetimi İnönü ve hükümetin tekeline geçmiştir. Bakanlar Kurulu gerekli gördüğünde gazeteyi dilediği sürece kapatmıştır.

Bakanlar Kurulu'nun verdiği karar ise hüküm niteliği taşımıştır (Topuz, 1996: 96). 10 Temmuz 1939'da kurulan Basın Birliği'yle birlikte hükümeti temsil eden gazeteci ve muharrirlerin idaresinde olan bu teşekkül ile matbuat tek partinin sevk ve idaresi altına girmiştir (Korkud, t.y.: 20). 10 Temmuz 1939'da Ankara'da düzenlenen Basın Birliği kongresinde İçişleri Bakanı Faik Öztürk, "*Milletin göz bebeği olan Millî Şefimiz ve Reisicumhurumuz İsmet İnönü'nün her vesile ile matbuat ve onun hürriyeti hakkında bize ne güzel dersler verdiğini hepiniz bilirsiniz. Matbuatın esas prensipleri demek daha doğru olan bu işaretlere uymak hepimiz için millî ve vatani vazife olduğunu hatırlatmak binim için borçtur* (Yetkin, 1983: 216)" diyerek basının Millî Şef İnönü'nün istediği yönde yayın yapacağını aktarmıştır. 1940 Kasım'ında ise II. Dünya Savaşı nedeniyle alınan olağanüstü tedbirler sonucunda İstanbul bölgesinde ilan edilen sıkıyönetim kapsamında basın denetim altına alınmıştır (Topuz, 2003: 169). Hükümetin basın alanındaki en büyük kozu olan Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi gereği, Savaş boyunca çok sayıda dergi ve gazete geçici ve süresiz olmak üzere defalarca kapatılmıştır.

Bu açıdan bakıldığında İnönü döneminde basın üzerinde otoriter bir yapı uygulanmıştır. Çünkü iletişim araçları otoritenin politikasını destekleyen yayınlar yapmıştır. Gazeteler bazı durumlarda yayın yapmak için hükümetten izin almak zorunda kalmıştır. Gazete, dergi gibi iletişim yayınlarını çıkarmak hükümetin izni dahilinde olmaktadır. Verilen izin ise daha sonra siyasi otorite tarafından istenildiğinde geri alınabilmektedir. Tüm bu gelişmeler otoriter kuramın özelliklerini yansıtmaktadır.

1.4. Politik Meşruiyetin Medya Yoluyla Sağlanması

Meşruluk siyasal alanda iktidarın sağlanması ve elde tutulması bakımından büyük önem arz etmektedir. Herhangi bir siyasal sistemde yönetilenler iktidarın meşruluğuna inandıkları ölçüde kararlara kendiliklerinden uyma eğilimi göstermektedirler. Bu durum karşısında ise iktidar zora başvurmaksızın egemenliğini sağlamış olmaktadır. Yönetilenler arasında iktidarın meşruluğuna olan inancın zayıf veya düşük olması durumunda ise yönetilenler yönetenin kararlarına uyma eğilimi göstermemektedir. Bu durum ise iktidar fiziki kuvvette, tehdide ve şiddete

başvurmaktadır. Çünkü meşruluk yönetimi kolaylaştıran, sağlamlaştıran onu daha istikrarlı ve etkili kılan bir faktör olarak çıkmaktadır. Bundan dolayı iktidar sahipleri iktidarlarının meşru olduğu inancını halk arasında yaymak hususunda çaba harcamaktadır (Kapani, 2006: 92-93).

Bu anlamda kamuoyu oluşum sürecinde basın ve siyaset arasında sürekli bir etkileşim bulunmaktadır. İktidarlar, iletişimin öneminin anlaşılmasıyla birlikte karar ve uygulamalarında basın vasıtasıyla kamuoyunun desteğini kazanma yoluna gitmişlerdir. Medya, demokratik değerleri içinde bulunduğu sistemdeki sosyo-politik ve ekonomik çevreyle uyumlu yollardan gerçekleştirebilmektedir. Siyasal İletişim düzenlemeleri bu çerçevenin sınırlarını izlemekte ve kaynaklarını parçası oldukları toplumdan almaktadır. Özgür basın anayasal olarak güvence altına alınsa ve biçimsel bir özerkliğe kavuşsa bile daha geniş toplumsal sistemin bir parçası olmayı sürdürmektedir. Sistem içinde işlevlerini yerine getirirler ve bu sisteme egemen olan dürtülere yanıt vermeye zorlanmaktadırlar (Gurevitch ve Blumler, 2002: 267).

Bu nedenle medya tarafından her olay haber kriteri olarak sunulmamaktadır. İktidarı ilgilendiren haberlerinden ne şekilde verileceği de önem taşımaktadır. Haber yazımına başlanmadan önce, elde bulunan ajans metinleri ve görüşme-toplantı notları gibi kaynaklardan derlenen enformasyon, haber biçimine getirilirken bazı değişimlere uğramaktadır. Haber söylemi, en önemli enformasyon etrafında inşa edilmektedir. Seçilen haberlere ayrılan yer ve zaman, dilin vurgu sistemi, kullanılan cümlelerin yapısı, seçilen yüklemler, zarflara sıfatlara ayrılan yerler, bunların hepsi bir ideolojik seçim olmaktadır. Haber içeriği, her kesimin anlayabileceği uygun bir malzeme haline getirilirken, eklemeler ve çıkarmalar yapılmaktadır. Hangi konular sunulacak, hangi bölümler vurgulanacak, hangileri geriye çekilecek bütün bunlar ideolojik bir girişim olmaktadır. Medya bu noktada kendi iktidarının meşrutiyetini sağlamak amacıyla haberleri kendi ideolojik çerçevesinde seçmekte, haberlerin dillerini değiştirmekte ve iktidarına karşı bir başkaldırı ya da sosyal bir eylem noktasında olan kişileri sapkın olarak niteleyip dışlamaktadır (Özerkan, 2002: 67-70). Kısacası iktidar, kendisine meydan okumaya kalkışan fikirleri karalayarak, rakip düşünce biçimlerini, muhtemelen açığa vurulmayan ama sistemli bir mantıkla

dışlayarak ve toplumsal gerçekliği kendine uygun yollarla çapraşıklaştırarak meşrulaştırabilme yoluna gitmektedir.

Ancak uygulamada basın ve siyaset arasındaki ilişki 'karşılıklı çıkar' temelinde gerçekleşebilmektedir. Bu çıkar ilişkilerinin bir süre sonra çıkar çatışmasına dönüşmesi ihtimali de ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir durumda siyasal iktidar, kendi görüşlerini desteklemeyen muhalif yayın organına hukuki ve ekonomik yaptırım uygulayabilmektedir. Yaptırımlar karşısında ise basın, anlaşmazlık içerisinde olduğu siyasal iktidarın yapmış olduğu etkinliklere ya hiç yer vermemekte ya da olumsuz haberler vererek karalama kampanyasına yönelebilmektedir (Öksüz, 2007: 71, Bostancı, 1998: 138).

Aleyhine yapılan kampanyalar karşısında ise iktidar, kendine karşı aykırı sesleri (muhalefet) susturmak, halka karşı doğruluğunu ispatlamak ve gerçekçiliğini kabul ettirmek için yine medyayı kullanarak kendi ideolojik meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. İletişim sistemlerini enformasyondan mahrum bırakma ve onu tekeline alma bizzat hükümet içindeki kontrolü sağlamak için düşünülmüş en güçlü yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Schiller, 2005: 81). Van Dijk, hükümetin çamur atma kampanyalarına karşı başta sansür olmak üzere bir takım stratejiler dizini olduğunu belirtmekte ve konuya ilişkin şu tespiti yapmaktadır:

> "*İktidar seçkinleri, muhalefet ve direnişi denetlemek için başvurulan önlemleri alma olanağına sahiptirler. İktidar, seçmeci istihdam ve finansal destek yoluyla, ince ya da açık ve kaba bir sansür yoluyla, çamur atma kampanyaları ve radikaller ile onların medyalarını susturabilmektedir. Yalnız tüm iktidar gruplarının, bilgi ve enformasyonu yönlendirebilecekleri, başat amaçları ve değerleri nakledebilecekleri ve böylece başat ideolojilerin yapı taşlarını sağlayabilecekleri kapsamlı bir ekonomik, kültürel ve simgesel stratejiler dizisi vardır*" (Dijk, 1999: 343).

Buradaki temel amaç iktidarın gücünü zayıflatmak istememesinden kaynaklanmaktadır. Weber'in dediği gibi siyasal eylem meşru erkin kullanılması uğrundaki mücadeleye indirgenmektedir. Weber, bu anlamda etik olan her şeyin, siyasal mantıktan bütünüyle dışlanmasını gözlemlemektedir. Modern devletin

tekelinde bulunduğu erkin meşruluğu, kararların yasallığına, hukuk biçimindeki işlemlerin korunmasına dayanmaktadır. Bu arada yasallık ise sadece neyin hukuk biçiminde kabul edileceğini tanımlayan siyasi erkin elindedir (Habermas, 2001: 775).

Siyasal gücün medya üzerindeki en önemli baskısını sansür oluşturmaktadır. Sansür olayların belirli yanlarını ya da bütününü yasaklamayı, gizlemeyi amaçlamaktadır. Sansür mutlakıyetçi ve diktatörlüklerde açık bir şekilde görülürken, sözde demokrasiyle yönetilen ülkelerde formatı değiştirilmektedir. Söz konusu ülkelerde sansür yok anlamına gelmemektedir. Bu yerlerde karmaşık süreçler ve yapılar vasıtasıyla sansüre işlerlik kazandırılmaktadır (Bal ve Bekiroğlu, 2007: 198). Medya üzerindeki engellemeleri Gurevitch ve Blumler şöyle açıklamaktadır:

> "*Doğrudan siyasal denetim, belli içerikleri öne çıkarmak ya da bastırmak için yapılan açık siyasal baskılar, gazetecileri tercih edilen haberlere yönlendirmek ve istenmeyenlerden uzaklaştırmak için uygulanan taktikler ve gayri resmi kanallara ve ilişkilere daha kurnazca girmek gibi farklı biçimler alabilir*" (2002:275).

Nitekim İnönü döneminde de doğrudan bir sansür maddesi olmamasına rağmen dolaylı yoldan sansür uygulanmıştır. Hükümet tarafından sansür kelimesi kullanılmamakta ve sansür de kanunlaşmamaktadır. Bu durum ise gazetecileri çıkmaza sürüklemekte ve gazeteciler sansür kanunu olmadığı için yazdıklarında özgür gibi göründükleri halde, yazdıkları yazılar yüzünden ceza almaktadır. Gazeteciler sorumluluktan kurtulmak için sansür ister olduklarını her defasında belirtmişlerdir. Cihad Baban, *Son Havadis* gazetesindeki yazısında "*İsmet İnönü devrinde basına sansür konmadı, fakat bu basının neşriyatı zaman zaman direktiflerle ayarlandı"* diyerek dolaylı sansüre dikkat çekmektedir (Aktaran: Kabacalı, 1990: 137).

1.4.1. Politik Meşruiyeti Sağlayan Yöntemler

Geçmişten günümüze iktidarın ve gücü elinde bulunduran grupların yönlendirmesiyle işlevini yerine getiren kitle iletişim araçları, aynı zamanda yöneticilerinin de meşruiyetini sağlamaktadır. Özellikle baskıcı ve tutucu olan totaliter veya otoriter yönetimler de halka rejimi sevdirmek ve politik meşruiyetlerini

sağlama noktasında iletişim araçlarının önemli bir işlevi olmaktadır. Bu işlevini yerine getirirken de 5 ayrı metod kullanmaktadır. Bu metotlar hegemonya, rıza üretimi, manipülasyon, haberde sapkınlık, ve propagandadır. Tüm bu işlevler İkinci Dünya Savaşı sırasında karşı iki cephe tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Kitle iletişim araçları sayesinde Mihver grubu dünyaya Nasyonal Sosyalizm ile daha eşitlikçi bir yapı getireceğini savunurken, Müttefik grubu ise barışçı bir dünya için demokratik yönetimlerin kurulmasını vurgulamıştır. Bu bakımdan dönem içinde kitle iletişim araçlarının hangi amaç için kullanıldığını ortaya koymak için politik meşruiyeti sağlayan yöntemleri incelemek gerekmektedir.

1.4.1.1. Hegemonya ve Rıza Üretimi

Medyanın toplumları etkilemeye başlamasından itibaren güç çok büyük miktarda dağılmış ve bu dağılım bireyler, gruplar, sınıflar arasında olmuştur. Dikkat çekmek ve yönetmek, inanç ve fikirleri ikna etmek, etki davranışı, statülerle görüşmek ve yasallık, gerçeklik algısının yapısı ve tanımı gibi özelliklerinden dolayı bu araçlar devamlı gücü ellerinde bulunduranların mücadele alanı olmuştur. Genellikle otoritenin sesi olarak işlev gören kitle iletişim araçları, fikir ve emirlerin vericisi olmaktadır (McQuail, 1994: 87-88).

Gramsci bu noktada kitle iletişim araçları gerçek anlamda otoritenin sesi olabilmesi için hegemonya kavramını ortaya koymaktadır. Gramsci, Althusser gibi medya çalışmalarını 1970'lerden sonra etkilemiş ve kültürel çalışmalara damgasını vurmuştur. Gramsci'nın devlet ve sivil toplum ayrımı, Althusser'in aygıtlar kavramını çağrıştırmaktadır. Gramsci ortaya koyduğu hegemonyayı yöneten iktidar sahiplerinin rızayı sağlama biçimleri olarak görmektedir. Gramsci'ya göre hegemonya sivil toplum alanı ilişkilidir ve baskı ise devletle ilişkili bir durum oluşturmaktadır. Hegemonyada yönetici sınıf sivil toplumun olduğu kadar devletin organlarını da seferber edebilmektedir. Hegemonya sadece iktidara tabii bir sınıfı kendi çıkarlarına uyum göstermeye zorlamaya muktedir olduğu zaman değil, toplumsal formasyon üzerinde otorite uyguladığı zaman var olduğunu savunmaktadır (Gürses, 2005: 180-181, Hall, 1999: 222–223).

Aynı şekilde Hall ve Engleton da hegemonyanın işleyişi için toplumsal rızaya dikkat çekmektedir. Engleton, hegemonya kavramını, bir egemen iktidarın kendi yönetimi için hâkimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu bütün bir pratik stratejiler alanı olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe göre hegemonya kurmak, toplumsal yaşamda birisinin kendi dünya görüşünü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayarak ve böylece kendi çıkarı ile toplumun çıkarını büyük ölçüde eşitleyerek, ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik oluşturmaktır (Engleton, 2005: 168). Hall ise başat sınıf fonksiyonlarının yalnızca yönetmekle kalmayıp yönlendirdikleri, önderlik ettikleri zaman hegemonyanın işler hale geldiğini savunmaktadır. Yalnızca zor kullanma gücüne sahip oldukları zaman değil aynı zamanda sürüp giden yönetimlerine tabi sınıfların rızasını kazanacak ve bu rızaya hâkim olacak şekilde aktif olarak örgütlendikleri zaman hegemonya gerçekleşmektedir. Hegemonya var olan ideolojiyle birlikte işlem görmektedir. Hegemonya devletin baskıcı gücünün yanında (yasa, polis, ordu) aynı zamanda üst yapılara ait failler, aile, eğitim sistemi, kilise, kitle iletişim araçları ve kültürel kurumlar aracılığıyla başarılmaktadır (Hall, 1999: 222–223).

Gramsci'nın ideolojik hegemonya kuramına göre yönetici seçkinler, zenginliklerini, güçlerini ve konumlarını sürdürmek için kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadır. Bu araçlar gerekli öğeleri bireylerin bilincine yerleştirerek gücü elinde bulunduran seçkinlerin eylemlerini onaylamasını sağlamaktadır. Kitle İletişim araçlarının bu özelliği nedeniyle medya endüstrisinin sahipleri kendilerine yakın gelen fikirleri, tonlamaları ve içeriği diğer toplumsal gruplardan çok daha kolay üretebilmektedir. Böylece gücü elinde bulunduranların bakış açıları kamusal alanda daha fazla kabul görmektedir (Lull, 2001: 52-53).

Politik sistemi az ya da çok meşru fiziksel zor kullanma aracılığıyla hem kendi toplumuna hem de diğer topluluklara karşılık olarak bütünleştirme ve uyumlu kılma işlevlerini yerine getiren bir etkileşimler sistemi olarak tanımlayan Gabriel Almond, bu sistem yerine getirilen bütün işlevlerin iletişim araçlarıyla gerçekleştirildiğini belirtmektedir (Köker, 1998: 36). Almond'un düşüncesine benzer şekilde Frankfurt Okulu'nun üyelerinden Herbert Marcuse da kitle iletişim

araçlarının, gerçek kaynaklara sahip olmayan toplumu yanlış ihtiyaçlar doğrultusunda ikna ettiğini ve yönlendirdiğini ifade etmektedir (McQuail, 1994: 89). Marcuse ayrıca kapitalizmin meşruluğunu sağlama amacı doğrultusunda gündelik yaşam deneyimlerini de kuşattığını ve bu kuşatma işlevini kitle iletişim araçlarıyla birlikte gerçekleştirdiğine de dikkat çekmektedir (Köker, 1998: 59).

Gücü elinde bulunduranların hâkimiyetini savunması nedeniyle kitle iletişim araçlarına eleştirel yaklaşan Marxisizm de, bu araçların her zaman devleti elinde tutan kapitalist sınıf tarafından kontrol edildiğini vurgulamaktadır. Marx, Alman ideolojisi isimli yapıtında üretim materyallerinin ayırtına varmış olan sınıfların aynı zamanda düşünsel üretimi de kontrol ettiğini savunmaktadır. Medya sadece kapitalist hakimiyeti meşrulaştırmaktadır. Marxist kurama göre istisnalar haricinde medyanın gücü karşıtlık yaratan ya da muhalefet oluşturan ve kapitalist sistemde net olarak yeri olmayan, organize edilmiş bir form görevi görmektedir (McQuail, 1994: 88-89).

Gramsci'nın devlet anlayışı toplumsal iktidar anlamında sivil toplum çerçevesinde ele alınması gereken, iktidarın egemenliğini haklı kıldığı ve sürdürdüğü, yönetilenlerin rızalarını kazandığı uygulamaların ve kurumsal faaliyetlerin bir bileşkesi konumda yer almaktadır. Toplumsal güç ilişkileri baskı ve rızaya dayalı olarak yürütülmektedir. Bu anlamda kamuoyunu temsil ettikleri ileri sürülen iletişim araçlarıyla, politikalar halkın çoğunluğunun rızasına dayandığı izlenimini vermektedir (Gürses, 2005: 180).

Gitlin'e göre hegemonya kurulu düzene gösterilen kitle rızasının sistemli biçimde yönlendirilmesidir. Aynı şekilde "*Hegemonya bir egemenlik biçimi olarak edilgen biçimde var olamaz. Sürekli olarak yenilenmek, yeniden yaratılmak, savrulmak ve değiştirilmek zorundadır*" sözleriyle hegemonyayı anlatan Raymond Williams, var olan kültürel değerlerin egemen grupların çıkarlarına en iyi hizmeti verebilecek şekilde yapılandırıldığını ve yorumlandığını belirtmektedir (Shoemaker ve Reese, 2002: 151). Hegemonyanın tam olarak gerçekleşmesindeki temel şart toplumsal rızanın oluşmasıdır. Toplumsal rızanın oluşması aynı zamanda iktidarın meşruluğunun da dayanağını oluşturmaktadır.

Diğer yandan medya, iletişim araçlarınınmeşruluğunu sağlamaya çalıştığı gibi söylem ve politikaların toplum tarafından kabul edilmesi için bir rıza üretimine gitmektedir. İktidarın uyguladığı politikalar sonucunda oluşan krizlerde iktidar kitle iletişim araçlarını kullanarak mevcut duruma karşı rıza üretme çabasını gitmekte ve söylemlerinde toplumsal mutabakatı sağlayamaya çalışmaktadır. Kitle iletişim araçlarının gündemini siyasi iktidar belirlemektedir. Diğer yandan belli konularda kitle iletişim araçları iktidarla çatışmalı görünebilmektedir. Ancak bunlar diğer olaylar tarafından bastırılan zayıf konuları oluşturmaktadır. Bu anlamda yönetilenlerin herhangi bir sorunda hem iktidara hem de mevcut duruma karşı razı etmesinde iletişim araçları büyük önem taşımaktadır

Althusser'in de devletin ideolojik araçları çalışmasında belirttiği gibi 19. yüzyılla birlikte siyasi iktidarlar, haberleşme araçlarını kendilerine hizmet eden ve çıkarlarını savunan araçlar olarak görmüşlerdir. Bu algıdan dolayı toplumun denetim gücü olan iletişim aygıtları ana görevinden uzaklaşarak iktidarların meşruluğunu sağlayan kurumlar dönüşmüştür. Kamu adına iktidarı denetlemeleri gerekirken, zamanla iktidarın söylemlerini kamuya aktararak hem iktidarın meşruluğunu hem de rıza üretimini gerçekleştirmişlerdir. Böylece kamusal tartışmaların çerçevesini ve gündemini belirleyen iktidar, bu konuları kamu gündeminden uzaklaştırma yeteneğine sahip olmaktadır. Çünkü bir takım düşünceler iktidar tarafından üzerinde fazla durulmaması gereken, vatan ve milletin bütünlüğünü tehlikeye düşürecek tartışmalar yaratacağı düşüncesiyle hasıraltı edilebilmektedir (Damlapınar, 2005: 119).

İnönü de, Atatürk'ten sonra kendi hegemonyasını kurmak için öncelikle basına baskı yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte dış politikayla ilgili haberlere kısıtlama getirilmiştir. Çünkü savaş yıllarında dış politikada tarafsızlık politikası yürüten ve bu anlamda denge siyasetine büyük önem veren hükümet, 1939 yılından itibaren dış haberlerle ilgili konularda özgürlükleri kısıtlayıcı önlemler almıştır. Bu dönemde Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nce gazetelere sık sık bildiriler gönderilmiştir. Neyi yazıp neyi yazmayacakları hususunda bir takım önerilerde

bulunulmuştur. Basından gerek Nazileri gerekse Müttefikleri kızdıracak bir hareketten devamlı surette kaçınmaları istenmiştir. Millî Şef İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 7. dönem 3. yasama yılını açılış konuşmasında gazetelerin, en nazik dış meseleler konusunda Türkiye'yi dış devletlere karşı güçsüz duruma düşürdüğünü ve milletin maneviyatını zayıflattığını ileri sürerek, medyanın hegemonya sağlama noktasında gücüne işaret etmiştir (Cihan, 1993: 61).

1.4.1.2. Manipülasyon

Gerçekliğin yeniden inşa edilerek haberlerin içeriğinin değiştirildiği bu durum manipülasyon olarak adlandırılmaktadır. Fransızca kökenli bir kelime olan manipülasyon Türkçede yönlendirme anlamına gelmekle birlikte (Çakır, 2007:87) bireyin düşünce, tutum ve davranışlarının değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Güz, 2005: 157).

Medya tarafından her olayın kitlerle haber olarak sunulamayacağının yanı sıra verilen haberlerin ne şekilde verileceği de önem taşımaktadır. Bir anlamda medya bireylerin nasıl düşüneceklerini değil ne hakkında düşünmeleri gerektiği konusunda yönlendirme yapmaktadır. Haber yazımına başlanmadan önce, elde bulunan ajans metinleri ve görüşme-toplantı notları gibi kaynaklardan derlenen enformasyon, haber biçimine getirilirken bazı değişimlere uğramaktadır. Haber söylemi, en önemli enformasyon etrafında inşa edilir, diğerleri çıkarılır ya da geriye itilir. Seçilen haberlere ayrılan yer ve zaman, dilin vurgu sistemi, kullanılan cümlelerin yapısı, seçilen yüklemler, zarflara sıfatlara ayrılan yerler, bunların hepsi bir ideolojik seçim olmaktadır (Özerkan, 2002: 67-70).

Lang ve Lang, 1959 tarihli "*Kitle İletişim Araçları ve Oy Verme*" isimli çalışmalarında medyanın belirli konulara dikkat çektiğini, politik figürlerin, kamu imajlarını yarattıklarını, medyanın; bireylerin ne hakkında düşünmeleri, hissetmeleri ve bilmeleri gerektiğini belirten nesneler sunduklarını belirtmiştir. Daha sonraki çalışmalarında ise insanların önemli konuları medyadan öğrendikleri ve araştırmaların ana konusunun, insanların ne düşüneceğinden çok ne hakkında

düşüneceklerine doğru kaydını vurgulamışlardır (Terkan, 2005:41). Aynı şekilde Marksizm de gerçekliğin, ideoloji tarafından çarptırıldığını ya da yadsınıldığını ileri sürmektedir. Böylece ideolojiler çeşitli grupların ya da sınıfların çıkarlarını yansıtmaktadır. Metinlerin içeriği zaten ekonomik sermaye ilişkileri içinde yapılanmış sınıf çıkarları tarafından hazırlanmaktadır (Sholle, 1999: 272). Stuart Hall da medyanın kendi açısından haber değeri olan olayları yaşandığı gibi kitleye anlatmadığını ve bir haberin kitlenin önüne getirilmeden önce çok karmaşık bir süreçten geçtiğine işaret etmektedir. Çünkü gazetenin ideolojik yapısı, haberin hazırlanışını, sunuşunu ve söylemini de belirlemektedir. Yani medya haberde iktidarın söylemini yansıttığı gibi aynı zamanda kendi söylemini de kitleye iletmektedir (Devran, 2010: 121).

Ayrıca manipülasyonun hedef kitle tarafından olumlu algılanması da önem taşımaktadır. Schiller bir manipülasyonun etkili olabilmesi için bireylerin, olayların veriliş gerçekliğine inanmaları gerektiğini, çünkü manipülasyonun ancak bu şekilde başarıya ulaşacağını savunmaktadır (2005: 23). Bu açıdan Kitle iletişim araçlarında yer alacak olaylar bir konulaştırma sürecinden sonra aktarılmaktadır. Dolayısıyla belirli olayların haber yapılması ya da yapılmaması bu araçların inisiyatifinde olmaktadır. Buradan hareketle gündemde hangi konuların yer alacağı ve gündemin genel görünümü kitle iletişim araçları tarafından şekillenmektedir. (Damlapınar, 2005: 115-124). Aziz de, siyasal aktörlerin, krizli dönemlerde ya da önemli politik günlerin arifesinde kendileri ile ilgili olumsuz haberlerin basın tarafından fazla üzerinde gidilmesini önlemek için medyaya bazı dosyalar verdiğini ve bazı haberlerin sızdırıldığını belirterek (Aziz, 2007: 52) manipülasyon yoluyla bireyin sadece iletişim aygıtlarının verdiği gerçeklik etrafında zihin dünyasının şekillendirdiğini vurgulamaktadır.

1.4.1.3. Haberde Sapkınlık

Medya, iktidarın meşrutiyetini sağlamak amacıyla haberleri kendi ideolojik çerçevesinde seçmekte, haberlerin dillerini değiştirmekte ve iktidarına karşı bir başkaldırı ya da sosyal bir eylem noktasında olan kişileri sapkın olarak niteleyip dışlamaktadır. Aslında medya içeriği, toplumdaki iktidar ilişkilerinin kabataslak bir

haritasını oluşturmaktadır. Güçlüler haberde daha düzenli olarak yer alırken, daha az güçlü olanlar, haberde yer alabilmek için protestolar, grevler ya da cinayet gibi sapkın eylemlere girişmek zorunda kalmaktadırlar (Özerkan, 2002: 68).

Sapkınlık olaylarında medya daha çok bu eylemleri, önemsizleştirmek, karşı gösterilere yer vererek kutuplaşma yaratmak, içsel fikir ayrılıklarını vurgulamak, eylemlere katılan öğrenci sayısını az göstererek ve etkinliklerini küçülterek bu grupları aşağılamak, haber kaynağı olarak resmi görevlilere güvenmek gibi teknikler kullanmaktadır (Shoemaker ve Reese, 2002: 136). Sapkınlık olarak nitelendirilen olaylarda da medya kendi ideolojisi çerçevesinde haber söylemi gerçekleştirmektedir. Medya haberlere konu olan olaylara ilişkin kendi dünya görüşünü yeniden üreterek var olan ideolojisini, farklı olayları ve konuları araçsallaştırıp yeniden üreterek egemen hale getirmektedir. Yani bu anlamda sapkın olarak aktarılan olaylar bir anlamda medya kurumlarının kendi algılama biçimlerini ve dünya görüşlerini yansıtmaktadır (Devran, 2010: 121). Breed da medyanın sosyo-kültürel yapıyı ve bireyin ona olan inancını tehlikeye düşüren haber konularını dışladığını ya da gömdüğünü belirtmektedir (Severin ve Tankard, 1994: 549).

Sapkın olmayan görüşlerin topluma kabul edilmesi ise yine zihin yönlendiriciler tarafından gerçekleştirilmektedir. Kendi ülkelerinde hüküm süren sömürüyü ve tahakkümü gözlerden uzak tutmaya çalışmak zihin yönlendiricilerin önemli bir görevini oluşturmaktadır. Özellikle sosyal meselelerin kurcalanması halkı rahatsız edeceğinden–bu rahatsızlık doğrudan iktidarı olumsuz etkileyecektir– bu meseleleri genellikle gündemden uzak tutma yolu seçilmekte ya da söz konusu olayları ötekileştirme yoluna giderek sapkın davranışlar olarak nitelenmektedir (Schiller, 2005:31-32).

Hangi olayın sapkın olup olmadığı, ülkelerin politikaları ve ideolojileri çerçevesinde şekillenmektedir. Shoemaker, Chang ve Brendlinger'in Amerikan medyasında yer alan dünya olaylarının yer almayanlardan daha sapkın olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu olaylar meydana geldikleri ülkelerde statükoyu tehdit etmektedir. Medyada yer alan olaylar genelde normatif sapkınlığı taşımaktadır. Yani

bu olaylar Amerika'da gerçekleşmiş olsaydı, amerikan normlarını çiğnemiş olacaktı. Bu nedenle medyada yer alan sapkın olaylar Amerika'nın ekonomik ya da siyasal önemini yansıtmaktadır (Shoemaker ve Reese, 2002: 134-135).

İktidarı meşrulaştırma amacıyla kullanılan sapkınlık nitelendirilmesi gerçekliğin de de üstünü örtmektedir. "*Haber, gerçeğin bir aynası değil, olguların, gelişmelerin bir temsilcisidir*" diyen Lippmann, gerçeğin haber olarak seçilirken bir bölümünün seçildiğine, diğer bölümünün ise seçilmediğine dikkat çekmektedir. Lippman'a göre gerçeklik medya yoluyla insanların kafasında oluşturulan gerçekliktir, bunun ötesinde gerçekliğin bir önemi yoktur. İnsanlar medya tarafından oluşturulan bilinçleriyle dünyayı ve gelişmeleri algılamaktadır (Güz, 2005: 70). Dolayısıyla medyada mevcut ideolojinin meşruluğunu sağlamak amacıyla yapılan protesto ve eylemlerin sapkın olarak nitelendirilmeleri toplumda iktidara karşı olumsuz bir tepki yaratmamaktadır. Bu durum ise gerçekliği gizlemekten başka iktidarın devamını sağlamaktadır. Haber medyasının ideolojik sınırlarını korumada kullandığı yolları dengenin arandığı meşru tartışma alanı, uzlaşma ve sapkınlık alanı olarak üçe ayıran Medya araştırmacısı Daniel Hallin, sapkınlık alanında gazetecinin tarafsızlığı bir kenara bırakarak, siyasal uzlaşmayı bozan ya da reddedenleri açığa vurma, suçlama ve kamusal gündemden dışlama görevini yerine getirdiğini aktarmıştır (Shoemaker ve Reese, 2002: 136).

1.4.1.4. Propaganda

Kitle iletişim araçlarının işlevleri, bireyleri bilgilendirmek, eğlendirmek, toplumun kurumsal yapısıyla bütünleştirerek değerleri, inançları ve davranış biçimlerini onlara aşılamaktır. Gücün belli kesimler elinde toplandığı ve büyük sınıfsal çıkar çatışmaların yaşandığı bir dünyada bu işlevleri yerine getirmek sistemli bir propagandayı gerektirmektedir (Chomsky, Herman vd., 2004: 35).

Siyasal iletişim ile propaganda arasında bu anlamda sıkı bir ilişki vardır (Aziz, 2007: 15). İletişim araçlarının artmasına pareler olarak propaganda iletişimden geniş ölçüde etkilenmeye başlamıştır. İletişim bilimcileri propagandanın iletişim ve toplumsal etkileşim süreci içinde oluştuğunu söylemektedir. Bir gösteriyi

seyretmek, bir siyasal konuşmayı dinlemek kanaatin oluşmasını veya yönlendirilmesini sağlayabilmektedir. Bu özelliği nedeniyle propaganda etkileyici bir iletişim aracı olmaktadır (Bektaş, 1996: 179).

Latince "propagare" kelimesinden gelen propaganda günümüze kadar hakikati saklamak, tahrif etmek şeklinde anlaşılagelmiştir. Kısaca bir fikrin her çeşit vasıtadan istifade etmek suretiyle hedef kitleye aktarılması olarak (Özsoy, 1998: 6). tanımlanan propaganda sözcüğü ilk olarak 1622 yılında Katolik Kilisesi tarafından oluşturulan İtikatı Yayma Cemaati'nde bilim ve din arasındaki mücadelede kullanılmıştır (Severin ve Tankard, 1994: 154). Propagandanın gelişimini sağlaması ise 17. ve 18. yüzyıllara dayanmaktadır. Propaganda 18. yüzyıla gelince kadar kilise tarafından kullanılan bir terim olarak kalırken, Fransız Devrimi ile birlikte siyasal propaganda ön plana çıkmaya başlamıştır. Fransız Devrimi ile birlikte ilk propaganda görevlileri çalışmaya başlamış, devrim komiteleri, devrim kulüpleri ve devrim meclisleriyle ilk propaganda savaşı da başlamıştır (Tokgöz, 2008: 104).

Önceden seçilmiş, ayıklanmış bilgileri sunan propagandanın belli bir amacı vardır ve bu amacının kitleler tarafından kabul edilmesini sağlamak ilk hedefi olmaktadır (Bektaş, 1996: 159). Propaganda kitlelerin emniyetsizlik, huzursuzluk, endişelilik durumlarından istifade ederek bir takım sembolleri kullanmak suretiyle hedeflenen belli maksatlara uygun olacak şekilde tavırlar ve kanaatler uyandırmaya çalışmaktadır (Özsoy, 1998: 11). Bu işlevleri ise daha önce belirlenen çeşitli kurallar çevresinde gerçekleştirmektedir. Domenach, tarafından 5 başlık altında toplanan propagandanın kuralları şöyle sıralanmıştır:

1– Yalınlık ve Tek Düşman Kuralı: Propaganda bütün alanlarda yalınlığı sağlamaya çalışmaktadır. Propaganda, bildiriler, inanç bildirimleri, izlenceler, demeçler ve öğretici yapıları genellikle olumlu bir biçimde bir takım önermeleri kısa ve açık bir metinde dile getirir. Metinlerde hayranlık verici bir yoğunluk vardır ve içlerinde fazla bir sözcük bulunmaz. Kısa ve uyumlu cümlelerden oluşmuşlardır. Tek düşman kuralında yapılmak istenen belirlenen hedef doğrultusunda yoğunlaşmaktır. Kendi

yanının umutlarını ya da karşı yana duyulan kini tek bir kişide yoğunlaştırmak propaganda da en kazançlı yol olarak görünmektedir.

2– Büyütme ve Bozma Kuralı: Propagandada bu kural kendi işlerine gelen tüm haberlere aşırı bir önem veren iktidar yanlısı basın tarafından sürekli kullanılmıştır. Bu açıdan propaganda metinlerinde kullanılan sözcükler herkesin anlayabileceği kadar yalın, basit ve ilgi çekici olmalıdır. Konu çarpıcı noktalarıyla hedef kitleye aktarılmalıdır. Çünkü bu kuralda düşünce düzeyi ne kadar aşağıda olursa inandıracağı insan kitlesi de o kadar geniş olmaktadır.

3– Düzenleme Kuralı: İyi bir propagandanın ilk koşulu verilmek istenen temel mesajların yinelenmesidir. Çünkü kitle en basit düşünceleri ancak bunlar kendisine yüzlerce kez tekrarlandıktan sonra inanmaya başlamaktadır. Bu açıdan metinde yapılan değişikliklerde yayılması istenen öğretinin temeline hiçbir zaman dokunulmaması önem taşır. Değişik biçimlerde sunulan değişmez metin içeriği her türlü propaganda kampanyasının aynı zamanda üstün niteliğini de oluşturmaktadır. Diğer yandan gelişen olaylar içinde bir propaganda kampanyasının ilerlemesi için yeni haber ve sloganlarla sürekli beslenmesi hatta yeri geldiğinde metnin özgün bir biçimde yeniden hazırlanması gerekir. Ancak hangi durumda olursa olsun, iyi bir düzenlemenin temel koşulu propagandanın tonunun ve kanıtlamayı değişik kitlelerle uygun bir biçimde hazırlamak önemlidir.

4– Aşılama Kuralı: Genel olarak propaganda daha önceden var olan bir temel üzerinde çalışır. Halka kendi fikrini benimsetmek, aşılamak isteyen bir propagandacı, öncelikle, halkın karşısında konuşurken önce onunla aynı düşüncede olduğunu belirtmekte daha sonra kendi düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Halkların ruhunda bilinçli ya da bilinçsiz bir takım duygular vardır. Propagandacı bu duygu ve bilinçlere göre hareket ederek, söylemlerinin halk üzerinde daha çabuk kabul görmesini sağlamaktadır.

5– Birlik ve Bulaşma Kuralı: İnsanlar genellikle toplum içinde diğer bireyler gibi devamlı aynı sesi vermek isterler. Genel düşünceye karşı bir düşünceyi ortaya atarak çevrelerinde sürüp giden uyumu bozmayı göze almaları ender bir durumdur. Bu nedenle propaganda bu birliği yaratmak ve güçlendirmek için çalışmaktadır. Hükümetler, siyasi partiler kendi politikaları doğrultusunda toplumsal birliği sağlamak için de kitle gösterisi, miting ya da yürüyüşe önem vermektedir. Bu

etkinlikleri gerçekleştirirken de bayraklar, amblemler, yazılar, üniformalar ve müzik gibi simgelerden yararlanarak ortak bir bilinç oluşturulmasını sağlamaya çalışırlar. Bu tür etkinlikler insanlarda ilgi uyandıracağından meydanda oluşan kalabalık aynı zamanda bir güçlülük kanıtlamasıdır. Yandaşlarının her yerde bulunduğunu ve karşıttan üstün olduğunu göstermek propagandanın temel hedeflerinden birini oluşturmaktadır (2003: 55-79).

Propagandanın öneminin kabul edilmeye başlamasının asıl önemli noktasını, I. Dünya Savaşı oluşturmuştur. İlk dünya savaşında devletlere üstün başarılar elde etmelerine yardımcı olması nedeniyle propaganda; başta Almanlar olmak üzere savaşa giren devletler tarafından adeta II. Dünya Savaşı'nda silaha dönüşmüştür.

II. Dünya Savaşında propagandayı en etkin kullanan lider ise Hitler olmuştur. Propaganda Bakanlığı kuran ve başına ünlü propagandacı Joseph Goebbels'i getiren Hitler, savaş yıllarında geliştirdiği propaganda teknikleriyle önemli başarılar elde etmiştir. Hitler, radyoyu propaganda amaçlı kullanmış ve tüm Nazi Almanya'sında herkesin evlerinde radyo götürülmesini sağlamıştır. Savaşın kendi lehlerine olduğu günlerde Hitler, "*Radyo yayınları olmasa biz bu savaşı kazanamazdık*" diyerek propagandanın önemine vurgu yapmıştır (Aziz, 2007: 15-57). Aynı şekilde Alman Mareşali Hilderburg, "*Propaganda tesir itibariyle silahların en kapsamlı ve en tahripkâr olanıdır*" sözüyle propagandanın bedenden çok ruha olan tesirine işaret etmektedir. İtalya Diktatörü Mussolini de "*Bir efsanenin mutlaka doğru olması gerekmez*" ifadesiyle propaganda yoluyla insan zihnine sürekli olarak yalanların akıtıldığına dikkat çekmektedir (Özsoy, 1998: 15). Savaş yıllarında anlatılan acımasız hikâyeler ve gazetelerde yer alan fotoğrafların çoğunun gerçek olmamasına rağmen geniş kitleleri etkileyebilmiştir. Sunulan bu hikâyeler ve fotoğraflar insanları, siyasal iletişim ve ideolojisiyle tanıştırmıştır. Özellikle propaganda amacıyla kullanılan simge ve sloganların benimsenmesiyle birlikte, siyasal propaganda insanları etkilemek yönünden önemli görevler üstlenmiştir. Bu açıdan propaganda, aynı zamanda siyasal iletişime derinlik kazandırmıştır (Tokgöz, 2008: 102).

Propaganda modeli de ekonomi-politik eşitsizliğin çeşitli düzeylerdeki etkisi üzerinde odaklanmaktadır. Paranın ve iktidarın hangi yollarla haberleri eleyip basılmaya uygun olanları seçtiğini, muhalif düşünceleri nasıl kenar sütunlara itip önemsizleştirdiğini, hükümete ve egemen çıkar çevrelerine mesajlarını halka nasıl kolayca verme imkânı sağladığını ayrıntılı olarak incelemektedir (Chomsky ve Herman, 2004: 36).

Propaganda kampanyaları, genelde seçkin kesimin çıkarlarına göre yapılmaktadır. Bu kampanyaları, hükümet ve medya tarafından ortak başlatılmaktadır. Böyle olduğu için de propaganda medyanın haberleri işleyişinde, ülke içindeki iktidar çevrelerinin çıkarlarına hizmet etmektedir (Chomsky ve Herman, 2004: 117-126). Medya temsilcileri, hükümet tarafından söylenen her şeyin haber değeri taşıdığını iddia etmektedir. Bununla birlikte, açıklamaların değerlendirmesi yapılmadan, bağlamından kopuk olarak ve hükümetin olası yönlendirme niyeti dikkate alınmadan aktarılıyorsa, medya kendi kendini hükümet tarafından yönetilme durumuna sokmaktadır. Medyanın tarafsızlığı kâğıt üzerindedir ve gerçekte mevcut olmamaktadır. Çünkü devlet bürokrasisinin, iktidar aygıtlarını elinde tuttuğu ülkelerde, iletişim sistemlerinde uygulanan ve genellikle resmi sansürle desteklenen tekelci denetim, iletişim araçlarının egemen sınıfa hizmet ettiğini ortaya koymaktadır (Chomsky ve Herman, 2004: 37).

Demokratik rejimlerde propaganda, siyasal partilerin seçim kampanyaları sırasında sıkça görülmektedir. Otoriter ve totaliter rejimlerde ise propaganda iletişim sürecinin neredeyse kendisini oluşturmaktadır. Tek tip bir toplum yaratma çabasında olan totaliter sistemler, resmi bir ideolojiye, bağlayıcı bir dünya görüşüne sahip olmaktadır. Bunun gibi toplumlarda, tek ve mutlak gerçek olarak kabul edilen bir ideolojinin tartışılması ve eleştirilmesi söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla rejimin temel felsefesine ters düşen görüşlerin, değişik ve farklı fikirlerin yayılması da engellenmektedir. Yayılmasına, kitlelere benimsetilmesine çalışılan yalnızca resmi ideolojinin ilkeleri olmaktadır. Bu ülkelerde kitle iletişim araçları, tamamen siyasal iktidarın tekeli ve denetimi altındadır. Kitle iletişim araçlarını tekelinde bulunduran yönetim kadroları, devletin resmi ideolojisinin propagandasını etkili biçimde

yaparak, vatandaşların başka bir seçeneği düşünmelerine olanak vermemektedir. Ancak demokratik rejimlerde, her siyasal partinin kendi propagandasını yaptığını düşünürsek, halk kendi görüşlerine yakın olan partinin mesajlarından etkilenmektedir. Demokratik rejimlerde siyasal partiler arasından yapılan tercih, bir anlamda siyasal parti propagandalarının başarı seviyesini ölçmeye yaramaktadır (Sancar, 2008: 64).

1.5. Türkiye'de Basın-Siyaset İlişkisinin Gelişim Süreci

İdeolojilerin, rejimlerin, güçlü grupların sesi olan iletişim aygıtları Türkiye'de de yönetimlerin çıkarları doğrultusunda yayın yapmaya yönlendirilmiştir. İlk resmi gazetenin çıktığı 1831 ve ilk özel gazetenin yayınlandığı 1860 yılından bugüne çeşitli kanun, tüzük ve yönetmeliklerle iletişim araçları sürekli baskı altına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ile İttihat ve Terakki Fırkası gibi oluşumların baskısı altında kalan iletişim araçları, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte tek parti hükümdarlığını sürdüren (CHP)'nin sesi konumuna getirilmiştir. Muhalif basın sık sık susturulmuştur. 1930'lardan sonra etkin olmaya başlayan radyo ve filmler de gazeteler gibi iktidara hizmet etmesi için kanunlara ve yönetmeliklerle baskı altına alınmıştır. Bu bakımdan Millî Şef İnönü'nün basına yönelik faaliyetlerine geçmeden önce Osmanlı Devleti döneminde ve Cumhuriyetin ilk yılları olan Atatürk'ün egemenliğindeki Türkiye'de basına yönelik faaliyetlere kısaca bakmak konunun anlaşılması bakımından yerin olacaktır.

1.5.1. Osmanlı Döneminde Basın-Siyaset İlişkisi

İbrahim Müteferrika tarafından 1727 yılında ilk Türk Matbaasının kurulması ve Türkçe eserlerin basılmaya başlamasıyla Osmanlı Devleti'nde matbuatla ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerin içeriğinde, genellikle "yasak" kelimesi ağırlık kazanmaktadır. Çünkü Osmanlı'da, Batı'da olduğu gibi burjuvazinin geliştirdiği özgürlük ortamından yararlanan bir basın dünyası ortaya çıkmamıştır. 1824'ten itibaren koşullara göre bazen Osmanlı hükümeti, bazen de batılı ülkeler gazeteler üzerinde baskı kurmaya, yayın politikalarına müdahale etmeye, kapatmaya ve yasaklamaya çalışmışlardır (Bulut, 2009: 62).

Tüm yasak ve tedbirlere rağmen Osmanlı Devleti, devamlı olarak gelişen siyasi atmosfer içinde basına ihtiyaç duymuştur. Özellikle ilk resmi gazete olan Takvi*m-i Vakayi'*nin çıktığı 1831'den itibaren devlet iç ve dış politikada çıkmaza girmekte ve çöküntüye uğramaktadır. Bu durum karşısında politikaları halka ulaştırmak ve merkezi otoriteyi güçlü kılma adına gazete çıkarılması kararlaştırılmıştır. Çünkü yabancı ülkelerde basının 200 yıllık bir tarihi vardı. Çeşitli olayları yabancı gazeteler bunu padişaha duyurmuştur. İzmir'de çıkan Fransızca gazeteler haberleriyle toplum içinde yankı uyandırmıştır. Bu olaylar ise padişahı etkilemiştir. Diğer yandan halk, gerçekleri zamanında öğrenmediği için olaylar yanlış yorumlamış ve her yanlış anlamanın devlete zararları büyük olmuştur (Topuz, 1996: 7). Bu amaçla politikaları hakkında topluma haber vermek ve devlet içinde var olan çeşitli topluluklar arasında çözülen iletişim ağını ve buna bağlı olarak merkezi idarenin kontrolünü sağlama adına ilk resmi gazete olan *Takvim-i Vakayi* çıkarılmıştır (Bulut, 2009: 62).

Takvim-i Vakayi ile birlikte Türkçe gazetelerin sayısında hızla artışlar yaşanmıştır. 1840'da özel sermayeyle kurulan, ancak daha sonra devletten yardım aldığı için yarı resmi gazeteye dönüşen ve William Churchill tarafından çıkarılan *Ceride-i Havadis*, 1860'da Agâh Efendi'nin çıkardığı ilk özel Türkçe gazete olan *Tercüman-ı Ahval*, 1862 yılında İbrahim Şinasi'nin çıkardığı ve daha çok hürriyet düşüncesinin yayıldığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesi yayın hayatına girmiştir (İnuğur, 2002: 181-193). Bu gazetelerin ardından gazete sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Zamana zaman çeşitli baskılar ve imkansızlıklar nedeniyle gazete sayılarında azalma görülse de basın varlığını devam ettirmeyi başarmıştır.

Hızlı bir şekilde gelişimi ve gücünün anlaşılması üzerine basın kanunları getirilmeye başlanmıştır. Basına uymaları gereken hukuki sorumluluklar yüklenmiştir. Bu kapsamda *Takvim-i Vakayi*'nin çıkmasından sonra, başta matbaa açmak isteyenler olmak üzere bu matbaalarda basılacak yayınlara tahkikat yapılması istenmiştir. 1845 yılında çıkarılan Polis Nizamnamesinin 13. maddesinde, ahlak ve genel adabı bozacak her türlü yayın yasaklanmıştır. 1857 yılında çıkarılan ilk Matbaa Nizamnamesinin 7. maddesinde de, "*Osmanlı ülkesinde mülkçe ve devletçe zararlı*

olan kitap ve risaleleri bastırmaya cesaret eden olursa o gibilerin bastırdıkları zaptiye tarafından derhal el konulur" hükmü konmuştur. 9. maddede ise bu kurallara uymayan matbaaların kapatılıp, suçluların Kanunname-i Hümayun'da gösterilen ceza ile cezalandırılması belirtilmiştir. 1858 yılında kabul edilen ilk ceza yasasında basın suçlarına yer verilmiş ve yasanın 138. maddesine göre, sultanlık, hükümet üyeleri ve Osmanlı uyruğunda olan bir millet aleyhinde gazete, kitap ve zararlı kâğıtlar yayımlamaya cesaret eden olursa önce bu yayınlar toplatılacak, suçun ağırlığına göre matbaa geçici süre veya tamamen kapatılacak ve 10–50 mecidiye altını para cezası alınacaktır (Kabacalı, 1990: 18-20). Kanunda ayrıca günümüz basın kanunlarında aynen bulunan, iftira, devletin iç güvenliğini bozacak yayınlar vb. kanunlar hakkında bilgiler de yer almaktadır.

1864 yılında Osmanlı yöneticileri, basın alanında bazı tedbirler almaya yönelmişler ve bu düşünceyle basına hukuki bir düzen vermek, basın faaliyetlerini kanun çerçevesi içine almak amacıyla bir basın yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile basın kontrol altına alınmış, sıkı yaptırımlar getirilmiştir. Toplam 35 maddeden oluşan yasa ile devletin iç güvenliği, kişilik hakları, devlet büyüklerini tahkir, devlet kurumlarını kötülemeye; para cezaları ve belli oranlarda hapis cezaları getirilmiştir (Toruk, 2008: 86, İnuğur, 2002: 201–202, Kabacalı, 1990: 26). Hıfzı Topuz, diğer araştırmacılardan farklı olarak ilk basın yasasını özenti bir yönetmelik olarak ele almaktadır. Topuz'a göre yasanın çıkarıldığı tarihte Türkiye'de çıkan gazete sayısı onu geçmemekte ve toplamda birkaç bini geçmeyen bu gazetelerin hükümete kafa tutacak gücü yoktur. Osmanlı Devleti'nin yasayı çıkarmaktaki temel amacı, Avrupa'da hükümetleri sarsan tehlikelerin bir gün Osmanlı'da da huzursuzluk yaratabileceği tehlikesine karşı bir tedbir niteliği taşımaktadır (Topuz, 1996:28). 1867 yılında Sadrazam Ali Paşa tarafından çıkarılan, Kararname-i Âlî ile muhalif basını susturma yoluna gidilmiştir. Kararnamenin çıkarılması ile hükümete gazeteleri kapatma yetkisi tanınmıştır. Bu kararnameye dayanılarak gazetelerin hemen hemen tamamı geçici olarak kapatılmıştır (Toruk, 2008: 86, İnuğur, 2002: 201–202).

Genç Osmanlılar tarafından 1876 yılında Sultan Abdülaziz'e yapılan darbenin ardından Sultan Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla birlikte ilan edilen I. Meşrutiyet,

basının özgürlüğü açısından önemli bir gelişim olmuştur. Ancak meşrutiyetin ilanı ve akabinde kabul edilen Kanun-i Esasiye rağmen basın beklediği özgürlüğü bulamamıştır. Meşrutiyet'ten birkaç ay sonra Mithat Paşa'nın sadrazamlığında hazırlanan Matbuat Kanunu, "*Matbuat kanun dairesinde serbesttir*" hükmü getirmesine rağmen Sultan Abdülhamit tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. Çünkü Balkan ülkelerinde başlayan isyanlar ve Çarlık Rusya'sının Osmanlı'ya saldırısı ülkede havayı gerginleştirmiş ve bu durum karşısında Sultan, dış tehlikeleri bahane ederek 31 yıla yakın baskı dönemini başlatmıştır. Nitekim Sultan Abdülhamit'in 1877 yılında çıkarmış olduğu Sıkıyönetim Kararnamesi ile gerekli gördüğü zamanlarda gazeteleri kapatma yetkisini elde etmiştir (Topuz, 1996: 34-36). Ardından 1888 ve 1895 yıllarında çıkarılan matbaalar nizamnameleri ile baskı giderek artmaya başlamıştır. Ayrıca 1898, 1900 ve 1901 yıllarında yine matbuat ve basınla ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Fikir müesseselerine karşı 1881 yılında Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul tarafından gazetelere sıkı bir denetim uygulanmaya başlanmıştır (Kabacalı, 1990:55-56).

İttihat ve Terakki tarafından yapılan darbe sonucunda 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet, basına kısa süreli bir özgürlük ortamı sağlamıştır. Kanun-i Esasi'nin 12. maddesindeki "*Matbuat kanun dairesinde serbesttir*" hükmüne, sansürü ortadan kaldırmak için "*Hiçbir nedenle basılacak eserler önceden teftiş ve muayene edilemez*" cümlesi eklenerek basına özgür ortam sağlanmıştır (Kabalcı, 1990:83-86). Meşrutiyetle birlikte Sultan Abdülhamit tarafından 1876 yılında rafa kaldırılan Matbuat Kanunu, 1909 yılında Sultan V. Mehmet Reşat tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Şahhüseyinoğlu, 2005:34-38). Matbuatın önündeki yasakların kalkması ile 1908'den 1909'a kadar 350'nin üzerinde gazete ve dergi, 1910 yılında 130 dolayında süreli yayın çıkmıştır (Kabalcı, 1990:83-86).

Ancak yaşanan bu özgür ortam fazla sürmemiştir. Söz konusu yayınların önemli bir kısmı, daha ilk sayının ardından çeşitli nedenlerden dolayı kapanmıştır. Basının elde ettiği ortam içinde hükümetin icraatlarını eleştirmesi İttihat ve Terakki'nin hoşuna gitmemiştir. Gazeteler halkı suç işlemeye kışkırtmak ve hükümetin güvenliğini tehlikeye sokmak suçundan kapatılmaya başlanmıştır. En

önemlisi kapatmalara rağmen bazı yazarların hükümeti eleştirmeye devam etmesi üzerine öldürülmesi olmuştur. 1909'da *Serbesti* gazetesinin Başyazarı Hasan Fehmi, 1910'da *Sada-yı Millet* gazetesi Başyazarı Ahmet Samim, 1911'de *Serbesti* gazetesi yazarı Zeki Bey ve *Silah* gazetesi Yazarı Hasan Tahsin, yazılarında hükümet politikalarını eleştirmelerinden dolayı öldürülmüştür (Şahhüseyinoğlu, 2005:34-38).

1914 yılına gelindiğinde ise savaş nedeniyle 59 maddelik Sansür Yönetmeliği çıkarılarak basın sıkı bir takip altına alınmıştır. Bu yönetmeliğe göre; basın harbiye nezareti buyruğuyla incelenmekte ve gerekli görülen hallerde sansürlenmektedir. Bu yönetmeliğe uymayan gazeteler, geçici süre veya tamamen kapatılmakta, sorumlu müdürleri, "Divan-ı Harb-i Örfiye" verilmektedir. Mütareke yıllarına gelindiğinde İtilaf Devletlerinin direktifleri doğrultusunda 1919 yılında Sultan Vahdettin tarafından basının tamamen sansür edilmesinin yolunu açan "İdare-i Örfiye Cari Olan Mahallerde Her Türlü Kütüb ve Resail ve Evrak İle Matbuat-ı Mevkute ve Gayr-ı Mevkute Hakkında" kararname yayınlanmıştır. Kararname basının İngiliz hükümetine ve saraya karşı herhangi bir haber yazmasına engel olmak için çıkarılmıştır. Kararname her türlü yayının ve basılı kâğıdın askeri yönetim ya da sansör (sansürcü) kurulunun özel yazılı izni olmadan yayınlanmasını yasaklamaktadır (Kabacalı, 1990: 83-101, Şahhüseyinoğlu, 2005: 38-42).

1918-1923 yıllarında yayın organları, İstanbul Basını ve Anadolu Basını olarak ikiye ayrılmıştır. Millî Mücadele yıllarında İstanbul Basını'nın bir kısmı, Ankara Hükümeti'ni desteklese de söz konusu sansür kararnamesi nedeniyle sesini fazla yükseltememiştir. Anadolu Basını ise Millî Mücadele'nin sonuna kadar yanında yer almıştır. Kağıdı, mürekkebi bulmakta güçlük çeken Anadolu şehirlerinde, her çeşit yokluğa rağmen halkı birlik ve beraberliğe sağlamak için gazeteler büyük fedakarlık göstermiştir (İnuğur, 2005: 337-350). Ankara hükümeti tarafından gazetelerin yayın politikasına yönelik sansür uygulanmıştır. Ayhan'a göre Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da sansür vardır ve bu sansür resmi bir nitelik taşımaktadır. *Albayrak* gazetesi Müdürü Mithat Bey'in, yazılarından dolayı Divan-ı Harbe verilmesi ve diğer gazetelerin yazdıkları haberlerin en ince detayına kadar sorgulanması, sansür gerçeğini doğrulamaktadır (2007: 309-310).

1.5.2. Cumhuriyet Dönemi Basın-Siyaset ilişkisi

1923 yılında ilan edilen Cumhuriyetle birlikte, yeni devletin düzenlenmesinde basın önemli görevler üstlenmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla yayınlarında serbest olmayı bekleyen basın, tam tersi olarak baskıyla karşılaşmıştır. Yeni bir devlet kurulmuştur. Bu devletin gerçekleştireceği faaliyetleri, gerek halka gerekse ülkelere bildirecek olan kurumun başında basın gelmektedir. Bu süreçte basın, tek sesli olarak partiden gelen yönergeleri ve Atatürk devrimlerini topluma aktarma görevi yapmıştır. İnkılâplar, sosyal değişim programları uygulanırken basının bu süreçte ihmal edilmesi gibi bir durum söz konusu olamazdı. Bu anlamda devrimlerin sürekliliğinin sağlanması, iç karışıklıklara meydan vermemek ve yeniliklerin halka daha çabuk kabul ettirilmesi hususunda İstiklal Mahkemeleri, Basın Kanunu, dil çalışmaları, Basın Birliği ile gazeteler yoğun baskı altına alınmıştır (Toruk, 2008: 100, Arabacı, 2005: 19).

Nitekim daha Lozan Antlaşması bitmeden, yeni devlette yapılacak değişikliklerde basının üzerine düşen görevleri yerine getirmesi ve üstleneceği yeni görevleri belirtmek amacıyla 1923 yılında İzmit'te İstanbul ve İzmit'ten gelen gazetecilerle birlikte uzun bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya gazeteci olarak *Tevhid-i Efkâr* başyazarı Velit Ebüzziya, *Vakit* başyazarı Ahmet Emin, *Akşam* başyazarı Falih Rıfkı, *İleri* başyazarı Suphi Nuri, *İkdam* başyazarı Yakup kadri, *Tanin* Başyazarı İsmail Müştak ve *İleri* gazetesi İzmit muhabiri Kılıçzade Hakkı Bey katılmıştır (Arar, 1969: 8-25). Toplantıda hilafet sorunu, barış meseleleri, merkezi hükümetin neresi olacağı noktasında başkentin durumu, İstanbul'daki muhalefet, Halk Fırkası'nın programının nasıl olacağı, seçimler, nüfus yapısı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, bir devlet ile ittifak yapılıp yapılmayacağı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki muhalefetin akibeti, Millî Mücadele'nin maksat ve gayesi, maliyenin durumu, Pontus ve Dersim sorunu, hatiplerin ve medreselerin ne olacağı, yeni fırkalar kurulması, ikinci meclis, sosyal alanda getirilen çeşitli düzenlemeler (inkilap kanunları), kadınların seçme ve seçilme hakkını kullanabilmesi, tek dereceli seçim gibi iç ve dış meseleler konuşulmuştur (Arar, 1969: 25-59). Söz konusu kararların tamamı, toplantıya katılan gazeteciler tarafından kabul edilmiştir. Gazeteciler,

vatanın gelişmesi ve halkın refah seviyesinin yükselmesi için sosyal, iktisadi ve kültürel problemlerin halledilmesi sürecinde destek olacaklarını bildirmişlerdir (Ayhan, 2009: 118-119). 16 Ocak 1923 tarihinde saat 21.30'da başlayan ve 17 Ocak sabahı saat 3'e kadar süren toplantının ardından kısa bir konuşma yapan Atatürk, tam bağımsızlığın ve yeni hükümetin durumunun halka doğru bir şekilde anlatılmasının önemini şu sözlerle belirtmiştir:

> "Üç senelik millî mesainin, fedekarlığın neticesi olmak üzere vasıl olduğumuz hedefler ikidir: Birisi istiklali tam, diğeri de bunun kadar ehemmiyetli olan yeni hükümetimizdir. Birincisini izah etmek kolaydır. Çünkü herkesin duyduğu, canının yandığı şeydir. İkincisini ise herkes anlamıyor. Bunun için hükümetin vaziyet ve mahiyetini, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun ruh ve manasını görüştüğümüz noktalardan tahlil ve tetkik ederek halka anlatmalıyız. Mutaassıpları mutlaka bize hücum ettirmek için değil, aklı selîm sahibi olan millet ekseriyetine hakikati anlatacak tarzda…" (Arar, 1969: 60).

İzmit basın toplantısının ardından Atatürk, 4 Şubat 1924'te de İzmir'de gazetecilerle buluşmuştur. Toplantıya *İkdam* sahibi Ahmet Cevdet, *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit, İ*leri* başyazarı Celal Nuri, *Akşam* başyazarı Necmettin Sadak, *Vakit* başyazarı Mehmet Asım Us, *Tercüman-ı Hakikat* başyazarı Hüseyin Şükrü, *Vatan* başyazarı Ahmet Emin katılmıştır. *Tevhid-i Efkâr* başyazarı Velit Ebüzziya ise toplantıya çağrıldığı halde katılamamıştır. Atatürk, sabit ve geri fikirleri dolayısıyla kendisiyle tartışmaktan bir şey çıkmayacağına kanaat getirerek, toplantıya katılmamasını istemiştir. Aynı şekilde İzmir'deki toplantıda da Millî Mücadele'nin ardından yeni Türkiye'nin kurulması aşamasındaki çalışmalar konuşulmuştur. Toplantının ardından gazetecileri akşam yemeğinde ağırlayan Atatürk, yeni Türkiye'nin kurulması sürecinde basının rolünü şöyle ifade etmiştir:

> "*Arkadaşlar, Türk basını milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi bir zihniyet kalesi. Basın mensuplarından bunu istemek cumhuriyetin hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve dayanışma içinde bulunması bir zaruridir. Umumun selamet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok, çok önemlidir*" (Topuz, 1996: 81).

İzmit basın toplantısına katılan gazeteciler, toplantıda belirtilen konulara destek olacaklarını belirtmelerine rağmen cumhuriyetin ilan edilmesiyle bazı gazetecilerin politikalara bakışında değişiklikler oluşmaya başlamıştır. *Tasvir-i Efkâr, Tanin* ve *Vatan* gazeteleri cumhuriyete yönelik muhalif duruş sergilemeye başlamıştır. *Tanin*'de Hüseyin Cahit, cumhuriyetin oldubittiye getirildiğini ifade ederken, *Vatan*'da Ahmet Emin, rejimin içeriğinin netleşmeden Halk Partisi tarafından kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Cumhuriyetin ilanıyla muhalefette "*Hilafetin durumu şimdi ne olacak?*" tartışması, basın-iktidar ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Basında çıkan hilafet tartışmaları beraberinde irtica sorununu da gündeme getirmesiyle matbuata yönelik sansür uygulamaları kaçınılmaz olmuştur. Başbakan İsmet İnönü, bazı gazetelerin Cumhuriyet Kanunu'na aykırı yayınlar yaptıkları ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesince cürüm işlediklerini söyleyerek İstanbul'da İstiklal Mahkemesi kurulmasını istemiş eğer mahkeme kurulmazsa diğer gazetelerin de aynı suçu işleyeceklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Meclis'te kabul edilen kanun ardından vatana ihanet suçundan ve devletin iç ve dış güvenliğini bozmak, hükümeti devirmek suçlarından dolayı gazeteciler hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Diğer yandan kanunun çıkarılması sürecinde bazı mebuslar ret oyu vermiştir. Ret oyu veren mebuslar ise daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın temelini oluşturmuştur (Ayhan, 2009: 123-125). Gazetecilerin İstiklal Mahkemesi'ne verilmesi ise sorunu çözmeye yetmemiştir. Lozan Antlaşması sonucunda ülkeden yurtdışına çıkarılması için anlaşılan 150'likler listesi[1] hazırlanmıştır. Yurtdışına gönderilen listede önemli oranda gazeteci yer almıştır (Ayhan, 2009: 131). Böylece devrimlere karşı oluşan muhalefetin önüne büyük oranda geçilmiştir. Ayrıca önemli gazete sahipleri mebus yapılarak bir anlamda muhalefetin ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir. Çünkü gazete sahiplerinden, içinde bulundukları hükümetin politikalarını eleştirmesi beklenemezdi. Gazetecilerin mebus yapılması yönetimin basın üzerindeki denetimini kolaylaştıran bir durum oluşturmuştur (Toruk, 2008: 100).

[1] 150'liklerin belirlenme süreci ve listede yer alan isimlerlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayhan, Bünyamin (2009), *Atatürk ve Basın*, Konya:Palet Yayınları

Cumhuriyet döneminde basın-iktidar ilişkilerinin dönüm noktasını hilafetin kaldırılmasının ardından 1925 yılında Doğu'da ortaya çıkan Şeyh Sait isyanı oluşturmuştur. Sistemi ciddi bir tehlikeye sokan ayaklanma üzerine hükümet hemen sıkıyönetim ilan etmiştir. Bununla kalmayan hükümet olayların daha fazla büyümemesi için basını susturma yoluna gitmiş, halkın huzur ve sükûnetinin sağlanması noktasında Takrir-i Sükûn kanunu uygulamaya konulmuştur. Tek maddelik bir kanun olan Takrir-i Sükun'da "*İrtica, isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini bozmaya yönelik bilumum teşkilât ve tahrikât ve teşvikat ve neşriyatı (örgütlenmeleri, kışkırtmaları, yüreklendirmeleri ve yayınları), hükümet reisicumhurun tasdikiyle ve resen ve idareten men'e mezundur (kendi başına yasaklamaya yetkilidir). İş bu ef'al erbabını (bu eylemleri işleyenleri) hükümet İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi eder*" hükmü getirilmiştir. Bu kanuna rağmen bölgede sıkıyönetim ilan edilmiş ve 3 Mayıs 1925 tarih ve 1846 sayılı kararname ile Havale-i Şarkiye'de İdare-i Örfiye mıntıkasında tatbik edilecek Sansür Talimatnamesi yayınlanmıştır. Talimatnamenin 15. maddesine göre sıkıyönetim içerisinde yayınlanan bütün gazete ve dergilerin yayınlayacağı haberler sansüre tabii tutulmuştur (Koç, 2006: 85-86). Bu kanununun özelliğini İstiklal Mahkemelerinin kurulması ve yargılanması sonucunda idam yetkisinin de verilmesi oluşturmaktadır. Bu yetki aynı zamanda hükümetin isyanları bastırması noktasında kararlılığını da göstermektedir (Ayhan, 2009: 137). Kanunun gerçek amacı ise iktidara muhalif olan gazete ve dergilerin, grupların ve siyasi partilerin çalışmalarını denetim altına almak, gerektiğinde yasaklamaktır (Şahhüseyinoğlu, 2005:51). Devrimlerin gerçekleştirilmesi için uygulanan Takrir-i Sükun Kanunu ile terör havasının yaratılması, gazetelerin kapatılması, gazetecilerin isyancılarla birlikte mahkemelerde yargılanması ve basının susturulması halk arasında bir çeşit tepkiye de neden olmuştur. Halkı devrimlerden uzaklaştıran, yıllar sonra gericilik akımlarının yeniden oluşmasını hazırlayan, çok partili hayatta Halk Partisi'nin iktidarı kaybetmesinin sebebini bu kanun oluşturmuştur. Ayrıca bu kanun ile basında çok uzun süren bir sessizlik dönemi başlamıştır (Topuz, 1996: 85).

Dönemin sessizliğini 1931 yılında adeta muhalefetsiz bir mecliste kabul edilen Matbuat Kanunu bozmuştur. Takrir-i Sükun Kanunu'nun 1929 yılı Mart ayında

yürürlükten kaldırılması bir çok alanda olduğu gibi basında da bir özgürlük havasının esmesine neden olmuştur. Bazı gazeteler giderek seslerini yükseltmeye başlamıştır. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin kurulması basında yeni bir özgürlük havası olarak algılanmıştır. Ancak sadece üç ay sonra patlak veren Menemen isyanı iktidarın basına karşı tavrının sertleşmesine neden olmuştur. CHP içindeki kadro tarafından ayaklanmanın sorumlusu olarak irtica hareketlerinin artmasına neden olduğu gerekçesiyle özgür basın gösterilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine basını denetim altına alacak bir kanun hazırlama çalışmalarını başlatan CHP'ye, iktidar yanlısı basın da destek vermiştir. CHP Milletvekili ve Gazeteci Falih Rıfkı Atay, yaşanan gelişmeler karşısında "*Bütün muhalif gazeteciler alçaktırlar*" cümlesini kullanmaktan çekinmemiştir. Bu şartlar altına hazırlanan ve 5 temmuz 1931 yılında Meclis'e sunulan kanun teklifinin gerekçesinde, basının devlet içinde oynadığı rolün kudret ve nüfuzu bugünkü kadar hiçbir zaman kendini hissettirmediği vurgulanmıştır (Koç, 2006: 13-18). Dönemin Başbakanı İsmet İnönü de kanunun kabul edilmesi sırasında yaptığı konuşmada "*Propaganda henüz bütün ihtimalatı tarif ve tespit olunan bir fen olarak görülmediği için, propagandanın tahavvülatı evvelden tahmin edilemez. Binaenaleyh cumhuriyetin müdafaası hükümetin hassas bulunacağı ilk ve en mühim vazife olacaktır. Bütün neşriyatı bu noktai nazardan takip ederiz"* diyerek basın yoluyla işlenecek irtica tehlikesinin önüne geçilmesine işaret etmiştir (Yücel, 1946: 268). Kanun çıkmasında bir diğer etkeni rejim aleyhtarı propagandalarla birlikte Atatürk aleyhine yönelik propagandaların da yapılması oluşturmuştur[2] (Koçak, 2011: 39). Kanun görüşmelerinde bu konuya da dikkat çeken Başbakan İnönü, "*Ceza kanunun son tahlil olunan ahkamında reisi cumhurlara karşı suç addolunabilecek ef'al ve tavırların tarifi daha ziyade tafsil edilmiştir. Bu böyle olmakla beraber hükümetler yalnız böyle sekiz senelik cumhuriyetlerde reisicumhurlar aleyhinde yapılacak propagandalara değil, eski cumhuriyetlerde bir devlet reisi aleyhinde muttarid (düzenli) bir propaganda yapılmasına müsaade*

[2] Örneğin, Yozgat'ın Bogazlıyan İlçesinde İbrahim isminde bir şahsın Teyyare Cemiyetine fitre verilmemesini istemesi ve cumhurbaşkanı Atatürk hakkında bazı teşvikat ve tefevvühatta (kötü söz) bulunması nedeniyle hakkında tahkikat başlatılmış ve mahkemeye verilmiştir. O yıllarda bunun gibi onlarca olay yaşanmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Koçak, Cemil (2011), *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim Yayınları

edemezler. Bu, şahıs dolayısıyla ve bilvasıta nihayet rejim meselesi olabilir. Bunun için umumi siyaset noktai nazarından bunu söylemek isterim ki devlet reisi gibi şayanı ihtiram nazik bir mevzuu için neşriyatta uluorta ve dikkatsiz yürünemez" (Yücel, 1946: 269) sözleriyle Atatürk aleyhinde hiçbir davranışta bulunulmamasını istemiştir. Aynı zamanda İnönü, ileriki yıllarda kendi kuracağı otoritesini de güçlendirmek için zemin oluşturmuştur, diyebiliriz. Çünkü 1938'den 1946'ya kadar geçecek süre içinde İnönü ve CHP hakkında eleştiride bulunulmasına kesinlikle müsaade edilmeyecektir.

Uzun tartışmaların ardından 25 Temmuz 1931 yılında kabul edilen ve 68 maddeden oluşan Matbuat Kanunu'yla saltanat, hilafet, komünizm ve anarşizm yanlısı yayınlara yasak getirilmiştir. Yasanın basın açısından en sert maddesini 50. madde oluşturmaktadır. Bu maddeye göre memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı gazete ve dergilerin kapatılabileceği vurgulanmıştır. Kanunla birlikte gazete çıkarmak için Türk olmak, 20 yaşını bitirmiş olmak, en az lise ve dengi okulu bitirmiş olmak, ecnebi bir devletin hizmetinde bulunmamak, devlet veya ordu mensubu bulunmamak, mahkum olmamak gibi çok ağır şartlar getirilmiştir (Arabacı, 2005:20, Şapolyo, 1969: 270). Bu maddeler dönemin Türk Ceza Kanunu da uyarlanmış ve kanunun 156. maddesinde basın alanında ağır cezalar getirilmiştir (Kabacalı, 1990: 127-128). Ağır cezalar karşısında özgür bir yayın yapamayan gazeteciler çeşitli platformlarda bu durumu dile getirmişlerdir. O yıllarda gazetelerin üzerindeki baskıyı en iyi *Son Posta* gazetesi Başyazarı Zekeriya Sertel yazmıştır. Bir deniz kazasında denizcilerin feryatlarından hareketle "*Boğuluyoruz biraz hava isteriz*" başlıklı başyazısıyla konuyu gündeme taşıyan Sertel'in bu yazısı hükümet tarafından büyük tepki çekti ve sorgulanması için her yerde aranmaya başlandı. Sertel, yıllar sonra yazdığı hatıratında o başlığı atmakta haklı olduğunu çünkü tek partinin günden güne diktatörlüğe gittiğini belirtmiştir (Sertel, 2001: 168).

1931 Basın Yasası ile basını kontrol ve disiplin altına almak isteyen CHP yönetimi, tamamen kendi kontrolünde bir basın oluşturmak için otoriter bir basın sisteminin oluşturulmasını temel politika olarak kabul etmiş ve bu sistemi oluşturmaya başlamıştır. Bu amaçla 1931 yılında lağvedilen Matbuat Umum

Müdürlüğü 1933 yılında tekrar faaliyete geçirilmiş ve basına giden bilgiler tek elden kontrol edilmiştir (Koç, 2006: 121). 1935 yılında değişikliğe gidilerek, ulus-devlet sürecinde basın politik sürece dâhil edilmeye çalışılmıştır. 1935 yılı Basın Kurultayı Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, basının devrimlere sahne olan ülkelerde yaptıkları ile yapması gerekenleri vurgularken, bunun bir birlik içerisinde olması ve Atatürk Türkiye'sinde devrime layık bir basın kurulmasının arzulandığını ifade etmiştir (Ayhan, 2009: 199). Bu kurultaydan sonra devrime sahip çıkan gazeteler hayatta kalmaya devam ederek, muhalefeti oluşturan gazete ve dergiler kapatılmaya başlanmıştır. 1931-1938 yılları arasında çok sınırlı bir özgürlük içinde gazeteler varlıklarını devam ettirmiştir. Atatürk'ün "*Basın özgürlüğünden doğan zararları giderecek tek amaç yine basın özgürlüğüdür*" sözüne rağmen CHP yöneticileri, bu özgürlüğü hiçbir zaman basına vermemiştir. Hükümetin hoşgörüsü doğrultusunda gazetelerde bir takım eleştiriler yer alsa da bu eleştiriler sınırı aştığı vakit İçişleri Bakanı tarafından gazete hakkında gerekli cezai müeyyideler uygulanmıştır (Topuz, 1996: 89-90).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ

Atatürk'ün ölümünün hemen ardından, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna 11 Kasım 1938'de İsmet İnönü oturmuştur. 1936 yılında iktisadi konularda tartışarak Atatürk'le bir anlamda yollarını ayıran ve Başbakanlık görevinden istifa eden İnönü'nün 2 yıl sonra cumhurbaşkanı olarak devletin başına geçmesi çok fazla bir şaşkınlık da oluşturmamıştır. Çünkü İnönü hem halk tarafından yakın bir şekilde tanınmakta hem de Atatürk'ten sonra devrimlere en sadık kişi olarak görülmektedir. Ayrıca 1937 yılında başbakanlık görevinden ayrılmasına karşın, aradan geçen sürede CHP içindeki gücünü ve ağırlığını korumuş, orduyla olan ilişkisini de devam ettirmiştir. Partiyle bağını koparmamıştır. Bu nedenle 11 Kasım'da yapılan TBMM Genel Kurulu'nda oy birliği ile cumhurbaşkanı seçilmiştir. Atatürk kadar karizmatik bir özelliğe sahip olmayan İnönü, tüm bu özellikleri sayesinde 1950 yılına kadar ülkeyi tek başına yönetmeyi başarmıştır. 11 yıllık devlet başkanlığı görevi boyunca da CHP ve Meclis içindeki gücünü korumuş, "millî şef" ve "değişmez genel başkan" sıfatlarıyla ülke kaderini doğrudan etkileyen kişi olmuştur. Fakat gücü elinde bulundurması nedeniyle antidemokratik uygulamalara da başvurmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkeyi savaştan uzak tutmak, savaşa girilmemesine rağmen yaşanan buhranın acılarını kamuoyuna lanse ettirmemek, ülke içinde kargaşalara meydan vermemek, çeşitli ideolojik akımların gelişmesine mani olmak gibi çeşitli kanunlar çıkarmasının yanında, basın da susturulmuştur. Çıkarılan kanun, yayınlanan talimatname, sözlü ifade ile gazeteler ve dergiler sansürlenmiş, kapatılmış veya nüshaları toplattırılmıştır. Radyo ve filmlerin kontrolü doğrudan hükümete geçmiştir. Savaşın ardından dünyada artan demokrasi kavramı ile sert kanunlar yumaşımış ve basın az da olsa yayınlarında özgür olmaya başlamıştır. Ancak bu sevinç de uzun sürmemiştir. DP'nin kurulmasının ardından muhalefetin güçlenmesi ve basının büyük çoğunluğunun muhalefeti desteklemesi sonucu baskı dönemi yeniden başlamıştır. CHP'nin il başkanlığını yapan valilere, sıkıyönetim komutanına, halkevleri ve parti teşkilatlarına gönderilen talimatnameler ile gazete ve dergiler takip edilmiş, CHP aleşhinde yazanlar hakkında soruşturmalar açılmış veya Basın

Yayın Umum Müdürlüğü tarafından kapatılmıştır. 1950'de DP'nin iktidara gelmesi ile değiştirilen Basın Kanunu sonucu basın tekrar rahat hareket edebilme ortamına kavuşmuştur. 1950 seçiminin ardından 11 yıl süren devlet başkanlığı görevini Celal Bayar'a bırakan İnönü, yıllar sonra gazeteci Cihat Baban'ın "*Döneminizde basına uygulanan yasakları nasıl görüyorsunuz?"* sorusuna, "*Bunları ilk defa senden işitiyorum…"* cevabını vermiştir (Baban, 1970: 289).

2.1. İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yakalandığı karaciğer hastalığı giderek ilerlemiştir. Hastalığı hükümet tarafından gizlenmesine rağmen sağlık durumunun giderek kötüye gittiği bilinmektedir. Ancak Atatürk'ün hasta olduğu söylentileri yayılmaya başladığı zaman gazetelerde Atatürk'ün hastalığıyla ilgili haberlerin yayınlanması yasaklanmıştır. Bu yasağın gerekçesi ise o günkü şartlar içinde normaldir. Çünkü Avrupa'da diplomasinin giderek ısındığı ve Hatay Meselesinin olduğu bir ortamda Atatürk'ün hastalığının kötüleşmesinin bilinmesi, dış politikada istenmeyen sorunlara yol açabilirdi.

Bu noktada Atatürk'ün hastalığı konusuna çok dikkat edilmiştir. *Tan* gazetesinde Atatürk'ün hastalığıyla ilgili düzenli bültenler yayınlanması teklif eden Ahmet Emin Yalman'ın yazısı yüzünden gazete bir ay süreyle kapanmıştır. Başbakan Celal Bayar, Büyük Kulüpte gördüğü Yalman'a çok büyük hakaretlerde bulunmuş ve yazdığı yazıyı suikastla eş değer tutmuştur (Çalışlar, 2010: 399).

Kasım ayına gelindiğinde hastalık vahim bir durum halini almıştır. Artık durumu halktan gizlemeye gerek duymayan hükümet, Atatürk'ün sağlık durumu hakkında gazetelerde raporların neşredilmesine izin vermiştir. Karadan ve denizden Dolmabahçe önünden geçen halk da Cumhurbaşkanlığı bayrağına bakıp onun yarıya inmediğini görünce büyük bir ferahlık duymuş ve sevinmiştir (Uran:2007: 262). Fakat hastalığın ilerlemesiyle birlikte Türk Milleti için acı gün gelmiştir. 9 Kasım'da Dolmabahçe Sarayı'nda ikinci ve son kez komaya giren Atatürk, 10 Kasım 1938'de hayatını kaybetmiştir. Aydemir'in dediği gibi, "*Türk Milleti Vatandaşlarım!*" diye

haykırdığı zaman, yalnız meydanların, dağların, taşların değil, bütün yurt, bütün dünya ufuklarının inlediğine inanan Atatürk, ebediyete göçmüştür (Aydemir, 2011: 18). Atatürk'ün ölümü bütün yurtta geniş yankı uyandırmıştır. İşyerleri tatil edilmiş, İstanbul'da korkmuş, ağlayan insan kalabalığı sokaklara akıp saatlerce dolaşmıştır. Kimileri Atatürk'ün yaşam öykülerini dinlerken, kimileri de onunla ilgili yazan gazeteleri kapışmıştır (Robin, 1994: 48).

Atatürk'ün vefatıyla birlikte Türkiye yeni bir döneme girmektedir. Özellikle Atatürk'ün ölümüyle kimin Cumhurbaşkanı olacağı söylentileri öne çıkmaya başlamıştır. Çünkü Atatürk ölmüştü fakat milletin ve ülkenin hayatı devam etmektedir. Atatürk'ün devlet yapısında boş kalan Cumhurbaşkanlığı koltuğuna milletin içinden biri, devrimlerin içinde bulunmuş biri devletin başına geçmesi gerekmektir. "*Cumhurbaşkanı kim olacak?*" tartışmaları ise Atatürk'ün hastalığının ilerlediği günlerde başlamıştır. Çünkü kimin cumhurbaşkanı olacağı sadece basının ve Türk kamuoyunun değil Türkiye'deki diplomatik çevrelerin de üzerinde önemli durdukları bir konuyu oluşturmuştur. Öne çıkan isimler arasında ise başta İsmet İnönü olmak üzere Celal Bayar, Mareşal Fevzi Çakmak, Fethi Okyar, Abdülhalik Renda'nın isimleri yer almıştır (Turan, 1999: 14). O günün şartları içinde öne çıkan İnönü olmuştur. Atatürk'ten boş kalan devlet başkanlığı sorumluluğunu ondan başkası yüklenemezdi. Çünkü şartlar buna müsaade etmemektedir. Bir anlamda İnönü'yü ülkenin başına şartlar getirmektedir (Aydemir, 2002: 18). Atatürk'ün vefatının hemen ardından İnönü'nün Cumhurbaşkanın seçilme nedenini, Avrupa'da yaşanan siyasi gelişmeler oluşturmuştur. Ayrıca ülkede iç ve dış politika hakkında ne olacağı büyük merak konusu oluşturmaktadır. Devletin başına tanınan bir ismin geçmesi büyük önem taşımaktadır. O yıllarda Atatürk'ün en yakın silah arkadaşlarında biri de İsmet İnönü'dür ve Millî Mücadele'de gösterdiği çabalar nedeniyle milletin takdirini kazanmıştır. İnönü, Atatürk'ün yetiştirdiği bir asker ve devlet adamıydı ve yıllarca beraber çalışmışlardı. En önemlisi ise İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve kuruluşundan sonraki Atatürk'ün bütün politikalarını benimsemişti (Sertel, 2001: 193). Rauf Bey'in, Fethi Okyar'ın kısa ömürlü hükümeti ile 1937 yılı sonunda kurulan Celal Bayar hükümeti kenarda tutulduğunda,

Atatürk'ün başvekili İnönü olmuştur. Atatürk devrimlerinin hayata geçirildiği dönemlerde idare-i maslahatçı anlayışıyla görev yapmıştır (Yavuz, 2006: 308).

İnönü'nün ismi Cumhurbaşkanlığı için çıkmasına rağmen İnönü'ye devletin başında istemeyen Hasan Soyak, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Salih Bozak ve Ali Çetinkaya gibi isimler İnönü'ye karşı güçlü bir aday çıkaramayacakları düşüncesiyle çeşitli yol ve yöntemlere başvurmuştur (Turan, 1999:14). Atatürk'ün ilk komaya girdiği günlerde Pembe Köşk'e kimin gideceği tartışmalarında ağırlıklı ismin İnönü çıkmasının ardından Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya ve bazı arkadaşları Abdülhalik Rekda'ya cumhurbaşkanlığını teklif etmek için İstanbul'a davet etmektedir. Abdülhalik Renda, İstanbul'a geldiğinde kendisini devlet reisini karşılar gibi karşılamışlardır. Kendisini Perapalas'ta misafir eden Aras ve Kaya, cumhurbaşkanlığı için muvafakatını teklif ettiklerinde, bir devlet adamından ziyade bürokrat bir şekil adamı olan ve hiçbir zaman bu çerçevenin dışına çıkmayan Renda bu teklife ret cevabı vermektedir. Cevap o kadar sert olmuştur ki onu bu mevki için hazırlamaya çalışanlar ısrar etmek cesaretini bile gösterememişlerdir.

Fakat kabine ve çevresinde zaman zaman nabız yoklaması şeklinde bazı kişilerin isimleri cumhurbaşkanlığı için geçmeye başlamıştır. Fevzi Çakmak, Fethi Bey ve Celal Bayar'ın adları o sıralarda geçmektedir. Fakat her nabız yoklamasının ardında devamlı olarak İsmet İnönü'nün ismi ön plana çıkmaktadır. İnönü, Meclis çoğunluğunun hararetli, kayıtsız şartsı bağlılığını her zaman sağlayamamış olsa bile, herkesin mantığı kaçınılmaz ve tabii zaruret halinde onun cumhurbaşkanlığı etrafında toplanmaktadır (Aydemir, 2011: 22). Tüm yaşanan kulis çalışmalarından İnönü büyük ölçüde haberdardı. Olaylardan haberdar olmasını sağlayan kişi ise Sabiha Gökçen'di. Her hafta İstanbul'a giden Sabiha Gökçen, İnönü'ye sürekli olarak Atatürk'ten haberler getirmiştir (İnönü, 2001:254).

İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasını engellemeye çalışan çevreler bu sefer de vefatından sonra Atatürk'ün Çankaya Köşkündeki kütüphanede olduğu iddia edilen

gizli bir vasiyetinden söz etmeye başlamıştır. Vasiyetnamede[3] Atatürk'ün, "*Benden sonra Mareşal Fevzi Çakmak cumhurbaşkanı olsun*" diye yazdığı ortaya atılmıştır. Nitekim İsmet İnönü ise bu sözlü vasiyet olayının tümüyle Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras ve H. R. Soyak'ın bir düzeni olduğunu ileri sürmüştür. Bu söylentiler ve çekişmelere rağmen İnönü, belli bir dönem her ne kadar partiden uzaklaşmış olsa da parti mekanizması üzerinde etkinliğini koruduğu için seçilmesini garantilemiştir (Ahmad, 2007: 117, Turan, 1999: 14).

Cumhurbaşkanlığı için kulis çalışmalarının yapıldığı ve kendisinin Ankara'dan uzaklaştırmak istenildiği günleri İnönü, şu şekilde ifade etmiştir:

> "*Haberler hep halef üzerine dolaşıyordu. Mareşal (Fevzi Çakmak), Fethi Okyar, Celal Bayar. Bir aralık ve sonraları Dr. Aras ve bilhassa Şükrü Kaya… Vasiyet fikri ve ihtimali üzerine memleket aylarca çalkalandı. Memleket bütün bu şayiaları, daha doğrusu telkin ve teşebbüsleri tasfiye etti. Hadisat şöyle hülasa olunur: Fethi Okyar, fitneye iltifat etmedi. Meraşal, ortalığı bir müddet yokladıktan sonra müstağni vasiyet aldı. Çekilmemin başında korkmuş, bana hiç sokulmamıştı. Sonra eskisinden daha çok sokuldu. Şükrü Kaya, Hasan Rıza Soyak başlıca olarak Dr. Aras ile beraber bir vasiyet koparmak veya uydurmak için çok çırpındılar. Son ana kadar bu ümidi muhafaza ettiler. Atatürk'ten koparamadılar. Şifahen uydurmaya H. Rıza teşebbüs etti. Celal Bayar kabul etmedi. Efkârıumumiyenin tazyiki son derece artmış idi. Benim hayatım üzerinde iki taraflı alaka azami dereceyi buldu. Şükrü Kaya, Ankara'nın büyük idare ve inzibat amirlerine bir vasiyet çıkarsa başla tatbik edileceğini söyledi. Ertesi gün zabıtnameden bu ifadesini çıkardı… Hastalık sırasında en çok telaş edenlerden biri de Fuat Bulca idi. Fethi Bey ile çok uğraştı, saptıramadı. Her vesile ile bana hulus göstermekten geri kalmıyordu. Dr. Aras, bence mülhem olarak, beni memleket dışına bir sefarete filan çıkarmaya teşebbüs etti. Bana itiraf etti. Kati olarak önledim, reddettim. Ondan sonra Atatürk, hasta oldukça bana son derece temellüktü, iyileştikçe uzakta bir karakter ile tebarüz etti. Teşrinisani*

[3] Atatürk, Dolmabahçe'deki hasta yatağında 5 Eylül 1938'de kendi el yazısıyla düzenleyip Beyoğlu VI. Noterine teslim ettiği vasiyetname dışında siyasi içerikli bir başka vasiyetname bırakmamıştır. Onun siyasal içerikli bir vasiyetname bırakmaması ise normaldir. Çünkü saltanat sistemine son verip ulusal sisteme dayalı bir cumhuriyet kurduğundan, kendisinden sonra birini devlet başkanı olarak belirlemesi savunduğu düşüncele aykırı bir davranış olacaktır. Her ne kadar Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Soyak, anılarında Atatürk'ün kendisine İsmet İnönü'nün halkın sempatisini kazanamadığını bu nedenle Mareşal Fevzi Çakmak'ın seçilmesi için yasal bir yolun bulunmasının çok iyi olacağını söylediğini aktarıyorsa da o dönemin diğer tanıkları Soyak'ı doğrulamamaktadır Ayrıntılı bilgi için bakınız: Turan Şerafettin (1999), *Türk Devrim Tarihi*, Cilt: 4, Ankara: Bilgi Yayınevi, s. 13-15.

günleri beni İstanbul'a götürmek için Şükrü Kaya ve onun tertibinde (İnönü'yü Ankara'dan uzaklaştırmak için plan hazırlanıyor) ansızın bir fazla gayret belirdi. Ben de candan istiyordum. Fakat Şükrü Kaya tertibindeki bu gayret yakın arkadaşlarımın dikkatini celbetti. Katiyen bırakmadılar. Onlar haklı ve isabetli çıktılar. Şükrü Kaya İstanbul'a son anda beni götüremediği için pek hiddetli idi. Benim İstanbul'a gitmediğimin tek sebebi, Atatürk yalnız bununla müteselli oluyordu. Benim burada kalmam onu bahtiyar ve minnettar ediyordu. Benim burada kalmamı sihhatim için kendi arzu ettiğini her vesile ile söylüyordu…" (2001: 254).

Seçim yarışı kapsamında ortaya atılan söylentiler ve iddialar o kadar ileriye gitmiştir ki Bayar, "*Kendim hiçbir şey olmayacağım*" diyerek adaylıktan çekilmiştir. Adaylıktan çekilmekle de kalmayan Bayar, İnönü'nün seçilmesinden yana tavır almış ve Cumhurbaşkanlığı kapsamında ismi geçen Mareşal Fevzi Çakmak'ın da İnönü'nün yanında yer almasını sağlamıştır (Turan 1999: 15). Bayar'ın İnönü'yü desteklemekteki en büyük sebebi Şükrü Kaya ve Hasan Rıza Soyak'ın uydurma bir vasiyet ortaya atmak istemeleri olmuştur. Uydurma vasiyet üzerine Bayar, İnönü'ye yakınlaşma başlamış ve Atatürk'ün hastalığının son zamanlarında İnönü'yü arayarak durum hakkında bilgi vermiştir (İnönü, 2001: 254-255).

Dönemin önemli tanıklarından gazeteci Nadir Nadi de bu söylentiler karşısında cumhurbaşkanlığına o dönemin şartlarında en layık kimsenin İsmet İnönü olduğunu belirtmiştir. Nadi, ayrıca bazı çevrelerin de Mareşal Fevzi Çakmak gibi şahısların cumhurbaşkanlığına getirilmeye çalışıldığına bu işin başında da İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın olduğu yönünde söylentiler çıkardığına dikkat çekmiş ve bunların gerçeği yansıtmadığını şu şekilde belirtmiştir:

"*…Fakat Şükrü Kaya, çok zeki, kültürlü ve gerçekçi bir devlet adamıydı. O koşullar altında İnönü'ye cephe almanın hem yurt, hem rejim, hem de kendi çıkarı bakımından pek kötü bir davranış olacağını bilirdi. Bir gazeteci kendini tutamadı;*
Yeni cumhurbaşkanı kim olacak? Diye sordu.
Şükrü Kaya soğukkanlılıkla:
– TBMM kimi seçerse o olacak.
Bir başkası konuyu biraz daha deşmek ümidiyle soru şeklinde ortaya şu iki sözcüğü attı:
– Mareşal Çakmak?

Şükrü kaya'nın cevabı bu sefer daha keskin oldu:
– Mareşal Çakmak mebus değildir.
Arif olanlarca durum artık tamamıyla aydınlanmıştır. Hükümette İnönü'ye karşı herhangi bir tertip (İnönü'yü cumhurbaşkanı seçtirmemek gibi bir durum yok) söz konusu olamazdı. Atatürk'ten sonra İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçileceğinden şüphe edilemezdi. Böylece rejimi çıkmaza sürükleyebilecek ihtimaller önlenmiş oluyor ve yeni başkanın şahsında devrimler, Atatürk'ten sonra en güvenilir bir koruyucu ve yürütücüye kavuşuyordu" (Nadi, 1979: 7-8).

Bu tartışmalar çevresinde Atatürk'ün vefatından bir gün sonra 11 Kasım 1938 tarihinde acilen toplanan Türkiye Büyük Milet Meclisi'nde Malatya Mebusu İsmet İnönü Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 34'ncü maddesi kapsamında 348 oy ve müttefikan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından coşkun tezahürat ve sürekli alkışlar arasında Cumhurbaşkanlığı için and içen İnönü, ardından Atatürk sevgisinin daima yaşayacağını şu sözlerle belirtmiştir:

"*Atatürk'ün hatırası teselli bulmaz acılarla dolu olan kalbimizin aziz timsalidir. Atatürk'ün fevkalâde hizmetlerini bu günkü Türk Devletinin bünyesinde tam ve temiz eserler olarak tecessüm etmiş görüyoruz. Kadir bilen ve büyük evlat yetiştiren milletimizin yüreğinde, Kemal Atatürk adı, sevgi ve hürmet içinde ebedî olarak yaşayacaktır*" (TBMMZC, 11 Kasım 1938).

Daha sonra yayınlanan defterlerinde İnönü, Cumhurbaşkanı seçildiği günle ilgili şu notları kaleme almıştır:

"*Meclis çılgın bir halde 24 saat güç sabretti. Bütün memleket radyolar başında bekledi. Müttefikan beni reisicumhur intihap ettiler. İktidarda olmayan, hatta iktidar mevkiinde fikrini sevmedikleri, korktukları bilinen bir çekilmiş adamın getirilmesi rıza ile serbest rey ile yapılmış hakki bir intihap olarak tarihe geçecekti*" (2001: 55).

Halk tarafından da İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesi olumlu karşılanmıştır. İnönü, Atatürk'ün tabii bir devamı sayılmıştır. Aydemir, İnönü'ye karşı gösterilen güveni şu şekilde belirtmektedir:

"*İnönü yalnız Türk kamuoyunun ve Türk basının değil, dünya halkoyu ve basının da geniş ve sıcak bir takdir havası içinde yeni vazifesine*

> *başlıyordu. Bu görüşlerin, yalnız İnönü'nün kişiliği yönünden değil, Türkiye'nin de yeni hayat siyaseti bakımından değeri ve önemi vardı. İçeride ve dışarıda böyle bir güven havasını kendi üzerinde toplayabilecek insan da o günlerde, elbette ki ancak İnönü olabilirdi*" (2011: 2).

İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi diplomasi alanında ve dış basında da memnuniyetle karşılanmaktadır. İngiliz Elçisi Sir Percy Loraine, raporunda seçimle ilgili şunları kaydetmektedir:

> "*General İsmet, büyük selefi kadar dürüsttür, çalışkandır ve yaşantısında ağırbaşlıdır. Dış politika konusunda bizzat tecrübelidir ve devlet teşkilatına ve sorunlarına tamamen hâkimdir. İktidarın ve makamın devrilmesi ülkeyle tam bir uyum içinde büyük bir dakiklikle ve anayasal kurallar dikkatle gözetilerek gerçekleşmiştir. Böyle genç cumhuriyet yeni kurumların bu ilk büyük sınavını saygınlıkla ve adaba uygun bir biçimde başarmıştır*" (Deringil, 2007: 44).

Alman DNB Ajansı, Rusya gazeteleri ve Fransa basını da İnönü'den övgüyle bahsetmiştir. DNB Ajansı, "*Alman gazeteleri İnönü'nün Atatürk'e layık bir halef olduğunu müttefikan kaydetmektedirler. Almanya, İsmet İnönü'yü selamlar. Alman matbuatı onun fevkalade enerji ve başlıca meziyetlerini kaydetmektedir*" ifadelerini kullanmıştır. Rusya gazetelerinden *İzvestiya*, "*İsmet İnönü Türkiye Cumhurreisliğine seçilmiştir. Bu, Türkiye'nin reislik makamının, Kemal Atatürk'e halef olmaya layık bir adama sahip olduğunu gösterir*" derken, Fransa *Paris Soir gazetesi* de, "*Bugün Paris ve Londra neşe içindedir. Çünkü İsmet İnönü Paris ve Londra ile daima en dostane münasebetler devam ettirmiştir*" açıklamasında bulunmuştur (Aydemir, 2011: 31).

Şartların getirdiği adam olan İnönü'yü artık zorlu bir süreç beklemektedir. Bu süreçlerden ilki, yeni rejimin kurucusu ve bir anlamda sahibi ölmüştü. Cumhuriyet asıl şimdi bir imtihanla karşı karşıydı. Bu imtihan yeniden bir hanedana geçit vermemek, bir kişi, zümre ya da sınıfın hâkimiyetini önlemekti (Yavuz, 2006:398). İkinci önemli konuyu, dış politika oluşturmaktadır. İnönü, oldukça karanlık, çapraşık dünya şartları içinde devlet başkanlığı görevini ele almıştır. Çünkü sadece göreve geldiğinden birkaç ay sonra Avrupa'da diplomatik savaş duracak ve silahların

konuşmasıyla İkinci Dünya Savaşı başlayacaktır. Onun için İnönü, öyle bir sorumluluk görevi almıştı ki yakın geleceğin fırtınaları, yakıntı ve çöküntüleri içinde yapılacak en küçük bir hata, yalnız o hatayı yapan devlet adamının şahsi şerefini değil, temsil ettiği ülkenin hayatını ve istiklalini de tehlikeye atabilmektedir (Aydemir, 2011:33). Onun için savaş boyunca ihtiyatlı yapısıyla Türkiye'yi savaştan uzak tutmaya çalışacak ancak savaşın getirdiği ekonomik ve sosyal buhranı ise ortadan kaldıramayacaktır.

Atatürk'ün vefatından sonra laik cumhuriyeti ayakta tutmak için büyük çaba harcamaktadır. Özellikle Atatürk'ün II. Dünya Savaşı'nın başlarında vefat etmesi ve ülkede savaşın getirdiği huzursuzluk İnönü'yü oldukça düşündürmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kendisini ziyareti sırasında, '*Ah, Atatürk'ü çok vakitsiz kaybettik'* sözü İnönü'nün içinde bulunduğu ruhsal durumu ortaya koymaktadır (Karaosmanoğlu, 1984:164). Fakat artık İnönü'nün yanında Atatürk yoktu. Askeri ve siyasi kariyeri boyunca Atatürk'ün liderliği altında vazife görmeye alışmış İnönü, 12 yıllık iktidarı boyunca kendi düşünceleri ve doğruları kapsamında Türkiye'yi yönetmiştir.

2.2. Başvekillikten Millî Şefliğe

Önce Atatürk'ün başvekilliğini, vefatından sonra cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen İnönü, bir taraftan Türkiye'yi o günün olumsuz şartlarından kurtarmaya çalışırken, diğer taraftan da etrafındaki kadro ile toplum üzerindeki gücünü arttırmaya çalışmıştır. Çünkü Cumhurbaşkanı seçilmesi Atatürk'ün karizması altında ezilmemesi için yeterli değildi. Atatürk'ün talimatlarını uygulayıcısı konumundan artık talimat veren lider olmuştu. Ayrıca halk tarafından Atatürk gibi itibar görmesi de gerekiyordu. Bu açıdan İnönü'ye Cumhurbaşkanlığı'ndan ziyade güçlü bir unvan verilmeliydi ki, Atatürk'ün yerini doldurabilsin. İnönü'ye bu güç, '*Değişmez Genel Başkan ve Millî Şe*f' unvanı verilerek sağlanmıştır. Millî Şef'lik dönemi, İnönü'nün 26 Aralık 1938 CHP I. Olağanüstü Kurultayı'nda Değişmez Genel Başkan seçilmesi ile başlamıştır. CHP'nin olağanüstü kurultayında yapılan tüzük değişikliği ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 375 üye ve 216 delegenin sürekli alkışları arasında değişmez genel başkanlığa seçilmiştir (Çelik, 2011: 229-230; Burçak, 1979: 15-18).

Olağanüstü kurultayda kabul edilen tüzük maddeleri ise şöyledir (Gülcan, 2001:194):
Madde-2: Partinin banisi ve ebedi Başkanı Türkiye Cumhuriyeti'nin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.
Madde-3: Partimizin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür.
Madde-4: Partinin değişmez genel başkanlığı aşağıdaki üç şekilde boşalabilir.
A. Vefat
B. Vazife yapamayacak hastalık
C. İstifa

Tüzük maddelerinin, uzun ve hararetli nutuklar söylenmesinin ardından kabul edilmesiyle, 'Millî Şef' kavramı oybirliğiyle kabul edilmiştir. Kurultayda İnönü'nün, CHP'nin değişmez Genel Başkanı ve Millî Şef'i olmasının ardından kurultayın İnönü'ye bağlılığını, Adnan Menderes şu sözlerle bildirmiştir:

> "*Partimizin değişmez genel başkanlığına intihap olunan Türkiye Devleti'nin büyük Reisicumhuru ve kahraman Türk ordusunun yüce Başbuğu, Millî Şef İsmet İnönü'ye büyük kurultayın yürekten saygı ve bağlılığını bildiririm*" (Aydemir, 2011: 38).

Tüzük değişikliğinde Millî Şef'in tanımının getirilmesi ise şu gerekçeyle belirtilmiştir:

> "*CHP dar anlamda bir siyasi parti değildir. Çünkü hemen bütün vatandaşları çatısı altında toplamıştır. O halde, bütün millet'in partisidir. Bu nedenle de bu parti'nin şefi doğal olarak Millî Şef'tir*" (Yetkin, 1983: 160-161).

Millî Şef'in neden değişmez olduğu ise şöyle açıklanmaktadır:

> "*Şefin sık sık değişmesi partinin otoritesine zarar verir. Kaldı ki, tüm ulusun şefinin, Millî Şef olmuş bir yüksek kişinin, bu şefliğinin her dört yılda bir devam edip etmeyeceğinin görülüp tartışılması uygun olmayan bir tutumdur. O halde Millî Şef değişmez olmalıdır. Şunu da belirtelim ki şefin değişmezliği demek, aynı zamanda şefin sorumsuzluğu demektir. Çünkü şef, ne yaparsa yapsın nasıl bir siyasa izlerse izlesin, değiştirilemeyeceğine göre, sorumsuz olmaktadır*" (Yetkin, 1983: 160-161).

CHP tüzüğünde yapılan düzenlemede şefin rolü şu şekilde ortaya konmuştur:

> "*Şefin rolü her memlekette, bilhassa parti hayatına girmiş memleketlerde çok mühimdir. Çünkü politik kanaatleri ekseriya prensipler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri aşılayacak ve mütemadiyen besleyecek memleket siyasetine istikamet verecek, millet efradına politik sahada yetiştirecek olan şeftir. Her cemiyette ve her parti içinde bu yüksek vasıflarda şahsiyetleri daima hazır bulmak kolay olmadığı gibi bir siyasi partinin idaresini eline teslim ve emanet ettiği makam ve şahsiyet üzerine sık sık değişiklikler yapması da otoriteyi zayıflatmak bakımından mahzurdan ari addedilemez. CHP gibi milletin kuruluş ve ilerleyiş mücadelesinde kendisine rehberlik etmiş cumhuriyetçilik, inkılâpçılık, laiklik gibi Türk Milletini itibar ve refah mevkiine yükseltmekte olan prensipleri değişmez bir akidei siyasiye olarak kabul ve ilan etmiş olan bir siyasi partinin şefliğine intihap edilecek olan ali şahsiyetin "Millî Şef" vasfını da iktisap etmiş olması tabii olduğuna göre parti umumi reisinin yüksek şahsiyetini her dört senede bir ve her kurultay toplantısında müzakere ve münakaşaya mevzu ittihaz etmeyip parti umumi reisliğine 'değişmez' vasfını esas olarak kabul etmek bu yüksek makamın istikrarını temin ve otoriteyi takviye bakımından millî menfaate daha uygun görülmüştür. Bu sebeplerle, tüzüğün ikinci maddesi partimizi kurmuş ve Cumhuriyeti tesis etmiş olan Ebedi Şef Kemal Atatürk'ün 'banilik' müessislik vasıflarını tebarüz ettirmekle kendilerinin partinin ebedi başkanı olduklarını ve üçüncü maddesi partimizin kurulduğu gündern beri fiilen başkanlığını yapan, yeni rejimin bütün müesseselerini ve eserlerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe tabii ve millî insiyakla Millî Şef tanınan ve Büyük Meclisin tam ittifakı ile Cumhurbaşkanlığına seçilen Millî Şef İsmet İnönü'nün Değişmez Genel Başkan olduğunu tespit ve ifade maksadıyla yazılmıştır*" (Gülcan, 2001: 196-197).

İnönü'ye Millî Şef denilmesi, belli kesimlerde rahatsızlığa neden olmuştur. Cumhuriyet'ten Nadi, hatıralarında savaş yıllarında insanların koyun sürüleri gibi bir çobanın etrafında toplandığına dikkat çeker:

> "*O yıllarda totaliter yönetim modası salgın halinde idi. Almanya, İtalya, Rusya ve Japonya gibi dev memleketlerin yanı sıra İberik yarımadasında, Orta Avrupa'da ve Balkanlarda irili ufaklı bir sürü para-faşist rejim kurulmuştu. Ufukta belirlemeye başlayan savaş bulutları çoğu milletleri koyun sürüleri halinde birer çoban etrafında toplanmaya zorluyordu*" (Nadi, 1979: 17).

CHP'nin İnönü'nün Atatürk'ün devrimlerini koruyacağına inandığını aktaran Nadi, bu inanç dolayısıyla birkaç ay önce "*nefes alsın yeter, tek ölmesin de*" diye Atatürk'ün başında dua edenlerin İnönü'yü değişmez genel başkanlığa getirdiğini vurgular (Nadi, 1979:17).

Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü'ye Millî Şef dendiyse de bu kavram, Atatürk'ün sağ olduğu dönemde de kullanılmıştır. Millî Şef sözünü ilk kullanan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreteri Recep Peker'dir. Peker, 1933 yılındaki yaptığı konuşmada (Yetkin, 1983: 158): "*Millî Şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan disiplinli bir cemiyet kurmak davasındayız"* demiştir. Recep Peker, bir süre sonra da Millî Şef kelimesini ruhundaki coşku ve sıcaklıkla çevresini bağlayan, saptadığı amaca ilerleten bir kişi olarak tanımlamış ve Şef'in etkinliği olmaksızın hiçbir toplumda dirlik ve düzenlik olmayacağını öne sürmüştür.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar 'Millî Şeflik' Türk siyasal yaşamında kurumsal bir kimlik kazanmamıştır. 1938 yılına kadar başta Mustafa Kemal olmak üzere, aralarında Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'nün de bulunduğu birçok önemli şahsiyete 'şef' denilmiştir. Fakat 1938'den sonra 'şef' unvanının kullanılış biçiminde farklılık vardır. 'Şef' 1938'e kadar daha çok devlet büyükleri için kullanılan bir kavram olarak yer alırken, bu tarihten sonra totaliter bir siyasal sistemin gereğine uygun olarak kullanılmıştır (Ertunç, 2010: 266). Onun için Atatürk, bu anlamda bir Millî Şef değil Türkiye cumhuriyeti'nin kurucusu, halkın önderi, devletin 'Ebedi Şefi'dir. Siyasal anlamda bir tek kişiye 'Millî Şef' denilmektedir, bu kişi ise İsmet İnönü'dür (Yetkin, 1983: 159).

Şefliğin siyasal sistemde kullanılmasında *Kadro* dergisi ekibinin önemli katkısı olmuştur. Kadro, şefliği de ideolojik bir temele kavuşturma çalışmıştır. Kadro ekibinin başında bulunan ve uzun yıllar CHP Umum Katipliği (Genel Sekreter) görevini yapan Recep Peker'in şef ve şeflik kavramlarının siyasal anlamda kazanılmasında büyük gayretleri olmuştur. *Ülkü* dergisindeki bir yazısında "*Millî Şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan disiplinli bir cemiyet kurmak sevdasındayız*" diyerek mensubu olduğu kadronun idealini ortaya koymaktadır. Diğer

yandan o günlerde şeflik Türkiye'ye özgü bir sistem olmamakla birlikte, birçok ülkede uygulanmıştır. Almanya'da Hitler, 'milletin ne istediğini milletten iyi bilen lider' anlamına gelen Führer unvanını kullanmaktadır. İnönü'ye atfedilen 'şeflik' ise Hitler'de olduğu gibi bir şefperestliğe dönüşecektir. Özelilikle 1940'lardan sonra dönemin şerefperstlerine göre Türk Milleti, İnönü'nün kişiliğinde "müşfik bir aile babasına kavuşmuştur" şeklinde yer almıştır. Türk milletinin umutları, davaları, kaygıları İnönü'de yer almaktadır. Onun sesi, milletin sesi olmuştur. İnönü'nün her nutku tarihi bir kıymet haline gelmiştir. Sözleri büyük küçük her Türk'ün kulağına küpe olmaya değer ilham, feyiz ve ders alınacak sözler olarak benliklere yerleştirilmiştir.

'Millî Şef' unvanını veren CHP içindeki kadro, ardından İnönü'ye insanüstü nitelikler kazandırmaya da çalışmıştır. "*Hayatında yıllar önce bir kez gördüğü bir kimseyi, hemen herkesi, örneğin, bir küçük çocuğu, ordunun tüm subaylarını adlarıyla çağırabilecek bir hafızaya, yaratılıştan yüksek bir zihin ve düşünce yeteneğine sahiptir*" sözleriyle İnönü'nün insan ötesi bir düşünceye, yaratılışa sahip olduğu vurgulanmıştır (Ertunç, 2010: 271). CHP, tüzük değişikliği öncesinde, İsmet İnönü için "*Yeni rejiminin bütün müesseselerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe baba ve millî bir içgüdüyle Millî Şef tanınan…*" sözleri kullanılmıştır. *Ülkü* dergisinde, "Cumhur Reisimiz İnönü" başlıklı yazıda da, "*Şeref ve kahramanlığın timsali… Bu çelik bakışlı adam imkansız denecek derecede kuvvetli bir realite duygusuna maliktir. Her adım attığı yerden, bir yıldız kümesi ezilmiş gibi zafer ve hürlük aydınlığının fışkırdığını gördüğümüz büyük adam…*" ifadeleri kullanılırken, aynı dergide Ahmet Kutsi Tecer, Millî Şef'in millî hayatın uyanık başı olduğunu söyleyerek, "*O, maddi ve manevi cepheleriyle millî hayatı bir bütün olarak yalnız temsil etmez, güder ve yeder*" demiştir (Yetkin, 1983: 160-161).

Her şeye rağmen Millî Şef kavramı, antidemokratik bir durum oluşturmuştur. Çünkü Millî Şef'in değişmezlik ilkesi, bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. CHP'nin değişmez genel başkanının, aynı zamanda tüm ulusu temsil eden Millî Şef olduğu varsayılmıştır (Yetkin, 1983: 169). Diğer yandan ise ister şef, lider olsun, siyasal inançları prensipler halinde zihinlere yerleştirecek kişi gücünü kendi

yeteneklerinden almalıydı. CHP, İnönü'ye 'değişmez genel başkan' unvanını vermekle, ileride parti içinden başka bir önemli şahsiyet çıksa bile onun başkan olmasını önlemiş olmaktadır. Böylece Atatürk'ün kesin olarak reddettiği 'ömür boyu başkanlık' müessesesi benimsenmiştir (Nadi, 1979: 17).

İnönü'ye Millî Şef unvanını verilmesinin nedeni şüphesiz, tek adam olabilmesini sağlamaktır. Atatürk'ün hayatta olduğu sürece hep ikinci adam olarak gözüken İnönü'nün, Atatürk kadar karizmatik olmasa da onun kadar itibar görmesi için Millî Şef denilmiştir. Böylece Millî Şef maskesi altında hem Atatürk'ün karizması altında ezilmemiş hem de devlet içinde gücünü koruyabilmiştir (Çelik, 2011: 232).

2.3. Atatürk'ün Muhalifleriyle Barışma Politikası

Cumhurbaşkanı Seçilen, CHP'nin Değişmez Genel Başkanı olan ve Millî Şef unvanına kavuşan İnönü, rejime artık kendi damgasını vurması gerektiğine inanmaktadır. Bu kapsamda kendisini oraya taşıyanları (ki bunun içinde Celal Bayar'da vardır) veya kendisine muhalif onları tasfiye ya da etkisizleştirme yoluna gitmektedir. Diğer taraftan da Atatürk zamanında küskün olan muhalif kesimlerle de barışmaya çalışmaktadır. Bu sayede potansiyeli dışarıda ve kendisine karşı olmak yerine içeride ve kendi yanında tutma başarısını elde etmektedir.

İnönü bu davranışıyla Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen bu liderlerin kendisine değil Mustafa Kemal Atatürk'e muhalif oldukları mesajını vermektedir. Meclis'e giren bu liderlere önemli görevler vererek bunların oluşturduğu muhalefeti de etkisiz hale getirmeye çalışmaktadır (Gülcan, 2001: 198).

İnönü, kendisine muhalif olanları, cumhurbaşkanı seçildiğinin ertesinde yeni kabinenin oluşturulmasında tasfiye etmiştir. Her ne kadar ilk başlarda kendisine karşı olan cephe ile birlikte olsa da devlet reisliği yolunu açan Celal Bayar'a hükümeti kurma görevini vermektedir (TBMMZC, 14 Kasım 1938). Yine 26 Aralık 1938'de CHP IV. Olağanüstü Kurultayı'nda Bayar'ı Genel başkan vekilliğine getirmiştir. Bunun üzerine kurultayda Bayar, "*Genel Başkanımız, Millî Şefimiz.*

Cumhurreisimiz İsmet İnönü müstesna bir lütuf olmak üzere bendenizi Genel Başkan vekilliği'ne tayin buyurmuşlardır. Muvacehinizde ki büyük milletimizin huzuru demektir, kendilerine arzu şükran ederim" diyerek teşekkürlerini iletmiştir (Gülcan, 2001: 195). Bayar'ı hükümeti kurmakla görevlendirirken, yeni kabinede muhaliflere yer verilmemiştir. Dahiliye Vekilliğine Şükrü Kaya yerine Refik Saydam, Hariciye Vekilliği'ne Tevfik Rüştü Aras'ın yerine Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir (TBMMZC, 14 Kasım 1938). Böylece İnönü, cumhurbaşkanlığı sürecinde önüne sürekli engeller koyan iki ismi Atatürk'ün vefatından 4 gün sonra iktidardan uzaklaştırmıştır.

İnönü başbakanlıktan ve parti işlerinden uzak kaldığı dönemde de kendisini sürekli destekleyen ve desteğini göstermek için siyasetten uzaklaşan Refik Saydam'ı da ödüllendirmiştir. Dr. Refik Saydam'ı Dahiliye Vekilliğine ve CHP Genel Sekreterliğine getiren İnönü bu sayede parti içindeki otoritesini de arttırmaktadır (Gülcan, 2001: 195).

İktidarını güçlendirmekte kararlı olan İnönü, Celal Bayır'ı da CHP'den uzarlaştırmak istemektedir. Doğrudan Başvekillikten almak yerine istifasını zorlayacak adımlar atılmıştır. O yıllarda Bayar hükümetinin, geçici olduğu sık sık tartışılmaktadır. 2 Ocak 1939'da TBMM'de okunan iki Cumhurbaşkanlığı tezkeresi, Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın yerine, İzmir Mebusu Hasan Ali Yücel'in, Ekonomi Bakanı Şakir Kesebirin'in yerine İzmir Mebusu Hüsnü Çakır'ın getirildiğini bildirmektedir. Bu tezkerelerden iki gün sonra da Adalet Bakanı Hilmi Uran'ın yerine Konya Mebusu Tevfik Fikret Sılay getirilmiştir. Hükümetteki değişiklikler çok hızlı ilerlediğinden, Bayar hükümetinin bu değişikliklere kaç gün dayanabileceği ise merak uyandırmıştır.

Millî Şef İnönü de çevresindekilere Bayar hükümetinde bakanların bir türlü birbirleriyle geçinemediklerini ve kabinenin allak bullak olduğunu söylemektedir. Tüm bu gelişmelerin ardından, hükümet kuruluşundan iki buçuk ay sonra istifa etmiştir. Bayar, İnönü'ye sunduğu istifasında CHP'nin seçime yeni ve taze bir kuvvetle çıkmasının maksat ve esasa daha uygun ve yararlı olacağını düşündüğünden istifa ettiğini açıklamıştır. Bayar'ın istifasının ardından İnönü, hükümeti kurma

görevini Refik Saydam'a vermiştir. Saydam, siyasetçiliği döneminde devamlı olarak Celal Bayar'a karşı olmaktadır. Atatürk zamanında teklif edilmesine rağmen Bayar Hükümeti'nde bakanlık görevini kabul etmemiştir. Nitekim İnönü, cumhurbaşkanı olduktan sonra Bayar Hükümeti'nde görev kabul etmiş olması anlamlı bir durum oluşturmaktadır (Goloğlu, 1974: 3-4).

Bayar Hükümeti'nin istifa etmesini sağlamaktaki asıl amaç iktisat politikalarıdır. İnönü, Bayar'ın istifa ettirilmesindeki asıl nedeni hatıra defterlerinde şu şekilde açıklamıştır:

> "*Asıl Mesele Celal Bayar'ın mali ve iktisadi politikası idi. Demagojiye fazla yer vererek başlamış olan bu politika hiçbir hesaba istinat etmiyor, devletin mali vaziyeti esasından harap oluyordu. Ticaret, mali para alt üst olmuştu. Bütün bu ahvalin, hatta hükümet azasından gizli kalması bir seneden beri takip ediyordu. Atatürk zamanında geçen bu usul artık düzelmek lazım idi. Zaman geçtikçe hiç düzelemeyecek bir hale gelebilirdi… Ertesi gün fırka divanında intihabı yenileme konuşulacaktı. Sabahleyin erkenden Celal Bayar'ı çağırdım. İntihaba yeni bir hükümetle girmek lüzumunu söyledim. Kabul etti. Divandan sonra istifasını getirdi. Dr. Refik Saydam hükümeti teşekkül etti… Eğer mali ve iktisadi anlayışını salim bir istikamete sevk etmek ümidim olsaydı kendisini uzun müddet muhafaza edecektim. Bütün zevahire rağmen doğru bir adam olduğuna inanıyorum*" (İnönü, 2001: 256-257).

Bayar hükümetinin istifası ile CHP içinde konumlar tamamen Millî Şef taraftarlarının dolayısıyla İsmet İnönü'nün eline geçmektedir (Gülcan, 2001: 197). Devlet iktidarını tamamen ele geçiren İnönü, Kurtuluş Savaşı'nda birlikte yola çıktığı ancak değişik nedenlerle karşıt duruma düştüğü kişilerle de barışma yoluna gitmiştir. Barışma sinyalini Değişmez Genel Başkan seçildiği CHP'nin 1938 yılındaki kurultayında vermiştir (Yücel, 1946: 334): "*Partinin bütün azası çalışkan ve bir vatansever gibi davranmaya mecburdur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bütün vatandaşları kendisinin muhabbet ve hizmet muhitinde toplamaya çalışan zihniyetini ifade etmiş oluyorum… Partimiz millet menfaatinde küçük hislerin üstüne çıkabilen, bütün vatandaşları tatmin edecek en sağlam prensipleri, en az teferruatla tespit edebilmiştir… Vatandaşlarımın Büyük Millet Meclisi etrafında ve sade bir vatandaş olmakla hayatının bütün gururunu dolduran Reisicumhur etrafında tesanüdü o*

derecedir ki icap ederse bütün Türk Milleti'ni varıyla ve canıyla bir hudut üzerinde, şimdiye kadar bu millet tarihinde görülmemiş sürat ve hevesle toplayabileceğimizden asla şüphe etmiyorum" sözleriyle, bir anlamda CHP dışında bulunan muhalifleri kendi etrafında birlik olmaya çağırmıştır.

İnönü, küskünlerle barışmak için çeşitli nedenlerle mecliste boşalmış olan 13 milletvekilliği için 31 Aralık ve 1938 yılında gidilen ara seçimi bir fırsat olarak görmüştür (Gülcan, 2001:198). Bu seçim sayesinde önceki dönemlerde rejimin dışladığı Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar, Ali Fuat Cebesoy gibi isimleri yönetime katmak istemiştir. Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Refet Bele, 1938'in son günü yapılan ara seçimlerde mebus seçilmiştir ve kurulan yeni hükümete eski dönemi temsilen Ali Fuat Cebesoy ile Fethi Okyar dâhil edilmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu iki ismin vekil yapılmasının iç politikada önemli bir başarı olarak görmüştür. Dr. Adnan Adıvar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka olaylarını demokrasi açısından olumsuz bulduğunu belirtmiş ve bu nedenle meclise girmeyi reddetmiştir. İzmir suikastından bu yana yurtdışında yaşayan Dr. Rıza Nur, İstanbul'a dönmesine rağmen kendisine milletvekilliği teklif edilmemiştir (Çalışlar, 2010: 403). İnönü, küskünlerle barışmasının nedenini, "*Atatürk'ün ölümünden sonra ilk iş olarak, dahilde emniyet tesisinin lazım olduğunu gördüm. Eski muhaliflerin teskini, mümkünse kazanılması kıymetli bir şeydi. İhtilaf ve nifak esasen şahsiyattan doğmuştur"* sözleriyle açıklamıştır *(*Turan, 1999: 23)." Dargınlarla barış dönemi asıl olarak Mart 1939 seçimlerinde yaşanmıştır. Bu seçimde Atatürk dönemi dargınları meclise alınırken Atatürk'ün çevresinden sayılanlar aday gösterilmeyerek, yönetimin dışında bıkılmıştır. Aday gösterilmeyenlerin arasında Nuri Conker, Cevat Abbas Gürer, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak gibi Atatürk'ün yakın çevresinin önemli isimleri de yer almıştır (Çalışlar, 2010:403). Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Fethi Okyar, Hüseyin Cahit Yalçın ise milletvekili seçilmiştir. Küskünleri kazanma politikasını Mareşal Fevzi Çakmak, "Beyhude çalışmalar" olarak nitelese de İnönü, kırgınlıklar ya da anlaşmazlıkların kendisiyle değil de Atatürk ile olan ilişkilerinden kaynaklandığını göstermektedir. Diğer yandan bir şekilde küskünlerin gönlünü alan İnönü, kendilerinden kesinlikle Atatürk'ü eleştirmemelerini istemiştir:

"*Eski arkadaşlarımız en büyük devlet makamlarına ve en yüksek cemiyet kademesine gelmişlerdir. Bu yüzden Atatürk zamanın ileri gelenlerinden, bana karşı ayrılık ithamlarına uğramışımdır. Eski arkadaşları tek parti devrinde tekrar cemiyet hayatına katılmaya davet ederken, teklif veya rica yahut mecburiyet halinde kesin istek olarak yalnız şunu ileri sürdüm:*

– Atatürk'ün şahsi ile uğraşmak olmayacaktır.

İtiraz edenlere karşı susturucu cevabım şu olmuştur:

– Eğer cumhuriyeti ve inkılâpları korumak ve devam ettirmek fikrindeysek, Atatürk'ü korumak vazifedir" (Aydemir, 2011: 45)

Atatürk'ün yakınında yer alan Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Kılıç Ali, Fuat Bulca ve Recep Zühtü Soyak gibi kişileri tasfiye eden İnönü'nün, Atatürk'e olduğu kadar kendisine karşı da Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası, melesinde karşıt tavır takınan Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Faik Ahmet Barutçu gibi muhaliflerle barışmaya gitmesi Atatürk döneminin bitip İnönü döneminin başlayacağı izlemini vermiştir.

Muhaliflerle barışma sürecini Atilla İlhan, Atatürk döneminin bittiğinin ilan edilmesi olarak ifade etmiştir:

"*Terakkiperver Fırka Zamanında, en ciddi siyasi hasımları olan paşalardı, yani Gazi'nin akim bıraktırılan müthiş komplo ile töhmet altında bıraktığı kişileri etrafına toplaması, onlara önemli görevler vermesi, böylece belki Müdafaa-i Hukuk döneminde çok zahmeti geçmiş Kazım Karabekir Paşa gibi, Ali Fuat Paşa gibi şahsiyetlere, bir vefa borcu ödeniyor; ama aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal Paşa devrinin artık bitmiş olduğu ilan ediliyordu*" (Turan, 1999:126):

2.4. Millî Şef İnönü İktidarını Kuruyor

İktidarında sadece eski muhaliflerle barışmakla kalmayan İnönü, kendi iktidarını da kuvvetlendirme yoluna gitmiştir. Kurduğu 'Millî Şef' sistemiyle devlet üzerinde gücünü arttırmıştır.

Damadı Metin Toker, Millî Şef İnönü'nün o yıllardaki siyasi tavrını şu şekilde açıklamıştır:

> "*Meclis, hükümet hukuken vardır. Fakat politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İsmet İnönü idare ediyordu… Millî Şef'in mahzurlu saydığı her şey Türkiye'de yasaktır… Bundan dolayıdır ki, gazetelere gelen emirler arasında bazen, nalıs yorumlar da yazılması gerektiği bildiriliyordu… Başka emirlerde ise Millî Şef ile hata Millî Şef'in ailesiyle ilgili haberlerin büyük verilmesi bildiriliyordu. Bu mutlak hâkim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana gösterecekti. Bundan dolayıdır ki, bütün harp yılları esnasında Cumhurbaşkanını bir konserde, bir temsilde, at yarışlarında gösteren fotoğraflar 'devlet zoru' ile parça parça yayınlandı"* (Toker, 1970: 21–26).

Aynı şekilde *Tan g*azetesinin Başyazarı Sertel de hatırlarında İnönü devrini şu şekilde belirtmiştir:

> "İnönü cumhurbaşkanlığına geldikten sonra diktatörlüğünü arttırdı. Tek millet, tek parti, tek şef diye bir sistem kurdu. Millet o demekti, parti o demekti. Bunun tek adı faşist diktatörlüğü idi, polis devleti idi" (Sertel, 2001: 207-208)

Gazeteci Bedii Faik de, "*Türkiye'nin o döneminde tek ses, tek parıltı, tek kudret vardır ve adı İsmet İnönü, resmi sıfatı cumhurbaşkanı, fakat asıl geçerli unvanı Millî Şef'tir*" diyerek İnönü'nün diktatörlüğünü anlatmaya çalışmıştır (2002: 9).

Atatürk'ten sonra kendi devrini oluşturmaya çalışan İnönü, paralar ve pullar üzerinde Atatürk resmini kaldırtarak kendi resmini koydurtmuştur. İsmet İnönü, para bastırma olayını ise şu şekilde açıklamıştır:

> "*Atatürk ölmüştü. Lider gitmişti. Ona yakın biriyim ve Atatürk'ü göğsünde taşıyan bir İsmet İnönü olarak da, liderliğimi ilan etmek zorundayım. Atatürk'ü bu kadar kutsiyetle andığım halde gölgesinde lider olamam… Paraların üzerinde Atatürk var ama Atatürk yok… Anlatmak istedim ki Atatürk öldü, ama yeri boş kalmadı"* (Uyar, 1999: 53).

Fakat iş para basma olayıyla da kalmamıştır. Bütün resmi kurumlarda Atatürk'ün resmi indirilerek, İnönü'nün resmi astırılmıştır (Uyar, 1999: 53). İnönü'nün resimleri, resmi dairelere ücretli olarak satılmış ve ücretlerinin İş

Bankası'na yatırılması istenmiştir. Diğer yandan resimlerinin çerçevesinin[4] ve ebatlarının[5] tek tip olması da istenmiştir Ancak CHP Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Dr. A. F. Tuzer, tarafından İnönü'nün resimlerine ait çerçevelerle partinin meşgul olamayacağı bildirilerek, çerçeveler resmi asacakların kendi zevkleri bırakılmıştır.[6] Resmi dairelere İnönü'nün resimleri asılırken, İnönü soyadının da İnönü ailesinden başka kullanılmasının da yasaklanması istenmiştir. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Başvekâlet'e gönderdiği yazıda İnönü ailesinden başka hiçbir kimse tarafından İnönü soyadının kullanılmaması istenmiştir.[7]

2.5. Millî Şef İnönü'nün Kişiliği

Cumhuriyetin kuruluş aşamasında önemli görevler üstlenen İsmet İnönü, cumhuriyet yönetiminde yarım yüzyıla yakın etkisini göstermiş önemli bir siyaset adamıdır. Mesleği askerlik olan ve Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemindeki

---

[4] Başvekalet Müsteşarlığına
10/10/1940 tarih ve 281 sayılı tezkerelerine karşılıktır. Sayın Millî Şefimiz Reisicumhur İsmet İnönü'nün matbu renkli resimlerinden idaremize gönderilen 65 adedinin bedeli olan 104 liranın tesviyesi için gereken muamele yapılmak üzere olup Cumhuriyet Halk Partisi'nin İş Bankası nezdindeki 10225 numaralı cari hesabına yatırılarak netice arz edilecektir. Yurdun her köşesine dağıtılmış olan bu resimlere birer çerçeve yaptırılması lazım geleceği şu sırada korniş tedarikindeki müşkülat dolayısıyla bu çerçevelerin mahallerince düşünüldüğü gibi imal ettirileceği tabiidir. Bu resimler gibi çerçevelerinin de yeknesak olması şayanı arzu olacağı şüphesiz bulunduğuna göre tasvip buyrulduğu takdirde bir çerçeve numunesi tespit edilerek bu resimlerin gönderildiği makamlara tebliğ buyrulmasını saygılarımla arz ederim.
Vakıflar Genel Müdürü (BCA, 30..10.0.0.1.5..3.).
[5] Başvekalet Yüksek Katına
Genel direktörlüğümüzde müdüriyet odalarına ve bürolara konmak üzere Ebedi Şef Atatürk ile Millî Şefimiz İsmet İnönü'ye ve Sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam'a ait fotoğrafların ebatlarıyla mubayaa olunacakları yer hakkında verilmiş bir karar varsa bildirilmesi hususunda yüksek müsaadelerini rica ve üstün saygılarımı arz ederim.
Genel Direktör
Tümgenaral (BCA, 30..10.0.0.1.5..3.).
[6] Sayın Vehbi Demirel
Başvekalet Müsteşarı
21/10/1940 tarih 4776–1878 sayılı yazının karşılığıdır. Devair ve müessesata gönderdiğimiz Sayın Millî Şefimiz Reisicumhur İsmet İnönü'nün resimlerine ait çerçevelerle partimizin meşgul olmayarak bu cihetin resmi asacakların kendi zevklerine ve asılacak yerin icaplarına bırakılmasını münasip gördüğümüzü arz eder, derin saygılarımı sunarım"
CHP Genel Sekreteri
Erzurum Mebusu
Dr. A. F. Tuzer (BCA, 30..10.0.0.1.5..3.).
[7] Yüksek Başvekalete
İnönü soyadının İkinci Cumhurreisimizle Sayın aileleri ve evlatlarından başka kimseye verilmemesi ve almış olanlar varsa kullanılmaması hakkında Tarsus Halkevi Başkanı Avukat Fikri Ünlü imzasıyla verilen 28/3/1939 tarihli yazı ilişik olarak takdim olunur
Dahiliye Vekili (30..10.0.0.1.4..18.).

sorunlarıyla iç içe yaşayan İnönü, cumhuriyetle birlikte tarih sahnesindeki yerini almıştır (Çavdar, 2001: 53).

Askerlikten sonra siyasi kimliğine Atatürk'ün yanında sahip olan İnönü, yapısal olarak da Osmanlı bürokrasi kimliğini üzerinden atamamıştır. Bu nedenle tutucu bir özelliği olan İnönü, Atatürk devrimlerinin tamamını savunmuştur. "*Kurucu Atatürk, Tutucu İnönü*" çalışmasıyla önemli bir tespitte bulunan Yavuz da İnönü'nün statükocu yapısına bu açıdan dikkat çekmektedir. Başvekil olduğu 1937 yılına kadar verilen görevleri bir idare-i maslahatçı anlayışıyla yerine getirmiştir. İnönü'nün bu kişiliğine dikkat çeken Atilla İlhan, "O, tam bir Tanzimatçıdır, görev adamıdır" değerlendirmesinde bulunmaktadır. İnönü'nün yönetim anlayışı ise statükocu bir yapıdır. Bütün amaç eldekini muhafaza etmek, asayişi korumaktır. Bu nedenle dünya savaşı öncesinde ülkede siyasi çalkantılar yaşanırken bunların dışında kalmaya devamlı surette özen göstermiştir (Yavuz, 2006: 308-315). Dönemin İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine, İnönü hakkında düşündüklerini belirttiği raporunda İnönü'nün idare-i maslahatçı özelliğiyle ilgili şunları belirtmiştir:

> "*Atatürk'ün ölümünden sonra düzenin bu denli aksamadan işlemesi İnönü'nün seçilmesiyledir. Gerçekten de Atatürk-İnönü ekibi Türkiye için bir idealdi. Atatürk büyük fikirleri üretir, İnönü onları pratik bir hale getirip uygulardı, bunun da ötesinde her şeyden o sorumluydu ve Türkiye'yi en küçük ayrıntısına kadar o yönetirdi. Atatürk'ün beyni birkaç saat büyük bir parlaklıkla çalışır sonra duraklardı. Ama İnönü'nün beyni gerekirse 24 saat çalışırdı*" (Deringil, 2007: 44).

Büyükelçi Loraine, raporunda ayrıca İnönü'nün kesin kararlığına da dikkat çekmiştir. Atatürk'ün İnönü'ye göre daha duygusal olduğunu ifade eden Büyükelçi Loraine, "*Atatürk bir adama budala deyip birkaç saat sonra onu öpebilirdi. Ama İnönü birisini budala veya sahtekâr olarak damgaladıktan sonra tutumu asla değişmezdi*" tespitinde bulunmuştur (Deringil, 2007: 44).

İnönü'nün devlet politikasında en büyük özelliğini ölçülülük felsefesi oluşturmaktadır (Weisbend, 2002: 23). Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren devamlı surette olaylara temkinli yaklaşmış ve sorumluluk bilincini taşımıştır. İnönü'nün sakinliği ve

ölçülüğü ise onu aşrı görüş ve niyetlerden sürekli uzak tutmuştur. Heper'in dikkat çektiği gibi hiçbir zaman serüvenci bir yapıya sahip olmadı, hayatında destansı unsurlara hiç yer vermedi (Heper, 2008: 72). İngilizlerin savaşa girmesi yönünde baskılarının arttığı bir dönemde heyecana kapılmadan temkinli hareket eden İnönü, Türkiye'nin amacının sadece hudutlarını savunmak olduğunu belirttikten sonra, "*Ben Enver Paşa değilim. Beni bir Sason harbe sürükleyemez*" açıklamasında bulunmuştur (Barutçu, 2001: 432-433). 1 Ekim 1940 tarihinde TBMM'nin açılış nutkunda (Melzig, 1944: 100): "*Türkiye'nin hudutları haricinde bir karış toprakta gözü, bir hakkı ihlale niyeti yoktur"* diyen İnönü, serüvenci bir kişiliğe sahip olmadığını tekrar ortaya koymuştur. Olaylara temkinli yaklaşımı aynı zamanda denge siyasetinin de bir sorunuydu. Olaylara göre politikalar da değişiyordu. Savaşın getirdiği tedirginlik sonucu dünya konjektürüne göre politikalar yeniden ayarlanmıştır. İtalya, Almanya, Sovyetler Birliği, ABD ve müttefik Batı dünyasından hangisi baskın karakterde ise İnönü'nün tavrı o yönde değişmiştir. Almanların güç kazandığı dönemde komünistler ağır baskıya uğrarken, Sovyetlerin güçlenip Türkiye'yi tehdit ettiği ve savaşın ardından dünyada faşist hareketlerin durdurulduğu dönemde ise Millîyetçiler baskı görmüştür (Yavuz, 2006: 317).

Sorumluluğu, politikalarında devamlı göz önünde bulundurmuştur. Atatürk'ten sonra 12 yıl Türkiye'yi idare eden İnönü'nün ilk 5 yılına, İkinci Dünya Savaşı damgasını vurmuştur. Şartların getirdiği adam olarak tarihe geçen İnönü, Atatürk'ten sonra yalnız kaldığı ülke yönetiminde sorumluluğu elden bırakmamıştır. Bu sorumluluk duygusu, Türkiye'yi savaştan uzak tutmuştur. Yıllar sonra niçin Türkiye'yi savaşa sokmadığını Weisbend'e anlatan İnönü, "*Savaşta izlediğim dış politikayı kararlaştırırken benimsediğim temel ilke, daha başlangıçta işlenecek bir hatanın düzeltilmesinin zor olduğunu bilmekti*[8]" değerlendirmesinde bulunmuştur.

---

[8] Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel politikası yıkıntılı günleri tekrar millete yaşatmamaktı. Cumhuriyeti kuran kadronun tamamı Birinci Dünya Savaşı'nın acılarını yakından görmüştür. Yıkılmakta olan bir devlettin küllerinden yeni bir devlet kurmanın zorluklarını yaşamışlardır. Onun için sadece İnönü değil hükümet ve Meclis de savaşa girmeye sıcak bakmamıştır. Atatürk'te devamlı surette Türkiye'nin savaşa girmemesi noktasında telkinlerde bulunmuştur. Alman Maliye Bakanı Funk'un Türkiye'ye bağlaşık olma yolunda krediler verdiği günlerde Atatürk de, Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras'a, "*Türkiye, yansız kalmalıdır. Bir bağlaşma içine girmemelidir*" demiştir (Öz, 1996:41). Türkiye'nin savaş zamanında izlemesi gereken politikayı şu şekilde belirtmektedir: "*Bir dünya savaşı yakındır. Bu savaş neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştanbaşa*

Açıklama doğrultusunda Weisbend de Türkiye'nin İnönü döneminde savaşa girmeye hazır olduğunu ancak bazı şartların gerçekleşmediğinden İnönü'nün aceleci ve atak eylemlerden uzak kaldığını belirtmiştir (Weisbend, 2002:22). İnönü'nün ihtiyatlı yapısı, Almanlar'da da kuşku oluşturmuştur. Almanların hızlı ilerlediği 1941 yılında Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa çekebilmek için Türk devlet adamlarına rüşvet teklif edilmesini istemesi, Başmüsteşar Krol tarafından uygun görülmemiştir. Uygun görmemesinin nedenini, "*Bakanın Türkiye'de herkesin satın alınabileceği yolundaki görüşü çok şüphelidir. Tek önemli adam zaten İsmet İnönü'dür. Bu zat ise hiçbir şekilde satın alınamaz*" sözleriyle açıklamıştır (Deringil, 2007: 44).

Yenilmeme hırsı da İnönü'nün en önemli yanlarından birini oluşturmaktadır. 1937 yılında Başvekillikten istifa ettiğinde siyaseten uzak kalması ve yakın dostları hariç kimseyle görüşmemesi de bu özelliğinin bir göstergesidir. İnönü'nün oğlu Erdal İnönü de Dündar'a anlattığı anılarında babasının hiç yenilmekten hoşlanmadığını şu şekilde anlatmıştır:

> "*Kaybetmeyi hiç sevmezdi. Hırslı oynardı. Mesela Meclis'te Saraçoğlu'yla santraç oynar ya da evde annemle bezik, briç, domino oynardı. Kiminle oynarsa oynasın hep yenmek isterdi. Anneme büyük bir sevgisi vardı, ama onunla oynarken kaybederse, 'Yahu bu akşam çok şanslısın, nasıl böyle kızları çekiyorsun' gibi şeyler söylerdi. Yenilmekten*

---

bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza mütareke senelerinden daha büyük felaketler gelecektir" (Deringil, 2007:2). Atatürk sadece Türk siyasetçilerini değil dünyayı da yaklaşan savaşa karşı uyarmıştır. Temmuz 1936 yılında İtalya'yla Almanya'nın giderek saldırgan bir tutum içine girdikleri bir dönemde İngiltere Büyükelçisi Sir Percy Loraine'yle görüşmesi esnasında Atatürk, Akdeniz'de tehlikeli durumun devam etmesi nedeniyle İngiltere'ye uzun vadeli bir ittifak anlaşması teklifinde bulunur. Teklifi İngiltere'ye ileten Büyükelçi, birkaç gün sonra Atatürk'e Hükümetinin cevabını şu şekilde açıklamaktadır: "*Hükümetim durumun artık günden güne yumuşaması dolayısıyla bu tedbirlere şimdiki halde lüzum görmüyor.*" Bu cevap karşında sinirlenen Atatürk, İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine'ye şu öneri de bulunmaktadır: "*Hükümetinize lütfen yazınız Büyükelçi. Bu cevaptan teessür duydum, tehlike vardır, büyümektedir. Avrupa semaları üzerinde kara bulutlar her gün daha çok yoğunlaşmaktadır. Benim değerlendirmelerime göre dört beş yıla varmayacak, İtalya'yla Almanya birleşip başımıza İkinci Dünya Savaşı felaketini çıkaracaklardır*" (Erkin, 1987:83, Öz, 1996:38). İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine 9 Nisan 1938'de Londra'ya gönderdiği bildiride "Hasta adam öldü, ama ardında birçok dinç evlat bıraktı" değerlendirmesinde bulunarak artık Türkiye'nin istenildiği gibi savaşa sürüklenemeyeceğini şu şekilde belirtmiştir: "*Türkiye'nin ne yitirilecek ikinci bir toprağı vardır, ne de böyle bir imparatorluğu yaratmak istemektedir… Elinde kalan ama yine de geniş toprakları kaldırmak onu bir yüzyıl oyalamaya yetecektir… Ayrıca Türklerin istikrarlı politikalarında maceraya yer yoktur*" (Deringil, 2007:2)

hoşlanmadığını bir şekilde belli ederdi.... Birisi kazara kendisini yenerse onu yeninceye kadar uğraşır, 'Bir daha oynayalım, bir daha oynayalım' diye üstelerdi" (Dündar, 2009: 38).

Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar dünya gittikçe karanlık ve huzursuz bir manzara almaktadır. Devletler olası bir savaşa karşı blok oluşturmaktadır. Türkiye ise herhangi bir blok içine girmek istememektedir. Bu nedenle millî birliğin korunması büyük önem arz etmektedir. Çünkü memleketi tecavüze karşı koruyabilecek kuvvet, milletin askeri kudreti yanında millî birliği olmaktadır. İnönü'de iç ve dış siyasi ve sosyal şartlar içinde yürüttüğü mücadelede, sosyal ve millî hayatın, fertler ve müesseseleriyle beraber, birbirini tamamlayan tezatsız bir varlık olması lazım geldiği fikri ile tesanütçü bir dünya görüşüne sahiptir. İkinci Dünya Savaşı ateşinin Avrupa'yı sarmaya başladığı 1939 yılında üniversitede gençlere yaptığı konuşmada, milletler için en büyük kuvveti, kendi evlatları arasındaki birlik ve beraberlik olduğuna dikkat çekmektedir (Tökin, 1946b: 23-25). Ülkenin huzur ve refahı için millî birliğe devamlı önem veren İnönü, savaş yıllarında millî birliği bozacak her türlü davranış ve eylemi de bu nedenle yasaklamıştır. Millî birliği sağlayan önemli vasıtalarından biri olan basın da ülkede huzurun sağlanması anlamında direktifler doğrultusunda harekât etmiştir. Tarafsızlığı bozacak, ülkeyi savaşa sokacak ve savaşın getirdiği ekonomik buhran nedeniyle milletin moralini bozacak hiçbir yayına izin verilmemiştir. Sansür kanunu olmamasına rağmen, ülkeyi zora sokacak haberler yapan gazeteler ağır cezalara çarptırılmıştır.

İnönü, Atatürk gibi realizmi savunmaktaydı. İnönü'ye göre devlet yönetiminde dogmatik fikirlere yer yoktu, devlet adamı realiteye göre hareket etmeliydi. Bu anlamda politikalarında daima aklı ön plana çıkardı ve daima gerçekler üzerinden hareket etmiştir. Dönemin tanıklarından CHP Milletvekili İsmail Hüsrev Tökin, şu tespitte bulunmaktadır:

"*Türk inkılâbının iki büyük devlet adamı, Atatürk'le İsmet İnönü, tarihi misyonlarında kuvvet ve hızlarını mücerret nizam tasavvurlarında değil, inkılabın seyri içinde hayat vakıalarından almışlar ve inkılâp mücadelelerinde dogmatik olmaktan daima çekinmişlerdir. Bunun içindir ki Türk İnkılâbı, hayata yabancı naslar namına değil, Türk Milletinin tarihi ve müşahhas hayat taleplerine dayanarak başarılmış bir*

aksiyondur.[9] *İnönü, politikasını realiteye göre devam ettirdiği için hiçbir zaman hisleriyle hareket etmemiştir. Bu açıdan boş sözleri hiçbir zaman ciddiye almamıştır. Bütün olaylar karşısında önce mantığını kullanmıştır. Hayatla hissiyatı hiçbir zaman karıştırmamıştır. Devlet idaresinde ise daima realist olmuştur*" (1946b: 19-20).

2.6. Millî Şef'in Demokrasi Anlayışı

İnönü için demokrasi ayrı bir değer oluşturmaktadır. Demokrasiyi bir erdem olarak görmektedir. İleri bir ulus oluşturmanın şartı olarak demokrasinin gerekliliğine inanmaktadır. Bu açıdan zor şartlar altında devlet olgusu ile demokrasi arasında denge kurmaya çalışmıştır (Heper, 2008: 123).

İnönü, demokrasi söylemlerini ise Cumhurbaşkanı olduktan sonra vermeye başlamıştır. 1939 yılında İstanbul Üniversitesi öğrencilerine seslenen İnönü, "*Siyaset hayatında tecrübe geçirmiş adamlar olarak memleketimizin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan halk idaresi usulünü kemale getirmek idealindeyiz. İyi bir halk idaresinin siyasi idarede ana prensipleri, her çeşit seçimlere halkın samimi olarak iştirak etmesini ve hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetinde hakiki bir millet murakabesinin şüphe götürmez bir tarzda bulunmasıyla hulasa edebiliriz*" sözleriyle nasıl bir demokrasi anlayışının olması gerektiği konusunda bilgi vermiştir (Tökin, 1946a: 34).

Erdal İnönü de babasının, 1937'den itibaren demokrasiye geçmek isteğinden bahsetmektedir. O yıllarda "*Daha demokratik bir yönetime geçeceğini tahmin ediyor, bekliyorduk…*" açıklamasında bulunmaktadır. Yalnız İnönü, demokrasiden çok halk idaresini dillendirmektedir. Çünkü demokrasiyi halkın yönetimi olarak

---

[9] İsmet İnönü de Türk inkılâbının doğrudan doğruya hayattan geldiğini ve doğmalara yabancı olduğunu şöyle anlatmaktadır: "*Bizim politikamızın ana hatları Türk tarihinin seyri, bilhassa istiklâl mücadelesinin safhaları ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamaz. Bizim lazım gördüğümüzü yalnız okuyarak veya düşünerek bulup çıkarmadık. Bilhassa memleket, kendi ihtiyaçlarını bize 25-30 senelik didinme yollarında her gün başımıza vura vura ibram etmiştir*" (Tökin, 1946: 17-18). İnönü'nün bu sözlerini Tökin, şu şekilde değerlendirmiştir: *"O hiçbir zaman realite ile kaynaşması imkansız olan mücerret mefhumlara temayül göstermemiştir. Devrimizde başka memleketlerde nice şefler görülmüştür ki bütün inkılâplarına rağmen, rehber oldukları hareketleri suni hayata yabancı prensipler gayyasında boğmaktan başka bir şey yapmamışlar ve prensiplerin tatbiki namına hayatı, fertler ve milletler için azaplı bir çilehaneye çevirmişlerdir*" (1946: 18).

algılamaktadır (Dündar, 2009: 170). Savaşın ardından demokrasiye geçme kararı verdiğinde de Türk Milletinin bünyesine ve karakterine göre demokrasi anlayışının getirilmesi gerektiğini söylemiştir.[10] İnönü, 1928 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde hiçbir gücün olmadığını ise şu şekilde belirtmiştir:

> "*Hiçbir vatandaş kanunların kendisine temin ettiği nimetlerden mahrum edilemez. Huzur içinde müşterek vatanın yükselmesine çalışmak sahası, bütün vatandaşlar için açıktır. Bu memlekette bütün kuvvetleri üzerinde toplamış tek kudretli varlık Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Onun tedbirleriyle, Teşkilat-ı Esasiye ve kanunlarıyla, hepimiz üzerine teveccüh eden mükellefiyetler ve vazifeler, diğer bütün vazife ve mükellefiyetlerimizin üstünü ve namıdır*" (Tökin, 1946a: 35).

Aynı şekilde İnönü, TBMM'nin 1945 yılı açılışında da, "*Hiç bir kanununun gürültü ile ve zorla Büyük Millet Meclisinden çıkarılamayacağını her propaganda ve siyaset adamının bilmesi lâzımdır*" sözüyle Meclis'in üstünde hiçbir gücün olmadığını belirtmiştir. Konuşmasının devamında İnönü, savaş yıllarda zor şartlara rağmen demokrasinin işlemeye devam ettiğini ifade etmektedir:

> "*Temel olarak Cumhuriyetin bir halk idaresi olarak kuruluşu, yâni demokratik karakteri esas tutulmuştur İlk devirlerinde fesin yerine şapkanın giyilmesini ve devletin laik bir Cumhuriyet olmasını ve Lâtin Harflerini, bütün bunları, açık ve uzun tartışma ile kabul ettirmemizi insaflı hiç kimse bekleyemezdi. Bütün bu devrimler yine bir diktatörlük rejiminin eseri olarak meydana gelmemiş, hepsi Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarıyla kurulmuş ve tepkiler Büyük Millet Meclisi'nin denetlenmesi ve hesap sormaları önünde yenilmiştir"* (RG, 2 Kasım 1945).

Savaşın bitmesinin ardından dünyaya yayılan demokrasi anlayışı Türkiye'yi de etkilemiştir. Gelişen dünya siyasetinin dışında kalamayan İnönü, artık tek parti ve şeflik döneminin yıkılmasının vaktinin geldiğini belirtmektedir:

> "*Tek parti döneminde her şey elinizdedir. Her şeyi iyi yaptığınızı zannedersiniz. Sonra bir gün başınızı duvara çarparsınız ve neyi yanlış yaptığınızı fark edemezsiniz bile. Bu sistem devam ederse sonunda daha*

[10] "*Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikleri de vardır Türk milleti kendi bünyesine ve karakterine göre, demokrasinin kendi için özelliklerini bulmağa mecburdur*" (RG, 2 Kasım 1945).

zor durumlara düşebiliriz, tekrar baştan başlamak zorunda kalırız…” (Dündar, 2009: 171).

İnönü'nün demokrasiye vurgu yapan açıklamalarına rağmen iktidarı döneminde Türk devlet politikası tamamen kendisi tarafından belirlenmiştir. Millî Şef unvanıyla birlikte devlet yapısında iktidarı kurmak için kendisine karşı daha önce muhalefet edenleri yanından uzaklaştıran ve cumhurbaşkanı olduktan birkaç ay sonra seçime giden İnönü, kendi kurduğu hükümet ile politikalarını uygulamaya başlamıştır. Nitekim Aydemir, İkinci Dünya Savaşı yıllarında politikaların Millî Şef'in elinde olduğunu belirtmektedir.[11] İnönü'nün damadı Metin Toker de politikayı bizzat İnönü'nün idare ettiğini açıklamıştır: "*Meclis, hükümet hukuken vardır. Fakat politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İsmet İnönü idare ediyordu… Millî Şef'in mahzurlu saydığı her şey Türkiye'de yasaktır…*"[12] (Toker, 1970: 21). *Cumhuriyet*'in Başyazarı Nadi ise parti kurultayında Millî Şef unvanıyla ilgili tüzük değişikliğine kimsenin karşı çıkmadığını ifade ettiği anılarında şunları yazmıştır:

> "*Tüzük değişikliğine itiraz eden bir kişi çıkmadı. İtiraz etmek şöyle dursun dünya şartları değişip de İsmet İnönü Millî Şeflik ve Değişmez Başkanlık payelerini kendisi üzerinden silkip attığı güne değin biz onu avuçlarımız patlayıncaya kadar alkışladık*" (Nadi, 1965: 17).

İnönü, döneminde antidemokratik uygulamaların çoğundan haberi olmadığını söylemektedir. İnönü'ye göre; demokrasiye uymayan birçok uygulamanın kendi dışında gerçekleşmiştir. Cihad Baban'a dönemiyle ilgili açıklamalarda bulunan İnönü (1970: 289), "*Döneminizde basına uygulanan yasakları nasıl görüyorsunuz"*, sorusuna karşılık şu cevabı vermiştir: "*Bunları ilk defa senden işitiyorum, dedi, ama buna benzer bir sürü olay cereyan etmiştir. Adam, 'yaşasın Millî Şef!' diye bağırıyor, ondan sonra çevresinde asıl kendisi merhametsiz bir Millî Şef kesiliyordu. Tek parti idaresiydi ama her köşede benim mevcudiyetimden habersiz binlerce Millî Şef türemişti. Sistemin murakabe kabul etmemesi yüzünden bunlar halka*

---

[11] "*Türk devlet gemisinin dümeni, hiç şüphe yok ki sözün bütün anlamı ile İnönü'nün elindeydi. Bana öyle gelir ki İsmet İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı'nda bu dümenin başındaki yol arayıcılık, yön tayin edicilik ve karar vericilik başarısı, onun hayat hikâyesinin en enteresan faslıdır…*" (2011:154).

[12] Toker'in İnönü'yle ilgili görüşleri için bkz: Toker Metin (1970), Tek Partiden Çok Partiye, İstanbul: Millîyet Yayınları, s. 15-25.

zulmediyorlardı. Etraftaki halkayı kırıp ben de bütün bu olaylara nüfuz edemiyordum, etmek de mümkün değildi."

Dönemin gazetecilerinden Arcayürek ise gelişen olaylardan İnönü'nün haberi olmadığının mümkün olamayacağını belirtmektedir:

> "*İnönü'nün paralardan, pullardan Atatürk'ün resminin kaldırılmasından haberi var mıydı, yok muydu? Kudretli her kişinin çevresinde toplanan dalkavuklar topluluğu belki de paşa'ya konuyu olduğundan başka biçimde anlatıp onayını almıştı. Ne var ki daha sonraları yapılan onca açıklamalara karşın, sağduyu tek otoritenin haberi olmayan bir girişimin yürürlüğe konulmayacağını fısıldıyordu. Çünkü İnönü bir Millî Şefti, Türkiye'de olup*-biten her olaydan haberi *olmaması mantık dışıydı*" (1983: 31).

2.7. Millî Şef'in Basına Bakışı

İnönü'nün basına bakışı, demokrasi anlayışından farksız değildir. Ona göre bir ülkede basın olmalı ancak basın tamamen özgür bırakılmamalıdır. Çünkü özgür bırakılan basın, yarardan çok zarar getirmektedir.

Bu nedenle İnönü, basınla ilgili olumsuz düşüncelerini 1923 yılında dile getirmeye başlamaktadır:

> "*Arkadaşlar, Meşrutiyet ilanını müteakip matbuatın ve dünyanın halini bilirsiniz. Arkadaşlar, mütarekeyi Müteakip matbuatın ve dünyanın halini bilirsiniz. Arkadaşlar, hiçbir elem duymuyor musunuz, aynı manzarayı alıyoruz diye*" (Korkud, 1958: 68).

İnönü'ye göre, basının özgür olmak istiyorsa, önce yayınlarında adil olup, ülkeyi zor duruma sokmayacak mesuliyet duygusunu taşıması gerekmektedir (Oral, 1972: 170). Bunlar yerine getirilmediği takdirde, basının yayınlarında serbest bırakılması söz konusu olmamaktadır. Ayrıca geçmişte yaşadığı bazı olaylar da İnönü'nün, basına karşı devamlı mesafeli durmasına neden olmaktadır. Siyasi yaşamında meydana gelen aksaklıkların nedeni olarak muhalifler kadar basını da görmektedir. 1924 yılında Kazım Karabekir, Rauf Orbay gibi dönemin üst düzey komutanlarının kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası zamanında bu

komutanların askerlikten istifa etmedikleri için siyasete karışmaları geniş yankı uyandırmıştır. 1 Kasım 1924'te Meclis'in içine bu komutanların alınmaması, gözleri İnönü'ye çevirmiş ve dönemin gazeteleri bu olayı tenkit ederek muhaliflerin yanında yer almıştır. Olayın ardından hükümete verilen gensoru ve basının eleştirileri[13] karşısında Birinci İnönü Hükümeti düşmüştür. İnönü'nün istifa etmesinin altında asıl sebep, olayın daha fazla büyüyüp menfi gelişmelerin yaşanmaması istemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak İnönü, bunun kendisine karşı bir komplo olduğunu düşünmektedir. Nitekim Atatürk'te bu hareketi bir komplo olarak ifade etmiştir.

Matbuat Kanunu'nun görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada Meclis'te yaşanan böyle durumların matbuat tarafından yazılmaması için şu görüşlerde bulunmuştur:

> *"Büyük Millet Meclisi memleketin mukadderatına vaziyet ettiği gün, ilk işi kendi meşrutiyetini müdafaa etmek olmuştur. Bu ihtiyaç memleketin hayatında daima baki kalacaktır. Vazifelerini müdrik olan hiçbir hükümet, memlekette Büyük Millet Meclisi'nin itibarının örselenmesinden vücuda gelebilecek ihtimalat ve netayici hafif göremez. Denilebilir ki; Büyük Millet Meclisi'nin müdafaası için devletin bütün kanunları kafi derecede ahkamı müeyyide koymuştur. Böyle olmakla beraber öyle zamanlar olur ki Büyük Millet Meclisi'nin itibarına tercih olunan gizli ve sıralı bir cereyanın cürüm mahiyetine girecek bir takım araz göstermesine kadar bekleyemeyiz. Memlekette her müşkülü halleden, ne kadar muğlâk olursa olsun millî meseleleri nihayet durulmuş bir su gibi bir istikamete tevcih edebilen yegâne kuvvet Büyük Millet Meclisi'dir… Büyük Millet Meclisi'nin icrayı faaliyet etmesine memlekette haysiyet ve itibarının her takdirden yüksek tutulmasına mebusların Büyük Millet Meclisi kürsüsündeki mütalaalarının bir takım tazyikler ve tesirler altında tutulması hulyalarından vazgeçilmesine nazarı dikkati celp ederim. Burada her mesele, her surette tetkik*

[13] 1 Kasım 1924'te yaşanan bu olay henüz askerliklerinden istifa etmemiş olan Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa gibi dönemin tanınmış komutanlarının Meclis kapısından içeri alınmamasından kaynaklanmıştır. İçeriye alınmamaları geniş yankı bulurken, bazı gazeteler de hükümeti tenkit etmeye başlamıştır. Tenkitlerin hedefinde şüphesiz İsmet İnönü vardır. Komutanların görevlerinden istifa etmesi ile Meclis görüşmeleri yeniden başlamıştır. Görüşmeler esnasında hükümete karşı gensoru verilmesi üzerine Dâhiliye Vekili Recep Peker, şu konuşmayı yapmıştır: "*Bazı zatlar ve bazı gazeteler diyorlar ki; Ankara'da bir hükümet varmış, Meclis'in tatil zamanlarında bu hükümet memleketi ne kadar usulsüzlükler varsa, hep bunlarla idare etmiş. Rivayete göre bu arkadaşların elinde bir takım gizli defterlerde varmış. Sırası geldiğinde bu defterleri de açıp bizden hesap soracaklarmış. İşte o gün gelmiştir. Defterlerin içindekileri döksünler milletin huzuruna!*" sözleriyle gensoruya tepki göstermiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Aydemir, 2011: 290–300.

olunacaktır. Bütün kanunların esası budur. Bütün bu hükümlere riayet eder gibi görünerek yıldırıcı bir tesir yapmaya çalışmakta olan neşriyata mani olmak vazifemiz olacaktır" (Yücel, 1946:269).

Aynı kanun görüşmelerinde, "*Devlet reisi meselesi de millî hayatta ve cumhuriyet hayatında nazik bir mevzudur. Ceza kanunun son tahlil olunan ahkâmında reis-i cumhurlara karşı suç addolunabilecek ef'al ve tavırların tarifi daha ziyade tafsil edilmiştir. Bu böyle olmakla beraber hükümetler yalnız böyle sekiz senelik cumhuriyetlerde reisicumhurlar aleyhinde yapılacak propagandalara değil, eski cumhuriyetlerde bir devlet reisi aleyhinde muttarit bir propaganda yapılmasına müsaade edemezler. Bu, şahıs dolayısıyla ve bilvasıta nihayet rejim meselesi olabilir. Bunun için umumi siyaset nokta-i nazarından bunu söylemek isterim ki devlet reisi gibi şayanı ihtiram nazik bir mevzuu için neşriyatta uluorta ve dikkatsiz yürünemez*" açıklamasıyla İnönü, gelecekteki cumhurbaşkanlığı döneminde de kendisine yönelik gelebilecek eleştirilere nasıl baktığını ortaya koymuş olmaktadır (Yücel, 1946:269).

Millî Şef olduğu dönemde kendisi hakkında hiçbir eleştiride bulunulmaması ve sık sık gazete manşetlerine taşınması bunun bir göstergesidir. Gazetelerde İnönü'ye gösterilen bu tavır, kendisinin Millî Şef olmasından ziyade Matbuat Kanunu'ndan ileri gelmektedir. Özellikle 50. madde sayesinde İnönü'nün "*Kapatın şu gazeteyi demesiyle*"[14] gazete aylarca kapanabilmektedir. Kapanması ekonomik olarak gazeteyi zor durumda bırakacağından yayın organları gerek Millî Şef gerekse hükümetin politikalarını tenkit etmekten olabildiğince kaçınmaya çalışmışlardır.

İnönü'nün basın konusundaki politikaları Atatürk, dönemiyle örtüşmektedir. Atatürk dönemi basın rejimi gibi İnönü döneminde de açık olmayan, güven vermeyen, istikrar göstermeyen, asık suratlı, öfkeli ve tamamen kontrollü, istikrarsız bir basın rejimi söz konusudur. Yalnız İnönü'nün kişisel hırsları da basına bakışını değiştirmektedir. Oral, Atatürk'ten sonraki basın rejiminin tamamının İnönü'nün kişiliğinden doğma, dogmatik rejimler olduğunu belirtmektedir. Bundaki en büyük

[14] Bu emri İnönü, *Cumhuriyet* gazetesinde Nadir Nadi'nin bir yazısı üzerine 10 Ağustos 1940'ta Yozgat'a giderken vermiştir. "Bu adamlar benimle uğraşmak istiyorlar. Kapatın şu gazeteyi" emri üzerine *Cumhuriyet* gazetesi üç ay süreyle kapalı kalmıştır (Nadi, 1979:131).

etkiyi ise İnönü'nün Atatürk'ün yerine geçme duygusu oluşturmaktadır. Atatürk gibi tüm millet tarafından benimsenmek isteyen İnönü'nün politikaları karşısında ,basın da baskılara uğramıştır (Oral, 1977: 170).

Tek parti ideolojisinden gelen ve yeni devletin kuruluş felsefesini tamamıyla benimseyen İnönü, bu anlamda Atatürk'ten sonra otoriter devlet anlayışını devam ettirmiştir. Atatürk'ün cumhuriyet tarihindeki genel rolüne baktığımızda kendisinin inkılâpçı rolü ön plana çıkmaktadır. Atatürk bir hükümet adamı değil, devrimciydi. Ancak Lozan'dan başlayarak, rejimin yerleşmesi, inkılâpların devamlılığının sağlanması, yönetimin normal hükümet düzenini alması ve istikrarın sağlanması İnönü tarafından gerçekleştirilmiştir. Tek Parti otoritesi içinde İnönü hükümet adamı olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda hükümetin işleyişinde tüm yetkilerin İnönü'de toplandığı da ifade edilmektedir. Hasan Rıza Soyak, "*Bizde Cumhurbaşkanı, bir imzacıdan başka bir şey değil*" der. Atatürk de bu görüşü doğrulamıştır. Çankaya'da dinlendiği bir sırada, "*Çocuklar! Eğer Çankaya'da rahat edebiliyorsam, İsmet'in sayesindedir*" sözüyle İnönü'nün devlet içindeki konumuna işaret etmiştir (Aydemir, 2011:480). Cumhurbaşkanlığı sırasında Atatürk'ün karizmatik, otoritesinin desteği olmaksızın devleti yönetmesi gerekmektedir. Kritik bir dönemde devletin başına geçtiğinin farkında olan İnönü, ülke içinde otoritesini güçlendirmek için Değişmez Genel Başkan ve Millî Şef unvanlarını da almaktadır (Heper, 2008:172).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında otoriter bir yapı içinde ülkeyi yöneten İnönü politikaları içinde, şüphesiz en fazla baskıyı basın görmüştür. Savaş, iktidarın basın üzerindeki denetimini ve güdümünü arttırıcı bir etki oluşturmuştur (Güvenir, 1991: 37). Türk dış politikasının zaafa uğramaması için Bakanlar Kuruluna, gazete kapatma yetkisi veren Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi kapsamında, onlarca gazete kapatılmıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü, başbakanlığa bağlanmış (RG, 28.05.1940), daha sonra ise Basın-Yayın Enformasyon Umum Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir (RG, 22.07.1943). Dönem içinde basına çeşitli konularda talimatlar verilerek yayın politikalarına müdahale edilmiştir.[15] Savaşın getirdiği buhran öne

[15] Savaş yıllarında gazetelere veriler talimatlarla ilgili bkz: Güvenir, 1991:81-119.

sürülerek gazetelerin sayfaları da zaman zaman azaltılmıştır.[16] 1940 yılında yürürlüğe giren ve 6 vilayeti kapsayan Örfi İdare Kanunu (RG, 22.05.1940) ile İstanbul gazeteleri çok zor şartlar altında yayınlarını sürdürmüştür.

Güvenir, genelde iç politika dış politikayı belirlerken İnönü döneminde dış politikanın iç politikayı etkilediğine dikkat çekmektedir:

> "*İktidarın dış politikada izlediği dengeli tutum, iç politikaya ve basına tavrında ve müdahalelerinde temel belirleyici etken olmuştur. Başka bir söyleşiyle, iktidar, basının yayınlarının, izlediği dış politikaya uygun olmasına büyük özen göstermiş, bu uyumun sağlanması için, basın üzerinde siyasal yapısından kaynaklanan baskısını da daha da arttırmıştır*" (1991: 37).

Atatürk döneminin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da matbuatın, bulunduğu ülkenin siyasi rejimine uyması gerektiğini, çünkü her rejimin kendine bağlı vatandaş tipi aradığı gibi bir matbuat tipi de aradığını savunmaktadır (Güvenir, 1991:32). İnönü bu anlamda, kendine bağlı bir basın oluşturmanın yoluna gitmiştir. Politikalarına zarar verdiğini hissettiği gazeteleri kapatmıştır.[17]

1931 yılında Matbuat Kanunu görüşülürken, "*Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı hükümete verilen salahiyetin tatbikinde ne düşündüklerimizi Büyük Meclis'e arz etmek isterim. Bir memleketin umumi siyasetine dokunacak mevzular muhtelif ahval ve şerait altında tahmin olunamayacak, sayılamayacak kadar çok olabilir. Şimdi ben vehleten (birden bire, ansızın) akla gelebilecek, daimi mahiyeti haiz görülen mevzulara temas etmek isterim. Bunlardan birincisi; her hükümet rejimin müdafaası başlıca bir vazife olacaktır. Cumhuriyetin müdafaası için kanunlar, mümkün olduğu kadar tarif ve tafsil olunan ahvalde birçok müeyyideler koymuşlardı. Fakat propaganda henüz bütün ihtimalatı tarif ve tespit*

---

[16] Savaş yıllarında gazetelerin sayfalarına birden fazla müdahale edilmiştir. İlk sayfa kısıtlama, 1940 yılında uygulanmıştır. Ardından 1941, 1942, 1943, 1948 yıllarında gazetelerin sayfa miktarlarına müdahale edilmiştir (RG, 10.07.1940, 25.07.1941, 11.02.1942, 22 Teşrinievvel 1943, 30.12.1948).

[17] *Cumhuriyet* gazetesinde Nadir Nadi'nin 3 Ağustos 1940 tarihli "Hüseyin Cahit Yalçın'a" isimli yazı dolayısıyla gazetenin sahibi Yunus Nadi'yi İnönü'nün fırçalaması ve ardından; "Siyasi maksatlar uğruna siyasi yazıların yazılmasına müsaade etmem" sözü burada önem taşımaktadır (Nadi, 1979: 122-127).

olunan bir fen olarak görülmediği için, propagandanın tahavvülatı evvelden tahmin edilemez. Binaenaleyh cumhuriyetin müdafaası hükümetin hassas bulunacağı ilk ve en mühim vazife olacaktır. Bütün neşriyatı bu noktai nazardan takip ederiz" (Yücel, 1946:268), sözü aslında İnönü'nün basına bakışını da ortaya koymaktadır. İnönü'ye göre, basın hürriyetinden önce rejimin müdafaası gelmektedir. Bunun için de propagandalara karşı, neşriyatın denetim altına alınması önem taşımaktadır.

2.8. İkinci Dünya Savaşı ve İnönü'nün Politikası

Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye yeni bir döneme girmiştir. İsmet İnönü'nün başında olduğu ve adına Millî Şeflik denilen bu dönemin farklılığı II. Dünya Savaşı'ndan gelmektedir (Yetkin, 1983: 167). Cumhuriyet Halk Partisi'nin IV. Olağanüstü Kurultayı'nda Millî Şef seçilen İnönü, bir taraftan Atatürk'ün emanetini korumaya çalışacak, diğer yandan Avrupa'yı yakıp yıkan II. Dünya Savaşı'na karşı da ülkesini korumaya edecektir. Çünkü artık İnönü'nün yanında Atatürk yoktu. Askeri ve siyasi kariyeri boyunca Atatürk'ün liderliği altında vazife görmeye alışmış İnönü, artık kendi düşünceleri ve doğruları ile Türkiye'yi yönetecektir.

İnönü'nün iktidarı döneminde en önemli başarılarından birisi, Türkiye'yi uygulamış olduğu diplomatik oyunlarla II. Dünya Savaşı'na sokmamış olmasıdır. Savaş boyunca tam bir Millî Şef gibi hareket eden İsmet İnönü, Meclis ve hükümetin hukuken var olmasına rağmen politikayı bizzat ve doğrudan doğruya idare etmiştir. Çünkü İnönü, dümeni sımsıkı kendi ellerinde tutarak gemiyi selamete çıkarabileceğinin inancını hep taşımıştır (Toker, 1970: 21).

II. Dünya Savaşı sürecini Türkiye, Mihver ve Müttefik kampların, harbe girmesi için baskıları altında bir dış siyaset takip ederek geçirmiştir. Türk siyasetinin en temel politikası, elden geldiği kadar savaşa girmemek olmuştur.

Cumhuriyet idaresini oluşturan kadro, yokluklar içinde Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan Türkiye'nin yoksul ve yorgun bir ülke olduğunu bilmekteydi. Türkiye'nin yaralarını sarması için uzun bir barış sürecine ihtiyacı vardı. Bu nedenle Türkiye, dış

siyasetinde "Yurtta sulh, cihan da sulh" ilkesini uygulamıştır. Ancak Türkiye yöneticileri, Osmanlı yöneticilik geleneğinden gelmeleri nedeniyle Osmanlı diplomasi anlayışının birçok öğesini de yeni politikalarına uyarlamaktaydı (Deringil, 2007: 2).

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraince, 9 Nisan 1938'de Londra'ya durumu şu şekilde açıklamaktaydı:

> "*Hasta adam öldü, ama ardında birçok dinç evlat bıraktı… Türkiye'nin ne yitirilecek ikinci bir imparatorluğu vardır ne de böyle bir imparatorluğu yaratmak istemektedir. Elinde kalan ama yine de geniş toprakları kalkındırmak onu bir yüzyıl oyalamaya yetecektir… İstikrarlı politikalarında maceraya yer yoktur*" (Deringil, 2007: 2)

1 Kasım 1939 tarihli TBMM konuşmasında İnönü, ülkeyi savaş dışı bırakmayı, güvenlik ve sorumluluk açısından ulusa karşı bir görev olarak belirtmiştir (Öz, 1996: 62). Bu kapsamda Türkiye savaş boyunca tarafsızlık içinde bir dış politika izlemiştir. İnönü'nün tarafsızlık politikası, aslında durum itibariyle bir bekleme politikasıydı. İnönü'nün koyduğu bazı koşulların gerçekleşmesi halinde Türkiye savaşa girecekti. Bu nedenle İnönü, aceleci ve hızlı karar alma eylemlerinden ya da gözüpek hareketlerden hep uzak durdu. Çünkü bu tür davranışlar Türkiye'yi göz göre göre ateşe atmaktı (Weisband, 2002: 22-23). Türkiye'yi yeni bir harbin içine sokmak istemeyen İnönü, ihtiyatı elden bırakmadan her an savaşa girecekmiş gibi bir ekonomiyi ve orduyu ayakta tutmaya çalışmıştır (Timur, 2001:189).

Savaş yıllarında inkılâplar da mümkün olduğu kadar katı bir şekilde hayata geçirilmeye devam etmektedir. Laiklik ve dil devrimi dogmatik bir şekilde uygulanır hale gelmiştir. Yasalar ve hükümet tarafından yasaklanmamış olan dini ibadetlerin devam etmesine karşılık kendisini besleyecek teolojik temelden, aydın tartışma ve düşüncelerden yoksun durumu devam etmektedir. Manevi değerlerde bozulma gerçekleşmektedir (Karpat, 2010:204). Bu durum hakta rahatsızlık yaratmaktaydı. Bu rahatsızlık ise, 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'yi iktidara getirmiştir.

Böyle bir hal karşısında ise İnönü, öncelikle dışarıda güçlü görünmek için içeride muhalefeti susturma yoluna gitmiştir. Muhalefeti susturmak için basına sıkı bir denetim getirilmiştir. Çünkü savaş yıllarında Mihver ve Müttefik yanlısı olarak ikiye ayrılan Türk basını, dış politikaya yazılarıyla ciddi derecede zarar verebilirdi. Bu noktada savaş boyunca basında yayınlanan yazılara sıkı denetim getirilmiştir. Bir takım basın yasaları hükümete geniş yetkiler vermiştir. Halkın devlete karşı güvenini sarsacak yazı yazan yazarlara para ve hapis cezası getirilmiştir (Weisband, 2002:58).

Bu bakımdan dönemin tam olarak incelenmesi ve basın yasaklarının hangi şartlarda ve hangi gerekçeyle uygulandığının tam anlamıyla anlaşılması açısından dönemin dış politikasına ve sosyo-ekonomik durumuna ayrıntılı şekilde bakmak gerekmektedir.

2.8.1. Savaş ve Denge Siyaseti

Birinci Dünya Savaşı'nın paylaşım kavgası Avrupa'da siyasi gerginliği giderek arttırmıştır. Savaş öncesi emperyalist ve kapitalist bir nizam içinde kutuplaşan güçlü Avrupa, savaş sonunda parçalanmıştır. Bu parçalanmadan yararlanan Rusya ise devletleştirdiği sosyalizmi yayma yoluna gitmiştir. Avrupa böylece kapitalist ve sosyalist esaslara dayanan iki karşıt kesime bölünmüştür. Bunun üzerine başta Almanya olmak üzere Batı kapitalizmi, hem sosyalizme karşı cephe almış hem de dünyayı yeniden bölüşme yoluna gitmiştir (Aydemir, 2011:88). Bu amaçla sosyalizme karşı olarak faşist bir düşünce olan Nasyonalizmi benimseyen ve Versailles Antlaşmasından memnun olmayan Adolf Hitler önderliğindeki Almanya, dünyadaki pazarların yeniden paylaşılmasını istemiş, buna karşı çıkan İngiltere ve diğer devletler ile çatışmaya gitmiştir (Glasneck, 1976: 110). Hitler'e göre Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya siyasi ve iktisadi buhrana sürüklenmiştir. Almanya'nın en verimli maden ve sanayi bölgeleri Fransa tarafından işgal edilmişti ve binlerce eski subay ve asker işsiz dolaşmaktaydı. Almanya böyle bir aşağılık duygusu içinde yaşayamazdı. Almanya'nın etrafı küçük, güçsüz ama çok zengin ülkelerle çevriliydi. Hitler'in kızdığı nokta ise burada yatmaktadır. Bunların hepsi Almanların yaşam sahası içinde yer almaktadır. Bu kapsamda "Labensraum" havasızlıktan bunalan bir devletin sloganı haline gelmiştir. Aynı şekilde savaştan sonra kendisine ganimetlerden gereği kadar pay alamadığını düşünen İtalya'da da

hoşnutsuzluk baş göstermiştir. Başında Mussolini'nin bulunduğu Faşist Parti'nin (Partito Nazionale Fascisto) iktidara gelmesiyle Akdeniz'de sular ısınmaya başlamıştır. Eski Roma İmparatorluğunu tekrar kurmak isteyen Mussolini saldırgan bir tutum içine girerek, Mihver kuvvetlerinin içinde dünya savaşına katılmıştır (Aydemir, 2011:91-93, Gökmen, 2006: 170).

Kısacası ilk dünya savaşında olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce devletler saflarını seçmiştir. 1930–1939 tarihleri arasında kümeleşen revizyonist karşı-düzenci (anti-statükocu) devletler savaşın Mihver grubunu, karşı revizyonist ve düzenci (statükocu) devletler de müttefikler grubunu oluşturmuştur. Savaş faşist Mihver devletleriyle (Almanya-İtalya), çıkarlarını düzenin korunmasında gören kapitalist (İngiltere, Fransa), arasında başlamıştır. Hitler önderliğindeki mihver kuvvetlerinin asıl amacını; Doğu Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu ve Sovyetler Birliği'ne doğru bir yayılma oluşturmaktaydı. Fakat Mihver devletlerinin bu planları, Müttefiklerin doğu çıkarlarıyla ters düşmekteydi. Çünkü Almanya, İtalya ve Japonya'nın almak istediği bu bölgeler, İngiltere ve Fransa'nın egemenlik alanlarıydı. Çıkarlar işte tam bu noktada çatışmaktaydı. Bu nedenle Hitler'in düşüncesi, önce Avrupa'yı ele geçirmek ve daha sonra Sovyetlere saldırmaktır. Sovyetlerle tüm gücüyle saldırmak isteyen Hitler, uygun zamanı oluşuncaya kadar Sovyetlere sıcak ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Öz, 1996: 92).

1938 yılında Avusturya'yı Alman topraklarına ilhak eden Hitler, 1939 yılında Polonya ve Macar azınlıkları meselesini öne sürerek Çekoslovakya'yı işgal etti. Hiçbir devletin kıpırdamasına imkan vermeden işgali gerçekleştiren Hitler ordularının gücü karşısında Litvanya da kendi toprakları içinde olan Memel'i Almanya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Dünyanın sessiz kalarak zafer kazandığını düşünen Hitler, Alman milletine ve dünyaya "*Ein Volk, Ein Reih, Ein Führer*" (Bir Millet, Bir Devlet ve Tek Şef) sloganını ilan etmekte ve bu slogan çerçevesinde Almanya'nın yeni hayat sahasını oluşturmaktadır (Aydemir, 2011:96). Hitler'in Almanya hakimiyetini tamamen kurmasından sonra, artık savaş görünebilir bir hal almaya başlamıştır. İngiltere ve Fransa'nın Çekoslovakya saldırısında Hitleri durdurma iradesini gösteremediğini gören İtalya da Almanya'ya yaklaşmaya

başlamıştır. İtalya'yı yanına çeken Hitler, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırarak, 5 yıl sürecek ve Avrupa'yı tamamen yıkacak İkinci Dünya Savaşı'nı başlatmıştır (Gökmen, 2006: 168).

2.8.2. İnönü'nün Tarafsızlık Politikası

Savaş başladığında Türkiye, tam bir tarafsızlık politikası izlemiştir. Şüphesiz bu tarafsızlık politikasında Atatürk'ün vefat etmeden önce İkinci Dünya Savaşı'nın çıkacak olmasıyla ilgili görüşlerinin etkisi olduğu kadar, İnönü'nün Türkiye'yi olası bir savaşın içine sokmak istememesi de önemli rol oynamıştır. Bunun nedenlerinde başında ise Türkiye henüz genç bir devlettir ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmıştır. Ekonomi, ordu ve halk yeni bir dünya savaşına hazır değildir. Bu gerekçeler kapsamında İnönü ihtiyatlı kişiliğiyle, Türk Milleti'ni "Yurtta sulh cihanda sulh" prensibiyle savaştan uzak tutabilmeyi başarmıştır.

Atatürk, Avrupa'da yaşanan siyasi gelişmelerden dolayı olası bir dünya savaşının çıkacağını yakın çevresine sık sık açıklamaktaydı. Yaşanacak bir savaşta herhangi bir yanda gereksiz olarak yer alıp, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı yöneticilerinin düştüğü duruma düşmekten kaçınılması gerektiğini vurguluyordu. Türkiye'nin bu süreçte bir maceranın içine çekilmemesini istiyordu.[18]. Alman Maliye Bakanı Funk'un Türkiye'ye bağlaşık olma yolunda krediler verdiği günlerde Atatürk, Celal Bayar ve Tevfik Rüştü Aras'a, "*Türkiye, yansız kalmalıdır. Bir bağlaşma içine girmemelidir*" demiştir (Öz, 1996: 41). Türkiye'nin savaş zamanında izlemesi gereken politikayı şu şekilde belirtmektedir:

> "*Bir dünya savaşı yakındır. Bu savaş neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştanbaşa bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza Mütareke senelerinden daha büyük felaketler gelecektir*" (Deringil, 2007: 2).

[18] Atatürk'ün II. Dünya Savaşı'yla ilgili görüşlerine bakınız: Aydemir Şevket Süreyya (2011), *İkinci Adam 1938–1950*, Cilt: 2, İstanbul: Remzi Kitabevi; Öz, Baki (1996), *Bıçağın Sırtında Siyaset*, İstanbul: Can Yayınları.

Millî Şef İnönü de Atatürk gibi düşünmekte ve Türkiye'nin savaş dışı kalmasını istemektedir. Savaş boyunca Türkiye dış politikasını, '*Ne başkasının bir karış toprağında gözümüz var, ne de başkasına bir karış toprak veririz*' anlayışı içinde yürütmüştür. Aslında İnönü, Türkiye'nin sınırlarına saldırılamayacağını hesaplarken, bunun bedelini de kabul etmektedir. Türk topraklarının bir karışını bile vermemeye kararlı olan İnönü, herhangi bir başka ülkenin topraklarına göz dikmesine ise kesinlikle karşı bir politika izlemiştir. Serüvenci yaklaşımlardan uzak durmuştur (Weisband, 2002: 28-30).

"*Biz bu savaşın sonuna dek dipdiri ayakta durmayı başarırsak bu büyük felaketi zararsız olarak geçirmek gücünü elde bulundurmuş oluruz. Macera yok, yalnız Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda vatanı ve bağımsızlığı savunma var*" diyerek dış politikanın hedefini açıkça ortaya koyan İnönü, 1 Ekim 1939 tarihli TBMM konuşmasında; "*Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi ihlal etmemek şartıyla, milletimize karşı vazife icabı olarak cidden arzu ediyoruz*" sözleriyle savaş dışı kalmayı ulusal bir görev olarak belirtmiştir (Öz, 1996: 62, Melzig, 1944: 98). Türkiye'nin hiçbir devletin toprağında gözünün olmadığını 1 Ekim 1940 TBMM'nin açılış nutkunda şu sözlerle ortaya koymuştur:

> "*Türkiye'nin hudutları haricinde bir karış toprakta gözü, bir hakkı ihlale niyeti yoktur. Bize, emniyetimize, o emniyetle müteradif olan hayati menfaatlerimize tecavüz niyetinde olmayan hiçbir devlet bizim siyasetimizden endişe ve bizi hakkımızın mahfuziyetini istediğimizden dolayı, muaheze edemez. Bizim harp harici siyasetimiz, bize karşı aynı niyeti gösteren ve tatbik eden bütün devletlerle en normal münasebetlere mani değildir. Kezalik harp harici vaziyetimiz, bizim topraklarımızın, deniz ve havalarımızın muharipler tarafından birbiri aleyhine kullanılmasına istisnasız olarak manidir ve bir muharebeye girmedikçe kati ve ciddi olarak mani kalacaktır*" (Melzig, 1944: 100).

Serüvenci bir kişiliğe sahip olmayan Millî Şef İnönü, tam anlamıyla tehlike kapıya dayanmadan, gerekli önlem ve tedbirleri almadan savaşa girmemekte karalıdır. Bu kararlığını ise Almanların Bulgaristan'ı işgal etmeye başladığı günlerde Türkiye'ye gelen İngiliz Hariciye Nazırı Eden ile İmparatorluk Kuvvetleri Erkânı Harbiye Umumi Reisi General Dill'e, siyasetlerinde ve karalarında hiçbir değişikliğin olmadığını, Türkiye'nin amacının sadece hudutlarını savunmak

olduğunu aktardıktan sonra, "*Ben Enver Paşa değilim. Beni bir Sason harbe sürükleyemez*" diyerek açıklamıştır (Barutçu, 2001: 432-433).

Savaştan Türkiye'nin hiçbir beklentisi olmaması rağmen jeopolitik konumu Türkiye'nin ihtiyatlı bir dış politika atkip etmesini gerektirmiştir. Bu nedenle Türkiye, savaş dışı kalma lüksüne sahip değildi. Taraf olması için baskılar sürekli artmaktaydı (Seydi, 2006: 12). Çünkü savaş alanı bakımından Türkiye, bir düğüm noktasında yer almaktadır. Mihver Devletleri ve Müttefik Devletler, Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak istemektedir. Akdeniz'de, Türkiye'nin çıkarlarını tehdit eden Almanya ve İtalyan tehlikesi hızla yayılmaktadır. Bu durum karşısında Türkiye müttefiklerle Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalayarak geleceğini bir çeşit garanti altına almaktadır. Böylece tarafsızlığını kaybeden Türkiye, diğer yandan, ustaca yürüttüğü dış politika ile savaş dışılığını korumaktadır. Bu nedenle Türkiye yansız değil savaş dışı bir dış politika izlemektedir (Öz, 1996:62).

2.8.3. Hitler'in Saldırıları Türkiye'yi Müttefiklere Yaklaştırıyor

Almanya'nın hızlı ilerleyişi karşısında Türkiye, Fransa Cumhuriyeti ve İngiltere Krallığı ile Ankara'da Üç Taraflı Yardım Muahedesi Antlaşmasını imzalamıştır.[19] Anlaşmayla birlikte Türkiye'ye karşı bir Avrupa Devleti tarafından saldırı olursa Fransa ve Birleşik Krallık yardım edecektir. Bir Avrupa devleti tarafından vaki olup Akdeniz mıntıkasındaki Fransa ve Birleşik Krallığın karşılaşacakları bir harbe müncer olan bir tecavüz hareketi halinde Türkiye filen yardım edecektir. Savaş Akdeniz mıntıkasında yaşanmadığı takdirde taraflar, istişarede bulunacaklar ve Türkiye bu durum karşısında İngiltere ve Fransa'ya karşı

[19] Türkiye'nin Üçlü Paktı imzalamasının asıl nedenini, Rusya'nın tavrı oluşturmuştur. Sovyetlerin, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalaması şaşırtıcı bir etki yapmıştır. Türkiye Barış Cephesi'ne Rusya'nın da katılması umudunu taşıyordu. Yaşanan bu durum Hitlerin de hoşuna gidiyordu. Çünkü Rusya ile imzalanan antlaşma ile Hitler, Türkiye'yi bir kıskaç içine aldığını ve bu durumun İngiltere ve Fransa'nın Doğu Akdeniz ile ilgili bütün stratejik planlarını bozacağını düşünüyordu. Türkiye ise Rusya ile dostluğunu pekiştirmek istemekteydi. Bu kapsamda Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Rusya'yı müttefiklere dâhil etmek ve İngiliz-Rus dostluğunu kuvvetlendirmek için Moskova'ya gitti. Stalin ve Molotov'la görüşen Saraçoğlu, beklemediği bir tavırla karşılaşmıştı. Türkiye'nin dış politikasını eleştiren Rusya, bazı önerilerde bulunuyordu. Bunların başında, Boğazların savaş gemilerine açık tutulması dâhil Sovyetlerin hiçbir şekilde Almanya ile silahlı bir çatışmaya girmeme kaydı vardı. Rusya'nın öne sürdüğü bu teklifler kabul edilemezdi. Bunun üzerine Saraçoğlu Türkiye'ye dönmüştü. Bundan sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yolları ayrılmıştı (Esmer, Sander: 1987: 141-142).

tarafsızlık politikası izleyecekti. Türkiye ayrıca Müttefikler tarafından Yunanistan ve Romanya'ya verilen garantiler konusunda yardım edecektir (Düstur, 1940: Cilt 21, S.15-18).

Türk-Fransız-İngiliz Yardımlaşma Antlaşmasının imzalanması Türkiye'nin vaziyetini kuvvetlendirmiştir. İngiliz ve Fransız gazeteleri Türklerin sözlerine güvenilebilir bir millet olduğunu ifade ederken, Almanlar, Ruslar kanalından Türkiye'yi İngiliz ve Fransız koalisyonundan uzaklaştıracaklarına kani idiler fakat hayal kırıklığına uğradılar şeklinde yazmıştır. İtalya matbuatı, İtalya'nın lakayt kalamayacağı mıntıkalarda yeni amil unsurlar meydana geldiğini yazarak Türkiye'yi üstü örtülü tehdit etme yoluna gitmiştir (Barutçu, 2001: 265).

Dönemin milletvekillerinden Barutçu, üçlü ittifakı ise şu şekilde değerlendirmektedir:

> "*Bir harp vukuunda İngilizlerle beraber olmak, İngilizler harbe girerse mümkün olduğu kadar o harbin dışında kalmaya çalışmak, taahhütlerimize sadık kalarak bu vaziyeti muhafaza eylemek. Takip edilen bu ideal siyaset bize gıpta edilen bir mevki temin etmiş bulunuyor. Türkiye şimdi yalnız değildir, zayıf değildir, vaziyeti sigortalanmıştır, dünyanın en sağlam sigorta kumpanyasına sigortalanmıştır. Tehlike ancak bu sigorta şirketinin batması ihtimalinde vardır. Dünyada ihtiyatî tedbir bu kadar olur. Binaenaleyh cumhuriyet hükümeti büyük bir muvaffakiyetle Türk tarihine pek parlak bir sahife ilave etmiştir. Ve aldığımız kararlardan bir mebus sıfatıyla vicdanlarımız müsterihtir*" (2001: 290).

Üçlü İttifak anlaşmasını Hitler, "*Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye akılsızlar tarafından yönetiliyor*" diyerek konuyu fazla önemsemez görünmüştür (Gökmen, 2006: 160). İnönü ise "*Bizi harbe götürecek açık taahhütlerimiz haricinde, hiçbir gizli düşünce ve kararımız ve tul-i emelimiz yoktur. Bize bir tecavüz vaki olmadıkça ve harp İngiltere'nin garanti verdiği Balkan memleketlerine sirayet etmedikçe bizim için bir harp tehlikesi mevcut değildir*" sözleriyle Türkiye'nin tarafsızlığına bir kez daha vurgu yapmıştır (Barutçu, 2001: 292). Ancak Millî Şef,

CHP'nin 5. Büyük Parti Kurultayının açılış konuşmasında bir savaş durumuna karşı Türk Milletinin Müttefiklerle birlikte hazır olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

> "*Türk Milleti yüksek ideali ve hayati menfaati kendisiyle beraber olan milletlerle beraber göz kamaştıracak yeni kahramanlık menkıbeleri yazmak için tamamıyla hazır ve kati olarak karar vermiş bir haldedir*" (*Yeni Sabah*, 30 Mayıs 1939).

Hitler ve Mussolini'nin İtalya'nın savaşa girmesi konusunda 18 Mart 1940'da görüş birliğine varması, Türkiye için yeni bir dış politikanın kapısını açmaktadır. Akdeniz üzerinde bir İtalyan egemenliği, Türkiye'nin güvenliği ve toprak bütünlüğü açısından büyüt tehdit taşımaktadır. Diğer yandan İtalya'nın savaşa girmesini Hitler, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa tarafında savaşa girmekten önlemek için bir araç olarak görmektedir. Çünkü Türkiye, Üçlü Yardım Anlaşması gereği bir İtalyan müdahalesi karşısında savaşa girmekle yükümlüydü (Glasneck,1976: 84-123).

Türkiye, Müttefikler tarafından gerekli askeri yardımlar gelmeden savaşa girmek istememektedir. Çünkü savaş döneminde Türkiye, ekonomik olduğu gibi ordu olarak da hazırlıksız bir durumdaydı. Sanayi alanındaki yetersizlik, askeri alana teknolojik bir savaşa hazırlıksızlık olarak yansımıştı. Her hangi bir saldırıya sonuna kadar karşı koymaya hazır olan İnönü, savaş döneminde devamlı olarak ihtiyatlı davranmasının nedenini, askeri donanımının yetersiz olması oluşturmuştur. Bunun yanında modern teknolojik donanıma sahip olmasa da sayıca büyük bir ordunun bulunması Türkiye'ye olası bir saldırıyı da engellemiştir (Deringil, 2007:31). Ordunun en büyük sorununi imkânsızlıklar oluşturmuştur.[20] Ordunun sayıca üstün

---

[20] Herhangi bir savaş halinde milletin kahramanlık geleneği, tahammül ve fedakârlık gücünden başka dayanacak amillerin çok fazla olmadığını belirten Aydemir, ordunun içinde bulunduğu durumu şu şekilde değerlendirmiştir: "*Bir savaş durumunda ordu da akaryakıt bakımından halk kadar sıkıntı çekecek durumdaydı. Çakmak Hattı tahkimatı, demir ve çimento bakımından sıkıntılı durumdaydı. Memlekette demir ve petrol üretimi yoktu. Buğday ve yem bitkileri yetersizdi. Motorlu vasıtalar azdı ve çok çeşitliydi. Orduda birbirinden farklı 28 çeşitli kamyon bulunduğu biliniyordu. Halk hayvan ve at arabalarını seve seve orduya veriyordu. Türkiye'nin yeterli bir savaş sanayi yoktu. Tersaneler ancak nazari olarak mevcuttu. Demiryollarımızda, kurmaylarımızın istediği azami tren tahrik haddine, gerek yolların durumu, gerek lokomotif ve vagon kifayetsizliği yüzünden hiçbir zaman yaklaşılamayacağı anlaşılıyordu. Her şey onu gösteriyordu ki eğer Türkiye bir savaşa sürüklenmek zorunda kalırsa, çok ağır problemlerle karşılaşacaktı. Her ne pahasına olursa olsun bir savaşın dışında kalınmalıydı*" (2011:134). Türk Silahlı Kuvvetlerinin o yıllardaki silah envanteri de son derece yetersizdi. Silahlarda belli bir standart yoktu. Kara kuvvetlerinde topçu birlikleri Alman,

olması bu imkânsızlıkları giderememiştir. İtalya karşısında savaşa girmeme nedeni Müttefiklere şu şekilde açıklanmıştır:

> "*Türkiye'nin bugünkü savaş dışı hali ülkenin emniyet ve selametini sağlamak için sürdürülecektir. Bir yandan askeri hazırlıklarımızı sürdürürken öte yandan her zamankinden daha dikkatli olmamız lazımdır. Ümit ediyoruz ki bu dikkatli tutumumuzla ve bütün kışkırtmalardan kaçınarak kendi memleketimiz ve etrafımızdaki memleketler için sulhu korumuş olacağız*" (Deringil, 2003: 114-16, Esmer ve Sander, 1987: 148).

2.8.4. Almanya'yla Saldırmazlık Paktı

Türkiye, "*Balkanlar'da sulhu koruyacağız*" açıklamasını dile getirirken, 1941 yılına gelindiğinde, hem Mihver kuvvetlerinin hem de Müttefiklerin baskısı altında kalmaktaydı. Avrupa'nın büyük çoğunluğu Mihver kuvvetlerinin egemenliği altına girmiştir. Yugoslavya ve Yunanistan 1941 Nisanın da Almanya tarafından işgal edilmişti. Böylece Naziler Türkiye'nin batı hudutlarına dayanmıştır (Deringil,

---

Çekoslovakya, İsveç, İngiliz, Fransız, Rus ve İsviçre imalatı silahlarla donatılmıştı. Piyade silahları Mannlicher, Lee-Enfield, Martini, Lebel gibi fabrikaların eski model ürünlerinden oluşmaktadır (Deringil, 2007:31). Kara kuvvetlerinin savaş nedeniyle seferi duruma geçmesi ve seferde teşkil edecek tümenlerin de yeniden kurulması üzerine kolordu sayısı 15'e çıkarılmıştır. Ordu müfettişlikleri de kuvvetli kadroları olan komutanlıklar haline dönüştürülmüştür. Kara kuvvetleri yeni durumla birlikte 3 ordudan oluşmakta ve mevcudu 1 milyon 300 bin kişiye çıkarılmıştır. Böylece silâhaltına alınabileceklerin yüzde 65'i silâhaltına alınmıştır. Deniz kuvvetleri de savaşın başında kuvvetsiz bir durumda olduğundan donanmayı kuvvetlendirmek için İngiltere'ye gemiler ısmarlanmış ancak bir kısmına İngiltere tarafından el konulmuştur. 1941 yılında iki mayın gemisi, Oruç Reis Denizaltısı, 11 Fransız yardımcı gemisi, 1 numaralı ağ döşeme ve kaldırma gemisi donanmaya katılmıştır. Diğer yandan Boğazlar su ihbar şebekesiyle ve gemilerde denizaltı cihazlarıyla donatılmıştır. 1939–1946 yılları arasında donanmaya 6 denizaltı, 4 muhrip, 27 mayın arama tarama gemisi, 2 mayın gemisi, 3 ağ gemisi, 8 araba vapuru, 5 küçük hücumbot, 8 avcı botu, 8 liman savunma botu, 8 mayın çıkarma botu ve 7 yardımcı gemi katılmıştır. Hava kuvvetlerinin elinde ise 487 uçak mevcut olmasına rağmen bunların 189 tanesi eğitim uçağından oluşmaktadır. Bu nedenle yeni uçaklar alınmıştır. Çeşitli hava harp silah, araç ve gereçleriyle Türk Hava Kuvvetleri tugay yerine 1943'te tümen halinde teşkilatlandırılmıştır (Cumhuriyetin 60. Yıldönümünde TSK, 1984: 7–42). Savaş başlayınca Krupp, Rheinmetall, Skoda, Bohemia, Zeiss, Siemens, Ç.K.D ve ayrıca Polonya ve Çekoslovakya fabrikalarına ısmarlanan askeri araç ve gereçler gönderilmemiştir (Öz, 1996: 90). Bu olumsuzluklar içinde hükümet savaşa girilmesi yönünde müttefikler tarafından yapılan baskılarda devamlı olarak askeri yardımların üzerinde durmuştur. Türkiye ordunun teçhizat bakımından yeterli donanıma sahip olmadığı sürece savaşa girmeyeceğini defalarca müttefiklere iletmiştir. Söz verilen yardımların yeterince gelmemesi üzerine müttefiklerin her baskısında askeri yardımlar öne sürülmüştür. Çünkü söz verilen 800 makineli tüfeğin, 200'ü, 350 tank savar topunun 100'ü, 200 hayvan topunun 100'ü teslim edilmiştir. Bunlar ise anlaşılan askeri yardımının yarısını bile oluşturmamıştır (Öz, 1996: 191). Savaşa girilmesi konusunda müttefiklerin baskılarının arttığı bir zamanda Türk ordusunun durumunu görmeye gelen İngiliz Askeri Heyeti Başkanı Wilson, raporunda ordunun son derece yetersiz ve kötü donatılmış olduğunu en önemlisi ise askeri birliklerin modern silahların kullanımını bilmediğini belirtmiştir. Rapor Türk dış politikasını da desteklemektedir çünkü ordunun bu denli yetersiz bir şekilde harbe girmesi düşünülemezdi (Koçak, 1996: 160).

2003:133). Müttefikler, Türkiye'nin savaşa girmesini istemektedir. Churchill 31 Ocak 1941'de İnönü'ye bir mektup yazarak Almanya'nın Bulgaristan'a yerleşmesinin tehlikesini belirtmektedir. Türkiye üzerinde İngiliz baskısını gören Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Von Papen'e gönderdiği yazıda, "*Balkanlar'daki Alman harekâtı sadece İngilizlere karşıdır. Aldığımız askeri tedbirlerin amacı tamamen budur. Buna rağmen Türklerin yapacağı başka hareketler, tepkiyle karşılanacaktır*" diyerek üstü kapalı tehdit etmekteydi. Hitler de 4 Martta İnönü'ye yazdığı mektupta, Almanya ile Türkiye arasında gerçek dostluğa dayalı işbirliğinden söz etmekte ve Alman birliklerini Türk sınırından 60 kilometre uzak tutuğunu belirttikten sonra, fakat bunun Türk hükümetinin tutumuna bağlı olduğunu işaret ederek, Ribbentrop gibi Türkiye'yi üstü kapalı tehdit etmektedir (Avcıoğlu, 1994: 1525). Almanya'yı saldırmazlık paktına iten Rusya olmuştur. Hitler biran önce Rusya'ya karşı harekete geçmek istemektedir. Böylece Rusya ile savaşta, Türkiye ile savaşa girmek istememektedir. Türkiye ise Balkanlar'daki gelişmelerden sonra herhangi bir saldırıdan endişelendiği için Almanya'nın bu önerisini kabul etmektedir. İnönü de anlaşmaya sıcak bakmaktaydı. Saldırmazlık Paktı, Üçlü Yardım Anlaşmasıyla çelişiyor tartışmalarında, "*İstenirse her şeye bir formül bulunu*r" demiştir. 18 Haziran 1941'de Papen ve Saraçoğlu ile imzalanan Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması ile iki devlet birbirlerinin toprak bütünlüğünü ve dokunulmazlığını garanti etmiştir. Aynı gün alınıp verilen notalarla yeni bir ekonomik anlaşmanın yapılması için görüşmelerin başlayacağı bildirilmekte ve iki ülkenin basın ve radyosunun dostluk ve karşılıklı güven ruhu ile davranacakları belirtilmiştir (Glasneck,1976: 147-152).

Türkiye, İngiltere'yi, Almanya ile yapılan müzakereler konusunda haberdar etmesine rağmen imzalanan anlaşma müttefikler tarafından olumlu karşılanmamaktaydı. Diğer taraftan Türkiye, gelişen siyasi konjektür içinde güvenliğini sağlaması açısından olumlu bir adım atmıştı. Anlaşmayla savaş dışı kalma durumu sürdürülürken, Almanlar da siyasi olarak rahatlamıştı. Çünkü Rusya ile yapılacak bir savaşta, güney cephesini güvence altına almakta ve Balkanlar'da beklettiği orduların bir kısmını Moskova'ya doğru kaydırabilecek duruma gelmektedir. Anlaşma İngilizler açısından dış politikanın değişmesi demekti. Çünkü

Türkiye, hem Müttefiklerden uzaklaşıyor hem de Mihver kuvvetlerine yaklaşıyordu. Ayrıca Türkiye, Boğazlar'dan Sovyetlere yapılacak İngiliz yardımını da engellemişti. Antlaşmanın gerekçelerine rağmen İngilizlerin tepki göstermeye devam etmesi üzerine Saraçoğlu, Türkiye'nin tehlikeyi savuşturmak için çaba harcamasının, Türkiye kadar İngiltere'nin de yararına olacağını söyledi. Türk-İngiliz Antlaşmasının dokunulmazlığına da dikkat çeken Saraçoğlu, Coğrafi ve stratejik açıdan Türkiye'nin yalnız kaldığını vurguladıktan sonra anlaşmanın bir olağanüstü önlem olduğunu aktarmıştı[21] (Deringil, 2007: 141-142).

Mihver kuvvetleri içinde ye alan Japonya'nın Pearle Harbour'da bulunan Amerikan deniz donanmasına saldırmasının ardından Aralık 1941'da Amerika Birleşik Devletleri'nin, Almanya ve İtalya'ya harp ilan etmesiyle, II. Dünya Savaşı yeni bir dönemece girmekteydi. Ayrıca savaş, artık Pasifik'i de vurmaktaydı (Meram, 1945: 76). Bu durum karşısında Türkiye savaş dışı kalma durumunu muhafaza etmekte zorlanmaktaydı. Söz verilen savaş malzemeleri tam olarak gelmemişti. Savaş alanı giderek yayıldığı için Müttefiklerin de Türkiye yardımı hızlandırmaları öz konusu olmamaktaydı. Almanların, Rusya karşısında hızlı ilerleyişi, müttefikleri savaşa girmesi noktasında Türkiye'yi iknaya zorluyordu.[22]

Müttefikler gibi Almanya da Türkiye'yi, kendi safına çekmekte kararlıydı. Türkiye'nin Rusya ile arasının bozulmasını sağlamak için gizli belgeleri açıklamaya başladı ve Türkiye'nin dış politikada aldatıldığını ileri sürdürdü. Bununla da

---

[21] Fahir Armaoğlu, ne İngiltere'nin ne de Amerika'nın kızmaya haklarının olmadığını belirterek, Türkiye'nin yaptığı anlaşmayı yerinde bulmaktadır. Armaoğlu, "*Almanya'nın balkanlara yayılması karşısında kendileri ne yapmışlardı. Karşı koyabilmişler miydi? Türkiye'nin Almanya'ya tek başına kafa tutmasını nasıl isteyebilirdi? Kaldı ki, Türkiye Almanya'nın Irak'a yardım geçirmesine karşı koymakla bütün Orta Doğu'yu ve petrolleri, Almanya'nın eline geçmekten kurtarmış oluyordu. Ayrıca Sovyet Rusya'nın güneyini de tehlikeye girmekten kurtarmıştı. Bu herhalde küçümsenemeyecek bir hizmetti*" (1983: 410–411).

[22] Alman saldırısı karşısında Sovyetlerin, 'Vatan Savaşı' dedikleri bu savaşta, Stalin Hattı dedikleri savunma sistemi çökmüş, 12 Temmuz'da almanlar Moskova'ya dayanmıştı. Rusya, 1939'daki isteklerinden vazgeçmek durumuna gelmektedir. Stalin, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'le yaptığı görüşmede 12 Ada, Bulgaristan'ın güney kısmı ile Suriye'nin kuzey kısmının Türkiye'ye verilmesini teklif etmektedir. Bu taleplere Türk diplomatlar şüpheli yaklaşırken, Millî Şef İnönü, Türkiye'nin hiç kimseden ne bir hak, ne toprak alacağı ne de hiç kimseye bir hak ve bir toprak borcu olmadığını belirterek tepki göstermiştir. Ancak Stalingrad yeni bir dönemi başlatmaktaydı. Stalingrad'da Alman ilerleyişinin durdurulmasıyla Türkiye üzerinde hem Sovyet hem müttefik baskısı hissedilebilir şekilde artmaktaydı (Aydemir, 2011:244–245).

kalmayan Almanya, Türkiye'de Millîyetçiliği ön plana çıkararak Pan-Turanizm'i canlandırmaya çalışmakta ve Rusların yaptığı gibi Yunanistan'ın elindeki Ege adalarından bazılarını önermiştir. Ancak Almanya'nın politik oyunları Türk diplomatların ihtiyatlı davranmasıyla başarısızlığa uğramış ve Türkiye tarafsızlığını muhafaza etmiştir (Esmer ve Sander, 1987: 162). 27 Ağustos 1942 günü Alman Büyükelçisi Von Papen ile yaptığı bir görüşmede Başbakan Saraçoğlu[23], "*Bir Türk olarak Rusya'nın yıkılmasını hararetle arzu etmekteyim. Böyle bir fırsat bin yılda bir defa çıkmaktadır. Fakat bir başbakan olarak ve Türkiye'nin menfaatleri bakımından Türkiye'nin kesin tarafsızlık izlemesinin zorunlu olduğuna inanmaktayım*" sözleriyle Türkiye'nin tarafsızlığını bir kez daha vurgulamıştır. Tüm uğraşlarına rağmen Türkiye'yi savaşın içine sokamayan Almanya, 1942 yılı sonunda bu isteğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 1983: 411). Müttefikler ise Almanlar kadar kolay pes etmek istememişler ve Türkiye'yi yanlarında savaşa sokmak için yoğun çaba harcamışlardır. Türk hükümetini yatıştırmak için Ruslar, İngilizlerin isteği üzerin Montroeux Boğazlar Sözleşmesine sadakatini ve Boğazlar konusunda saldırgan bir niyet taşımadığını açıklamak zorunda kalır. (Benhür, 2004: 331). Ancak bu açıklamalarda Türkiye'yi tatmin etmeyince Rusya, Stalingrad'da Almanları durdurmasıyla baskıcı bir politikanın içine girer ve ilişkiler gerginleşmeye başlamakta ve İngilizler ise tam bir diplomatik savaşın içine girmektedir.

2.8.5. Müttefikler'in Türkiye Üzerindeki Baskıları

1943 yılı içinde Türkiye'nin durumunun konuşulduğu konferanslar yapılmıştır. Bu konferansların en önemlilerini Kazablanka, Adana, Quebec, Tahran, Moskava ve Kahire oluşturmuş, İnönü sadece Adana ve Kahire konferanslarına katılmıştır (Aydemir, 2011:251). Roosevelt ve Churchill arasındaki Kazablanka toplantısında Türkiye'nin de savaşa katılmasıyla bir Balkan Cephesi'nin açılmasına karar verilmiştir. Böylece Almanya, 4 taraftan sarılmış olacaktı. Bu durumu açıklamak için de Adana'ya giden İngiliz Başbakanı Churchill, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile 30 Ocak–1 Şubat 1943'te gerçekleşen görüşmelerde, Türkiye'nin en geç 1943 yılı sonunda savaşa katılmasını istemiştir.

---

[23] Başvekil ve İstanbul Mebusu Dr. Refik Saydam'ın 8 Temmuz 1942 tarihinde İstanbul'da vefat etmesinin ardından Başvekilliğe, İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 27:3 Ağustos 1942).

Bir takım isteklerde bulunan Churchill, Romanya'daki Alman Petrol kuyularını bombalamak üzere Türkiye'den üs ve Boğazlar'ın Rusya'ya destek için Müttefikler tarafından serbestçe kullanılmasını önermektedir. Ayrıca Churchill, savaştan sonra Türkiye'yi yalnız kalmaması için üstü kapalı şu sözlerle tehdit etmektedir: "*Türkiye ancak savaşa girerse kurulacak yeni dünyada yer alacaktır. Ancak bu şekilde güvenliğini sağlama bağlayacaktır*." Bu durum karşısında Türkiye devamlı tekrarladığı iki durumu tekrar hatırlatmak zorunda kalmıştır: "*Türkiye Sovyet Rusya'dan emin değildir ve ondan çekinmektedir. Almanya'nın yenilmesiyle Rusya, Avrupa'ya egemen duruma geçecektir. Türkiye'nin savaşa katılması için Türk ordusunun malzeme bakımından geniş ölçüde takviyesi gerekir*." Türkiye'nin endişeleri karşısında Churchill, savaştan sonra Rusya'nın, Türkiye'ye saldırsa bile milletlerarası teşkilatın gereken tedbirleri alacağına ve İngiltere ile Amerika'nın, Türkiye'ye istediği yardımda bulunacağını açıklamış ancak istekler karşısında şüphe duyan Türkiye, bitaraflığını korumaya devam etmiştir[24] (Armaoğlu, 1983: 412, Avcıoğlu, 1994: 1546).

Müttefiklere göre Türkiye istekleri reddetse de savaşa sokulmalıydı ancak bu durum nasıl sağlanacaktı? Bu soruya cevap bulmak için Roosevelt, Churchill ve Stalin, Tahran'da bir araya gelmiştir. Churchil kesinlikle Türkiye'nin savaşa girmesini istemektedir. Çünkü Boğazlar'ın açılmasıyla Rusya'ya yardım edilecek ve Türk hava sahasından yararlanılacaktı. Churchill, toplantıda devamlı olarak bu iki durumun üzerinde durmakta ve Türkiye'nin savaşa girmesi için 20 uçak filosuyla, bir miktar uçaksavar topu vermeyi öne sürmektedir. Churchill'e göre Türkiye'ye askeri

---

[24] I. Adana görüşmelerinin ardından Müttefiklerin, Türkiye'yi savaşa sokma gayretleri devam etmiştir. On iki Ada'daki yenilgiyle Ege'de can çekişen Churchill, İngiltere'nin Akdeniz stratejisi için Türkiye'nin savaşa girmesini istemektedir. Amerika da Türk hava sahasının müttefiklere açılması için Ankara Hükümetine baskı yapılması görüşünü savunur. Bunun üzerine İngiliz Hariciye Nazırı Eden, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ile 5-6 Kasım 1943 tarihlerinde 1. Kahire Konferansını gerçekleştirir. Eden, son derece sert bir diplomatik üslup kullanmakta ve Almanlara misilleme yapmak için üs talebinde bulunmaktadır. Alman misillemelerinin ise bu Türk üslerini bombalamaktan ibaret kalacağını garantiler. Ancak Menemencioğlu, Alman misillemesinin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük illeri de vuracağı kanaatindedir. Böyle bir durum, savaşın yan kapıdan girmesi demektir. Ayrıca Rusya, Türk hava üslerini kullanmak isterse Türkiye Sovyet öfke ve şiddetini kışkırtmadan böyle bir durumdan nasıl çıkacaktır? Eden ise Mihver yanlısı olarak bellediği Türkiye'yi Rus tehdidiyle korkutur ve İngiltere'nin isteklerini reddedecek olursa Türkiye'nin Kafkasya karşısında hiç de arzu edilemeyecek bir duruma düşeceğini sert bir dille söyler. Menemencioğlu, İngiliz isteklerini hükümete iletir. Saraçoğlu, bu istekleri 15 Kasım 1943'te reddettiğini açıklar (Avcıoğlu, 1994: 1555).

birlik için söz verilmemişti. Türkiye'nin elinde iyi teçhizatlandırılmış 50 tümeni vardı ve bu sebeple asker göndermeye ihtiyaç yoktu. Türkiye'nin durumuna kuşkuyla yaklaşan Stalin, üzerinde ne kadar baskı yapılırsa yapılsın Türkiye'nin savaşa girmeyeceğini dile getirmektedir. Roosevelt ise İtalya ve Hint Okyanusundaki hareket nedeniyle yardım konusunda Türkiye'ye söz verme konusunda ihtiyatlı davrandığını belirtmektedir. Bu durum karşısında Churchill, "*İngiltere veremeyeceği bir şey teklif etmemiştir*" diyerek verdiği vaatlerin arkasında durduğunu açıklamaktadır. Konuşmaların ardından Churchill'in vaatleri kabul edilmekte ve Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamak için II. Kahire toplantısının yapılması kararlaştırılmaktadır. Birkaç gün sonra İnönü, uçakla Kahire'ye gitti. 2 gün süren görüşmeler pratikte bir sonuç vermedi. Türkiye, Nazi Almanya'sına karşı savaşa girmekten ve Hitlerin hoşnutsuzluğunu doğurabilecek herhangi bir davranıştan kaçınmakta direnmiştir.[25]

Churchill, İnönü'nün bu tavrı karşısında 15 Şubat 1944'te İngiliz ve Amerikan filolarının Türkiye'ye geleceğini ve Türklerin bu filoları kabul etmemsi halinde Müttefiklerin işbirliğini keseceğini bildirdi. İnönü ise askeri durumun yetersiz olduğunu ve bir saldırı karşısında ortak hareket ve sıkı işbirliğini öne sürdü. Zira Balkanlar'da Almanların tam teçhizatlı 17 tümeni bulunmaktaydı ve ortak hareket olmazsa Trakya ve İstanbul'un işgal edilmesi kaçınılmazdı. Bunun üzerine Churchill ortak bir askeri hareket planını kabul etti. Konferansın sonunda İnönü, prensip itibariyle savaşa katılmaya razı oldu. Türkiye 15 Şubat'a kadar hava alanlarının Müttefikleri kabul edip etmeyeceğini bildirecekti. Bu arada radar hazırlıkları için hava alanlarında hazırlıklar yapılacak ve ortak hareket planı hazırlanacaktı. Bu kapsamda bir İngiliz heyeti Ankara'ya geldi. İki taraf arasında müzakereler devam ederken Churchill, Büyükelçi Hugessen'e gönderdiği talimatta, Türkiye'nin müzakerelerede isteksiz davranması ve İngiltere'nin sağlayamayacağı miktarda yardım istemesi halinde, Türkiye'yi yardım kesileceğini ve savaş sonunda yalnız kalacağını Türk yetkililerine bildirmesini istemiştir. Bu talimata rağmen askeri anlamda Türkiye'nin istekleri karşılanmadığı için müzakereler sonuç vermemiştir.

[25] Önemli olan İnönü'nün toplantıya katılmasıydı. İnönü gelmezse, Churchill ve Roosevelt onun ayağına Adana'ya gideceklerdi (Berojkov, 1970: 128–145).

Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu da gazetecilere yaptığı mülakatta: "*Kahire'de her şeyden bahsettik. İngiltere ile ittifakımız bu konferanstan daha ziyade kuvvetlenmiş olarak çıkmıştır. Konuşmamız esnasında CHP'nin direktifleri mihverinde kaldık. Harici siyasetimiz değişmemiştir*" sözleriyle dış politika da bitaraflılığın devam ettiğini vurgulamaktadır. Bunun üzerine İngiltere ve Amerika, Türkiye gelen yardım malzemesini durdurmuştur. Müttefikler üzerinde Türkiye'ye yönelik bir 'itimat buhranı' oluşmuş, bu durum ise 1945'te gerçekleşecek Yatla Konferansı'na kadar devam etmiştir (Esmer ve Sander, 1987: 177–181, Türk Dış Politikasında 50 yıl, 1973: 190).

Bu süreçte Boğazlar'dan silahsız geçen Alman gemileri meselesi ortaya çıkmıştır. İngilizlerin iddiasına göre küçük tonajlı bu gemiler, Ege'ye çıktıktan sonra silahlandırılacak ve askeri maksatlı kullanılacaktı. İngiltere, Alman gemileriyle ilgili Türkiye aleyhinde kampanyaya başlamıştır. Büyükelçi Hugessen, Türk yetkililerin, ticari gemi olarak kamufle edilmiş Alman Savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine göz yumduğunu iddia etmiştir. Menemencioğlu'na sert bir nota veren Hugessen, gemilerin geçişinin erteleyici hiçbir önlem alınmadığı gibi Boğazlar'dan çıkışının zamanlamasının da tam Almanlara uygun düşecek bir biçimde ayarlandığını ileri sürmüştür. Bu gelişmeler karşısında Türkiye zor durumda kalırken eleştirilerin hedef tahtası Menemencioğlu oldu. Mihver yanlısı olarak suçlanan Menemencioğlu, tam İngiliz dışişleri ofisinin kendisiyle ilgili iddiaları ortaya çıkarmadan, Türk dış politikasının daha fazla zarar görmemesi için istifa etmiştir.[26]

Haziran 1944'te gerçekleşen Normandiya çıkarmasının başarıya ulaşmasıyla Müttefikler, Türkiye'nin savaşa girmesi noktasında baskılarını sürdürmüşlerdir. Müttefikler artık Türkiye'nin Almanya ile iktisadi ve diplomatik ilişkilerini

---

[26] Numan Menemencioğlu anılarında bu gelişmelere geniş yer ayırmıştır. Türkiye'nin Boğazlar politikasını çok uzun vadeli düşündüğünü şu sözlerle ifade etmektedir: *"Savaşan bir taraf değildik. Ve bu nedenle de salt İngiltere ile bir antlaşmamız olduğu için Montreux Anlaşmasının uluslar arası yasaları çiğneyerek bu ülkenin lehine gelişigüzel uygulamalara gidemezdik... Şimdi bizden müttefik sıfatıyla özel muamele isteyenlerin bir gün karşımıza çıkıp bizi Montreux Anlaşması'nı ulusal politikamıza alet etmekle suçlamaları içten değildi. Dolayısıyla bu tür emsal gösterilmelere fırsat vermemek gerekirdi ve Türkiye'nin Boğazlar'ı koruyamadığını öne sürmek için bir zayıf anımızı kollayanlara prim verilmemeliydi*" (Deringil, 2007:238–239).

kesmesinin vaktinin geldiği kanısındadır. Diğer taraftan Menemencioğlu'nun da istifası, İngilizlerin işine yaramıştır. Eden, Türkiye'nin yeni malzeme yardımı istemesi ihtimaline karşılık Almanya'nın şimdi Türkiye ile savaşmayı hiç istemeyeceğini belirtmekte ve Numan'a tesir etmeyen bu delillerin onun halefini (Saraçoğlu) ikna edebileceğini belirtmiştir. Bu süreçte Molotof da Türkiye'nin Almanya ile bağlarını kesmesi durumunda Rusya ile Türkiye'nin daha yakın işbirliği usullerinin görüşülebileceğini bildirmiştir. İngiltere ve Amerika ise askeri yardım malzemesi noktasında verdikleri sözleri yerine getireceklerini açıklamıştır. Uzun süren diplomatik temaslar sonucunda Türkiye, Almanya ile diplomatik ve ticari bağlarını kestiğini açıklamıştır (Türk Dış Politikasında 50 yıl, 1973: 222-230).

2.8.6. Savaşın Sonu ve Demokrasiye Geçiş

1945 yılına girilirken artık Türk dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmaya başlamaktadır. Kızıl Ordu elde ettiği başarılarla geniş bir cephe halinde Çekoslovakya ve Romen sınırına kadar gelmekte ve Kırım, Kızıl Ordu tarafından ele geçirilmektedir. Bu durum Balkanlar'ın geleceği açısından Türkiye'yi endişelendirmektedir. Bu endişe Türkiye'yi, İngiliz İttifakı ile Amerikan dostluğuna daha çok yaklaştırmıştır. Nisan 1944'te Türkiye ekonomik alanda baskılardan kurtulmak için Almanya'ya krom ihracatını durdurmaya karar verdiğini açıklamıştır. Bu karar üzerine Türk basınında bölgenin düzeninde etkili olmaya Türkiye'nin hak sahibi bulunması gerektiği üzerinde görüşler yer almıştır. Baskılar neticesinde Türkiye, 5 Ocak 1945'te Japonya ile ilişkilerini kestiğini açıklamakta ve 12 Ocak'ta Boğazları, Sovyetler Birliği'ne ödünç verme ve kiralama programı çerçevesinde mal götüren Müttefik gemilerine açtığını duyurmaktadır. 1945 Şubat'ında ise Müttefik kuvvetlerin önderleri Yalta'da bir araya gelmiştir. Toplantıda bir kez daha Türkiye'nin durumu konuşulurken Stalin, Montreux Antlaşması'nın artık çağ dışı kaldığını ve değiştirilmesi gerektiğini öne sürmüş ve Türkiye'nin boğazlar vasıtasıyla Rusya'nın gırtlağına sarılmasına artık Rusya'nın tahammül edemeyeceğini belirtmiştir. Amerika ve İngiltere, Boğazlar'da Rusya'ya daha geniş bir geçiş serbestisi tanınmasının kabul etmekle birlikte Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini ihlal edecek bir statüye taraftar olmadığını açıklamıştır. Yalta Konferansı, Stalin'in Boğazlar üzerindeki istekleriyle kapanmıştır. 20 Şubat 1945'te

İngiliz Büyükelçisi Peterson, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Konferansına katılabilmesi için en geç 1 Mart'a kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Rusların isteklerini de göz önünde bulunduran ve savaş sonrası yalnız kalmaktan endişelenen Türkiye, 23 Şubat 1944'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir (Glasneck, 1976: 280-290, Deringil, 2007: 250).

Savaş ilanının ardından Türkiye, 5 Mart'ta San Fransisko Konferansına resmen davet edildiği gibi BM'nin kurucu üyeleri arasında da yerini almıştır (Esmer ve Sander, 1987: 184). Savaşın bitmesi, Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Savaşın demokrasi cephesinin zaferi ile sonuçlanmasıyla dünyada tek partili diktatörlük yönetimlerinin ve siyasal sistemlerinin gözden düşmekte ve bu tür ülkelerde demokrasilere dayanan yönetim biçimleri kurulmaktadır. Hızla yayılan liberal ve demokratik söylemler aynı zamanda Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Savaşın bitimiyle birlikte CHP çoktan halkın gözünden düşmüştü. Çünkü her ne kadar İnönü ve CHP Türkiye'yi savaşa sokmamakta büyük başarı göstermişse de İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yoksulluk, karaborsa ve yolsuzluk halkı canından bezdirmiştir. Bu durum muhalefetin hareketlenmesini sağlamıştır. Savaş döneminde seslerini çıkaramayan muhalefet, atağa geçmekte ve yeni bir parti oluşumunu başlatmaktaydı. Yeni siyasal koşullar altında Millî Şef'e de ihtiyaç kalmamıştır. Nitekim 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP'nin İkinci Olağanüstü Kurultay'ında İnönü'ye Millî Şef diyen CHP, şimdi bu unvanı geri almaktadır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili hayata geçilmekte ve 1950 seçimleriyle CHP iktidarı sona ermekteydi (Koçak, 1996: 545-560). Gelişen özgürlük ortamı içinde basın da rahat bir nefes almakta ve gazetelerde muhalif söylemler artmaktadır (Çavdar, 1995: 393). Meclis konuşmasında İnönü'nün (RG, 2 Kasım 1945), "*Son zamanlarda Basın Kanununun bir maddesinden ve diğer bazı kanunlardan çok bahsolunmuştur. Basın Kanunu'nun maddesi, Hükümetin umumi politikasına aykırı olan yayımlardan dolayı, Hükümete gazeteyi kapamak hakkını vermektedir. Nazarî olarak düşünülürse, Hükümeti serbestçe tenkit etmek hakkı gibi yazı hürriyetinin ilk şartı olan bir hak, Hükümetçe kapanma cezasına uğratılmak yüzünden, hakikatte mevcut değil demektir. Bu maddenin bu manâsıyla kalması savunulamaz*"

açıklamasının ardından Bakanlar Kuruluna doğrudan gazete kapatma yetkisi veren Basın Kanunu'nun 50. maddesi değiştirilir ve gazete kapatma yetkisi ise mahkemelere verilmektedir (TBMMKD, 1946: 788). Aynı şekilde 20 Eylül 1946 tarihinde de Matbuat Kanunu'nun 11 maddesinde bir takım değişiklikler yapılarak basın özgürlüğü genişletilmiştir. Değişiklik kapsamında gazete çıkarmak isteyenlerin en büyük mülki amire beyanname vermeleri yeterli olmaktadır (RG, 20 Eylül 1946). Fakat basına verilen bu özgün hava II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi fazla uzun sürmemiştir. DP'nin kurulması ve CHP'ye karşı muhalif basının artmasıyla gazete ve gazeteciler üzerinde baskılar tekrar artmıştır. Yalnız bu baskılar muhalif basını sindiremediği gibi DP'nin de iktidar olmasını engelleyememiştir.

2.9. Yokluk Karşısında İnönü'nün Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye, kendini dışında kalarak savaşın yıkıcı etkisinden kurtarabilmiştir. Fakat bunun yanında her an savaşa girecekmiş gibi harbe hazır olarak beklemesi, tabiatıyla büyük mali ve iktisadi sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Türkiye savaş dışında kalmayı başarmıştı, ancak savaşın getirdiği dertlerden, gereksinimlerden ve ihtiyaç maddelerinin yokluğundan yakasını kurtaramamıştı.

1939 yılının Eylül ayında patlak veren savaş, kısa süre içinde Türkiye'de de etkisini ekonomik anlamda göstermiştir. Büyüyen Türk ekonomisi, çökmeye başlamakta ve yeni kurulmaya başlayan sanayi, ham maddenin gelmemesi ve ürettiğini normal fiyatın altında satması nedeniyle giderek baltalanmıştır (Çavdar, 1992: 218).

Türkiye, birçok savaştan yeni çıkmasına ve Avrupa'da yeni bir savaşın doğacağını bilmesine rağmen savaş ekonomisiyle ilgili tedbirleri almakta geç kalmıştır. Savaş sırasında alınan tedbirler sıkıntıları gidermeye yetmemiştir. "*Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir bilim kolu halinde gelişmeye başlayan savaş ekonomisi halkın değilse de devletin ele alması gereken bir örgütlenme işi olmalıydı*" diyen Aydemir, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“*Hükümet çalışmaları ve organları arasında almalıydı. Biz de işte bu olmamıştı. Biz İkinci Dünya Savaşından önceki yıllarda ne hükümetçe ne aydınlar tarafından ne de orduca bu konuya yönelemedik. Bu yüzden de Türkiye savaş yıllarına, savaş ekonomisi anlamından ve örgütlerinden tamamen yoksun olarak girdi*” (2011:206).

Önlem alınmaması nedeniyle artan enflasyon karşısında, halkın alım gücü giderek düşmüştür. 1939’da savaşın başlamasıyla, piyasaların bu duruma olumsuz tepki vermesi neticesinde fiyatlar önemli oranda artmıştır. Hükümet, çaresizlik içinde giderek baş gösteren yoksulluk karşısında önleyici ve kısıtlayıcı bazı tedbirler almıştır. Ancak savaşın getirdiği zor şartlar içinde bu tedbirler de işe yaramamış ve özellikle köylü kesimi büyük bir yoksulluk buhranıyla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan buhran savaştan sonra İnönü’nün siyasal yenilgisinin temel dayanaklarını oluşturmuştur.

Savaşın başladığı yıllarda, Türkiye bir tarım ülkesi konumundaydı. Topraklarının ancak yüzde 10’nu işlediği halde nüfusunun yüzde 70’i tarım alanında çalışmaktadır. Tarım ürünleri 1935 ile 1945 yılları arasındaki dönemde Türkiye ihracatının yüzde 91’ini ve ulusal gelirin yüzde 70’ini sağlıyorsa da tarım genellikle ilkel yöntemlerle yapılmaktaydı. Diğer yandan ise 1923’te yapılan Toprak Reformu’na karşın 1920’lerde nüfus mübadelesi sonucunda boşalan toprakların çoğu, büyük toprak sahiplerinin eline geçmiştir. Reform çalışmaları iyi niyetle ele alınmasına rağmen yerel düzeyde yolsuzluklar ve düzensizlikler devam etmektedir (Weisband, 2002: 75, Deringil, 2007: 19).

Sanayi alanında ise, başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine bağımlı durumdaydı. Bu nedenle savaşın patlaması ile ticaret gelirlerinde de önemli oranda düşüş yaşanmaktadır. 1939 yılında toplam ihracat 127 milyon TL ve ithalat 118 milyon TL iken, 1940 yılında ihracat 111,5 milyon TL ve ithalat ise 69 milyon TL’ye gerilemiştir. Türk ticareti savaş döneminde büyük ölçüde Almanya’ya bağımlıydı. Bu bağımlılık Türkiye’nin dış politikasını da olumsuz etkilemekteydi. 1929’da Türkiye’nin toplam ihracatında Almanya’nın payı yüzde 16, ithalatı yüzde 23,5 iken, bu oran Hitler’in iktidara gelmesiyle, 1937’de ihracat yüzde 36,5’e ve ithalat ise

yüzde 47 oranına yükselmiştir. 1939'larda ise ihracat oranı sırasıyla yüzde 47,6, yüzde 42, ithalat oranı ise yüzde 51,4 ve yüzde 53 seviyelerini bulmuştur (Timur, 2001: 190).

Savaşın getirdiği ekonomik çıkmazdan kurtulmak ve ticareti geliştirmek için İngiltere, Amerika ve Fransa ile de daha sıkı ekonomik ilişkiler başlamış ve ekonomik denge sağlanmaya çalışılmıştır. Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Türkiye'nin sınırlı ekonomik avantajların verimli şekilde yararlanma yoluna gitmiştir. Türkiye'nin o yıllarda elindeki en büyük avantajını silah sanayisi açısından büyük önem taşıyan krom oluşturmaktadır. Savaş boyunca, Türkiye yılda 190 bin tona yakın krom üretimi gerçekleştirmiştir (Weisband, 2002: 97-99). Kromun savaşan devletler açısından önemli bir stratejik madde olduğunun farkında olan Menemencioğlu, ihraç mallarını bloklar halinde alarak talebi yüksek olan malla talebi düşük olan malları bir paket haline getirmiştir. Böylece krom isteyen alıcı, aynı paket içinde kuruyemiş de almak zorunda kalmaktadır. Bu şekilde İngilizler 2 milyon sterlin değerinde kuruyemiş almak zorunda kalmıştır. Kromun fiyatı da giderek artmaktadır. 1940'da kromun tonuna 105 şilin öneren Fransızlar, savaşın sonlarına doğru 270 şilin ödemiştir (Deringil, 2003: 27). Krom üzerinden ticari malların ihracı noktasında en büyük başarıyı Menemencioğlu göstermiştir. Onun amansız sıkı pazarlıkçılığı Müttefikleri ve Mihver Devletlerini çileden çıkarmıştır (Weisband, 2002: 74).

Hükümetin savaş zamanında ekonomide en büyük yanlışlarından birisini, iç piyasayı canlandırmak adına para basması olmuştur. Hükümet, artan masraflarını vergiler yerine Merkez Bankası tarafından karşılayabildiğinden tedavülde bulunan banknotları 1938'de 194 milyon TL'den 1944'te 940 Milyon TL'ye yükseltmiştir. Emisyonun artışı ise paranın alım gücünün düşmesine ve hayat pahalılığın armasına neden olmuştur (Gülcan, 2001: 271).

Savaşın getirdiği şartlar içinde hükümet sanayi alanında da tedbirlerini almaktadır. İktisat Vekâleti tarafından, dışarıdan ham madde gelmemesi tehlikesine karşın, sanayide yerli ham madeninin kullanılması yönünde karar alınmaktaydı.

Birçok sanayi tesisinin bu karara uymasının yanında çorap, deri, yünlü ve pamuklu dokuma fabrikalarının yerli malı kullanmasına özen gösterilmesi istenmektedir (*Cumhuriyet*, 18 Nisan 1940).

Savaş yıllarında bütçede temelinden bir sarsıntı geçirmektedir. Bütçede gelirler sabit kalırken, giderlerde olağanüstü bir artış oluşmaktaydı. Bu artış savunma giderlerinin artmasından kaynaklanmaktaydı. 1938 yılında tüm giderler içinde Millî Savunma Bakanlığına ayrılan pay yüzde 30 iken, 1939'da yüzde 43,32, 1940'da yüzde 53,24, 1941'de yüzde 55,44, 1942'de yüzde 54,42, 1943'de yüzde 52,52, 1944'de yüzde 51,12 ve 1945'de yüzde 40,88 olmuştur. Savunma giderlerinin yüksek olması, savaş ortamında doğal olmakla birlikte bütçe denkliği de tamamen bozulmuştur (Koçak, 1996: 370).

Üretici olarak yaşayan birçok vatandaş silâhaltına alındığı için ülkede üretim neredeyse durma noktasına gelmiştir. Memlekette beliren mal azlığı fiyatları devamlı surette yükseltmiş, dar ve sabit gelirli vatandaşlar büyük geçim sıkıntısı yaşamıştır. Özellikle 1942 yılı itibariyle ekonominin giderek kötüleşmesiyle hükümet yeni tedbirler almak yoluna gitmiştir. Uran, hatıralarında hükümetin aldığı tedbirleri şu şekilde belirtmiştir:

> "*O yıl memur ve müstahdemler maaşına zamlar yapılmış, büyük şehirlerimizde halka zaten vesikayla verilmekte olan ekmeklerin miktarı azaltılmış, hükümet tekelindeki tütün ve içki fiyatları arttırılmış, kahve ile çay da tekele katılarak, onların fiyatlarına da yeni yeni zamlar yapılmıştır*" (2008: 307).

İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmaya çalışan ve bunun yanında ülkedeki ekonomik sorunlarla mücadele eden Türkiye, 1940 yılında Erzincan Depremi korkunç felaketiyle yüzyüze gelmişti. Ekonomik bozuklukların yarattığı geçim sıkıntısı, devlet idaresindeki aksaklıkların doğurduğu hoşnutsuzluk ve Erzincan depreminin ortaya koyduğu yolsuzluk ve becerisizlikler 1940 yılını çekilmez bir hale getirmişti. Bu durum karşısında hükümet iç huzuru sağlamak için ekonomideki

bozuklukların gerçek nedenini açıklama yerine yeni kanunlar çıkarmanın yoluna gitmiştir. O yıllarda çıkarılan bazı kararlar ise şunlardır (Goloğlu, 1974: 79-86):

- 14 Mayıs 1940'da ülkedeki kâğıt yetersizliğine bağlı olarak gazete sayfaları kısıtlandı.
- 17 Mayıs 1940'da bazı vergi ve resimleri arttıran ve bazı yenilerini koyan 3828 sayılı kanun kabul edildi.
- 22 Mayıs 1940'da sıkıyönetim kanunu çıkarıldı. 28 Mayıs 1940'da da Muamele Vergisi Kanunu kabul edildi.
- 19 Kasım 1940'da ihtilat ve ihracat maddelerine hükümetçe fiyat tayini hakkındaki kararname çıkarıldı ve araçlarda akaryakıt tasarrufuna gidildi.
- 28 Kasım 1940'da buğday, arpa, çavdar, yulaf için taban satışı fiyatını saptayan kararname çıkarıldı ve çavdar ile buğday beyannameye bağlandı.
- 24 Aralık 1940'da Ziraat Bankası'na pamuk alımı ve ihracı yetkisi verildi

Cumhuriyet gazetesinin Başyazarı Nadir Nadi, ülkenin bozulan ekonomi durumunu şu şekilde açıklamaktadır:

> "*Yurdun ekonomi durumu da gittikçe nazikleşiyordu… Buğday, çavdar, arpa, darı gibi ürünlerin satışı kontrol altına alındı. Yün, pamuk fiyatlarına narh kondu. Özel otomobiller, motosikletler, gezi motorları seferden kaldırıldı. Sayısı az olan taksiler, Büyükşehirlerde ihtiyacı karşılayamaz hale geldi. Dolmuş dediğimiz müessesenin doğuşu o günlere rastlar… Tahıl satışlarını kontrol altına almakla hükümet enflasyon tehlikesini önlemek istiyordu. Yüzbinlerce köylüyü tarladan alıp kışlaya sokmakla üretici sayısını azaltmış, buna karşı tüketici sayısını çoğaltmıştık. Hem devlete imkanlar bulmak hem de yağımızla kavrulmak zorundaydık*" (Nadi, 1979:141).

Yaşanan kıtlık ortamında en büyük sorunu ise karaborsacılık oluşturmuştur. Ortamdan yararlanmak isteyenler ellerinde malı bekletip daha sonra yüksek ücretlerle piyasaya sürmektedir (Uran, 2008: 314). Şekerler karaborsaya düşmektedir. Şekerin piyasada giderek bulunmaması nedeniyle halk arasında fıkralar da yapılmıştır. "*Şeker buhranı değil, şeker ihtikarı ihdas edildi*' başlıklı haberiyle vurgunculuğu ortaya çıkaran 8 Mart 1940 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, şeker bulunmaması nedeniyle "*Haberiniz yok mu? Şeker ortadan kalkıyormuş, satışları*

kesin diye Ankara'dan emir gelmiş" şeklinde halk arasında gülünç söylentilerin olduğu belirtilmiştir. Ülkede en büyük sorunu, ekmek sıkıntısı oluşturmaktadır. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin buğday miktarını azaltmaya gitmesi nedeniyle ekmek sıkıntısı artmaktadır. Ofisin buğday vermemesi üzerine ihtiyat unların da tamamen istihlak edilmesiyle şehirde ekmek bulmak güçleşmektedir (*Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1940). Tarımda üretim yapan kesimin önemli bir kısmının askerde olması nedeniyle buğday üretimin azalmasıyla ekmek tüketimini en aza indirmek için büyük kentlerde karne uygulamasına geçilmiştir. 7 yaşına kadar olan çocuklara günde 187,5 gram, 7 yaşından büyüklere 375 gram ve ağır işlerde çalışan işçilere de 750 gram ekmek karne ile dağıtılmaktadır (Koçak, 1996:409). Ülkede yaşanan acı durumu ise Aydemir, şu cümlelerle dile getirmektedir:

> *"Ama şartlar da gerçekten kötüydü. Ve sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her vatandaş o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını ve ordunun yönetim mevkilerinde görevli her komutan o gün askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulunup bulunamayacağını, uçaklarına, motorlarına kaç günlük benzin bulabileceğini kaygıyla düşünüyordu…. Hiç durmadan şu validen ertesi gün halka dağıtılacak hububat kalmadığını, şu ordu donatım veya yönetim makamından hayvanların yemsiz asker erzakının yetersiz, vasıtaların atıl hale geldiğini bildiren kaygılı haberler alıyorduk… Hulasa öyle olmuştu ki her gün en az 1.000 ton halk ve 1000 ton ordu ihtiyacı için hububat ve yem maddelerinin ambarlara girmesi lazım gelirken, her akşam elimize gelen tedarik cetvelleri, bir gün ve bütün yurtta, ancak 2 tonluk bir tedarik yapabildiğini gösteriyordu. Hâlbuki henüz savaşa girmiş değildik. Ama bütün dünyadan fiilen kopmuş gibiydik. Eğer bir de savaşa girersek?...*" (Aydemir, 2011:203–204).

Söz konusu kıtlık ve yoksulluk neticesinde halk, hükümete karşı bir hoşnutsuzluk içine girmeye başlamıştır. Basın ise izlenen iktisadi politikayı, devletin ekonomi ve ticaret üzerindeki müdahalesini, denetimleri, fiyat üzerinde kurulmaya çalışılan sıkı denetimi sürekli eleştirmeye başlamıştır. Savaş sırasında suç oranı ve cinayetlerin çoğaldığıyla ilgili endişeli yazılar artmıştır. Suç oranın artma nedeni olarak, genellikle savaşın getirdiği yoksulluk, iktidarın zafiyetleri, şehre yeni gelenlerin uyumsuzluğu ve polisiye konulara ağırlık veren bulvar gazeteleri gösterilmiştir. Hükümet bunları kontrol edemez duruma gelmişti. Bunun üzerine hükümet, sosyal konulara temas eden iç haberlere kısıtlama getirmiştir (Sayılgan,

1968:244, Cantek, 2008:257-258). Hükümet yasakları, 1881 Sayılı Matbuat Kanunun 30 ve 35. maddelerini değiştirerek geliştirmiştir. 35. Maddeye "*Mündericatı umumî adab ve ahlaka dokunabilen tıbbı adlî raporlarının da neşri yasaktır*" hükmü getirerek sosyal olayların halktan gizlenmesini sağlamıştır (TBMMZC, 29.04.1940).

Ülkede yaşanan olumsuz durum karşısında İnönü, Menemencioğlu, Saraçoğlu, Fuat Ağralı ve Nurullah Esat Sümer gibi yetkililer günün koşularının oluşturduğu ekonomik durumun tehditleri üzerine dikkatle eğilmektedir (Weisband, 2002: 74). Savaş sürecinde ekonomiyi ve toplumu yakından ilgilendiren birçok yasa çıkarılmıştır. Ancak bu yasaların içinden en önemlisini ise şüphesiz Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu oluşturmuştur.[27]

2.9.1. Millî Korunma Kanunu

Savaşın çıktığı yıllarda içinde Şevket Süreyya Aydemir'in de bulunduğu bir grup tarafından, 'Müdafaa Ekonomisi' adıyla bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor dönemin İktisat vekili Hüsnü Çakır'a sunulur ve ardından incelenmesi için Başvekalet'e gönderilir. Başvekalet tarafından incelenen rapor, 'Millî İktisadî Korunma Kanun Projesi' adıyla CHP Grup Başkanlığına sunularak incelenmesi istenmiştir. Recep Peker'in başkanlığında projenin anayasa, uygunluğuna karar veren komisyon, hazırlanan 70 maddelik tasarıyı, 'Millî Korunma Kanunu' ismiyle kabul edilmesi için TBMM'sine gönderilmiş ve 26 Ocak 1940'da kanunlaşmıştır[28] (Aydemir, 2011: 211-214).

---

[27] Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu haricinde halkın yoklukla yaşam mücadelesi devam ederken hükümet durmadan yasa çıkarıp yeni vergiler ortaya koymaktadır. 17 Mayıs 1940'da kabul edilen 3828 sayılı yasayla kazanç vergisi arttırılmıştır. Muamele Vergisi yüzde 100 arttırılmış, şekerden kilo başına 7 kuruş vergi alınmaya başlanmış, çaydan alınan vergiye kilo başına 25 kuruş, bazı giyim eşyasından alınan vergiye yüzde 10 zam yapılmış ve taşımacılık yüzde 25 üzerinden vergiye bağlanmıştır. Tütün ve içkiden alınan vergilerle tekel kibritinden alınan vergide arttırılmıştır. Diğer yandan ise dolaylı vergi yoluna da başvuran hükümet çıkardığı yasa ile koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, sığır, manda, at katır, deve, eşek ve domuz gibi hayvanlar üzerinden de hayvan başına 10 kuruştan 125 kuruşa kadar vergi alınmaya başlamıştır. Bu vergilerden gelen gelirin yetmemesi üzerine hükümet, 17 Mayıs 1944'te kazanç vergilerini tekrar arttırma yoluna gitmiştir (Yetkin, 1983: 194, (Çavdar, 1992: 219).

[28] Kanunun görüşmelerinde Bingöl Milletvekili Feridun Fikri, Millî Korunma Kanunu'nun gerekçelerini şu şekilde açıklamıştır: "*Dünya yüzünü kaplayan büyük iktisadî buhrana karşı Hükümetin gerek halkı ve gerek millî müdafaayı koruması için lâzım gelen kuvvetlerle ve kudretlerle tecehhüz etmesini ve bunu da kanunî salâhiyetler halinde ifade etmeği birinci gaye bilmiştir… Bu*

Hükümete Millî Korunma Kanununu fevkalade hallerde kullanma yetkisi verilmiştir. Bu fevkalade haller ise kanun, birinci maddesinde, umumî veya kısmî seferberlik, devletin bir harbe girmesi ihtimali ve Türkiye Cumhuriyetini de alâkalandıran yabancı devletlerarasındaki harp hali olarak belirtilmektedir. Kanun sayesinde devlet, sanayi ve maadin müesseselerinin istihsallerini ve bunların hacmini, miktarını, çeşitlerini, cinslerini ve nevilerini müesseselerin tahammülü derecesine göre tayin edebilme imkânına kavuşmuştur. Diğer yandan hükümet, her hangi bir sebep dolayısıyla metruk veya muattal veya natamam bir halde kalmış olan sanayi ve maadin müesseselerini işler hale getirebilmek ve tebliğ ettiği tedbirleri tatbik etmeyen veya istenilen derecede istihsalde bulunmakta zorluk gösteren müesseslere de el koyma hakkını elde etmektedir. Ayrıca hükümet karaborsacılığa karşı da sanat ve ticaret erbabının stok yapmasını gerektiği hallerde yasaklanmakta, ithal ve ihraç maddeleri için de fiyatları hükümet belirlemektedir (RG, 26 Kanunisani 1940). Yasa genel itibariyle, sanayi ve buna bağlı olarak da burjuva kesimini korumaya yönelik bir yapı oluşturmaktadır. Bunun yanında kanun burjuvaziye karşı da kullanılabilecek ve devlet kapitalizmini ekonomiye tamamen egemen kılabilecek hükümler getirmektedir. Maddelere bakıldığında kanunun sınıfsal açıdan işçi ve küçük çiftçilerin aleyhine olduğu görülmektedir (Timur, 2001: 193).

Hükümet, ziraata elverişli sekiz hektar ve daha ziyade arazi sahibi olan her şahsı, bu arazinin yarısına kadar hububat ekmeğe veya ektirmeğe mecbur tutabilmektedir. Çiftçiler açısından en olumsuz durumu 41. Maddedeki, "*Ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküz Millî Müdafaa mükellefiyetinden istisna edilir*"

---

lâyihamız… Bilhassa harp esnasında gayri meşru kârlara ve memleketin fevkalâde vaziyetlerinden mütehassıl şekillere meydan vermemek olmuştur ki kanunun muhtelif noktalarına bu esaslara hadim maddeler konmuştur… Bu nokta-i nazarla encümenimiz; vücuda getirilen maddeler, ihtikâr ve istismarla mücadele edebilmek için Hükümetin muhtaç olduğu mücadele cihazlarını bu kanunla umumî hükümleri ve teferruatı itibariyle, kendisine temin ettiği kanaatindedir" (TBMMZC, 18 Ocak 1940). Başvekil Refik Saydam da kanunun gerekliliğini şu şekilde ifade etmektedir: "*Dünya harp ve iktisadî vaziyetinin mecburiyetleri olmasaydı bu kanunun tedvini için üzerinde durmazdık. Binaenaleyh bu gün bu kanunun kabulünden sonra derhal tatbik mevkiine geçmesini tabiî ve lâzım görüyoruz. Haricî, iktisadî müesseselerin dahilde yaptığı inikaslar ve bilhassa ihtikârla mücadele lüzumları bu kanunun derhal tatbikine geçilmesi için âmil oluyor*" (TBMMZC, 18 Ocak 1940).

hükmü oluşturmuştur.[29] Maddeyle arazisi 40 dönümden az olan köylüler bütün öküzlerini devlete vermek zorunda kalmıştır. Böylece köylüler tarım yapamaz duruma gelmiştir (Timur, 2001: 194).

Savaş yıllarında, ekonomik bunalımı düzeltmeyi sağlamak için çıkarılan bu kanun, istenilen sonucu sağlayamamıştır. Bunda en büyük etken zabıta tedbirlerle ekonomik yaşantıyı düzenlemek olduğu gibi, küçük tüccar, çiftçi ve esnafın zararına birçok maddeler içermesi oluşturmuştur.

2.9.2. Varlık Vergisi

Millî Korunma Kanununa rağmen, ekonomik durumun değişmemesi üzerine hükümet 1950'den sonra Türkiye'nin sınıfsal yapısını ve davranışlarını büyük oranda etkileyecek olan Varlık Vergisi'ni devreye sokmaktadır. Verginin hedef kitlesini, kentlerde yoğunlaşan ticaret ve sanayi burjuvazisi oluşturmaktadır. Varlık Vergisi haksız kazançlarının karşılığı olarak herkesten bir defaya mahsus alınmaktadır. (Çavdar,1992:220). Tedavüldeki Türk parasının durmadan artması ve 700 milyona yaklaşması karşısında hükümet, piyasadaki paranın bir kısmını çekmek için bu vergiyi getirmektedir. Verginin bir defalığına alınması ise bu nedenden kaynaklanmaktadır (Goloğlu, 1974: 173).

11 Eylül 1942 yılında kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu, Millî Korunma Kanununa göre fakirleri ve yoksul kesimden ziyade burjuva kesimi kapsamaktadır. Kanunla ilgili açıklamada bulunan Başvekil Saraçoğlu, neden bu vergiyi getirdiklerine dikkat çekmektedir:

> "*Savaş yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için Varlık Vergisi'nin en büyük yükünü elbette ki onlar taşıyacaklardır… Beş yüz*

---

[29] Bu madde Meclis'te yoğun tartışmalara da neden olmuştur. Tokat Milletvekili Galip Pekel, "Maddenin hükmüne göre 40 dönümden itibaren her çiftçiye bir çift, 400 dönüm hububat ekene on öküz bırakacak… Fakat 40 dönümden az ekenlerin öküzü bırakılmayacaktır... Binaenaleyh harp mükellefiyeti kanununun vesaiti nakliye üzerine koyduğu bütün ağırlığı 40 dönümden az hububat eken çiftçiler üzerine çökecektir. Netice itibariyle zenginler öküz mükellefiyetinden kurtulacak ve fakirler bunu çekecektir. Hâlbuki memlekette en büyük miktarı 40 dönümden az ekenler teşkil eder. Çiftçilerimizin belki yüzde 75 i bu vaziyettedir ve asıl bunların himaye edilmesi lâzımdır…" sözleriyle maddenin değiştirilmesi istemiştir. Aynı şekilde çok sayıda milletvekili de bu maddeye karşı çıkmıştır. Kanun görüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: TBMMZC, 18 Ocak 1940

liradan aşağı bir mükellefiyet istediğimize göre fakirleri ve zayıfları bu vergi dışında tutuyoruz… İkinci kaynağımız hanlar, hamamlar, apartmanlardır. Ancak aldıkları yıllık kira toplamı 2 bin 500 lirayı geçmiyorsa bunlar için mükellefiyet yoktur… Üçüncü kaynak çiftçilerdir. Büyük çiftçiden maksat 500 lirayı hiçbir işine halel getirmeden verebilecek olan çiftçidir…" (Gologlu, 1974:174).

Kanuna getirilen tepkilere rağmen hükümet, çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nu Millî Mücadele'de ordunun ihtiyaçlarının karşılamak üzere bizzat Atatürk tarafından hazırlanan Tekalif-i Millî'ye emirlerine benzetmiştir. Kanun görüşmelerinde söz alan Antalya Milletvekili Rasih Kaplan, "*Millî Mücadele'de Anadolu'da tüccarların verdiği, servet sahiplerinin verdiği büyük, şerefli bir imtihan verdi… Bu yurtla ilgili olan, bu yurdu seven bu yurdun evlâtları o tarihte bilirsiniz, nasıl bütün servet sahiplerinin mallarının yüzde kırk ikisine vazıyet kararı vermiştik. O kararı nasıl seve seve tatbik etmişlerse yine Türk tüccarları bu yurdun tehlikede göründüğü günlerde her vakit için bu tarihî şerefli mevkilerini göstermek durumundadırlar*" ifadeleriyle tüccarların vatan için yardımda bulunmasına dikkat çekmiştir (TBMMZC, 11 Kasım 1942).

Verginin kişilere göre miktarını, altışar kişilik komisyonlar belirlemektedir. Komisyon kararları, nihaî ve katî mahiyette olup, bunlara karşı idarî ve adli kaza mercilerinde dâva açılmasına izin verilmemiştir. Mükellefler, vergilerini öğrenme tarihinden itibaren 15 gün içinde mal sandığına yatırmaya mecbur tutulmuştur. On 15 günlük müddet içinde yatırılmayan vergiler müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zamlı ödenmesi şartı getirilmiştir. Borcunu bir ay zarfında ödemeyen mükellefler, borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedenî kabiliyetlerine göre askerî mahiyeti haiz olmayan umumî hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılmışlardır (TBMMZC, 11 Kasım 1942). Vergisini ödeyemeyenlerin mekânı ise Aşkale olmuştur. Özellikle gayrimüslim azınlıklar vergilerinin, Türklere göre yüksek

tutulmasıyla birçoğu borcunu ödeyemediğinden demiryolu inşasında çalışmak zorunda kalmıştır[30] (*Cumhuriyet*, 21 İkincikanun 1943).

Basının önemli bir kısmı, Varlık Vergisi'ni savunmuştur. "*Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçacak kimseler hakkında bu kanun bütün şiddeti ile tatbik edilecektir*" şeklinde yazılar yayınlayan gazeteler, vergiyi vatana bir borç olarak görmüştür (*Cumhuriyet*, 21 İkincikanun 1943).

Hükümet, bu kanunla bütçe için 400 milyonluk bir gelir sağlama ümidi taşımış fakat bunu sağlayamamıştır. Bunda en büyük etkiyi, servet ve kazançlar için kati bir ölçünün kabul edilmemiş olması ve mükelleften alınacak verginin daha ziyade kanaate bırakılması yapmıştır. Türlü türlü komisyonların mükelleflere ve onların kazancına karşı kullandığı bu takdir ve ölçü kanunun tatbiki sırasında her tarafta ayrı olmuştur. Bunun sonucu olarak da takdir ile vergi toplama keyfiyetine mahalli çeşitli sebeplerde katılması yüzünden alınan netice başarılı olmamıştır (Uran, 2008:315). Başarısızlık karşısında hükümet, ek kanun tasarısı hazırlayarak 17 Eylül 1943 tarihinde Varlık Vergisini kaldırmıştır. Kanunla birlikte vergi borçlarını ödeyemeyecekleri tahakkuk eden hizmet erbabı ile gündelik gayri safi kazançları üzerinden Kazanç Vergisi'ne tabi yükümlülerin, tahsil edilmemiş bulunan vergi borçları silinmiştir (TBMMZC, 7 Eylül 1943).

Savaş boyunca alınan bütün tedbirlere rağmen, ekonomi de istenilen başarı sağlanmamıştır. Çünkü Türkiye, her ne kadar savaşa girmese de 1 milyondan fazla askeri beslemek zorunda kalmıştır. Diğer yandan, coğrafi konumu itibariyle savaş döneminde ateş çemberi içinde kalmıştır. Bu durum ticaretin bozulmasına yol açmıştır. Denge politikası çerçevesinde hammadde ve üretilmiş madde ithal ve ihraç

[30] Aşkale'ye ilk kafile, 1943 yılında gitmiştir. Vergiyi ödeyemeyen 32 kişi, zabıta kuvvetleri tarafından yakalanarak İstanbul'dan trenle Erzurum'a gönderilmiştir. İki kişi ise 497 bin lira temin ederek Aşkale'ye gitmekten kurtulmuştur. Bazı yolcuların trene binerken yakınlarına '*Parayı çabuk tedarik edin belki Ankara'dan dönerim'* seslenişleri de çoğunlukla gerçeğe dönüşmemiştir. Bu olay gazetelerde de geniş yer bulmuştur. Gazeteler Aşkale yolcularını Uludağ seyahatine giden yolculara benzetmiştir. Çünkü gidenlerin üzerinde golf pantolonlarının olması ve gözlerinde kar gözlüklerinin bulunması bu benzetmeyi haklı çıkarmaktadır (*Son Posta*, 28 İkincikanun 1943).

etmede sıkıntılar yaşanmıştır. Üretimin durmasıyla alınan tedbirler işe yaramamış, buna bir de hayat pahalılığı eklenince hükümete tepkiler giderek artmıştır. Artan bu tepkiler, muhalefetin doğmasını sağlamış ve Türkiye'de, Demokrat Parti sürecini başlatmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ ŞEF DÖNEMİNDE BASIN

Basın, Millî Şef İnönü döneminde otoriter bir yapı içinde varlığını sürdürmüştür. Çünkü memlekette tek parti ve tek şef dönemi devam etmektedir. Tek sesli bir yapının bulunduğu ortamda gazeteler sık ve şiddetli müdahaleler ile karşı karşıya kalmıştır. Otorite'nin çizdiği izin sınırlarının dışında yayın yapılması kesinlikle yasaktır (Otmanbölük, 1986: 18; Şeker, 2011: 44). Döneminin olağanüstü şartları içinde uygulanan Örfi İdare Kanunu, Matbuat Kanunu'nda Bakanlar Kurulu'na kapatma yetkisi veren 50. madde, Türk Basın Birliği Kanunu ve Basın Kartı Nizamnamesi ile basın en zor dönemlerinden birini yaşamıştır.

Atatürk'ün ölümüyle birlikte 11 yıl cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturan ve 1939'de CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultayı'nda Millî Şef unvanı alan ve bu unvanı bırakacağı 1946 yılına kadar kendi iktidarını kurma yolunda basına yönelik diktatörce düzenlemenler getiren (Sertel, 1989: 235) İnönü, bu noktada basına karşı en katı tedbirleri almakta geri durmamıştır. İktidarı döneminde sadece buyurduklarının haber verilmesini istemektedir. Gerek başbakan gerekse bakanlar tarafından basına sık sık direktifler verilmektedir (Kahraman, 1996: 64). Onun için demokrasiye geçildiği 1946 yılına kadar basın Millî Şef'in özel kalemi gibi hareket etmiştir (Bozdağ, 1992:181). Türk Basın Birliği'nin 10 Kasım 1939 tarihinde gerçekleştirilen ilk kongresinde Dahiliye Vekili Faik Öztrak, basının Millî Şef'in işaretlerine göre hareket etmesi gerektiğini şu şekilde belirtmektedir:

> "*Milletin göz bebeği olan Millî Şefimiz ve Reisicumhurumuz İsmet İnönü'nün her vesile ile matbuat ve onun hürriyeti hakkında bize ne güzel dersler verdiğini hepiniz bilirsiniz. Matbuatın esas prensipleri demek daha doğru olan bu işaretlere uymak hepimiz için millî ve vatani vazife olduğunu hatırlatmak bizim için borçtur*" (*Tan*, 11 Kasım 1939).

İnönü'nün damadı Metin Toker de basının bizzat İnönü tarafından kontrol altına alındığına dikkat çekmektedir:

> "*Meclis, hükümet hukuken vardır. Fakat politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İsmet İnönü idare ediyordu… Millî Şef'in mahzurlu saydığı her şey Türkiye'de yasaktır… Bundan dolayıdır ki, gazetelere gelen emirler arasında bazen, nalıs yorumlarda yazılması gerektiği bildiriliyordu… Başka emirlerde ise Millî Şef ile hata Millî Şef'in ailesiyle ilgili haberlerin büyük verilmesi bildiriliyordu. Bu mutlak hakim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana gösterecekti. Bundan dolayıdır ki, bütün harp yılları esnasında Cumhurbaşkanını bir konserde, bir temsilde, at yarışlarında gösteren fotoğraflar 'devlet zoru' ile parça parça yayınlandı*[31]" (Toker, 1970: 21–26).

Millî Şef döneminin basın açısından en ilginç yanını ise bir sansür kanunu olmamasına rağmen sansür uygulanmış olması oluşturmaktadır. CHP, demokrasiden ayrılmadığını göstermek için sansür koymamıştır, fakat dolaylı yollarla basına sansür uygulamıştır. İnönü döneminde basın üzerinde sansür olmaması, basında kafa karışıklığına neden olmaktadır. Hükümet tarafından sansür kelimesi kullanılmamakta, fakat gazeteciler bir olayı yazıp yazmamakta tereddüt yaşamaktadır. Bu durum ise gazetecileri çıkmaza sürüklemiştir. Gazeteciler sansür kanunu olmadığı için yazdıklarında özgür gibi göründükleri halde, yazdıkları yazılar yüzünden ceza da alabilmektedir. Bu nedenle gazeteciler sorumluluktan kurtulmak için sansür ister olduklarını her defasında belirtmiştir. Cihad Baban, *Son Havadis* gazetesindeki yazısında "*İsmet İnönü devrinde basına sansür konmadı, fakat bu basının neşriyatı zaman zaman direktiflerle ayarlandı*" diyerek konuya dikkat çekmiştir (Kabacalı, 1990: 137).

Dönem içinde sansür konmamasının bir diğer nedeni de Türkiye'de demokrasinin olduğunu göstermektir. Bu nedenle anayasal çizginin dışında hareket etmek yerine dolaylı yollarla basın ağır şekilde kıskaç altına alınmaktadır. Dönemin *Vatan g*azetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman da sansür olmadığı halde basına dayatılan direktiflere sorumluluk gereği karşı çıkmış, basına yaptırım uygulanacaksa gazetecilerin sorumluluktan kurtulması için sansür usulünün yürürlüğe girmesini

[31] Basında sadece Millî Şef'in kendisi değil ailesi de büyük resim ve manşetlerle verilmek zorundadır. Eşi ve çocukları da gazetelerde birinci sayfada yer almaktadır. İnönü'nün ailesinden biri birinci sayfada yer almadığında ise gazete kapatılmaktadır. Ankara'daki İnönü Kız Olgunlaştırma Enstitüsünü ziyaret eden İnönü'nün Hanımının fotoğrafı *Tasvir-i Efkâr*'da üçüncü sayfada yayınlanması "hakaret kastı" görülerek gazete kapatılmıştır (Otmanbölük, 1986: 42).

istemiştir. Ahmet Emin Yalman konuyla ilgili olarak dönemin Başbakanı Dr. Refik Saydam ile görüşmesinde geçen diyalogları şu şekilde anlatmaktadır:

> "*Hükümetin hoşuna gitmeyecek yazıları sık sık yazdığımız için üç gün, on gün gibi tatil cezalarına sık sık uğruyorduk. Ankara'ya gittim. Başvekil Dr. Refik Saydam'ı gördüm. Kendisine şunları söyledim. 'Bu yaptığınız büyük bir haksızlıktır. Yazılacak yazılmayacak konular hakkında bu kadar kesin görüşleriniz olduğuna göre bari sansür koyun, mesuliyeti üzerinize alın.' Şöyle cevap verdi: 'Hayır biz sansür lafından hoşlanmıyoruz. Hiçbir zaman sansür koymayacağız, fakat siz ne yazılacağını ve yazılmayacağını kavrayacaksınız. Kendi kendinizi sansür edeceksiniz. Böylece hem 'Türkiye'de sansür var' sözünü kimse ağzına almamış olacak hem de düzen ve otorite muhafaza edilmiş olacak*" (1977: 1122).

Yalman, aynı konuyu dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na da açmıştır. Fakat aldığı cevap Saydam'ın verdiği yanıttan farklı değildir. Yalman'ın "*Tenkitten hoşlanmıyorsanız, neden sansür koymuyorsunuz. Tenkitte hürsünüz diyorsunuz. Biz de görev ve sorumluluğumuzun gereği olarak, bu özgürlüğü memleketin yararına kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhal başımıza belalar geliyor. Hâlbuki siz apaçık sansür usulünü yürütürseniz, bizim hiçbir sorumluluğumuz kalmaz. Sorumluluk size geçer, siz de rahat edersiniz*" açıklamasının ardından Saraçoğlu'nun "*Ben sansür koymam. Anayasa'nın dışına çıkmam, fakat sen haddini bileceksin. Bunu aşmayacaksın aşansan cezanı göreceksin*" ifadesi, basının otoriter bir anlayışla yönetildiğini ortaya koymaktadır (1997: 1163).

Zekeriya Sertel de hatıralarında sansür kanunu olmadığı halde basına getirilen yasakları şu şekilde anlatmıştır:

> "*Emniyet örgütü kuvvetlendirilmiş, genişletilmişti. Nefes almak olanaksızdı. Basın bile onun elinde ve onun emrindeydi. Resmen sansür yoktu. Ama bakanlar ve Basın-Yayın Genel Müdürlüğü hemen her gün gazetelere direktifler verirdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapanmak tehlikesindeydi*" (2001: 208).

Dönemin gazetecilerinden Evsal'ın da Millî Şef dönemine ait tespitleri basının nasıl bir ortamda yayın hayatını sürdürdüğü açısından önem taşımaktadır (1987: 63):

> *"Ülke basını, Basın Birliği'nin ve Basın Genel Müdürlüğü'nün aracılığı ile kağıdından haberine kadar her şeyi ile baskı altına alınmıştı. Gazetecilik yapabilmek için Sarı Basın Kartı almak ve bunun için de Basın Birliği'ne üye olmak gerekiyordu. Bu durumda basit bir sebep*

gösterilerek Basın Birliği'nden çıkarılan gazeteci Sarı Basın Kartını da kaybedeceğinden mesleğine veda zoru ile yüzleşiyordu. Gazetelerin ve gazetecilerin uğradıkları haksızlıklar, kanunsuzluklar karşısında Basın Birliği suskun ve tasvipçi kalıyordu. Sosyal güvenceleri, emeklilik hakları olmayan gazeteciler ve gazete teknisyenleri çok zor günler yaşadılar" (1987: 63).

İç ve dış olaylarla ilgili haberlere yasak getirmenin yanında hükümet gazetelerin başyazarlarının hangi konularda yazı yazacağına da karar vermektedir. Yazılarla ilgili talimatlar, Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından verilmektedir. Japonya'nın Hiroşima'ya bomba attığı günün gecesi telefonla gazeteleri arayan Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, "*Yarınki başmakale Hiroşima'ya ait olacak*" emrini vermiştir (Otmanbölük, 1986: 18). Hükümetin belirlediği çizgide yazılar yazılmasına izin verilmektedir. Hükümetin çizgisi dışına çıkan yazılar nedeniyle Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi kapsamında gazeteler, "*Memleketin genel siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı"* kapatılmıştır. İç politika konularına ise geniş yer verilmemiştir. İç politikayla ilgili haber yazılmamasının en önemli nedenini savaşın getirdiği buhran oluşturmaktadır. Milletin manevi moralini yüksek tutma gayreti içinde olan CHP, bu anlamda iç politikayla ilgili halkın moralini bozucu haberlerin girmesini yasaklamıştır. Bu kapsamda, Nihal Atsız ve Sabahattin Ali davasının yayın yapılması, Soma'da linyit ocaklarında vukua gelen maden kazası hakkında yayın yapılması, Üniversite Talebe Birliği'nin toplanan kongresi hakkında birliğin tebligatından başka yayın yapılması, Başvekilin seyahatleri hakkında Anadolu Ajansı'nın vereceği haberlerden başka neşriyat yapılması, ekmek, et, odun, kömür hakkında olumsuz yayın yapılması, şeker fiyatları hakkında Anadolu Ajansı harici haberlerin yayınlanması yasaklanmıştır. Ayrıca savaş sürecinde ve savaştan sonra devam eden Örfi İdare de İstanbul basınının rahat hareket etmesini engellemektedir. Sıkıyönetim ile basın, hem hükümetin hem de sıkıyönetim komutanlığının emri altına girmektedir. Kâğıt yokluğu bahane edilerek gazetelere yönelik sayfa uygulamasına gidilmektedir. Koordinasyon kararı ile gazeteler ebatlarına göre savaş boyunca sayfa kısıtlaması yaşamıştır. Savaşla ilgili haberler Matbuat Umum Müdürlüğü'nün emri ile tek sütun üzerinde yayınlanmaktadır (Koçak, 1946: 135, Akandere, 1998: 214, İskit, 1943: 332, Şahhüseyinoğlu, 2005: 57).

Gazeteci Nadir Nadi de gazetelerin Basın-Yayın Müdürlüğü'nden gelen direktifler doğrultusunda yayın yaptığını belirtmiştir:

> "*Hükümetçe önemli sanılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın-Yayın Müdürlüğü'nden gelen direktiflere göre ayarlanıyordu" ifadesini kulanan Nadi, hatıralarında şunları kaydetmiştir: "Arada bir başbakanın da basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ya da temsilcilerini, emir ve verircesine uyardığı oluyordu. Bir defa daha yazmıştım. Böyle toplantıların birinde, Refik Saydam, dış politika ile ilgili bir konuya dair ertesi günü ne yazmamız gerektiğini uzun boylu anlattıktan sonra, gözünü kestirmiş olacak, bana bakarak biraz alaylı, sormuştu: "Anladın mı? Anladım! demem üzerine sanki beni imtihana çekiyormuş gibi, peki, öyle ise anlat bakalım yarın ne yazacaksın? Diye sormuştu. Meslektaşlar kalabalığı arasında, acemi bir ere emir tekrar ettirmeye benzeyen bu ikinci soruya fena içerlemiş, Başbakan'a ters bir cevap vermiştim. Yaşlı başlı yazarların bu alışılmamış, ters davranış karşısında nasıl şaşırdıklarını, acıyan gözlerle bana nasıl baktıklarını ve ortalıkta esmeye başlayan soğuk havayı Saydam'ın şakaya vurarak nasıl dağıttığını hala hatırlarım*" (1976: 40-41).

Diğer yandan belli konuların yayınlanması ise Matbuat Kanunu'nun 30. ve 35. maddelerinde yapılan değişiklik ile yasaklanmaktadır.[32] Tek tek okunup karara bağlanan bu maddeler basının rahat çalışmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. 16 Haziran 1943 tarihinde de Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu'nun 26. Maddesiyle basın adeta bir çember içine alınmıştır. Kanunun 26. Maddesi şöyledir:

> "*Hükümet, alıcı radyo cihazları, alıcı veya verici sair ses cihazları, boş veya işlenmiş film veya plaklar gibi basın ve yayın malzemesi ticaretiyle, sesli veya sessiz sinema nevinden cihazlara mahsus işlenmiş filmlerin hariçten satın alınması, kiralanması, yurtiçinde veya yurt dışında kiraya verilmesi işleriyle gramofon ve benzeri ses cihazları için plak ve film doldurulması, yayılması işleriyle… Yurt içinde haber alıp verme, yabancı memleketlerden yurda veya yurttan yabancı memleketleri haber verme işleriyle, ilancılık işleriyle iştigal eden hususi teşebbüs erbabı arasında, bu teşebbüslerin ve bu sahalardaki çalışmaların millet ve memleket menfaatlerine daha çok uygun olmalarını temin maksadıyla mesleki ve*

[32] Bu konuyla ilgili bilgiler, İç Politika Konusunda Getirilen yasaklar başlığı altında inceleneceği için, burada ayrıntıya girilmemiştir. Fakat konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: (Kabacalı, 1990: 138, Yetkin, 1983: 216).

ticari birlikler kurabilir ve bu teşebbüs sahiplerini bu birliklere girmeye mecbur tutabilir. İlgili bulundukları birliklere girmeyen hususi teşebbüs sahipleri bu birliklerin iştigal mevzuu olan işleri yapamazlar" (Korkud, t.y.: 21).

CHP iktidarı, basını böylece kendi emir ve direktifleriyle işleyen bir heyet haline getirmiştir. Gazetelerde CHP iktidarını tenkid etmenin nelere sebep olacağını bilenler, bu tahammülleri aşan hükümet baskısı altında susmuşlardır. Fakat buna mukabil, menfaatlerin tatmin olması için CHP iktidarının nasıl ve ne tarzda methedilmesi lazım geldiği hususunda bilgi ve tecrübeye malik olan bir mütehassıslar heyeti vücut bulmuş ve bu heyet matbuatın esas bünyesini oluşturmuştur (Korkud, t.y.: 21).

Tek parti ve Millî Şef döneminde gazete çıkarmak ve çıkan gazetelerde yazmak belirli kısıtlar dahilinde gerçekleşmesine rağmen hükümet sözcüleri Meclis konuşmalarında ve basına verdikleri beyanatlarda basın özgürlüğünün var olduğu yönünde açıklama yapmaktadır. 19 Ocak 1940 tarihinde Başbakan Refik Saydam, basın özgürlüğü konusunda Meclis'te yaptığı açıklamada dünyanın birçok ülkesinde dahilî nizam ile kabili telif görülmeyen matbuat hürriyetinin, Türkiye'de o nizamın yardımcısı saydıklarını ve öyle olmasını temenni ettiklerini vurgulayarak, herkesi susturan, tenkitsiz ve murakabesiz idareye imkân veren her hangi bir sistemi bütün zahirî kolaylıklarına rağmen, iltifata lâyık görmediklerini aktarmaktadır. Aynı zamanda hedeflerinin mesuliyet mevkiinde sualsiz, cevapsız hükümran olmak değil, memleketi en emin yoldan refah ve terakkiye ulaştırmak olduğuna dikkat çekmektedir (Deringil, 2007: 10, *TBMMZC*, 19 Ocak 1940).

Başbakan Saydam'ın, matbuat hürriyetine karşı saygı duyduklarını ve tenkitlerin olmasından yana olduklarını belirtmeleri ise uygulamalarla örtüşmemektedir. Millî Şef'in, "*Kapatın şu gazeteyi*" sözüyle gazetelerin kapatıldığın düşünüldüğünde tenkitten veya kendi düşünceleriyle bağdaşmayan yayınlardan hoşlanmadığı ortaya çıkmaktadır. Matbuat hürriyetinin olduğunu ileri süren Başbakan Saydam, Cumhuriyet'in üç ay son yeniden yayın hayatına başlamasının ardından Nadir Nadi'ye (1976: 139) "*Tehlikeli şartlar altında yazı yazarken daha*

dikkatli olmalısın, iyi gazeteci hükümeti güç duruma sokmaz" şeklinde direktiflerde bulunması söylediklerinin tam tersi bir durum oluşturmaktadır.

Dönem içinde haberin kaçıncı sayfada, kaç sütun üzerinde ve hangi puntolarla yayınlanacağı ise yine emirler doğrultusunda belirlenmektedir (Toker, 1970:24). Kanunların Resmi Gazete'de duyurulmadan yayınlanması yasaktır. *Tan* gazetesi, benzin yokluğu nedeniyle hükümetin taksicilerle ilgili aldığı kararı resimli olarak yayınladığı için 1 hafta süreyle kapatılmıştır. Savaş sırasında ilan edilen sıkıyönetimde yayınların kapatılmasında etkili olmuştur. En basit haberler yüzünden yayınlar kapatılma cezası almıştır. Yayınlanması yasak haberler arasında hava durumu da yer almaktadır. *Cumhuriyet* gazetesinde "*Yarın hava açık olacak*" şeklinde hava durumunu verdiği için sıkıyönetim komutanı tarafından bir daha olmaması kaydıyla uyarılmıştır. Aynı şekilde orduyla ilgili haberlerinde yayınlanması yasaklanmıştır (Karakuş, 1977: 26-28). Hava durumu ve orduyla ilgili haberlerin yayınlanmaması güvenlik amaçlı düşünülmüş olabilir. Hitler'in Trakya'ya kadar geldiği günlerde hava durumunun, "Ya*rın hava açık olacak*" şeklinde yayınlanması düşmanın işine gelebilmektedir. Ordu ile ilgili haberlerin de yayınının yasaklanması aynı şekilde güvenlik amaçlı düşünülmüştür.

Ayrıca Türkiye'yi savaşa sokabilmek için gerek Nazilerin gerekse Müttefiklerin ajanları Türkiye'de dolaşmaktadır. Çıkan haberler nedeniyle iki tarafın ajanları ve adamları kendi lehlerine hava oluşturmakta ve kamuoyunu o yönde etkilemeye çalışmaktadır. İşin önemli yanı Berlin ve Londra bu havaya bakıp Türkiye'yle ilgili tutumlarını kararlaştırmaktadır. Dolayısıyla basında olayların büyütülmesi ve stratejik amaçlı bilgilerin yer alması ülke güvenliğini tehlikeye düşürebilmektedir. Millî Şef de buna meydan vermemek için gazetelere emirler verilmiştir. Bu emirlerde ki amaç ise Millî Şef'in memlekette kendi verdiği havanın dışında bir havanın da estiği fikrinin Berlin ve Londra'ya hakim olması, onların planlarını ona göre yapmalarını sağlamaktır (Toker, 1970: 24).

CHP, yasaklar konusunda oldukça titiz hareket etmektedir. Yayın yasaklarının uygulanıp uygulanmadığı ise birkaç koldan kontrol edilmektedir. Bunların başında

Matbuat Umum Müdürlüğü, Sıkıyönetim Komutanlığı ve İstanbul ile Ankara'da kurulan basın bürosundadır. Gazetelerin asıl inceleme görevi İstanbul'da kurulan basın bürosudur. O günün şartlarında ulaşım imkânları kısıtlığı olduğu için İstanbul'da çıkan gazeteler trenle Ankara'ya gönderilmektedir. Fakat tren Ankara'ya bir gün sonra gideceği için gazeteler ertesi gün okunabilmektedir. Gazeteleri çıktığı gün takip etmek için hükümet İstanbul'daki basın bürosunu görevlendirmiştir. Bu bürodaki görevliler ise sabah erkenden gazeteleri gözden geçirerek haberleri özetleyip Ankara'ya bildirmektedir. Bu şekilde gazetelerin takibi sağlanmıştır (Otmanbölük, 1986: 7).

3.1. Dönemin Öne Çıkan Yayınları ve Gazeteciler

Millî Şef döneminde çok sayıda dergi ve gazete yayın hayatını sürdürmektedir. Bu yayınların önemli bir kısmı uzun süredir yayın hayatını sürdürmesine rağmen bazıları çeşitli nedenlerden dolayı (kapatma, ekonomik imkânsızlık, okunmama gibi) kısa süre içinde yayın hayatını sonlandırmıştır. Diğer yandan uzun soluklu yayınlar bile zaman zaman kapatılmıştır. Kapatıldığı süre içinde yayın çıkmadığından basına büyük darbe vurulmuştur. Dolayısıyla gazete ve dergiler düzenli bir yayın hayatını sürdüremediği için okur kitlesini kaybetmiş ve bunun neticesinde tiraj oranı oldukça düşmüştür. Tüm gazetelerin toplam tirajının 100 bin olmadığı bir yapı içinde bir de yayınların baskılara uğramasının sonucu, basın sektörü açısından olumsuz bir durum oluşturmuştur. Fakat basın elindeki kıt imkânlara rağmen yayın hayatını devam ettirmiştir.

1938-1950 yılları arasında en önemli gazeteleri *Vatan, Cumhuriyet, Akşam, Yeni İstanbul, Yeni Sabah, Son Posta, Tasviri Efkâr, Vatan, İkdam, Ulus, Tan* ve *Tanin* gazeteleri oluşturmuştur. Bu gazetelerden *Ulus* hariç hepsi İstanbul'da çıkmaktadır.

Ulus'un Ankara'da çıkması ise CHP'nin yayın organı olmasından gelmektedir. Genellikle hükümet icraatları ilk olarak Ulus'ta yayınlandığı için Ankara'da yayın hayatını sürdürmüştür. Tek parti politikalarını yansıtması ve

savunması bakımından 1945'ten sonra CHP'nin resmi yayın organı olmuştur (Emre, 2009: 34).

Gazetelerin yazı kadrosu ise toplum tarafından tanınmış kişilerden oluşmaktadır. Çünkü okuyucular dönem içinde genellikle şöhret sahibi kişilerin yazdığı gazeteleri almaktadır. Gazetenin yazı kadrosunda tanınmış isimlerin yer alması satışı önemli oranda etkilemektedir. *Vakit*'te Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Ruşen Eşref, Reşat Nuri, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, sporda Beşiktaş Kulübünün kurucusu Şeref Bey, Talat Hemşeri, Ressam Münif Fehim ve bazı üniversite öğretim üyelerinin yer alması gazetenin tirajını artmasını sağlamıştır (Otmanbölük, 1986: 121).

1932–1946 döneminin önemli dış politika yazarlarını Necmeddin Sadak, Yunus Nadi, Nadir Nadi, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Şükrü Esmer, Ömer Rıza Doğrul, Abidin Daver, Mümtaz Faik Fenik, Zekeriya ve Sabiha Sertel, Burhan Belge, Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Şükrü Baban, Cihad Baban oluşturmaktadır. Bu yazarlar döneminin güçlü gazeteleri olan *Ulus, Cumhuriyet, Tan, Tanin, Yeni Sabah, Akşam, Vatan*'da dış politikanın nabzını tutmuştur (İnuğur, 1992: 188). Bu yazarlar sadece 1932-1946 yıllarında değil İnönü'nün iktidarı döneminin sonuna kadar yazmış oldukları yazılarla iç ve dış politikanın nabzını yakından tutmuştur. Genellikle gazetelerin başyazarlıklarını bu gazeteciler yaptığı için ön plana çıkmaktadır. Dönem içinde onlarca gazeteci çeşitli gazetelerde yazılar yazmıştır.

Uygulanan baskı ve yasaklamalara rağmen İkinci Dünya Savaşı yıllarında önemli denecek oranda gazete ve dergi yayın hayatını sürdürmüştür. 1941-1946 yılları arasında en fazla yayın olarak dergi ön plana çıkmaktadır. 1946 yılında 202 gazetenin yayın hayatını sürdürmesi gazeteye karşı ilginin artmaya başladığını göstermektedir. Yıllar itibariyle çıkan gazete ve dergi sayılarına baktığımızda 1941 yılında 113 gazete, 227 dergi, 1942 yılında 121 gazete, 188 dergi, 1943 yılında 131 gazete, 172 dergi, 1944 yılında 130 gazete, 206 dergi, 1945 yılında 126 gazete, 214 dergi, 1946 yılında 202 gazete, 302 dergi yayınlanmıştır (Kabacalı, 2005: 203). İller bazında en fazla gazete ve dergi ise İstanbul'da çıkmaktadır. İstanbul'dan sonra en

fazla gazete ve dergi Ankara'da yayınlanmaktadır. 1941 yılında İstanbul'da 37 gazete, 114 dergi, Ankara'da 5 gazete 55 dergi çıkarken diğer şehirlerin toplamında 71 gazete ve 58 dergi bulunmaktadır (Kabacalı, 2005: 204).

1938-1950 yılları arasında günlük çıkan gazetelerden bazıları şunlardır:

> *"*Kemal Onan'ın *Akın,* Necmettin Sadak, Kazım Şinasi Dersan ve Nazım Dersan'ın *Akşam,* Nazime Nadi, Nadir Nadi ve Doğan Nadi'nin *Cumhuriyet,* Esat Adil Müstecapoğlu'nun *Gerçek,* Necip Ali Küçüka, Ali Naci Karacan ve Cemal Selek'in *Hakikat,* Faruk Gürtunca'nın *Hergün,* Reşat Nuri Güntekin'in *Memleket,* Nizamettin Nazif'in *Son Havadis,* Selim Ragıp Emeç ve Ekrem Uşaklıgil'in *Son Posta,* Ethem İzzet Benice'nin *Son Telgraf ve Gece Postası,* Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Halil Lütfi Dördüncü'nün *Tan,* Hüseyit Cahit Yalçın'ın *Tanin,* Velid Ebuzziya'nın *Tasviri Efkâr,* Ziyad Ebuzziya, Cihat Baban ve Selim Baban'ın *Tasvir, Son Saat,* başlığında "Adımız Andımızdır" İlkesini Taşılan CHP Yayın Organı *Ulus ve Akşam Haberleri,* Asım Us, Hakkı Tarık Us ve Hasan Rasim Us'un *Vakit, Haber ve En Son Dakika,* Ahmet Emin Yalman ve Rezzan Yalman'ın Başlığında, "Doğruya Doğru Eğriye Eğri" ilkesini taşıyan *Vatan,* Arif Oruç'un *Yarın,* Cemalettin Saraçoğlu'nun *Yeni Sabah* ve İzmir'de İsmail Hakkı Ocakçıoğlu'nun *Yeni Asır,* Haydar Rüştü'nün *Anadolu"* (Evsal, 1987: 72-73).

1938-1950 yılları arasında haftalık, on beş günlük ve aylık yayın organları ise şöyle:

> "Sedat Simavi'nin *Yedigün, Karagöz, Karikatür,* Tahsin Demiray ve Celal Demiray'ın *Yıldız, Binbirroman, Yavrutürk, Hafta, Çocuk Haftası, Eviş, Elişi, Ateş,* Burhan Cahit Morkaya'nın *Köroğlu,* Cemal Erksan'ın *Şaka ve Yeni Mecmua,* Kenan Dinçman'ın *Çocuk Duygusu,* Semih Lütfi'nin *Resimli Perşembe, Abidin Daver'in Hollywood Dünyası, Cemal* Nadir Güler'in *Amcabey ve Çocuk İçin Arkadaş,* Aslan Tufan Yazman'ın *İktisadi Yürüyüş,* Cemal Kutay'ın *Millet,* Tarık Mümtaz Göktepe'nin *Körkadı,* Mithat Eriş'in *Alidayı ve Kelepçe*, Ömer Rıza Doğrul ve Mithat Eriş'in *Selamet,* Firuzan Tekil, Sedat Taylan ve Methat Eriş'in *Fener,* Gavsi Ozansoy'un *Harman,* İbrahim Horoz ve Sulhi Garan'ın *Türk Spor,* Tahsin Demiray *ve* Atilla Aykut'un *Futbol,* Cihat Arman'ın *Öz Fenerbahçe,* Muvaffak Menemencioğlu'nun Gazete Boyutunda ilk spor dergisi *Spor,* Kemal Onan'ın *Ülke* Spor Yayınlarının ilk ve son mizah organı *Satır,* Osman Münir'in *Stad,* Hüsnü Yılmaz'ın *Şut,* Yusuf Ziya Ortaç'ın *Akbaba ve Aydabir,* Osman Nebioğlu'nun *Bütün Dünya, Bütün Türkiye, Yirminci Asır,* Aziz Nesin'in *Makro Paşa, Malum Paşa, Öküz Mehmet Paşa, Yedi Sekiz Hasan Paşa, Medet,* Fahrettin Kerim Gökay'ın

Yeşilay, Kazım Taşkent'in *Doğan Kardeş,* Vedat Nedim Tör'ün *Hep Bu Topraktan,* Mustafa Nimet Üyken'in *Derbi*" (Evsal, 1987: 72-73).

Yabancı dillerde yayınlanan gazeteler ise şunlardır:

"Albert Karasu ve Anjet Karasu'nun Fransızca *Journal d'orient,* Cumhuriyet gazetesinin Fransızca baskısı *Republique,* Akşam gazetesinin Fransızca baskısı *L'Akşam,* Vedat Cemal Baykurt ve Kamiran Çelebi'nin *La Turquie,* Kozmo Togo, Robert Guyon ve Rene Houillet'nin Fransızca *İstanbul,* M. Primi'nin Fransızca *Beyoğlu,* Ligor Yaveridis'ın Rumca *Apoyevmatini,* Araksi Koçunyan, Mardiros Koçunyan ve Ara Koçunyan'ın Ermenice *Jamanak,* Püzant Şamlıyan'ın Ermenice *Marmara,* Ömer Lütfi Yalmaç'ın Fransızca *Economist d'orient, Ulus* gazetesinin haftalık Fransızca baskısı *Ankara.* Musevi yayınları: İshak Algazi'nin gazetesi *La Boz de Oriente,* Moşe Benbasat ve İzak Yaeş'in *Şabat,* Avram Leyon'un *Şalom,* Yaakov Kıymaz'ın *Atikva,* Albert Kohen'in *La Boz de Türkiye,* Sami Kohen'in haftalık siyasi gazetesi *Türkiye'nin sesi*" (Evsal, 1987: 73, Benbanaste, 1988: 58-60).

3.2. Gazete Tirajları ve Biçimsel Özellikleri

Türk basınında tiraj kaygısı, ilk gazetenin çıkışıyla başlamaktadır (Otmanbölük, 1986: 119). Osmanlı Dönemi'nde ilk gazete olan Takvim-i Vakayi'nin çıkışından itibaren gazeteler de devamlı olarak tiraj göz önünde bulundurulmasına rağmen, karşılaştıkları çeşitli sansür ve baskılar sonucunda tiraj konusunda istikrarlı bir yapı takip edememişlerdir. Gelişen süreç içinde toplumda önemli bir ivme kazanan gazete hükümetin hoşuna gitmeyerek kapatılmış ya da toplumun ilgi duyduğu haberleri yapmama noktasında sansüre tabii tutulmuştur. Bu yapı içinde de toplumun gazetelere, yazılanlara yavaş yavaş itibar etmemesi nedeniyle gazeteler düşük tiraj içinde yayın hayatlarını devam ettirmenin yollarını aramışlardır.

Aynı baskı ve sansürün yaşandığı II. Dünya Savaşı sırasında da gazete tirajları oldukça düşük durumdadır. Tirajlarını artırabilmek ise çok mümkün görülmemektir (Otmanbölük, 1986: 142). Mümkün görülmemesinin nedeni savaşın getirdiği olağanüstü koşullar kapsamında basının özgürce söyleyip yazamamasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan toplumun ilgisini çekecek haber giremeyen gazeteler bu sefer halkın ilgisini çekme adına sayfalarında tefrika romanlar, yazılar, hatıralar yayınlamaya başlamıştır (Otmanbölük, 1986: 119). Ancak yayınlanan tefrikalar, belli bir okur kitlesini çekmesine rağmen genel itibariyle tirajlarını çok

fazla etkilememiştir. Bunun sebebi gazeteleri okuyucuya ulaştırma sorunu olması ve tefrikaların herkesin ilgisini çekecek tarzda olmamasından kaynaklanmaktadır.

1943 yılında 131 gazete ile 172 haftalık, 15 günlük ve aylık dergi yayınlanmaktadır. Buna karşılık okuma ve yazma bilenlerin sayısı azdır. Politikaya girmeyen fakat politika sorunlarına karşı duyarlı kesim ise okuma yazma bilmeyen kesimden daha azdır. Bu nedenle gazeteler yüksek tirajlı olamamıştır. En büyük tiraja sahip *Cumhuriyet*'in bile satışı 16 bin'dir. 1943 ile 1945 yılları arasındaki dönemde İstanbul ve Ankara'da yayınlanan bazı gazetelerin tirajları ise şu şekildedir (Çavdar, 1996:390; Weisband: 2002:59-60; Koçak, 1996: 136)[33];

Gazeteler	**Tirajı**
Cumhuriyet	15–16 000
Ulus	10–12 000
Tan	10–12 000
Vatan	7–8 000
Yeni Sabah	8–10 000
Vakit	4–5 000
Son Posta	8–5 000
Tanin	8–5 000
Akşam	8–5 000
Son Telgraf	4.000
İkdam	4.000
Tasvir-î Efkâr	6.000

Tüm gazetelerin toplam tirajı 100 bine ulaşamamaktadır. Ulaşamamasının temel nedeni, şüphesiz basın özgürlüğünün olmamasından kaynaklanmaktadır. Kendilerine gelen talimat çerçevesinde hareket etmesi nedeniyle gazeteleri adeta "Resmi Gazete" kimliğine bürünmektedir. İç politikada fazla haber

[33] Savaştan önceki gazetelerin, tirajları oldukça iyidir. 1937-1938 yılları arasında gazetelerin tirajları şu şekildedir; Akşam 10-15 bin, Cumhuriyet 25-28 bin, Tan 20 bin, Son Posta 8-10 bin ve Son Telgraf 3-7 bin arasında tiraja sahiptir. Savaş döneminde ise bu sayı neredeyse yarıya düşmüştür. Bundaki en önemli etkiyi yukarı da belirttiğimiz nedenler oluşturmaktadır. Savaşın ardından demokrasiye geçişin başlamasıyla gazete tirajlarının bu sayıların iki katına çıkması, gazetelerin özgürce yazabildiği sürece okunduğunu göstermesi açısından da önem arz etmektedir (Kavaklı, 2005: 82).

ve yorum yapılmasına izin verilmemektedir. Dış politikada basının Mihverci ve Müttefik yanlısı olarak ikiye ayrılması da basına karşı güveni sarsmaktadır. Tüm bu gelişmeler ve basının kendi içinde tutarsızlığı, tirajların düşmesinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır (Çavdar, 1996: 390-391; Şeker, 2011: 45).

Diğer yandan gazetelere hem CHP tarafından hem de Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından baskı uygulanmaktadır. Her iki kurumun da gazete kapatma yetkisi vardır. Birinin gazete kapatmaktaki dayanağı MK'nin 50. maddesi, diğerinin Örfi İdare Kanunu'ndaki yayın kapatmaya izin veren maddesidir. Gazetelerin ve gazetecilerin hükümet ve asker tarafından baskı altına alındığı bir ortamda basın, halkı bilgilendirme görevini yerine getirememektedir. Fakat tüm baskı ve tehditlere rağmen halkın gazete okuduğunu tirajlardan görmekteyiz. Çok ağır baskı ortamında çoğu kez gazete dağıtmaların bile yasaklandığı bir zamanda bazı gazetelerin 10–12 bin baskı yapması da, toplumun gelişmeleri takip etme merakından kaynaklanmaktadır.

Savaş sonrası dönemi kapsayan 1945–1950 arası bazı önemli gazetelerin ortalama satış miktarları şöyledir (Tamer, 2010:363):

Gazete	Tiraj
Cumhuriyet	20.000–56.000
Akşam	13.500–17.000
En Son Dakika	8–17.000
Hürriyet	20–35.000
Tan	7–10.000
Son Posta	10–18.000
Tasvir-î Efkâr	11–22.500
Vatan	7–32.500
Ulus	12–30.000
Yeni Asır	4–12.500
Yeni Sabah	10–11.000

Savaşın ardından gazete tirajlarının artmasında en büyük payı demokratik söylemlerin giderek artmasından kaynaklanmaktadır. Savaş sonrasındaki gelişmeler ve bunların Türkiye'ye yansımaları, gazetelerin tirajının artmasında etken olmuştur. 1946 yılında DP'nin kurulma süreciyle birlikte az da olsa nefes alabileceği bir ortamın yakalanmış olması bir bakıma satışlara da doğru oranda yansımaktadır. Özellikle gazetelerin haber verme konusunda bir birleriyle yarış etmeleri, halk içinde de merak duygusunu arttırmaktadır. Ayrıca savaşın ardından *En Son Dakika, Hürriyet* gibi gazeteler de yayın hayatına girmiştir. Özellikle *Hürriyet* gazetesinin ortaya koyduğu yeni bol resimli mizanpajı ve haberi öne çıkartma anlayışı basında farklı bir bakış açısının oluşmasını sağlamıştır. Birçok farklı yönle yola çıkması nedeniyle Hürriyet halk içinde de benimsenmekte 1948 yılında kurulmasına rağmen kendinden yıllar önce çıkan gazetelere fark atarak tirajnı 2 yılda 35 bine çıkarmayı başarmıştır. Aynı zamanda cinsel, popüler basın öğelerinin de çıkmasıyla gazete ve dergilere ilgi giderek artmaya başlamıştır. Bunun yanında demokratik söylemlerin ağırlık kazanması sonucu DP'yi destekleyen gazetelerin tirajı yükselirken, CHP yanlısı gazetelerin tirajı düşmektedir. Nitekim DP yanlısı *Vatan*'ın tirajı 32 bine çıkarken, CHP yanlısı Ulus'un tirajı 12 bin 500'de kalmıştır. Genel itibariyle baktığımızda gazete tirajlarının artmasının en önemli nedenini, özgür ortam ve insanların fikirlerini açıkça söyleyebilmesi oluşturmaktadır (Tamer, 2010: 362-363).

Savaş içinde yaşanan bir takım sıkıntılar gazete tirajlarını düşürdüğü gibi biçimsel özelliklerini de etkilemiştir. Kâğıt darlığı, gazetelerin sayfalarının sınırlanmasını zorunlu kılmıştır. 1942'den başlayarak İstanbul'un büyük gazeteleri haftada beş veya altı gün dört sayfa, haftada bir veya iki gün ve önemli günler ile bayramlarda altı sayfa yayınlanmıştır (Kabacalı, 2000:197). Savaş öncesi haftanın bir günü 16 sayfa, altı günü ise 12 sayfa çıkan *Akşam* gazetesi, 1940'ın başlarında haftanın üç günü 12 sayfa, diğer günler ise sekiz sayfa çıkmaya başlamıştır. *Akşam* gazetesi, 1941'e girildiğinde, artık, her gün sekiz sayfa çıkan bir gazetedir. Ancak bu da uzun sürmemiş, sadece haftada üç gün sekiz sayfa olarak okuyucusuyla buluşabilmiştir. Diğer günler ise dört sayfalık bir gazete olarak satış yerlerine ulaşabilmiştir. *Akşam*'ın sayfa sayısı 1943 yılının son aylarına kadar aynı kalmıştır (Kavaklı, 2005: 113). *Cumhuriyet* gazetesi de hükümetin gazete kâğıtlarındaki

tasarruf tedbirleri çerçevesinde sayfa sayısını, önce sekizden altıya, sonra da dörde indirmiştir (Köktener, 2004: 31).

3.3. Basın Özgürlüğünü Kısıtlayan Düzenlemeler

Hükümet tarafından basına uygulanan en sert baskılar savaş yıllarını kapsamaktadır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa)'nın 77. maddesinde, "*Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş, muayeneye tabi değildi*r", 70. maddesinde de "*Neşir Türklerin tabii hukukundandır*" demesine rağmen çeşitli mevzuatlar kapsamında çok yoğun baskılar altında gazeteler yayınlarını sürdürmüştür. Basını baskı altına alan düzenlemeleri ise 1931 tarihli Matbuat Kanunu ve kanunda yapılan ilgili düzenlemeler, 1938 yılında kurulan Türk Basın Birliği, Matbuat Umum Müdürlüğü, Örfi İdare Kanunu ve 1942 yılında getirilen Basın Kartı düzenlemesi oluşturmaktadır.

3.3.1. Matbuat Kanunu

CHP'nin ülke yönetiminde tek başına söz sahibi olma düşüncesiyle 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunu, basına özgürlük getirmekten çok otoriter yönetim sistemi içine hapsetmiştir. Kanun gerekçesinde matbuatın görevi, memleketin ihtiyaçlarını anlamak ve bu hususta umumi efkârı temsil ve tenvir etmek olarak belirtilmektedir (Koç, 2006: 18). Gerekçe de belirtildiği gibi kanun basına özgürlük bir ortam sağlamadığı gibi hükümetin istediği yönde yayın yapmasına müsaade etmektedir. Nitekim kanunun kabul edildiği dönemde Zekeriya Sertel de Matbuat Kanunu'nun matbuat hürriyetini sağlamaktan ziyade takyit gayesiyle yapıldığını belirtmektedir (Yükseliman, 2002: 55). Kanunu'nun basın açısından en ilgi çeken yanını ise gazete ve mecmuaların kapatılması hükümlerini içeren 16. bölümdeki 50, 51 ve 52. maddeleri oluşturmaktadır. İnönü'nün iktidarı döneminde gazeteler, bu üç maddeye dayanarak kapatılmıştır. 50. ve 51. maddelerde devletin genel siyasetine dokunacak neşriyat yapıldığı takdirde bakanlar kuruluna gazeteleri kapatma yetkisi verilmiştir.

> "*50. Madde: Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti karar ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine*

devam edenler hakkında 18'inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz" (RG, 8 Ağustos 1931).

Aynı şekilde 51. Madde de yabancı bir memlekette çıkan bir gazete veya mecmuanın Türkiye'ye sokulması ve dağıtılmasına İcra Vekilleri Heyeti karar ile menolunabileceği hükmü getirilmiştir:

"*Yabancı bir memlekette çıkan bir gazete veya mecmuanın Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması İcra Vekilleri Heyeti kararı ile menolunabilir. Dağıtılan nüshalar karardan evvel, İcra Vekilleri Heyetinden müstacelen karar alınmak üzere Dâhiliye Vekilinin emri ile toplattırılabilir. Menolunmuş gazeteleri memnuiyeti bilerek Türkiye'ye sokan ve dağıtanlardan 300 liraya kadar ağır para cezası alını*r" (RG, 8 Ağustos 1931).

Söz konusu kanunun 52. Maddesinde de âdaba münafi müstehcen resimleri havi neşriyat Cumhuriyet müddeiumumîlerinin (savcıların) emri ile toplattırılabileceği belirtilmektedir (RG, 8 Ağustos 1931). Söz konusu düzenlemede gazeteler ekseriyetle "*Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı*" 50. madde kapsamında kapatılmıştır. Dönem içinde Türkiye'ye sokulması yasak edilen gazete ve mecmualarda büyük çoğunlukla devletin genel siyasetine aykırı yayın yaptıkları gerekçesiyle yurda sokulmaları yasaklanmıştır. Diğer yandan, "*muvakkaten tatil olunabilir*" hükmü ise yayın organlarının geçici bir süre kapatılabileceği hükmünü getirmektedir. Ancak kanunda ne kadar bir süreyle kapatılacağı belirtilmediği için bazı gazeteler uzun zaman kapalı kalmış ve açılmalarına da izin verilmemiştir.[34] Güvenir de benzer şekilde kanunda muvakkaten denmesine rağmen aslında hükümetin yayın organını süresiz kapalı tutma yetkisine sahip olduğunu belirtmektedir (Güvenir, 1991: 41).

[34] Memleketin Umumi Siyasetine dokunduğu gerekçesiyle *Köroğlu* gazetesi (BCA, 30.18.01.02/87.71.14), Son Havadis Gazetesi (BCA, 30.18.01.02/91.61.02), *Fransızca İstanbul* gazetesi (BCA, 30.18.01.02/91. 67.06), *Cumhuriyet* gazetesi (BCA, 30.18.01.02/92. 80.09) gibi gazeteler muvakkaten kapatılmış ancak ne kadar süreyle kapalı kalacaklarla ilgili bir açıklama yapılmamıştır.

3.3.2. TCK ve Matbuat Suçları

Tek Parti döneminde basının baskı altına alınmasını sağlayan bir diğer düzenlemeyi de Türk Ceza Kanunu (TCK) oluşturmaktadır. Matbuat Kanunu ihlali kapsamında işlenecek suçlara Ceza Kanununda ağır hükümler getirilmektedir. Özellikle Matbuat Kanunun 6, 7, 8, 20, 22, 51 ve 56. maddeleri doğrudan doğruya suç ihdas eylemiş bulunmaktadır (Dönmezer, 1946: 15).

Matbuat Kanunu'nda asıl matbuat suçlarını; hayatı hususiyeyi neşretmek (M.29), millî hisleri incitmek ve bu maksatla millî tarihi yanlış gösteren yazılar neşretmek (M. 30), resmi heyetlerle devlet memurlarının veya bir kısmının şeref ve haysiyetinin ihlal edilmesi (M. 30/2), yalan neşriyat (M. 33, 34), gazete ve mecmuaların kendi namlarına piyango, tombala vesaire gibi her hangi bir suretle talih ve kura oyunları tertip eylemleri ve bunları gazete ve mecmualarda neşretmeleri (M. 36), Türk ve ecnebi yazarların ilmi ve edebi ve felsefi eserleri müstesna olmak üzere halkın ahlaki duygularına dokunabilen hakiki ve muhayyel surette haydutluk, hırsızlık veya diğer cinayetlerin icrasına veya bunları yapanların hayat ve hareketlerine imtisala heves uyandırabilecek mahiyetteki matbuaların neşri (M. 37), padişahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden neşriyatta bulunmak (M. 40), aile mevcudiyetini ve aile kurmak esasını sarsacak ve kadınlığın ana olmak hususundaki fikri temayülünü zayıflatacak mahiyette her türlü neşriyatta bulunmak (M. 40) oluşturmaktadır (Dönmezer, 1946: 15, RG, 8 Ağustos 1931).

Matbuat Kanunu'nun ihtiva eylediği suçlar dışında bir de Ceza Kanunu'nda yer alan suçlar mevcuttur. Ceza Kanunu'nda belirtilen suçlar matbuat yoluyla işlenebilmektedir. Yani bu çeşit suçlarda Matbuat Kanunu tam manasıyla suçların icra vazifesini görmektedir. Ceza Kanunda belirtilen bazı suçlar ise bunların matbuat yoluyla işlenmeleri, sözü geçen suçların fiili bir ağırlatıcı sebebini teşkil etmektedir. Dolayısıyla mevzuatta matbuat suçları yahut matbuat vasıtasıyla işlenen suçlar oldukça kabarık bir yekun teşkil etmektedir (Dönmezer, 1946: 16). Türk Ceza Kanunu'nda belirtilen matbuat suçlarının hükümleri şöyledir;

3.3.2.1. Devlete Yönelik Suçlar

Kanunda devletin şahsiyetine yönelik işlenecek suçlar 127, 132, 133, 136, 137, 139, 140, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163 ve 164. maddelerde belirtilmiştir.[35] Bu suçların büyük çoğunluğunu ise devleti küçük düşürücü

---

[35] TCK-Madde 127: Bu anlaşma matbuatla propaganda yapmak için vaki olmuş ise hükmolunacak ceza üçte bire kadar artırılır. Yabancı Devletin Türkiye Devleti aleyhine harp açması veya hasmane hareketlerde bulunması için yabancı ile anlaşan veya bu maksada matuf fiiller işleyen kimse on seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Harp vuku bulursa ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası hükmolunur. Hasmane hareket vukua gelirse müebbet ağır hapis cezası verilir. Türkiye Devletini bitaraflık ilanına veya bitaraflığın muhafazasına veyahut harp ilanına mecbur kılmak veya mecbur kılmağa matuf muameleler yapmak için yabancı ile anlaşan kimse beş seneden on seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Bu anlaşma matbuatla propaganda yapmak için vaki olmuş ise hükmolunacak ceza üçte bire kadar artırılır. Millî menfaatler aleyhine hareketlerde bulunmak maksadıyla yabancıdan velev ki bilvasıta olsun kendisi veya başkaları için para veya herhangi bir menfaat veya vaid kabul eden vatandaş eğer fiil daha ağır bir cürüm teşkil etmiyorsa üç seneden on seneye kadar ağır hapis ve beş yüz liradan iki bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır. Aynı ceza para veren veya sair menfaat temin veya vadeden yabancı hakkında da tatbik olunur. Aşağıdaki hallerde ceza üçte birden aşağı olmamak üzere artırılır.
1 - Fiil harp esnasında işlenmiş ise,
2 - Para veya menfaat matbuat vasıtasıyla propaganda yapmak için verilmiş veya vaat edilmiş ise.
Madde 132 - Devletin emniyetine veya dahili, yahut beynelmilel siyasi menfaatlerine taalluk eden evrak veya vesikaları tamamen veya kısmen yok eden, tahrib eden veya üzerlerinde sahtelik yapan veyahut muvakkaten de olsa bunları tahsis olundukları yerden başka bir yerde kullanan, hile ile alan veya çalan kimse sekiz seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Gizli kalması Devletin emniyeti ve yukarıda yazılı menfaatleri icabından olan malumatı istihsal eden kimse üç seneden on seneye kadar ağır hapis cezasile cezalandırılır. Bu bab hükümlerine nazaran Devletin menfaatleri namına gizli kalması lazımgelen malumat arasında, dahili veya beynelmilel siyasi sebeplerle neşrolunmıyan Hükümet muamelelerinin ihtiva ettiği malumat da dahildir. Salahiyetli makamların neşir veya işaasını menettiği malumatı istihsal eden kimse iki seneden sekiz seneye kadar ağır hapis cezasile cezalandırılır. Yukarı ki fıkralarda yazılı filler Devletin harp hazırlıklarını veya harp kudret veya kabiliyetini veya askeri hareketlerini tehlikeye koymuşsa müebbet ağır hapis cezası verilir.
Madde 133 - Devletin emniyeti veya dahili veya beynelmilel siyasi menfaatleri icabından olarak gizli kalması lazım gelen malumatı siyasi veya askeri casusluk maksadile istihsal eden kimse 15 seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasile cezalandırılır. Aşağıdaki hallerde ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası verilir:
1- Fiil, Türkiye ile harb halinde bulunan bir devletin menfaati namına işlenmişse,
2 - Fiil, devletin harb hazırlıklarını veya harb kudret veya kabiliyetini veya askeri hareketlerini tehlikeye koymuşsa.
Salahiyetli makamların neşir veya işaasını menettikleri malumatı siyasi veya askeri casusluk maksadile istihsal eden kimse 10 seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasile cezalandırılır. Yukarıki fıkrada yazılı fiil, Türkiye ile harb halinde bulunan bir devletin menfaatine işlenmişse müebbed ağır hapis cezası hükmolunur. Yukarıki iki fıkrada yazılı fiil, Devletin harb hazırlıklarını veya harb kudret veya kabiliyetini veya eskeri hareketlerini tehlikeye koymuşsa ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası verilir. Yabancı bir devletin emniyeti veya dahili veya beynelmilel siyasi menfaatleri icabından olarak gizli kalması lazım kelen malumatı diğer bir ecnebi devlet lehine siyasi veya askeri casusluk maksadile istihsal eden kimse beş seneye kadar ağır hapis cezasile cezalandırılır.
Madde 136 – 132. maddenin iki, üç, dört ve beşinci fıkralarında yazılı gizli kalması lazımgelen malumatı ifşa eden kimseler beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasile cezalandırılır. Fiil harp zamanında işlenmiş veya Devletin harp hazırlıkları veya harp kudret ve kabiliyetini veya askeri hareketlerini tehlikeye koymuş ise ağır hapis cezası on seneden aşağı olamaz. Suçlu, siyasi veya askeri casusluk maksadile hareket etmiş ise bu maddenin birinci fıkrasında yazılı halde müebbed ağır hapis

ve ikinci fıkrasındaki halde ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkum edilir. Bu cezalar bu maddede yazılı olan malumatı istihsal eden kimseler hakkında da tatbik olunur. Eğer fiil suçlunun taksiri neticesi vuku bulmuş ise birinci fıkrada yazılı halde altı aydan iki seneye ve ikinci fıkradaki hallerden birinin mevcudiyeti takdirinde üç seneden on beş seneye kadar ağır hapis cezası verilir.
Madde 137 - Salahiyetli makamların neşir ve işaasını menettikleri malumatı ifşa eden kimse üç seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Fiil harp zamanında işlenir veyahut Devletin harp hazırlıklarını veya harp kudret ve kabiliyetini veya askeri hareketlerini tehlikeye koyarsa verilecek ağır hapis cezası on seneden aşağı olamaz. Suçlu, siyasi veya askeri casusluk maksadıyla hareket etmiş ise bu maddenin birinci fıkrasında yazılı halde on beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasına mahkum edilir. İkinci fıkrada yazılı hallerde ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası verilir. Bu cezalar bu maddede yazılı olan malumatı istihsal etmiş olanlar hakkında da tatbik olunur. Eğer fiil suçlunun taksiri neticesi vuku bulmuş ise birinci fıkrada yazılı halde altı aydan iki seneye ve ikinci fıkradaki hallerden birinin mevcudiyeti takdirinde üç seneden on beş seneye kadar ağır hapis cezası verilir.
Madde 139 - Harp zamanında Devletin selameti namına neşrolunan emir ve kararlara kasten muhalif harekette bulunanlar bir seneden altı seneye kadar ağır hapse mahkum olurlar. Madde 140- Devletin hariçteki itibar veya nüfuzunu kıracak şekilde devletin dahili vaziyeti hakkında yabancı bir memlekette asılsız mübalağlı veya maksatlı mahsusa müstenit havadis veya haberler neşreden veya millî menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan vatandaş beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapse konur. Madde 146 - Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisi'ni iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkum olur. 65 inci maddede gösterilen şekil ve suretlerle gerek yalnızca gerek bir kaç kişi ile birlikte kavli veya tahriri veya fiili fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda ve nasın toplandığı mahallerde nutuk irat veyahut yafta talik veya neşriyat icra ederek bu cürümleri işlemeğe teşvik edenler hakkında, yapılan fesat teşebbüs derecesinde kalsa dahi ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası hükmolunur. Birinci fıkrada yazılı suça ikinci fıkrada gösterilenden gayri surette iştirak eden fer'i şerikler hakkında beş seneden on beş seneye kadar ağır hapis ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyet cezası hükmolunur. Askerleri kanunlara karşı itaatsizliğe veya yeminlerini bozmağa veya askeri inzibat vazifelerini veya askerlik sanatlarına dahil diğer vazifelerini ihlale teşvik eden veya kanunlara, yeminlerine, inzibat veya sair askeri vazifelere muhalif hareketleri medhü istihsan yolunda asker önünde sözler sarf eden kimse, fiil daha ağır bir cürüm teşkil etmediği takdirde yalnız bundan dolayı bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Fiil alenen işlenmiş ise, verilecek ceza iki seneden beş seneye kadar ağır hapistir. Fiil, harp zamanında işlenmiş ise, ceza üçte birden eksik olmamak üzere artırılır. Fiil:
1 - Matbuat vasıtasıyla veya her hangi bir propaganda vasıtasıyla;
2 - Umumi veya umuma açık bir mahalde ve birden ziyade kimseler huzurunda;
3 - Toplanılan mahal veya içtimaa iştirak edenlerin adedi veya toplantının mevzuu ve gayesi itibariyle hususi mahiyeti haiz olmayan bir içtimada işlenmiş olursa Ceza Kanununun tatbikinde aleni olarak işlenmiş sayılır. Zabıta kuvvetlerine karşı bu fiilleri işleyenler hakkında da aynı hükümler tatbik olunur.
Madde 154 - Geçen maddelerde yazılı olan cürümleri işlemeğe halkı teşvik etmek üzere basılmış veya basılmamış evrak ve risaleleri fesat kastiyle veya münderecatını bilerek neşretmek üzere iken ele geçirilen kimse bir seneden üç seneye kadar hapsolunur.
Madde 158 - Reisicumhura muvacehesinde hakaret ve sövme fiillerini işleyenler üç seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır. Hakaret ve sövme Reisicumhurun gıyabında vaki olmuş ise faili, bir seneden üç seneye kadar hapis olunur. Reisicumhurun ismi sarahaten zikredilmiyerek ima veya telmih suretiyle vaki olsa bile mahiyeti itibariyle Reisicumhura matufiyetinde tereddüt edilmiyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vukubulmuş addolunur. Suçun, neşir vasıtalarından biri ile işlenmesi halinde ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.
Madde 159 - Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler altı aydan üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar. Birinci fıkrada beyan olunan cürümlerin irtikabında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara marufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vuku bulmuş

hareketlerin önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle bu maddeleri her türlü neşir olmak üzere propaganda yoluyla işleyenlerin cezası artmaktadır.

127. madde de Türkiye Devletini bitaraflık ilanına veya bitaraflığın muhafazasına veyahut harp ilanına mecbur kılmak veya mecbur kılmağa matuf muameleler yapmak için yabancı ile anlaşan kimse beş seneden on seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır hükmü getirmektedir. Fakat aynı suç matbuat ile eşlendiği takdirde ceza üçte bir oranında arttırılmaktadır. 132 ve 133. maddelerde ise

---

addolunur. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövenler 15 günden 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Türklüğü tahkir yabancı memlekette bir Türk tarafından işlenirse verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır. Birinci fıkrada sayılan organları veya kurumları tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez.

Madde 160 – 157. maddede yazılı suçu işleyenlerle Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına ve Büyük Millet Meclisi kararlarına alenen sövenler hakkında takibat yapmak salahiyeti doğrudan doğruya Cumhuriyet Savcılarına aittir.158 inci maddede yazılı hal ile 159 uncu maddenin birinci fıkrasında beyan olunan hususlar hakkında takibat yapılması Adalet Bakanlığının iznine bağlıdır.

Madde 161 - Harb esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak veya halkın maneviyatını kıracak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit havadis yayan veya nakleden veya millî menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasiyle cezalandırılır. Eğer fiil :

1. Propaganda ile veya askerlere tevcih olunarak işlenmişse,
2. Suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi yapılmışsa verilecek ceza 15 seneden eksik olmamak üzere ağır hapistir.

Eğer fiil, düşmanla anlaşma neticesi işlenmiş ise cezası müebbet ağır hapistir. Harb zamanında düşman karşısında milletin mukavemetini tehlikeye maruz kılacak şekilde kambiyoların tedavül kıymetini düşürmeye veya resmi veya hususi kıymetli evrakın piyasası üzerinde bir tesir yapmaya matuf hareketlerde bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis ve üç bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasiyle cezalandırılır. Eğer fiil suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi yapılmışsa ağır hapis cezası on seneden ve düşmanla anlaşma neticesi işlenmişse onbeş seneden aşağı olamaz.

Madde 162 - Kanunun cürüm saydığı neşriyatı nakil etmek başlı başına bir cürüm olup, faili aynı cezaya tabidir. Nakil olunan bu gibi neşriyatın muhteviyatı tasdik olunmadığına veya ihtiyatla nakil edildiğine yahut mesuliyeti başka bir kimsenin tamamiyle deruhte eylediğine dair bir kayıt ilavesi naklini mesuliyetten vareste kılamaz.

Madde 163: Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hassasiyeti veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Yukarıdaki fıkrada yazılı fiil yayın vasıtasıyla işlendiği takdirde verilecek ceza üçte birden yarıya kadar arttırılır. Yayım yeri veya yayım vasıtası veya yayım konusu bakımından az zarar umulan hallerde faile altın aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Madde 164 - Her kim ecnebi devletlerden birinin reisi aleyhine bir cürüm ika edecek olursa kanunda o cürme mahsus olan ceza altıda birden üçte bire kadar artırılır. Takibat icrası kendine taarruz olunan kimsenin şikayetnamesine bağlı işlerde ecnebi hükümet tarafından müracaat vuku bulmadıkça takibat yapılamaz (Başak ve Müftüoğlu, 1958: 41–56, Başvekalet Basın ve yayın ve Umum Müdürlüğü, 1944:110–115, RG, 8 Ağustos 1931).

devletin gizli belgelerini her ne şekilde olursa olsun yayanlara da sekiz yıldan müebbet hapse kadar ceza verilmektedir. Aynı şekilde 137. maddede de resmi makamların neşir ve işaasını menettikleri malumatı ifşa eden kimse üç seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Suç harp zamanında işlenir yahut devletin harp hazırlıklarını veya harp kudret ve kabiliyetini veya askeri hareketlerini tehlikeye koyarsa verilecek ağır hapis cezası ağırlaştırılmaktadır. Ceza Kanunundaki 140. madde ise savaş yıllarında basının en çok mağdur olduğu hükmü içermektedir. Gazetelerin büyük bir bölümü "Devletin genel siyasetine dokunacak neşriyatta bulunduğu" gerekçesiyle kapanırken, "Devletin hariçteki itibar veya nüfusunu kıracak şekilde devletin dahili vaziyeti hakkında yabancı bir memkette asılsız mübalağlı veya maksatlı mahsusa müstenit havadis veya haberler neşreden veya millî menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan vatandaş beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapse konur" hükmü içeren bu madde Matbuat Kanunu'ndaki 50. maddeye de işaret etmektedir. Anayasayı ihlal eden veya teşebbüs edenlerin bu suçları neşriyat ile yaptıkları takdirde müebbet hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır. Ceza Kanunu'nda yabancı devlet reislerine karşı da hakarette bulunulmasından kaçınılmıştır. 164. madde ile her kim ecnebi devletlerden birinin reisi aleyhine bir cürüm ika edecek olursa kanunda o cürme mahsus olan ceza altıda birden üçte bire kadar artırılmaktadır.

Devlete yönelik suçlar içinde reisicumhura karşı hakarette bulunmanın cezası da ağır hapis olarak 158. maddede yer almaktadır. Bu suçun neşir vasıtalarından biri ile işlenmesi halinde ceza üçte birden yarıya kadar artırılmaktadır. 159. maddede ise Türklüğü, devletin resmi organlarını, güvenlik güçlerini, yargıyı tahkir ve tezyif edenler altı aydan üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Diğer yandan kanunlara ve TBMM kararlarına karşı alenen sövenler hakkında da 160. madde kapsamında Cumhuriyet Savcılarına soruşturma yetkisi verilmektedir. Bu soruşturmaya 157. madde de belirtilen hükümler de getirilmektedir. Savaş döneminde basını en çok ilgilendiren hükümlerden birini de 161. madde oluşturmaktadır. Söz konusu madde de "*Harb esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak veya halkın maneviyatını kıracak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız mübalağalı veya maksadı*

mahsusa müstenit havadis yayan veya nakleden veya millî menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasiyle cezalandırılır" hükmüyle basın İkinci Dünya Savaşı döneminde milletin moralini bozacak haber yapmaktan daima kaçınmıştır (Başak ve Müftüoğlu, 1958: 41-56, Başvekalet Basın ve Yayın ve Umum Müdürlüğü, 1944: 110-115, RG, 8 Ağustos 1931).

3.3.2.2. Din Hürriyeti Aleyhine İşlenen Suçlar

Ceza Kanunu'nda dinin siyasi menfaate veya şahsi nüfuz kazanılmaması için gerekli önlemler de alınmıştır. Dinle ilgili kanunda belirtilen hükümlerden sadece 163. ve 175. maddeleri matbuatı ilgilendirmektedir.[36] 163. maddeyle devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hassasiyeti veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır. 175. maddede ise laiklik vurgusu yapılmakta ve dine hiçbir şekilde baskı uygulanamayacağı şu şekilde belirtilmektedir: "*Allah'a veya dinlerden veya bu dinlerin peygamberlerinden veya kutsal kitaplarından veya mezheplerinden birine hakaret eden veya bir kimseyi dini inançlarından veya mensup olduğu dinin emirlerini yerine getirmesinden veya yasaklarından kaçınmasından dolayı kınayan veya tezyif veya tahkir eden veya alaya*

[36] Madde–163: Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hassasiyeti veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Yukarıdaki fıkrada yazılı fiil yayın vasıtasıyla işlendiği takdirde verilecek ceza üçte birden yarıya kadar arttırılır. Yayım yeri veya yayım vasıtası veya yayım konusu bakımından az zarar umulan hallerde faile altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.
Madde 175 - Dinlerden birine ait dini işleri veya ibadet ve ayinin yapılmasını men ve ihlal eden kimseye altı aydan bir yıla kadar hapis ve beş bin liradan yirmi beş bin liraya kadar ağır para cezası verilir. Fiilin işlenmesi sırasında cebir, şiddet, tehdit veya hakaret vaki olmuş ise, faile bir yıldan iki yıla kadar hapis ve on bin liradan elli bin liraya kadar ağır para cezası verilir. Allah'a veya dinlerden veya bu dinlerin peygamberlerinden veya kutsal kitaplarından veya mezheplerinden birine hakaret eden veya bir kimseyi dini inançlarından veya mensup olduğu dinin emirlerini yerine getirmesinden veya yasaklarından kaçınmasından dolayı kınayan veya tezyif veya tahkir eden veya alaya alan kimseye altı aydan bir yıla kadar hapis ve beş bin liradan yirmi beş bin liraya kadar ağır para cezası verilir. Üçüncü fıkrada yazılı suçlar, basın ve yayın yoluyla işlenirse ceza bir misli artırılarak hükmolunur. Birinci fıkrada yazılı suçların basın ve yayın yoluyla teşvik ve tahrik edilmesi halinde aynı ceza uygulanır (RG, 13 Mart 1926).

alan kimseye altı aydan bir yıla kadar hapis ve beş bin liradan yirmi beş bin liraya kadar ağır para cezası verilir." Aynı suçların basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde ise ceza bir misli artırılmaktadır (RG, 13 Mart 1926).

3.3.2.3. Müstehcen Yayın, Şantaj ve Hakaret Suçları

Şantaj, müstehcen yayın ve hakaret suçlarıyla ilgili hükümler de TCK'da belirtilmiştir. Buna göre 192. maddede[37] belirtilen şantaj suçunun cezası bir yıldan üç yıla kadar hapis ve iki milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezasının kapsamaktadır. Şantajı yapan kişi para veya diğer bir menfaati elde etmiş ise ceza üçte biri oranında artırılmaktadır.

Matbuat suçlarında en çok işlenen suçu müstehcen yayın oluşturmaktadır. TCK'nın 426, 427, 428. ve MK'nın 31, 35 ve 52. maddelerinde edeb ve iffete tecavüz suçları yer almaktadır. TCK'da belirtilen müstehcen hareketler iki grupta toplanmaktadır. Birinci grup doğrudan doğruya umumi adaba tecavüz hareketini teşkil etmektedir. İkinci grup ise doğrudan doğruya genel adaba tecavüz hareketleri mahiyetini arz etmeyip, bu hareketleri tahakkuk ettirmeye müteveccih olan hareketleri kapsamaktadır. Buna göre birinci grup hareketleri şu şekildedir:

1- Müstehcen ve hayasızca yazılmış her çeşit kitap, gazete, risale, mecmua, belge, makale, ilan bu kabil resimler, tasvirler, fotoğraflar, sinema şeritleri ve diğer eşyayı teşhir eden (TCK-426),

2- Bu gibi asarve mevzuatı tiyatro ve sinemalarda vesair umumi mahallelerde temsil etmek (TCK-426),

3- Bu kabil asar ve mevzuatı ve gramafon plaklarını bilerek tevzi etmek veya ettirmek, satmak veyahut sattırmak (TCK-426),

---

[37] TCK, Madde 192: Kendisine veya başkasına, para veya diğer bir yarar sağlamak maksadıyla bir gerçek veya tüzelkişiye zarar verebilecek bir hususu neşir yolu ile veya her ne suretle olursa olsun açıklama tehdidinde bulunanlara bir yıldan üç yıla kadar hapis ve iki milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezası verilir. Fail, arzu ettiği para veya diğer bir menfaati elde etmiş ise ceza üçte biri oranında artırılır (RG, 13 Mart 1926).

.

4- Bu kabil evrak ve neşriyatın gerek bilvasıta gerek bila vasıta ne suretle tedarik edilebileceğini herhangi bir şekilde olursa olsun ilan etmek veya bildirmek (TCK-426),

5- Müstehcen ve hayasızca yazılmış hitabeleri umumi mahallelerde irad etmek (TCK-426),

6- Müstehcen ve hayasızca yapılmış şarkıları alenen teganni etmek (TCK-428) ,

7- Müstehcen ve hayasızca yapılmış gramofon plaklarını alenen çalmak (TCK-428),

8- Genel adaba münafi veya bir şahıs veya bir heyetin namus ve haysiyetini muhil beyanat ve esvat ile gazete, risale vesair evrak satmak (TCK-428),

9- Gazete veya mecmuaları satarken genel adap ve nezakete mugayir tabirler kullanmak, bir şahsın veya heyetin namusunu ihlal veya kesredecek surette havadislerden bahsederek rağbet celbetmek (MK-22),

10- Neşir ve tevzi edilmek üzere müstehcen ve hayasızca kitap, makale, varaka ve ilan yazmak (TCK-427).

İkinci grup müstehcenlik suçları şu hareketler oluşturmaktadır:

1- Tersim, tasvir, imal, tabı, teksir etmek veya ettirmek

2- Gramofon plaklarını imla etmek veya ettirmek

3- İthal, İhraç ve Türkiye dâhilinde bir yerden diğer bir yere nakletmek veya ettirmek

4- Bunlar üzerinde her ne suretle olursa olsun muamelede bulunmak (Dönmezer, 1946: 49-53).

Bu suçları işlemenin cezası, oldukça ağırdır. 426. maddenin ihlali TCK'da iki milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezası, 427. maddenin ihlali iki milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezası, 428. maddenin ihlali de aynı şekilde iki milyon liradan on milyon liraya kadar ağır para cezası olarak yer almaktadır (RG, 13 Mart 1926). 32. maddenin ihlali ise MK'de bir liradan beş liraya kadar hafif para ya da bir haftaya kadar hafif hapis cezası olarak belirtilmiştir (RG, 28 Temmuz 1931).

3.3.2.4. Yalan Haber Yapmak

Matbuatın en fazla üzerinde dikkatle durduğu konuyu yalan haber oluşturmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında gerek iç gerekse dış politika konular da yapılan haberlerde sık sık düzeltmeler yapılmıştır. Bu düzeltme metinleri yine CHP'nin istekleri doğrultusunda yazılmıştır. Savaş yıllarında haber ajanslarının verdiği haberler önemli bir kısmı yayınlandığının ertesi günü değiştirilmekte yine yaşanan buhran nedeniyle, ekmek sıkıntısının yaşandığının haberleri çıkması üzerine valilik tarafından ekmek sıkıntısı yoktur, demeci gazetede yayınlanmaktadır. Ancak her ne kadar bunlar düzeltme metini olarak yer alsa da söz konusu haber yalan neşriyat olarak yer almaktadır. Ayrıca yetkililerin, "ekmek sıkıntısı" yönündeki haberlerin gerçekle alakası yoktur" şeklinde sözlerine başlaması da daha önce çıkan haberlerin yetkililer tarafından yalan neşriyat olarak algılandığını göstermektedir.

Mevzuatta yalan haberler neşri suçu, TCK'nın 161. ve MK'nın 34. maddesinde açıklanmıştır.[38] 161. Maddede savaş sırasında halkı telaşa sürükleyecek, moralini bozacak, millî menfaatlere zarar verecek asılsız ve mübalâğlı haber yapanlar hakkında 5 yıldan az olmamak kaydıyla ağır hapis cezası getirilmiştir. Cezasının süresi ile ilgili ise kesin bir hüküm yer almamaktadır. Bu durum ise yalan habere verilecek cezanın duruma göre değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Diğer

---

[38] TCK, Madde 161: Harp esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak veya halkın maneviyatını kıracak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit havadis yayan veya nakleden veya millî menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasiyle cezalandırılır. Eğer fiil :

1. Propaganda ile veya askerlere tevcih olunarak işlenmişse,
2. Suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi yapılmışsa verilecek ceza 15 seneden eksik olmamak üzere ağır hapistir.

Eğer fiil, düşmanla anlaşma neticesi işlenmiş ise cezası müebbet ağır hapistir.

Harb zamanında düşman karşısında milletin mukavemetini tehlikeye maruz kılacak şekilde kambiyoların tedavül kıymetini düşürmeye veya resmi veya hususi kıymetli evrakın piyasası üzerinde bir tesir yapmaya matuf hareketlerde bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis ve üç bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasiyle cezalandırılır. Eğer fiil suçlu tarafından bir yabancı ile anlaşma neticesi yapılmışsa ağır hapis cezası on seneden ve düşmanla anlaşma neticesi işlenmişse onbeş seneden aşağı olamaz (RG, 13 Mart 1926).

MK, Madde 34: Türk Ceza Kanunu hükümleri haricinde olarak matbuatta bilerek yanlış metinler veya bir kimseye atfedilmiş vesikalar yahut haddi zatinde doğru, fakat mündericatı tahrife uğratılmış metinler neşredenler bir haftadan bir aya kadar hapis ve 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm olurlar (RG, 28 Temmuz 1931).

taraftan yalan haber propaganda amaçlı işlenmişse ve bir yabancı ile anlaşılarak yapılmışsa verilecek ceza 15 yıldan eksik olmamak üzere ağır hapis cezasını getirmektedir. MK'nın 34. maddesinde de TCK hükümleri dışında bilerek yanlış metinler veya bir kimseye atfedilmiş vesikalar yahut haddi zatında doğru, fakat münderİcatı tahrife uğratılmış metinler neşredenlere, bir haftadan bir aya kadar hapis ve 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezası verilmektedir (*RG*, 13 Mart 1926).

Dönmezer ise (1946:82) hiçbir çeşit kötü netice meydana getirmeyen ve halkın telaş ve heyecanını mucip olacak, sükununu ihlal edecek mahiyeti haiz bulunmayan yalan havadis ve haberlerin neşrini cezalandırmanın faydalı olmayacağını belirtmektedir. Çünkü her haberin yalan haber sayılıp cezalandırılması kamunun denetim görevini üzerine almış olan gazeteciyi yazılarında tereddüde, korkuya ve nefsine itimatsızlığa sürüklemektedir.

3.3.2.5. Padişahçılık, Hilafetçilik, Komünistlik ve Anarşistliği Tahrik

Saltanatın ve Hilafetin kaldırılmasından tahriklere meydan vermemek için 1881 sayılı MK ile basının bu iki konu hakkında tahrik edici yayın yapması yasaklanmıştır. Özellikle 1925'te yaşanan Şeyh Sait İsyanı ve ardından yaşanan Menemen Olayı'nın kışkırtıcısı olarak basının görülmesiyle 1931 yılında basına yönelik ağır tedbirler getirilmiştir. MK'nın 40. maddesine eklenen hüküm ile basının hilafet, saltanat, komünistlik ve anarşistliği tahrik edici yayın yapmasının önüne geçilmiştir.

MK'nın 40. maddesinde padişahlık ve hilâfetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliği tahrik eden neşriyatta bulunulamaz yasağı getirilmekte ve bu yasağa aykırı hareket edenler, altı aydan üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılmaktadır (*RG*, 28 Mart 1931).

Padişahçılık ve hilafetçilik bakımından kanunda "Yolunda" neşriyat yapmaktan bahsedilmektedir. Yolunda neşriyat tabiri ise şiddet itibariyle, tahrike nazaran daha hafif olan fiilleri ihtiva etmektedir. Bu nedenle içinde hiçbir iradeye

tesir edici unsur mevcut bulunmasa dahi hilafetçiliği ya da padişahçılığı terviç edici yazılar yazmak suçun teşekkülü için yeterli olmaktadır (Dönmezer, 1946: 88).

3.3.2.6. Yayınlanması Suç Olan Yazılar

MK'de hemen bütün diğer Avrupa kanunları gibi bazı yazıların neşrinin yayınlanması suç teşkil etmektedir. Bu yayınların neden suçlar MK'nin ilgili maddelerinde gösterilmektedir. Kanunun bu hususa taalluk eden hükümlerinin mühim bir kısmı, izahı icap ettirmeyecek kadar açık olarak belirtilmektedir.

Yayınlanması yasak olan haberler ise şöyledir:

1- İddianamenin, son tahkikatın açılmasına müteallik kararın, bir cürme ait her hangi tahkikat evrakı ve vesikaların duruşmada okunmazdan evvel neşri memnudur. Ancak mahkemenin veya müddeiumuminin müsaadesiyle ve bütün gazetelere birden icrası lâzım gelen tebliğlerine tevfikan bu vesikaların neşri caizdir.
2- İspatı caiz olmayan sövme ve hakaret davasına ait zabıtların ve buna müteallik şikâyetnamelerin aynen ve hulâsaten neşri dahi memnudur.
3- Münderecatı umumî edep ve ahlâka dokunabilen tıbbı adlî raporlarının da neşri yasaktır.
4- Muhakemesinin gizli olması kararlaştırılan dava zabıtlarının da mahkemenin müsaadesi olmadıkça neşri memnudur.
5- Ceza tahkikatı başladıktan sonra ilk tahkikat esnasında tahkikat hâkiminin muvafakatinin inzimamile ve hazırlık tahkikatı esnasında yalnız cumhuriyet müddeiumumisinin emrile yapılmakta olan tahkikata ve adlî muamelelere müteallik havadislerin ve cürmü yapanlarla cürme kurban olanların fotoğraflarının neşri menedilebilir. Buna muhalefet ancak müddeiumuminin bu baptaki yazılı emrinin gazete veya mecmua idarehanesine tebliğinden itibaren bir suç olur ve yazan 10 liradan 100 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır.
6- Neşri, caiz eski bir ilâmın suiniyetle ve yeni bir hükmün kezalik suiniyetle tekrar neşri sövme ve hakaret iddiasile takibat yapılmasına ve ceza verilmesine mâni değildir.
7- Mahkeme müzakerelerinin neşri memnudur.

8- Bir ceza davasının başlamasından son hükmün verilmeşine kadar hâkim ve mahkemenin kararlan ve muameleleri hakkında mütalaa serdedilemez.
10- İntihar edenlerin veya intihara teşebbüs edenlerin resimleri neşredilemez.
12- Haklarında dava açılan gazeteler takibat hakkında tek ve basit bir iş'ardan başka hiç bir sebep ve bahane ile bir şey yazamaz.
13- Memurların ve ordu mensuplarının gönderdikleri tenkit edici mektupları yayınlanamaz (Dönmezer, 1946: 94-100).

Diğer taraftan gazeteler, neşri mecburi olan yazıları yayınlamak zorundadır. Bunların başında mahkeme kararıyla gönderilen tekzip yazıları yer almaktadır. Neşriyattan dolayı mahkum edilen gazete veya mecmua mahkeme hükmünü neşretmezse aynı mahkeme gazeteyi 200 lira ağır para cezasına çarptırmaktadır. Yayınlanmamakta ısrar edildiği takdirde ise her geçen gün için ayrıca 100 lira daha para cezası verilmektedir (Dönmezer, 1946: 100).

3.3.2.7. Matbuat Suçlarından Dolayı Mesuliyet

Matbuat suçlarından dolayı mesuliyet, MK'nin 27. "*Her gazete veya mecmuanın neşriyatından doğan mesuliyet umumî neşriyatı filen idare eden zat ile bu gazete veya mecmua sahibine aittir. Muharrirler kendi imzalarını taşıyan yazılardan ve ressamlar yine imzaları ile çıkan resimlerden dolayı hem fiil olarak gazete sahibi ve umumî neşriyatı idare eden zat ile birlikte mesul olurlar. Müstear nam ile veya imzasız ve remizli imza ile intişar eden yazılar memleketin dahilî ve haricî emniyetine ve esrarı askeriyeye ait ise muharrirlerinin hüviyetlerini Cumhuriyet Müddeiumumisi her istediği zaman gazete veya mecmuanın sahiplerinden ve umumî neşriyatı idare edenlerden sorabilir. Talep olunan bu malûmatı vermezler veya yanlış olarak verirlerse gazete veya mecmua intişar etmekte olduğu halde mahkemeden alınacak karar üzerine kapatılır ve neşriyatın mahiyetine göre yapılacak kanunî takibat hariç olarak bundan dolayı üç aydan eksik olmamak üzere hapsolunur. Şu kadar ki takibat yapılmadan evvel istenilen malûmat bildirilecek olursa terettüp edecek cezanın dörtte üçü ve takibat esnasında bildirilirse yarısı indirilir. Muhbir ve muharrirler ve yazı işleri müdürü tasni ettikleri veya asılsız olduğunu bildikleri haberlerin neşrinden mütevellit suçlardan mesul olup*

gazete veya mecmuanın sahibi ile umumî neşriyatını idare eden kimse de Ceza Kanununun 65'inci maddesi mucibince müşterek sayılırlar" ve TCK'nın 64. "*Bir kaç kişi bir cürüm veya kabahatın icrasına iştirak ettikleri takdirde fiili irtikap edenlerden veya doğrudan doğruya beraber işlemiş olanlardan her biri o fiile mahsus ceza ile cezalandırılır. Başkalarını cürüm ve kabahat işlemeğe azmettirenlere dahi aynı ceza hükmolunur. Ancak fiili icra edenin onu işlemekte şahsi bir menfaati olduğu sabit olursa azmettiren şahsın cezası, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis yerine yirmi dört sene ve müebbet ağır hapis yerine yirmi sene ağır hapistir. Sair cezaların altıda biri indirilir*" maddesinde belirtilmektedir (*RG*, 28 Temmuz 1931, *RG*, 13 Mart 1926). Matbuat suçundan dolayı asli fail sıfatıyla mesul olan şahıslar genel neşriyatı fiilen idare eden zat ile gazete ve mecmuanın sahibi olmaktadır. Yani ceza önce bu şahısları kapsamaktadır. Fakat aynı zamanda muharrirler kendi imzalarını taşıyan yazılardan ve ressamlar imzalarıyla çıkan resimlerinden dolayı, Ceza Kanunu'nun 64. maddesi mucibince suçlu sayılmaktadır. Dönmezer'e göre (1946: 110) 27. maddenin 1. ve 2. fıkralarına istinad eden bu sistem, müteselsil mesuliyet rejimidir. Ancak kanunun rejimi, diğer memleketler mevzuatına nazaran. Esaslı bir hususiyet taşımaktadır. Bu aynı zamanda gazete sahibinin de asli fail sıfatını taşımasını sağlamaktadır.

Asılsız olduğu bilinen haberlerin neşrinden doğacak suçlar TCK'nın 161 ve 358[39], MK'nin de 33 ve 34.[40] maddelerinde ifade edilmektedir. Bu suçların oluşması halinde roller değişmekte, suç teşkil eden yazıyı yazanlarla beraber yazı işleri müdürü asli suçlu sıfatıyla takip olundukları halde gazete veya mecmuanın sahibi ile

---

[39] TCK, Madde 358: Her kim yalan havadis neşir ve işaasiyle veya sair hileli vasıtalar ile umumi pazarlar yahut ticaret borsalarında amele ücretlerinin veya erzak veya emtia yahut umumi pazarlarda alınıp verilen veya esham borsalarına kabul edilen evrak ve senedat piyasasının artıp eksilmesine sebebiyet verirse üç aydan üç seneye kadar hapis ve yüz liradan beş yüz liraya kadar ağır cezayı nakdi ile cezalandırılır (RG, 13 Mart 1926).

[40] MK, Madde 33-34: Millî paranın kıymetini düşürecek veya dahil veya hariçte bu paraya karşı itimadı sarsabilecek vak'aları tasni veya tahrif ederek neşir ve işae edenler üç aydan üç seneye kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasile cezalandırılır. Türk Ceza Kanunu hükümleri haricinde olarak matbuatta bilerek yanlış metinler veya bir kimseye atfedilmiş vesikalar yahut haddi zatinde doğru, fakat mündericatı tahrife uğratılmış metinler neşredenler bir haftadan bir aya kadar hapis ve 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm olurlar (RG, 28 Temmuz 1931).

genel neşriyatını idare eden ise TCK'nın 65. maddesi kapsamında suça ortak sayılmaktadır[41] (Dönmezer, 1946: 111).

3.3.3. Türk Basın Birliği

Millî Şef döneminde basının kontrol altına alındığı en önemli araçlardan birini de 27 Haziran 1938'de kabul edilen ve 14 Temmuz 1938'de yürürlüğe giren Türk Basın Birliği (TBB) kanunu oluşturmuştur.

1935 yılında toplanan Türk Basın Kurultayı'nda[42] gazetelerin tirajlarının arttırılması, ilçe ve köylere ulaştırılması için gereken çalışmaların yapılması belirtilmesine rağmen asıl çalışma hükümetin yani tek parti otoritesinin basın üzerinde daha fazla nasıl etki kurabilir düşüncesi üzerinde yürümüştür (Evsal, 1987: 57). Basını tek parti otoritesinin daha çok emrine sokan ve 1946 yılına kadar

---

[41] Matbuat suçlarıyla ilgili mesuliyet konusu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Dönmezer, Sulhi (1943), Matbuat Suçlarından Dolayı Mesuliyet Meselesi, İstanbul: Kenan Matbaası

[42] Türk Basın Birliği'nin kurulması düşüncesi 1935 yılındaki Türk Basın Kurultayı'nda ele alınmıştır. Kurultay'ın ardından Dahiliye Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun Başvekalete gönderdiği yazı Basın Birliğinin işlevi hakkında önemli bilgi vermektedir (BCA, 030.10.00.84.554.14): Birinci Basın Kurultayı son toplantısında gazetelerin kültür seviyesini yükseltmek ve gazeteciler arasında Türkiye mikyasında bir birlik vücuda getirmek, hükümetle matbuatın daha verimli daha faydalı bir şekilde temaslarını temin etmek üzere bir heyet seçmiştir. Bu heyet gelecek seneye kadar bir meslek birliğinin esas nizamnamesini hazırlayacak ve kurultayın dileklerini yerine getirmeğe çalışacaktır.
Kurultayca seçilen heyet vekâletinize başvurarak isteklerini anlatmıştır. Kurultay heyetinin istekleri vekâletimizce onaylanmıştır. İstekler arasında başlıca memleket işleri üzerinde gazetecilerimize salahiyetli ağızlar tarafından doğru ve mufassal malumat verilmesi ricası vardır. Kurultay heyetinin bu isteğini verimli bir hale koymak için düşündüğümüz esaslar şunlardır:
1- Ankara'da muhabiri bulunan gazetelerin mümessilleri her gün saat ikiden üçe kadar Vekaletimiz. Matbuat Umum Müdürlüğünde hazır bulunacaklardır. Hükümet dairelerince verilmesi lazım görülen direktifler ve malumat bu müddet içinde kendilerine bildirilecektir.
2- Gazetecilere verilecek malumatın esaslı ve gazeteler tarafından derinden kavranabilmesi için mevzuu bahis meselelerin alakalı dairenin salahiyetli bir memuru tarafından Matbuat Umum Müdürlüğünde gazetecilere bizzat izahı zaruri telakki edilmektedir. (Meselâ tuz vergisi hakkında gazetelerimizin geniş neşriyat yapabilmeleri için meseleye vukufu olan salahiyetli büyük memurun Matbuat Umum Müdürlüğümde kendisini dinlemek üzere hazır tutulan gazetecilere bu hususta malumat vermesi ve sorulacak suallerle istenecek mütemmim malumata cevap vermesi gibi).
3- Gazeteciler tarafından sorulan, haricinde malûmat istenen meseleler hakkında daha önceden ait olduğu makam haberdar edilecektir.
Gazetecilerin ileri sürdükleri mütalâaalara göre en çok şikâyetler iyi haber alamamaktan ileri gelmektedir. Hem devletçe lüzumlu-görülen direktiflerin verilmesi hem de doğru haber alabilmek için bütün memleketlerde tatbik edilegelmekte olan bu usulün arz edilen şekilde bütün Vekâletlere tamimi ve haberlerin bu şekilde verilmesinin teminini rica ederim.

varlığını sürdüren Türk Basın Birliği'nin kurulmasının altında ise bu düşünce yatmaktadır.

Basın Birliği Kanunu ile gazeteler bu birlik altında toplatılmaktadır. Bu şekilde basınının tek bir çatı altında toplayarak, hükümetin denetimine daha kolay girmesi sağlanmıştır. Birliğin en dikkat çeken yanını ise basının kendi kendine sansür koyması oluşturmaktadır. Çünkü hükümet çeşitli konulardaki talimatnameleri basın birliğine bildirilecek meslekleri gazeteci olan birlik yetkilileri ise bu talimatnameleri basın kuruluşlarına iletecekti. Böylece oto kontrol adı altında oto sansür dönemi başlamıştır.

TBB Kanunu'nun görüşülmesi sırasında İçişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun sarf ettiği sözler basının bizzat hükümet tarafından kontrol altına alındığına işaret etmektedir:

> *"Kuvvetli bir inkişaf göstermiş olan bu müessesenin faaliyetinden, memleket menfaatleri ve millî maksatlar uğrundan en verimli ve en yüksek neticelerin alınması ve matbuatın yalnız bu yüksek hedefler istikametinde çalışmasının temini için teşkilatlı, disiplinli bir meslek haline getirilmesi ve mensuplarının hak ve menfaatler ile birlikte vazife ve mükellefiyetlerinin devlet eli ile nizam altına alınması lazım geleceği de bir hakikattir"* (İskit, 1943: 303).

Kanununn önemli yanını, m gazetecilerin mecburiolarak birliğe üye olmasıdır. Çünkü birliğe üye olmayanlara gazetecilik yapma yetkisi verilmemektedir:

> "*Madde-2: Birliğin kanunî azasını teşkil eden kimseler, birlik dışında gazetecilik meslekini icra edemezler. Bir gazete veya mcmuanın intişara başlamasından itibaren en çok bir ay içinde bu gazete veya mecmuanın sahihleriyle burada çalışan ve birinci maddede yazılı vasıf ve şartları haiz bulunan diğer gazeteciler birliğe yazılmak için müracaat etmeğe mecburdurlar. Bu mecburiyete riayet etmeyenler, birliğe kaydolununcaya kadar o yerin en büyük mülkiye âmirinin emriyle mesleklerini icradan menedilirler*" (*RG*, 14 Temmuz 1938).

TBB'nin amacı, beşinci madde de belirtilmiştir. 5. maddede birliğin faaliyetinin üyeler arasında birlik ve beraberliği sağlamak olduğu belirtilmesine

rağmen son cümlede cumhuriyetin menfaatleri doğrultusunda yayın yapılacak olması birliğin siyasi bir teşekkülden ibaret olduğunu ortaya koymaktadır:

> "*Madde-5: Birliğin teşkilinden maksat, birliğe dahil Türk basın mensuplarının maddî, manevî, ferdî ve müşterek menfaatlerini müdafaa ve temin etmek, meslekin şeref ve vekarını korumak, meslekte inzibat ve intizamı idame etmek, tesanüt duygularını kuvvetlendirmek, gazetecilik mektepleri veya meslek kursları açmak, beynelmilel meslek temasları yapmak, Türk basınını temsil etmek, matbuatı millî maksatlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmak, Cumhuriyetin menfaatlerine hadim kılmaktır*" (*RG,* 14 Temmuz 1938).

TBB'nin ilk kongresi, 10 Temmuz 1939 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Ankara'da Dahiliye Vekaleti Salonu'nda toplanan ve Dahiliye Vekili Saraçoğlu'nun açılış konuşması ile kongrenin yapılması da birliğin siyasi bir oluş olduğuna işaret etmektedir. Nitekim birliğin toplantısına katılan üyelerin önemli bir kısmının mebus olması ve yine Merkez İdare Heyeti ile Haysiyet Divanı'na gazeteci mebusların seçilmesi de siyasi oluşumu sağlamıştır.[43] Kanunun en önemli yapısını ise Merkez İdare Heyeti ve Haysiyet Divanı oluşturmaktadır. Bu iki idare ile bir taraftan basına direktifler verilirken, haysiyet divanı ile de cezalandırılmıştır.

3.3.3.1. Merkez İdare Heyeti

Merkez idare heyeti, birliğin en yüksek ve salahiyetli idare kolunu oluşturmaktadır. Merkez idare heyeti bir başkan ile 8-14 azadan mürekkeptir. Merkez İdare Heyeti'nin görev süresi iki yıldır. Müddeti biten üye yeniden heyet üyesi olabilmektedir. En önemlisi ise Merkez İdare Heyeti üyesi gazete ve mecmua sahipleriyle gazete ve mecmualarda çalışanlardan mürekkep olması gerekmektedir.

---

[43] İlk kongrenin ardından Birliğin Başkanlığına *Ulus* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay getirilmiştir. Merkez İdare Heyetliğine *Vakit* gazetesi sahibi ve Mebus Asım Us, *Ulus* gazetesi yazarı ve Mebus Ahmet Şükrü Esmer, *İkdam* gazetesi başyazarı ve Mebus Abidin Daver, *Vakit* gazetesi yazarı ve Mebus Sadri Ertem, *Akşam* gazetesi yazarı ve Mebus İbrahim Alaettin Gövsa, Anadolu Ajansı Müdürlerinden Kerami Kurtbay, *Son Posta* gazetesi başyazarı Selim Ragıp Emeç, *Yedigün* ve *Karikatür* Dergileri Sahibi Sedat Simavi getirilmiştir. Haysiyet Divanlığına ise *Ülkü* Dergisi genel koordinatörü ve Mebus Nafi Atıf Kansu, *Ulus* gazetesi Yazarı ve Mebus Necip Ali Küçüka, *Akşam* gazetesi sahibi ve Mebus Necmeddin Sadak, gazeteci yazar ve Mebus Reşat Nuri Güntekin, Mebus Halil Nihat Boztepe, *Yeni Sabah, Haber* Gazeteleri ile *Yedigün* dergisi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın getirilmiştir (*Cumhuriyet, Tan, Yeni Sabah,* 11 Temmuz 1942, Güvenir, 1991: 51-54).

İdare heyetine üye olabilmenin şartını, gazetecilik mesleğinde en az iki yıl çalışmış olmak oluşturmaktadır.[44]

Merkez İdare Heyeti'nin vazifeleri ise 12. maddede açıklanmıştır. Vazifeleri arasında hükümet ile matbuat arasında karşılıklı ilişkiye sağlamanın yanında üyeler arasındaki dayanışmayı da sağlamaktır. 12. Madde de yer alan vazifeler ise şöyledir:

a) Hükümetle matbuat arasında iş birliğini tanzim etmek ve bu maksatla birlik azalarına direktifler vermek;
b) Maluliyet, hastalık, işsizlik, ihtiyarlık, ve ölüm gibi hâdiselerin iktisadî, neticelerine karşı birlik mensuplarının ve ailelerinin korunmasını temin edecek yardım ve tekaüt sandıkları veya müşterek sigortalar tesis etmek;
c) Gazetecilik mektebi eri ve meslek kursları açmak;
d) Aza arasındaki anlaşamazlıkların hal ve izalesine çalışmak ve bu maksatla icabında haysiyet divanını harekete getirmek;
e) Birliğin hesaplarını tutmak, kadro ve bütçesini vücuda getirmek, umumî kongreye verilecek rapor ve bilânçoyu tanzim etmek;
f) Mıntıkaların idare ve hesap işlerini tetkik, teftiş ve murakabe etmek, mıntıkaların faaliyet tarzları hakkında lüzumlu göreceği direktifleri vermek;
g) Memleket dışında Türkiye matbuatını temsil edecek heyetleri veya murahhasları seçmek;
h) Umumiyetle, birlik işlerini tedvir etmek ve birliğin maksatlarına hadim her türlü faaliyetlerde bulunmaktır (*RG*, 14 Temmuz 1938).

[44] Türk Basın Birliği Kanunu Madde-10 ve 11: Merkez idare heyeti, umumî kongrenin murakabesi altında ve onun karar ve direktifleri dairesinde çalışan birliğin en yüksek ve salahiyetli idare uzvudur. Birliği idarî makamlar nezdinde ve üçüncü şahıslara karşı merkez idare heyeti temsil eder. Merkez idare heyeti bir reis ile 8 -14 azadan mürekkeptir. Umumî kongre tarafından iki sene müddetle intihab) olunur. Müddeti biten azanın yeniden intihabı caizdir. Merkez idare heyeti azasının, gazete ve mecmua sahipleriyle gazete ve mecmualarda çalışanlardan mürekkep olması şarttır. Merkez idare heyetine aza seçilebilmek için gazetecilik mesleğinde en az iki sene çalışmış olmak lâzımdır. Merkez idare heyetinin sayısı kadar da ayrıca yedek seçilir (*RG,* 14 Temmuz 1938).

3.3.3.2. Yüksek Haysiyet Divanı

Birlik mensupları arasında çıkacak şahsî anlaşamazlıklarla, meslek haysiyet ve şerefine taallûk eden meseleleri ve birliğin bu kanun ile tespit olunan maksatlarına aykırı hareketleri iddia olunan birlik mensuplarının vaziyetlerini tetkik ederek icap eden kararları vermek için de Yüksek Haysiyet Divanı kurulmuştur. TBB'nin bürolarının olduğu her yerde mıntıka haysiyet divanı kurulurken, Ankara'da Yüksek Haysiyet Divanı kurulmaktadır. Çünkü birliğin merkezini Ankara oluşturmakta ve dolayısıyla en son karar Ankara'da verilmektedir (*RG*, 14 Temmuz 1938).

Haysiyet divanları, alâkalı birlik mensuplarının veya doğrudan doğruya, yahut hükümetin talebi ile merkez veya mıntıka idare heyetlerinin müracaatı üzerine çalışma yürütmektedir. Ayrıca haysiyet divanları karar vermeden evvel suç isnat edilen basın kuruluşunu veya gazetecinin müdafaasını da almak zorundadır. Mıntıka haysiyet divanlarınca bir aya kadar meslek icrasından mene dair verilen kararlar da yüksek haysiyet divanına itirazda bulunulabilmektedir. Yüksek haysiyet divanı da itirazı yerinde gördüğü takdirde kapatma cezasına ihtara çevirebileceği gibi cezayı kaldırabilmektedir. İhtar cezasının en önemli yanını ise gazetelerde ilan edilmesi ve kongrelerde okunması oluşturmaktadır. Bu uygulama ile diğer gazetelerin de aynı suçu işlememesi için bir çeşit korkutma amacı da güdülmektedir. Bu açıdan her iki divan tarafından verilecek kararlarda filin mahiyet ve derecesine, adalet ve hakkaniyet esaslarına dikkat edilmektedir. Birlikten çıkarılan gazete veya gazeteci ise cezası bitene kadar hiçbir şekilde gazetecilik yapamamaktadır. Gazetecilikten men edilen birlik üyelerini işe alan basın kuruluşlarına ise beş liradan yirmi beş liraya kadar para cezası verilmektedir (*RG*, 14 Temmuz 1938).

Kanunda genel itibariyle amaç, basının tam anlamıyla kontrol altına alınmasıdır. Direk basını kontrol altına almak yerine kendi içinde oluşturacağı bir kuruluş ile kontrol altına alınması sağlanmıştır. Bu sayede doğrudan basına müdahale edilemeyeceği için demokratik bir ortamın olduğu gösterilmektedir. Ancak kanun içeriği, sansür talimatnamesinden farksız bir yapı oluşturmaktadır. Üyeler arasındaki her türlü anlaşmazlık bu birlik tarafından çözüleceği gibi hükümet talimatnameleri,

yine bu birlik tarafından basına aktarılacaktır. Bu şekilde hükümet, doğrudan basına talimat vermediği için de basının özgür olduğu gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

3.3.4. Örfi İdare Kanunu

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında devam eden süreç içinde gazetelerin kontrole tabii tutulduğu bir diğer düzenlemeyi, 25 Mayıs 1940 yılında yürürlüğe giren Örfi İdare Kanunu (ÖİK) oluşturmaktadır.

Kanunda matbuatı ilgilendiren kısımı, Örfî İdarenin Vazife ve Salâhiyetlerinin belirtildiği 3. maddenin 6. fıkrasında geçmektedir. Bu madde ile Sıkıyönetim Komutanı'na doğrudan gazeteleri kapatma yetkisi verilmektedir:

> "*Gazete, kitap vesair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten ithalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak*" (RG, 25 Mayıs 1940).

Sıkıyönetimin uygulandığı alan, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerini kapsamaktadır. Anadolu'da çıkan gazeteler, sıkıyönetimin dışında kalmıştır. Böyle olduğu için de sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatma ve baskı altına alınma olaylarıyla en fazla İstanbul basını karşılaşmıştır. Zaten o yıllarda gazetelerin önemli bir kısmı İstanbul'da toplanmaktadır. Sadece hükümetin yayın organı olan *Ulus*, Ankara'da yayın hayatını sürdürmektedir. Onun için *Ulus* gazetesi İstanbul'da yaşanan olumsuz bir durumu manşete taşısa bile ceza almamakta ama buna karşılık İstanbul gazeteleri kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

11 Mart 1941'de İstanbul Perapalas Oteli'nde meydana gelen ve Almanya Büyükelçisi Von Papen'e karşı gerçekleştirilen suikast girişimini İstanbul gazeteleri gibi Ulus gazetesi de yayınlamasına rağmen kapatma cezası sadece İstanbul basınına verilmiştir. *Yeni Sabah, Vatan, Hakikat* ve *Halk* gazeteleri üç gün, *Vakit, Tan, Son Posta, Tasvir-i Efkâr, Akşam* ve *Demokrat Politika* gazeteleri ikişer gün müddetle Örfi İdare Komutanlığı tarafından kapatılmıştır (*İkdam, Ulus,* 13 Mart 1941).

Örfi İdare Komutanlığı'nın gazeteleri kapatma yetkisi kanunda belirtilmesine rağmen, hükümet tarafından arzu edilmeyen yayınların önüne geçmesi için sık sık talimatlar verilmektedir. Bu anlamda Müsteşar Vehbi Demirel'in Başvekil Refik Saydam'a gönderdiği (BCA, 030.01.00.00.17.96.10.), "*İdare-i Örfiye Kumandanı General Ali Rıza'ya telefonla gazeteler hakkındaki emirlerinizi tebliğ ettim. Bugünden itibaren takviye edilen İstanbul Matbuat Bürosu ile daha sıkı temas ederek arzu edilmeyen neşriyatın önüne geçmeye çalışacağını vaat etti. Matbuata icap eden tebligatın ifa kılındığını saygılarımla arz ederim*" şeklindeki yazısı, matbuatın o yıllarda içinde bulunduğu baskı durumunu ortaya koymaktadır.

Bu gibi talimatlar neticesinde, sıkıyönetim komutanlığı tarafından sık sık gazeteler kapatılmaya başlamıştır. Hükümetin isteğine aykırı hiçbir yayına izin verilmemiştir. Basit bir haber üzerine komutanlık tarafından "*kapattım*" kararı verilerek gazeteler günlerce süren yayın yasağı ile karşı karşıya kalmıştır (Karakuş, 1977: 26). Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Artukal ise hükümetten aldığı geniş yetkiler ile kendini her gücün üstünde görmüştür. Sık sık gazetecileri yanına çağırmakta ve önemsiz yayınlar üzerinden emirler vermektedir. Haberlerin sadece ajanslardan verilmesinden tutun da hava durumunun verilmesine kadar onlarca konuda yasaklar getirilmiştir (Nadi, 1976: 108).

Olağanüstü durumlar nedeniyle verdiği kararlar temel hak ve hürriyetlere aykırı bir durum oluştursa da Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kapatma kararları, hükümet tarafından anayasa uygun olarak değerlendirilmektedir. 1946 yılında Bakanlar Kurulu'na kapatma yetkisi veren 50. maddenin kaldırılmasına rağmen *Yeni Türkiye* gazetesi sahibi M. Ali Gökberk'in iki gazeteye kapatma yetkisi veren Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kararının anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Başvekalete yaptığı itiraz kabul görmemiştir. Kabul görmeme nedeni olarak, anayasanın 86. ve ÖİK'in 3. maddesinin 4. fıkrasına[45] işaret edilmiştir (BCA, 030.01.00.00.65.402.61).

---

[45] Anayasanın 86. maddesi: Harp halinde veya harbi icap ettirecek bir vaziyet hususunda veya isyan zuhurunda veyahut vatan ve Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiilî teşebbüsat vukuunu müeyyit katî emarat görüldükte İcra Vekilleri Heyeti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umumî veya mevziî

1947 yılına kadar yürürlükte kalan sıkıyönetim kanunu ile basın, sürekli baskıyı üzerinde hissetmiştir. Sıkıyönetimin verdiği kararlar kesin olduğu için de gazeteler verilen emirlere uymaya azami derecede dikkat etmiştir. Ancak savaş yıllarının gazetecilik zorluğu da düşünülülüğünde zaman zaman yayınlarda emirlerin dışına çıktığı görülmektedir. Çünkü neyin yasak, neyin yasak olmadığı bilinmemektedir. Böyle durumlarda ise gazeteler kapatılmaktadır.

3.3.5. Basın Kartı Nizamnamesi

Millî Şef, döneminde basını yasa kapsamına alan bir diğer düzenlemeyi ise Basın Kartı verilmesi oluşturmaktadır. Matbuat Umum Müdürlüğünce hazırlanan ve Devlet Şûrasınca tetkik edilen 19 Şubat 1942 tarihinde Basın Kartı Nizamnamesi kabul edilmiştir (*RG*, 18 Mart 1942). Nizamname, 3511 sayılı Basın Birliği Kanununun 31'inci maddesinde yer alan, "*Birlik mensuplarına merkez idare heyetinin talebi ile Dahiliye Vekâleti tarafından birer (Basın Kartı) verilir. Bu kartların verilme şartları, meriyet müddeti, kartların hâmillerine temin edeceği kolaylıkların nelerden ibaret olacağı bir nizamname ile tespit olunur*" hükmü gereğince hazırlanmıştır (*RG*, 14 Temmuz 1938).

Basın Birliği'nin 1939 yılında kurulmasına rağmen çalışmaların yavaş ilerlemesi sonucu basın kartlarıyla ilgili kanun 1942 yılında hazırlanabilmiştir. Bu tarihe kadar geçen zaman için de Matbuat Umum Müdürlüğü'nce onaylanarak gazetecilere geçici basın kartı verilmiştir. Kanunun çıkmasından sonra da bu geçi kartların yılsonuna kadar yürürlükte kalması nedeniyle tüzük gereğince basın kartı verilmesine Matbuat Umum Müdürlüğü'nce 1 Ocak 1943 tarihinde başlanmıştır (Yücel, 1995: 40).

---

idare-i örfiye ilân edebilir ve keyfiyet hemen Meclis'in tasdikine arzolunur. Meclis idare-i örfiye müddetini, indelicap tezyit veya tenkis edebilir. Meclis müçtemi değilse derhal içtimaya davet olunur. İdarei örfiyenin fazla temadisi Meclisin kararma mütevakkıftır. İdarei örfiye, şahsi ve ikametgâh masuniyetlerinin, matbuat, müraselât, cemiyet, şirket hürriyetlerinin muvakkaten takyit veya taliki demektir. İdare-i örfiye mıntıkasıyla bu mıntıka dahilinde tatbik olunacak ahkâm ve muamelâtın sureti icrası ve harp halinde dahi masuniyet ve hürriyetlerin tarzı takyit ve taliki kanunla tesbit olunur. Örfi İdare Kanunu'nun 3. maddesinin 4. fırkası: Gazete, kitap vesair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten ithalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak.

Bir gazetecinin basın kartı alabilmesi için ise Türk Basın Birliği'ne üye olması, birlik duhuliyeleri ile iştirak hisselerini ve Yardım Sandığı borçlarını tamamıyla ödemiş olması gerekmektedir. Ayrıca meslek icrasından muvakkaten menedilenlerle bu nizamnamede tespit olunan hallerde muayyen bir müddet içinde kart taşıma salâhiyetini kaybedenler bu haktan o müddet içinde mahrum edilmektedir.

Kanun kapsamında basın kartları Sarı, Yeşil ve Mavi olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır:

Sarı Basın Kartı: Basın Birliği Kanununun birinci maddesinde gösterilen birlik azalarına.

Yeşil kart: Basın Birliği Kanununun 3 üncü maddesinde gösterilen yardımcı azaya.

Mavi kart: Basın Birliği Kanununun 3 üncü maddesinde gösterilen misafir azaya verilmektedir (RG, 18 Mart 1942).

TBB Kanunu'nun üçüncü maddesinde yardımcı aza ile misafir aza konusunda şöyle denilmektedir:

> "*Meslekten çekilmiş gazetecilerle serbest muharrirler (yardımcı) ve yabancı gazete ve mecmuaların Türkiye'de çalışan Türk veya ecnebi muhabirleri ile Türkiyede çıkan ecnebi gazete ve mecmualarında çalışan ve birinci veya bu maddede yazılı sıfatlarda bulunanlar (misafir) adile ve merkez idare heyetinin kararile birliğe kabul olunabilirler. Bunlar birlik içinde intihab etmek ve edilmek hakkını haiz değildirler. Kongre müzakerelerinde bulunabilirler, fakat reye iştirak edemezler*."

Sarı Basın Kartıyla birlikte sağlanan kolaylıklar ise kanunda şu şekilde belirtilmektedir:

A– Basın kartı hâmilleri, kartlarını ibraz etmekle, Devlet veya belediyelerce veya buralar adına iş yapan müesseselerce gerek şehir dâhilinde gerek şehirlerarasında işletilme idarelerinin haiz oldukları salâhiyete dayanarak tenzilâtlı veya parasız olarak yapabildikleri seyahat kolaylıklarından istifade ederler.

B– Kart hâmilleri, resmî ellerle idare edilip girilmesi ücrete bağlı bulunan konferans, müze, galeri, sergi, stadyum ve hipodromlarla buna benzer yerlere parasız olarak girerler.
C– Kanunen veya idareten gizli bir tahkik veya muameleye sahne olmayan her türlü hâdise ve toplantı yerlerine kart hâmillerinin serbestçe girip çıkmalarına müsaade edilir.
Ç– Matbuat Kanununun 21'inci maddesinin diğer hükümleri mahfuz olmakla beraber, basın kartı, hâmilini bu maddede zikredilen hüviyet varakasının taşınmasından vareste kılar.
D– Basın kartı, hâmilleri için, bu nizamname ile muayyen olan hususlarda hüviyet varakası, hüsnühal şahadetnamesi ve ikametgâhı müsbit vesika yerine kaim olur.
E– Kart hâmilleri, hususi mahiyeti haiz olmayan her türlü törenlere davetli sıfatıyla kabul olunurlar ve vazifelerini en kolay ifa edebilecekleri mevkii alırlar (*RG*, 18 Mart 1942).

Ancak verilen bu haklardan her kart sahibi yararlanamamaktadır. Sarı basın kartı sahipleri bütün maddelerden yararlanırken, yeşil kart sahipleri B, C, Ç, D fıkralarından, mavi kart sahipleri mütekabiliyet şartı ile A, B fıkralarından yararlanabilmektedir. Basın kartlarının süresi 1 yıldır ve kartlar her yıl yenilenmek zorundadır.

Basın kartlarından sadece verilen şahıs sorumludur. Kartı ne sebeple olursa olsun bir başkasına vermek veya başkasına ait kartı kullanmak yasaklanmıştır. Kart üzerinde bir değişiklik veya kopyasını yapanlar ise Yüksek Haysiyet Divanı ile birlikten çıkarılmaktadır. Ayrıca bu tür hareketlerde bulunanlar, gerekli cezalara çarptırılmaları için savcılıklara bildirilmektedir. Basın kartı aldıktan sonra iştirak hisselerini veya yardım sandığı borcunu muntazam ödemeyen azanın kartları, idare heyetlerince geri alınmakta ve borçlarını ödedikleri takdirde kartları kendilerine iade edilmektedir.

Basın Kartı Nizamnamesi'nin kabulünden önce, geçici basın kartlarının verilmesiyle birlikte gazetecilere Devlet Demir Yolları ve Devlet Deniz Yolları'nda

bazı avantajlar getirilmiştir. Münakalat Vekaleti (Ulaştırma Bakanlığı) nezdinde Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından yapılan teşebbüsler neticesinde Basın Kartı taşıyan gazeteciler için Devlet Demiryolları ile Devlet Deniz Yollarında ilk indirim ve kolaylıklar uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre demir yollarında birinci mevki 15 günlük biletler 10 lira, ikinci mevki biletler 7,5 lira, üçüncü mevki biletler 4,5 lira, aylık biletler ise birinci mevki 1,5 lira, ikinci mevki 10 lira ve üçüncü mevki 7 lira olarak belirlenmiştir. Denizyollarında, günlük siyasi gazeteler için her gazeteye sınırlı sayıda paso verilmiş ve bunlar da şehir hatlarında geçerli olmuştur (Kardeş, 1980: 31).

1942 yılında kabul edilen bu nizamnamenin ardından gelişen şartlar içinde hükümet, Basın Kartı Nizamnamesi'nin maddelerinde değişikliğe gitmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelişen demokrasi içinde nizamname, 1950'ye kadar üç kez değişikliğe uğramıştır.

3.3.6. Matbuat Umum Müdürlüğü

CHP'nin tek parti zihniyeti içinde basını yönlendirmede kullandığı araçlardan birini de Matbuat Umum Müdürlüğü oluşturmuştur. Savaş boyunca basın, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün direktifleri doğrultusunda yönetilmiştir (Kabacalı, 2005: 197). Hükümet resmen sansür koymakta kaçınıyordu fakat diğer yandan yayınlanmasını istemediği konular hakkında ise müdürlük aracılığıyla sürekli direktif vermiştir. Verilen bu direktiflere uyması zorunluluktur. Verilen emirlere uymayan gazeteler, kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Sertel, 2001: 208). Hükümet tarafından da Matbuat Umum Müdürlüğü'ne ayrı önem verilmiştir. Savaşın ilerleyen safhalarında demokratik sürece geçişte de müdürlüğün yapısında ve isminde önemli değişikliklere gidilmiştir.

Savaş ihtimalleri arttığı bir sırada, dünyada gelişmeleri takip önemli bir konuyu oluşturmuştur. Türkiye Her ne kadar savaşa katılmak istemese bile, gelişen olaylar neticesinde siyasetini şekillendirmiştir. Bu nedenle Başbakanlığa bağlı bir Matbuat Umum Müdürlüğü'ne ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Bu noktada ilk olarak Dışişleri Bakanlığı Müdürlerinden Halil Ali Ramazanoğlu, İstanbul'a gönderilmiş ve

hükümetin savaşla ilgili siyaset hakkında basını aydınlatmıştır. İki aydan fazla İstanbul'da kalan Ramazanoğlu, İstanbul basını ile hükümet arasında bir çeşit irtibat memurluğu yapmıştır (Kardeş, 1980: 32). 21 Eylül 1939'da Başvekâlet Matbuat Bürosu olarak hizmet vermeye devam eden kuruluş, 1940 yılında çıkarılan bir yasa ile Matbuat Umum Müdürlüğü doğrudan doğruya Başvekâlete bağlanmıştır (İskit, 1943: 312).

Yeni teşkilatın Genel Müdürlüğüne Selim Sarper getirilmiştir. Teşkilat Kanuna göre bir genel müdür yardımcısı, matbuat, radyo ve turizm müdürleri vardır. Masa teşkilatı devam etmektedir. AA için ayrılan yıllık ödenekleri Dışişleri Bakanlığından alınarak bu genel müdürlüğe aktarılmıştır. Genel müdürün iki tane baş müşavirliği bulunmaktadır. Bu kadrolara da Vedat Nedim Tör ile Burhan Belge getirilmiştir (Kardeş, 1980:32).

Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun kapsamında müdürlüğün başlıca vazifeleri şunlardır:

a) Memleket içinde ve dışında siyasî, iktisadî, içtimaî ve harsî hareketler bakımından bütün neşriyatı takip etmek
b) Memleket içinde ve dışında; millî siyaset ve menfaatlerimizi ihlâle matuf olabilecek propagandaları karşılamak, rejimin dâhilî ve haricî siyaseti hakkında efkârı umumiyeyi tenvir etmek ve icabına göre münasip göreceği vasıtaları kullanarak neşriyat yapmak ve yaptırmak
c) Millî ahlâk, haberlerin doğruluğu, yabancı tahrikât ve propagandalar, devlet icraatının efkârı umumiyeye lâyık oldukları ebat ve ehemmiyette arzı, millî kültür ve matbuat kanunları bakımlarından iç neşriyatı; Memleketlerin cihan siyasetindeki temayülleri, dahilî siyasetlerindeki tezahürleri, Türkiye ile olan münasebetleri ve kültür hareketleri bakımlarından haricî neşriyatı takip eylemek;
d) Millî matbuatın inkılâp prensiplerine, devletin umumî siyasetine ve memleket ihtiyaçlarına uygun olmasını temine çalışmak ve bunların meslekî inkişaf ve faaliyetleri için rehberlik etmek

e) Beynelmilel matbuat, radyodifüzyon ve turizm teşekküllerde meslekî temas ve münasebetlerde bulunmak

f) Matbuat Kanununun tatbikatına nezaret etmek

g) Radyodifüzyon postaları vasıtasıyla halkın siyasî, içtimaî, iktisadî, harsî ve bediî ihtiyaçlarını tatmin edecek programlar ihzarını ve tatbikini temin etmek

h) Memleket dâhilinde yapılan filmlerin senaryolarını ve hariçten gelen filmleri ve memleket sahnelerinin repertuarlarını kontrol etmek; resim, gramofon plâkları ve diğer bütün neşir vasıtalarını nezareti altında bulundurmak ve her hususta memlekete zararlı tesirler yapacak mahiyette olmamalarına dikkat etmek ve zararlı mahiyette gördüklerini yapılmasına mâni olacak tedbirler almak, halkımızı tenvire ve memleketimizi yabancı memleketlere tanıtmağa yarayan her nevi faydalı neşriyat ve senaryolar hazırlamak ve bu gibi eserler vücuda getirilmesine yardım ve bunun için lüzumlu vasıtaları tedarik etmek

i) İç ve dış turizmin millî siyaset ve iktisadî ihtiyaçlarımıza uygun ve memlekete faydalı olacak şekilde inkişafına hadım tedbirler almak ve memleket içinde turizm işlerini tanzim etmek ve bunları murakabe altında bulundurmaktır (RG, 28 Mayıs 1940).

Görüldüğü gibi müdürlüğe geniş yetkiler verilmiştir. Bu kadar geniş yetkinin verilmesi, savaşın getirdiği olağanüstü durumdandır. Savaşa girmemekte kararlı olan hükümet, savaşla ilgili olarak her türlü ihtimali de değerlendirmiştir. Basında çıkacak her türlü haberi çok dikkatli takip eden hükümet, Türkiye'yi savaşan taraflarla karşı karşıya getirecek yayınlara karşı tedbirlerini almıştır. Konuyla ilgili basına sık sık direktif veren müdürlük yetkilileri de bu yöndeki yayınların önüne geçmeye çalışmıştır. Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü vazifeleri bölümünde yer alan 4 maddenin d fıkrasındaki "*Millî matbuatın inkılâp prensiplerine, devletin umumî siyasetine ve memleket ihtiyaçlarına uygun olmasını temine çalışmak ve bunların meslekî inkişaf ve faaliyetleri için rehberlik etmek*" hükmü de aslında basının direk müdürlük tarafından kontrolüne imkan sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Umum Müdürlüğün işi oldukça yoğunlaşmıştır. Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte yeni matbuat idaresi Ulus'taki Koç Hanı'na taşınmıştır. Müdürlüğün faaliyet

yapısında ise önemli değişiklikler yaşanmıştır. İki yıldır devam eden yabancı radyoları dinleme servisi daha düzenli çalışmaya başlamış ve her gün radyolar neşriyatına ait yeni bültenler çıkmaya başlamıştır. Fotoğraf servisi, daha ziyade tekamül ettirilmiş ve ayrıca bir film servisi kurularak yerli aktüalite ve propaganda filmleri yapılıp sinemalara gönderilmiştir (İskit, 1943: 320).

Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü ayrıca çıkarılan ek kanunla birlikte 4266 sayılı kanun kapsamında 17 Haziran 1942 tarihinde AA Türk Anonim Şirketi ile 5 yıllık sözleşme imzalamıştır (*RG*, 23 Haziran 1942).[46] Sözleşme ile AA'nın neşriyat, bütçe ve kadrosuyla tatbikatının Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından murakabe edilmiştir. Ayrıca AA'nın hizmetlerini yerine getirmesi için Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü bütçesine konulan ödeneğin ajansa verilmesi, Matbuat Umum Müdürü'nün yetkisine bırakılmıştır. Diğer yandan, Matbuat Umum Müdürlüğü ve ajans teşkilat yapısında da ortak hareket etmiştir. Buna göre AA, Matbuat Umum Müdürlüğü ile mutabık kalarak Türkiye dâhilinde muhabir teşkilatını bütün vilayet merkezlerine teşmil etmektedir. Ajans önemli meselelerde, ayrıca muhabir göndermeyi de üstüne almıştır. Bunun yanında harici istihbaratı millî bir zaviyeden yapabilmek ve belli başlı merkezlerde muhabir bulundurmak üzere icap eden teşkilatı Matbuat Umum Müdürlüğü ile tetkik ettikten sonra karar vermektedir (İskit, 1943: 331-332).

Söz konusu sözleşme ile Matbuat Umum Müdürlüğü, devletin tek haber ajansı olan AA'yı da kontrolü altına alarak basın üzerinde tam bir denetim mekanizmasını kurmuştur. Anlaşma ile birlikte gelirleri umum müdürlük tarafından

---

[46] Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine dair 3837 sayılı kanuna ek kanun:
1- Matbuat umum müdürlüğü, Anadolu Ajansı'nın neşriyat ve istihbarat işlerini, bütçe ve kadrosu ile tatbikatını murakabe etmek ve ödenecek miktarı her yıl bütçesinin Anadolu Ajansı faslına konulan tahsisatı geçmemek, gelecek yıllara da sâri olabilmek üzere en çok beş yıllık bir mukavele akdine salahiyetlidir. Bu mukavelede ajansın umum müdürüyle idare meclisi âzalarının tâyin tarzları da tespit olunur.
2- 3837 sayılı kanunun 5. maddesi kaldırılmıştır.
Muvakkat Madde- Matbuat umum müdürlüğü 1942 malî yılı bütçesinin Anadolu Ajansı faslına ilâve edilen 150 000 liranın itası, birinci madde hükmüne göre mukavelenin akdedilmesine bağlıdır.
3- Bu kanun neşri tarihinden itibaren meridir.
4- Bu kanunun hükümlerini icraya Başvekil memurdur.

dağıtılacak olan AA zaman zaman ödenek almakta sıkıntı yaşamıştır. Özellikle Haziran ayında kabul edilmiş kanun kapsamında AA ile Matbuat Umum Müdürlüğü arasında mukavelenin aradan 7 ay geçmesine rağmen imzalanmaması tepkiye yol açmıştır. Çalışanların parasını ödemekte zorluk çektiklerini belirten AA Genel Müdürü, Başvekalete gönderdiği yazıda mukavelenin bir an önce imzalanmasını talep etmiştir ve aksi halde ajansın iflas edeceğini belirtmiştir (BCA, 030.10.0.0/85.560.15).

Gelişen süreçte Matbuat Umum Müdürlüğü sürekli kendini yenilemiştir. Savaşın getirdiği şartlar içinde görevler yeniden belirlenmiştir. Giderek artan propagandalara karşı Propaganda Müdürlüğü kurulmuştur. Radyoda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Propaganda müdürlüğüne Burhan Belge ve Radyo Müdürlüğü'ne ise Vedat Nedim Tör getirilmiştir (İskit, 1943: 334). Fakat son değişiklikler de ihtiyaçlara cevap vermeyince bu sefer teşkilat kanunda değişikliğe gidilmiştir. 16 Temmuz 1943 tarihinde kabul edilen Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilât, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun (RG, 22 Temmuz 1943) ile müdürlüğün yetkileri daha da arttırılmıştır.

Yeni teşkilat kanunun çıkması ise şu şekilde açıklanmıştır:

> "*Ehemmiyetleri öteden beri kabul ve teslim edilmiş bulunan matbuat ile dünyanın en genç, fakat en kuvvetli bir silahı haline gelmiş bulunan, radyo, 1939 Cihan Harbinin patlayıp bütün dünyayı ateşlere salması üzerine kat kat önem kazanmışlar, o kadar ki devletin bu iki cemiyet müessesesi üzerine dikkatle eğilmesi lüzumu, gün gibi aşikâr bir zaruret haline gelmişti. Çünkü millî propagandalar o kadar geniş bir kuvvet ve ehemmiyet kazanmış bulunuyorlardı ki, bir defa, beş defa, yirmi defa ve belki yüz defa boşa gitmiş ve hiçbir tesir yapmamış gibi görünen bir propaganda teşebbüsü, bir keresinde hedefine isabet edip matlup neticeyi hasıl eylediği zaman, lehine çalıştığı taraf için yalnız o teşebbüsün yapılması yolunda ihtiyar olunan masrafları değil, belki o güne kadar yapılmış ve zahirde müspet bir sonuç alınmamış gibi görünen bütün propaganda çalışmalarının her türlü masraflarını bir hamlede ödeyecek ve hatta bu masrafları ağza alınmayacak bir küçüklüğe düşürüverecek bir rolü oynayıveriyordu. Yurt için ve millî menfaatlerimiz için çalışan propagandanın bu önemine işaret ederken millî menfaatlerimize, devletimizin dâhili ve harici siyasetine, velhasıl bir kelime ile millî*

varlığımıza yöneltilen zararlı faaliyetleri körleştirmeyi ve bunlar hakkında halk ve cihan umumi efkârını aydınlatmayı hedef tutan gayretlere de gereken ehemmiyeti vermeyi ihmal eylememek lazım gelecektir... Geçirilen 3 senelik tecrübe devresinde gerek vazifelerin ihtisas dairelerine ve bu daire amirlerine gereği gibi dağıtılmamış bulunması ve gerekse bu vazifelere karşılık Umum Müdürlüğe ve teşkilat bölümlerine düşen salahiyetlerin sarih bir suretle çevrelendirilmemiş olması yüzünden tatbikatta pek çok zorluklara uğranmıştır. Hâlbuki millî varlığımız bakımından ehemmiyetleri yukarıdaki satırlarda tebarüz ettirilmeye çalışılmış bulunan matbuat, radyo ve turizm hizmetlerinin 1940 senesinden itibaren artmış ve daima da artmaya gitmiş ve gitmekte olan hayati değerleri karşısında bu hizmetleri tevdi edeceğimiz teşkilattan neler istediğimizi sarih surette bilmek ve bu vazifelere mukabil de kendilerini ne gibi salahiyetlerle teçhiz eylediğimizi açıkça ve tereddüde yer vermeyecek bir şekilde göstermek zaruridir. Belki de bu işin en önemli tarafıdır. Bu hükümlerden bir kısmının nizamnamelere bırakılması etrafında bir mütalaa ilk bakışta varid gibi görülebilse de projenin tetkikinden de anlaşılacağı üzere konulan hükümler bir nizamnameye mevzuu teşkil edecek mahiyetten çok başkadır. Ve bir kanun içinde yer almaları hukuki esaslara göre zaruridir..." (İskit, 1943: 336).

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü de aynı şekilde Başvekalete bağlanmıştır. Bu durum kanun görüşmelerinde tartışmaya neden olmuştur. Gaziantep Milletvekili Barlas, kurumun mahiyeti itibariyle doğurduğu sonuçların hukuk değil siyasi olması nedeniyle kurumun Meclis'e bağlı olması gerektiğini ve söz konusu kanunun Başvekile birçok sorumluluğu beraberinde getirdiğini de belirterek, şu soruyu sormuştur: "*Bu ağır yükler altında umumi siyasetin mesulü olan ve bütün vekaletlerin vazifelerinden mesul olan bir kimsenin bir de daha mühim daha esaslı bir vazifeyi doğrudan doğruya omuzlarına yüklemek bilmem doğru olur mu?*" Başvekil Şükrü Saraçoğlu ise Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü kanunun mevcut yapıyı devam ettirdiğini belirterek, şu şekilde cevap vermiştir: "*Bu kanun eskiden mevcut olan bir hükmü bu zaviyeden değiştirmiyor. Mevcut olan mesuliyeti idame ettiriyor. Bundan başka Başvekâlete merbut diğer müesseseler mevcuttur. Bunların da doğrudan doğruya siyasî mesuliyeti, hiç şüphe yok ki, Başvekilin omzundadır. Nihayet arkadaşın bu büyük meseleyi bütün etrafıyla tetkik etmek arzusunda ise ve onun için söylemişlerse bir teklif yaparlar, onu hep beraber tetkik ederiz. Siyasî mesuliyet bakımından Başvekâlete merbut müesseselerin hepsinin mesuliyeti Başvekilin sarahaten omzundadır"* (*TBMMZC*, 16 Temmuz 1943).

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilâtı'nın en önemli yanı, birçok daire ve kuruldan oluşmasıdır. Matbuat Umum Müdürlüğü bir Umum Müdürün emri altında, Matbuat, Radyodifüzyon ve Turizm Müdürlüklerinden ve bunların bürolarından teşekkül ederken 48 maddeden oluşan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün yapısı ise 15 daire ile 3 kuruldan oluşmaktadır. Söz konusu kurul ve daireler şunlardır:

Daireler:

1. *Büro Müdürlüğü*
2. *Etüt Heyeti*
3. *Hukuk Müşavirliği*
4. *Fen Heyeti*
5. *Teftiş Heyeti*
6. *İç Yayın Dairesi*
7. *Dış Yayın Dairesi*
8. *Radyo Dairesi*
9. *Turizm Dairesi*
10. *Basım ve Dağıtım Dairesi*
11. *Zat İşleri ve Muamelât Müdürlüğü*
12. *Levazım Müdürlüğü*
13. *Evrak ve İstatistik Müdürlüğü*
14. *Mıntıka Müdürlükleri*
15. *'Basın Ataşelikleri*

Kurullar:

16. *İş Birliği Kurulu*
17. *Söz komiteleri*
18. *Müdürler Encümeni* (*RG*, 22 Temmuz 1943).

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün görevleri, kanunun gaye kısmını oluşturan birinci bölümde verilmiştir. Müdürlüğün görevlerinin ilk bölümde verilmesi ilginç bir durum oluşturmaktadır. Görevlerin ilk bölümde verilmesi bir anlamda basına verilen bir mesajdır. Böylece hükümet, müdürlüğün vazifelerini ilk

bölümde vererek basının bu kurallar çerçevesinde hareket etmesini yönlendirmek istemiş olmalıdır.

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün vazifeleri ise şu şekilde belirlenmiştir:

1- Söz, ses, yazı, resim, filim, plâk ve bunlara benzeyen basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak yurdun medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasi olay ve gelişmeleri içeride ve dışarıda doğru olarak tanıtmak ve yaymak
2- Cumhuriyet Hükümetinin iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayım vasıtalarına ve umumi efkârına doğru olarak aksettirmek
3- Yabancı memleketlerin birinci fıkrada yazılı neviden faaliyetlerini ve olaylarını, yurdun ilgili makamlarının bilgisine ve halk efkârına ulaştırmak
4- Millî menfaatlerimiz için zararlı tesirler yapabilecek basın yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti hakkında halk efkârını aydınlatmak ve bu gibi faaliyetleri tetkik ve murakabe etmek
5- İç ve dış turizmi idare, tanzim, teşvik ve murakabe etmek (*RG,* 22 Temmuz 1943).

9 ve 10 maddelerde ise iç ve dış yayın dairesinin vazifeleri şu şekilde yer almıştır:

İç Yayın Dairesinin Vazifeleri
1- İç yayın ve basını takip etmek
2- Matbuat ve Basın Birliği kanunları hükümlerinin tatbikine nezaret etmek
3- Basın ve yayın hareketlerinden vekâletlerle devlet daire, müessese ve teşekküllerini ilgilendirenlerini bunların bilgilerine ulaştırmak
4- Basın Birliği ve diğer meslekî teşekküllerle Umum Müdürlük arasındaki iş birliğini sağlayıcı muameleleri yürütmek
5- Basın ve yayın mensuplarına ait meslekî sicilleri kurmak ve işlemek
6- Umum Müdürlüğe ait diğer işlerden umumiyetle iç yayın ve basınla ilgili olanlarla meşgul olmak
Dış Yayın Dairesinin Vazifeleri:
1- Yabancı yayın ve basını takip etmek

2- Yabancı yayın ve basın hareketlerinden vekâletlerle Devlet daire müessese ve teşekküllerini ilgilendirenlerini bunların bilgisine ulaştırmak

3- Yabancı basın ve yayın teşekkülleri ve mensuplarıyla olan muameleleri yürütmek ve bunlara ait meslekî sicilleri kurmak ve işlemek

4- Umum Müdürlüğe ait diğer işlerden umumiyetle yabancı yayın ve basınla ilgili olanlarla meşgul olmak (*RG*, 22 Temmuz 1943).

1942 yılında kabul edilen 'Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilât, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun', herhangi bir değişikliğe uğramadan 1949 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1949 yılında ise Başbakanlığa bağlı Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü kurulmasıyla kurum, yapısal anlamda değişikliğe gitmiştir (*RG*, 28 Mayıs 1949).

3.4. II. Dünya Savaşı ve Basının Zor Yılları

İkinci Dünya Savaşı yılları basın açısından en zorlu yılların başında gelmektedir. Savaş döneminde CHP iktidarı için en önemli sorunu, ülkenin savunması ve bu kapsamda ortaya konan dış politika oluşturmaktadır (Kili, 1976: 86). Dış politikanın özünü, denge siyaseti kapsamında ülkeyi savaştan uzak tutmak oluşturmaktadır. Ülkeyi savaşa sokmama anlayışı, beraberinde basın üzerinde baskıların artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle savaş sürecinde, birçok defa basına talimatlar verilmekte ve Türk Basınının millî menfaatler çerçevesinde yayın yapması noktasında telkinlerde bulunulmuştur.

1939 yılındaki Birinci Basın Birliği Kongresi'nin açılışında Dahiliye Vekili Faik Öztrak'ın yaptığı konuşma, basının millî menfaatler etrafında hareket etmesi ve bu anlamda Millî Şef'in emirlerine uyması gerektiğini ortaya koymaktadır:

"*Memleket ve millet işlerinin mesuliyetini beraber ve müştereken taşıyoruz. Sizi de kendimiz kadar vazifeli ve mesuliyetli biliyoruz. Hür fakat ciddi ve vukarlı memleketin yüksek menfaatlerine daima dikkat ve hürmet eden matbuat medeni ve dürüst bir idarenin müstağni olamayacağı bir yardımcıdır… Bu büyük eserde ebedi şefin en yakın arkadaşı ve milletin hakiki göz bebeği olan Millî Şefimiz ve Reisi Cumhurumuz İsmet İnönü'nün her vesile ile matbuat ve onun hürriyeti*

hakkında bize ne güzel dersler verdiğini hepiniz bilirsiniz. Matbuatın esas prensipleri demek daha doğru olan bu işaretlere uymak hepimiz için millî ve vatani vazife olduğunu hatırlatmak bizim için borçtur…" (*Tan*, 11 Temmuz 1939).

İnönü'ye göre basın hürriyetinden önce hükümet rejiminin müdafaası gelmektedir. Bunun için de propagandalara karşı neşriyatın denetim altına alınması önem taşımaktadır:

"*Cumhuriyetin müdafaası için kanunlar, mümkün olduğu kadar tarif ve tafsil olunan ahvalde birçok müeyyideler koymuşlardı. Fakat propaganda henüz bütün ihtimalatı tarif ve tespit olunan bir fen olarak görülmediği için, propagandanın tahavvülatı evvelden tahmin edilemez. Binaenaleyh cumhuriyetin müdafaası hükümetin hassa bulunacağı ilk ve en mühim vazife olacaktır. Bütün neşriyatı bu nokta-i nazardan takip ederiz*" (Yücel, 1946:268).

CHP'nin üzerinde en fazla durduğu noktayı dış politikayla ilgili haberler oluşturmaktadır. İnönü'nün izlediği denge siyaseti üzerine basın, savaşı övücü yayınlardan kaçınmakla kalmayıp savaşa karşı çıkmaktadır. Diğer yandan, Türkiye'nin savaş dışı kalma siyaseti hep övünç kaynağı olarak gazetelerde yer almaktadır. Müttefikler ile üçlü ittifak antlaşması imzalanıncaya kadar tarafsızlığı savunan yazılar gazetelerde yer alırken, antlaşmadan sonra Türkiye'nin halen tarafsız olduğunu belirttiği yazılar yayınlanmaktadır.

Savaşın getirdiği buhranla yurt içinde halkın sıkıntılarını açığa vuran, yoksulluk ve açlığı ön plana çıkaran, tartışmaları ele alan yazıların yazılması istenmemiştir (Goloğlu, 1974: 79). Hükümet, "*yasak*" dediği yayınları neşredenler veya yasak olduğu açıklanmasa bile hükümetin politikalarına aykırı yayın yapan gazeteler kapatılmaktadır. Millî Şef'in söylemlerinin dışında yayın yapmak yasak olduğu gibi böyle bir durum vatana ihanet olarak algılanmaktadır.

CHP, savaşa katılmamak, kamuoyunun savaşan taraflardan biri lehine etkilenmemesi olağanüstü duyarlılık göstermiştir. Bu duyarlılığın sağlanabilmesi için ise bir takım kurallar getirilmiştir. Bunların başında dış haberlerin abartılmadan

verilmesi gelmektedir. 1935 yılında gerçekleşen ilk basın kongresinde, gazetelerin hiçbir şekilde sansasyon peşinde koşmaktan çok, ciddi yayıncılık yapmaları noktasında görüş bildirilmişti. Bildirilen bu görüş, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte uygulamaya konulmaktadır. Ayrıca hiçbir haber sekiz sütun üzerinden verilmemektedir. Onun için dış politikayla ilgili yayınlarda genellikle Anadolu Ajansı'nın verdiği haberler kullanılmaktadır. Kurallara uymayan yayın organı Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi gereğinde Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmaktadır (Alemdar, 2009: 15).

Gazetelerdeki başyazıların büyük bir çoğunluğunu dış politika konuları oluşturmaktadır. Savaş yıllarında dengeli tutum, başyazarların yazılarını da etkilemektedir. Yazılarda farklı siyasal eğilimler görülebilmektedir. Fakat bu farklı siyasi yazılar bile bizzat hükümetin izin verdiği ölçüde yayınlanmaktadır. Hükümet politikasından tamamen farklı yazılara sert tepki gösterilmektedir (Koçak, 1996: 135). Nadir Nadi'nin Almanya'yı konu alan yazısı nedeniyle *Cumhuriyet* gazetesinin 3 ay süreyle kapatılması (Nadi, 1979: 131) ve 24 Ağustos 1944'te Ahmet Emin Yalman'ın "Demokrat Türkiye" başlığı ile yazdı bir yazı yüzünden gazetesi *Vatan*'ın 6 süreyle kapalı kalması (Bozdağ, 1992: 177) CHP'nin verdiği emirlerde ciddi olduğunu göstermektedir. 1940'lı yıllarda Türkiye Savaşa Girecek mi, girmeyecek mi?, tartışmaların yaşandığı sırada, CHP Meclis Grubunda milletvekillerinin sordukları soruları cevaplayan Başvekil Refik Saydam, yaptığı uzun konuşmada basın konusunda nelere dikkat edip etmeyeceğini, "*Matbuatta uygunsuz en küçük bir kelime çıkarsa, gazeteyi kapatacağım*" sözüyle açıklamıştır. Başvekilin bu sözüne karşılık Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz de oturduğu yerden "*Kapatmak kafi değil, kafasını koparmalı kafasını…*" ifadelerini kullanmıştır (Bozdağ, 1992: 178).

Savaş karşısında izlenen denge siyaseti kapsamında basın da dönemin farklılığına göre yayın çizgisini değiştirmiştir. İtalya, Almanya, Sovyetler Birliği, ABD ve müttefik Batı dünyasından hangisi baskın karakterde ise, İnönü'nün tavrı o yönde değişmiştir. Almanlar'ın güç kazandığı dönemde komünistler ağır baskıya uğrarken, Sovyetlerin güçlenip Türkiye'yi tehdit ettiği ve savaşın ardından dünyada

faşist hareketlerin durdurulduğu dönemde, Millîyetçiler baskı görmüştür (Yavuz, 2006: 317).

Bunun nedeni ise savaş döneminde basının Mihver ve Müttefik yanlıları olmak üzere iki kutba ayrılması bir anlamda basın üzerindeki baskı unsurunu arttırmıştır. İngiltere, Fransa ve daha sonra Sovyetler Birliği ve ABD'nin oluşturduğu Müttefikler ile Almanya, İtalya'nın başını çektiği Mihver Devletleri arasındaki savaş, Türk basını arasında ateşli tartışmaların yaşandığı bir ortamın hazırlanmasına neden olmuştur. Bu tartışmaların bir boyutunu Türkiye'nin savaşa girip girmeyeceği, ikinci boyutunu ise Türkiye savaşa girecekse hangi tarafta girmelidir?, sorusu oluşturmaktadır. Tüm bu tartışmalar basında gruplaşmaları meydana getirmiştir (Kavaklı, 2005: 109). Glasneck, (1976: 25-26). Savaş yıllarında *Cumhuriyet* ve *Tasvir-i Efkâr*'ın Alman dostu, *Tan*'ın sosyalist görüşlü, *Akşam, Vakit* ve *İkdam*'ın ise bir çeşit orta tutum aldığını, *Yeni Sabah, Haber, Son Telgraf* ve *Vatan* gazetelerinin, Müttefik yanlısı olduğu da belirtilmiştir. Glasneck'in orta tutum içinde gösterdiği gazeteleri Kavaklı (2005: 109), savaş karşıtı olarak göstermektedir. Kavaklı'ya göre *Akşam, Tanin, Ulus, Vakit, Tasvir* savaş karşıtıdır. Diğer yandan ise *Akşam, Vatan, Tanin* demokrasilerin cephesini tutmaktadır. Savaşa girme taraftarı gazetelerin başında ise *Tan, Yeni Sabah, Vatan* gelirken, *Cumhuriyet* ve *Tasvir* Almanya'ya, *Tan* gazetesi ise Sovyetler Birliği'ne daha yakın durmaktadır. Weisband (2002: 66-70) ise savaş yıllarında gazetelerle ilgili olarak *Cumhuriyet* ve *Tasvir-i Efkâr*'ı Alman yanlısı, *Tan* ve Son Posta'yı sosyalist yanlısı, *Ulus, Tanin, Yeni Sabah, Vatan, Son Telgraf* 'ı müttefik yanlısı olduğunu, *Akşam, Vakit* ve *Son Telgraf*''ı ise her iki gruba eşit mesafede durduğunu belirtmektedir.[47]

---

[47] Basında Almanya'ya karşı açıkça tavır alanların başında Yeni Sabah'ın başyazarı ve CHP milletvekili olan Hüseyin Cahit Yalçın gelmektedir. Yalçın, başta İngiltere ile olmak üzere Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurulmasını savunmakta ve hatta Almanlara karşı Sovyetleri desteklemektedir. İngiltere müttefiklerinden yana politika izleyen gazeteler arasında Ahmet Emin Yalman'ın Vatan'ı ve Sertel'lerin Tan Gazeteleri gelmektedir. Yalçın ve Yalman liberal eğilimli iken, Sertel'ler sol eğilimlidir ve Sovyetlerle dostluktan yanadır. CHP Milletvekili Necmettin Sadak'ın Akşam Gazetesi ılımlığı ile tanınırken, Cumhuriyet ve Tasvir gazeteleri (özellikle İngilizlerce) Alman yanlısı olarak tanınmıştır (Uyar, 1999: 344).

Görüldüğü gibi gazetelerin savaşa bakışları noktasında tutarsızlık vardır. Tutarsızlıklarda hükümetin izlediği dış politika etkisinin yanında gazetelerin gelişen şartlara göre tavır belirlemesi de etkili olmuştur. Almanların güçlü olduğu 1939-1944 yılları arasında CHP, Almanlar aleyhinde haber yayınlanmasını yasaklarken, 1944'ten sonra Almanya'yla ilgili haberlere kısıtlama getirmiştir. Özellikle 1944'ten sonra müttefik yanlısı haberler gazetelerde daha çok yer almaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi dünya savaşını başlatan Almanya'nın Polonya'ya saldırısını 2 Eylül 1939 tarihli sayısında "*Nihayet harp başladı*" manşeti ile duyururken, yenilmeye başladığı 1944'ten itibaren "*Almanya'da telaş artıyor*", "*Almanya'da durum karanlık*" şeklinde başlıklar kullanmakta ve müttefiklerin karşı taarruzlarından övgüyle bahsetmektedir (*Cumhuriyet*, 20 Birinciteşrin 1944, 23 Temmuz 1944). *Cumhuriyet'*in savaşın başlarında takındığı Alman yanlısı görünümü faşist olarak algılanmasını sağlamıştır. Bu süreçte Nadir Nadi'nin Almanya'ya ilgili, "*Realiteyi Görmek Lazım*" şeklinde yazıları nedeniyle *Yeni Sabah*'ın başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ile uzun süren kalem kavgası da yaşamıştır (Erer, 1965: 89). Devam eden kalem kavgası gazetenin 3 ay süre ile kapanmasına da neden olmuştur (Nadi, 1979: 140). Nadi, o yıllarda Almanya'yı desteklemediklerini şu şekilde açıklamaktadır:

> "*Taraf tutmakta en aşırı giden basın Türk basını idi. Savaş dışı bulunduğumuz halde, İngiltere ve Fransa ile aramızdaki karşılıklı yardım antlaşmalarından ilham alan bizler Almanya'ya habire veriştirip duruyorduk*" (Nadi, 1979:76).

Aynı durum diğer gazeteler için de geçerlidir. Sosyalist olarak bilinen *Tan* gazetesi, savaşın ilk yıllarında faşist olarak nitelendirdiği Almanya'ya karşı müttefikleri desteklemiştir. Savaşın bitimine doğru ise yayınlarında Rusların zaferini övücü yayınlar ağırlık kazanmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar döneminin basını Müttefik, Mihver ve savaş karşıtı olarak ayırmamıza rağmen gelişen şartlara göre olaylara yaklaşım tarzı değişmektedir. Böyle olduğu için de gazetelerin net olarak şu grupları destekliyor, gibi bir iddiada bulunmak güçleşmektedir. Deringil (2007:9) de dönemin Türk basınının Müttefik veya Mihver yanlısı olarak adlandırmanın yanlış olacağını, Alman yanlısı olarak görülen *Cumhuriyet* gazetesinin bir ara İngilizlerce "dostça" tavrından dolayı takdir gördüğünü ve *Tasvir-i Efkâr*'ın ise zaman zaman

"Alman yanlısı olmayan" bir yayın olarak tanımlandığını belirtmektedir. Nadi (1976: 45), o yıllarda Türk basınında sağ, sol ve orta akımları temsil eden gruplaşmaların olmadığını, her gazetede farklı inançlara bağlı insanlara rastlanabileceğini belirterek, bütünü ile sistemli bir solcu politikaya bağlanan tek gazetenin *Tan* olduğuna dikkat çekmektedir.

Görüldüğü gibi savaş yıllarında basın, hükümet tarafından denetim ve gözetim altında tutulmuştur. En ufak bir yanlış bile affedilmemiş, "*Kapatın şu gazeteyi*" sözüyle onlarca gazete kapatılmıştır. Atatürk döneminde bile bu kadar baskı altında kalmayan basın, İnönü'nün yönetimi altında nefes almakta zorlanmıştır. Nitekim Sertel'in hatıralarında belirttiği, "*Boğuluyoruz, hava isteriz*" cümlesi, aslında yaşanan otoriter baskıya dikkat çekmektedir (Sertel, 2001: 168). Yayın politikalarında kendi görüşleri ve hükümetin direktifleri arasında kalan gazeteler, her ikisi arasında bir denge kurarak yayın akışlarını sürdürmüşlerdir. Denge kuramayan gazeteler kapanırken, denge kurmayı başaranlar ise küçük imkanlar çerçevesinde çıkmaya devam etmiştir. Bu zor şartlar içinde yayınlarını devam ettirmekte kararlı olan gazeteler, gerçek anlamda yayın yapamadıkları için de toplumda gazeteye karşı güvensizlik oluşmakta ve beraberinde baskı sayılarının düşmesine neden olmaktadır.

3.4.1. Basının Kontrol Altına Alınması

CHP'nin savaş politikasını, mümkün olduğu kadar savaş dışı kalmak oluşturmaktadır. Savaş dışılığı sağlamak için de denge siyasetine önem veren İnönü, zamanın gelişen durumlarına göre hareket etmektedir. Savaşın başlarında faşist gelişmelere izin veren İnönü, Alman taarruzlarının yavaş yavaş kırılmaya başlandığı 1942 yılından itibaren faşist akımların önüne geçmeye başlamıştır. Gelişen süreç içinde demokratik söylemler artmakta ve sosyalizm yanlısı yayınlarlarla mücadele başlamaktadır. CHP'nin savaş boyunca uyguladığı bu denge siyasetinin getirdiği endişe algısı basın üzerinde de baskıcı bir yönetimi oluşturmuştur. 1939 yılından itibaren dış haberlerle ilgili konularda özgürlükleri kısıtlayıcı önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde Matbuat Umum Müdürlüğü, gazetelere sık sık bildiriler göndermekte ve neyi yazıp neyi yazmayacakları hususunda bir takım önerilerde bulunmaktadır.

Dönem içinde Millî Şef, Hükümet ve CHP hakkında olumsuz haber yapmak yasak olduğu gibi, hükümetin olaylara ilişkin bakışı, eleştiri sınırlarının dışında kalmaktadır. Gazetelerin gerek dünya olaylarına gerekse CHP hükümetinin tutumuna yaklaşımı, yine hükümetin direktifleri doğrultusunda ayarlanmaktadır. Bu anlamda iç politika konularıyla ilgili yayınlarında kısıtlama getirilen gazeteler daha çok dış politika haberlerine önem vermektedir (Nadi, 1979: 24).

Dış politikayla ilgili haberler de hükümetin belirlediği direktifler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Hangi haberin kaçıncı sayfada, kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmek gerektiğinden, hava durumunun yazılmaması kadar onlarca direktif basına verilmektedir. CHP'ye göre, gazetelerde çıkan haberler prensipte savaşın kaderini ilgilendirmektedir. Dolayısıyla haberlerin büyütülerek verilmesi ülke içinde dolaşan propaganda amaçlı Mihver ve Müttefik kuvvetlerinin ajanları tarafından kamuoyunu kendi yanlarına çekmek için kullanılabilmektedir. Bu duruma meydan vermemek içinde başta Millî Şef olmak üzere hükümete bağlı organlar tarafından savaş sürecinde ve savaş sonunda gazetelere emirler verilmiştir (Toker, 1970: 24).

Millî Şef İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 7. dönem 3. yasama yılının açılış konuşmasında gazetelerin en nazik dış meseleler konusunda Türkiye'yi dış devletlere karşı güçsüz duruma düşürdüğünü ve milletin maneviyatını zayıflattığını ifade etmiştir:

> "*Söz ve yazı hürriyeti, şüphe yoktur ki her halk idaresinin söz götürmez ortak temelidir… Ancak uygularken milletin neye dayandığını ve neye dayanmadığını öğrenebiliriz. Son zamanlarda tartışmalarımız, Alman Harbi'nin bitmesiyle daha dünyada hiçbir şey kararlılık bulmadan, geniş bir ölçü almıştır. Günün pahalılığı ve dertleri üzerinde süren şikâyetler, doğrudan doğruya devletin temel idaresi üzerinde bir mesele şekline girmiştir. Gazetelerimizde en nazik dış meseleleri ve memleketin karşısında bulunduğu ağır ihtimaller önünde, milletin maneviyatını zayıflatacak. Devletin varlığının kanuni temeli olan TBMM üzerinde bile saygılı denilemeyecek surette dil uzatılmıştır. Bu durumun vatandaşların haysiyat ve şerefini, ölçüsüzlerin oyuncağı haline getireceğinden ve dış*

politikanın fena ihtimallerine karşı memleketi zayıf göstereceğinden şüphe edilemezdi. Bu durumun memleketi içerdeki endişeli vatandaşlara ve dışarıdan seyreden devletlere zayıf göstermesi tabii bir şeydir. Bu memleketin aşırı ve ölçüsüz sözlere dayanamayarak mutlaka şurasından ve burasından ateş çıkarması, tarihte geçirdiğiniz hakikatlerdendir…" (Cihan, 1993: 61).

Bu amaçla basını kontrol etmek için Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat Kanunu'nda birçok defa değişiklikler yapılmasının yanında Örfi İdare ve Basın Kartı uygulamaları da hayata geçirilmiştir. Bir anlamda basın, Millî Şef döneminde özel bir sansür kararnarnesine maruz kalmasa bile sansüre uğramaktan kurtulamamıştır.

3.4.1.1. Komisyonların Kurulması

1939 yılında Başbakan Refik Saydam'ın Dışişleri, İçişleri ve Maliye Bakanlıklarına yazdığı bir yazıda gazetelere dış politikayla ilgili haberleri nasıl yayınlayacaklarıyla ilgili direktif vermek üzere bir komisyonun kurulmasını da istemesi ve ardından komisyonun kurulması basın üzerindeki sansürü daha da arttırmıştır.

Başbakan Refik Saydam'ın Dışişleri, İçişleri ve Maliye Bakanlıklarına gönderdiği yazıda komisyonun kurulmasının gerekçesi olarak, yayınların Türkiye'nin menfaatlerine uygun olmasını göstermektedir:

"İntişar eden gazetelerin günlük siyasî vukuat üzerine yazdıkları yazıları ve başmakalelerin ve ajansların verdikleri haberlerin Türkiye menfaatine muvafık surette intişarına, temin için kendilerine dostane bir şekilde direktif vermek üzere Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibinin riyaseti altında Vekâletinizce intihab olunacak bir zatın da iştirakiyle bir komisyon teşkilini muvafık görüyorum. Bu hususta icabeden direktifleri Matbuata vermek Dahiliye Vekâletince olacaktır. Bu komisyonun derhal işe başlamasını rica ederim" (BCA, 30.10.00./85.558.16).

Başbakan Refik Saydam'ın bu teklifi, Maliye ve Hariciye Bakanlıkları tarafından uygun görülmüş ve komisyonda görev alacak kişiler belirlenmiştir. Maliye Bakanlığı tarafından Başbakan Saydam'a gönderilen yazıda söz konusu komisyona Nakit İşleri Umum Müdür Vekili Celâl Sait Siren'in görevlendirildiği belirtilmektedir:

> “*Yazı İşleri Dairesi Müdürlüğü ifadesi ile alınan 13/4/939 tarihli ve 6/1832 sayılı tezkere-i devletleri cevabıdır: Gazetelerde intişar eden haberlerin Türkiye menafine muvafık surette intişarını temin maksadı ile Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumisinin riyaseti altında teşekkülü emir buyrulan Komisyona; Maliye Vekâleti namına Nakit işleri Umum Müdür Vekili Celâl Sait Siren’in iştirak edeceğini ve Hariciye Vekâletinin de haberdar kılındığını arz eder, saygılarımı sunarım*” (BCA, 30.10.00./85.558.16).

Dışişleri Bakanlığı tarafından da Başbakan Saydam’a gönderilen yazıda söz konusu komisyona Büyükelçilik Müsteşarı Süleyman Saib Kıran’ın görevlendirildiği belirtilmektedir:

> “*İntişar eden gazetelerin günlük siyasî vukuat üzerine yazdıkları yazıların ve başmakalelerin ve ajansların verdikleri haberlerin Türkiye menfaatine muvafık surette intişarını temin için lazım gelen kararların ittihazı zımnında vekaletimiz umumî Katibinin riyasetinde toplanması tensib buyrulmuş olan komisyona iştirake istihbarat dairesinde Büyük Elçilik Müsteşarı Süleyman Saib Kıran memur edilmiştir. Dahiliye ve Maliye vekaletlerinden intihab edilmiş olan zevatın da iştirakiyle bu komisyonun 15 Nisan 1939 tarihinden itibaren işe başlamak üzere Vekaletimizde toplanacağını derin saygılarımla arz ederim*” (BCA, 30.10.00./85.558.16).

Savaş döneminde en fazla baskıyı İstanbul basını görmektedir. Gerek tiraj açısından büyük gazetelerin İstanbul’da bulunması, gerekse ülkenin nabzını tutması nedeniyle CHP tarafından İstanbul basını üzerinde ayrı bir baskı kurulmaktadır. 25 Mayıs 1940 yılında yürürlüğe giren ÖİK ile İstanbul basını nefes alamaz bir yapının içine alınmaktadır. ÖİK’in vazife ve salâhiyetlerinin belirtildiği bölümde Sıkı Yönetim Komutanı’na doğrudan gazeteleri kapatma yetkisi verilmektedir (RG, 25 Mayıs 1940). Tüm bu baskıların üzerine basını incelemek üzere komisyonun da kurulması basını nefes alamaz bir duruma sokmuştur. Söz konusu komisyona memur ataması da gerçekleştirilmiştir. 8 aylığına matbuatın tetkik ve telhisi işlerinde çalıştırılacaklarla ilgili Bakanlar Kurulu’ndan yazı çıkmasının yanında memurların maaşlarının Matbuat Umum Müdürlüğü bütçesinden karşılanması

kararlaştırılmıştır.[48] Komisyon ve komisyonlarda görev alacak yetkililerin belirlenmesinin ardından sık sık Başbakanlığa olumsuz haberlerle ilgili bilgi verilmektedir. Boğaz'dan geçen yabancı gemilerle ilgili olarak haber verilmemesi talimatına *Tanin* gazetesinin uymadığını, gazetenin sahibi Hüseyin Cahit Yalçın'ın ise *Cumhuriyet* gazetesinin de bu talimata riayet etmediği ve bundan sonrada kendisinin de riayet etmeyeceği yönünde açıklamada bulunduğunu Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından Başbakanlığa bildirilmektedir. Yazıda ayrıca talimatlara uymayan *Tanin* ve *Cumhuriyet* gazetesi hakkında diğer gazetelerin İstanbul Basın Bürosuna müracaat ettiklerini ve müdahale yapılmazsa kendilerinin talimatlara uymayacakları yönünde açıklama yaptıklarını da Başbakanlığa bildirilmektedir.[49]

Aynı şekilde *Ulus* gazetesinin 11 Eylül 1948 tarihli sayısında Paris menşeli bir Amerikan Ajansı haberine izinsiz olarak yer vermesi üzerine Basın-Yayın Umum Müdürü İzzettin Tuğrul Nişbay tarafından Başvekalete bilgi verilmiştir. Nişbay, Başvekalete gönderdiği 15 Eylül 1948 tarihli yazısında haberin Türkiye'nin dış siyasetine uygun olmadığını ve devletin resmi yayın organı olan *Ulus* gazetesinde ilgili mercilerin haberi olmadan neşredildiğini bildirmektedir.[50] Matbuat Umum

---

[48] Ücretleri Umumî Muvazene Kanununun 4 üncü maddesi mucibince 1940 malî yılı Matbuat Umum Müdürlüğü bütçesi için 1133 üncü faslının E cetveline dahil 1'inci maddesine konulan tahsisattan verilmek üzere İstanbul matbuatının, tetkik ve telhisi işlerinde çalıştırılacak memurlara ait ilişik 8 aylık kadronun I/I0/I940 tarihinden muteber olmak üzere tasdiki; Matbuat Umum Müdürlüğünün 27/9/1940 tarih ve 2584 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin II/I0/I940 tarih ve IIII4.2/4909 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 21 Teşrinievvel 1940 tarihinde kabul olunmuştur. (BCA, 30.18.01.02./92.99.11).

[49] Matbuat Umum Müdürü'nün Başbakan'a gönderdiği yazı (BCA, 30.10.00./85.561.14.): 6 Haziran 1944 tarihinde Hariciye Vekâletinden telâkki edilen şifahî emir üzerine Matbuatımızdan İstanbul Boğazından geçen yabancı gemilere ait malûmat verilmemesi rica edilmişti. Bu ricamız bütün gazetelerimiz tarafından, yerine getirilmiş olmasına rağmen *Tanin* gazetesi, 8 Haziran tarihli nüshasındaki başmakalesi ve 9 Haziran nüshasındaki bir Londra-haberiyle bu mesele üzerinde durmuştur. 13 Haziran tarihli nüshasında ise yine bu meseleyi bahis mevzuu etmiştir. Gazete sahibi Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul Büromuz vasıtasıyla tekrar edilen ricamıza *Cumhuriyet* gazetesi tarafından talimata riayet edilmediği için bundan sonra kendisinin de riayet etmeyeceğini söylemiştir. Filhakika *Cumhuriyet* gazetesi, Millî Şef'in seyahatleri hakkında Anadolu Ajansı tarafından verilen haberlerden gayrı neşriyat yapılmamasına dair verdiğimiz talimata aykırı olarak, 31 Mayıs tarihli nüshasında millî şefimizin Guraba hastanesi ziyaretine ait malûmat vermiş ve resim basmıştı. Tanin gazetesinin bu hareketinden dolayı, gazete sahipleri İstanbul büromuza müracaat ederek bu hale bir nihayet verilmesini rica etmişler, aksi takdirde, kendilerinin de talimatlara aykırı neşriyatta serbest olacaklarını söylemişlerdir. Nitekim 10 Haziran tarihli *Vakit* gazetesinde Asım Us, Boğazlar'dan geçen Alman gemileri hakkında bir başmakale yazmıştır. Derin saygılarımla arz ederim.

[50] Ulus gazetesinin 11 Eylül 1948 tarihli sayısının birinci sahifesinin ikinci sütununda Türkiye'ye ayrılan Marshall yardın unvanlı A.P. Ajansının Paris muhabirine atfen verilen ve kupürü ilişik olarak sunulan haber tetkik olundu. Bu yazının altı kırmızı kalemle çizili olan son fıkrasında vuzuh görülemediğinden haberin İngilizce metni mütercimlerimize tetkik ettirilmiş ve şu ibare tespit edilmiştir: Resmî memurlar, bu hattı hareketi pek ciddi telakki etmemişlerdir. Bunu, Yunanistan ve

Müdürü Selim Serper'in Başvekalete gönderdiği bir yazıda, *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın Vişi Hükümetini ve hükümet reisini küçük düşürdüğü nü belirtmiştir. Serper, gönderdiği yazıda Yalçın'a veya gazeteye ne tür bir ceza verilmesi gerektiğinin bildirilmesini de istemiştir.[51]

Bunun gibi onlarca haber ve yazı yüzünden gazeteler soruşturmalara uğramıştır. Komisyonun raporları doğrultusunda CHP Genel Sekreterliğine ve Başbakanlığa bilgi veren Matbuat Umum Müdürlüğü, ilgili gazetenin ne tür ceza alması gerektiği noktasında görüş belirtmektedir. Gelişen bu durum ise savaş yıllarında Türkiye'de özgür basını ortadan kaldırmıştır. Dönemin gazetecilerinden Abbas Parmaksızoğlu, savaş yıllarında çok ağır şartlar altında gazetecilik yaptıklarını şu sözlerle belirtmektedir:

> "*Türlü azarlamalara, tehditlere, cezalara uğratıldık. Makalelerden, fıkralardan, haberlerden başka ilanların bile anlamları araştırılıyordu. Gazetelerde yazı, resim, çizgi ne varsa her şey didikleniyordu…*" (Aktaran: Evsal, 1987: 63).

3.4.1.2. Komisyonların Basın Raporları

1939 tarihinde Başbakan Refik Saydam'ın talimatıyla gazetelere dış politikayla ilgili haberleri nasıl yayınlayacaklarıyla ilgili direktif vermek üzere kurulan komisyonun yanında bir de CHP içinde komisyon oluşturulmuştur. Parti içinde basının durumu hakkında malumat toplamak için kurulan bu komisyon ile yayın faaliyetleri önemli oranda devlet gözetimine geçmiştir. Söz konusu komisyonlarda kimlerin olduğu belli değildir. 1944 tarihinde basını denetlemek için

---

Türkiye'nin dahilî siyasî sebepleri dolayısıyla yapılmış bir hareket diye tefsir etmektedirler. Diğer taraftan Türkiye'nin dahilî siyasî sebepleri dolayısıyla gayri samimi bir hareket takip etmekte olduğu şeklinde belirtilen böyle bir haberin hükümetin mensup bulunduğu partinin resmî organı olan bu gazeteye konmasından evvel icap eden mercilere malûmat verilmediği kanaatine varılmıştır (BCA, 30.10.00/84.564.7.).

[51] Matbuat Umum Müdürü Selim Serper'in Başvekalete gönderdiği bir yazı (BCA, 30.10./85.561.18), "Fransız Sefaretinden alınan bir nota ile *Tanin* gazetesinin 29.6.1944 tarihli nüshasında Hüseyin Cahit Yalçın imzasıyla neşrolunan bir makalede; Vişi Hükümetinin ve hükümet reisinin âciz, düşüncesizlik ve hıyanetle tavsif olunduğu, bu yazının ve bu tabirlerin tahammül edilmez bir hakaret teşkil ettiği bildirilerek adı geçen gazete hakkında icap eden müeyyidenin tatbikinin ısrarla iltimas edildiği kaydolunmakta ve gereğinin yapılması rica olunmaktadır. Olunacak muamelenin tayin ve emir buyrulmasını üstün saygılarımla yüksek müsaadelerine arz ederim."

görevlendirilirmiş olan komisyonun raporunun TBMM'de okunurken dahi açıklanmaması soruşturmanın son derece gizli yapıldığına dikkat çekmektedir.

Sıkıyönetim Savcısı Kazım Alöç, hatıralarında yayınladığı bir raporda oluşturulan gizli komisyonda bulunanların isimlerini vermektedir. Fakat bu raporda yer alan kişilerin parti adına oluşturulan raporu hazırlayanlar olması mümkün olabilmektedir. Çünkü hazırlanan rapor Başvekil Şükrü Saraçoğlu'na sunulmaktadır. Alöç'ün yayınladığı raporu hazırlayan komisyon Maarif Vekili Hasan Ali Yücel başkanlığında CHP İdare Heyeti Azasından Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut, Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, Emniyet Müdürü Osman Sabri Adal, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Umum Müdürü Naki Yücekök ve Basın Yayın Umum Müdürlüğü İç Basın Müdürü Server İskit'ten oluşmaktadır (2006: 187). Bu komisyonların hazırladığı raporlar oldukça dikkat çekicidir. Gazete ve dergilerin özelliklerinden, devletin genel siyasetini bozacak yayınlara karşı alınması gereken tedbirlere kadar her konuda malumat verilmektedir.

3.4.2.1.1. 1944 Basın Raporu

Basını daha yapıcı ve faydalı bir hale getirmek için CHP Meclis Gurubu Komisyonunca hazırlanan rapor sadece yazılı basın değil radyo ve filmlerle ilgili de önemli bilgiler vermektedir. CHP Meclis gurubu umumi heyetinin 21 Aralık 1943 tarihli kararı gereğince Basın ve Yayın alanında görülen hadiseleri incelemek, bunları önleyecek tedbirleri düşünmek ve her türlü basın ve yayın vasıtalarını daha yapıcı ve faydalı hale getirmenin şartları tayin etmek maksadıyla kurulan komisyon, çalışmalarını ise 4-5 aylık bir sürede tamamlamıştır (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

CHP Meclis Gurubu Reisliğine sunulan raporda basının önemiyle ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

> "*Gazete ve dergilerin, kitap ve diğer yayın vasıtalarının millî hayatın gelişmesinde, Kemalist rejimin ve Türk devletinin pekişmesinde büyük vazifeleri vardır. Basın ve Yayın vasıtaları millî birliğin tamamlanması, millî maksatların elde olunması, halkın siyasi terbiyesinin gelişmesi, ahlâk, ilim ve sanat bakımlarından vatandaşların ve cemiyet seviyesinin yükselmesi yolunda en tesirli yardımları yapabilir. Böyle olması lazım*

gelirken bir kısım gazete ve mecmualarda çıkan yazılarla umumun karşısında temsil olunan ve radyomuzla yayınlanan piyeslerin aralarında çocuklar ve gençler de bulunmak üzere bütün vatandaşlara dağılan ve satılan kitapların içinde öyleleri vardır ki, bunlar yukarda söylenen ve yapıcı bir millî basın ve yayından beklenen vazife ve hizmetlerle uyuşamayacak mahiyettedirler. Zaman zaman bazı gazeteler de devletin umumi siyasetine uygun olmayan yazıların çıktığı görülmektedir. Bazı dergilerde Teşkilatı Esasiye Kanununun ikinci maddesinde gösterilen ve Türk Ceza Kanununda müeyyideleri bulunan esaslara aykırı veya halk tabakaları arasında ihtilaflar yaratacak, fertler vs zümreler arasında garaz ve kin doğuracak neviden makale ve manzumlarla sık sık karşılaşılmaktadır. Kazanç elde etmek maksadıyla vatandaşların namus, haysiyet ve şerefleriyle oynamaktan çekinmeyen değersiz yazıların da nasıl kapışıldığını ve nasıl yeni baskılarının yapıldığını görüyoruz. Kanunlarımızda bu türlü zararlı neşriyatı önlemek maksadıyla basını daha sıkı bir murakabe altında bulundurmaya müsait hükümler vardır" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

Raporda en dikkat çeken ayrıntıyı ise basına karşı baskıcı bir tutumun olmadığı yönündeki ifadeler oluşturmaktadır. Bunun yanında hükümetin basına karşı devamlı surette iyi ilişkiler kurmak istediği ancak zararlı fikirlerin artması kapsamında bir takım tedbirlerin kaçınılmaz olduğuna dikkat çekilmektedir:

"*Hükümetimiz demokratik esaslara dayanan idareler arasında en fazla mücehhez olanıdır. Böyle olmakla beraber Cumhuriyet idaresi basın ve yayın vasıtalarının katil olduğu kadar geniş bir hürriyet içinde daha iyi gelişeceğini, olgunlaşacağını ve mesuliyet şuuruna yükseleceğini umarak çok sert tedbirlere meyil etmemiştir. Daha Cumhuriyetten evvel Millî Mücadele devirlerinde bile Millet Meclisi'nin idaresi altında bulunan topraklarda çıkan gazete ve mecmualara karşı konmamış, dâhili emniyetin fevkalade tedbirlere başvurulmasını ve Takrir-i Sükûn kanununun çıkarılmasını zaruri kıldığı ilk Cumhuriyet yıllarında sansür usulü hatıra getirilmemiştir. Basının zararlarını önleme veya azaltma yolunda sansürün uygun bir tedbir olamayacağı komisyonumuzun da kabul ettiği esaslardandır. Kanaatimizce Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun matbuatın neşrinden evvel teftiş ve muayeneye tabi tutulamayacağına dair olan 77. maddesinin değiştirilmesini akla getirmemelidir. Bu maddede işaret olunduğu gibi, matbuatın kanun dairesinde serbest kalması, düşük kaliteli bir basım kucağında barındırmayacak bir cemiyet seviyesinin meydana gelebilmesi için şart olduğu kadar zararlı fikir ve temayüllerin ifade olunamadıkları takdirde görülen sathın altında işleyerek rejimin ve devletin temellerini oymak suretiyle mucip olabileceği tehlikeyi önlemek bakımından da bir zarurettir. Basın hürlüğünün muhafaza ve himayesi esas prensip kalmakla beraber onun*

yukarda sayılan zararlarının devamına da müsaade etmemek lazımdır. Bu maksatla müracaat olunabilecek tedbirler şöylece üç esasta toplanabilir:
1- Kanunların icra ve kaza makamlarına verdiği salâhiyetlerin iyi kullanılması;
2- Kanunlardaki eksiklerin tamamlanması
3- Gazeteciliğin mensuplarına refah ve güven veren bir meslek haline getirilmesi" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

Bu 3 tedbirin yanında kanunun verdiği yetkilerin rejim esaslarına aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsamahasız kullanılması ve tenkit adı altında devletin, itibar ve nüfuzunun kırılmasına müsaade olunmaması da istenmemekte ve şu tavsiyelerde bulunulmaktadır:

"*Tarihimize, millî bünye ve hareketimize uygun ve dayandığı esaslar itibariyle de insanlığın ileri ihtiyaçlarını cevaplayan bir rejimimiz vardır. Bu rejim ifratlardan kaçınan, muvazeneli, dayandığı esaslar bakımından da hiç bir yabancı nizama gıpta ettirmeyecek kadar mükemmeldir. Devlet sisteminizde bütün yabancı rejimlerin iyi vasıflarını ve makul prensiplerini görmek mümkündür. Bu sebeple Türk Milleti'nin ve idarecilerinin birinci vazifeleri 20 yıllık bir imtihandan geçen istibdada ve anarşiye meydan vermeden ve hiç bir sarsıntı doğurmadan içtimai nizam ve devleti ayakta tutan, inkılâpları ve gelişmeleri mümkün kılan bu rejimi bilhassa yabancı propagandaların çok faal olduğu şu tehlikeli zamanlarda basın vesaire propaganda membalarından girebilecek fena tesirlere ve zararlara karşı korumaktır. Bunun için:*
a) Ceza kanununun millî rejimi himayeye matuf olan hükümlerinin tatbikatında daha dikkatli ve hassas davranılmalıdır.
b) Hükümet, Matbuat Kanununun 50. maddesinin verdiği gazete ve mecmuaları kapatma salahiyetini rejimin esaslarına aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsamahasız kullanmalıdır.
c) Hükümet, tenkit adı altında devletin itibar ve otoritesine karşı tecavüzlerde bulunulmasına da müsaade etmemelidir" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

Raporda ayrıca parti tarafından yayınlara yapılan yardımlara dikkat çekilmekte ve zararlı ve değersiz yayınlara yardımda bulunulmaması istenmektedir:

"*Memlekette çıkan ve çıkacak olan bütün gazete ve dergilerin iyi niyetli ellerde bulunmalarına taii imkân yoktur. Bunlar arasında kötü bencil ihtirasların veya yabancı emellerin aleti olarak hareket edenler de bulunabilir. Bu türlü gazete ve dergiler devletin, Cumhuriyet Halk*

Partisi'nin maddî ve manevî hiç bir yardımına mazhar olamamalıdır. Verilen direktiflere rağmen devletin umumî siyasetine ve millî rejimimizin esaslarına aykırı neşriyatta bulunan ve bu yolda inat ve ısrar edenler hakkında bir yandan mahkemeler veya Basın Birliği harekete geçe dursun öte taraftan da ilgili makam ve müesseseler bunlardan ilânları ve satın alma suretiyle ve diğer şekillerde vâki olan yardımları derhal kesmelidir" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

"*Gazeteciliğin mensuplarına refah ve güven veren bir meslek haline getirilmesi gazetelerimizin artık kendilerinden şikayet olunmayacak bir seviyeye yükselmesinin mühim bir şartı da gazeteciliğin refah ve emniyet veren bir meslek haline gelmesidir*" denilerek gazeteciliğin sorunlarının çözümü için ise şu öneriler ortaya konulmuştur:

"*Bu meslek içine gireceklerden muayyen bir olgunluk seviyesine erişmiş bulunmalarını isteyebilmeli, buna karşılık mensuplarının refah, huzur ve emniyetlerini sağlamalıdır. Bu yolda Basın Birliği Kanunu'na hükümler koymalıdır. Bu kanunun eksik tarafları vardır, bir kere daha gözden geçirilerek tamamlanmalı o zaman bu cihetler de göz önünde bulundurulmalıdır. Gazetecilerin refah ve emniyetlerini temin yolunda yapılacak işlerin başlıcaları şunlardır:*

a) Gazetelerde vazife alan iş sahipleriyle gazete sahipleri arasında Basın Birliği Kanunu'nun 26. maddesi gereğince aktolunması icap eden mukavelelerin birer sureti Basın Birliğine verilmelidir.

b) Gazetede vazife alan her neviden iş sahiplerine verilecek ücretlerin asgari had formüllerini gösteren bir baremin hükümetle basın birliği tarafından işbirliği yapılarak tanzimi uygun olur.

c) Gazetede vazife alan her neviden iş sahiplerinin bir hizmet müddetinden sonra tekaüt aidatı alabilmeleri, ölüme, hastalığa ve kazaya karşı sigorta olunmaları basın birliği yolu ile temin olunmalıdır.

d) Gazete sahipleriyle iş alanlar arasında çıkabilecek ihtilaflarda hakemlik vazifesinin kimin tarafından ve ne suretle ifa olunacağı tespit edilmelidir.

e) Basın ve Yayın idaresi teşkilatındaki hizmetlere bu teşkilatın memleket içi ve dış: mümessilliklerine gazetecilik mesleğinde çalışmış olan ve bu hizmetlerin icap ettirdiği vasıfları haiz bulunan insanlar tercihan alınmalıdır.

f) 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu'nun 11. maddesinin e fıkrası hükmü yerine getirilmeli ve bu fıkrada bahsi geçen gazetecilik tahsil müesseseleri kurulmasına başlamalıdır" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

Raporun 7. maddesinde, radyo yayınları ile sinema filmlerinin kontrolü hakkında şunlara değinilmektedir:

"*Radyo yayınlarının zararlı telkinlere ve propagandalara alet olmamasını ve halk terbiyesinin tesirli bir vasıtası haline konmasını temin etmek daima hükümetin elindedir. Çünkü radyo bir devlet müessesesidir. Radyo ile yapılan her türlü yayınlar Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından düzenlenip idare olunmaktadır. Bu itibarla ilgili hükümet makamlarımızın radyo yayınlarının tanzim ve murakebesinde hassas davranmalarını istemekten ve bunu beklemekten fazla olarak bu konuda denilecek şey yoktur. Memlekete dışarıdan giren veya memlekette yapılan sinema filmleri de polis nizamları ve hükümetin salahiyetli heyetlerince kontrol edilmektedir. Bu usûl memleket içinde yayınlanması caiz olmayan filmlerin gösterilmemesini sağlayacağından bu konuda ayrıca bir tedbire ihtiyaç görülmemiştir*" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

Ayrıca basının yükselmesi ve CHP'nin propaganda yayınlarının her tarafa hızlı bir şekilde gönderilmesi için ise dağıtım şirketi kurulması da önerilmektedir. 1939 Neşriyat Kongresinde alınan gazete, dergi ve kitap şeklindeki neşriyatı memleketin en uzak köşelerine varıncaya kadar dağıtmak imkânını temin edecek bir dağıtma şirketinin kurulmasına değinilen raporda şirketin kurulmasının avantajları şöyle açıklanmıştır:

"Basın Dağıtma Şirketi, basınımızın yükselmesi yolunda iyi hizmetler yapabilir. Böyle bir teşkilâtı alakalılarla anlaşarak bir şirket halinde kurma yolundaki tasavvurların bir an önce gerçekleştirilmesini temenni ederiz. Böyle bir teşekkül basın vasıtasıyla iyi fikirlerin memlekette neşrini kolaylaştıracağı gibi kötülüğü dolayısıyla salahiyetli makamlar tarafından toplattırılmasına karar verilecek eserlerin de kolaylıkla ortadan kaldırılmasına yarayacaktır" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

Basın Birliği üzerinde itinayla durulduğu görülmektedir. Basın Birliği Kanunun önemi ve alınması gereken tedbirler, raporda şu maddeler bağlamında ele alınmıştır:

"A- Hükümetin basın birliğini çalıştırması ve basını direktiflerle aydınlatması;

Gazete ve mecmualarda esaslı vazifeler alan ve mesul olan kimseler mutlak surette Basın Birliğine girmeye ve birliğin kanunlarla desteklenmiş usullerine de riayete mecburdurlar. Hilafına hareket edenler hakkında suçlarının derecesine göre, ihtardan başlayarak muvakkaten mesleğin icrasından men olunmaya kadar gidilebilir. Bu imkânlar elde bulunduğuna göre basın işleriyle alakalı hükümet

makamlarına iki esaslı vazife teveccüh etmektedir... Basın Birliğini mesleki intibakın ve mesleki ahlakın kuvvetlendirilmesinde tesirli bir vasıta olarak kullanabilmek için dayanılacak esaslı kanuni hükümler mevcuttur. Ancak aşağıda arz olunacağı üzere bu kanunun eksikleri de vardır. Bunların tamamlanması, bazı hükümlerin değiştirilmesi ve yeni bazı hükümlerin de ilâvesi lâzımdır. Bundan başka 1941 senesi basın kongresinde projesi kabul edilen Basın Birliği Nizamnamesinin ise hükümetçe bir an evvel çıkarılması lazımdır.

B- Türk Basın Birliğinin Mali İmkânlarının Genişletilmesi;

Basın Birliği basın ve yayın sabasında intizam ve inzibatı temine yarayan kanuni bir vasıta olduğuna göre, bu teşkilâtın kanuni ve idari yollardan kuvvetlendirilmesi lâzımdır. Hükümet bu lüzumu takdir etmiş ve gazetelerle gergilerde resmi ilânların ancak Basın Birliğinin tavassutu ile neşredilmesi esası kabul olunmuştur. Birliğin resmi ilanların neşrine tavassut hizmeti karşılığı olarak elde ettiği gelir, teşkilâtı mali imkanlar bakımından kuvvetlendirecek tedbirlerdendir. Bu istikamette birliği daha fazla kuvvetlendirebilmek için hususi ilânların neşrine tavassut vazifesi de vermeli ve bu hizmetin karşılığı olarak da bir gelire malik olmasını mümkün kılmalıdır. Böyle bir tedbir memleketimizdeki yabancı propagandaların önlenmesi için de faydalıdır.

C- Basın Birliği Kanunu'na İtaat Etmeyenlere Karşı Kullanılacak Ceza Müeyyidelerin Şiddetlendirilmesi;

Basın Birliği Kanunu'nun ikinci maddesi: Bu kanunun koyduğu memnuiyetler hilâfına harekette bulunanların meslekten çıkarılabileceğini, bu suretle meslekten çıkarılanları kullanmakta devam eden gazetelerin 5 liradan 25 liraya kadar para cezasına mahkûm edileceğini, suçlarının tekerrürü halinde 50 liraya kadar cezaya çarptırılacaklarını söyler. Bu ceza kafi değildir, şiddetlendirilmesi lazımdır. Kanunun gazete hizmetlerinde kullanılmasına cevaz vermediği kimseleri kullanan gazetelerin daha ağır cezalara çarptırılmasına ve bunda ısrar edenlerin de kapatılmasına ait hükümlere ihtiyaç vardır. Basın Birliği Kanunu'nun tâdilinde bu cihetin de göz önünde bulundurulması lazımdır" (BCA, 030.01.0.0./42.249.3.).

3.4.2.1.2. Başbakan Saraçoğlu'na Sunulan Rapor

Dönemin Sıkıyönetim Savcılarından Kazım Alöç'ün hatıralarında yayınladığı bu rapor, daha çok dergileri ele almaktadır. Raporun kaç yılında hazırlandığıyla ilgili bir bilgi olmamakla birlikte içeriğinde Türkçülük, Turancılık ve Sosyalizm yanlısı dergileri incelemesi nedeniyle 1943 veya 1944'te hazırlandığı ağırlık kazanmaktadır. Raporun hazırlanmasındaki amaç, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun dergilerin durumu hakkında bilgi sahibi olmak istemesidir. Çünkü Saraçoğlu, gazetelerle ilgili sürekli bilgi almaktadır. Dergiler, Turancılık ve komünizm akımı çerçevesinde yayınlarını sürdürmektedir. Alöç ise söz konusu komisyonun gizli komünist teşkilatın hücre

faaliyetlerinin tespit edilmesi sonucu oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Alöç'ün bu tespitinin bir bakıma doğruluğu bulunmaktadır. Çünkü 1942 yılından sonra legal neşriyata önem veren Türkiye Komünist Partisi bünyesindeki Gizli Komünist Şurası, Başbakan Refik Saydam'ın ölümü üzerine yerine geçen Şükrü Saraçoğlu'ndan rahatsız olmaktadır. Komünistlere göre Saraçoğlu, daha ilk icraatında kendisini vurguncu ticaret burjuvazisinin ve zengin köylü toprak sahiplerinin mümessili olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan Varlık Vergisi ile millî azınlıklar aleyhine bir soygun kanunu çıkarttığı ve ırkçı-faşist cepheyi savunduğu ileri sürülmektedir.[52] 1942 yılındaki Gizli Komünist Şurası yani SETA'nın toplantısında da Başbakanlık koltuğunda Refik Saydam'ın oturması gerektiği belirtilmektedir. SETA'nın çekincesi, Saraçoğlu'nun otoriter bir şahsiyat olmasından kaynaklanmıştır. Bu amaçla toplantıda gizli teşkilatın taktiği de planlanmıştır. Teşkilat faaliyetini sadece

---

[52] Gizli Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in Saraçoğlu dönemiyle ilgili hazırlamış olduğu rapor da Alöç'ün tespitlerini doğrular niteliktedir (Sayılgan, 1968: 238-240):

1- Saraçoğlu Hükümeti, Türkiye'nin demokrat müttefiklere karşı olan taahhütlerini yerine getirmekte son derece gecikti. Bir Hitlerci Almanya zaferine bel bağlamaktan vazgeçmek için en elverişli zamanı kaçırdı… Bu kabiliyetsiz faşizme mütemayil mürteci hükümet başına bela kesildiği milletin mukadderatına tahakküm etmekten vazgeçecek yerde muzaffer demokrasilerden gördüğü baskılara her gün biraz daha zelilane boyun eğmek suretiyle millî şeref ve haysiyetimizi istiklalimizin yüksek menfaatlerini aralıksız ayaklar sırtında çiğnetmektedir. Onun kaybolmuş fırsatları tekrar yakalamak için düşünebildiği biricik çare dışarıdan gelen işaretlere göre hareketini ayarlamaktan ibaret olan bu pasif ihtiyat siyasetidir.

2- Bununlar beraber dış siyasette takriben bir seneden beri büyük demokrasilerin izinde yürümekte gösterdiği tehalük, onun iç işlerimizde ilk günden beri mihenk edindiği Türk burjuvazisinin çoğu Alman sermayesi ile karışmış en mütereddi vurguncu tabakalarının ve büyük toprak sahiplerinin menfaatlerini koruma prensibine olan bugün dört elle sarılmış durmaktan alıkoymuyor. Bu iktisadi görüşün antidemokratik ve inhisarcı mahiyeti ise göze çarpacak derecede açıktır.

3- Sefaletin artması sebeplerine karşı gösterilen hoşnutsuzluklar ve bununla bağlı demokrasi lehine ve umumiyet üzerine sola doğru sarkan hareketler, dünyada hiçbir şey değişmemiş gibi olan bugün şiddetle bastırılmakta ve bu zan altında bulunan çevreler daimi bir yıldırmaya ve ekmek parasından mahrum edilmek tehditlerine maruz tutulmaktadır.

4- Bunun neticesi olarak yoksul köy yığınları ve şehirlerin geniş müstehlik kütleleri arasında adeta müzmin bir açlık hüküm sürmektedir.

5- Son zamanlarda idare kadrosunda korkunç bir şekilde yayılmış olan rüşvet ve suiistimaller ile bir kat daha ağırlaşan bu feci duruma son vermenin tek çaresi hükümeti, mazileri Hitlerci Almanlara uşaklık etmiş olmak ve Türk ırkçılığı bataklığına düşmüş olmak lekeleri ile kirlenmemiş Atatürk inkılâbına ve demokrasi prensiplerine bağlılığı şüphe götürmez daha namuslu ve değerli vatandaşlara bırakmaya mecbur etmektedir.

6- Bir taraftan Halk Partisi'nin idare edici kadrosu başta Saraçoğlu ve arkadaşları olmak üzere şüphe götürmez bir tarzda Sovyetlere aleyhtar ve Londra'nın Sovyetler Birliği ile dostluk ve işbirliği siyasetine açıktan açığa hasımdır. Bundan ötürü iki büyük Anglo-Sakson demokrasisi de Türk Hükümeti'nin ömrünü bir gün bile uzatmaya yardım etmek şöyle dursun idare mekanizmasının demokratlaştırılması hususunda nüfuzlarını kullanmak suretiyle içerdeki demokrat kuvvetler cephesini desteklemek zorundadırlar. Bunun da memleketteki tek fırka hâkimiyetinin ve otoriter idarenin yıkılmasını ve Türkiye'de hakiki ve fiili demokrasi devresinin açılmasını çabuklaştıracağı besbellidir.

neşriyat alanına münhasır kılarak yürütecektir. Hükümete karşı muhalefetin esasını da Faşizm İthamları teşkil etmiştir. Fakat Saydam'ın ölümü üzerine Saraçoğlu'nun Başbakan olması tüm hesapları değiştirmiş ve 1943 yılındaki toplantıda Gizli Komünist Partisi'nin kurulması vaktinin geldiği belirtilmiştir. Diğer yandan Sovyetlerin Almanlara karşı zafer kazanmaya başlaması üzerine gizli basın yoluyla Rusya'nın hareketlerinin halka duyurulması da amaçlanmıştır. Faşizm ithamlarının yanı sıra ırkçılık hareketlerine karşı da tedbirlerin alınması üzerinde durulmuştur (Alöç, 2006: 20-21). Fakat bu Gizli Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyetleri, uzun sürmemiştir.1944 yılında bir yedek subay öğrencisinin cebinde Türkiye Komünist Partisi'nin gizli bülteni bulunması ile soruşturma çalışmaları başlamıştır. Mihri Belli, Tahsin Berkem ve Sefa Yurdanur'un Süleymaniye Camii'nin iki minaresi arasına "*Saraçoğlu Hükümeti Faşisttir. Vurguncularla Savaş Cephesi*" yazısını yazarken yakalanmaları üzerine gizli komünist faaliyetler açığa çıkmaya başlamıştır. Reşat Fuad Baraner'in yönetimindeki Gizli Komünist Partisi çözülmeye başlamıştır. İstanbul'da Kadıköy, Üsküdar ve Beyoğlu komiteleri tek tek açığa çıkmıştır (Sayılgan, 1968: 245).

Artan komünist faaliyetlerin ve faşizmin önüne geçmek için, hükümet harekete geçmiştir. Irkçılık ve Turancılığa karşı çeşitli yayın yasakları getirilirken sosyalizm yanlısı dergiler takip altına alınmıştır. Gelişmeler neticesinde Saraçoğlu'nun, Türkçülük ve komünizm içeren dergilerin incelenmesi istemesi de iki taraf için de belli bir stratejinin belirlenmesini oluşturmaktadır. Nitekim böyle olmuş ve Saraçoğlu'na sunulan raporda dergiler ırkçı ve sosyalizm olmak üzere iki ayrı kategoride incelenmiştir. Söz konusu raporda Irkçı ve sosyalizm yanlısı dergiler hakkında şu bilgiler verilmiştir:

> *"Yürüyüş mecmuası açık surette fikirce komünisttir. Bu mecmuayı çıkaran Ülküer isminde bir ilkokul öğretmenidir. Gerek bu zat, gerek yazı arkadaşları şimdiye kadar çıkmış komünist çehreli Ses, Yolların Sesi ve Yalova mecmuaları gibi aynı cinsten komünist organları çıkarmış veya orada yazı yazmış adamlardır. Bu mecmua içerisindeki yazılarda sol fikirler değil, ihtilalci sol fikirleri mümessil olarak Rus sevgisi de görülmektedir. Sol temayüllü ikinci mecmua Yurt ve Dünya'dır. Bu mecmuanın Ankara Dil ve Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Doçent Pertev Naili Boratav tarafından çıkarılmakta ve aynı fakültenin doçent ve asistanları da burada yazı yazmaktadır… Yazılarında sol ve komünist*

çehresini veren Ankara Sanat Okulu'nda öğretmen olan Adnan Cemgil'dir. Bu zatın okuldaki durumu da şüphe uyandırmaktadır. Tam sol ruhta polemik yazıları bu öğretmeninin kaleminden çıkmaktadır. Mecmuada notlar halinde küçük parçalar onlun olduğu gibi imzasıyla açık olarak yazdıkları da vardır. Sol temayüllü bu iki mecmuadan sonra sağ temayüllü ırkçılık, büyük Türkçülük şeklinde gösteren en gürültülü mecmua Gök-Börü'dür. 1942'de çıkmaya başlayan Gök-Börü müteaddit kereler hükümetçe kapatılmış olan Ergenekon ve Bozkurt mecmualarının devamıdır. Mecmuayı çıkaran Reha Oğuz Türkan, tapu ve Kadastro Umum müdürü Halit Ziya Türkkan'ın oğludur. Mariz denecek derece heyecanlı, zaman zaman giyiniş tarzlarını değiştiren, bugünlerde ise çizme ile ve bir siyasi şef edasıyla İstanbul sokaklarında dolaşan şımarık bir çocuktur. Emniyetin bu mecmualar ve sahipleri hakkında görüşlerini arz ettiğimiz zaman vaziyeti daha iyi anlaşılacaktır. Reha Oğuz Türkkan, Gök-Börü'nün sayfalarında Bozkurt mecmuasının başkaları eline nasıl geçtiğini anlatırken, Nihal Adsız, Orhan Seyfi ile Yusuf Ziya'yı ve diğerlerini işaret ederek ağır ithamlarda bulunduğu gibi evvelce sermayedarları bulunan şair Cenap Şahabettin'in oğlu İsmet Rasin'in de meçhul kaynaklardan kendilerine para getirdiğini açıkça söyleyecek kadar bulaşık bir iç yüzleri olduğunu ifade etmektedir… Yapılan neşriyat sadece bir fikir yayma meselesi olmaktan ziyade bir siyasi mezhep tesisine yeltenmek gayretini içermektedir… Çınaraltı mecmuasına gelince bu da Ziya Gökalp'çı bir manzara ile Türkçülük yapmaktadır. Bu yönde milliyetçilik münakaşalarına karışmakta ve bilhassa General Emir Erkilet'in yazılarıyla büyük Türkçülük ve Turancılık propagandası yapmaktadır… Türk Yurdu'na gelince eski Türk Ocakları'nın neşrettiği aynı isimli mecmuadaki muharrirleri yenisinde de buluyoruz. Türkçülük meselesinde 20 seneden beri yapılmış inkılâplar yokmuş gibi Ziya Gökalp Türkçülüğünün ideolojisi yapılmaktadır. Şahsen idealist ve temiz bir insan olan Hasan Ferit Cansever'in o devirden beri uyumuş gibi 20 sene önceki fikirlere aynı noktadan devamı garip görülebilir. Bununla beraber inkılabımızın bütün şahsiyetiyle kabul etmesine imkan olmayan devrinde bizimle ana fikirlerimizin bir kısmını ileri sürmesi bakımından kıymeti inkar edilmeyen Ziya Gökalp'ın yalnız bu mecmuada değil milleyetçi görünen diğer mecmualarda da bir mezhep imamı gibi bu son meyillilerde ele alınması politik bir mana ifade etmekten asla hâli kalmaz… Akbaba Gazetesi ise Çınaraltı tandanslarının yani bir taraftan Ziya Gökalp Türkçülüğü'nün diğer taraftan da General Erkilet, Mihverciliğinin mizahi aksidir. 3 Birincikanun 1945 tarihli nüshasının kapağındaki Rus kafatası üzerine dikilmiş Nazi bayraklı karikatür, 10 Eylül 1942 tarihli nüshasının azınlık meselesi başlığıyla Orhan Seyfi Orhon tarafından yazılmış başmakalesi ve 14 İkincikanun 1943'teki nüshasında Rus aleyhtarı karikatür ve daha birçok yazı ve karikatürleri bunun mübariz misalleridir. Bu misallerden biri Türk Milliyetçiliğinin icabıymış gibi gösterilen Yahudi düşmanlığının aynı zamanda esaslı bir Mihver siyaseti olarak propagandası yapılması mecmuanın tandansını anlatabilir…" (Alöç, 2006:188-191).

Hükümet nezdindeki görevli komisyonun hazırladığı raporda ise sol ve sağ içerikli dergiler için alınması gereken tedbirler, şu şekilde belirtilmektedir:

> *“Bazı yazıcıların bir nev’i kanuna uymayarak kafa tutma ruhuyla soyadlarını kanunsuz bir şekilde kullanmalarıdır. Soyadı Kanunu, idari makamlara bu hususta selahiyat ve vazife verdiği halde kanuna aykırı soyadları alınmakta olduğu gibi hiç soyadı olmadan veya aldığı soyadını kullanmadan imza atan muharrirlere de tesadüf olunmaktadır… Umumi durum arz edilirken aşırı sol ve sağ karakterde oldukları görülen Yürüyüş ve Gök-Börü mecmualarının derhal kapatılması lazımdır. Bunların öğütten anlamayacakları kanaatindeyiz. Tecrübe bunu gösterdiği gibi durumları siyasi fikir halinde kalmayıp siyasi bir tahrik mahiyetinde oluşları bizi böyle zecri tedbir alma teklifine sevk etmiştir. Yurt ve Dünya, Türk Amacı, Çığır, Değirmen, Türk Yurdu, Millet mecmuaları sahipleri takdir buyuracağınız zat ve makamlar tarafından ilk defa yukarıda tenkit ettiğimiz noktaları tashih edilmek üzere davet olunarak ikaz edilmelidir. Şimdiye kadarki tarzlarında neşriyata devam ettikleri takdirde nasihat kabul etmeyecekleri tahakkuk ettiği için kapatılma tedbirlerine başvurulmalıdır. Çınaraltı ve Akbaba birinde sahibi, diğerinde muharriri memur olduğundan Memurin ve Matbuat Kanunlarının alakalı maddelerine göre mahkemeye verilmelidir. Bu zecri ve yumuşak tedbirlerin yanında bilhassa siyasi umdelerimize uyan yazı veya bunun dışındaki neşriyat organlarının doğrudan doğruya… günün canlı mevzuları haline gelen Milliyetçilik ve devletçilik konularında salahiyetli insanlara yazı yazdırmak suretiyle müspet telkinler yaptırmaya ihtiyaç görmekteyiz. Bu iki prensibi öne sürmemizin sebebi, bizim türlü bakımlardan doğru bulmadığımız harici siyasette Rusya aleyhtarlığına götürülen geniş Türkçülük ve Turancılık yani esas olarak Nazizm’e götüren ırkçılık, Milliyetçilik kapısından girmekte, sosyal meseleleri bilhassa köylümüzü ele alarak bahis konusu etmekte olan komünizm ise devletçilik kapısından sızmaya çalışmaktadır. Bu sebepledir ki partimizin ana umdelerinden olan devletçilik sarih ve müspet şekilde yazılmalı, salahiyetli insanlara söyletilmelidir. Bu hususta CHP aydınlarımızın büyük kısmını idareden mesul Millî Eğitim Bakanlığı ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün el ele vererek çalışması zaruridir”* (Alöç, 2006: 191-198).

Saraçoğlu tarafından oluşturulan komisyon, bu ilk raporundan sonra basındaki gelişmeleri düzenli takip edebilmek adına ayda bir neşriyatı incelemek için izin de istemiştir. Komisyonun ‘her ay matbuatı inceleyelim’ teklifi, hükümet tarafından kabul görmüştür. Komisyon basınla ilgili her ay Başbakan Saraçoğlu’na bilgi vermeye başlamıştır. Söz konusu yazılan raporlarda, dergilerin kimler tarafından

çıkarıldığı, kimlerin yazdığı, görüşleri, birbirleriyle kavgaları, halk arasında ırk ve mezhep kavgalarını körükleyip körüklemedikleri belirtilmiştir (Alöç, 2006: 200-206).

3.5. Basına Verilen Talimatlar

Savaş boyunca basının, istediği yönde yayın yapmasını sağlamak isteyen CHP yönetimi, bu kapsamda basın organlarına nelerin yayınlanıp nelerin yayınlanmaması noktasında talimatlar göndermektedir. Talimatlara, uyulması gerekmektedir. Aksi takdirde yayınlar, İcra Vekilleri kararıyla kapatılmaktadır. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in Örfi İdare Komutanlığına gönderdiği yazı, CHP'nin basını yönlendirmede üçlü talimat-uyarı-kapatma mekanizmasını önemli bir yol olarak kullandığını ortaya koymaktadır. Bu yazıda basın organlarıyla ilgili olarak şöyle denilmektedir:

> "*Evvela dikkat nazarları çekilerek dinlemedikleri takdirde kapatma suretiyle cezalandırmak sistemi ilk saftaki tedbirler arasında görülmektedir"* (Güvenir, 1991: 81).

Talimatlardaki temel amaç sansür koymadan basını yönlendirmektir. Ancak söz konusu talimatlar basın özgürlüğü açısından çok ağır şartları barındırmaktadır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşındaki talimatlar, cumhuriyet basın tarihinde görülmemiş en şiddetli sansürü ortaya çıkarmıştır (Otmanbölük, 1986: 213). Basını ilgilendiren her alanla ilgili talimatnameler gönderilmiştir. Yayınların hangi sayfada kaç punto olacağıyla ilgili talimatnamelerin yanında savaş döneminde meydana gelen olayların yayınlanıp yayınlanmayacağı hakkında çeşitli talimatnameler verilmiştir. Gönderilen talimatname konularının içinde ağırlık noktayı dış politika oluşturmuştur. Dış politika konularıyla ilgili haberlere CHP iktidarının bu kadar çok dikkat etmesinin ana nedenini ise uyguladığı denge siyaseti oluşturmuştur.

Basına yönelik talimatlar, sadece Millî Şef tarafından değil, Bakanlar Kurulu, Matbuat Umum Müdürlüğü, Valilikler ve Örfi İdare Komutanlığı tarafından da gönderilmektedir. Gönderilen talimatların sayısı o kadar artmıştır ki basın kuruluşları, her hangi bir yasağı çiğnememek için bu talimatları bir dosya haline

getirmişlerdir. Yazı işleri müdürleri, sayfa sekreterleri, istihbarat şefleri sansür yasaklamalarını hatırda tutabilmek için bu kalın dosyayı sık sık gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Gazeteleri bu derecede yasaklara uymayı gerektiren ise Matbuat Kanunu'ndaki 50. maddedir. Bu madde ile hükümet istediği gibi gazeteleri kapatabildiği için yayın organları mümkün olduğu kadar gelen talimatlara uymaya çalışmaktadır (Evsal, 1987: 65).

Türk Basın Tarihi içinde önemli bir yere sahip olan Ahmet Niyazi Banoğlu da Millî Şef yıllarına ait hatıralarında basının tek parti iktidarından gelen talimatlara uymak zorunda olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

> *"Memlekette tek parti, tek şef idaresi hüküm sürmektedir. Dolayısıyla gazeteler sık ve şiddetli müdahalelerle karşı karşıyadırlar.* Otoritenin *çizdiği izin sınırlarının dışına asla taşamaz, koyduğu yasakları çiğneyemezler. Bazen da hangi konuda, ne gibi yayın yapacaklarına dair talimat alırlar ve onu aksatmaksızın yerine getirirler"* (Otmanbölük, 1986: 18).

1943 yılında *Cumhuriyet* Gazetesi'nde çalışmaya başlayan Metin Toker, Yazı İşleri Müdür Yardımcısı Ahmet İhsan (Tokgöz)'ün arkasındaki dolapta bir dosyanın kilitli durduğunu ve bu dosya içinde çok sayıda yasağı içeren emirlerin olduğunu belirtmektedir:

> *"Dosya yasak kararlarının dosyasıydı. Gün geçmezdi ki Birinci Şube'den bir memur gelip yeni bir yasak kararını getirmesin ve dosyayı şişirmesin. Sonradan bu dosyayı gözden geçirmek fırsatını bulmuşumdur. Neler yoktu ki. Hangi haberin kaçıncı sayfada kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmek gerektiğinden, hava durumunun yazılmaması emrine kadar. Bunların aslında bir manası vardı. Mizanpajlı çizilen haberler, prensipte savaş kaderiyle ilgili haberlerdi. Bunların büyütülmesi veya küçültülmesiyle iki tarafın ajanları ve adamları kendi lehlerine hava yaratıyorlar, kamuoyunu o yönde etkilemeye çalışıyorlardı… Radyo Gazetesi ise dikkatli bir şekilde resmi görüşü aksettiriyordu. Bunların bile yetmediği tehlikeli ve kritik anlarda bizzat Millî Şef kaşlarını gösterişli bir şekilde çatıyor, istemediği havayı dağıtıyordu…"* (1970: 24-25).

Hükümet tarafından her konu hakkında talimatname gönderilmesi nedeniyle gazeteler yayınlayacak haber bulmakta zorlanmaktadır. Çünkü yayınlanabilecek haberlerin hemen hemen hepsi yasaklar listesinde yer almaktadır. Bu bakımdan Ankara'da özel muhabir bulundurmak da işe yaramamaktadır. Çünkü muhabirlerin her yapacağı haber yayınlanamayacağı için çöpe gitmektedir. Sadece AA'nın gönderdiği haberler yayınlanmaktadır. Bu nedenle Ankara'da özel muhabir bulundurmak boş yere masraf etmek anlamına gelmekte, diğer yandan gazeteyi temsil edecek birinin de orada bulunması önem taşımaktadır. Bu çıkmazdan kurtulmak için *Tasvir-i Efkâr*'ın başyazarı Ziyad Ebuzziya, *Tan* gazetesinin sahibi Halil Lütfi'ye Ankara'da müşterek muhabir çalıştırmak önerisinde bulunmaktadır. Halil Lütfi'nin konuya olumlu bakmasının ardından *Vatan*'ın sahibi Ahmet Emin Yalman, *Yeni Sabah*'ın sahibi Cemaleddin Saraçoğlu, *Akşam*'ın ortağı ve İdare Müdürü Kazım Şinasi de teklifi kabul etmesinin ardından Ankara'da "Birleşik Büro (BB)" kurulmuştur. Büro'nun başına ise Raif Meto getirilmiştir. Böylece gazeteler haberleri AA ile değil BB rumuzu ile vermektedir (Otmanbölük, 1986: 48). Ortak büro kuran gazeteler, Ankara'da özel muhabir çalıştırmadan doğan masraftan kurtulmuştur. Ayrıca kurdukları BB ile her haberi AA'dan alma anlayışından kurtulmaktadır. Ankara'da kurulan ilk basın bürosu olan BB, DP'nin iktidara gelişine kadar faaliyetini sürdürmüştür. DP'nin iktidarında, her gazete kendisi muhabir çalıştırmaya başlamıştır.

3.5.1. Gazete İçerikleriyle İlgili Talimatlar

Tek partili CHP iktidarında gazetelerde hangi konuların yayınlanacağı kadar nasıl yayınlanacağı da belli emirlere göre belirlenmiştir (Güvenir, 1991: 93). Bu emirler içinde haber başlıklarının punto büyüklüğü ve Millî Şef ile ailesine ait haberlerin büyük girilmesi gibi onlarca konu yer almaktadır.

Gazeteler, verilen bu emirlere uymak zorunda olduklarından, haberleri hangi punto ile gireceklerini belirlemek için harfler katalogu hazırlamışlardır. Bu katalogdaki harfleri ezberlemek, her gazetecinin öncelikli görevleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla gazeteler, bugünkü gibi harflerinin punto karakterlerini

değiştirmemektedir. Bir sütuna kaç puntodan kaç harfin gireceği belli olduğu için gazeteler, başlıklarını bu kurallara göre atmaktadır (Faik, 2001: 28).

Başbakan Refik Saydam'ın 20 Temmuz 1940 tarihinde Matbuat Umum Müdürlüğü'ne gönderdiği 4 maddelik talimatnamede gazetelerde büyük manşetlerin sadece dahili haberler için kullanılacağını, dış haberlerin tek sütun üzerinde olacağı ve 24 puntodan büyük başlık kullanılmayacağının yanında diğer rejimlere ve ideolojilere ait neşriyat yapılmaması istenmektedir (Otmanbölük, 1986: 215). Talimatnamelere uyulup uyulmadığı, sürekli olarak kontrol edilmektedir. Talimatname dışında yayın yapan gazeteler uyarılmaktadır. 14 Haziran 1941 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesine Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından haberin punto büyüklüğüyle ilgili bir ihtar gönderilmiştir. İhtarda söz konusu punto büyüklüğüyle ilgili şu açıklama yapılmıştır:

> *"13 Haziran 1941 tarihli sayınızın birinci sayfasında, Türkiye hakkında Berlin'den gelen haber telgrafına 36 puntoluk başlık koymanız, bu husustaki talimatın ruhuna aykırıdır. Bu vaziyetinizin dolayısıyla, sizi talimata aykırı hareket etmiş saymaktayız"* (Topuz, 2003: 169).

"*Talimata aykırı hareket etmiş saymaktayız*" sözüyle, korkutma yoluna gidilmektedir. Fakat *Tasvir-i Efkâr* bu ihtira rağmen birçok defa punto büyüklüğü ve dış politika haberlerini iki sütun üzerinde verdiği için uyarılmıştır. 14 Haziran'da konuyla ilgili uyarılan *Tasvir-i Efkâr* aynı aykırılığı, 19 Haziran 1941 tarihli sayısında da yapmıştır.[53] İtalya'nın dünya savaşına dâhil olmasının ardından 10 Haziran 1940 tarihinde gazetelere bu durumla ilgili haberleri nasıl yayınlayacakları hakkında ilgili yeni bir talimat daha verilmiştir. Söz konusu talimatta şu direktiflere uyulması istenmektedir:

> *"1- Anadolu Ajansının haberlerinden başka haber yazılmayacaktır.*
> *2- Sansasyonel başlık yapılmayacaktır.*

[53] Matbuat Umum Müdürü İzzettin Nişbay'ın, *Tasvir-i Efkâr* gazetesine gönderdiği uyarı yazısı (Otmanbölük, 1986:221): "*Gazetenizin 19 Ağustos tarihli nüshasının birinci sayfasında 'Alman-Rus Harbi' serlevhasına radyo gazetesinden iktibas edilen bir haberi büyük başlıklarla üç sütun üzerinde plase ettiğiniz görülmüştür. Bu hareketinizin talimata aykırı olduğunu saygılarımla bildiririm*." Aynı konuyla ilgili bkz: Faik, 2001: 71

3- Başmakale yazılmayacaktır.
4- İkinci baskı ve ilave yapılmayacaktır" (Otmanbölük, 1986: 214).

Millî Şef ve ailesi ile ilgili haberlerin büyük verilmesinin istenmesi ise iktidara mutlak hakim İnönü'nün kudretini dosta düşmana göstermek düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle savaş boyunca İnönü'yle ilgili her türlü haber devlet zoruyla büyütülerek verilmiştir.[54] *Tasvir* gazetesinin başyazarı Ziyad Ebuzziya da Millî Şef'in eşinin Ankara Kız Enstitüsü ziyaretiyle ilgili fotoğrafın birinci sayfa yerine üçüncü sayfada verilmesi nedeniyle gazetenin bir hafta süreyle kapatıldığını ifade etmektedir[55] Ayrıca Millî Şef'e, hükümete ve CHP'ye dil uzatmak yasaktır. Hükümetin genel tutumu hiçbir şekilde tenkit edilmemektedir (Nadi, 1976: 24).

Abbas Parmaksızoğlu, o yıllara ait hatıralarında Millî Şef ve ailesine ait haberlerin birinci sayfada verilmesine özen gösterildiğini belirtmektedir. Parmaksızoğlu, Millî Şef'le ilgili bir haberi üçüncü sayfada tek sütun 24 punto ile verdikleri için Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'den fırça yediklerini şu şekilde anlatmaktadır:

> *"Millî Şef, Güney Amerika'nın küçük ülkelerinden birinin elçisini kabul buyurmuştu. Olay bundan ibaretti ve hiçbir değeri yoktu. Fakat Millî Şef'e ait olduğundan koymazlık edilemezdi. Haber çok geç saatlerde, birinci sayfa hazırlandıktan sonra geldiği için üçüncü sayfaya koyduk... Ertesi gün aceleyle gazeteye çağrıldığımı ve telefonun elime tutuşturulduğunu hatırlıyorum. Karşı tarafta Basın Genel Müdürlüğü görevini yürüten Selim Sarper vardı. Millî Şef'e ait bir haberi nasıl bir cesaret ve hangi kötü maksat ile üçüncü sayfaya atışımızın hesabını soruyor, haşin ve tehdit dolu sesi ile barbar bağırıyordu. Gazetenin bir hafta, bir ay, üç ay, hatta süresiz kapatılması işten değildi. Geleceğimiz,*

[54] İnönü ve ailesiyle ilgili haberlerin büyütülerek verilmesini, Toker şu şekilde değerlendirmektedir: "*Bundan dolayıdır ki bütün harp yılları esnasında Cumhurbaşkanını bir konserde, bir temsilde, at yarışlarında gösteren fotoğraflar, devlet zoru ile gazetelerde çarşaf çarşaf yayınlandı. Bu yazı serisinin araştırmalarını yaparken Vatan gazetesinin 15 Haziran 1944 tarihli sayında rastladığım bir havadise gülmekten kendimi alamadım. Sayın Bayan İnönü, Münakalat Vekaleti'nin telgrafçılık kursunu açmıştı!... Gene gayet iyi hatırlarım. Bir gün Cumhuriyet gazetesine Basın Müdürlüğü'nden telefon edilmişti ve 'Sayın Bayan İnönü'nün İstanbul'u teşrifleri' haberi birinci sayfada değil de iç sayfada verildi diye bir güzel zılgıt geçilmişti...*" (1970: 26).

[55] Konuyla ilgili Ziyad Ebuzziya şu açıklamalarda bulunmaktadır: Millî Şef'in eşi birgün Ankara Kız Enstitüsünü ziyaret etmiş ve *Tasvir*'in foto muhabiri de kapıdan çıkışta resmini çekmişti. Bu fotoğraf birinci yerine, üçüncü sayfada gösterilince, gazeteye bir hafta kapatma cezası verildi. Değerlendirme işinde bir hakaret kastı olduğuna hükmedilmişti. Kapatma işlerinde o yayın organının tandansına göre işlem yapılırdı. Aynı haberi yayınlamış olan bir gazete kapatılırken ötekine hiçbir ceza verilmeyebiliyordu (Evsal, 1987: 64).

hepimizin ekmek parası Sarper'in iki dudağı arasındaydı. Bu felaketi yediğimiz zılgıt ile atlattık fakat her zaman korku içinde çalıştık" (Evsal, 1987: 63-64).

Ayrıca gazetelerde Türkçe'nin kullanımına da dikkat edilmektedir. Yayınlarda imlâ kılavuzunda belirtilen kurullara uymak zorunluluktur. Başbakanlık tarafından 1942 tarihinde gönderilen tezkere ile gazetelerde imla kılavuzunda gösterilen kelime akide ve örneklerinin esas alınması istenmektedir. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in yazısı ile gazete ve mecmuaların haber bendlerinde, makalelerinde ve ilanlarında devlet memurlarının veya hususi kimselerin isimlerinin soyadlarıyla verilmesinin zorunluluk olduğu belirtilmektedir. (Otmanbölük, 1986: 216-223).

3.5.2. Basına Yönelik Sözlü Direktifler

Dönem içinde yazılı talimatların yerini,zaman zaman sözlü talimatlar almaktadır. Çeşitle toplantı ve organizasyonlarda hükümet yetkilileri tarafından basına yönelik direktifler verilmesinin yanında, sıkıyönetim komutanı ve vali gibi yetkililer de gazete yetkililerini ve haberle ilgili muhabiri makamlarına çağırarak veya telefon ederek direktif vermektedir. Bu direktiflere, basın kuruluşları mümkün olduğu kadar uymanın yanında direktiflerin verildiği zamana bağlı olarak tepkiler de ortaya konmaktadır.

Nadi, o yıllarda hükümetin direktifleri ile yayınların yapıldığını şu şekilde açıklamaktadır:

"Düşünceler ve inançlar, ancak üstü kapalı cümlelerle, bir dereceye kadar açıklanabiliyordu. Hükümetçe önemli sayılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın-Yayın Müdürlüğünden gelen direktiflere göre ayarlanıyordu. Arada bir Başbakanın basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ya da temsilcilerini, emir verircesine uyardığı oluyordu…" (1979: 50).

Savaş yıllarında gazeteler, sayfalarını sabaha karşı baskıya vermektedir. Dış politikayla ilgili haberleri AA'dan alan gazeteler, önemli bir olay yaşanabileceği endişesi ile son bülten gelene kadar gazeteleri basmamaktadır. Diğer yandan

hükümetin emri de gazetelerin son bültene kadar beklemesi yönündedir. Son bülten ise bazen gece 02.00'da gelmektedir. Fakat bu saatten sonra AA'dan bülten gelmesi bile gazetelere telefon açılıp direktif de verildiği de olmaktadır. Böyle bir durum ise Hiroşima'ya atom bombası atıldığı gün yaşanmaktadır. Bomba haberi Türkiye'ye geç vakitte ulaştığı için saat 03.00'da gazeteleri arayan Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, yarınki başmakalelerin konusunun Hiroşima'yla ilgili olmasını istemektedir[56] Matbuat Umum Müdürünün gece saat üçte gazetelere arayıp yarın başmakalenin Hiroşima'yla ilgili olacağını söylemesi, dönem içinde gazetelerin nasıl bir baskı ortamında çalıştığını göstermektedir. Parmaksızoğlu, o yıllarda geç gelen harp haberleri yüzünden baskıya sabaha karşı geçilebildiğini ve güneşin her sabah uykusuz gözlerin içine doğduğunu belirtmektedir (Evsal, 1987: 63).

Yayınlanması yasak olan haberler de hükümet tarafından takip edilmektedir. Yasaya uyulmadığında, ilgili gazete veya gazeteci uyarılmaktadır. Uyarıma, bazen kapatmaya dönüşebilmektedir. *Tan* gazetesi muhabiri Emin Karakuş, yayınlanması yasak olan 1941 yılındaki Almanya Büyükelçisi Von Papen'e yönelik suikast olayıyla ilgili bilgileri Zekeriya Sertel'e telefonla verdiği için Vali tarafından basın kartına kısa süreliğine el konduğu gibi bir daha haber yapmaması noktasında da şu şekilde uyarılmıştır:

> *"Vali'nin odasında o zaman Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü, Millî Emniyet Müsteşarı, Vali, Ankara Emniyet Müdürü toplanmışlar, sanki beni bekliyorlardı. Odaya girer girmez, şöyle bir çevreme göz gezdirdim, hepsinin de gözü bana dikilmişti. Tandoğan sordu:*
> – *Adın ne senin?*
> – *Emin*
> – *Nerelisin*

---

[56] *Vakit* gazetesinin Yazı İşleri Müdürü olan ve talimatın geldiği gece gazetenin sekreterliği görevini de yürüten Ahmet Niyazi Banoğlu, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in gece 03.00'da kendisini arayıp verdiği talimatı şu şekilde anlatmaktadır (Otmanbölük, 1986:18-19): "Selim Sarper bizzat telefon etti ve 'Yarınki başmakale Hiroşima'ya ait olacak' emrini verdi. Ben o sıralarda *Vakit* gazetesinin hem yazı işleri müdürü hem de gece sekreteri idim. O saatte başyazarımızı uyandıramazdım. Oturup başmakaleyi yazdım ve "Asım Us" imzasını koydum. Ertesi gün, gazetenin sahibi Hakkı Tarık Us'a şöyle demiştim: 'Muhabirlikten, musahhihlikten sekreterliğe ve yazı işleri müdürlüğüne terfi ettim. Bugün de başmuharrir oldum. Ona göre maaş isterim.' Tabii bu talebin ciddi olsa da karşılanamayacağını ilave edelim. Çünkü rahmetli Hakkı Tarık, şöhreti ayyuka çıkmış cimri Babıali patronlarındandı."

- *Bilecikliyim*
- *Türk müsün? Deyince güldüm. Vali sinirlenmişti, sordu:*
- *Ne gülüyorsun be?*
- *Türk müsün, diye sordunuz da.*
- *Sen bu suikast olayları hakkında İstanbul'a bazı haberler bildiriyorsun. Sonra bu haberler, ajanslar tarafından bütün dünyaya yayılıyor. Senin bu ajansta çalışmana kim izin verdi?*
- *Basın-Yayın Genel Müdürlüğü*
- *Kartın var mı?*
- *Var*
- *Ver bakayım*

Cebimden ajansın Ankara muhabiri olduğumu belirten kartı çıkarıp Vali'ye uzattım. Vali kartı aldı, evirdi, çevirdi, Ankara Emniyet Müdürüne dönerek, "Al bu kartı" dedi. Daha sonra bana döndü, "Bu dava ile ilgili olarak İstanbul'a haber vermeye devam edersen seni burada gazetecilik yapmaktan men ederim" dedi…" (Karakuş, 1977: 39-40).

Güvenlik nedeniyle askeri konularla ilgili haber yapılması yasaklanmıştı. Yasağa uymayanlar ise casusla bile suçlanmaktadır. Buna rağmen Trakya'da askeri manevra yapılacağını öğrenen Gazeteci Emin Karakuş hazırlıkların ne durumda olduğunu öğrenmek için Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz'ü arar. Ancak aldığı yanıt beklediği gibi olmamakla birlikte haberin herhangi bir gazetede çıkması durumunda sorumlusu olacağını bildirmektedir:

"Telefona yaveri çıktı. Kendimi tanıttım, manevra konusunda bir emirleri olup olmadığımı soracağımı söyledim. Bir dakika sonra Asım Gündüz Paşa'nın sesini duydum.

- *… Paşam, bugünlerde Trakya'da manevra yapılacağını haber aldım. Hazırlıklar ne safhada? Kimler katılacak? Manevra ne zaman başlıyor? Acaba bu konularda bir emriniz olacak mı? Sizi bunun için rahatsız ettim. Asım Paşa tekrar sordu:*
- *Senin adın ne idi?*
- *Emin Karakuş*
- *… Bak Emin Karakuş, senin çalıştığın gazetenin adını buraya not ettim. Bu manevra haberi hangi gazetede yayınlanırsa sorumlusu sen olacaksın? Dedi ve telefonu yüzüme kapattı"* (Karakuş, 1977:27-28).

Güvenlik amaçlı askeri haberlerin yanında hava durumuyla ilgili haberlerinde verilmesi yasaklanmıştı. Yasağa uymayanlar, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından ağır uyarılara maruz kalmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinde "*Yarın hava açık olacak*" şeklinde bir haberin yer alması sonucu gazetenin sahiplerinden Doğan Nadi'yi makamına çağıran Sıkıyönetim Komutanı şu uyarılarda bulunmaktadır:

> *"Bir gün Cumhuriyet gazetesinde 'Yarın Hava Açık Olacak' şeklinde bir haber çıktı. Bunun üzerine Sıkıyönetim Komutanı gazetenin sahiplerinden Doğan Nadi'yi makamına çağırarak, ağır bir uyarıda bulundu. Bu ve Buna benzer başka bir haberin yayınlanması halinde gazetenin kapatılacağını söyledi. Doğan Nadi özür diledi bundan sonra daha çok dikkat edeceğini bildirdi. Komutan sordu:*
> – *Bu haberi neden yazmak gereğini duydunuz, haberi nereden aldınız?*
> – *Ankara Radyosu dün akşamki yayınları arasında hava durumundan da söz etmiş, arkadaşlar da oradan almış.*
> *Komutan bunun üzerine, 'Bugün derhal Ankara Radyosu'na bildirilecek, bundan böyle İzmit'ten bu yana yayın yapılmaması istenecek' dedi. Doğan Nadi bize bu olaydan söz ederken 'Komutan şaka mı yaptı, ciddi mi söyledi, bilmiyorum ama ben çok korktum' diyordu"* (Karakuş, 1977:26-27).

Savaş yıllarında Alman ordularının sınıra yaklaşması üzerine Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayınlanan bir emirle yurtiçinde akrabaları bulunanların İstanbul'u terk etmesi tavsiye edilmektedir. Peyami Safa da, *Haber* gazetesinde "Vecizeler" köşesinde yazdığı yazıda okurlarını Anadolu'ya gitmeleri için uyarmaktadır. Bir süre sonra Peyami Safa, parasını alamadığı gerekçesiyle gazetede yazmayı bırakmaktadır. 1 yıl sonra ise Rasim Us, Safa'nın bu yazılarını parça parça "Vecizeler" sütununda yayınlamaya başlamıştır. Fakat, 1 yıl önceki yazıları tekrar yayınlaması, Rasim Us'un Sıkıyönetim Komutanlığına çağrılmasına neden olmakta ve gazete kapanma tehlikesiyle baş başa kalmıştır. Us, olayı şu şekilde anlatmaktadır:

> *"Bir gün, Sıkıyönetim Komutanlığından aradılar. Beni, Sarıveliler'deki binaya çağırıyorlardı. Gidip gördüğüm paşanın yaveri şöyle dedi:*
> *– Bugünkü gazetede, halka 'İstanbul'u terk ediniz!' diyen bir yazı var. Bu ne demektir?*
> *Bir yıl önce çıkan bir yazının gazete sahibi tarafından yanlışlıkla dizgiye verildiğini, bir daha tekerrür etmeyeceğini belirterek kovuşturmadan kurtuldum. Gazeteye gelince de durumu anlattım. Rasim Us, yazıyı*

dalgınlıkla okumadan gönderdiğini söyledi. Rahatlamıştım...” (Otmanbölük, 1986:127).

Örfi İdare’nin ilan edildiği alanlarda basına yönelik baskı son derece artmıştır. Gazetecilere yönelik soruşturma dosyaları çoğalmaktadır. Gazetecilerin her yazısı soruşturulmaktadır. Soruşturma kapsamına alınan yazının yazarı, akşam üzeri motosikletle gazeteye gelen görevli asker tarafından kendisine ulaştırılan tebliğ ile sıkıyönetim komutanlığına götürülmektedir. Komutanlığa götürülen gazeteci, saatlerce sorgulanmakta ve sorgu sırasında çeşitli tavsiyelerde bulunulmasının yanında ağır hakaretlere de uğramaktadır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında gazeteciler arasında sıkıyönetim komutanlığına gitmek o kadar çok yaygınlaşmıştır ki gazeteciler birbirleriyle sözleşirken, “*Sıkıyönetimdeki işim çabuk biterse gelirim*” ya da “*Sıkıyönetimden sonra oyalanma da hemen gel*” şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Çünkü her yazı, soruşturma kapsamına alındığı için sıkıyönetim komutanlığında dosyaların artması sonucu askeri görevliler tarafından işlemler ağır yapılmaya başlamıştır. Bu nedenle sorgular, bazen ahbapça konuşmalar haline gelmeye başlamakta ve bir sorgu işlemi bazen bir hafta, 10 gün sürmektedir. Bu süre içinde subaylarla tanışan gazeteciler komutanlığa her gittiklerinde birbirlerine gülerek selam vermektedir (Faik, 2001: 49-52). Bazı sorgulamalarda komutanlığa çağrılan gazeteciler de komutanın keyfi nedeniyle 3 gün bekletilmektedir. Bu bekletme gazeteciye bir ceza vermek mantığı içinde yapılmaktadır. Çünkü gazeteyi kapatmak sorunu çözmeyeceği için doğrudan haberi yapan gazeteciyi cezalandırılma yoluna gidilmektedir. Ceza, üç gün boyunca komutanlıkta bekletilmektir. Bu bekleyenlerden biri de *Vatan* gazetesi Muhabiri Raif Meto’dur. Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Asım Gündüz’ün emekliye ayrılarak açıkta bulunan milletvekilliklerinden birine getirileceği yönünde haber yapan Raif Meto, ertesi gün Basın Yayın Genel Müdürünün telefonu ile sıkıyönetim komutanlığına çağrılır. Emir üzerine Genelkurmaya giden Raif Meto, akşam olmasına rağmen Asım Paşa ile görüşememiştir. Paşanın yaverinin, “*Bu akşam bizim misafirimizsiniz*” sözü üzerine “*sabah tekrar gelirim*” demesine rağmen üç gün boyunca sandalye üzerinde komutanlıkta kalan Meto, üç gününün sonunda Asım Paşa ile konuşmasını şu şekilde anlatmaktadır:

“Paşa adeta burnundan soluyordu…

- *Efendim bendinizi istemişsiniz.*
- *Gazetedeki haberi sen mi yazdın?*
- *Evet, bendeniz yazdım.*

Paşa birden parladı

- *Sen bir casussun… Sen yüksek komuta heyetinde meydana gelecek bir değişikliği vaktinden önce duymuş ve bunu gazetene yazmışsın. Seni askeri mahkemeye vereceğim…*
- *Ama paşam bu haberi sevinerek gazeteme bildirdim. Yıllarca Türk ordusunun çeşitli kademelerinde değerli hizmetler görmüş bir komutanın emekliye ayrılarak bundan sonra siyasal yaşamımızda büyük hizmetler yapacağını düşündüm… Eğer bir kusur işledimse affınızı dilerim…*

Bu sözler üzerine Asım Paşa yumuşadı.

- *Haydi git bir daha bu gibi haberleri yazarken çok daha dikkatli ol…”* (Karakuş, 1977: 28-29).

Zaman zamanda verilen bu direktiflere gazeteciler, alaycı veya sert bir üslupla yaklaşmaktadır. Direktifler sırasında sarf edilen bazı anlamsız cümleler gazeteciler arasında espri konusu olmaktadır. Toplum içinde kendilerine verilen direktiflerden hoşlanmayan gazeteciler ise gerekli karşılığı vermektedir. Bu sert çıkışlar, direktifi verenler tarafından espri olarak algılanarak başka konulardan konuşulmaktadır.

Sıkıyönetim Komutanlığı’nın basın toplantına katılan gazeteciler ile Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Paşa arasında geçen diyalog ise direktiflerin yersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Basına brifing toplantısında, “*şunları yazmayın, bunları nakletmeyin*” şeklinde direktif veren Ali Rıza Paşa ile, toplantıya katılan Nadir Nadi arasında geçen konuşmayı Bedii Faik anılarında şu şekilde aktarmaktadır:

“Fakat Paşam, bütün bu söylediklerinizi Ankara Radyosu yayınlıyor!
Komutan hafifçe sarsılmış ama hemen toparlanarak cevap vermekte gecikmemişti:
– Onlara da şimdi emredeceğim, benim bölgeme bu tarz yayın yapmasınlar!
Çok ama çok hafif ve hepsi de bıyık altı tertibinden gülümsemelerle herkes birbirine baktı ve az sonra komutanın ayağa kalkmasıyla toplantı sona erdi” (Faik, 2001: 52).

Bu durum gazeteciler arasında gülüşmelere de neden olmuştur. Çünkü o yıllarda Ankara Radyosu tek radyo olarak bütün Türkiye'ye yayın yapmaktadır. Dolayısıyla Sıkıyönetim Bölgesi'ne yayın yapmama gibi olanağı olmamaktadır. Diğer yandan Komutan'ın dedikleri yasak olarak uygulanacaksa devletin resmi propaganda yayını olan Radyo'dan yasağı çiğneyen yayınların yapılması da ortaya konan yasakların önemli bir kısmının hükümet tarafından değil kurumsal veya bireysel olarak konulduğunu göstermektedir.[57] İsmet İnönü'nün, Cihat Baban ile yaptığı söyleşide, "*basına yönelik yasaklardan haberim yoktu*" (Heper, 2008:125) açıklaması da aslında savaşın getirdiği ağır şartlar içinde devlet içinde oluşan yönetim boşluğunda birçok yasağın bireysel olarak getirildiğini ortaya koymaktadır.

Savaş yıllarında sık sık Başbakan da basın toplantılarını tertipleyerek basına hangi konular hakkında yazmaları gerektiğini belirtmektedir. Başbakan Refik Saydam, düzenlediği basın toplantılarından birinde, *"Şunu yazacak, bunu yazacak, şuna dokunmayacaksınız*" şeklinde direktifler vermektedir. Bu durum toplantıya katılan Nadir Nadi'nin hoşuna gitmemiştir. Çünkü gazeteciler, emirleri uygulayan robot konumuna getirilmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay ve Necmeddin Sadak gibi gazetecilerin bulunduğu toplantıda Saydam'ın, "*anladınız mı?"* sorusuna içerlenmesi ve üzülmesi nedeniyle Nadi'nin ağzından yarım yamalak bir sesle "*anladık*" çıkmaktadır. Bu cevap üzerine Başbakan Saydam ve Nadir Nadi arasında şu konuşma geçer:

> *"Bunun üzerine rahmetli Saydam bana hitap etti:*
> *– Peki, söyle bakalım yarın ne yazacaksın?*
> *Meslektaşlar arasında acemi bir ere emir tekrar ettirmeye benzeyen bu ikinci soruya fena içerlemiş, Başbakan'a ters bir cevap vermiştim:*
> *– Onu yazım çıktığı zaman okursunuz!*

---

[57] Bedii Faik, Sıkıyönetim Komutanının bu açıklamasını şu şekilde değerlendirmektedir (2001:52): "Ali Rıza Paşa o sözü Maarif Nazırı Haşim Paşa'nın 'Şu mektepler olamasa maarifi ne güzel idare ederdim' tarzındaki şaheser mizah çıkışına benzer bir muziplikle mi söyledi, Yoksa boş bulunarak ağzından mı kaçırdı? Ben hep Haşim Paşa tarzı bir ince alaycılık ibaresinin daha yatık olduğunu düşünmüşümdür. Ama nasıl, nükteleri ve zekasının son derece kıvraklığı ile tanınmış bir Haşim Paşa'nın o ince alayını ciddi sayıp Osmanlı Devleti'ni hicvetmekte kullanan bir kalabalığımız varsa, bir tarafa yasak getirirken, öbür taraftan getirdiği yasağı çiğneten bir devleti alaya alan böyle bir inceliği de tam tersine yorumlayan bir garipliğimiz neden olmasın?"

Ortalık bizden buz kesildi. Büyük üstatlar "Yandı çocuk…" dercesine beni süzüyorlardı. Fakat rahmetli Saydam, pek anlayışlı bir devlet adamıydı. "Ya işte böyle… Siz gazeteciler birbirinizi kıskanırsınız" deyip zarif bir manevrayla işi tatlıya bağlayıverdi" (Nadi, 1979: 50; Otmanbölük, 1986: 107; Kabacalı, 1990: 135).

3.5.3. Dış Politikayla İlgili Talimatlar

II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin yaşadığı iç ve dış sorunlara karşı ülkenin tepkisini basın yansıtmaktadır. Türk basınında çıkan yazılar ve yorumlar, dünyada gelişen olaylara Türkiye'nin bakışını ortaya koymaktadır. Dönemde basında çıkan yazılar genellikle uluslararası siyasetin önceliğinden dolayı dış politika ile ilgili olmaktadır (Vural, 2008: 382). Bu açıdan dış politika haberleri hükümetin izlediği bir alanı oluşturmaktadır. Hükümetin dış politikada benimsediği dengeli tutum, basına da yansımaktadır. Hükümetin bu dengeli tutumu nedeni ile basında farklı siyasal tutum ve farklı eğilimler görülebilmektedir. Gazetelerde çıkan bu farklı eğilimlere zaman zaman hükümet tarafından da göz yumulmaktadır. Tabii bu göz yumma, yine hükümetin siyasi tutumuna bağlı olmaktadır. Yazarlar, hükümetin siyasi tutumunu dışına çıktığı zaman sert tepkiyle karşılaşmaktadır (Koçak, 1996: 135). Dış politika haberlerine gazeteler sayfalarında fazla yer ayıramamaktadır. Özellikle kâğıt sıkıntısından dolayı kâğıt sayfa sınırlamasına gidilmesi (BCA, 30.18.01.02./92.77.11) ve yayınlarda AA ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nün gönderdiği haberlerin esas alınması sonucu dış politikayla ilgili haberlere çok fazla yer ayrılmamaktadır. Genellikle dış politika haberlerinde ilgi çekici gelişmeler ele alınmakta, fakat bu gelişmelerde sansasyonel içeren başlıklar kullanılmamaktadır (Otmanbölük, 1986: 215; Nadi, 1979: 50). Aynı şekilde savaşın getirdiği ekonomik çöküntü ve buhran nedeniyle iç politika haberlerine de kısıtlama getirilmesi (Toker, 1970: 21, neticesinde gazeteler daha çok dış politika haberlerine ağırlık vermektedir. Ancak savaşla ilgili haberler halk arasında kargaşalığa meydan vermemek için Matbuat Umum Müdürlüğü'nün emri ile tek sütun üzerinden verilmektedir. Diğer yandan 1940 yılında başlayan Sıkıyönetim uygulaması ile hükümet basını sıkı bir takip altına almıştır (Koçak, 1996: 135). Birtakım basın yasaları ve tüzükleri bu konuda hükümete geniş yetkiler vermektedir. Basının dış politika konusunda baskı altına alınmasının temel nedenini ise gerek, Almanların gerekse İngilizlerin

Türkiye’yi kendi yanlarına çekme düşüncesi oluşturmaktadır. Hükümetin dış politika denge siyasetine büyük önem vermesi ve en ufak bir yanlışın Türkiye’yi savaşa sokabileceği ihtimali üzerinde durması basına karşı denetimin artmasını sağlamıştır (Vural, 2008: 382). Bu bakımdan dış politika haberleri hükümetin istediği yönde yayınlanmaktadır. Almanların güçlü olduğu 1939 yılında İngiltere ile karşılıklı saldırmazlık antlaşması imzalayan hükümet, antlaşmanın imzalandığı günün ertesinde gazetelere, Almanya ve İtalya aleyhinde yayın yapması yönünde telkinde bulunmaktadır. Aynı şekilde Almanya’ya karşı güç birliği oluşturmak için Balkan Paktını hayata geçirmek üzere harekete gecen hükümet, Balkanlar’da beklediği ilgiyi görememesine rağmen gazeteler Dışişleri Bakanının emri ile Balkan Paktı toplantısını göklere çıkaran yazılar yazmışlardır (Nadi, 1979: 50). Ayrıca bakanlıklar tarafından da zaman zaman Matbuat Umum Müdürlüğü’ne gazetelerle ilgili şikayetler bildirilmektedir. Kendi görev alanlarına giren ve yayınlanmasında sakınca gördükleri haberlerin yayınlanmaması için genel müdürlüğe yazılı veya sözlü başvuruda bulunan ilgili birimler, bu şekilde basını kendi lehleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadır (Er, 2003: 108).

Savaş döneminde dış politikayla ilgili onlarca talimat basına verilmiştir. Talimatların tamamı, gelişen olaylara göre verilmektedir. Hatay meselesi nedeniyle 18 Nisan 1939 günü gönderilen bildiride, İçişleri Bakanlığı’na danışılmaksızın İngiliz-Fransız görüşmeleri konusunda yorum yapılmaması istenmiştir. Aynı tarihte gönderilen bir başka bildiride Almanya ile ilişkilerin iyi tutulması anlamında Hitler’in doğum günü nedeniyle yazılacak yazılarda, Alman Şansölyesinin büyük kişiliği üzerinde durulması, ancak yazıların uzun olmaması önerilmiştir. Almanya’ya karşı Rusya ile ilişkileri geliştirmek için 9 Mayıs 1941 günü gönderilen bildiride ise Stalin’in Bakanlar Kurulu Başkanlığına getirilmesi ile ilgili herhangi bir yorum yapılmaması talep edilmiştir (İnuğur, 1992: 189). Diğer yandan gelişen olaylara göre verilen bu talimatlar belli bir süre sonra tutarsızlığa yol açmaktadır. Hükümet tarafından savaşın ilk yıllarında Almanya ve İtalya aleyhinde haber yapılması yasaklanırken savaştan sonra her iki ülkeyle ilgili haber verilmesi yasaklanmıştır.

Almanya’nın güçlü olduğu 1940’lı yıllarda Almanya aleyhinde haber yayınlanması kesinlikle yasaklanmaktadır. Almanya aleyhinde yayınlanan haberler kapsamında gelen şikayetler incelenerek gerekli cezai müeyyideler uygulanmaktadır (BCA, 30.10.00/232.561.17). Almanya’nın yenilmeye başlamasının ardından, Müttefikler tarafına daha çok yaklaşmaya başlayan hükümet, Almanya’dan gelecek haberlerin neşredilmesi noktasında 1944 yılından itibaren belli kıstaslar getirmektedir. Bunların başında propaganda özelliği taşıyan haberlerin Basın Yayın Umum Müdürlüğü’nün kontrolünden geçtikten sonra yayınlanması gelmektedir. Bu noktada 12 Ağustos 1944 tarihinde AA’ya Almanya’dan gelecek haberlerin nasıl yayınlanması gerektiğiyle ilgili yazı gönderen Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, söz konusu yazısından şu emirlerde bulunmaktadır:

“Aşağıda arz edilen hususlar üzerinde mutabık kalındığından yeni bir iş’ara kadar ona göre hareket edilmesini rica ederim.
1- Alman menşeli haberler eskisi gibi alınacak, ancak bunlar hususi bir bülten halinde, Riyaseticumhur Umum Kâtipliğine, Yüksek Başvekâlete, Hariciye Vekâletine, Genelkurmay Başkanlığına ve Basın Yayın Umum Müdürlüğüne gönderilecektir.
2- Bu haberlerden resmi harp tebliğleri, Alman Devlet Reisinin, Hariciye Nazırının ve Hariciye Nezareti Sözcüsünün resmi beyanatları ajans tarafından neşredilebilecektir. Şu kadar ki bunlardan politikasına uygun olmayan propaganda mahiyetini taşıdıkları hakkında ajansça şüphe hâsıl olanlar neşirden evvel Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünden sorulacaktır.
3- İkinci maddede sayılan neviden olan haberlerden başka haberlerin neşri lazım geldiği takdirde keyfiyet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından ayrıca ajansa bildirilecektir.
4- İcabı yapılmak üzere Anadolu Ajansına ve berayı malumat Yüksek Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine arz, ajans murakıplığına tebliğ edilmiştir” (BCA, 30.10.00/85.561.19).

Dış politikayla ilgili, sadece Matbuat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı’nın gönderdiği haberler yayınlanmaktadır. 20 Temmuz 1940 tarihinde gönderilen talimatta Matbuat Umum Müdürlüğü’nün ve Anadolu Ajansının vereceği dış haberlerden başka dış haber neşredilmesi yasaklanmıştır. Basına gönderilen uyarı yazılarında ise dış haberlerin kaynak gösterilmeden yayınlanması yasaklanmıştır. Basına bu çerçevede gönderilen uyarı yazılarında bir diğer konuyu, sefaretler ve

sefaret heyetlerine ait haberlerin sadece AA'ın gönderdiği biçimde yayınlanması zorunluluğu da getirilmiştir.[58]

Ayrıca güvenlikle ilgili haberlerin de verilmesi yasaklanmıştır. Bunların başında ise askeri haberlerin yayınlanmaması gelmektedir. 28 Haziran 1940 tarihinde *Cumhuriyet*'te çıkan haber, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın dikkatini çekmekte ve konuyla ilgili gerekli tedbirlerin alınması için Başbakanlığa bilgi vermektedir. "*Başta Yavuz olmak üzere mayın tarayıcı gemilerle birlikte donanmanın Beykoz önünde bir müddet tavakkuftan sonra Karadeniz'e açıldığı*" şeklinde verilen haber, hükümetin takip ettiği siyasete uymadığı gibi donanmanın Karadeniz'e açılması, doğrudan Rusya'yı ilgilendirdiğinden Rusya ile devam eden ilişkilerin de bozulmasına yol açabilmektedir. Bu tehlikeyi hissetmiş olacak ki Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, gazetelerde askeri hareketlere dair yazı yazılmaması için Başbakanlığa şu yazıyı göndermiştir:

> *"1- 28/06/1940 günü intişar eden Cumhuriyet Gazetesi'nin sahife 1, sütun IV'ünde (Başta Yavuz olmak üzere mayın tarayıcı gemilerle birlikte donanmanın Beykoz önünde bir müddet tavakkuftan sonra Karadeniz'e açıldığı) yazılıdır. Donanmanın Beykoz'a geldiği doğru, fakat Karadeniz'e açıldığı yanlıştır.*
> *2- Aynı günkü Cumhuriyet'in siyasi sütununda Muharrem Fevzi Tuğay, Rusların malum taleplerinden başka, Köstence ile Tuna ağızlarında askeri üs ve ticari mıntıka talep ettikleri yazılmıştır.*
> *3- Sözü geçen gazetede intişar eden bu havadislerin halk arasında Rusların bu talepleri karşısında donanmanın bir huruç hareketi yapacağı kanaatini tevlit etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Matbuatın askeri hareketlere dair bu kabil yazıları yazmamaları hususunda gerekli tedbirlerin alınmasına müsaadelerini arz ederim"* (Er, 2003: 108).

Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen yazı üzerine Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, konuyu hem basına hem de *Cumhuriyet* gazetesine ihtaren bildirmiştir. Fakat savaşın ilerleyen dönemlerinde zaman zaman askeri haberlerle ilgili Matbuat

---

[58] Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından *Vatan* gazetesine gönderilen 13 Mart 1941 tarihli telgrafta konuyla ilgili şöyle denilmektedir: "*Gazetenizin 12 Mart 1941 tarihli nüshasının birinci sahifesinde İngiltere'nin Sofya elçisi Rendel ile bir mülakat yaptığınız görülmüştür. Bu hareketinizin Sefaret heyetlerine ait her türlü malumatın yalnız AA tarafından verileceğine dair olan 20/7/1940 tarihli talimatın 1 maddesine aykırı olduğunu hatırlatırım*" (Güvenir, 1991:91).

Genel Müdürlüğü de tereddüt içinde kalmaktadır. Duruma açıklık getirmek isteyen Genel Müdür Selim Sarper, sık sık Genelkurmay Başkanlığına yazı yazmaktadır. 24 Ocak 1941 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına gönderilen yazıda gazetelerde "askeri tetkikler, ve "erkanıharp" imzalı yazıların çıktığı belirtilerek alınması gereken tedbirlerin neler olduğu istenmekte söz konusu yazıya ise Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak şu cevabı vermektedir:

> *"1- 23 Kanunsani 1941 tarihli Son Telgraf gazetesindeki "Askeri tetkikler" başlığı altında ve "Erkanıharp" imzası ile yazılan yazının Almanların Balkanlar'daki hareketlerine ait bir mütalaa olması ve ordumuza ait gizliliğe temas etmemesi dolayısıyla bu şekilde devamında bir mahzur yoktur.*
> *2- Ancak; mezkur yazıyı yazan şahsın kullandığı ve esasen yeni askeri tabire de uygun olmayan "Erkanıharp" imzası altında intişarda devamı uygunsuz görülmektedir. Başka bir imza altında çıkması daha uygun mütalaa edilmekte olduğunu saygılarımla arz ederim"* (Er, 2003: 109).

Savaşan ülkeler aleyhinde ve ordularını küçük düşürücü mahiyette yayın yapılmaması da istenmektedir. *Vatan* gazetesinin 10 Şubat 1941 tarihli nüshasında İtalyan ordusu ile ilgili olarak yayınlanan bir karikatür üzerine Matbuat Umum Müdürlüğü şu uyarı da bulunmaktadır:

> *"Gazetenizin 10 Şubat 1941 tarihli nüshasının birinci sayfasındaki İtalyan askerlerine dair olan karikatür muharip devletler askeri kuvvetlerinin tehzil edilmemesi hakkındaki talimata aykırı olduğun hatırlatır, tekerrüründen tevakki edilmesini ehemmiyetle rica ederim"* (Güvenir, 1991: 91).

Savaş boyunca Türk sularına giriş ve çıkış yapan gemiler hakkında basında yayın yapılması talimat ile yasaklanmıştır. 3 Nisan 1941 tarihli nüshasında Alman bandıralı Artarya ve Delbas vapurlarının İsrail limanından mal getirdiği haberi üzerine 4 Nisan 1941 tarihinde gazeteye telgraf gönderen Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, bu yayının Türk sularına girip çıkan vapurlar hakkındaki talimata aykırı olduğunu hatırlatmaktadır. Temmuz 1940'ta ise Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine basına Bulgaristan aleyhinde yayın yapılmaması yönünde talimat verilmiştir. Diğer yandan yabancı ülkelerde okuyan Türk öğrencilerinin zor durumda kalmaması

için dış politikayla ilgili yazılarda biraz daha dikkatli olmaları konusunda Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından basına şu yazı gönderilmiştir:

> *"Avrupa'dan gelen bazı talebelerimizin gazetelere yaptıkları beyanat münasebeti ile bu gibi neşriyatın bir takım mahzurlar tevlit edeceği ve binaenaleyh bunların matbuatımızda yer almaması 28/8/1940 tarih ve 1862/2263 sayılı tamimimizle bildirilmişti. Talebe beyanatından bahis her türlü neşriyat, geldikleri memleketlerde kalan diğer talebelerimizin vaziyetlerini müşkülleştireceğinden bu kabil yazıların gazetelere geçirilmemesini tekiden ve bilhassa rica eder, saygılar sunarım"* (Güvenir, 1991: 92-93).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında basın üzerinde hükümet baskılarının yanında dış baskılar da olmaktadır. Gelişen olaylar neticesinde Türk basınının takındığı tavrı protesto eden yabancı devletler, hükümete başvurmakta, iki ülke arasındaki ilişkileri bozacak yayınların durdurulmasını istemektedir. Hükümet ise denge siyaseti nedeniyle basınla ilgili eleştirileri gidermeye çalışmaktadır. İşin ilginç yanı, hükümetin, matbuatla ilgili gelen eleştirileri savaşın sona yaklaşacak olmasına rağmen ciddiye alarak, gazeteler hakkında gerekli işlemleri yapması oluşturmaktadır.

Bunun bir örneği, Hatay meselesi sırasında İtalya'nın yaptığı şikayet üzerine görülmektedir. Türk basınının İtalya'nın Hatay'la ilgili olarak Fransa'ya nota vermesini sert bir dille eleştirmesi, İtalya'nın hoşuna gitmemektedir. Söz konusu yayınların durdurulması için Büyükelçilik aracılığı ile hükümete başvuran İtalya, İtalyan matbuatının, Hatay ve Akdeniz meselesi hakkında son neşriyatının, Türkiye'yi değil doğrudan doğruya Fransa'yı ilgilendirdiğini belirterek, Türk basınında İtalya hakkında olumsuz haber yapmamasını istemektedir. Hatay meselesi yüzünden Türk basınının, İtalya basını ile karşı karşıya gelmesi hükümetin İtalya ile ilgili dış politikasına zarar vereceği düşünüldüğünden yayınlara Hariciye Bakanı tarafından son verilmesi istenmiştir. Diğer yandan da İtalya hakkında yazıların tamamen kesilmemesi de belirtilmektedir. Sadece siyasi sahada yayın yasağının getirilmesi fikir mücadelesinin devam etmesi öngörülmektedir:

> *"Türk matbuatı ile İtalyan matbuatı arasında son vaziyet dolayısıyla bir müddetten beri açılmış, olan yazı mücadelesine nihayet verilmesi için*

İtalya Büyük Elçisinin Vekâletimize vaki teşebbüsü üzerine gazetelerimize lazım gelen vesayada bulunulmuş ve keyfiyet matbuat kongresinde de mevzubahis edilmişti. Bunun üzerine iki memleket matbuatı mücadeleye bir müddet nihayet vermiş iseler de İtalya'nın Hatay meselesinde Fransa hükümetine vermiş olduğu 10 Temmuz tarihli nota üzerine gazetelerimiz İtalya'ya karşı tekrar hücuma başlamışlardır. Ahiren Katibi Umumî Numan Menemencioğlu'nu ziyaret etmiş olan İtalya Büyük Elçisi bu meseleye temas ile matbuatımızda yeniden başlayan lisan mücadelesini tahrik edecek bir vaziyet hadis olmadığını ve İtalyan matbuatının Hatay ve Akdeniz meselesi hakkında son neşriyatının Türkiye'yi değil doğrudan doğruya Fransa'yı istihdaf ettiği cihetle Türk matbuatının bu yazılara mukabelesini muhik görmediğini söylemiştir, bu hususta kendisine icap ettiği gibi cevap verilmiş olmakla beraber gazetelerimizin İtalya aleyhinde şiddetli hücumlarından siyasî menafimiz noktai nazarından bir faide melhuz olamayacağı takdir buyrulacağından sırf fikir sahasına münhasır münakaşalar hususunda hakları bittabi mahfuz kalmak şartı ile şimdiki tarzda neşriyata nihayet verilmesi muvafik olacağını yüksek görüşlerine derin saygılarımla arz ederim" (BCA, 30.0.00/85.558.22).

12 Ağustos 1944 tarihinde Sovyet Büyükelçiliği'nin Alman menşeli haberlerin gazetelerde geniş ölçüde neşredildiği yönünde şikâyeti üzerine Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, AA'ya gönderdiği yazıda Sovyet iddialarının gerçeği yansıtmadığını belirttiği gibi konuyla ilgili gerekli bilgilendirilmenin de yapılmasını istemektedir:

"Sovyet Büyükelçiliği Matbuat Ataşesi tarafından yapılan bir şikayette Alman menşeli haberler geniş ölçüde neşredildiği halde Sovyet haberlerinin ajans tarafından yayınlanmadığı, ajansa verilen alıcı makinenin eşi olan diğer bir makine ile sefaret Sovyet haberlerini alabildiği halde ajansın alamadığı hakkındaki iddiasının varit olamayacağı ve bundan başka AA'nın diğer ecnebi ajanslar ile yapmış olduğu mukavele çeşidinden bir mukavele ile Tass Ajansı ile teşriki mesaiden imtina ettiği bildirilmektedir. Bu şikâyetin mevzuu hakkında tenvir edilmekliğim üstün saygılarımla terdifen rica ederim" (BCA, 30.10.00/85.561.10).

Aynı şekilde Fransa da kendisi hakkında çıkan bir yazıdan dolayı eleştiride bulunmaktadır. *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'a ait olan bir yazı nedeniyle kendisine hakaret edildiğini belirten Fransa, Büyükelçisi aracılığı ile dışişleri bakanlığına başvurmaktadır. Diğer yandan konuyla ilgili işlem yapılması için yazı

önce Dışişleri Bakanlığı'ndan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'ne gönderilmektedir. Sarper, Hariciye Vekaletinden alınan 7.7.1944 tarih ve 33827/1027 sayılı yazı kapsamında gazete hakkında müeyyide uygulayıp uygulamamakta tereddüt içinde kalacak ki Sarper, konuyu bir de Başbakanlığa sormaktadır:

> *"Fransız Sefaretinden alınan bir nota ile Tanin gazetesinin 29.6.1944 tarihli nüshasında Hüseyin Cahit Yalçın imzasıyla neşrolunan bir makalede, Vichy (Vişi) Hükümeti'nin ve hükümet reisinin aciz, düşüncesizlik ve hıyanetle tavsif olunduğu, bu yazının ve bu tabirlerin tahammül edilemez bir hakaret teşkil ettiği bildirilerek adı geçen gazete hakkında icap eden müeyyidenin tatbikinin ısrarla iltimas edildiği kaydolunmakta ve gereğinin yapılması rica olunmaktadır. Olunacak muamelenin tayin ve emir buyrulmasını üstün saygılarımla yüksek müsaadelerine arz ederim"* (BCA, 030.10./85.561.18).

Her ne kadar basın sıkı bir denetim altında tutulsa da gazetede yayınlanan makalelerin tamamının denetim altında tutulmasının imkanı gözükmemektedir (Koçak, 2011: 167). Aslında bu durum, gazeteler içinde tartışmada yaşatmaktadır. Hükümet tarafından verilen talimatlara bir kısım gazetelerin uymaması ve bunları hükümetin inceleme sırasında gözden kaçırması, talimata uyan gazeteler arasında huzursuzluk yaratmakta, belli bir süre sonra bu gazeteler de verilen talimatları göz ardı etmektedir. Bunun üzerine cezai müeyyidelerle karşılaşan gazeteler, diğer gazeteleri emsal göstererek onların da talimata uymadığını belirtmektedir. Hükümetin verdiği talimatlara uyum o kadar artmış olacak ki Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, örnekleriyle birlikte 16 Haziran 1944 tarihinde Başbakanlığa yazdığı bir yazı ile konuya dikkat çekmektedir:

> *"6 Haziran 1944 tarihinde Hariciye Vekaleti'nden telakki edilen şifahi emir üzerine, matbuatımızdan İstanbul Boğazı'ndan geçen yabancı gemilerle ait malumat verilmemesi rica edilmişti. Bu ricamız bütün gazetelerimiz tarafından yerine getirilmiş olmasına rağmen, Tanin gazetesi, 8 Haziran tarihli nüshasındaki başmakalesi ve 9 Haziran nüshasındaki bir Londra haberiyle bu mesele üzerinde durmuştur. 13 Haziran tarihli nüshasında ise yine bu meseleyi bahis mevzuu etmiştir. Gazete Sahibi Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul büromuz vasıtası ile tekrar edilen ricamıza, Cumhuriyet Gazetesi tarafından talimata riayet edilmediği için, bundan sonra kendisinin de riayet etmeyeceğini*

söylemiştir. Filhakika Cumhuriyet gazetesi, Millî Şef'in seyahatleri hakkında Anadolu Ajansı tarafından verilen haberlerden gayri neşriyat yapılmamasına dair verdiğimiz talimata aykırı olarak, 31 Mayıs tarihli nüshasındaki Millî Şefimizin Guraba Hastanesi ziyaretine ait malumat vermiş ve resmi basmıştı. Tanin gazetesinin bu hareketinden dolayı gazete sahipleri, İstanbul büromuza müracaat ederek ve bu hale bir nihayet verilmesini rica etmişler, aksi takdirde kendilerinin de talimatlara aykırı neşriyatta serbest olacaklarını söylemişlerdir. Nitekim 10 Haziran tarihli Vakit gazetesinde Asım Us, Boğazlardan geçen Alman gemileri hakkında bir başmakale yazmıştır" (BCA, 030.10./85.561.14.).

Sarper'in yazısından anlaşıldığı kadarıyla, savaşın sonlarına yaklaşılırken basında bir hareketlenme başlamıştı. Bu hareketlenme sonucunda basında çıkan bir kötü örnek diğerlerini de tahrik ve teşvik etmektedir. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü dahil bu yeni gelişme karşısında ne yapması gerektiğini kestirememiş olacak ki, konuyla ilgili olarak Başbakanlığı bilgilendirmektedir. Bilgilendirmenin en dikkat çekici yanı, bu tür hareketlerin önlenmesi için herhangi bir öneri veya talebin olmamasıdır. Diğer yandan, Başbakanlıktan konuyla ilgili bir talimatta talep edilmemiştir (Koçak, 2011: 168).

Ayrıca denge siyaseti kapsamında gazetelerde çıkan haberler incelendiği gibi herhangi bir savaş tehlikesine karşı gerekli tedbirler de alınmaktadır. Yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle yürürlüğe giren Seferberlik Talimatnamesi kapsamında güvenlik açısından müzeler ve kütüphaneler Anadolu'ya taşınmaya başlamaktadır. Bu işlemler güvenlik dolayısıyla gizli yapıldığı için neşredilmesi de yasaklanmaktadır. Fakat *Yeni Sabah* gazetesinde İbrahim Hakkı Konyalı'nın bu yasağa uymayıp, "Müzelerimiz taşınıyor" başlığı ile konuyu gündeme getirmesi Maarif Vekaleti (Millî Eğitim Bakanı) Hasan Ali Yücel'in tepkisine yol açmıştır. Söz konusu haberle ilgili Dahiliye Vekaleti'ne yazı yazan Hasan Ali Yücel, seferberlik talimatnamesine göre bakanlıklarınca müzelerin nakli hakkında yapılmakta olan gizli hazırlıkları ifşa ederek gazeteye yazmış olan İbrahim Hakkı Konyalı'nın bir daha müzelerde tetkikte bulunmasının yasaklandığını bildirmektedir. Yücel, bundan böyle bu tür yayınların neşrolunmaması için şu talimatı vermektedir:

“Gizli kalması memleketin yüksek menfaatleri iktizasından olan bir haberin neşrinden dolayı sözü geçen gazetenin mesul müdürü hakkında icap eden kanuni muamelenin yapılmasına ve bundan böyle bu gibi haberlerin gazetelerde intişar etmemesi için icap edenlere yüksek vekilliklerince emir verilmesine müsaadelerini rica eder, saygılar sunarım” (BCA, 030.10./86.568.8.).

Yücel, buna benzer bir yazıyı bu sefer Başbakanlığa yazmaktadır. *Yeni Sabah* gazetesiyle ilgili olarak Dahiliye Vekaleti’ne yazdığı yazıyı hatırlatan Yücel, *Tan* gazetesinin 8 Eylül 1939 tarihli nüshasında da “Bir takım antika eserler muhafaza altına alınıyor” başlığı ile aynı durumun devam ettiğini açıklamaktadır. Yücel, buna benzer yayınların önlenmesi için daha önce belirttiği cezai müeyyidenin uygulanması gerektiğini hatırlatmaktadır (BCA, 030.10./86.568.8.).

İbrahim Hakkı Konyalı’nın müzelerle ilgili yazmış olduğu makalenin yanında *Vatan* gazetesinin 27 Birinciteşrin (Ekim) 1942 tarihli nüshasında Cem Fırat Menemencioğlu’nun İskenderun Limanı hakkındaki makalesi de devletin umumi siyasetine aykırı bulunmaktadır. Ulaştırma Bakanı tarafından Yüksek Başvekâlete yazılan yazıda Cem Fırat Menemencioğlu yazdığı haber nedeniyle ajan olmakla suçlanmaktadır. 6 maddelik yazıda makalede yer alan *“Acınacak Hal, “İskenderun’da millî servet nasıl yok ediliyor”* başlıkları ile meselenin büyütülmek istendiğine dikkat çekilmekte ve yazarın sözde İskenderun’daki durumu açıklamak yerine memleketin umumu siyasetine dokunacak mahiyette makaleyi yazdığına dikkat çekilmektedir. Başvekâlete gönderilen yazının sonunda ise memleketin umumi siyasetine dokunacak mahiyette ve hilafı hakikat ve tezyifkar neşriyat yapan gazetenin umumi neşriyatını idare eden zat ile gazete ve makale sahipleri hakkında İstanbul Örfi İdaresince takibat yapılması Millî Müdafaa Vekaletinden rica edilmektedir.[59]

[59] İskenderun Limanıyla ilgili olarak yazılan makale hakkında Ulaştırma Bakanlığı’ndan Yüksek Başvekalete yazılan yazı (BCA, 030.10./86.569.1.):
Yüksek Başvekalete
Vatan gazetesinin 27 Birinciteşrin 1942 tarihli nüshasında Cem Fırat Menemencioğlu, imzasıyla İskenderun Limanı hakkında bir makale intişar etmiştir.
1- Vekaletince Cem Fırat Menemencioğlu’nun bu makaleyi yabancı bir devlet ajansının teşvikiyle yazdığı neticesine varılmaktadır.

3.5.4. İç Politika Konusunda Getirilen Yasaklar

Savaş döneminde dış politika kadar önemli bir diğer konuyu da iç politika oluşturmaktadır. Telkinler, emirlerler ve yasaklarla birlikte gazeteler içerik bakımından oldukça sınırlandırılmıştır. Gazeteler iç politika üzerinde çok fazla yorum yapma imkanına sahip değildir. Dış politika da ise yine sınırlar çizilmiştir. Çünkü bazen iç politika malzemesi olan bir konu dış politika malzemesi olabilmiştir (Çelik, 2011: 246).

Onun için dış politikaya gösterilen hassasiyet iç politikaya da gösterilmiştir. Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen Avrupa'da yaşanan acıları yaşamak zorunda kalmıştır. Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi gören Türkiye, yakın komşularının savaşa girmesi ile ticarette yaşanan geriye gidiş, iç piyasada buhrana dönüşmüştür. Dolayısıyla halkın buhrandan olumsuz etkilenmemesi ve dünyaya güçlü bir Türkiye imajı verme adına iç politikayla ilgili haberlerin yayınlanmasında hükümet tarafından düzenlemeler getirilmiştir.

Özellikle savaşın ardından suç oranlarında büyük artışlar olmuştur. Savaştan önce 299 bin 124 kişi mahkum olurken, savaş sürecinde bu rakam 374 bin 737'ye yükselmiştir. 1947 yılında İstanbul'da bin 357 öldürme ve yaralama olayı yaşanmıştır. Bu olumsuzlukların artması nedeni olarak, ekonomik buhran, siyasi

---

2- Vatan Gazetesi'nin de mütalaa mevzuuna girmeyen (acınacak hal), (İskenderun'da millî servet nasıl yok ediliyor) başlıkları kullanılmak suretiyle meselenin daha ziyade büyütülmek istenildiği göze çarpmaktadır.

3- Makale muharriri söze başlarken *Ulus* gazetesindeki demecimize işaretle (bu demecin diğer kısımlarını salahiyetler arkadaşlara bırakıyorum. Ben İskenderun Limanındaki içler acısı halini anlatacağım) dedikten sonra memleketin umumi siyasetine dokunacak mahiyette ve hilafı hakikat isnatta bulunmuştur.

4- İskenderun'da ehemmiyeti derkar olan tahmil ve tahliye işlerini bir elden idare eden için İskenderun'a gönderilmiş olan İşletme Müdürlerinden Abdullah; vaziyeti yakından göstermek ve gazetelerdeki iddialarını tetkik etmek üzere makale muharririni çağırmış ise de bu davete icabet etmemiştir.

5- İskenderun Limanında takriben iki aydan beri amele yevmiyesi en az iki buçuk liraya çıkarılmıştır. Halbuki makale muharriri ameleye 140 kuruş yevmiye verildiğini ileri sürmekte ve mesai sahasına göre yeter nispette amele bulunduğu halde kafi miktarda amele olmadığını iddia etmektedir.

6- Yine makale sahibi aydı 25 bin ton eşya geldiğini ve dahile 6 bin ton eşya sevkedildiğini söylemektedir. Şu takdirde her ay 19 bin ton diğer aya göre intikal eylemesi icap eder ki bu vaziyet bizzatihi iddiasını tekzip eylemekte olduğundan işbu hilafı hakikat iddiasını memleketin umumi siyasetine dokunacak mahiyette ve hilafı hakikat ve tezyifkâr neşriyat yapan gazetenin umumi neşriyatını idare eden zat ile gazete ve makale sahipleri hakkında İstanbul Örfi İdaresince takibat yapılması Millî Müdafaa Vekâletinden rica edilmektedir.

iktidarın zafiyetleri, şehre yeni gelenlerin uyumsuzluğu, sinemanın etkileri ve polisiye konulara ağırlık vererek çıkan bulvar gazetelerinin giderek yaygınlaşması gösterilmektedir (Cantek, 2008: 260).

Yaşanan buhranın ağırlaşan şartları içinde halkın motivasyonunu yüksek tutmak isteyen CHP hükümeti, basında çıkan sosyal konularda yasaklar getirmiştir. Özellikle savaş nedeniyle ülkede başlayan kıtlık, hırsızlık ve gasp sayılarında artışa neden olmuştur. Ekmek, şeker gibi maddeler 1942 yılının başlarında vesikaya bağlanmıştır. Savunmayı güçlendirmek ve sınırda bekleyen binlerce askerin ihtiyaçlarını karşılamak için hükümet bütçesinin beşte dörde yakın olanı Millî Savunma masraflarına gitmektedir. Bu ortamdan yararlanmak isteyenler neticesinde karaborsa önemli oranda artmaktadır. Söz konusu kıtlık ve yoksulluk neticesinde, halk, hükümete karşı bir hoşnutsuzluk içine girmeye başlamaktadır. Hükümet bunları kontrol edemez duruma gelmiştir. Halk arasında bu tür olayların bilinmemesi için iç haberlere yönelik sansür arttırılmıştır (Sayılgan, 1968:244). Sansüre uğramak istenmemesi nedeniyle Anadolu Ajansı'nın vermiş olduğu haberler gazete manşetlerini süslemektedir. Ayrıca sansasyonel başlık ve başmakale yazılması ve ikinci baskı yapılması da yasaklanmıştır. Örneğin Hatay'da 15 kişinin 3 otomobil soyarak, bir polisi öldürmeleri ve iki kişi yaralayarak 15 bin TL'yi gasp ederek kaçmaları üzerine konuyla ilgili haberin yayını yasaklanmıştır (Topuz, 2003: 168, Şeker, 2006: 125). Benzer şekilde 19 Mayıs 1944'te Bebek sırtlarında meydana gelen gasp olayının Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayınlanmaması istenmiştir. Çeşme'de yaşanan cinayetin hüküm kararıyla ilgili abartılı yayın yapılması da yasaklanmıştır. Yasaklanmasının nedenini, yaygınlaşan gasp olaylarının halk tarafından bilinmesinin istenmemesi oluşturmaktadır.[60] Söz konusu sınırlamalarla ilgili olarak gazetecilerin nasıl bir güç duruma düştüğünü Refik Halit Karay, Akşam gazetesindeki köşesinde şu şekilde belirtmektedir:

[60] Matbuat Kanunu'nun 35. maddesinin E fıkrası ise şu hükmü getirmektedir (*RG*, 25 Temmuz 1931): Ceza tahkikatı başladıktan sonra ilk tahkikat esnasında tahkikat hâkiminin muvafakatinin inzimamile ve hazırlık tahkikatı esnasında yalnız cumhuriyet müddeiumumisinin emrile yapılmakta olan tahkikata ve adlî muamelelere müteallik havadislerin ve cürmü yapanlarla cürme kurban olanların fotoğraflarının neşri menedilebilir. Buna muhalefet ancak müddeiumuminin bu baptaki yazılı emrinin gazete veya mecmua idarehanesine tebliğinden itibaren bir suç olur ve yazan 10 liradan 100 liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır.

"13 Haziran 1938 tarihinde iyi bir maksatla 38. maddeye eklenen birkaç fıkra gazetecileri gerçekten güç bir duruma sokuyor ve çok defa acıklı bir haberi gülünç şekilde yazmaya, acı haberi tuhaflaştırmaya zorluyor. Mesela biri önce karısını sonra kendisini vuruyor, fakat intiharların gazete sayfasına geçmesi yasak olduğundan muharrir bu olayın ikinci kısmını kanuna uydurarak gizlemek için 'katil telaşla kaçarken yere yuvarlanmış ve kaması böğrüne isabet ederek ölmüştür' diyor. Kötüsü şu ki bir kaza neticesinde başı dönüp balkondan düşen, ayağı kayıp denize yuvarlanan, temizlerken silahı patlayan, her şahıs hakkında aklımıza gelen 38. maddenin yasağı dolayısıyla yine ayıp fiildir. Yani yayılmasından korktuğumuz fiilin sayısı olduğundan fazla abartmakta, zihnimizde boş yere çoğalmaktadır" (Cantek, 2008: 260–261).

Diğer yandan bu dönemde TBMM yapılan görüşmelerin basın tarafından izlenmesi engellenmemiş, fakat bu görüşmelerin bütün basın kuruluşları tarafından istedikleri gibi yayınlamalarına müsaade edilmemiştir. Haberler, ancak meclis zabıt kaleminin gönderdiği kadarı ile gazetelerde yayınlanabilmiştir. Bu bakımdan her kalem sahibi istediği gibi yazma hürriyetine sahip olamamıştır (Şeker, 2006: 116).

İç haberlere getirilen yasakların başında din konusu da gelmektedir. Atatürk'ün ölümünden sonra laik cumhuriyeti korumak adına din konusuna özellikle dikkat eden İnönü, irtica tehlikesine karşı dini konularda basına kısıtlamalar getirmiştir. Dini müessese ve din adamlarına ait haberler, gazetelerde genellikle yayınlanmamıştır. Çıkan yazılar hakkında ise gazetelere Matbuat Umum Müdürlüğü'nce talimatname gönderilmiştir. Talimatnamede bundan sonra dinler mevzuu üzerine tarihi, temsili ve mütalaa kabilinden olan her türlü makele, bend, fıkra ve tefrikaların en güç üç gün içinde sonlandırılması istenmiştir (Özcan, 2010: 73). Millî Şef döneminin 1939-1947 yılları arasında hükümet yetkilileri, Sıkıyönetim Komutanları ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü basın üzerinde adeta "Ali kıran baş kesen" olmuştur. Birinin yasaklamadığını öbürü yasaklamaktadır. Yasakların ise sınırı belli olmamaktadır (Şahhüseyinoğlu, 2005: 54). Hükümet içinde yetkili her birim hoşuna gitmediği bir haberin yayınlanmasını yasaklatmaktadır. Gazetelere yönelik sansür girişimleri Basın Yayın Genel Müdürlüğü aracılığı ile yapıldığı gibi haberle ilgili gazeteciler de bizzat çağrılarak direktifler verilmektedir. Bu şekilde toplum içinde kargaşaya yol açacak

bazı önemli olayların yayınlanması da yasaklanmıştır. Dönem içinde iç olaylar hakkında da sınırı belli olmayan yasaklardan bazıları şunlardır:

1- Nihal Atsız ve Sabahattin Ali davası hakkında hiçbir şekilde yayın yapılması yasaktır (29 Nisan 1944).

2- Soma'da linyit ocaklarında vukua gelen maden kazası hakkında gazetelerimizin neşriyat yapmaları yasaktır (23-24 Temmuz 1942).

3- Üniversite Talebe Birliği'nin toplanan kongresi hakkında birliğin tebligatından başka neşriyat yapılması yasaktır (30 Mart 1944).

4- Başvekilin seyahatleri hakkında Anadolu Ajansı'nın vereceği haberlerden başka neşriyat yapılması yasaktır (17 Temmuz 1941).

5- Un vesair ihtiyaç maddeleri hakkında neşriyat yapılamaz (7 Mayıs 1941).

6- Ekmekten, etten, odundan, kömür hakkında olumsuz yayın yasaktır (10 Ocak 1942).

7- Şeker fiyatları hakkında Anadolu Ajansı'nın vereceği haberler yayınlanacak (20 Ocak 1942).

8- Kazım Karabekir'in TBMM'de 23 Aralık 1940 günü yaptığı ordu eratının elbiselik kumaşlarının kısa sürede karşılanması için ithafe edilmesini eleştiren konuşması, Başvekilin emri ile yasaklanmıştır (23 Aralık 1942).

9- Gizli yapılmakta olan müzelerin nakillerine ilişkin hazırlıkla ilgili haberlerin yayınlanması yasaktır (27 Eylül 1939).

10- Örfi İdareden: Ali İhsan Sabis'in yarınki mahkemesi hakkında gazeteler mahkeme ve iddiadan bahsedecekler, maznunun emekli generalliği mevzuu bahis edilmeyecek, sadece Ali İhsan Sabis denilecektir (5 Ağustos 1944) (Şahhüseyinoğlu, 2005: 55).

Haberlerle ilgili bu yasaklardan başka birçok talimat verilmiştir. Bunlardan biri de İstanbul Savcılığı'nın bazı memurlar hakkında açtığı soruşturma oluşturmaktadır. Bazı adliye memurlarının adliye veznedarı ile birlikte dosya içinden pulları çıkararak tekrar kullanılmamış pul diyerek sattıklarını tespit eden savcılık, olayın tamamlanmadan öğrenilmemesini istediğinden gazetelere gönderdiği yazıda tahkikatın sona erdikten sonra olayla ilgili haber yapılmasını istemektedir. Bu isteğin

ise Matbuat Kanunu'nun 35. maddesindeki E fıkrası gereğince yerine getirilmesini talep etmektedir. Basın Yayın Genel Müdürlüğünden gönderilen bir talimatta ise son zamanlarda yapılacak muhtemel herhangi bir ticaret antlaşması hakkında haber yapılması yasaklanmıştır (Kabacalı, 1990:298). Millî Şef İnönü'ye ait nutukların AA'nın gönderdiği şekilde girilmesi ve nutukla ilgili Akşam gazetelerinin muhabirlerinin gönderdiği yazıların yayınlanması da yasaklanmıştır. Millî Şef'in nutuklarında gösterilen itinanın, devlet ve hükümet yetkilerine de gösterilmesi gerektiği bildirilmektedir. Söz konusu bildiride verilen beyanatlardan başka yetkili kişilerden hiçbir şekilde açıklama alınmaması belirtilmektedir.[61]

Devlet yetkilileri aleyhinde açılan davaların yayınlanmasına ise izin verilmiştir. Fakat bu yayınlar, makamları ve teşkilat aleyhinde olmayacak şekilde yapılabilecektir. Bunun bir örneği, Tekel davasında yaşanmıştır. Tekel memurlarından Salih Zeki Akdamar, kendisini teftiş eden iki memur hakkında dava açmıştır. Davayı gazetelerin olduğu gibi yazabileceğini belirten Sıkıyönetim Komutanı Sabit Noyan, ancak yazılacak yazıların Tekel makamları ve teşkilatı aleyhinde olmamasına özen gösterilmesini istemektedir.[62]

---

[61] Basın Yayın Umum Müdürü İzzettin Nişbay'dan gazetelere gönderilen yazı (Kabacalı, 1990:303-309): "*Reisicumhur hazretlerinin yarın irat buyuracakları nutuk Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü mıntıkasınca alınıp Anadolu Ajansı ile müştereken tashih edildikten sonra ajans tarafından verilecektir. Akşam gazetelerinin muhabirleri tarafından verilmesi halinde konmayarak ber-tashih dercedilmesini ve tashihlerin majüsküllerine kadar imla hususuna dikkat buyrulmasını ayrıca rica ederim.*" Sıkıyönetim Mıntıka Müdürü Server İskit'ten, gazetelere gönderilen yazı: "*Gazetelerimizin resmi sözcülere veyahut radyolara atfen konferansa ait haberler aldıkları umum müdürlüğümüzce görülmüş olduğundan evvelce bildirildiği gibi devlet ve hükümet reisleriyle hariciye vekillerinin nutuk ve beyanatından bais tebliğler haricinde katiyen bir şey alınmamasına itina edilmesi gazetelerden tekrar rica edilmektedir. Arz ederim.*"

[62] Bebek'te yaşanan gasp olayıyla ilgili Emniyet Müdürü Ahmet Demir'in gazetelere 23 Mayıs 1944 tarihli gönderdiği yazı: "19 Mayıs 144 günü Bebek sırtlarında vuku bulan gasp hadisesi hakkında yazı yazılmaması Örfi İdare Komutanlığının emirleri iktizasındadır. O yolda hareket edilmesini rica ederim" (Kabacalı, 1990: 304).

Çeşme cinayeti ile ilgili olarak Basın Yayın Umum Müdür Vekili İzzettin Nişbay'ın 5 Haziran 1944 tarihli gazetelere gönderdiği yazı: "*Çeşme cinayeti muhakemesi neticelenmiş, hüküm tebliğ olunmuştur. Bu hükmün hülasası İzmir gazetelerinde çıkmış ve İstanbul'a da gelmiştir. Bu cinayet hakında ayrıca tafsilat verilmemek, fazlasıyla uyandırmamak, herhangi tefsirde bulunmamak şartıyla mezkur gazetelerden aynen veya kısaltılarak hüküm suresinin iktibasına Ankara'ca müsaade edilmiştir. Bu suretle iktibas yapıldığı takdirde de bunun büyük puntolarla gösterilmemesi rica olunur.*" Tekel davasıyla ilgili olarak Sıkıyönetim komutanı Sabit Noyan'ın gazetelere gönderdiği yazı: "*Tekel memurlarından Salih Zeki Akdamar, kendisini teftiş eden iki müfettişin aleyhinde verdikleri rapordan dolayı bu müfettişler hakkında dava ikame etmiştir. Bu davayı gazeteler olduğu gibi yazabilir. Ancak bu şahsi davanın Tekel makamları ve teşkilatı aleyhinde yazı yazılmasına vesile ittihaz edilmemesini rica ederim.*"

Gazetelere yönelik yayınlanması yasaklanan bir diğer olayı ise İngiltere'nin Sofya Büyükelçisi Rendall'a yönelik suikast girişimi oluşturmaktadır. 11 Mart 1941 tarihinde gerçekleşen olayı (*Vatan, Cumhuri*yet, 12 Mart 1941) bazı gazeteler büyük puntolarla vermiştir bazıları ise küçük haber şeklinde vermiştir. Hükümet ise akşam 21.30'te gönderdiği talimatta söz konusu patlamanın büyük puntolarla yazılmamasını ve sadece küçük bir haber olarak verilmesini istemiştir:

> *"Mart'ın 11. günü saat 21.35'te Beyoğlu'nda Tepebaşı'nda kaim Pera Palas Oteli'nde vukua gelen infilak, büyük puntolu harflerle yazılmayacak ve alelade vekayi sütununda dercedilecektir. Verilen izahatın haricinde tafsilat verilmesi, müddeiumumilik makamında tasvip edilmemektedir. Hilafına hareket edenler hakkında kanuni takibat yapılacaktır"* (Güvenir, 1991: 129).

Fakat talimat gazetelere geç vakitte ulaştığı için birçok gazete olayı büyük puntolarla girmek zorunda kalmıştır. *Ulus, İkdam* ve *Cumhuriyet* gazeteleri hariç diğer bütün gazeteler olayı büyük harflerle manşetlerine taşıdıklarından dolayı kapanmıştır. Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından *Yeni Sabah, Vatan, Hakikat* ve *Halk* gazeteleri üçer gün, *Vakit, Tan, Son Posta, Tasvir-i Efkâr, Akşam, Demokrat Politika* gazeteleri ikişer gün kapatılmıştır. *Yeni Yol, Yeni Ses, Yeni Edebiyat, Yürüyüş, Yurt* ve *Dünya, Çınar Altı, Türk Yurdu, Akbaba, Çığır* dergileri kapatıldığı gibi, sahipleri de askeri mahkemeye sevk edilmiştir (Şahhüseyinoğlu, 2005: 57-58).

Hükümete karşı halkın memnuniyetini devamlı olarak üst düzeyde tutmak adına basında çıkan her türlü eleştirel haber ve talimatlara aykırı yayınlar inceleme altına alınmıştır. Basında çıkan haberleri takip eden Basın Yayın Genel Müdürlüğü gerekli gördüğünde Başvekalete gönderdiği yazılarda yayın organının, 50. madde hükümleri doğrultusunda kapatılmasını istemektedir. Basın Yayın Genel Müdürü Vekilinin Başbakanlığa gönderdiği yazıda Sabahattin Ali ve Nihal Adsız davası münasebetiyle ilgili emirlere uymadıkları ve 8 Mayıs 1944 tarihli nüshalarında Ankara muhabirine atfen, talebe nümayişleri ve bu nümayişler üzerine tedbirler alınacağı, meselenin Parti Grubunda müzakere edileceği gibi efkâr-ı umumiyyeyi teşviş edici haberler neşrettikleri gerekçesiyle *Vatan*'ın üç, *Son posta* ile *Son Telgraf*

gazetelerinin birer gün kapatılmasını belirtmektedir.[63] Hükümetin getirdiği düzenlemelere aykırı yayın yapan gazeteler de sürekli olarak izlenmektedir. İstanbul'da çıkan Rumca *Metapolitefsis* gazetesinin Varlık Vergisi Kanunu hakkındaki olumsuz yayınlarına devam etmesi dolayısıyla İç Yayın Müdürü tarafından Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne bilgi verilmektedir. Gazetenin vergi aleyhindeki sistemli neşriyatına devam ettiği ve vergi mükelleflerinin bir organı gibi hareket ettiği belirtilen yazıda mükelleflerinin çalışma yerlerinden dönmesi üzerine mükelleflere 'Sizin için divani harplere verildim' diyecek kadar ileri gittiğine dikkat çekilmiştir.[64] Halkı tahrik edici her türlü yayına da izin verilmemektedir. Yasağa rağmen halk içinde olay çıkartabilecek yayınlara ise gerekli muamelenin yapılması istenmektedir. "*27 Şubat 1945 tarihli Tanin, Vakit, Son Posta, Akşam, Haber ve Son Telgraf gazetelerinin nüfusları artan büyük şehirlerde, Toprak Kanunu tasarısı ile ahenkli olarak 5000 metre kareden fazla genişlikteki arsaların 1943 vergi kıymeti üzerinden ve bono mukabili kamulaştırılabileceğini ve bu suretle Toprak Kanunu'nun tatbiki yüzünden ellerinden çiftlikleri alınacak vatandaşların, göç etmek zorunda kalacakları şehirlerde kurulacak barınaklara yerleşmelerinin teminini hedef tutan bir kanun tasarısının hazırlandığı*" yönündeki ilk sayfalarda ve büyük puntolarla yayınlamış yayınlar Ziraat Bakanı'nın hoşuna gitmemektedir. Durumu başbakanlığa bildiren Ziraat Bakanı, çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkındaki kanun tasarısının vesile ederek doğrudan doğruya yasanın ruhuna saldırıldığını ve halkı tahrik ettikleri gerekçesi ile gazeteler hakkında gerekli

[63]Basın Yayın Genel Müdür Vekili'nin Başvekalete gönderdiği yazı: "*Hükümetin, Sabahattin Ali ve Nihal Adsız davası münasebetiyle vaki temennilerine uymayarak 8 Mayıs 1944 tarihli nüshasında Ankara muhabirine atfen, talebe nümayişleri ve bu nümayişler üzerine tedbirler alınacağı, meselenin Parti Grubunda müzakere edileceği gibi efkârı umumiye yi teşviş edici haberler neşreden İstanbul'da münteşir "Vatan" gazetesinin 3 gün, aynı haberleri iktibas ettikleri anlaşılan; "Son Posta" ve "Son Telgraf" gazetelerinin de birer gün müddetle kapatılmaları hususunda, Matbuat Kanununun 50 inci maddesine tevfikan, gereken İcra Vekilleri Heyeti kararının alınmasına müsaadelerini üstün saygılarımla yüksek tensiplerine arz ederim*" (BCA, 030.10.00./86.570.12.).

[64] İç Yayın Müdürü tarafından Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne gönderilen bilgi notu: "*Kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu vergi aleyhindeki neşriyatına sistemli bir şekilde devam etmiştir. Gazete adeta Varlık Vergisi mükelleflerinin bir organı haline gelmiş gibidir. Bir zamanlar tarh edilen verginin hatalı olduğundan, akalliyet mekteplerinde Türk muallimlerinin talebelere fena muamele ettiğinden bahsederken, Varlık Vergisi mükelleflerinin çalışma yerlerinden dönmesi üzerine mükelleflere 'Sizin için divani harplere verildim' diyecek kadar ileri gitmiştir. Şimdi ise, mükellefler için bir umumî af ilân edilmesini ve satışların derhal durdurulmasını talep etmektedir. Saygılarımla arz ederim*" (BAC, 30.10.00/86.569.18.)..

muamelenin yapılmasını talep etmektedir.[65] Savaş yıllarında halkı savaştan soğutacak haberlerin yayınlanmasına veya Türkiye'yi başka ülkelerle ilişkisinin bozulmasını öngören haberlerin yayınlanması da yasaklanmıştır. Bu kapsamda İstanbul'da münteşir *Gök-Börü* mecmuasının tarih 1943 tarihli nüshasındaki Büyük Türklük başlığıyla intişar eden R. Oğuz Türkkan imzalı makalede, "*Azerbaycan'ın 23 yıl evvel istiklâlini kaybetmiş olması münasebetiyle "büyük Türklük davası, ele alınmakta ve Türk milletinin Anadolu Türklerinden ibaret olmadığı, Anadolu Türkü, Azerbaycan Türkü, Kırım ve Türkistan Türklerinin hep aynı büyük Türk milletine mensup oldukları söylenerek bir biri arkasına Bolşevik Ruslar tarafından istilâ edilen Türk illerinden biri olan Azerbaycan'ın istiklâlinin kayboluşunu anarken yaralı kalbimizi pişmanlık dolu kafamazı, dünden bugüne ve yarına doğru dolaştırıyoruz*" açıklaması ile aynı nüshada 'bir okuyucumuzun dileği' başlığıyla çıkan er Sabahaddin Turay imzalı bir açık mektupta da, askere gittikten sonra ailesinin çok mağdur olduğunu belirterek, "B*u sabit gelirli zümresinden olan ve yarın yine bu zümreye sülük edecek bir yurttaşın, vatan hizmetine atanması onun dünkü, ve yarınki sıfat ve haklarının yok olmasını mı icap ettirir?*" şikayeti devletin umumu siyasetine aykırı olduğu ve halkı askerlikten soğuttuğu düşüncesi ile *Gök-Börü* dergisinin kapatılması istenmiştir[66] Benzer şekilde *Tan* gazetesi de "Kütüphane

---

[65] Ziraat Bakanı'nın Toprak Kanunu hakkında Başbakanlığa gönderdiği yazı: "*27 Şubat 1945 tarihli Tanin, Vakit, Son Posta, Akşam , Haber ve Sontelgraf gazetelerinin nüfusları artan büyük şehirlerde, Toprak Kanunu tasarısı ile ahenkli olarak 5 bin metre kareden fazla genişlikteki arsaların 1943 vergi kıymeti üzerinden ve bono mukabili kamulaştırılabileceğini ve bu suretle Toprak Kanunu'nun tatbiki yüzünden ellerinden çiftlikleri alınacak vatandaşların, göç etmek zorunda kalacakları şehirlerde kurulacak barınaklara yerleşmelerinin teminini hedef tutan bir kanun tasarısının hazırlandığını ilk sahifelerinde ve büyük puntolarla yayınlamış bulunmaktadırla*. Şehirlerdeki arsaların bono karşılığı kamulaştırılması gayesini güden böyle bir tasarının hazırlanması, bahis mevzuu olmadığı bir sırada Toprak Kanunu'nun tatbiki yüzünden topraklarını kaybederek şehirlere göç etmek zorunda kalacak geniş arazi sahiplerine şimdiden barınaklar hazırlanmasının düşünülmekte olduğu tarzındaki bu yayınlar; kesin olarak yalanlanmağa değer olmaktan başka, gayet sarih bir kötü niyetin tam ifadesini taşımaktadırlar. Devlet ve milletimiz için tatbikinden en hayırlı sonuçlar beklediğimiz, Çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkındaki kanun tasarısını vesile ederek doğrudan doğruya onun ruhuna yöneltilmiş bu kabil hayalî ve tahrik edici yayınlarda bulunan gazeteler hakkında takdir buyrulacak muamelenin yapılmasını yüksek tasviplerinize saygı ile arz ederi*m*" (BCA, 030.010.00./86.572.5.).

[66] Basın Yayın Umum Müdürü'nün Gök-Börü'nün kapatılmasıyla ilgili Başvekâlet Yüksek Makamına gönderdiği yazı: "*İstanbul'da münteşir "Gök-Börü" mecmuasının ilişik olarak sunulan 20 Mayıs 1943 tarih ve 13 sayılı nüshasında, "Büyük Türklük" başlığıyla intişar eden R.Oğuz Türkkan imzalı makalede Azerbaycan'ın 23 yıl evvel istiklâlini kaybetmiş olması münasebetiyle "büyük Türklük davası, ele alınmakta ve Türk milletinin Anadolu Türklerinden ibaret olmadığı, Anadolu Türkü, Azerbaycan Türkü, Kırım ve Türkistan Türklerinin hep aynı büyük Türk milletine mensup oldukları söylenerek bir biri arkasına Bolşevik Ruslar tarafından istilâ edilen Türk illerinden biri olan*

vitrinine asılan bir haritanın sebep olduğu hadise" başlığı ile yayınlanan haberin gerçeği yansıtmadığı vurgulanmaktadır. Maarif Vekili tarafından Dahiliye Vekaletine gönderdiği 3 Haziran 1939, 5 Haziran 1939 tarih ve Emniyet Umum Müdürlüğünden söz ile gelen l.B.2. 28329, 12443-1/28454 sayılı yazıları karşılığıdır şeklindeki yazıda "*Gazetede yazıldığı gibi üniversite talebesi dinlenmemiş yalnız Rahmi İnsel adlı bir talebe ile gazetenin muhabiri vak'a mahallinde görüşmüştür. Bu muhabirin hususî kastı olmasa bile gazetenin üniversite gençliğine ve halka atfen yanlış havadis vermesi gençler arasında yersiz heyecanlara sebebiyet vermektedir*" denilerek gazete hakkında lazım gelen muamelenin yapılması ve neticenin bildirilmesi vurgulamıştır (BCA, 030.10.00./85.558.20.).

3.6. Gazeteci Milletvekilleri

Dönem içinde basının kontrolünü sağlayan en önemli faktörü, gazeteci milletvekilleri[67] oluşturmaktadır. 1935 yılından itibaren Parti-Devlet bütünleşmesini sağlama hedefinde hareket eden CHP, bu idealini gerçekleştirmek için muhalif sesleri susturma yoluna gitmiştir. Ülke içinde CHP'nin devletin ve Türk Milleti'nin tek temsilcisi olduğu söylemleri giderek yaygınlaşmıştır. Nitekim Başbakan Refik Saydam'ın 1939 tarihindeki CHP'nin 5. Kurultayında, "*CHP demek, Türk Milleti*

Azerbaycan'ın istiklâlinin kayboluşunu anarken yaralı kalbimizi pişmanlık dolu kalamazı, dünden bugüne ve yarma doğru dolaştırıyoruz. Bugün göklerimizin ününe serilen manzara acıdır. Çin'de olsun, Rusya'da veya İran'da olsun, Türk ismi söylenememektedir; bir taraftan da kabile ayrılıkları, hızla inkişaf ettirilmektedir. Her bir Türk boyunu ayrı bir tarih, ayrı 'bir mecmua ve ayrı bir yazı sahibi kılmak için uğraşıyorlar. Rusya'da her bir Türk boyunun alfabesi, ötekisinden bambaşka tarzda tertiplidir. Türklük böyle ufalanınca daha kolay eritilebiliyor. Melezleştirme yolu da büyük bir vasıta gibi kullanılmaktadır. Diğer vasıtalardan burada bahsetmek istemiyoruz." diye Sovyet Rusya'nın Türkler hakkında tatbik ettiği siyaseti kötülemekte ve bu bedbaht kardeşlerimizden artık fayda gelmeyeceğini sanan Anadoluculara, İran'daki son Türk isyanları ve Azerbaycanlı bir Altınbay macerası parlak bir cevap teşkil eder. tarzında tahrik edici fikirler ileri sürülmektedir. Bu mütalâalar, Sovyet mehafili tarafından komante edilmeksizin mufassalan Moskova'ya bildirilmiştir. Aynı nüshada "bir okuyucumuzun dileği" başlığıyla çıkan er Sabahaddin Turay imzalı bir açık mektupta da, devlet memuru iken 30. aydır asker olan mektup sahibinin beş kişilik ailesinin, maaştan kesilmiş ve kimsesiz olması hasebiyle bakımsız bir hale gelmiş olduğu ve bunların sabit gelirliler listesinin başında olmaları lâzım gelirken dışında bırakıldığı anlatılarak "dün bu sabit gelirli zümresinden olan ve yarın yine bu zümreye sülük edecek bir yurttaşın, vatan hizmetine atanması onun dünkü, ve yarınki sıfat ve haklarının yok olmasını mı icap ettirir?" diye şikâyet edilmekte dolayısıyla okuyucuları askerlikten soğutucu fikirler yayılmaktadır. Her iki yazı da memleketimizin umumî siyasetine aykırı mahiyette olduğundan, Gök-Börü mecmuasının, Matbuat Kanununun 50 inci maddesine tevfikan muvakkaten kapatılması hususunda gereken İcra Vekilleri Heyeti kararının alınmasını üstün saygılarımla yüksek takdirlerine arz ederim" (BCA, 30.10.00./85.561.2.).

[67] 1938-1950 yılları arasındaki gazeteci milletvekilleriyle ilgili liste için Ek-22, Ek-23, Ek-24, Ek-25'e bakınız.

demektir ve CHP demek, Türk Devleti demektir. Bu mefhumlar birbirine o kadar sıkı bir şekilde bağlıdır ki birini diğerinden ayırmak imkânsızdır" sözleri, muhalefetsiz bir yönetimin istendiğine işaret etmektedir (Ertunç, 2010:273). Muhalefetsiz bir yönetim gerçekleşmesi ise CHP'nin söylemlerini ve faaliyetlerini tenkit eden hiçbir söylemin olmamasına bağlı olmaktadır (Ertunç, 2010: 278). Devlet içinde en etkili muhalefeti oluşturacak olması nedeniyle basın üzerinde denetim faaliyetleri arttırılmaktadır. Bir anlamda kendisine bağlı ve söylemlerini yansıtan bir basın oluşturmak isteyen CHP'nin, 1931-1938 yıllarında, özellikle Basın Kanunu ile elde edilen sınırlı özgürlüğü de gelişen olaylar neticesinde ortadan kaldırdığı görülmektedir. Atatürk, "Basın özgürlüğünden doğan zararları giderecek tek araç yine basın özgürlüğüdür" açıklamasında bulunmuşsa da CHP yöneticileri, basın özgürlüğünün kontrol altında tutulması anlayışı çerçevesinde hareket etmiştir (Koç, 2006: 116). CHP'nin kontrolüne bağlı bir basın sistemi kurulması, sadece yasalarla sınırlanmamıştır. Söz konusu kontroller, devlet ilanlarının dağıtımı, kâğıt ve her türlü matbaa araç gerecinin ithalatı ve piyasaya sürülmesi, taşradaki devlet matbaalarının yerel gazetelerin kullanımına açılması oluşturmaktadır. Bunların dışında en etkili kontrol aracı, gazetecilerin milletvekili yapılmaları olmuştur (Yücel, 1995: 9, Önderoğlu, 2003: 67). Gazetecilerin milletvekili yapılması, Atatürk döneminden itibaren uygulanmaktadır. Bu durum Türkiye'de basına yönelen baskının kaynağını değil aynı zamanda basının siyasetle iç içe geliştiğini göstermektedir. Millî Şef döneminde TBMM'de çok sayıda gazetecinin görev yapıyor olması bu duruma işaret etmektedir (Önderoğlu, 2003: 65). Cumhuriyetin ilanıyla, dönemin ünlü gazetecilerin önemli bir kısmı milletvekili yapılmıştır. Asım Us, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Şükrü Esmer, Hüseyin Cahit Yalçın, Sadri Ertem, Cavit Oral, Yunus Nadi, Abidin Daver, Ethem İzzet Benice, Ferit Celal Güven, Ömer Asım Aksoy, Fazıl Ahmet Aykaç, İbrahim Alaattin Gövsa, Nafi Atuf Kansu, H. Suphi Tanrıöver, Ahmet İhsan Tokgöz, Necmeddin Sadak, Hakkı Tarık Us, Aka Gündüz, Yavuz Abadan, Ahmet Faik Barutçu (TBMM Albümü, 2010: 235-445). Kocabaşoğlu'nun yapmış olduğu araştırmaya göre Atatürk döneminde 40 gazeteci milletvekili olarak görev yapmıştır. 1927-1957 yılları arasında TBMM'de meslekler yönünden yeniden seçilme ortalaması en yüksek olan kesim askerlerden sonra gazeteciler çıkmaktadır (Kocabaşoğlu, 1980: 62-63). Türk siyasal seçkinleri üzerine araştırma yapan

Frederick Frey'in çalışmasına göre 1920-1957 yılları arasında TBMM'de 75 gazetecinin görev yapmaktadır. Bu yıllar içinde milletvekili olan gazetecilerin yüzde 53'ünü gazete sahipleri, yazarlar ve editörler, yüzde 39'unu ise muhabirler oluşturmaktadır. Frey aynı zamanda milletvekili olan gazetecileri resmi ideolojinin aygıtları olarak da nitelemektedir (Gürkan, 1998:79-80). Gerek Atatürk gerekse İnönü döneminin milletvekillerinin en büyük özelliğini ise yaşadıkları illerin dışında aday oluşturmaktadır. Ülkede tek parti olan CHP, aynı zamanda milletvekillerini de istediği gibi belirleyebilmektedir. Böyle olduğu için de CHP'ye yakın kişiler veya milletvekili olunması istenenler belirlenen illerden milletvekili yapılmıştır. Örneğin Millî Şef döneminin ünlü gazetecilerinden Hakkı Tarık Us, tek parti devrinde, uzun yıllar hiç görmediği, bilmediği ve bir ilişkisi olmadığı Giresun'un milletvekilliğini yapmıştır (Okay, 1989: 134).

İktidara yakın gazetecilerin milletvekili yapılması siyasal iktidarın görüşlerini yansıtma biçimlerine göre bir ödüllendirme olarak da kullanılmıştır. Bu durumun tersi olan durumlarda, milletvekilliği ile ödüllendirme istenmeyenler cezalandırılmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında gazetelerinin izlediği politika beğenilmediği için *Cumhuriyet*'ten Yunus Nadi 1939-1943 yıllarındaki VI. Yasama Dönemi'nde, *Son Telgraf*'tan Ethem İzzet Benice 1943-1946 yıllarındaki VII. Yasama Dönemi'nde, *İkdam*'dan Abidin Daver 1943-1946 yıllarındaki VII. Yasama Dönemi'nde CHP tarafından aday gösterilmemiştir. (Gürkan, 1998: 80, TBMM Albümü, 2010: 235-445). Ayrıca muhalif gazetecileri susturmak için tehdit yoluna gidilmiştir. Çözümün adresi olarak ise milletvekilliği gösterilmiştir. Sabiha Sertel, Millî Şef döneminde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kendisine, "*Bu fikirleri bırak, senin polis müdürlüğündeki dosyan tavana ulaştı. Sen memleketin kıymetli bir yazarısın. Seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırız*" dediğini aktarmaktadır (Sabiha Sertel, 1987: 194).

Gazetecilerin siyasetin içine çekilmesi, doğrudan CHP iktidarının işine yaramıştır. Gazetecilerin hükümet içinde olması Millî Şef İnönü'nün onları denetlemesini kolaylaştırmıştır (Deringil, 2007: 10). Çünkü Meclis'e giren bu gazeteciler tek

partinin çizgisini savunmak zorunda kalmaktadır. Özellikle gazete sahipleri gazetelerinin yayın politikasını CHP'yle özdeşleştirmişlerdir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan muhalefet çatışmaları sırasında Asım Us, *Vakit* gazetesinde CHP'yi eleştirenlere şu şekilde cevap vermektedir:

> "*Şimdi etrafımızda parti mücadelelerinin lüzumundan bahseden insanlar türemiştir. Demokrasi adına parti mücadelelerini tavsiye edenler, şayet gaflet içinde fikri müvazenelerini şaşırmış olanlar değilse, mutlaka Türk Milleti'nin birliğine düşman olanlar, yahut bu düşmanlara hizmet edenlerdir. Zira düşmanlar hiç şüphesiz Türk Milleti'nin kuvvetini birliğinde görüyor ve onu inhilal ettirmek için CHP'nin parçalanmasını istiyorlar. İyi niyetli vatandaşlar arasında yeni yeni partiler kurulmasını isteyenler bu tehlikeye dikkat etmelidir*" (Çavdar, 1995: 390).

Nadir Nadi, İnönü'nün Millî Şef seçildiği CHP'nin 5. Kurultayının ardından yazdığı yazıda CHP'nin "*bütün milleti aynı hedef istikametinde toplayan muazzam bir aile kucağı*" olduğunu ifade etmektedir:

> *"Atatürk Başbuğlundaki partinin hayırlı faaliyetleri milletçe o kadar benimsendi ki nihayet halkçı, Millîyetçi, devletçi, laik ve inkılapçı parti prensiplerinin Türk Milleti teşkilatı esasiyesinde yer aldığını görebildik. Bununla daha iyi anlarız ki Cumhuriyet Halk Partisi müessesenin yalnız adı partidir. Kendisi bütün milleti aynı hedef istikametinde toplayan muazzam bir aile kucağı, büyük milletin büyük ocağıdır. Cumhur Reisimiz yeni Millî Şef İsmet İnönü Kastamonu Halk Partisindeki çok güzel nutkunda bütün bu hakikatleri ne parlak tebarüz etmiştir. Yüksek hedeflere yürüyen mütesanit bir Türk Milleti'nin her an uyanık ve faal azim ve iradesi: İşte Cumhuriyet Halk Partisi"* (Cumhuriyet, 26 Birincikanun 1939).

Aynı şekilde dönem içinde milletvekili olan gazeteciler, CHP lehinde haber yapmak zorunda kalmıştır. 1945'li yıllardan itibaren DP'yi destekleyen yazıların yayınlamaya başlamasıda Millî Şef döneminde gazetecilerin CHP lehinde yazı yazmalarının mecburiyetten kaynaklandığını göstermektedir.

3.6.1. Gazeteci Milletvekillerinin Basın Özgürlüğünü Savunan Yazıları

Gazetecilerin milletvekili yapılması, Türkiye'de basın özgürlüğünün olduğunun ortaya konulması için CHP'nin elinde önemli bir koz olmaktadır. Basını

baskı altına alan çok sayıda düzenleme yapılmasına rağmen ünlü gazetecilerin özgür olduklarını belirtmeleri,CHP'nin yasaklarına dönem içinde meşruiyet kazandırmıştır.

Hükümet sözcüleri Türkiye'de basın özgürlüğünün var olduğunu sürekli söylemekte ve bu husus gazeteler tarafından da tekrarlanmaktadır. Hükümetin basın alanına getirdiği her yenilik olumlu karşılanmakta ve "Türkiye'de basın denetim altında" şeklinde çıkan yurtdışı yayınlara ise tepki gösterilmiştir. 1940 yılında Başbakan Refik Saydam'ın, "*Türkiye'de basın özgürlüğünün huzur ve istikrarın temelidir*" yönündeki açıklamasının Alman basınında "*Türk basını denetim altında tutuluyor*" şeklinde yayınlanmasına *Yeni Sabah* ve *Tan* sert tepki göstermiştir. *Tan*, Türkiye'de sansür olmadığını belirtmiş ve gazetelerin hükümetin politikasını tümüyle onaylayan halkın görüşlerini dile getirdiğini yazmıştır. *Yeni Sabah* ise özgür basının İnönü'nün ülkeye armağan ettiği en büyük hediye olarak ilan etmiştir. Bu dönemde, hükümet tarafından yapılan açıklamalar gibi, gazetelerin dış politika ile ilgili haber ve yorumları da yurtdışı etkileri göz önüne alınarak yazılmakta idi. Bunun sonucu olarak gazeteler de Türkiye'de basının özgür olduğu konusunda yazılar yazıyorlardı. Basında yayınlanan düşüncelerin hükümet politikasıyla çeliştiğinde basın özgürlüğünü vurgulamak hükümete Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde esneklik kazandırmakta, böylece hükümetin resmi tavırları olan tarafsızlık ilkesi korunurken, basın aracılığıyla gerçek düşünceleri sezdirilmektedir (Deringil, 2007:10).

Basını baskı altına alan her türlü kanun ve düzenleme yine dönemin gazetecileri tarafından olumlu karşılanmaktadır. Basın mensuplarının haklarını korumaktan çok baskı altına alan TBB kongresinin ardından, gazetecilerin yazdıkları yazılarda birliği savunmaları ve basının kendi haline bırakılamayacağı kadar önemli olduğunu belirtmeleri basının CHP'nin kontrolünde yayın yaptığını göstermektedir.

Türk Basın Birliği kongresinin ardından, Nadir Nadi yazısında denetimsiz bir basından söz edilemeyeceğini belirtmektedir:

> *"Şu halde sayısız faydaları kadar sayısız zararları da olan matbuat hürriyetinden cemiyete azami verim temin etmek için onu kontrol altına*

almak ve ayrıca şuurlandırmak gerektir… Bizzat matbuat hürriyeti şuurlanmadıkça bu hürriyetten cemiyete azami fayda temin etmek mümkün olabilir mi? İşte iki gün evvel ilk kongresini akdeden Basın Birliği, bu ihtiyacı karşılayacak olan mesleki bir teşekküldür…" (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1939).

Asım Us da Basın Birliği Kanunu'nun gerek basın mensuplarının haklarını koruyacağını gerekse basın meslek ve vasıtalarını millî menfaatler doğrultusunda yerine getireceğini ifade etmektedir:

"Kanunun Basın Birliği teşekkülüne verdiği kuvvet ve salahiyetler sayesinde bir taraftan birliğe dâhil olan basın mensuplarının hakları ve menfaatleri temin olunacağı gibi basın meslek ve vasıtalarını bu mesleğin haysiyet ve şerefi ile mütenasip olmayacak surette istismar edenlere basın ailesi içinde yer verilmeyecektir" (Vakit, 11 Temmuz 1939).

Basın Birliği'nin mesleğin menfaatlerini korumak için olduğu kadar meslek nizamını kurmak, onu kendi vazife ve mesuliyet disiplinleri içinde yürütmek ve ilerletmek için tesis olunduğunu belirten Falih Rıfkı Atay (U*lus*, 11 Temmuz 1939), 21 Kasım 1940'daki yazısında, Türkiye'de basının her türlü müdahale ve etkiden tamamen serbest olduğunu ve her gazetenin verdiği olayların mesuliyeti yine gazetenin kendisine ait olduğunu ifade etmektedir (21 Kasım 1940). Necmeddin Sadak da 24 Şubat 1940'taki yazısında, savaş dolayısıyla demokratik ülkelerde ve bazı memleketlerde var olan siyasi rejim nedeniyle basın baskı görmesine rağmen Türkiye'de, böyle bir durumun olmadığına değinmektedir. Sadak, sansürün bu kadar yoğun olduğu bir dönemde, Türkiye'de sansürün olmamasına bazılarının çok şaşırdığını ancak Türkiye'de basının istediğini yazabileceğinin gerçeğin ta kendisi olduğunu söylemiştir. Buna göre Türkiye'de basınla hükümet arasında kendiliğinden bir işbirliği bulunmaktadır. Hükümet herkesin her meselede fikrini açıkça yazmasını faydalı bulmaktadır (Akşam, 24 Şubat 1940).

3.6.2. Gazeteci Vekillerin Tek Parti Politikalarını Desteklemeleri

Gazeteci milletvekillerinin önemli bir işlevi, mensubu bulundukları CHP'nin politikalarını halka duyurmalarıdır. 1923-1946 yıllarını kapsayan tek parti rejimi sürekli olarak varlığını meşrulaştırma gayreti için de olmaktadır. Tek parti

yönetiminin kendi ideolojisini ve politikalarını benimsetmesi, yine basın sayesinde mümkün olmuştur (Güvenir, 1991:70). Rejimin politikalarını eleştirilmesine imkân vermemek için basın alanında çok sayıda düzenleme yapılan Millî Şef döneminde gazeteciler, politikaları benimseyen yazıları kaleme almıştır. Bu sayede savaş dönemi boyunca yaşanan sıkıntılardan halkın doğru bir şekilde bilgilenmesinin önüne geçilmiştir. Bu sayede halk üzerinde iyi bir yönetim şekli sergilediği hissi uyandıran İnönü, savaş sonrasında, özgür ortam içinde uğradığı ağır tenkitler karşısında, halk üzerindeki güvenini ise yavaş yavaş kaybetmiştir.

II. Dünya Savaşı döneminde "Cumhuriyet Türkiye'sinin Harici Siyaseti" yazısı ile "*Türkiye'ye savaşa ordusu hasırlıksız olduğu için girmiyor*" eleştirilerine cevap veren Yunus Nadi, Türk ordusunun tarihin hiçbir devrinde şimdiki hali kadar mükemmeliyet ve kudret şartlarına sahip olmadığına ve sulh idealini bu kuvvete dayanarak takip ettiklerine değinmektedir. Nadi'ye göre savaşa girmemekle Türkiye'yi küçük bir millet ve küçük bir ülke olarak göstermediklerini tek hedeflerinin savaş dışı kalmak ve gerektiğinde büyük Türk Milletinin kahramanlığına dayanarak müdafaaya her zaman muktedir olduklarını belirtmektedir (14 Şubat 1939).

Aynı şekilde Yunus Nadi, Türk-İngiliz-Fransız İttifakı Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ardındaki yazısında, antlaşmanın ehemmiyetli bir sulh eseri olduğundan söz etmektedir. İngiltere ve Fransa ile imzalanan antlaşma ile Akdeniz'de ve Türkiye'nin emniyet sahası olan bölgelerde sulh maksadını taşıdığını ve bu maksat doğrultusunda yardım taahhüdünde bulunduğu ifaden Nadi, Türkiye'nin kendi güvenliği çerçevesinde sulhu devam ettirme gayreti içinde kendini bahtiyar sayacağını değerlendirmektedir (*Cumhuriyet*, 20 Birinciteşrin 1939). 1941 yılında imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşmasıyla ilgili yazısını manşete çeken Yunus Nadi, antlaşmayı milletin memnuniyetle karşıladığını ifade ederek, Türkiye'nin dış siyasetinde ise hiçbir değişikliğin olmadığı üzerinde durmaktadır. Hudutlardan gelebilecek her türlü tecavüze silahla karşı koyma azimlerinin baki olduğunu belirten Nadi, söz konusu antlaşma hakkında şunları kaydetmektedir:

> "*Almanya ve Türkiye devletlerinin kendi aralarında sulhu ve dostluğu teyid eden bir kararda ittifak ederek bunu tespit ve ilan eylemeleri herkese kızgın çöller ortasında serinletici bir vahaya kavuşmak tesiri yapacaktır. Bunun sulha susamış beşeriyet için bugün değilse yarın, yarın değilse diğer gün umumi sulh ve sükuna dönmeye hayırlı bir mukaddeme teşkil etmesi temenniye layıktır*" (Cumhuriyet, 20 Haziran 1941).

Akşam gazetesinin başyazarı ve milletvekili olan Necmeddin Sadak da 19 Teşrinisani 1941 tarihli yazısında Refik Saydam'ın hastalığı dolayısıyla dinlenmek için ayrılmasının ardından, "*Türkiye'nin savaş politikası değişiyor mu?*" eleştirilerine cevap vermektedir:

> "*Türkiye'nin yirmi yıldır idare sisteminde başlıca ayırt noktası istikrardır… Bu değişmezlik hükümet işlerine gelip gidenlerde değil milletin kendisinde, başındaki şefte ve parti programındadır… Şu hakikati dosta düşmana bir daha hatırlatmak isteriz ki Türkiye'de hükümet sandalyesi sonsuz millî bir savaşın hiç boş kalmayan nöbet yeridir. Nöbet değişir hedef daima aynı kalır. Bundan dolayı vekillerin çekilmesi, yerlerine hep o yolun emekçilerinden başkalarının gelmesi ile durumda değişiklik sezenler çok aldanırlar…*"

Ulus'ta yazdığı yazılarda genellikle topluma yol gösteren Falih Rıfkı Atay da Türkiye'nin dış politikasını eleştirenlere sert cevap vermektedir. Türkiye'nin davasının hür Türk Milleti'nden ibaret olduğunu belirten Atay, Meclis ve CHP'nin bu dava ile kurulduğunu, iç ve dış siyasetin bu dava ile ölçüldüğünü ve ideolojinin mayasını bu anlayışın oluşturduğuna değinmiştir. Atay'a göre bu davaya karşı söylenenlerin hiçbir tesiri olamayacaktır. Fakat asıl olan bu davadan inhiraflar yapılmasına mani olmak, temeli sağlam tutmaktır. Bu anlamda da CHP'nin ve prensipte de ondan ayrılmayan vatan adamlarının gözlerini her zamandan daha iyi görmeleri ve kafalarını her zamandan daha fazla yormaları gerektiğini belirtmektedir (*Ulus*, 2 Temmuz 1940).

Savaş yıllarındaki ekonomik buhran konusu yine gazeteciler tarafından ele alınmaktadır. Fakat bu yazıların önemli bir kısmında CHP'nin programlarının başarısı anlatılmaktadır. Ekonomik sıkıntılar neticesinde getirilen yeni

düzenlemelerin gerekliliği üzerinde durulmakta ve getirilen her düzenlemeye uymanın fedakârlık olduğuna dikkat çekilmektedir.

Falih Rıfkı Atay, ihtiyaçları karşılamak için savaş döneminde konan vergileri fedakarlık olarak değerlendirmektedir. 1943 bütçe görüşmelerinde buğday, arpa, mısır gibi hububat ile bakla, fasulye ve nohut gibi bakliyattan yüzde 8 nispetinde ve ayniyat şeklinde pamuk, tütün, kuru üzüm ve kuru incir gibi bazı toprak mahsullerinden yüzde 12 oranında vergi alınmasını eleştirenlere şu şekilde cevap vermektedir:

> "*Bu iki layihada 1943 yılının fevkalade millî müdafaa masraflarını karşılayacak geliri temin etmek maksadıyla hazırlanmıştır. İkinci Dünya Harbi dışında kalan memleketlerden de millî emniyeti koruyacak tedbirlerin arttırılması için ne kadar fedakarlık istediğini, bu tedbirlerin ihmalinden doğacak acı akıbetlerin yanında her türlü her türlü fedakarlığın ne kadar hafif kalacağını izaha lüzum yoktur…*" (*Ulus*, 28 Mayıs 1943).

1942 yılındaki "Zorlukları yenmesini bilmeliyiz" yazısında da Atay, yaşanan ekonomik buhran karşısında toplum içinde artmaya başlayan karaborsacıları ve fırsatçıları şu şekilde eleştirmektedir:

> *"Ticaret nedir bilmeyenlerde, harb fırsatı ile bir şeyler kazanmak, zati tüccar olanlarda ise alabildiğine kazanmak hiç ihtiyacı olmayanlarda doyasıya taşasıya mal biriktirmek hırsı meydandadır. Teşkilat da var, hafif olsa dahi ceza var. Takip de var, fakat kanun, ahlak ve vicdan kayıtlarından hiçbirini tanımayan insafsızlık da var"* (*Ulus,* 5 Ekim 1942).

Yunus Nadi, savaş döneminde yakacak sıkıntısı yaşanması üzerine hükümetin meseleyi ormanı korumakla birlikte halk ihtiyacını da tatmin eden en iyi şekilde halledeceğinden en ufak bir şüphelerinin dahi olmadığını belirtmektedir (*Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1942). İstanbul'da halkın ekmek ihtiyacını karşılamak üzere kurulması düşünülen ekmek fabrikasının gerekliliği üzerine duran Hüseyin Cahit Yalçın, kurulacak ekmek fabrikasının fırıncılar arasında tartışma konusu olmasına rağmen belediyenin şehir halkının ihtiyacı olan ekmeği karşılayacağını yazmaktadır

(*Yeni Sabah*, 26 Mayıs 1939). Savaş yıllarında ekonomik buhran karşısında getirilen en önemli uygulamayı ise Varlık Vergisi oluşturmaktadır. Verginin hedef kitlesini kentlerde yoğunlaşan ticaret ve sanayi burjuvazisi oluşturmaktadır. Tedavüldeki Türk parasının durmadan artması ve 700 milyona yaklaşması karşısında hükümet tarafından uygulamaya konulan yasa gazeteciler tarafından olumlu karşılanmıştır.

Akşam'dan Necmeddin Sadak bu vergiye destek çıkan gazetecilerden biri olmuştur. Hükümetin aldığı tedbirlerin memlekete iyilik ve bolluk getireceğini belirten Sadak, başarmanın yarısının ise vatandaşların iyi niyetine bağlı olduğuna dikkat çekmektedir. Varlık Vergisi ile bugüne kadar yaşanan ekonomik buhranın fırsatından para kazanmış kişilerden tam vergi alınacağını yazan Sadak, bu sayede bir taraftan milyonlarca liranın geri çekilmesi suretiyle pahalılığa çare olacağını ve kazandıkları paralarla bu pahalılığa yardım etmiş kişilerin devlete ödeyecekleri en adaletli borcu teşkil edeceğini vurgulamıştır (*Akşam*, 12 Teşrinisani 1942).

3.6.3. Gazeteci Milletvekillerinin Cezalarının Affı

Gazeteciler aynı zamanda vekil oldukları süre içindeki matbuat suçları af olunmuş ya da ileri bir tarihe bırakılmıştır. Gazeteci milletvekillerinin suçlarının af olunmasının en büyük şüphesiz milletvekili oluşlarıdır. Çünkü bu gazetecileri, CHP milletvekili yaptığı için kendi vekillerine ceza verilmesi uygun bir davranış olmayacaktır. Haklarındaki suçların önemli bir kısmının devre sonuna bırakılması da bu duruma işaret etmektedir. Cezaların ertelenmesi genellikle Teşkilâtı Esasiye Kanununun 12 ve 27. maddeleri kapsamında yapılmaktadır.

Teşkilatı Esasiye'nin 12. maddesi, "*Ecnebi hizmeti resmiyesinde bulunanlar, mücazatı terhibiyye veya sirkat, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflâs cürümlerinden biriyle mahkûm olanlar, mahcurlar, tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunanlar, hukuku medeniyeden iskat edilmiş olanlar Türkçe okuyup yazmak bilmeyenler mebus intihap olunamazlar*" hükmünü içermektedir. 27. maddesinde ise, "*Bir mebusun vatana hıyanet ve mebusluğu zamanında irtikâp töhmetlerinden biriyle müttehem olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi azay-ı mevcudesinin sülüsan ekseriyeti azasıyla karar verilir veyahut on*

ikinci maddede münderiç ceraimden biriyle mahkûm olur ve mahkûmiyeti kaziyei muhkeme halini alırsa mebusluk sıfatı zail olur" ifadeleri kullanılmaktadır (*RG*, 23 Mayıs 1340).

Buna göre gazeteci vekillerin ceza alması için;

1- Yabancı devletler için çalışması

2- Memuriyetten atılması veya hırsızlık yapması

3- Sahtekarlık, dolandırıcılık yapması, hileli iflas cürümlerinden biriyle mahkum olması veya emniyeti suistimal etmesi

4- Türkçe okuyup yazmayı bilmemesi

5- Medeni Hukuktan çıkarılmış olması

6- Vatana hıyanette bulunması

7- Kesin mahkumiyet kararı almış olması gerekmektedir.

Bunların dışındaki durumlarda, gazetecilerin vekillikten atılma gibi bir durumları olmamıştır. Dönem içinde de gazeteci vekiller ilgili kanunları ve hükümleri çok iyi bildiklerinden yayınlarında bunlara oldukça dikkat etmişler ve ceza almayacakları şekilde yayınlarını sürdürmüşlerdir. Çeşitli matbuat suçlarından dolayı haklarında açılan soruşturmalar ise yine Meclis kararı ile dönem sonuna bırakılmıştır.

Türk Sözü gazetesi sahibi Ferid Celal Güven, Matbuat Kanunun 8. maddesinde yer alan "*Matbaacılar bastıkları her türlü matbualardan ikişer tanesini günü gününe bulunduğu yerin en büyük mülkiye memuruyla Cumhuriyet Müddeiumumisine vermeğe mecburdurlar*" hükmünü yerine getirmediği için hakkında açılan dava devre sonuna bırakılmıştır. *Cumhuriye*t gazetesinde çıkan yazı ile tahkir suçundan dolayı hakkında adlî takibat yapılabilmek için teşriî masuniyetinin kaldırılması talep edilen Muğla Mebusu Yunus Nadi'ye isnat edilen suç da Teşkilâtı Esasiye Kanununun 12 ve 27'nci maddelerinde yazılı cürümler haricinde olduğundan Dahilî Nizamnamenin 180 inci maddesinin ikinci fıkrası mucibince takip ve muhakemesinin devre sonuna bırakılmasına karar verilmiştir.

Akşam gazetesi başyazarı ve İstanbul Mebusu Necmettin Sadak, hakkındaki bir soruşturma da ertelenmiştir. Soruşturmanın gerekçesi ise gazetede Eski İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın tahkir edilmesi. Yargı, soruşturma yapabilmek için Sadak'ın teşrî masuniyetinin kaldırılmasını talep etmiştir. Fakat hükümet, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 12. ve 27. maddelerinde yazılı cürümler dışında olduğu gerekçesiyle söz konusu talebi devre dışına bırakmıştır. Böylece, Sadak'ın yargılanmasının önüne geçilmiştir (*RG*, 13 Mayıs 1939).

Denizli Mebusu Necib Ali Küçüka hakkında açılan dava da Meclis'in devre sonuna bırakılmıştır. Necib Ali Küçüka'nın suçu, *Hakikat g*azetesi'nin 6 Ağustos 1940 tarihli nüshasında "*Bir casus şebekesi yakalandı*" başlığı altında intişar eden yazı ile Matbuat Kanunu'nun 35. maddesinin G fıkrasındaki "*Mahkeme müzakerelerinin neşri memnudur*" hükmüne aykırı yayın yapılmasıdır. Söz konusu suç hakkında istenen tahkikat izini, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 12 ve 27'nci Maddelerinde yazılı cürümler haricinde olduğu gerekçesiyle takip ve muhakemesi devre sonuna bırakılmıştır (*RG,* 6 Temmuz 1941).

Neşir yoluyla tehdit eden ve güvenlik güçlerine karşı halkın güvenini bozmaya çalışan milletvekili gazetecilerin cezası dahi devre ve dönem sonuna bırakılmıştır. Neşir yoluyla tehdit ve hakarette bulunduğu ve bir dövme hadisesini esaslı surette değişikliğe tabi tutarak Devlet kuvvetlerine karşı halkın güvenini bozduğu iddiasıyla suçlu sanılan *Ant* gazetesi sahibi Bursa Milletvekili Abdurrahman Konuk'un cezası dönem sonuna bırakılmıştır (*RG*, 17 Ocak 1948). Aynı şekilde yurt dışında devletin iç durumu hakkında asılsız haberler yayınlamaktan suçlu sanılan İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü hakkında 14 Mayıs 1946 gününde işlendiği ve 14/6/1946 târihinde kabul edilen 4943 sayılı kanunun 3. maddesinin ise, 7/6/1946 gönüne kadar işlenmiş olan basın suçlarından dolayı kovuşturma yapılamayacağından dosya hükümete iade edilmiştir (*RG*, 11 Haziran 1947). Ziya Şakir Soku tarafından "Mezhepler ve Tarikatlar" başlığı altında *Son Telgraf* gazetesinde yayınlanmakta olan tefrikanın, aynı gazetenin 18Ağustos 1948 tarihli nüshasında çıkan ve halkın âr ve haya duygularını incitir ve Müslümanlığı tezyif eder mahiyette bulunan 91 sayılı parçasından dolayı suçlu sanılan gazetenin sahibi Siirt

Milletvekili Etem İzzet Benice'ye isnat olunan suç da anayasanın 12. ve 27. maddelerinde yazılı suçların dışında kaldığı ve Meclis İçtüzüğün 180. maddesi gereğince bu hususta yapılacak kovuşturma ve yargılama da dönem sonuna bırakılmıştır (*RG*, 15 Aralık 1949). *Yeni Gazete*'nin 2 Mayıs 1948 tarihli nüshasında "*Gördes Belediye seçimi etrafında*" başlığı altında çıkan yazıya Gördes Kaymakamı tarafından cevap olarak gönderilen yazıyı tam neşretmemek suretiyle Matbuat Kanununa aykırı hareket ettikleri ihbar olunanlardan gazetenin sahibi Çoruh Milletvekili Asım Us hakkındaki suç da aynı şekilde dönem sonuna bırakılmıştır (*RG,* 3 Ocak 1949).

Genel itibariyle bakıldığında, gazetecilerin milletvekili yapılması Millî Şef'in işine gelmiştir. Çünkü gazetecilerin milletvekili olması, aynı zamanda CHP ve şahsı hakkında olumsuz haber çıkmamasını sağlamıştır. İnönü, gücüne güvenerek milletvekili yapmadan da gazetecileri baskı altına alabilirdi. Böyle bir durumun Avrupa'da kendisi hakkında kötü bir imaj oluşturacağını ve demokratik anlamda Türkiye'yi zora sokacağını bildiği için, milletvekilli yaparak gazetecilerin bir anlamda kalemlerine kilit vurmuştur. Partili gazetecileri istediği gibi yönlendirebilme imkanına kavuşmuştur.

Ayrıca CHP programı ve tüzüğü de partililerin ve milletvekillerinin öncelikle parti menfaatini gözetmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Nizamnamenin 6. maddesinde, "*Parti mensupları partinin programını ve prensiplerini bilecekler, yayacaklar ve müdafaa edeceklerdir*", 7. maddesinde de, "*Prensiplerimizi bütün vatandaşlara her vesile ve fırsatla usanmaksızın söylemek ve anlatmak parti teşekküllerinin ve mensuplarının başlıca vazifesidir"* ibaresi yer almaktadır. Genel itibariyle bu iki madde aslında gazeteci milletvekillerinin, parti menfaatleri dışında hareket edemeyeceklerini belirtmektedir. Ancak, herhangi bir anlam karışıklığına meydan vermemek adına olsa gerek, parti programının 10. kısmında, partili gazetecilerin uyması gereken kurallara yer verilmiştir. 160. maddede belirtilen kurallar ise şu şekildedir:

"*Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazılarıyla, parti azalarının neşriyatı parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yapılır. Partililer sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir bulundukları gazete, mecmua ve matbuatlarda parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasetin ana hatlarıyla, yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezle*r" (CHP Nizamnamesi, 1939: 4-39).

3.7. Savaş Yıllarında Basınla İlgili Düzenlemeler

3.7.1. Resmi İlanların Türk Basın Birliği Tarafından Dağıtılması

Gazeteleri kontrol altına alma yollarından birini, resmi ilanların TBB aracılığı ile dağıtılması oluşturmaktadır. Bu şekilde gazetelerin gelirinin önemli bir kısmını oluşturan resmi ilanların da TBB tarafından gazetelere dağıtılması ilan konusunda sansürü gündeme getirmiştir. Böylece hükümet lehine hareket eden yayın organları, ilan gelirlerinden pay alırken, muhalefet eden yayın organları ise daha az ilan almaya başlamıştır.

29 Nisan 1943 tarihinde alınan karar ile resmi daire ve müesseselere ait ilanların Türk Basın Birliği aracılığı ile dağıtılması kararı alınmıştır. Alınan karar metni şu şekildedir:

"1- Resmî daire ve müesseseler, Türk Basın Birliği teşkilâtı olan yerlerde neşrettirecekleri her nevi ilânları bu birliğe veya kuracağı müesseseye verecekler ve ilân bedellerini de bunlara ödeyeceklerdir.
2- Türk Basın Birliği veya teşkil edeceği müessese kendisine verilen ilânlardan 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanununun yedinci maddesine tabi olan işlerde bu madde ve 22/2/1938 tarihli ve 2/8240 sayılı 'kararname hükümlerine riayet edecektir. Ancak gerek bu kabil ve gerekse diğer ilânların her hangi teknik sebeple veya başka bir zaruretle istenilen mecmua ve gazetelerde yapılmasına imkân görmediği takdirde bunu dairesine bildirmekle beraber hizmetin durmaması için ilânı başka bir gazete veya mecmua ile yapmağa salahiyetlidir.
3- İlânların Maarif Cemiyeti vasıtasıyla yapılması hakkındaki 20/7/1931 tarihli ve 11499 sayılı kararname hükmü mülgadır" (BCA, 030.18.01.02./101.29.14., RG, 8 Mayıs 1943).

Söz konusu karar, tamamen ilan gelirlerini basın elinden almaktadır. Birinci maddede resmi daire ve müesseslerinin ilanları ve ilan gelirlerini TBB'ye verilmesi

istenmektedir. İkinci maddede ise birliğin gerekli gördüğü hallerle ilanların her hangi teknik sebeple veya başka bir zaruretle istenilen mecmua ve gazetelerde yapılmasına imkân görmediği takdirde ilanı başka bir yayın kuruluşuna verebilmektedir. Dolayısıyla bir yayın kuruluşu hükümetin politikaları dışında hareket ettiğinde resmi ilan alması zorlaşacaktır. Çünkü ilanların Türk Basın Birliği'nden dağıtılacak olması ve birliğin de hükümetin kontrolünde olması nedeniyle CHP iktidarı istediği zaman muhalif basına yönelik ilan yaptırımına gidebilecektir.

Bu duruma dönemin önde gelen gazetelerin sahipleri karşı çıkmaktadır. 22 Aralık 1943 tarihinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na mektup gönderen dönemin ünlü gazete patronlarından Hüseyin Cahit Yalçın, Nadir Nadi, Halil Lütfi Dördüncü, Ethem İzzet Benice, Ahmet Emin Yalman resmi ilanların tekrar direk olarak gazetelere verilmesini talep etmektedir. Gazete patronlarının söz konuzu düzenlemeye karşı çıkmalarındaki asıl sebebi ilanların TBB aracılığı ile tüm meslek çalışanları arasında paylaştırılacak olmasıdır. Gazete patronlarına göre gazete ilanlarının geliri yüzlerce birlik mensubunun değil sadece kendilerine ait olduğudur. Ayrıca resmi ilan uygulamasının Türkiye'de yeni başladığı ve gazetelerin önemli bir ekonomik kaynağını oluşturduğu dolayısıyla ilanların herhangi bir kuruma değil doğrudan serbest rekabete terk edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında ilancılık, reklamcılığın tamamen özel hukuk mevzuatına dahil olduğu açıklanarak ilanların bir müessese tarafından dağıtılmasının da Teşkilat-ı Esasiye'ye aykırı olduğu bildirilmektedir. Düzenlemedeki temel amacın Basın Birliği'ne kaynak aktarmak olduğu da belirtilerek, kanunda yapılacak değişiklik ile özel ve ticari ilanlardan bir damga resmi alınması ve bu resmin gelirinin de birliğe bırakılabileceği önerisinde de bulunulmaktadır.[68]

---

[68] Gazete patronları tarafından ilanlarla ilgili Başbakan Saraçoğlu'na, gönderilen yazı:
"Basın Birliği Kanununda yapılacak tadilat meyanında - Basın Birliği kongresi tarafından izhar edilen temenni nazari dikkate alınarak hususî ve ticarî ilan işlerinin de bir inhisar halinde Birlik İdaresine verilmesi düşünüldüğü öğrenilmiştir.
Böyle bir tasavvurun fiile inkılabı menfaatimiz kadar mevzuatımıza da muhalif olduğu ve esasen zatı devletleri basına müteallik işlerin basınla mutabık kalınarak yürütülmesi fikrinde bulundukları için aşağıdaki maruzatımızın nazarı dikkate alınmasına müsaadelerini rica ederiz:
1.- Gazete ilanlarının alakadarları, miktarı yüzlerle sayılan Basın Birliği mensuplarının heyeti umumiyesi değil, sayısı pek mahdut bulunan gazete sahipleridir.

Gazete patronlarının neşrolunacak ilanların TBB idaresine verilmesinden vazgeçilmesi isteğini, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, yerinde görmemektedir. Sarper'e göre ilan işlerinin TBB verilmesi, bütün gazete sahiplerinin bulunduğu birliğin genel kongrelerinde ittifakla kabul edilmiştir. Son Telgraf ve İkdam gazeteleri sahibi Ethem İzzet Benice'nin de birliğin merkez idare üyesi iken idare heyetinin bu husustaki kararına imza koyduğuna dikkat çeken Sarper, gazete patronlarının taleplerine başbakanlığa gönderdiği üst yazıda şu şekilde açıklık getirmektedir:

> *"7 İstanbul gazetesi tarafından yapılan bu müracaatta İstanbul'dan Tasvir-i Efkâr, Vakit, Haber, En Son Dakika, Yeni Sabah, İzmir'den Yeni Asır, Anadolu'da Halkın Sesi, Adana'dan Türk Sözü, Bugün ve Yeni Adana, Ankara'dan Ulus ve Akşam Haberleri gibi belli başlı gazetelerle diğer bütün Anadolu gazeteleri iştirak etmiş değildir. Müracaat sahiplerinin ileri sürdüğü mütalaalardan en mühimi ilan işleriyle alakadar olanların sayısı yüzleri aşan birlik mensupları olmayıp, mahdut ve muayyen adetteki gazete sahipleri olduğudur. Halbuki, ilan işlerinin birliğe verilmesi ile temin edilecek menfaat gazete sahipleri de dahil olduğu halde bütün birlik mensuplarının yararına sarf olunacağından, bu işle Türk Basın Birliği mensuplarının heyeti umumiyesi alakadardır. Müracaat sahipleri, ilan işlerinin birliğe verilmesi ile istihdaf olunan gayenin sadece birliğe menfaat temini kanaatını izhar etmektedirler. Halbuki, bu hususta hazırlanıp yüksek makamlarına sunulan kanun projesinin mucip sebeplerinde de arz olunduğu veçhile, gaye yalnız buna münhasır değildir. İlan işleriyle uğraşan şirketler ve dolayısıyla muayyen*

2.- İlancılık, gazetelerin belli başlı varidat menbalarından biridir. Memleketimizde büyük çalışmalara lüzum gösteren, alışılmaya henüz başlanmış bir mevzudur. Bu mevzu her hangi bir inhisar şekliyle değil, serbest rekabete terk edilmek suretiyle inkişaf edebilir.

3.- Tarafeynini hususi şahısların teşkil ettiği ticarethaneler ile gazeteler arasında cereyan eden bir muamelenin bir inhisar idaresine terk edilmesi tasarruf hakkını ihlal eder mahiyettedir, mevzuatımıza da muhaliftir; çünkü, ilancılık, reklamcılık gibi haddizatında tamamen hukuku hususiye mevzuatına dahil umur ve münasebatın inhisar altına alınması, Teşkilatı Esasiye Kanunu hükümlerine nazaran gayri mümkün ve ayni kanun ile tesisine müsaade olunan inhisarlar mefhum ile gayri kabili teliftir.

4.- Gaye Basın Birliğine varidat temini olduğuna göre, kanunda yapılacak tadilat meyanında hususî ve ticarî ilanlardan da damga resmi misillü "bir resim alınması ve bu resmin Basın Birliğine varidat kaydedilmesi şeklinde bir madde ilavesi, maksadı daha sağlam ve zahmetsiz bir surette temine ve Birlik kongresinin izhar ettiği temenniyi karşılamaya kifayet eder. Çünkü Basın Birliği mensuplarının temennisi gazete sahiplerine zarar vermek değil, Basın Birliğine fayda temin etmektir; bunda da hepimiz müttefik bulunuyoruz.

Netice itibariyle böyle bir inhisarın matbuatımıza ancak zarar verebileceğini teyiden arz eder ve hususî ve ticarî ilanlar işinin serbest rekabet sahasına terk olunması hususuna yakın alakanızı tekrar rica ederiz. Zati devletlerine şimdiden teşekkürler eder, saygı ve sevgilerimizi teyit eyleriz" (BCA, 030.10.00/85.561.7.).

> *birkaç gazetenin inhisarında bulunan ilanlardan bütün memleket gazetelerinin ale-s-seviyye istifadeleri, menbaları yabancı memleketler olan ilan gelirlerinin kontrolü ve Türk matbaasına şu veya bu tesirden azade bir neşriyat serbestisi temin etmek de istihdaf olunmaktadır"* (BCA, 030.10.00/85.561.7.).

7 gazete sahibinin gönderdiği yazı amacına ulaşmamış olacak ki aynı gazete sahipleri Şükrü Saraçoğlu'na 13 Nisan 1944 tarihinde isteklerini içeren yeni bir mektup daha göndermiştir. "*Parti Komisyonunun, Basınımızın ve gazetecilerimizin seviyesini yükseltmek maksadıyla yaptığı teklifler arasında (Ticarî ve hususi ilanların bir inhisar şeklinde Basın Birliği tarafından idaresi) tedbiri de mevcuttur. Her ortaya atılışında, biz aşağıda imzaları bulunan gazete sahiplerini, endişeye ve zatı devletlerine maruzatta bulunmaya sevk eden bu fikir etrafında, nokta-i nazarımızı tekrar etmemize müsaadenizi rica ederiz*" şeklinde başlayan yazıda, yine ilan işlerinin Türk Basın Birliği tarafından değil serbest rekabet ortamında gazeteler tarafından yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir. Memlekette ilancılığın yeni bir olgu olduğuna işaret edilerek, gazetelerin başlıca gelir kaynağının ilanlar olduğu bu noktada ilan gelirlerinde yaşanan bir durgunluğun basının teknik yapısını gerileteceği vurgulanmaktadır. Esas maksadın Basın Birliğine gelir temin etmek olduğuna göre, bir ortalama tedbirin bu gaye ile endişeleri ortadan kaldırabileceğine de işaret edilerek, "*Hususi ilanlardan Basın Birliği menfaatine bir resim alınması gibi. Böyle bir tedbir hem gelir temini maksadını sağlayabilir, hem gazeteleri ilân kaynaklarının daralması gibi bir riskten korur, hem de inhisar tesisi gibi kanunlarımızın esas prensiplerine aykırı bir harekette bulunmaktan alıkoyar. Bu tedbir haricinde, Basın Birliğinin, istediği takdirde, bir hususi ilanlar bürosu kurarak diğer ilan teessüsleriyle serbest rekabet halinde çalışması da mümkündür*" denilmektedir. Ayrıca Saraçoğlu'na gönderilen ikinci yazıda, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in "*Uygulamaya itiraz eden gazete sahiplerinin Türk Basın Birliği Genel Kongresinde ilanların birlik tarafından yayınlanması teklifini kabul etti" sözlerine de cevap verilmektedir. Gazete sahipleri, "Parti Komisyonu, hususi ilanlarda inhisar tesisi teklifini, Basın Kongresinde izhar edilen temenniye istinaden yapmıştır" diyerek, "Hâlbuki evvelce de arz ettiğimiz gibi gazete ilanlarının alakadarları miktarı yüzlerle sayılan Basın Birliği mensuplarının heyeti umumiyesi değil, sayısı*

pek mahdut bulunan gazete sahipleridir" açıklamasını yenilemektedir (BCA, 030.10.00./85.561.13.).

Tek Parti döneminde CHP yanlısı gazetelere çeşitli şekillerde toleranslar tanınmaktadır. Kâğıt sıkıntısının yaşandığı ve gazetelerde sayfa sayılarının kısıtlandığı bir dönemde alınan bir karar ile *Ulus* gazetesinin istediği zaman sayfalarını arttırmasındaki (BCA, 030.10.00./02.115.32.7.) benzer bir durum ilanların dağılımında da yaşanmaktadır. İlanların dağıtımını eşit bir şekilde tüm gazetecilere dağılması için TBB'yi görevlendiren CHP, 7 Aralık 1944 tarihinde aldığı bir kararla muhammen bedeli 15 bin TL'yi geçen ilanların *Ulus* gazetesinden alınarak aynı şekilde hükümetin yayın organı olan *Akşam Haberleri* gazetesinde yayınlanmasını sağlamıştır:

> "*22/2/1938 tarihli ve 2/8240 sayılı kararnameye ektir: Muhammen bedeli 15.000 lirayı aşan artırma, eksiltme ve pazarlıklar hakkında Devlet Merkezinde Ulus Gazetesiyle yapılmakta olan İlânların Akşam Haberleri Gazetesi'nde neşrolunması Maliye Vekilliğinin 7/12/1944 tarihli ve 112237/17/5754 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 7/12/1944 tarihinde kabul olunmuştur*" (RG, 30 Kanunuevvel 1944).

3.7.2. Gazetelerde Yayınlanan İlanlardan Vergi Alınması

Millî Şef döneminde gazeteleri, ilan gelirlerinin azalmasına yol açan bir diğer konuyu, ilanlardan vergi alınması oluşturmaktadır. Daha önce de gazetelerin sayfa sayısına göre alınan ilan vergisi, Damga Resmi Kanununun 27 Ocak 1939 tarih ve 3590 sayılı kanunla (*RG*, 9 Mart 1939) bazı hükümlerinin değiştirilmesi sonucu ilan sayfada girdiği alana göre değil santimetre usulü alınmaya başlamıştır. Bu durum gelirlerde azalmaya yol açmasının yanında yeni kanunla birlikte vergilerin, gazetelerin çıktıkları yerlerdeki nüfus büyüklüklerine göre alınmasının belirtilmesi de zor durumdaki Anadolu'daki gazeteler açısından önemli bir avantaj oluşturmuştur.

7 Şubat 1939 tarihinde yürürlüğe giren kanunla, gazetelerde yayınlanan ilanlardan 20 santimetre ebadında olanlardan 2, 20-100 santimetre arası ilanlardan 5,

100-200 santimetre arası ilanlardan 10 kuruş vergi alınmaya başlanmıştır. 200 santimetreden fazla yer kaplayan ilanlardan her 200 santimetre için 10 kuruş vergi alınacağı belirtilmiştir. Verginin hesaplanmasında, ilanın girdiği ebat değil ilana tahsis olunan yer dikkate alınmıştır. Bu göre ilanın ebadı hesaplanırken sütun çizgileri de göz önünde bulundurulmakta ve bu sütun çizgisi olmadığı zaman ilanıngirdiği sayfadaki diğer ilanlar içine dâhil edilmektedir. Santimetrenin hesaplanması yazı ve resimlerin başladığı yerden diğer çizgi, yazı veya resmin bulunduğu yere kadar olan kısım ölçülmek suretiyle yapılmaktadır. Diğer yandan ilânlara ait çerçevenin dışında ayrıca sütun çizgisi mevcut ise bu sütun çizgisi esas kabul edilerek ilânın sahası tayin olunmaktadır. İlânın sağ ve solunda sütun çizgileri bulunup altında ve üstünde bulunmadığı takdirde sütun çizgisi ile çevrilmiş kısım ölçülürken bu çizgilerin arasındaki mesafe nazarı dikkate alınmakta ve sütun çizgisi bulunmayan kısımda da ilânın diğer ilânlarla tahdit edilmiş olan sahası ölçülmektedir. Hiç bir tarafında sütun çizgisi olmayan ilânlarda, ilânın dört tarafında mevcut olup ilânı tahdit eden yer dikkate alınmaktadır. Damga Resmi Kanunundaki yapılan değişikliğe göre ayrıca bir gazete veya mecmuanın bir sayfasında yayınlanan ilânlar o sayfanın tamamını işgal etmemiş olsa dahi mezkûr sayfada başka ilân bulunmadığı takdirde, tam sayfayı işgal etmiş addolunarak ona göre vergi hesaplanması istenmektedir. Burada tam sayfayla istenen amaç ise sütun çizgisi olmadığı takdirde bir gazete sayfasında haber olan ve olmayan bütün kısımların tam sayfa olarak belirlenmek istenmesi oluşturmaktadır.

Kanunda önemli bir ayrıntıyı, bu kanunun nüfusu 100 bini geçen şehirlerde uygulanacak olmasıdır. Nüfusu 100 binden az olan yerlerde intişar eden gazetelerde yayınlanacak ilanlarda yarı fiyat uygulaması yapılmıştır. Buna göre nüfusu 100 binden az olan her hangi bir mahalde neşredilen bir gazeteye dercolunan 150 santimetre ebadında bir ilândan beş kuruş ve aynı mahalde neşrolunan bir mecmuaya dercedilecek aynı ebattaki bir ilândan da 2,5 kuruş vergi alınmaktadır. Nüfusu yüz binden fazla şehirlerde neşrolunan bir mecmuaya dercolunan aynı ebattaki ilândan ise 5 kuruş vergi alınacağı belirtilmiştir. Kanunun tatbikinde 1935 yılında yapılan nüfus sayımı dikkate alınmaktadır. Bu sayıma göre Ankara, İstanbul, İzmir

şehirlerinde nüfus yüz binden fazla olduğu için tam tarifenin, bunların dışında kalan şehir ve kasabalarda da bu tarifenin yarısının uygulanması kararlaştırılmıştır.

Kanunda dikkat çeken bir konu da belli durumların vergiden muaf tutulmasıdır. Vergiden muaf tutulan konular ise şunlardır:

1- Kayıp, ölüm ve doğum gibi gazete ve mecmualarda yayınlanan ilânlar
2- Matbuanın intişarını ve münderecatmı okuyuculara bildirmek maksadıyla ve yalnız bir defaya münhasır olmak üzere gazete ve mecmua idareleri tarafından biblografi şeklinde yazılan yazılar
3- Yeni çıkan bir kitap, gazete veya mecmuaya ait haberlerin bir defalığına yayınlanması
4- Her nevi cemiyet ve kulüplerin kendilerine ait bir iş için yapacakları toplantı ilânları ile ticarî maksatlar haricinde her türlü içtimaî faaliyetlere müteallik toplantı ilânları
5- İş arayan şahıslara ait olarak gazete ve mecmualarda yayınlanan ilânlar
6- İlmî bir konferans gibi durumlarda halkı haberdar etmek üzere yapılan ilânlar

Vergiden muaf tutulmayan konular ise;

1- Bir kimsenin cenaze merasiminde bulunanlara aile veya akrabası tarafından teşekkür için yapılan ilanlar
2- Mevlit ilânları
3- Bir doktor veya hastaneye ait teşekkür ilanları
4- Yeni çıkan bir kitap, gazete veya mecmuaya ait haberlerin birden fazla yayınlanması
5- Ticarî maksatlarla teşekkül etmiş olan şirket ve müesseselerin kendilerine ait bir iş için yapacağı toplantı ilânları.

Damga Resmi Kanununun içeriğine baktığımızda basını ilan gelirlerinin önemli bir kısmının vergi olarak anıldığı ortadadır. Çünkü daha önce ilan vergileri sayfada girdiği yere göre alınırken yeni düzenlemeyle birlikte santimetre hesabı alınmaya başlamıştır. Santimetre hesabı gazete sayfalarında sütun hesabına göre yapıldığı için sütun çizgisi olmayan gazetelerde çıkan ilanlarda ise ilanın çıktığı

sayfa hesaplanmaktadır. Böylece gazete küçük bir ilan girse bile sütun çizgisi yoksa tam sayfa ilan vergisi vermektedir. Bu durum gazetelerin ilandan gelirini önemli oranda azalttığı gibi zaten savaş döneminde zor durum yaşayan gazeteler, ekonomik olarak daha zor bir duruma düşmüştür. Nitekim ilanların Türk Basın Birliği aracılığı ile de yayınlanması ve ilan gelirinde yaşanan azalma dolayısıyla Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na iki defa mektup göndermeleri (BCA, 030.10.00/85.561.7., BCA, 030.10.00./85.561.13.) dönem içinde ilan gelirinin gazeteler için önemini ortaya koymaktadır.

3.7.3. Matbuat Kanunu'nun 30. ve 35. Maddelerinin Değiştirilmesi

1940'yılına gelindiğinde, iç politikada yaşanan buhran ve bununla birlikte ortaya çıkan karaborsacılık, gaspçılık, intihar gibi olaylarının artması sonucu basının kontrol altına alınması için çalışma başlatılmıştır. 1939 Erzincan Depremi'nin korkunç felaketleriyle gelen 1940 yılı Millî Şef Dönemi'ndeki iç huzursuzluğu artırmıştır. Gerek ekonomik düzendeki bozukluğun yarattığı geçim sıkıntısı, gerek devlet idaresindeki aksaklıkların doğurduğu hoşnutsuzluk ve Erzincan Depremindeki yolsuzluk ve beceriksizlikler toplumda bir iç bunalıma dönüşmüştür. Bunlarla ilgili basındaki eleştiriler gittikçe artmıştır. CHP, eleştirilerin yolsuzluk ve idaresizlikten ziyade özgürlüklerin kötüye kullanılmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Hükümet adına radyoda konferanslar veren Burhan Belge, "*deprem felaketini bahane ederek dışarıdan para dileniliyor ve bunlarla silah alınıyor*" söylentilerine sert tepki göstermiştir:

> *"Bunları söyletenler düşmanlarımızdır, fakat söyleyenler bizleriz… Şekerde kiloda 10 kuruş zam yapıldığını biliyorsunuz. Propagandacılar ve onlara parasız hamallık yapan boşboğazlar, gördünüz mü işte şekerde, benzinde, petrolde pahalılık başladı. Daha bakın neler olacak bütün bunlar hükümetin kötü politikası yüzündendir demişlerdir. İster radyolar, ister gazeteler kanalından memleketimize kadar sevk edilip burada ayrı bir dağıtım cihazı tarafından ağızdan ağza yayılan söylentilerin ve dedikoduların birçoğu ya rağbet görmeyecek kadar saçma ya da olayların yalanlanmasına uğramış bulunacak kadar yıpranmıştır*" (Goloğlu, 1974: 80).

Konuşmasında basını hedef alan Burhan belge, basını düşmanların sözcülüğünü yapmakla suçlamıştır. Özellikle basının düşmanlarla işbirliği yaptığı ve ürünlerdeki artışlarla bağlı olarak yayınlanan haberlerle hükümetin yıpratılmak istendiği vurgulanan konuşmanın ardından, basın alanındaki özgürlükler biraz daha sınırlanarak toplumdaki huzursuzluk giderilmeye çalışılmıştır. Bu düşünce ile CHP, 1881 sayılı Basın Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında bir tasarı hazırlayarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne göndermiştir. 24 Nisan 1940'ta gönderilen kanun taslağında değiştirilmek istenen maddeler Meclis'te hararetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Milletvekillerinden bazıları, maddelerin içeriğinin açık olmadığını belirtip tasarının komisyona iadesini uygun görürken bir kısım milletvekili de olağanüstü hali öne sürerek kanun çıkarmak yerine sansür kararnamesinin yayınlanmasını istemiştir. Hükümet, kanunun çıkmasında ısrar etmiştir. İçişleri Bakanı Faik Öztrak, maddelerin değiştirilmesini şu şekilde savunmuştur:

> *"Hükümet bu tasarıyı gerekli olduğu kanısı ile kurulumuza sunmuştur. Bugün de bu gereğin hatta hafiflediği kanısında değilim. Onun için savunma zorundayım. Basının serbestliği demek, basın yolu ile işlenecek suçları hoş görmek demek değildir. Mesela geçen yaz gazetelerimizden birinde bir Arnavut'un bir yazısı çıktı. Adam, Arnavutluğu ile övünüyor, Türk'ün ve Türklüğün büyük atılımlarını, devrimlerini Arnavutluğa mal ederek, bize bir Arnavut armağanı gibi satmak istiyordu. Hepiniz son derece sinirlenmiştiniz. Fakat yasalarımızda bulunmadığı için yazı sahibine ceza verilmedi. İşte bu tasarı bu gibi kimseler ve olaylar içindir"* (Gologlu, 1974: 81).

Tartışmaların ardından gerçekleşen oylamada kanun tasarısı kabul edilmiştir. Tasarıyla birlikte Basın Kanunu'nun 30. ve 35. maddeleri değiştirilmiştir. Kanunun 30. Maddesine bir fıkra eklenerek tarihin 'Resmi Görüş' dışında yorumlanmasına olanak vermeyen "*Millî duyguları inciten ya da bu amaçla millî tarihi yanlış gösteren yazıları yayımlayanlar elli liradan beş yüz liraya kadar para cezası ile cezalandırılır*' hükmü getirilmiştir. Kanunun "*Mahkeme müzakerelerinin yayımlanması yasaktır*" yolundaki 35/G maddesi de, "*Ülkenin güvenliğiyle ilgili sorunlar hakkında yapılmakta olan soruşturmalardan ve yine devlet güvenliği*

bakımından alınan önlemlerden söz eden yazılar yasaktır" şeklinde değiştirilmiştir (Kabacalı, 1990: 138, Yetkin, 1983: 216).

1881 sayılı Matbuat Kanununun 30. maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir:

> "*Millî hisleri inciten veya bu maksatla millî tarihi yanlış gösteren yazıları neşredenler elli liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar. Türk Ceza Kanununun 156'ncı maddesi sarahati haricinde kendirine mevdu vazifenin ifasından dolayı Büyük Millet Meclisi azasından, İcra Vekilleri Heyetinden ve resmî heyetlerle Devlet memurlarından bir veya bir kaçı hakkında isim ve madde gösterilmeyerek müphem ve izannı davet edecek mahiyette mütecavizine yazı ve resimlerle Büyük Millet Meclisinin ve icra Vekilleri Heyetinin ve resmî heyetlerle Devlet Memurlarının veya bir kısmının şeref ve haysiyeti ihlâl olunursa üç aydan altı aya kadar hapis ve yüz liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur*" (TBMMKM, 1940:270–271).

1881 sayılı Matbuat Kanununun 35. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:

"A - İddianamenin, son tahkikatın açılmasına müteallik kararın, cürme ait her hangi tahkikat evrakı ve vesikaların duruşmada okunmadan evvel neşri memnudur. Ancak mahkemenin veya müddeiumumîn müsaadesiyle ve bütün gazetelere birden icrası lâzım gelen tebliğine tevfikan bu vesikaların neşri caizdir.
B - İspatı caiz olmayan sövme ve hakaret davasına ait zabıtların buna müteallik şikâyetnamelerin aynen ve hulasaten neşri dahi memnudur.
C - Mündericatı umumî âdab ve ahlâka dokunabilen tıbbı, adlî raporının da neşri yasaktır.
D - Muhakemesinin gizli olması kararlaştırılan dava zabıtlarının mahkemenin müsaadesi olmadıkça neşri memnudur.
E - Ceza tahkikatı başladıktan sonra ilk tahkikat esnasında sorgu hâkiminin muvafakatinin inzimam ile ve hazırlık tahkikatı esnasında yalnız Cumhuriyet müddeiumumîsinin emriyle yapılmakta olan tahkikata ve adlî muamelelere müteallik havadislerin ve cürümü yapanlarla cürüme kurban olanların fotoğraflarının neşri menedilebilir. Buna muhalefet ancak müddeiumumînin bu babdaki yazılı emrinin gazete veya mecmua idarehanesine tebliğinden itibaren bir suç olur ve yazan on liradan yüz liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır.
F - Neşri caiz eski bir ilâmın suiniyetle ve yeni bir hükmün kezalik suiniyetle tekrar neşri, sövme ve hakaret iddiasıyla takibat yapılmasına ve ceza verilmesine mâni değildir.

G - Devlet emniyeti ile alâkadar meseleler hakkında yapılmakta olan tahkikattan ve yine Devlet emniyeti bakımından alınan tedbirlerden bahseden yazılar memnudur. Ancak bu tahkikatı yapmağa veya bu tedbirleri almağa salahiyetli makam tarafından bu hususta müsaade verilebilir.
H - Mahkeme müzakerelerinin neşri memnudur.
1 - Bir ceza davasının başlamasından son hükmün verilmesine kadar hâkim ve mahkemenin kararları ve muameleleri hakkında mütalaa serdedilemez.
K - Gizli bakılmayan boşanma davalarında, ancak:
1 - İki tarafın ve şahitlerin isimleri, sanatları ve adresleri;
2 – Mevzubahis olunan ve karar verilen hukukî meselelerin kısaca izahı;
3 - Şahitlerin şahadetlerinin aynen olmamak şart ile kısaca mevzuu
4 - Hüküm fıkrası yazılabilir.
Bu madde hükümlerine muhalif hareket edenlerden yirmi liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezası alınır.
Madde 3 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.
Madde 4 — Bu kanunun icrasına icra Vekilleri Heyeti memurdur" (TBMMKM, 1940:270–271).

Söz konusu değişikliklerle birlikte ülke içindeki her türlü olumsuz haberin önüne geçilmiştir. Boşanma davalarının sonuçlarının açıklanmasının bile hukuki izinlere bağlanması, devletin güvenliğiyle ilgili haberlerin yasaklanmasıyla basın eli kolu bağlı bir şekilde Millî Şef iktidarının buyruklarını yerine getirmeye çalışmıştır.

3.7.4. Gazete Kâğıdına Getirilen Düzenlemeler

Savaş yıllarında yaşanan yokluk nedeniyle gazeteler kâğıt bulmakta zorlanmıştır. Kâğıt ithalatının durması sonucu gazeteler, kâğıt bulma noktasında sıkıntıya düşmesi neticesinde bir takım tedbirlere gidilmiştir. Bu tedbirlerin başında, kâğıtların basın kuruluşlarına eşit bir şekilde paylaşımı için kâğıt dağıtımının Matbuat Umum Müdürlüğüne verilmesi gelmektedir.[69] Ayrıca çıkarılan kararname ve kanunla gazete ve mecmuaların tirajları ve ellerinde bulunan kâğıt miktarı hakkında bilgi istenmiştir.

Gazete kâğıtlarının temini ise, 26 Birincikanun 1942 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince Maliye Vekaleti Kırtasiye İdaresi tarafından sağlanmıştır (BCA,

---

[69] Gazete kâğıtlarının Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından dağıtılması her yıl İcra Vekilleri Heyeti'nin kararı doğrultusunda yenilenmektedir. Söz konusu kararlar için BCA, 030.18.01.02/91.63.14, BCA, 030.18.01.01/95.52.1, BCA, 030.18.01.02/99.54.15 belgelerine bakınız.

030.08.01.02/100.106.8). Ayrıca gazete ve mecmuaların kendilerine getirtecekleri kâğıtlar için kooperatife devredecekleri hisselerle ileride mahsubu yapılmak üzere, gazete ve mecmuaların teşkil ettikleri istihlak kooperatiflerinin, gümrük idarelerine depozito yatırması zorunlu tutulmuştur (BCA, 030.18.01.01/95.52.1). Kâğıtlarla ilgili sadece İstanbul değil diğer şehirlerle ilgili de düzenleme yapılmaktadır. 7 Şubat 1941 tarihinde Millî Korunma Kanunu bünyesinde faaliyet gösteren Koordinasyon Heyeti'nin tezkeresi üzerine kabul edilen kararla birlikte İstanbul Belediye hudutları dışında intişar etmekte olan, günlük ve haftalık gazete ve mecmua sahiplerinin ellerindeki kâğıt stoklar ile bu gazete ve mecmualar için muhtaç oldukları aylık kâğıt miktarının beyana tabi tutulması kabul edilmiştir.[70] Bu kapsamda Anadolu'daki

[70] Kâğıtların beyana tabii tutulmasını sağlayan söz konusu karar şu şekildedir:
"Millî Korunma Kanununun 14. maddesinin 3. fıkrasına, müsteniden, hakikî ve hükmi hususi şahıslar ellerinde ve gümrüklerde bulunan muayyen evsaftaki kâğıtların beyana tabi tutularak değer fiyatı mukabilinde satın alınmasına mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 2/6/1942 tarihli ve 1/843 sayılı tezkeresiyle teklif olunan ilişik K/347 sayılı kararın meriyete konulması; İcra Vekilleri Heyetince 5/6/1942 tarihinde kabul olunmuştur.
347 sayılı karar
1 — Millî Korunma Kanununun muaddel 14 üncü maddesinin 8 üncü fıkrasına müsteniden bilcümle hakikî ve hükmî hususi şahıslar, İşbu kararın neşrinden itibaren 5 gün içinde, kararın neşri tarihinde, ellerinde ve gümrüklerde bulunan evsafı ikinci maddede yazılı kâğıtlar bir beyanname ile mahallin en büyük mülkiye memuruna bildirmeye mecbur tutulmuşlardır.
2 — Beyan edilecek kâğıtlar gazete, mecmua ve kitap tabına rişli, gramajı 30 dan yukarı, her ebatta simili, druk ve miftelfayn ve saire gibi ikinci veya daha aşağı hamurdan mamul olanlardır.
3 — Aşağıda yazılı hakikî ve hükmi hususi şahıslar beyanname vermezler:
(a) 7 Şubat 1942 tarih ve 2/17291 numaralı kararname i l e meriyet mevkiine giren 265 sayılı karara müsteniden Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından tahsis edilen kontenjanlardan kâğıdı olanlar (bu kâğıtlarından dolayı),
(b) Bu kararın neşrinden evveli evsafı ikinci maddede yazılı kâğıtlarına el konanlar (bu kâğıtlarından dolayı),
(c) İcra Vekilleri Heyeti kararlarına müsteniden kâğıdını Maliye Kırtasiye Müdürlüğünden temin edenler (bu suretle temin eyledikleri kâğıtlarından dolayı),
4 — Beyannamelere yazılması mecburi olan malûmat şunlardır:
(a) Beyanname sahibinin adı ve soyadı, ticarethanesinin ve şahsi ikametgâhının vazıh adresleri,
(b) Kâğıtların nevi, vasıfları miktarı ve maliyet fiyatı,
(c) Beyannameyi verenin beyannameye dercettiği kâğıtları mal sahibi, mürtehin, emanetçi ve saire gibi hangi sıfatla elinde tuttuğu,
d) Kâğıtların bulunduğu yerlerin vazıh adresleri,
e) Kâğıtlar gümrükte ise hangi gümrükte olduğu,
f) Tarih ve imza
Mahallin en büyük mülkiye memuru beyanname verme müddetinin hitamında kendisine verilen beyannameleri Matbuat Umum Müdürlüğüne gönderir.
5 — Millî Korunma Kanununun muaddel 14 üncü maddesinin birinci fıkrasına müsteniden, işbu karar hükümlerine göre beyan edilen kâğıtlara, değer fiyatının tediyesi mukabilinde satın alınmak üzere, Hükümetçe el konmuştur. Beyannamelerin tevdiinden itibaren bir ay zarfında el konan kâğıtların satın alınacağı Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından tahriren bildirilmediği takdirde bu kâğıtlar serbest kalır.

gazetelerin 5 gün içinde ellerindeki kâğıt stokunun belirlenmesi ve ne kadar kâğıt ihtiyacının olduğunun tespiti için beyannamelere gazetenin triajı, mevcut kâğıt stokları, aylık gazete veya mecmuanın kâğıt ihtiyacı, gerek stokun gerek ihtiyacın cinsi, çeşiti ve ebadının yazılması istenmiştir (BCA, 030.18.01.02/95.115.20).

Söz konusu karar basında geniş yankı bulmuştur. 17 Haziran 1942 tarihli *Akşam* gazetesinde çıkan bir haberde kararname kapsamında, bilgi verilmektedir. Karar metnini özetleyen haber şu şekildedir:

> "*Bilumum hakikî ve hükmi şahıslar bugünden itibaren 5 gün içinde ellerinde bulunan gazete, mecmua ve kitap tabına mahsus gramajı otuzdan yukarı her ebatta simili, Druk ve Mittelfayn ve saire gibi ikinci veya daha aşağı hamurdan mamul kâğıtları bir beyanname ile en büyük mülkiye memurlarına bildireceklerdir. Evvelki kararname ile matbuat umum müdürlüğü tarafından tahsis olunan kontenjanlardan kâğıdı olanlar (bu kâğıtlardan dolayı), bu kararın neşrinden evvel bu gibi kâğıtlarına el konanlar (bu kâğıtlardan dolayı), kâğıtlarını maliye kırtasiye deposundan temin edenler bu suretli temin eyledikleri kâğıtlardan dolayı beyanname verecekler kâğıtların nevi, miktarı, nerede bulunduklarını, hangi gümrükte bulunduğunu beyannamede zikredeceklerdir. Mülkiye memurlarıma verilecek beyannameler matbuat umum müdürlüğüne gönderilecektir. El konan bu kâğıtların bir ay zarfında satın alınacağı matbuat umum müdürlüğünden tahriren bildirilmediği takdirde bu kâğıtlar serbes kalır. Satın alınacak bu kâğıtların değer fiyatları elde mevcut vesaika istinaden işin kendilerine tevdiinden itibaren on beş gün zarfında mahalli murakabe komisyonlarınca tâyin edilecektir. Bu kararın nesrinden sonra gelecek kâğıtlar gümrüklere vusulünden beş gün zarfında ithal edenler tarafından matbuat umum müdürlüğüne bildirilir ve ayni şerait*

---

6 — Satın alınacak kâğıtların değer fiyatları, elde mevcut vesaika istinaden işin kendilerine tevdiinden itibaren on beş gün zarfında mahalli murakabe komisyonlarınca tâyin olunur.
7 — İşbu kararın neşrinden sonra memlekete getirilen ve evsafı ikinci maddeye uygun olan kâğıtlar, gümrüklere vusulünden itibaren beş gün zarfında, ithal edenler tarafından dördüncü maddedeki şekilde bir beyanname ile Matbuat Umum Müdürlüğüne bildirilir. Bu suretle beyan edilen kâğıtlarda, bu karar hükümleri dairesinde, el koyarak değer hatlarının tediyesi mukabilinde satın almağa Matbuat Umum Müdürlüğü salahiyetlidir.
8- Bu karara müsteniden el konan kâğıtlar Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından satın alınarak ihtiyacı olanlara tevzi edilir. Matbuat Umum Müdürlüğü satın alma ve tevzi işlerini kendi direktifleri dairesinde hareket etmek üzere bir teşekkül tevdi edebilir. Her iki halde de mubayaa ve tevzi masrafları kâğıt satış fiyatlarına ilâve olunur.
9 — İşbu karar hükümlerini icraya Matbuat Umum Müdürlüğü memurdur.
10 — İşbu karar neşri tarihinden itibaren meridir" RG, 16 Haziran 1942.

dairesinde umum müdürlükçe satın alınır. Matbuat umum müdürlüğü bu kâğıtları ihtiyacı olanlara tevzi eder."

Savaşın sonlarına doğru da kâğıt sıkıntısı devam etmektedir. Basın Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin tarafından Başbakanlığa gönderilen yazıda, kâğıt ithal edilen memleketlerin sıkıntıda olduğu, Sümerbank Kâğıt Fabrikası'nın Selüloz tedarikinde zorlandığı ve bunun neticesinde bazı şehirlerde çıkan yayınların kâğıt bulmakta zorlanması nedeniyle bazı tedbirlerin alınmasını istemektedir. Alınması istenen söz konusu tedbirler şunlardır:

"1- Gerek ithâl ve gerekse memlekette imal suretiyle elde edilen kâğıtların, ithâli, mubayaası, depo edilmesi Maliye Bakanlığı Kırtasiye Müdürlüğü tarafından yapılacaktır.
2- Maliye Bakanlığı Kırtasiye Müdürlüğü ithâl veya fabrikadan mubayaa suretiyle temin edeceği kâğıtların miktarını ve nevilerini, bunların gümrük ve nakliye ve depo masrafları dahil maliyet fiyatlarını Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü ile Başbakanlık kâğıt düzenleme bürosuna bildirecektir.
3- Böylece memlekette imal ve hariçten ithal suretiyle temin edilmiş olan kâğıtların gazete, mecmua ve tâbilere tevzii Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından, tanzim edilecek olan barem listesine göre yapılacaktır.
Bu maksatla gzete ve mecmualar:
a) Tiraj
b) Mevcut kâğıt stokları
c) Aylık hesabiyle kâğıt ihtiyaçları
d) Gerek stok gerekse ihtiyacın cinsi, nevi ve ebadı
bir beyanname ile Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne bildirilecektir.
4- Maliye Kırtasiye Müdürlüğü yoluyla mübayaa ve ithâl edilecek olan kâğıtlardan faydalanarak, kitap basmak isteyenler, tabiler, ihtiyaçlarının tespiti zımnında, neşredecekleri kitap veya broşür adediyle, bunun tafsilâtlı mevzuunu Maarif Bakanlığına bildirecektir. Bu makamca müsaade edildiği takdirde Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünce icap eden kâğıtların verilmesi kâğıt düzenleme bürosuna bildirilecektir.
5- Gazete, dergi, kitap ve benzeri yayınlar için kâğıt ihtiyacının tespiti ve istihlâkin tanzimi işi de Kâğıt ve Matbuayı Düzenleme Bürosuna tevdi olunmuştur. Büro, vuku bulacak istekler üzerine icabına göre Maarif Bakanlığının tasvibini veya Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün mütalâasını alarak lüzumu tahakkuk ettirir ve kâğıt temini hususunda ihtiyaçları, kontenjana bağlar.
6- Millî Korunma Kanununun 21. maddesine dayanılarak; günlük, gazetelerin sahife adetleri aşağıdaki şekilde tahdit olunmuştur:

a) Bir sahifesinin eb'adı 0,52X0,58 metre yâni sathı 0,2l;36 metrekare ve daha büyük olan gazeteler günde dört sahifeden fazla çıkarılamazlar.
b) Bir sahifesinin eb'adı a fıkrasındaki miktarlardan az olanlar haftada, üç gün dört sahife ve dört günde altışar sahifeden fazla çıkarılamazlar. Şu kadar ki, tabı makineleri altı sahife basmağa müsait olmayan gazeteler haftada beş gün dört, iki gün de sekiz sahife çıkarılabilirler.
c) Çıkarılmakta olan gazetelerin bu kararın yayımı tarihindeki ebadı hiç bir suretle değiştirilemez. Ancak, zaruret dolayısıyla, gazetenin basıldığı makinenin değiştirilmesi lâzım geldiği takdirde Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün inziyle bu kararın yayımı tarihindeki ebat değiştirilebilir.
d) Resmî gazete Ulus ve Kızılay gazetesiyle Cumhuriyet bayramının ilk gününde ve Atatürk'ün ölümünün yıl dönümünde çıkacak gazeteler hiç bir suretle sahife tahdidine tabi değildirler.
e) Mecmualar bu kararın yayımı tarihindeki sahife adedini geçemezler, ebadını değiştiremezler ve özel sayı çıkaramazlar" (BCA, 030.10.0.0/85.562.11).

3.7.4.1. Gazete Sayfalarının Kısıtlanması

Kâğıt ithalatının durması sonucu gazetelerin kâğıt bulma noktasında sıkıntıya düşmesi neticesinde bir takım tedbirlere gidilmiştir. Bu tedbirlerin başında günlük çıkan gazetelerin sayfa sayılarının azaltılması gelmektedir.

Millî Korunma Kanunun 21. maddesindeki "*Halkın ve Millî Müdafaanın kat'î ihtiyacı olan zaruri maddelerin istihlâk miktarını lüzum halinde Hükümet, tayin ve tahdid edebilir*" yetkisine dayanarak (*RG*, 26 Kanunisani 1940) gazetelerin sayfa sayılarında ilk azaltma işlemi uygulamaya konulmaktadır. Gazetelerin sayfa sayıları hükümetin kurduğu "koordinasyon" tarafından belirlenmektedir (Kavaklı, 2005: 113). 4 Temmuz 1940 tarihinde yürürlüğü giren Bakanlar Kurulu Kararı ile boyutu 0.42 x O.58 ve üstünde olan tüm günlük gazetelerin 4 sayfadan fazla çıkması yasaklanmıştır. Sayfa boyutları 0.42 x O.58 ve altında olan gazetelerin sayfa sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Diğer yandan baskı makineleri 6 sayfayı basmaya müsait olmayan gazeteler için haftada 4 gün dörder ve üç günde 8'er sayfa yayın yapabilme hakkı getirilmiştir. Diğer yandan hükümetin yayın organı olan *Ulus* gazetesine sayfa sayısı noktasında kolaylık getirilmiştir. Buna göre resmî tebligat ve ilânların çok yer işgal eylediği günlerde *Ulus*'un sekiz sayfa olarak çıkacağı belirlenmiştir.

Gazetelerin sayfa yasağına uyup uymadığının takibi ve kontrolünden ise Matbuat Umum Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur.[71]

Gazete sayfalarının kısıtlanmasıyla ilgili olarak Millî Korunma Kanunu'nu yürütmekle görevli olan Koordinasyon Heyeti Reisliği tarafından hazırlanan tezkere ile sayfa sayıları hakkında yeni hükümler getirilmiştir. Bakanlar Kurulu tarafından 2 Aralık 1940 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren kanun ile boyutu 0.42 x O.58 ve üzerinde olan gazetelerin sayfa sayısı 4'ten 6'ya, 0.42 x O.58 ve altında olan gazetelerin sayfa sayısı ise 6'dan 8'e çıkarılmıştır. Aynı şekilde baskı makinelerinin altı sayfayı basmaya müsait olmayan gazetelerin haftada dört gün 4'er ve üç gün de 8'er sayfa basmalarına izin verilmiştir. Ebadı 0.42 x 0.58 ve altında olan gazetelerin, ise 8 sayfadan fazla yayın yapması ise kesinlikle yasaklanmıştır. Son kanunun bir diğer özelliğini, *Resmi Gazete* ile *Kızılay* gazetesinin kanun kapsamında tutulmuş olmasıdır. Kesin hükümlerin yanında bazı önemli günlerde, o güne mahsus olmak üzere bir takım serbestlikler de getirilmiştir. Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk'ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım törenlerinde gazetelere istedikleri sayfa âdeti kadar yayın yapma hakkı da getirilmiştir.[72]

---

[71] Memlekette kâğıt stokunun azalması ve hariçten de ithal imkânlarının daralması karşısında ilk tedbir olmak üzere 2/13468 sayılı kararname ile meriyete konulmuş olan 23 numaralı kararın yerine kaim olmak üzere hazırlanarak Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 27/6/1940 tarih ve 1/159 sayılı tezkeresiyle gönderilen ilişik 35 numaralı kararın meriyete konulması; îcra Vekilleri Heyetince 4/7/1940 tarihinde kabul olunmuştur.
Karar sayısı: 35
1 — Millî Korunma Kanununun 21 inci maddesindeki salâhiyete müsteniden, Resmî Gazete müstesna olmak üzere, günlük gazetelerin sayfa adetleri berveçhi âti tahdit olunmuştur:
(a) Bir sayfasının ebadı 0.42X0.58 metre yani sathı 0.2436 murabba metre ve daha büyük olan gazeteler günde dört sayfadan fazla intişar edemezler.
(b) Bir sayfasının ebadı (a) paragrafındaki miktarlardan az olanlar günde altı sayfadan fazla neşrolunamazlar. Şu kadar ki, tabı makineleri altı sayfa basmağa müsait olmayan gazeteler, haftada dört gün dörder ve üç gün de sekizer sayfa intişar edebilirler.
2 — *Ulus* gazetesi resmî tebligat ve ilânların çok yer işgal eylediği günler sekiz sayfa olarak çıkabilir.
3 — Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü bu tahdidin tatbikini kontrol eder.
4 — 14/5/1940 tarihli ve 2/13468 numaralı kararname ile meriyet mevkiine konulan 23 numaralı Koordinasyon Heyeti Kararı mülgadır.
5 — İşbu karar neşrinden beş gün sonra meriyete girer. (*RG*, 10 Temmuz 1940).
[72] Günlük gazete sahifelerinin tahdidi hakkında olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 28/2/I940 tarih ve I-534 sayılı tezkere ile teklif edilen ilişik 78 numaralı kararın meriyete konulması İcra Vekilleri Heyetince 2/I2/I940 tarihinde kabul olunmuştur.
1-Millî Korunma kanununun 21. maddesindeki salahiyete müsteniden Resmî Gazete ve Kızılay Gazetesi müstesna olmak üzere, günlük gazetelerin sayfa adetleri aşağıdaki şekilde tahdit olunmuştur:

Önemli günlerde sayfa kısıtlamasının kaldırılması, yine o güne mahsus Bakanlar Kurulu kararının yayınlanması ile gerçekleşmiştir. 29 Ekim 1940 Cumhuriyet'in 17. yıldönümü kutlamalarında ve Atatürk'ün ölümünün yıldönümü olan 10 Kasım 1940 tarihinde gazete sayfalarına uygulanan yasak kaldırılmıştır (BCA, 30.18.01.02./92.100.18.10-BCA, 30.18.01.02./93.100.17.10). Gazeteler o güne mahsus olarak sayfa sayılarını 16'ya kadar çıkarmıştır. *Tan* 10 Kasım günü sayfa sayısını 16'ya kadar çıkartırken diğer gazetelerin tamamına yakını 12 sayfa çıkarmıştır.

Gazete sayfaları 15 Temmuz 1941 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile yeniden kısalmıştır. "*2/12/1940 tarih ve 2/14790 sayılı kararnameye ektir*" denilen kararda önceki kararın A ve B maddeleri şu şekilde değiştirilmiştir:

> *"a - Bir sayfasının ebadı 0.42X0.58 metre yani sathı 0,2436 murabba metre ve daha büyük olan gazeteler günde dört sayfadan fazla intişar edemezler.*
> *b - Bir sayfasının ebadı (a) fıkrasındaki miktarlardan az olanlar günde altı sayfadan fazla neşrolunamazlar. Şu kadar ki, tabı makineleri altı sayfa basmağa müsait olmayan gazeteler, haftada dört gün dörder ve üç gün de sekizer sayfa intişar edebilirler"* (*RG*, 25 Temmuz 1942).

Gazete sayfalarının tekrar düşürülmesinin nedenini yine kâğıt stoklarındaki azalma oluşturmaktadır. Çünkü Avrupa'da savaş dolayısıyla üretimin durması kâğıt ithalatını durma noktasına getirmektedir. Sadece kâğıt değil her türlü basım araç ve gerecinde yaşanan yoksulluk basının çalışmasını gittikçe güçleşdirmektedir (Kabacalı, 2005: 197).

---

a) Bir sayfasının ebadı 0.42 x O.58 metre yani sathı 0.2456 murabba1 metre ve daha büyük olan gazeteler günde altı sayfadan fazla intişar edemezler. Şu kadarki, tabı makineleri altı sayfa basmağa müsait olmayan gazeteler haftada dört gün dörder ve üç gün de sekizer sayfa intişar edebilirler.
b) Bir sayfanın ebadı a fıkrasındaki miktarlardan az olan gazeteler günde sekiz sayfadan fazla intişar edemezler.
c) İntişar etmekte bulunan gazetelerin I.XI.1940 tarihindeki ebadı hiç bir suretle değiştirilemez.
2- *Ulus* gazetesi, resmî tebligat ve ilânların çok yer işgal ettiği günler sekiz sayfa çıkabilir.
3- Cumhuriyet bayramının ilk gününde ve Atatürk'ün ölümünün yıl dönümünde bilimum gazeteler hiç bir suretle sayfa tahdidine tabi değildirler.
4- 14.V.1940, 4.VII.1940 ve 30.VII.1940 tarih ve 2/13468, 2/13870 ve 2/l4lll sayılı kararnamelerle meriyet mevkiine konulan K/23, K/35 ve K/45 sayılı kararlar mülgadır.
5- işbu karar hükümlerinin tatbik ve kontrolüne Matbuat Umum Müdürlüğü memur edilmiştir.
6- işbu karar neşri tarihinden itibaren meridir. (BCA, 30.18.01.02./93.111.10.).

Kâğıt sıkıntısının artması neticesinde hükümet yeniden tedbir alma yoluna gitmiştir. Ülke içindeki gazete kağıdı stokunu öğrenmek isteyen hükümet, Bakanlar Kurulu kararı ile 7 Şubat 1942 tarihinde İstanbul dışında çıkan gazete sahiplerine gönderdiği genelgede ellerindeki kâğıt stoklarını bildirmelerini istemiştir. Tirajın, mevcut kâğıt stoklarının, aylık gazete ve mecmuaların kâğıt ihtiyacının, gerek stokun gerekse ihtiyacın çeşit ve ebadının belirtilmesinin istendiği genelgede, 5 iş günü içinde bulundukları yerin en büyük mülki amirine bilgi verilmesi gerektiği belirtilmiştir[73] (*RG*, 11 Şubat 1942). Sadece İstanbul dışındaki gazetelerin mevcut kâğıt durumu ve ihtiyaç oldukları kâğıt türünün belirtilmesinin istenmesinin nedenini, bu bölgelerin sıkıyönetim alanı dışında kalmasıdır. Çünkü İstanbul basını, sürekli Sıkıyönetim Komutanlığı ve Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından denetlendiğinden ellerindeki kâğıt stokları bilinmektedir. Ayrıca ithal kâğıtlar genellikle önce İstanbul bölgesine geldiği için gazeteler çok fazla kâğıt sorunu yaşamamaktadır. Diğer yandan Anadolu basını, belli imkanlar çerçevesinde yayın yaptığından dolayı kâğıt bulmakta zorlanmaktadır. Bu etkenler çerçevesinde hükümet tarafından böyle bir bilgilendirme yazısı gönderilmiş olabilir. Söz konusu kararda sadece kâğıt stokunun bildirilmesi değil, hangi cins kağıdın ihtiyaç olduğunun istenmesi de bu duruma işaret etmektedir.

15 Ekim 1943 tarihinde yürürlüğe giren Bakan Kurulu kararı ile kâğıtta yaşanan kısıtlama 1946 yılına kadar devam etmiştir. Savaş yıllarında kâğıtla ilgili son kez çıkarılan ve "*15/7/1941 tarihli ve 2/16245 sayılı kararnameye ekti*r" şeklinde başlayan kararname ile ebadı 0.58 x 0.42 ve üstü olan gazetelerin haftada en fazla 34

---

[73] İstanbul Belediye hudutları dışında intişar etmekte olan, bilûmum yevmî ve mevkut gazete ve mecmua sahiplerinin ellerindeki kâğıt stoklarıyla bu gazete ve mecmualar için muhtaç oldukları aylık kâğıt miktarının beyana tabi tutulmasına mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 29/1/1942 tarih ve 1/112 sayılı tezkeresile teklif edilen ilişik 269 sayılı kararın meriyete konulması, İcra Vekilleri Heyetince 7/2/1942
tarihinde kabul olunmuştur.
Karar sayısı: 269
1- İstanbul Belediye hudutları içinde bulunanlar müstesna olmak üzere, bilûmum yevmî ve mevkut gazete ve mecmua sahipleri bu kararın neşrini takip eden beş iş günü zarfında aşağıdaki malûmatı muhtevi beyannameleri bulundukları yerin en büyük mülkiye memuruna tevdi edeceklerdir:
a - Tiraj (tabı adedi),
b - Mevcut kâğıt stokları,
c - Aylık hesabile gazete veya mecmuanın kâğıt ihtiyacı,
d - Gerek stokun ve gerek ihtiyacın cins, nevi ve ebadı,
2 - İşbu karar neşri tarihinden itibaren meridir. (RG, 11 Şubat 1942).

ve bu ebadın altında olan yayınların ise haftada en fazla 48 sayfa yayın yapması gerektiği belirtilmiştir (*RG*, 22 Teşrinievvel 1943). İstanbul'un büyük gazeteleri bu tarihten sonra, haftada beş ya da altı gün 4 sayfa diğer günlerde ise 6 sayfa yayın yapmaya başlamıştır (Kabacalı, 2005: 197).

Bu kararın alınmasını, gazeteler istemiştir. *Son Posta*'dan S. R. Emeç, *Cumhuriyet*'ten Nadir Nadi, *Akşam*'dan Necmeddin Sadak, *Vatan*'dan Ahmet Emin Yalman ve *Tan*'dan Zekeriya Sertel, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'ne gönderdikleri yazıda gazete sayfalarının kısıtlanmasının memleket irfanına ve efkârı umumiyenin tenvirine hizmet edeceği ve propaganda cihetinden kıymetli ve faydalı bir çok yazıların neşrine imkan bırakmadığı belirtilerek, gazetelerin başlıca gelir kaynağı olan ilanların dahi intizam dahilinde ve devamlı olarak dercini güçleştirdiğine dikkat çekmişlerdir. Bu duruma çözüm için de hem sıkıntıların bertaraf edilmesi ve hem de hacmi küçük gazetelerin masraflarını korumak ve mevcut hayat pahalılığı karşısında muharrir, memur ve işçileri imkan nispetinde terfih edebilmesi için 2/12/1940 tarih ve 2/14790 sayılı kararname ile mevkii meriyete vazedilmiş olan K/78 sayılı kararnamenin birinci maddesinin A ve B fıkralarının değiştirilmesi istenmiştir. Gazeteler A ve B fıkralarının, şu şekilde değiştirilmesini önermektedir:

> *"A- Bir sayfanın ebadı 0.42 x O.58 metre yani sathı 0,2436 murabbaı metre ve daha büyük olan gazeteler haftanın beş gün 4 ve iki gün 8 veya üç gün 4, dört gün 6 sayfadan fazla intişar edemezler.*
> *B- Bir yafanın ebadı A fikrasındaki miktardan az olanlar haftada beş gün 6 ve iki gün 8 sayfadan fazla neşrolunamazlar. Şu kadar ki tabı makineleri 6 sayfa basmaya müsait olmayan sayfalar haftada iki gün 4'er ve beş gün 8'er sayfa intişar edebilirler"* (BCA, 030.10.00/85.561.4).

Gazete sayfalarına getirilen kısıtlamalar, gazetelerin renkliliğini ve çeşitliliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Görsel malzemelerin ağırlık olarak kullanıldığı çocuk ve mizah sayfaları haberlere yer açmak için kaldırılmıştır. Sinema ve kadın konularına daha az yer verilmeye başlanmıştır. Köşe yazarlarının önemli bir kısmına sayfalarda yer verilmemiştir. (Kavaklı, 2003:113). Bu durum aynı zamanda gazete tirajlarının

da düşmesine neden olmuştur. Halkın ilgisini çekecek kültür-sanat sayfalarının kaldırılması ve haberlerin ayrıntılı verilmemesi nedeniyle gazeteler önemli bir tiraj kaybı yaşamıştır. 1943-1945 yılları arasında *Cumhuriyet* 16 bin, *Ulus* 12 bin, *Tan* 12 bin, *Yeni Sabah* 10 bin, *Akşam* 10 bin, *Son Posta* 10 bin, *Vatan* 7 bin, *Tasvir-i Efkâr* 6 bin, Son Telgraf 4 bin, İkdam 4 bin, Vakit 4 bin tiraja sahipken (Weisband: 2002: 59-60, Koçak, 1996: 136) savaşın ardından yasakların kalkması ile gazetelerin satış oranları 3 kat daha artmıştır. Bu durum savaş yıllarında getirilen yasakların gazete okur sayısını düşürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

3.7.4.2. Gazete ve Dergilere Yardım

Basını kontrol altına alan uygulamalardan birini de çeşitli yayınlara yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Bu yardımlar, yayına abone olunarak olduğu gibi, maddi anlamda yardım da yapılmıştır. Hilmi Uran hatıralarında, CHP'nin basını kontrol altına almak ve kendi lehinde yayın yapılmasını sağlamak için yardım yapılmasını külfet olarak gördüğünü belirtmektedir. Uran'a göre yayınların abone ücretleri küçük görülmeyecek bir miktarı oluşturmuştur. Çünkü her yayın sahibinin çıkardığı mecmuanın tutunabilmesi için, o günün havasına göre koparabildiği miktarda partiliyi mecmuasına abone etmektedir. Abone olunan yayınlar, halkevlerine gönderilmekte ve yayınların bedeli düzenli şekilde ödenmektedir (Uran, 2008: 374).

Parti teşkilatı da düzenli olarak propaganda ve neşriyat işlerinde kullanmak üzere belli bir ödenek ayırmaktadır. 1941 yılında neşriyat işleri için 86 bin 600 liralık masraf yapılırken bu rakam 1942 yılında 101 bin 200 liraya çıkmıştır. Bu masrafların içinde resim, tiyatro gibi kültürel işlerin yanında CHP'nin politikalarını destekler mahiyette çıkan kitap, broşür gibi yayınlar da mevcuttur. 1941 yılında çeşitli dergi, gazete ve kitapların abone ve alımları için 11 bin lira tahsisat ayrılmıştır (BCA, 490.01.0./1536.243.01.).

1941-1942 yıllarında neşriyat işlerine harcanan masraflar şu şekildedir (BCA, 490.01.0./1536.243.01.):

Neşriyat İşleri Masrafları-1941		
1	Ulus Gazetesi Abone Masrafları	20 000 lira
2	Yücel'e Yardım ve Satın Alma Masrafı	3000 lira
3	Karagöz Gazetesi Abone Masrafları	1600 lira
4	Her Nüshasından Parti Namına 47000 Nüsha Verilmek Üzere Yurt Gazetesi Neşir, Sevk, Muharrir Ücreti ve Her Türlü Masraf Karşılığı	24 000 lira
5	İçte ve Dışta Büronun Çalışma Mevzuunu İlgilendiren Çıkmış ve Çıkacak Kitap, Gazete, Mecmua Satın Alma ve Yardım Masrafı	8 000 lira
6	Büronun Çalışma Mevzuunu İlgilendiren Esaslarda İçte Ve Dışta Konferans Verdirmek ve Bu Konferansların veya Diğer Her Türlü Eser Bastırma Masrafı ve Kültür Yayınlarıyla Uğraşan Teşekküllere Yardım	10 000 lira
7	Profesyonel Tiyatro Heyetlerini Gezdirme Ve İcap Eden Yardımları Yapma ve Konser, Müsamereler Verdirme Masrafı	5 000 lira
8	Resim Sergisine Hazırlık Olmak İçin Ressam Kampları, Sergi Hazırlama ve Mükâfat Masrafları	10 000 lira
9	Propaganda Plakları Yaptırma Masrafı	4 000 lira
10	Çeşitli Masraflar	1 000 lira
	Yekûn	86 600 lira

Neşriyat İşleri Masrafları-1942		
1	Ulus Gazetesi Abone Masrafları	25 000 lira
2	Yücel'e Yardım ve Satın Alma Masrafı	3 000 lira
3	Karagöz Gazetesi Abone Masrafları	2 000 lira
4	Her Nüshasından Parti Namına 47000 Nüsha Verilmek Üzere Yurt Gazetesi Neşir, Sevk, Muharrir Ücreti ve Her Türlü Masraf	32 200 lira

	Karşılığı	
5	İçte ve Dışta Büronun Çalışma Mevzuunu İlgilendiren Çıkmış ve Çıkacak Kitap, Gazete, Mecmua Satın Alma ve Yardım Masrafı	10 000 lira
6	Büronun Çalışma Mevzuunu İlgilendiren Esaslarda İçte Ve Dışta Konferans Verdirmek ve Bu Konferansların veya Diğer Her Türlü Eser Bastırma Masrafı ve Kültür Yayınlarıyla Uğraşan Teşekküllere Yardım	8 000 lira
7	Profesyonel Tiyatro Heyetlerini Gezdirme Ve İcap Eden Yardımları Yapma ve Konser, Müsamereler Verdirme Masrafı	5 000 lira
8	Resim Sergisine Hazırlık Olmak İçin Ressam Kampları, Sergi Hazırlama ve Mükâfat Masrafları	15 000 lira
9	Çeşitli Masraflar	1 000 lira
	Yekûn	101 bin 200 lira

CHP'nin neşriyat işlerine tahsisat ayırmasının yanında propagandasını yapan veya partiden para almak için Tek Parti politikalarını destekler gözüken yayınlar da sürekli olarak partiden yardım talep etmektedir. Talepler, genelde çıkardıkları yayına abone olunması, belli bir miktar alınması, yayını çıkarmak için 5 bin liralık teminat mektubunun verilmesi veya maddi destek istenmesini oluşturmaktadır. Söz konusu talepler, büyük çoğunlukla kabul edilmekle birlikte, partinin genel itibariyle politikaları kapsamında yeterli görünmeyenleri geri çevrilmiştir. Ayrıca bir dergiye abone olmadan önce belli bir süre izlenme altına alınmaktadır. Takibin amacı derginin alanında başarılı olup olmayacağı veya yayın hayatına devam edip etmeyeceğiyle ilgili bir durumu netleştirmektedir. *Tarihten Sesler* isimli derginin yardım talebine bu anlamda şu şekilde karşılık verilmiştir:

> *"27/01/1943 tarihli müracaatınıza karşılıktır. Yeni çıkan gazete ve mecmualara herhangi bir yardımda bulunabilmemiz için bu gazete ve mecmuaların neşriyatlarını bir müddet takip etmek usulümüzdendir. Tarihten Sesler de okuyoruz. Eğer bu mecmuayı halkevlerimiz ve odalarımız için faydalı görürsek, bütçemizin nispetinde abone olmak suretiyle yardımda bulunacağımızı bildirir, sevgiler sunarım"* (BCA, 490.01.0./1351.486.1).

Yardım taleplerinin kabul edilmesinde, söz konusu yayının CHP'nin menfaatlerini koruyup korumadığı ağırlık kazanmaktadır. CHP'nin propagandasını yapan yayınlar sürekli olarak takip edilmekte ve yayınların il ve ilçelerde dağıtılmasında yaşanacak sorunların kaldırılması için de Halkevlerine yazılar yazılmıştır. Bu talimatlardan birini de CHP 11. Büro Şefliği'nin halkevlerine gönderdiği şu yazı oluşturmaktadır:

> *"Partiye bağlı Ulus, Ankara, Tanin, Ülkü, Son Telgraf, Vakit ve Akşam gazeteleri bazı il, ilçe ve bucaklarda bayi bulamadıkları için engel olacak amiller türediği görülmektedir. Mülhakatta bulunan Halkevleri'nin ve odalarının propagandamızı yapan bu günlük gazetelerin sürümü ile ve satışı ile ilgilenmeleri ve bu gazetelerin sürümü olmayan yerlere daha olmazsa partimiz tarafından sağlanacak tenzilatlı abonmanlarla dağıtılmalarının temini yerinde olur"* (BCA, 490.01.07./38.8.01).

CHP'nin propaganda anlamında Halkevleri adına abone olduğu dergiler, oldukça fazladır. CHP 5. Büro Şefi'nin CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği faaliyet raporunda 10 Haziran 1940 tarihi itibariyle 211 adet olarak Halkevleri adına abone oldukları derginin isimlerini şu şekilde vermektedir: "*Çığır, Yeni Kültür, Varlık, Uyanış, Golspor, Akbaba ve Yeşilay.*" Ayrıca CHP Genel Sekreterliği, yayınları arayarak, hangi sayılara abone olduklarını belirtmektedir. *Yeni Kültür* Mecmuasına direktörlüğüne yazılan yazıda, yılda 10 nüsha olarak çıkan dergiden her nüshası için 200 adet alındığı bildirilmektedir (BCA, 490.01.00./1312.354.2). Tek Parti'nin önemli propaganda yayınlarından *Yurt* gazetesinin, Halkevlerinin açılış yıldönümü öncesinde hazırladığı son sayısının, bütün halkevlerinde bulundurulması için 17 Şubat 1945 tarihinde CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına yazı gönderilmiştir. Emir mahiyetinde yazılan yazıda, *Yurt* Gazetesi'nin son sayısının 25 Şubat açılış yıldönümü öncesinde ve yeni açılmış bütün halkevleri, halkodalarında bulundurulmak üzere hazırlandığı ve illerin ihtiyacına göre gönderildiği belirtilerek gazetenin 25 Şubat tarihinde yerlerine ulaşması için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir (BCA, 490.01.0./5.26.3).

CHP'nin en fazla desteklediği yayını ise *Ulus* gazetesi ve *Ülkü* dergisi oluşturmuştur. Her iki yayına da parti tarafından önemli destekler verilmiştir. Özellikle *Ulus*, CHP'nin izlediği tek parti politikasının yansıtıcısı olarak çok partili döneme kadar hükümet organı niteliğinde yayımlanırken, 1945'ten sonra CHP'nin resmi yayın organı haline gelmiştir. Adeta iktidarın görüşlerini halka aktarma amacıyla gazete çıkarma geleneğinin devamcısı olmuştur (Emre, 2009: 34-35). 6 Şubat 1948 tarihinde Ulus Gazetesi hakkında hazırlanan raporda gazetenin CHP'nin yayın organı olduğu belirtilerek amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

> *"1- Partinin fikir ve programının propagandasını yapmak*
> *2- Hükümetin icraatını müdafaa etmek*
> *3- Muhalefetin vaki hücumlarına karşı savunmak vazifelerini terettüp etmektedir"* (BCA, 490.01.0./453.1869.3).

Bu nedenle gazeteye ayrı bir önem verilmiştir. Dönem içinde basın suçlarından dolayı ceza alması engellendiği gibi, bazı yardımlarda da bulunulmuştur. Bu yardımlardan birini de 27 Temmuz 1940 tarihli Türk Alman Hususi Anlaşması'nın 4 numaralı lahikasında Ticaret Vekaleti'ne aktarılan 205 bin liralık kısımdan 50 bin lirası CHP neşriyat ihtiyacını karşılamak için *Ulus*'a aktarılmıştır. 50 bin liralık tahsisat, Almanya'dan getirilecek kâğıtlar için *Ulus* müessesince kullanılmıştır (BCA, 030.10.00./79.524.10). Gazetenin sayfa sıkıntısı çektiği günlerde Koordinasyon Heyeti Reisliğinin istediği doğrultusunda İcra Vekilleri Heyetince 2/I2/I940 tarihinde gazetelerin sayfaları sayılarının azaldığı dönem içinde "*Ulus gazetesi, Resmî tebligat ve ilânların çok yer işgal ettiği günler sekiz sayfa çıkabilir*" maddesi eklenmiştir (BCA, 30.18.01.02./93.111.10.). Aynı şekilde Ulus'un TBMM müzakerelerinin başladığı günlerde 2 sayfa daha fazla yayınlanmasının istenmesi de gazetenin CHP'nin yayın organı olduğunu göstermektedir (BCA, 030.18.01.02./119.32.07). Gazete CHP'nin politikalarını halka yansıttığı için köylere kadar ulaştırılması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur (BCA, 490.01.0./9.47.1). Ayrıca diğer basın kuruluşlarıyla aynı hatayı yapmasına rağmen ceza almamıştır. Zaten o yıllarda gazetelerin önemli bir kısmı, İstanbul'da toplanmaktadır. Sadece hükümetin yayın organı olan *Ulus*, Ankara'da yayın hayatını sürdürmektedir. Bu nedenle *Ulus* gazetesi İstanbul'da yaşanan olumsuz bir durumu manşete taşısa bile

ceza almamıştır. 11 Mart 1941'de İstanbul Perapalas Oteli'nde meydana gelen ve Almanya Büyükelçisi Von Papen'e karşı gerçekleştirilen suikast girişimini İstanbul gazeteleri gibi *Ulus* gazetesi de yayınlamasına rağmen kapatma cezası sadece İstanbul basınına verilmiştir (*İkdam, Ulus*, 13 Mart 1941).

CHP'nin bir diğer destek verdiği yayını, *Ülkü* Halkevi Dergisi oluşturmaktadır. *Ülkü*'nün de halk tarafından okunması için yoğun mücadelenin içine girilmiştir. *Ülkü* Halkevi Dergisi Direktörü Fuat Köprülü tarafından 5 Mayıs 1939 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne yazılan yazıda derginin amacı: "*Ülkü, memleketin münevver sınıfına hitap eden ve parti ideolojisini yayan millî bir kültür mecmuası olmakla beraber esas itibariyle Halkevlerinin merkezi mahiyette dergisidir*" şeklinde belirtilmiştir. Fuat Köprülü'nün yazısına CHP Genel Sekreteri tarafından verilen karşılıkta ise, "*Ülkü Dergisi en yakın zamanda inkılâp geçirmekte olan cemiyetimiz içinde ağır ve mesuliyetli bir vazife almış halkevlerinin hırsla aranılan ve istifade olunan bir dergisi haline gelecektir*" ifadelerinin yer alması derginin propaganda amaçlı çıktığına işaret etmektedir. *Ülkü*'nün il, ilçe ve köylere dağıtılıp dağıtılmadığı için sürekli kontrol edilmekte ve nerelere gittiğiyle ilgili listeler çıkarılmaktadır. Dergi gitmeyen yerlere parti tarafından yazılar yazılarak, halkın dergiden istifade etmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasına dikkat çekilmiştir. Derginin muharrirleri de parti tarafından tayin olunmuş ve aylık 120 liralı olan ücretleri, *Ülkü* bünyesinde yaralan yazı ücretleri faslından sağlanmıştır. *Ülkü*'nün 8 aylık geliri, CHP tahsisatı, abone geliri ve Ulus'taki nakit bütçesi olmak üzere 20 bin lira civarındadır. Partiden senelik 12 bin lira destek ücreti verilmektedir (BCA, 490.01.0./908.545.1.).

CHP'nin propagandasını yaptırdığı yayınlar dışında çok sayıda dergi ve gazete de partiden yardım talebinde bulunmuştur. Bu taleplerin bazıları olumlu karşılanırken bazıları da gerekli tahsisatın olmadığı ileri sürülerek reddedilmiştir. *Yeni Mecmua* isimli yayın da halk partisinin hususi neşriyata yaptığı yardım kapsamında abone olunması ve şimdiye kadar intişar etmiş nüshalardan münasip görülecek kadar alınmasını CHP Genel Sekreterliğinden 27 İkinciteşrin 1940 tarihinde talep etmektedir. CHP'den gönderilen cevap yazısında, partinin bir iki tane

fikir ve edebiyat mecmuasına abone olduğu ve bunların dışında ödenek olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca cevap yazısında, "*Beğendiğimiz ve Halkevlerine tavsiyeye şayan gördüğümüz mecmuanıza abone olabilmek için hakikaten himayeye layık bu mecmuaların aboneliklerini kesmek icap eder ki bunun da mümkün olamayacağını takdir edersiniz*" ifadesi kullanılarak partinin abone olduğu mecmualarının içerik yönüyle kaliteli olduğu vurgusu yapılmıştır (BCA, 490.01.0./1360.515.01).

Türk Yurdu mecmuası müdürü Dr. Hasan Ferit Cansever de, 9 Aralık 1942 tarihinde Dahiliye Vekiline gönderdiği yazıda 32 yıllık *Türk Yurdu*'nun maddi imkansızlıklar içinde olduğunu belirterek, yayın hayatına devam etmesi için destek istemektedir. "*Yardıma son derece muhtacız*" ifadesini kullanan Cansever, yardım konusunda umum müfettişler ile vilayet valileri, kaymakamlar ve vekalete bağlı diğer müessese başkanlarına tavsiyede bulunularak, *Türk Yurdu*'na abone olmalarını ve bu mecmuanın okunmasının genişlemesine yardımcı olmalarını istemektedir. Canserver derginin önemini şu şekilde açıklamıştır:

> *"32 yıl önce Türk Yurdu mecmuası, memleketimizde ilk defa olarak, Türk milletinin kendi millî şahsiyetini duyması lüzumunu ortaya atmış ve "bu gayenin tahakkuku için ilmî, edebî ve içtimaî yazılarla Türk varlığı ve birliği üzerine milletimizin dikkat ve alâkasını çekmeğe çalışmıştır. İki tarihî vaka; büyük harple kurtuluş savaşımız, millî duyguyla hareket eden Türk gençlerinin cephelerde nasıl derin bir nefis feragati göstererek, ilmî ve içtimaî çalışmaların, vatan müdafaasındaki esaslı yerinin azımsanmayacak olan ehemmiyet ve değerini ispat etmiştir… Bu günkü şartlar altında da, her türlü yabancı propagandaların tesirinden kurtularak, millî varlığımızı gereği gibi muhafaza etmemiz için biricik çarenin, Türk milletinin içtimaî tesanütünü kuvvetlendirmek olduğuna tereddüt edilemez. Bu esası derin bir vukufla kavradığını gördüğümüz Cumhuriyet hükümetimizin dayandığı anayasa ve C.H.Partimizin umdelerinden en mühim bir madde olan 'Millîyetçilik' Türklere canlı bir surette anlatıp, sindirmek vazifesini, Türk Yurdu'nun yeniden neşrederek yapmakta olduğumuza kaniiyiz…"*

Türk Yurdu gibi Millîyetçi bir derginin bu yardım talebini ırkçılık-turancılık akımlarının yoğunlaştığı bir dönemde yapması oldukça ilginçtir. Diğer yandan yardım talebi yazısında "*Her türlü yabancı propagandaların tesirinden kurtularak, millî varlığımızı gereği gibi muhafaza etmemiz için biricik çarenin, Türk milletinin*

içtimaî tesanütünü kuvvetlendirmek olduğuna tereddüt edilemez” ifadesiyle de bu tür akımlarla ilişkisinin olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Fakat bu ibare bile hükümetin şüphesini ortadan kaldırmaya yetmemiştir. CHP Genel Sekreterliği tarafından yazılan yazıda, derginin bir müddet daha takip edileceği ve son bir karara varılacağı ifade edilmiştir (BCA, 490.01.0./1355.499.1).

Türklük Mecmuasını çıkaran Sadettin Arel de 10 Nisan 1939'da CHP Genel Sekreterliğine yazdığı yazıda sırf millî kültüre hizmet etmek için mecmuayı çıkarmaya başladığını ve Avrupa'daki uluslar arası Türkoloji mecmuaları tarzında ciddi bir kültür organı olduğuna vurgu yaparak mecmuanın yaşayabilmesi için parti himayesine alınarak halkevlerine abone yapılmasını istemiştir. CHP Genel Sekreterliğinden yapılan açıklamada ise, mevcut aboneler dışında başka dergiler için tahsisat olmadığını ancak derginin tetkik ettirilerek bir karara varılacağı açıklanmıştır (BCA, 490.01.0./1356.503.01.).

Partiden yardım alan yayınlar zaman zaman parti genel sekreterliğine yazdıkları yazılarda abone sayılarının arttırılması talebinde de bulunmaktadır. Hükümetin yayın organlarından biri olan *Akbaba* dergisinin sahibi Yusuf Ziya Ortaç, yeni halkevlerinin açıldığını belirterek, buralara da derginin abone yapılmasının sağlanmasını talep etmektedir. Ortaç, söz konusu talep yazısında yapılan yardımların neşriyat bütçelerinde esaslı yenilikler yapmak için kendilerine verilen önemli bir mükafat olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

> “*İnkılâbının 16 yaşında sadık bir çocuğu olan Akbaba, partimizin daimi himayesiyle mizah ve edebiyat sahasındaki vazifesini görmektedir. Her yıl Haziran başında bize peşin verilen abone bedellerinin bu sene yüksek şahsiyetimizin genel sekreterliği zamanında da esirgenmeyeceğini tereddütsüz umuyoruz. Bu vesile ile 211 tane olan abone âdetinin çoğalan halkevleri miktarına çıkarılmasına da ayrıca rica ederiz. Bu yardım bizim hem neşriyat bütçemizde yeni hamleler yapmak için en esaslı bir fasıl hem de bir yıllık mesai yorgunluğunun dinlendirebilmemiz için şahsi hayatımızda yegâne mükâfattır*” (BCA, 490.01.0./1325.401.1.).

Ayrıca parti içinde görev yapan şahısların bulundukları yayınlar da abonelik sistemi içine alınmıştır. Parti içinde önemli görevlerde bulunan ve milletvekili olan

Feridun Hüsrev Tökin, çıkardığı *Doğuş* dergisinin abone usulü alınarak halkevlerine dağılmasını istemiştir. Tökin, talep yazısında derginin CHP'nin çizdiği program çerçevesi içinde sayfalarında ilim ve kültür hayatına, ekonomik ve sosyal meselelerle ilgili yazılara yer verdiğine de dikkat çekmiştir. Doğuş Dergisi'ne yardım talebi uygun görülmüş ve 3 Nisan 1945 tarihinde Füruzan Hüsrev Tökin'e yazılan yazıda derginin ilk sayısından olmak üzere 200 nüshasına abone olunduğu bildirilmiştir (BCA, 490.01.0./1302.325.3).

Partiden, yabancı dilde yayan yapan gazeteler de yardım istemektedir. Gazetelerin yardım taleplerini içeren yazılarda CHP ve Millî Şef'e bağlılıklarını belirtmeleri dikkat çekmektedir. Yayınların bu şekilde yardım talebinde bulunması, CHP'nin kendisine yakın gazetelere maddi yardımda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yardım isteyen gazetelerden biri olan *Les Annales'de Turquie* gazetesi sahibi A. Langas Sezen, CHP Yüksek Makamı'na (İsmet İnönü) yazdığı yazıda İnönü'nün Millî Şef seçildiği CHP'nin 5. Büyük Kurultay'ına özel bir nüsha hazırladığını ve bu nüshadan partinin belli bir miktar almasını talep etmektedir. A. Langas Sezen söz konusu yardım talebinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *"Büyük partimizin millî hayatında ve millî varlığın bütün sahalarında memleketimizde başardığı muvaffakiyetleri ve daima olduğu gibi terakki yolunda bütün mevcudiyetimizi ileri götüren partimizin faaliyetini 5. Kurultay münasebetiyle harice de bildirmeyi münasip görerek bu fevkalade nüshanın neşrine karar verdim. Tetkik buyrulduğunda Sivas Kongresi'nden başlayıp umumi bir şekilde tarihçesini yazdıktan sonra 5. büyük Kurultay'ın mesaisine kadar hadiselerin ifade ettiği manalarını tebarüz ettirmeye çalıştım. Şimdiye kadar senelerden beri devam ettiğim ve daima aynı büyük fikre hizmet eden neşriyatlarımda büyük partimizin yardımı esirgenmemiştir. Yeni neşredilen fevkalade nüshadan dahi münasip görülecek bir miktar sipariş vereceklerini ümit ederim. Bahsettiğim siparişle göreceğim muavenet önümüzde acı yıldönümü münasebetiyle Ebedi Şefimize ait yeni bir fevkalade nüsha hazırlamama imkan verecektir."*

Yardım talebi, CHP tarafından uygun görülmüştür. 8. Büro Şefi'nin CHP genel Sekreterliğine yazdığı yazıda *Les Annales'de Turquie* gazetesinin 5. Büyük Kurultay'la ilgili fevkalade bir nüsha çıkardığını ve bu nüshanın yurt içinde ve

dışında belirlenen yerlere gönderilmek üzere 400 nüsha alınmasını talep etmiştir. 8. Büro'nun bu yazısın da sekreterlik tarafından uygun görülmüş ve 400 nüshanın bedeli olan 400 liranın İş Bankasıyla gönderildiği *Les Annales'de Turquie* gazetesi sahibi A. Langas Sezen'e bildirilmiştir (BCA, 490.01.0./1343.461.01).

Les Annales'de Turquie gazetesi sahibi A. Langas Sezen, 5. Büyük Kurultay haricinde bir de Millî Şef'e özel bir nüsha hazırlamış ve CHP. 8. Büro Şefi Cevdet Kerim İncedayı'ya gönderdiği yazıda aynı şekilde 400 tane alınması için 400 liralık makbuz gönderdiğini belirtmiştir. Sezen, şimdiye kadar yabancı bir lisanda Millî Şef'e ait ilk defa bir biyografinin yazıldığına dikkat çekerek, bu biyografiyi kitap halinde neşredeceğini de bildirmiştir. Sezen'in bu yardım talebi de parti tarafından uygun görülerek 400 nüsha alınması karşılığında kendisine 400 lira verilmiştir. Diğer yandan İstanbul'da intişar eden *Les Nouvellese Hebdomadaires* gazetesi sahibi de Fransızca haftalık edebi ve siyasi bir mecmuanın neşrine müsaade aldığını CHP Ankara İdare Meclisi'ne bildirerek, partinin umdeleri dâhilinde neşriyatta bulunduğunu taahhüt ederek diğer gazeteler için yapıldığı gibi 5 bin liralık kefaletin parti tarafından verilmesini talep etmiştir. Fakat söz konusu talep yazısına yazılan yazıda yardım yapılamayacak olduğu belirtilmiştir (BCA, 490.01.0./1343.461.01).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkmaya başlayan Büyük Doğu mecmuası da CHP Genel Sekreterliği'nden yardım talebinde bulunmuştur. 1943 yılında mecuamanın imtiyaz sahibi Faruk Gürtunca ve fikri müdürü Necip Fazıl Kısakürek, mecmuanın imtiyazına, 'siyasi' kaydını da ekletmek istemiştir. Ancak bunun için 5000 liraya ihtiyaçları vardır. Bu bakımdan 3 Mayıs 1943 tarihinde gönderdikleri mektup ile herhangi bir banka marifetiyle teminat mektubu lütfetmesini CHP Genel Sekreteri Cevat Dursunoğlu'ndan rica etmişlerdir. "Sevgili partimizin" ifadesiyle CHP'ye yazdıkları yardım mektubu şu şekildedir:

"Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine
Büyük Doğu isimli, haftalık bir fikir ve sanat mecmuası kurmuş bulunuyoruz. Mecmuanın müessislik ve fikri müdürlüğü Necip Fazıl Kısakürek üzerindedir. İmtiyaz sahipliği ise Ülkü Matbaası sahibi Faruk Gürtunca üzerinde bulunuyor. İki ortak arasında yapılan mukaveleye

göre Büyük Doğu ismi ve mecmuanın fikir ve ruh cephesi mutlak olarak Necip Fazıl Kısakürek'e ait kalacaktır. Mecmuanın, CHP ölçülerine uygun olarak bütün dünya hadiselerini kucaklayıcı bir hareket ve hadise cephesine mailk olması başlıca hedefidir. Memleket fikir ve sanat dünyasında ve Cumhuriyet nesilleri arasında, yıllarca özlenen nizamlı bir haklanışa ne büyük bir zemin açacağını çıktığı gün takdir buyurucağınız Büyük Doğu, dünya hadiselerini fikir gözüyle işlemek bakımından tam bir hak ve salahiyata kavuşmak için, imtiyazına (siyasi) kaydını da ekletmek borcundadır. Bu yönden, ihtiyacımız olan 5000 liralık depozito akçesine karşılık, sevgili partimizin himayeye değer birçok neşir vasıtasından esirgemediği şekilde, Büyük Doğu adına herhangi bir banka marifetiyle 5000 liralık bir kefalet mektubu lütfetmesini en derin saygı ve bağlılık duygularımızla rica ederiz.
İmtiyaz sahibi Faruk Gürtunca
Müessis ve başmuharrir Necip Fazıl Kısakürek" (BCA, 490.01.1329./ 414.4.6).

Söz konusu yardım talebi ise CHP Bürosu 8. Şefi Bursa Mebusu Atıf Akgüç tarafından uygun görülmüştür. Teminat mektubunun Mehmet Faruk Gürtunca adına verilmek üzere, gereken muamelenin yapılması için 7. Büro'ya emir verilmesi istenmiştir. Gürtunca ve Kısakürek'in CHP'nin yardımıyla teminat mektubunu alıp almadıkları ise belli değil. Çünkü, 8. Büro'nun yazmış olduğu açıklamanın üzerine düşürülen notta, Gürtunca'nın lazım olan miktarı bir banka ile anlaşarak elde ettiği belirtilmektedir (BCA, 490.01.1329./ 414.4.5.).

Gazete ve dergi sahiplerinin yanı sıra parti tarafından da bazı yayınlar için yardım talebinde bulunulmaktadır. Bu taleplerden biride *Yeni Sab*ah gazetesi sahibi A. Cemalettin Saraçoğlu'nun kuracağı Fransızca *Le Soir* gazetesi için yapılmıştır. 7 Aralık 1945 tarihinde CHP 8. Büro Şefi tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen yazıda Saraçoğlu'nun çıkaracağı *Le Soir* gazetesi için 5 000 lira teminat verilmesi istenmiştir. Saraçoğlu, CHP İstanbul İdare Kurulu Başkanlığına yazdığı yazıda gazete kurmak için istenen 5 000 liralık teminat mektubu intişar etmeyen *Messajero* gazetesi'nin Türkiye İş Bankası nezdinde ki teminatının kendisine verilmesini istemekte ve bu konuda *Messajero* gazetesi Sahibi Bay Primi'nin de onay verdiğini belirtmiştir. Saraçoğlu'nun bu talebini İstanbul İdare Kurulu Başkanı Alaeddin Tiritoğlu olumlu karşılamış ve talep yazısının altına CHP Genel Sekreterliğine yazdığı yazıda Cemalettin Saraçoğlu'nun partili gazetecilerden

olduğuna vurgu yaparak, İstanbul'da böyle bir gazetenin çıkmasının yerinden olacağından dileğinin kabul edilmesini istemiştir (BCA, 490.01.0./1343.461.01).

3.8. Gazete ve Dergi Yayınlarına Müdahale

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Türkiye içeride ve dışarıda bir dizi tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin en önemlisi, 1947'ye kadar İstanbul ve çevresinde devam edecek olan sıkıyönetim ilanıdır. Sıkıyönetim kanunlarının ağırlıklı olarak uygulandığı alanlardan en önemlisi de basın olmuştur. Hükümetin iradesi dışında yayın yapan gazeteler, süreli veya süresiz kapatılmış, ya da ağır para cezaları verilmiştir (Şeker, 2006: 123). Sıkıyönetim uygulamasının dışında Matbuat Kanunu'nun getirdiği yasaklayıcı ve kısıtlayıcı hükümler ile Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından uygulanan 'yasak' kararları basın açısından zor bir dönemi oluşturmuştur. Gazete ve gazeteciler adına davalar açılmış, sıkıyönetim bölgesi dışına çıkarılmış, yazı yazmaktan menedilmiş, gazete ve kitaplar toplatılmıştır (Akandere, 1998: 213).

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzlukların halk tabanında bilinmesini istemeyen Millî Şef otoritesi, 1931 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunun 50 ve 51. maddelerine dayanarak gerekli gördüğü hallerde yayın organlarını kapatmış ve yayınlara yasak getirmiştir.[74] Gazete veya dergiler Basın Kanunu'nun 50. maddesi ile en ufak bir tenkitte bile kapatılmıştır. Adeta 50. ve 51. maddeler basın üzerinde zaman zaman iktidarın keskin bir kılıcı gibi işlev görmüştür.

Millî Şef döneminde yayınların kapatılma nedeni farklılık gösterse de, her iki dönemde kapatma cezaları, "muhalefete" karşı verilmiştir. Bir anlamda Atatürk'ün, Millî Şef'in otoritesinin dışında hareket eden veya harekete kalkışmaya cüret eden yayınlar kapatılmıştır.

Kapatma nedenleri içinde iki dönem için kıyaslama yapacak olursak tek fark, Atatürk döneminde Takrir-i Sükûn Kanunu'na muhalefet ve Atatürk'ün şahsına karşı yapılan yayınların yasak olması gelmektedir. Diğer yandan komünist propaganda,

[74] Söz konusu 50 ve 51. madde ile ilgili ayrıntılı bilgi için şu başlığa bakınız: Basın Özgürlüğünü Kısıtlayan Düzenlemeler.

bölücülük, dış politika aleyhine yapılan yayınlar, dini propaganda yapan yayınlar, ülke aleyhine ve kamuoyunu bozucu yayınlar, Türkçülük ile ilgili yayınlar her iki dönemde de yasaklanmıştır. Ayrıca her iki dönemde de yasak sayısı oldukça farklıdır. 1923-1938 yıllarını kapsayan Atatürk döneminde 144 yayın kapatılırken, 1938-1949 yıllarındaki İnönü döneminde ise 112 yayın yukarıda sayılan nedenlerden ötürü kapatılmıştır (Yılmaz ve Doğaner, 2007: 19). Bu bakımdan her iki dönemde kapatma nedenleri farklıdır gibi bir durum söz konusu değildir. Dönemler arasında çeşitli kanunlar nedeniyle kapatma cezaları uygulanmıştır. Örneğin Takrir-i Sükûn Kanunu sadece Atatürk dönemine özgü olmasına rağmen, Atatürk'ün şahsına hakaret her iki dönem de yasaklanmıştır. Farklardan ziyade önemli olan gazete ve dergilerin, otoritenin dışına çıkıp kapatılma cezaları almalarıdır. Ayrıca kapatma sayısı bakımından sadece 32 sayı fark vardır. Her iki dönemde kapatma sayısı yüzü geçmiştir. Ortaya çıkan kapatma cezası sayısındaki fazlalık, her iki dönemde de basın üzerinde otoriter bir baskının olduğunu açıkça göstermektedir.

1938-1945 yılları arasında Bakanlar Kurulu ile yasaklanan yayınların sayısı 65'tir. Bakanlar Kurulu Kararlarının yıllara göre dağılımı ise 1938'de 8, 1939'da 12, 1940'da 9, 1941'de 12, 1942'de 1, 1943'te 2, 1944'te 9, 1945'te 12'dir. Bu yasaklardan 50. maddeye dayanarak verilen karar sayısı 29, 50. maddeye göre verilen karar sayısı 33'tür (www.ait.hacettepe.edu.tr, erişim: 29.01.2012).

Gazeteler en çok kapanma cezalarıyla savaş yıllarında karşılaşmıştır. Denge siyaseti kapsamında sık sık kapatma cezaları alan gazeteler, genel itibariyle ise muvakkaten (zaman belli değil) kapatılmıştır. Böyle olduğu içinde gazeteler 5-6 ay belki 1 yıl kapalı kalmıştır. Bu dönemde kapatılan bazı gazete ve kapatılma süreleri şu şekildedir:

Gazete ve Dergi	Kapatılış Tarihi	Süresi	Kaynak
Akşam	6 Mayıs 1939	1 ay	BCA, 030.08.01.02/86.39.17
Haber	8 Mayıs 1939	1 ay	BCA, 030.18.01.02/86.39.18
Köroğlu	17 Temmuz 1939	Süresiz	BCA, 030.18.01.02/87.71.14
Son Havadis	18 Haziran 1940	Süresiz	BCA, 030.18.01.02/91.61.2

İstanbul	10 Temmuz 1940	Süresiz	BCA, 030.18.01.02/91.68.6
Cumhuriyet	10 Ağustos 1940	Süresiz	BCA, 030.01.02./92.80.9
Yücel	4 Eylül 1940	Süresiz	BCA, 030.01.02./92.85.16
Tasvir-i Efkar	10 Eylül 1940	7 gün	BCA, 030.01.02./92.85.17
Tan	10 Eylül 1940	7 gün	BCA, 030.01.02./92.85.17
Haber	10 Eylül 1940	7 gün	BCA, 030.01.02./92.85.17
Beyoğlu	11 Eylül 1940	7 gün	BCA, 030.01.02./92.88.7
Küllük	25 Eylül 1940	Süresiz	BCA, 030.01.02./92.93.11
Journal d'Orient	21 Eylül 1940	7 gün	BCA, 030.18.01.02/92.94.13
Bugün	5 Şubat 1940	2 hafta	BCA, 030.18.01.02/93.103.20
Tan	7 Aralık 1940	Süresiz	BCA, 030.18.01.02/93.112.15
Tasvir-i Efkâr	7 Aralık 1940	Süresiz	BCA, 030.18.01.02/93.112.15
Bozkurt	13 Ocak 1941	Süresiz	BCA, 030.18.01.02/93.122.9
Yeni Sabah	8 Mart 1941	1 ay	BCA, 030.18.01.02/94.20.8
Ege	15 Nisan 1941	2 ay	BCA, 030.18.01.02/94.34.10
Demokrat Politika	6 Mayıs 1941	15 gün	BCA, 030.18.01.02./94.38.12
Tasvir-i Efkar	8 Temmuz 1941	1 ay	BCA, 030.18.01.02./95.57.17
İkdam	8 Temmuz 1941	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./95.61.20
Bozkurt	18 Temmuz 1941	Süresiz	BCA, 030.08.01.02./95.65.14
Vakit	23 Eylül 1941	15 gün	BCA, 030.18.01.02./96.82.6
Tan	1 Kasım 1941	1 gün	BCA, 030.18.01.02./96.92.12
Vatan	5 Aralık 1941	45 gün	BCA, 030.18.01.02./96.98.20
Cumhuriyet	6 Aralık 1941	1 gün	BCA, 030.18.01.02./96.99.1
Son Posta	6 Aralık 1941	1 gün	BCA, 030.18.01.02./96.99.1
Vatan	8 Aralık 1942	2 ay	BCA, 30.18.01.02./100.103.14
Tasvir-i Efkar	12 Mart 1943	2 gün	BCA, 030.18.01.02./101.16.14
Turkische Post	17 Şubat 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./104.14.3
Büyük Doğu	8 Mayıs 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./105.29.19
Adımlar	16 Mayıs 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./105.31.08
Metapolitefsis	13 Temmuz 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./106.55.6
Tan	12 Ağustos 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./106.58.15
Tasvir-i Efkar	30 Eylül 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./106.67.5
Vatan	30 Eylül 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./106.67.6

Cumhuriyet	14 Eylül 1944	1 hafta	BCA, 030.18.01.02./106.69.1
Orhun	6 Nisan 1944	Süresiz	BCA, 030.18.01.02./105.24.10

Basın organları, Millî Şef döneminin daha ilk yıllarından itibaren türlü azarlamalara, tehditlerle ve cezalarla karşı karşıya kalmıştır. Gazetelerde çıkan makaleler, fıkralar hatta ilanlar dahi incelenmiştir. Sayfalarda yazı, resim çizgi ne varsa araştırılmıştır. Hükümeti zora sokacak haber yapılmayacağı gibi, Millî Şef ve ailesine ait haberlerin ilk sayfalardan verilmesi zorunluluk oluşturmuştur. Millî Şef'le ilgili haberlerin gazetelerde nasıl gireceği yine tebligatla bildirilmiştir. Gönderilen tebligatlarda Millî Şef'e ait demecin gazetelerin şeref köşesine konması yani birinci sayfanın sağ üst köşesinde olması istenmiştir. En önemlisini ise metnin tam olarak o sayfada bitecek olmasıdır. Metnin arka sayfaya geçmesi yasak olduğu gibi herhangi bir tashih hatasına müsaade edilmemiştir. Yasak kurallarına uymayan yayın organları bir gün, bir hafta, üç ay hatta süresiz olarak kapatılmıştır. Yayın organların geleceği Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper ve Millî Şef'in iki dudağı arasında bulunmuştur (Baban, 1970: 289, Evsal, 1987: 63-64).

Hükümetin bir emriyle kapatılan gazeteler memleket işleri hakkında eleştirici yazı yazamadığı için Türk halkı "*Devlet Zorbalığı*" ile karşı karşıya kalmıştır (Burçak, 1979: 27). Zekeriya Sertel de İnönü'nün cumhurbaşkanı olduktan sonra oluşturduğu "Tek millet, tek parti ve tek şef" düsturuyla faşist polis devletini kurduğunu ifade etmiştir. Polis devleti, içinde nefes almanın bile zor olduğunu belirten Sertel, resmen sansür olmamasına rağmen gazetelerin verilen direktiflere göre ayarlandığını ve direktiflere uymayan gazetelerin kapatıldığına değinmektedir (2001: 207-208). Topuz da savaş yıllarının basın için sancılı geçtiğine işaret ederek bu dönemde hiçbir gazetenin kapanma cezasından kurtulamadığını vurgulamaktadır (Topuz, 1996: 97). Özellikle harbin ilerleyen yıllarında gazeteciliğin zor ve can sıkıcı tarafları daha da belirginleşmeye başlamıştır. Köşe yazıları bile inceleme altına alınmakta ve Basın Yayın Genel Müdürlüğünden gazete yazarlarına telefon edilerek, "*Beyefendi filan yazınız…*" şeklinde uyarıda bulunulmuştur. Yazarlar, bu şekilde zaman zaman uyarılmıştır. Fakat aynı yazar uyarıları dikkate almadığında, yazı yazmaktan men edilmiştir. Nitekim Sabiha Sertel, hükümetin politikalarına aykırı

yazılar yazdığı için birkaç defa yazı yazması yasaklanmıştır (2001: 54). Bu durum basının nasıl bir takip içinde olduğunu göstermektedir. Hükümetin politikalarına aykırı olduğu gerekçesiyle yazarların yazıları konusunda uyarılması, savaş yıllarında Millî Şef otoritesini ortaya koyması açısından önemli bir konuyu oluşturmaktadır.

Muhtelif gerekçe ve sebeplerle defalarca gazeteler kapatılmıştır. Hükümetin hoşuna gitmeyen hür türlü yayın hakkında soruşturma açılmıştır. Sıkıyönetim Komutanlığı, Matbuat Umum Müdürlüğü ve basını denetlemek için oluşturulan komisyon ile basın, adeta nefes alamaz duruma getirilmiştir.

Basının üzerinde baskı o kadar fazla arttırılmıştır ki Tek Parti otoritesinden yararlanmak isteyen birçok memur bile gazeteler hakkında soruşturma açılması için istekte bulunmaya başlamıştır. Millî Şef döneminin ünlü gazetecilerinden Cihad Baban, "*ufak memur*" olarak nitelendirdiği bu kişilerin gazetelere telefon açarak, haberlerin yayınlanışı şeklinde bağırıp, çağırdıklarını belirtmekte ve başından geçen şu anısını aktarmıştır:

> "*Bir gün Basın-Yayın Genel Müdürlüğünden Tasvir'e, yazı işleri müdürlerimizden Atıf Sakar'a telefon edilerek ona ağır sözler söylenmişti. Ben odaya girdiğim zaman arkadaşım, asabiyetten bembeyaz telefonda karşısındakine cevap yetiştiriyordu. Beni görünce, eliyle telefonu ağzına kapadıktan sonra, 'gel şunlara meram anlat' dedi. Millî Şef'e hakaret etmişiz. Ona saygı göstermiyormuşuz. Anamızı ağlatırlarmış. Ne olmuş? Diye sordum… Mevhibe Hanım İstanbul'a gelmiş, biz o haberi üçüncü sayfada vermişiz, bu saygısızlıkmış. Telefonu kaptım. Karşımda çok iyi tanıdığım bir kimse vardı. Bu sefer ben onlara, 'utanmıyor musunuz? Çıkmadık bir canımız vardı, onu da çıkarın!' diye isyan ettim. Bu haberin gece yarısı geldiğini dolayısıyla müsait yer olarak 3. sayfaya konduğunu anlattım ve bunun mesele yapılmaması gerektiğini söyledim…*" (1970: 288-289).

Tasvir gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Ziyad Ebüzziya, kapatılan gazetelerle ilgili olarak şu ilginç bilgiler vermektedir:

> "*Vesveselerin şiddetlendiği günlerde, görülen lüzum üzerine kapatılan gazetenin bu durumunun, öteki gazetelerde haber olarak bildirilmesi dahi yasaklanmıştı. Kapatılan gazetenin tekrar yayına girdiği zaman, bu*

durumunu kamuya ve okuyucularına bildirmesi de yasaklanmıştı. Almanlar ile saldırmazlık paktının imzalandığı gece, "Biz dememiş miydik" diye yazıp hükümeti müşkül duruma sokabileceğimiz endişesi ile hiç yoktan tam altı hafta kapatıldık... Bir defasında Antep'te gaz yokluğu haberini yayımlamaktan 10 gün kapatıldık. O dönemde gazetecilik her bakımdan çok zor günleri yaşadı" (Aktaran: Kabacalı, 1990: 137).

Demokrat Parti Milletvekili ve Gazeteci Samet Ağaoğlu da İnönü döneminde basına yönelik uygulamaları çok sert ifadelerle eleştirmektedir. İnönü'nün 1950'ye kadar basın üzerinde Demokles'in kılcını eksik etmediğini belirterek, basına yönelik baskıyı şu ifadelerle açıklamıştır:

"Gazete kapatmak hemen hemen 1950'ye kadar hükümetin elindeydi. Bir içişleri bakanı adına müsteşar veya basın müdürü, hatta telefonla emir vererek, herhangi bir gazeteyi, mesela cumhurbaşkanının filan yere gittiğini ikinci sayfada yazmış diye süresiz kapatılabiliyordu. Bunun ötesinde, bir gazetecinin hükümden önce tutuklanması da titizlikle uygulana bir korkutma tedbiriydi. Ben de bu yoldan geçirilerek birçok arkadaşla beraber İzmir'de mahkemede beraat edinceye kadar hapiste kaldım" (2011: 102).

Ahmet Emin Yalman'ın 1941 yılında yazdığı '*Berraklığa Doğru*' adlı yazı dizisi sonunda *Vatan*, Basın Kanunu'nun 50. maddesi kapsamında memleketin genel siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla gazete 45 gün süre ile kapatılmıştır. Yalman, söz konusu yazı dizini, Türkiye'nin Nazi tehlikesinden kurtulmasından sonra Rusya tehlikesinin başlaması üzerine yazmıştır. Yalman'a göre; bu tehlikelerin başlama nedeni demokrasinin tam olarak oturmaması. Bu noktadaki düşüncelerini Atatürk ve Millî Şef İnönü dönemini eleştirircesine şu şekilde açıklamıştır:

"Harbi sadece seyretmekle vakit geçiremeyiz. Türk demokrasisi ancak kağıt üzerinde duran bir sözdür. İşin gerçeği şudur ki biz tek bir partinin ve tek bir şefin keyfi bir diktatörlük idaresi altında yaşıyoruz, hürriyeti de ancak büyük riskler karşılığı olarak kendi cesaretimizle kullanabiliyoruz. Meziyetli ve gayretli adamlara fırsat verecek, dürüst ve verimli bir idare sistemine de bir türlü kavuşamıyoruz. Diğer taraftan laiklik sayesinde bir takım güzel ve ileri neticeler almamıza rağmen, aydın bir din anlayışı ortaya çıkamamış, halka mal edilememiştir. Din denilen çok önemli bir müessese, çıkarcı bir kara kuvvetin elinde

bulunuyor. Bu davaları ortaya koymanın ve çıkar yol aramanın tam zamanıdır " (1997: 1143).

Yalman, bu düşünce etrafında 21 Ekim 1941'den başlayarak, 4 Aralık 1941 tarihine kadar "*Berraklığa Doğru*" isimli yazı dizisini kaleme almıştır. 23 yazı yayınlayan Yalman'ın gazetesi *Vatan*, yazı dizisinin bitmesinin ertesi günü 5 Aralık 1941 tarihinde 45 gün süreyle kapatılmıştır. Kapatma cezasının, son yazıya kadar beklenmesinin nedeni ise Başbakan Saraçoğlu'nun ifadelerine göre CHP içinde laiklik tartışmalarının başlaması. Gazetelerde din meselesinin yazılmasından son derece rahatsız olan Saraçoğlu, CHP içindeki laiklik ateşinden hoşlandığı için, yazıların sonuna kadar yayınlanmasını izlemiş ve son yazının ertesinde gazeteyi kapatmıştır. Yalman ise, Saraçoğlu'nun olayın farkında olmadığını, CHP içindeki şikayetlerin laiklikten değil, idaredeki bozuklukları tenkit etmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Fakat Saraçoğlu'nun CHP içindeki laiklik ateşini arttırmak adına, yayınlanmasına izin verdiği yazı dizisi sonucu *Vatan* gazetesine, Yalman ifadeleriyle 45 günlük kapatma gibi çok ağır bir ceza verilmiştir (1997: 1144).

Millî Şef'in bir emriyle kapanan gazetelerden birini de Cumhuriyet oluşturmaktadır. Nadir Nadi'nin yazısı nedeniyle *Cumhuriyet* gazetesi, 3 ay süreyle kapalı kalmıştır. Gazetenin kapatılma serüveni Nadi'nin 30 Temmuz 1940 tarihinde Alman Realitesi isimli yazısı dolayısıyla başlamıştır. Alman Realitesini bütün Avrupa'nın kabul etmesi gerektiğini ifade etmiş ve ima yolu ile Türkiye'nin bir an evvel Alman saflarına iltihakını temine çalışmıştır. Bu yazıya başta hükümet olmak üzere müttefik taraftarı gazetelerden de tepki gelmiştir. Tepki verenlerin başında, *Yeni Sabah*'ın Başyazarı olan Hüseyin Cahit Yalçın gelmektedir. Yalçın, 31 Temmuz 1940 tarihli yazısında, "*Alman galibiyeti bugün asla bir realite değildir. Bir harp müteaddit safhaları ve muharebeleri ihtiva eder. Harbin nihai safhası ancak ortada muharip kalmadığı ve bir sulh yapılmadığı zaman taayyün eder. Harp henüz bitmeden Almanya'nın galibiyetini realite diye kabule nasıl imkan olur ki… Almanya'yı galip zannedenler dalalet içindedirler*" ifadelerini kullanarak, Nadi'nin büyük bir hata içinde olduğunu vurgulamıştır (Erer, 1965: 77-80).

Bu yazının ardından Nadi ve Cahit arasında birkaç gün sürecek kalem kavgası başlamıştır. Bu arada Yunus Nadi de gazetenin bir oldubittiye getirilip kapanmaması için durumu anlatmak üzere gittiğinde İnönü'den beklemediği bir tavırla karşılaşmış ve "*Ticari maksat uğruna siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem*" cevabını almıştır. Babası'nın uğradığı bu hakarete karşı Nadi, gazetenin üç ay kapalı kalmasına yol açan "*Gençlik sıhhattir*" yazısını yazmıştır. Bu son yazı karşısında İnönü, Yozgat'a gideceği sırada çevresindekilere, "*Bu adamlar benimle uğraşmak istiyor, kapatın şu gazeteyi*" (1979: 116-135) demesiyle gazete Matbuat Umum Müdürlüğünün tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından görülen lüzum üzerine Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi gereğince kapatılmıştır (BCA, 030.18.01.02/92.80.9). Gazetenin kapanmasında bir diğer etkeni Nadi ve Yalçın arasındaki kalem kavgası oluşturmaktadır. Çünkü bu tartışmalar, savaşın en hararetli günlerine tesadüf etmektedir. Bu mücadelenin daha çok uzayacağını ve Türk dış siyasetini tehlikeye sokacağını anlayan hükümet, *Cumhuriyet* gazetesini 3 ay süreyle kapatmak zorunda kalmıştır. *Yeni Sabah*'ın ise ceza almaması ilginçtir. Bu durumu Tekin Erer, şu şekilde belirtmektedir:

"Savaşta Türk Siyaseti müttefiklerin safında yer almıştı. Biz demokrasi cephesini tutuyorduk. Hâlbuki Yunus Nadi ve münavebe ile yazdıkları oğlu Nadir Nadi, Alman cephesini tutan tarzda neşriyat yapıyorlardı" (1965: 89).

Millî Şef otoritesi içinde af ve hoşgörü politikasına yer verilmemektedir. Demokratik hürriyetlerine yönelik adım atılmadığı gibi var olan baskı daha da arttırılmıştır. Demokratik adımların atılamamasına savaşın etkisinin olduğu kadar, tek parti hükümetinin hürriyet ve demokrasiye bir türlü yaklaşamaması da etki etmektedir. Bu durum gazeteler üzerindeki baskıyı arttırmakta ve yayın organları çeşitli bahanelerle iki de bir kapatılmıştır. Sürekli kapanan gazetelerden birini de *Tan* oluşturmaktadır. *Tan*'ın sürekli kapatılma nedenini, Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper'e sormaya giden Zekeriya Sertel, gazetesinin kapanıştaki keyfi uygulamadan yakındıktan sonra, "*Hem faşistlerin hem de komünistlerin çıkardığı gazeteler var. Onlara dokunulmadığı halde Tan'a neden musallat oluyorsunuz?"*

sorusuna karşılık gazetelerin sistemli bir şekilde kapatıldığını ortaya koyan şu cevabı almıştır:

> "*Bunda anlamayacak ne var ki. Bak ne faşistlerin ne de komünistlerin gazetelerine dokunuyorum. Bunun manası şu: Bekliyorum ki faşistler ve komünistler gazeteleri etrafında toplanıp kendilerini meydana versinler, sonra hem gazetelerini kapatacağım hem de kendilerini yakalatacağım*" (2001: 196).

Basınla ilgilenen tüm kurumların isteğini, basın organlarının verilen emirlere uyması oluşturmaktadır. Verilen emirlere uyulmadığı için gazeteler her an kapanabilmektedir. Bazı emirler ve direktiflerin, önceden verilmesinin yanında gelişen olaylara karşı yeni direktifler de verilmektedir. Gönderilen direktiflerin saati belli olmamakla birlikte uyulması mecburi tutulmakta, uyulmadığı takdirde 50. madde veya sıkıyönetim komutanlığı devreye girmektedir. Böyle bir durum ise 11 Mart 1941 tarihinde Perapalas Otel'inde meydana gelen ve Almanya Büyükelçisi Von Papen'e karşı gerçekleştirilen suikast girişiminde yaşanmıştır. Bu olayın büyütülmeden gazetelerde yer almasını isteyen hükümet, Sıkıyönetim Komutanlığı aracılığı ile gönderdiği telgrafta bomba olayının büyütülmeden verilmesini istemiştir. Fakat Sıkıyönetim Komutanlığı açıklamayı sabaha karşı göndermiştir. Bu nedenle çok sayıda gazete basılmıştır. Böyle olduğu için de çok sayıda gazete olayı büyüterek vermiştir. Baskılarını geç vakite kadar bekleten gazeteler ise, söz konusu telgraftan haberdar olma şansını yakaladıkları için, olayı iç sayfada ya küçük olarak vermiş ya da görmezden gelmişlerdir. Böylece ceza almaktan kurtulmuşlardır. Fakat sıkıyönetimden gelen direktiften önce baskılarını gerçekleştiren gazeteler ise 2 veya üç gün süren kapatma cezaları almıştır. *Yeni Sabah, Vatan, Hakikat* ve *Halk* gazeteleri üç gün, *Vakit, Tan, Son Posta*, Tasvir-i Efkâr, *Akşam* ve *Demokrat Politika* gazeteleri ikişer gün müddetçe Örfi İdare Komutanlığı tarafından kapatılmıştır (Kabacalı, 1990: 144-145, İkdam, Ulus, 13 Mart 1941).

Sıkıyönetim komutanlığı ülkede yaratacağı etkiler nedeni ile ekonomik haberlere de dikkat etmiştir. Basında bu konuda yayınlanan haberler önemsiz olmasa bile gazetelerin kapatılması kararına yol açmıştır. 1944 yılı boyunca Tan ve Vatan

gazetelerinin yolsuzluk, suiistimal, rüşvet konularındaki haberleri sıkıyönetim komutanlığının dikkatini çekmiştir. Ahmet Emin Yalman'ın Varlık Vergisiyle ilgili yazdığı yazı gazetenin kapanmasına neden olmuştur. Yalman'ın "*Verginin ortaya çıkarıldığı her tenkit ve itirazı küfür diye gösterecek haşin bir hava yaratıldığı, akıl ve hak ölçüleri bakımından hiçbir münakaşanın cereyan etmediği*" şeklindeki yazısı nedeniyle Vatan Gazetesi 30 Eylül 1944 tarihinde süresiz olarak kapatılmıştır.[75] Aynı şekilde hükümetin ihtar ve tavsiyelerine rağmen yurt içinde nifak tohumları ektiği ve vatandaşları birbiri aleyhinde tahrik eder mahiyette yazılar yazdığı ve yalan haber neşretmekte ısrarlı ve sistemli bir şekilde devam eden *Tan* gazetesi de 12 Ağustos 1944'te süresiz olarak kapatılmıştır.[76]

Savaş içinde Türk politikasını dengede tutmak zor bir süreci beraberinde getirmiştir. Hükümet içindeki görevli olanların tutum ve kişisel düşünceleri de denge politikasını zaman zaman zorlaştırmıştır. Özellikle 1940'da sıkıyönetimin ilan edilmesiyle birlikte Türk basınının merkezi olan İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Artunkal'ın kişisel yasaklarına sahne olmaktadır. O dönemde Türkiye'de sadece devlet radyosu olmasına rağmen AA'nın verdiği haberlerin dışında yayın yapılmasını yasaklaması, basın arasında şaşkınlık oluşturmuştur. Bununla da yetinmeyen Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Artunkal, gazetelerin cepheler arası kızgın çelişmelerde tarafları fazla sinirlendirecek tarzda başlık atmamaları için dış haberlerin tek sütundan daha büyük gösterilmesine izin vermemesi de belli yerlerdeki kişilerin otoriter bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Sıkıyönetim Komutanının kararları gelişen olaylara göre artmaktadır. Türk subay ve askerleriyle birlikte batan Refah Gemisi'nin halk arasında kötü tesir geliştirmemesi için konuyla ilgili yayın yapılması yasaklanmıştır. Ancak Gölcük'te Refah şehitleri namına denize çelenk atıldığı haberinin Ajansta ve radyoda yayınlanması üzerine haberi sayfalarına

---

[75] İstanbul'da münteşir *Vatan* gazetesinin son günlerdeki neşriyatında Varlık Vergisi mevzuu yeniden ele alınarak vatandaşları birbirleri aleyhine tahrik edici mahiyette yazılar görülmekle olduğundan mezkur gazetenin muvakkaten kapatılması, Matbuat Kanununun 50'inci maddesi hükmüne tevfikan, İcra Vekilleri Heyetince 30/9/1944 tarihinde kabul olunmuştur (BCA, 030.18.01.02/106.67.6).

[76] Kiraren (tekrar tekrar, tekrar suretiyle) vaki tavsiyelere ve ihtarlara rağmen yurt içinde tehlikeli nifak tohumları eken ve vatandaşları birbiri aleyhine tahrik eder mahiyette yazılar ve yalan haberler neşretmekte ısrarla ve sistemli bir surette devam eden Tan Gazetesinin muvakkaten kapatılması 1881 sayılı Matbuat Kanununun 50'nci maddesine tevfikan icra vekilleri Heyetince 12/8/1944 tarihinde kabul olunmuştur (BCA, 030.18.01.02/106.58.15).

taşıyan yayın organları kapatılmıştır. 6 gazeteyi birden kapatan komutan, söz konusu yayının AA'dan ve radyodan alındığını öğrenmesiyle birlikte yaverini çağırarak, bundan sonra radyodan İstanbul bölgesine yayın vermemesini istemiştir. Gazeteci Etem İzzet Benice'nin, "*Paşam bu haberi dün akşam radyoda verdi. Bütün memleket dinledi*" açıklaması üzerine, sıkıyönetim komutanının İstanbul bölgesinde Radyo yayınlarını da yasaklamak istemesi (Baban, 1970: 287-288) yasakların kişisel hırslardan kaynaklandığını göstermektedir.

Hükümetin genel siyasetine aykırı yayın yapan gazetelerin yanında yurtdışından Türkiye'ye gelen yayınlar da yasaklanmış, bazı yayınlar toplatılmıştır. C. Özelli tarafından yazıldığı ve İstanbul'da Tecelli Matbaasında basılan "*Asrın gailesi Yahudi*" adlı broşür zararlı yazıları taşıdığı görüldüğünden satışı Matbuat Kanunu'nun 51. Maddesi kapsamında Dahiliye Vekilliğinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6 Ocak 1939'da yasaklanmıştır (BCA, 030.18.01.02/85.111.12). Liyon'da Cizvit misyonerleri tarafından neşredilen *Armeniens, Peuple Tragique* adlı mecmuanın zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından Türkiye'ye sokulması ve satışı Matbuat Kanunu'nun 51. Maddesi gereğince İcra Vekilleri heyetince 9 Nisan 1939'da yasak edilmiştir (BCA, 030.18.01.02/86.30.18). Varşova'da çıkan *Yedi Yıldız*, Berlin'de çıkan *Delik v*e Paris'te çıkarılan *Kafkas Eli* adlı mecmualar da zararlı yazıları taşıdığı görüldüğünden toplattırılması ve memlekete sokulmaması Dahiliye Vekilliğinin teklifi üzerine Matbuat Kanunu'nun 51. Maddesine kapsamında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/87.55.3.). Aynı şekilde Berlin'de çıkan *Nowoje-Slovo Neveswort* adlı gazete de memleketin siyasetine dokunur zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması 13 İkincikanun 1941 tarihinde yasaklanmıştır (BCA, 030.18.01.02/93.122.20).

Hükümet ve basın ilişkileri açısından en önemli gelişmelerinden biri, Başbakan Saraçoğlu'nun isteği üzerine basının yürüttüğü muhalefetle ilgili hazırlanan rapordur. Komisyonun 4 Nisan 1944 tarihli raporunda son zamanlarda millî basın ve yayından beklenmeyecek ve Kemalist rejimi sarsacak nitelikte yayınların arttığına dikkat çekilerek bunun önlenmesi istenmiştir. Türk milletinin ve idarecilerinin birinci vazifelerinin rejimi basın vesair propaganda membalarından

gelebilecek fena tesirlere ve zararlara karşı korumak olduğu belirtilen raporda şu tedbirlere değinilmiştir:

> "*Hükümet, Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi'nin verdiği gazete ve mecmuaları kapatma salahiyetini rejimin esaslarına aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsamahasız kullanmalıdır. Hükümet tenkit altında devletin itibar ve otoritesine karşı tecavüzlerde bulunmasına da müsaade etmemelidir.*"

Komisyonun bu raporuna ilk tepki *Vatan* ve *Tan* gazetelerinden gelmiştir. *Vakit* ve *Ulus* gazeteleri ise raporu desteklemiştir (Gürkan, 1998: 60-61). Fakat bu rapora en muhalif kalan V*atan* gazetesi olmuştur. Tüm baskılara rağmen gazete muhalefette kalmayı sürdürmüştür. Vatan gazetesinin muhalefette kalmasını Metin Toker, şu şekilde değerlendirmektedir:

> "*Vatan'ın bu yayını tabii iktidar yönünden cevapsız kalmıyordu. Ancak iktidar, o vakte kadar alışılanın aksine, devrin meşhur 50. madde kılıcını artık çekmiyordu. 50. madde Basın Kanunu'nun en zorlu maddesiydi ve hükümete kapatma yetkisi veriyordu. Orkestra şefinin istemediği bir ses korodan çıktı mı, bu değnek akortsuz sesin sahibinin kafasına iniyordu. 1944'ün baharında o kanunda o madde de yürürlükteydi. Fakat tatbikatında bir gevşemeden faydalanarak adımlarını atıyordu. Yalman bir adım ilerliyordu. Duruyor sonucu bekliyordu. Tepki dişli olursa bir yeni adım deniyordu. Tekrar duruyor, tekrar duruyor, tekrar bekliyordu. Sopasız cevapları iktidar adına Ulus'un başyazarı Falih Rıfkı Atay veriyordu. Atay, hiç sempatik olmayan bir tonda yazıyordu. Bu yüzden Yalman-Atay polemiklerinde puvanları Yalman topluyor, hem Atay hem de adına konuştuğu iktidar sevimsizleşiyordu... Yalman beklediğini Atay'dan bulamasa da karşısına 50. maddenin değil de Atay'ın çıkmasından memnundu. Fakat bazen ölçüyü edemiyor ve birden bire ipi kopan demokles kılıcını ensesinde buluyordu"* (1970: 32-33).

Toker, zaman zaman Yalman'ın eleştirileri ve muhalefette olması nedeniyle Vatan gazetesinin uzun süre kapandığını şu şekilde belirtmiştir:

> "*Vatan koleksiyonlarını incelerken komik bir şaşkınlığa uğradım. Koleksiyon 26 Ağustos 1944'ten 23 Mart 1945'e atlıyordu. Önce bir cildin noksan olduğunu sandım. Onu aradım. Bulamadım. Sonradan fark ettim ki gazete bu kadar uzun bir süre için kapatılmıştır. 26 Ağustos 1944*

tarihli gazetedeki başyazının başlığı 'Demokrat Türkiye' idi. Herhalde o hoşa gitmemişti" (1970: 33).

Kapatmaların yanı sıra gazete ve dergi sahipleri, yazarları işkenceye de uğramıştır. İşkence görenlerden biri de Aziz Nesindir. 1946 yılında Sabahattin Ali ile birlikte Markopaşa adlı mizah gazetesini çıkaran Aziz Nesin, Emniyet Müdürlüğü'nde işkence görmüştür. 16 Aralık 1946'da polis gazeteyi basar, gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürü olan Sabahattin Ali'yi tutuklar ve hakkında dava açar. Gazete, Örfi İdare Komutanlığı tarafından toplattırılır ve aralarında Aziz Nesin'in de olduğu 40-50 kişi gözaltına alınır. Nesin, gözaltına alındıktan sonra yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

"İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir, odasına girer girmez,
– 'Sen misin Aziz Nesin' diye sordu?...
Ahmet Demir'e yaklaştım ve,
– 'Evet, benim!' Dedim.
Söz ağzımdan çıkar çıkmaz yüzümde müthiş bir şamar şakladı. Ne olduğumu, neye uğradığımı şaşırdım. Bu tokadın arkasından Ahmet Demir;
– Ulan it, sen misin o, vatanı satacak olan? Diye bağırdı…
Ondan sonra sille, tokat, tekme girişti. Demek ki ben, Emniyet Müdürlüğü'ne gelmiştim ve bu zat da Emniyet Müdürü idi. Kolu mu yoruldu, sakinleşti mi bilmiyorum, yaşamımda duymadığım küfürleri de savurduktan sonra,
– Götürün! Diye bağırdı…
Kümes gibi bir kapıyı açıp, beni içeri ittiler… Ne oluyordu bütün bunlar? Böyle bir muameleye karşılaşacak, suç diye bir şey yapmamıştım… Tam 17 gün, bu ve daha ağır koşullar altında kaldım. 6 gün ne ekmek ne su verdiler. Bizzat Ahmet Demir gece yarılarına dek, kimileyin gece yarısından sonra, tehdit ederek sorular sordu… Bir takım isimler soruyordu, hiçbirini tanımıyordum. Zaten ben de isim belleği azdır… Ben 'bilmiyorum' dedikçe tehditler artıyordu. 17 gün sonra salıverdiler. Hâlâ ne için tutuklarını bilmiyorum, galiba onlar da bilmiyor. O tarihten sonra iflah olmadım. Sürekli, takip, baskı, şiddet, mahkeme, hapis, sürgün…" (Aktaran: Bali, 2011: 79-81).

Benzer tutuklamalar ve işkenceler devam etmiştir. CHP ve Millî Şef karşıtı olan hem sağ hem de sol yayınlara karşı, baskı ve yıldırma politikaları sürmüştür.

3.8.1. Kapanan Gazetelerin Sıkıntıları ve Tekrar Açılmaları

"*Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi gereğince Bakanlar Kurulu Kararıyla… müddetle kapatılmıştır*" ibaresi gazetelerin ölüm fermanını oluşturmuştur. Çünkü gazetelerin kapanması bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. 1-2 günlük kapatma cezalarının yanında, bir ay veya birkaç yıl sürecek kapatma cezalarının da verilmesi nedeniyle, tek gelir kaynakları gazete olan gazete sahiplerini ve çalışanlarını zor durumda kalmıştır. Gazetenin kapalı olduğu süre içinde yaşanan ekonomik sıkıntılar gazete patronları yanında çalışanları da olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik olumsuzlukların dışında savaşın getirdiği önemli olayların kapalı kaldığı süre içinde gazetede yer almaması, ileriye dönük olarak kapanan gazetenin tiraj kaybına yol açmıştır. Gazete tekrar yayın hayatına başlasa bile uzun süre çıkmadığı için düşen satış oranı, ekonomik sorunların devam etmesine neden olmuştur.

6 Mayıs 1939 tarihinde devletin genel siyasetine zarar verecek neşriyattan dolayı bir ay müddetle kapatılan *Akşam* gazetesi (BCA, 030.18.01.02/86.39.17) çalışanları, Başbakan Refik Saydam ve Dahiliye Vekili Faik Öztrak'a 7 Mayıs 1939'da telgraf çekerek zor şartlar içinde bulunduklarını belirterek, gazetenin tekrar açılmasını istemişlerdir:

> "*Biz Akşam Gazetesinin muharrir, fotoğrafçı, idareci, mürettip, klişeci, makinist, hademe ve müvezzileri müessesemizin kaza neticesi uğradığı felaketin asgari derecede az sürmesini ailelerimizin maişeti bir kararınıza bağlı olduğunu bildiğimiz için zatı devletlerinden derin hürmetlerimizle rica eder çoluk çocuğumuza müjde yerine geçecek olan af haberinizi bekleriz*" (BCA, 030.01.00/131.846.2).

Aynı şekilde gazete yetkilileri de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başvekil Refik Saydam'a çektikleri telgraflarda kapanma cezasına neden olan söz konusu haberin yanlışlıkla yayınlandığı belirtilmektedir. Kazım Şinasi Dersan, İnönü ve Saydam'a gönderdiği telgrafta *Akşam* gazetesinin Millî Şef'in tuttuğu yoldan ayrılmaksızın yürüdüğünü ve hükümetin her meseledeki tebliğlerine riayet etmeye büyük önem gösterdiğini belirttikten sonra söz konusu hatanın manevi cezasını

hissettiklerini ifade ederek 21 yıllık *Akşam* gazetesinin ve çalışanlarının daha fazla mağdur olmaması için cezanın bir an önce kaldırılması isteğinde bulunmuştur

> "*20 seneden beri intişar eden Akşam Gazetesi vatan ve milletin iyi ve fena günlerinde daimi surette hadimi olmaya çalışmış İsmet İnönü'nün tuttuğu yoldan asla ayrılmaksızın yürümüştür. Hükümetin her meseledeki tebliğlerine riayet etmekten bir lahza ayrılmayan gerek dâhili gerek harici siyasetimizi işkâl edecek en ufak bir hareketten her an çekinmiş olan Akşam'ın dünkü Heyeti Vekile kararı ile kapatılmasından dolayı çok derin bir elem duyduğumuzu mahcubiyetle arz eylerim. Uzun intişar hayatımızda vuku gelen bu kazanın manevi cezası zaten bizi ezmektedir. Binaenaleyh hayatının temizliği zatı devletlerince malum bulunan müessesemizin ve meişetini müessesemizin faaliyetiyle temin eden yüzlerce ailenin uzun sürecek maddi bir mücazatla ezilmemesini gerek Cenevre de bulunan Necmeddin Sadak gerek kendi namına rica ederken şu erbabı muhaffife ile himaye ve vikayenize sığınırız. Gazetemizle aynı günde diğer refiklerimizin de sütunlarına geçen mevzubahis haber 20 Nisan tarihinde de başka bir Türk gazetesinin birinci sayfasında intişar etmiş ve o vakit hiçbir ihtara sebebiyet vermemiştir. Gece geç vakit ikinci defa tekiden bildirdiğini gördüğü için muvazzaf arkadaşlarımız tebligat yapılmamış olmasından cesaret bularak bunu neşretmişlerdir. İstikbaldeki daha dakik ve gayretli hizmetlerimizle bu fena notu sildireceğimizi ümit eder cezamızın altından kalkınmayacak kahredici bir darbe almamasını muhterem ellerinizi öperek istirhama ictisar eylerim*" (BCA, 030.01.00/131.846.2).

Muharrem Feyzi Togay imzasıyla Bulgaristan hakkında çıkan yazıların hükümetin dostane münasebetler idame etmekte olduğu devletlerle olan siyasetine aykırı olduğu gerekçesiyle 30 Eylül 1944'te Bakanlar Kurulu kararıyla muvakkaten kapatılması (BCA, 030.18.01.02/106.67.5) sonucu *Tasvir-i Efk*âr gazetesi sahibi Ziyad Ebüziyya da "*Ulu ve Aziz Şefim*" hitabıyla Millî Şef'e 30 Aralık 1939 tarihinde gönderdiği mektupta cezasının affını istemektedir. Gazetenin kapalı kaldığı süre içinde maddi olmaktan çok manevi üzüntü içinde olduğunu dile getiren Ebüzziya, çocukluğundan itibaren Millî Şef'in kahramanlıklarını dinleyerek büyüdüğünü, bugüne kadar CHP'nin ana prensipleri içinde hareket etme gayreti içinde olduğunu bu sebeple bilerek hükümetin dış siyasetine zarar verecek bir yazı neşretmeyeceğini bildirmektedir. Millî Şef'e karşı derin üzüntü içinde olduğunu ve hastalandığını yazan Ebüzziya, yaptığı hatanın gençliğine verilerek gazetenin tekrar açılmasını istemektedir:

"*Sahibi ve genel idarecisi bulunduğum Tasvir-i Efkâr gazetesinin Vekiller Heyeti tarafından muvakkat kaydıyla kapatılması üzerine yüksek ıttılaınıza bazı noktaları arz etmeme müsaade buyurmanızı dilerim. Gazetenin tatil müddeti uzadıkça artan derin bir üzüntü içinde bulunuyorum. Bu teessürün sebepleri maddi olmaktan çok fazla manevidir. Henüz gencim ve meslek hayatına yeni atıldım. Büyük inkılâbımızın taze havası içinde ve tamamı ile Türk okullarında yetiştiğim için, idaresini elime aldığım Tasvir-i Efkâr gazetesine öteden beri isnat edilen ric'i temayüllerin artık hiç varit olmadığını ispat edecek tarzda, mensubu bulunduğum CHP'nin bütün ana fikir ve mefhumlarından zerre kadar eğrilmeyen bir yönde çalışmağa azmetmiştim. Buna rağmen Tasvir-i Efkâr'ın eski muhafazakâr şöhretini tamamıyla silmek kolay, hatta mümkün olamadı. Ailemden ve içinde yetiştiğim kültür çevresinden tamamıyla millî bir terbiye aldığım için memleketimin en küçük menfaatini göz bebeğim gibi korumağa bütün kuvvetimle çalıştığım halde gazeteme isnat edilen yabancı zihniyetin de asla varit olmadığını ispata uğraştım, Ankara'ya her fırsatta ve davet edildiğim zamanlarda da koşarak Tasviri Efkâr'ın siyasi veçhesi hakkında ne düşündüklerini Sayın Başvekil ve Hariciye Vekillerimizden, Basın ve Yayın Umum. Müdürümüzden sık sık sorarak Devletin dış politikasıyla gazetemin siyasi yazıları arasında en küçük bir fark kalmamasına sağlamağa çalıştım. Yüksek makamlar neşriyatımızı hemen hemen umumiyetle tasvip eylediklerini bildirmişler, bazı hallerde de kıymetli irşatlarda bulunmuşlardır. Hatta dünya olayları karşısında gazetelerimiz arasındaki tefsir ve telakki farklarından devletin faydalandığını hem hususî, hem de bütün gazete mümessilleri arasında aleni olarak tekrar eylemişlerdir. Bütün gayretimi devletin iç ve dış politikasının ana çizgilerinden ayrılmamağa, sarf ettiğim halde, gazetenin gittikçe uzayan tatili bunun aksine uyanan kanaatimi her gün biraz daha kuvvetlendirmektedir. Beni şimdi yattığım hasta yatağında, hastalığın verdiği ıstıraplar arasında üzen başlıca nokta budur, Yüce ve Sevgili Şefim. Çocukluğumdan beri şeref ve zafer menkıbeleriniz içinde büyüdüm. Ailemde ve bende kahraman adınızın aldığı yer, her kıymet hizasının çok üstündedir. Şimdiye kadar Yüce Huzurda bulunmak şerefine nail olamadım. Yüksek teveccühünüzden mahrum olmağa devam etmek korkusuyla böyle bir şerefi elde etmeğe çalışmak cesaretini de kazanamadım. Bu satırları bile çekinerek yazdığımı itiraf ederim. Aylardan beri süren hastalığım, hiç olmazsa bu mektubu Sayın Bay Kemal Gedeleç'e kendi elimle sunmak isteğimin gerçekleşmesine de imkân bırakmadı. Aziz yurdumuzda baba şefkatinin örneği olduğunuzu gösteren canlı eserlerinizle bütün Türk Gençliği gurur duyduğu için, bu cesaretimi ve şimdiye kadar işlenmiş kusurlarımı gençliğime bağışlayacağınız ümidiyle ellerinizden öperim. Tasviri Efkâr'ın yüce ilhamlarınızı ve devletin bütün iç ve dış politika istikametlerini kusursuz bir duyarlık ve incelikle takibe hazır olduğunu temin için bu satırları aynı zamanda bütün yazı arkadaşlarım adına, tam bir vicdan taahhüdünün*

ifadesi halinde huzurunuza arz ediyorum. Ulvi kefaletinizle cezamızın sona erdirilmesini rica ederek ellerinizden tekrar öpmeme yüksek müsaadenizi dilerim" (BCA, 030.10.00/85.562.6).

Her ne kadar Ziyad Ebüzziya, maddi olmaktan çok manevi üzüntü duyduğunu ifade etse de mektubu incelendiğinde gazetesinin ekonomik olarak zor bir durumda olduğu görülmektedir. Gazetesinin açılması için sürekli olarak Millî Şef'i öven kelimeler kullanan ve mektubu çalışma arkadaşları adına da yazmış olduğunu belirtmesi ekonomik olarak zor durumda kalmış gazetenin biran önce açılması ileri gelmektedir. Ayrıca gelişen dış olaylara karşı hükümetin politikaları doğrultusunda *Tasvir-i Efkâr*'ın seyirci kalmaması gerektiğini de yazması gazetenin gelişen olaylar karşısında diğer gazetelerden geri kalmaması ve buna bağlı olarak tiraj kaybı yaşamamak istemesi oluşturmaktadır.

1944 yılında çeşitli sebeplerle süresiz olarak gazeteleri kapanan *Vatan* gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman, *Tan* gazetesi sahibi Zekeriya Sertel, *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sahibi Ziyad Ebuzziya[77], İsmet İnönü'ye çektikleri telgrafta kapandıkları süre içinde gazetelerin her yönden büyük bir sıkıntı ve ıstıraba uğradıklarını belirtmişlerdir. Kapatılmış olan gazetelerin tekrar neşrine izin verilmesi için 16 Mart 1945 tarihinde Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Ziyad Ebüziyya'nın Millî Şef'e çektikleri telgraf şöyledir:

"*Bakan Kurulunun kararıyla gazetelerimizin muvakkat kaydıyla katıldığı tarihten beri altı ve yedi ay geçmiştir. Tatil müddetini bu derece uzamış*

[77] Süresiz olarak Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılan *Vatan, Tan* ve *Tasvir-i Efkâr*'ın kapatma kararları şöyledir: "Kiraren vaki tavsiyelere ve ihtarlara rağmen yurt içinde tehlikeli nifak tohumları eken ve vatandaşları birbiri aleyhine tahrik eder mahiyette yazılar ve yalan haberler neşretmekte ısrarla ve sistemli bir surette devam eden *Tan* gazetesinin muvakkaten kapatılması 1881 sayılı Matbuat Kanununun 50'nci maddesine tevfikan icra vekilleri Heyetince 12/8/1944 tarihinde kabul olunmuştur (BCA, 030.18.01.02/106.58.15). İstanbul'da münteşir *Vatan* gazetesinin son günlerdeki neşriyatında Varlık Vergisi mevzuu yeniden ele alınarak vatandaşları birbirleri aleyhine tahrik edici mahiyette yazılar görülmekle olduğundan mezkur gazetenin muvakkaten kapatılması, Matbuat Kanununun 50'inci maddesi hükmüne tevfikan, İcra Vekilleri Heyetince 30/9/1944 tarihinde kabul olunmuştur (BCA, 030.18.01.02/106.67.6). İstanbul'da İntişar eden *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde Muharrem Feyzi Togay imzasıyla son günlerde Bulgaristan hakkında çıkan yazılar cumhuriyet hükümetinin dostane münasebetler idame etmekte olduğu devletlerle olan siyasetine aykırı ve umumiyetle tahrikamız görüldüğünden mezkur gazetenin muvakkaten kapatılması, Matbuat Kanununun 50'inci maddesi hükmüne tevfikan, İcra Vekilleri Heyetince 30/9/1944 tarihinde kabul olunmuştur (BCA, 030.18.01.02/106.67.5).

bulunması uzun senelerin emeğiyle kurulmuş bulunan müesseselerimizi büyük bir sıkıntı ve ıstıraba uğratmaktadır. Siz yüce ve Sayın Devlet Reisimiz bu hâlla ilgilenmenizi ve bize destek olmanızı en derin saygı ve sevgilerimizle dileriz" (BCA, 030.10.00/85.562.9).

Kapanan gazetelerin sahiplerinin ve çalışanlarının gönderdiği telgraf ve mektuplarda ortak noktayı, İnönü'nün şahsında yazılan güzel sözler oluşturmaktadır. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sahibi Ziyad Ebüzziya'nın "*Ulu ve Aziz Şefim*" sözüyle başlayan mektubu, kapatılan *Akşam* gazetesi yetkilileri ve çalışanlarının gönderdikleri telgraflarda İsmet İnönü'nün tuttuğu yoldan asla ayrılmadıklarını belirtmeleri ve "*ellerinizden öperiz*" ifadeleri, Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Ziyad Ebüzziya'nın birlikte gönderdikleri telgrafta, "*Yüce ve Sayın Devlet Reisimiz*" hitaplarını kullanmaları gazetelerinin tekrar yayın hayatına başlamasında tek etkili gücün İnönü'nün olduğunu göstermektedir. Nitekim İnönü'de kendisine gelen bu tür telgrafları, gereğinin yapılması için ilgili kurumlara havale etmiştir. *Akşam* gazetesi hakkında gerekli işlemin yapılması için gönderilen telgrafı için Başbakan Refik Saydam'a, *Tasvir-i Efkâr* hakkında gerekli işlemin yapması için gönderilen mektubu ve aynı şekilde Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel ve Ziyad Ebüzziya'nın gönderdiği telgrafı Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na havale etmiştir.

İnönü'nün girişimleri sonucunda gazeteler tekrar açılmaya başlamıştır. 6 Mayıs 1939'da kapanan Akşam, 6 gün sonra 12 Mayıs 1939'da tekrar yayın hayatına başlamıştır (BCA, 030.10.1.2/86.41.17). 22 Mart 1945'te *Tasvir-i Efkâr* (BCA, 030.18.1.2/107.106.12) ve söz konusu telgrafın gönderilmesinden üç gün sonra 22 Mart 1945'te *Tan, Vatan* ve *Tasvir-i Efkâr* yeniden yayınlanmaya başlamıştır[78]

*Yurt ve Düny*a Dergisi İmtiyaz Sahibi Pertev Boratav da Başvekalete yazdığı yazıda dergisinin tekrar açılmasını talep etmektedir. İlgili talep yazısında daha önce

[78] 12 Ağustos 1944 tarihli ve 3/1371 sayılı kararla geçici olarak kapatılmış olan *Tan* gazetesinin yeniden çıkarılmasına izin verilmesi Bakanlar Kurulunca 22 Mart 1945 tarihinde kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.1.2/107.106.10). 30 Eylül 1944 tarihli ve 3/1542 sayılı kararla geçici olarak kapatılmış olan Vatan Gazetesi'nin yeniden çıkarılmasına izin verilmesi Bakanlar Kurulunca 22 Mart 1945 tarihinde kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.1.2/107.106.11). 30 Eylül 1944 tarihli ve 3/1541 sayılı kararla geçici olarak kapatılmış olan *Tasvir-i Ef*kâr gazetesinin yeniden çıkarılmasına izin verilmesi Bakanlar Kurulunca 22 Mart 1945 tarihinde kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.1.2/107.106.10).

birkaç defa Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne başvurmasına rağmen derginin tekrar yayınlanması için gerekli izni alamadığını, bu nedenle son olarak Başvekalete yazı yazma gereği duyduğunu kaydeden Boratav'ın söz konusu mektubu öyledir:

> *"Yurt ve Dünya dergisinin kapatıldığı tarihten bu yana, geçen on beş aylık müddet zarfında ağır siyasi ithamlarla kapatılmış olan gazetelerin dahi çıkarılmasına izin verildiği halde, Türk demokrasisinin fikir ve sanat yolunda gelişmesine yardım etmek amacıyla çalışan dergimizin gerek efkârı umumiye, gerek kanun karşısında hâlâ cezalı olarak kalması, bizim için çok ağır ve bazı medeni haklarımızı zedeleyen bir durumdur. Yurt ve Dünya dergisinin tekrar çıkarılması hususunda Bakanlar Kurulunca gereken muamelenin yapılarak bu duruma son verilmesine emir ve müsaadelerini saygılarımla dilerim"* (BCA, 030.10.00/86.572.9).

Başvekil Saraçoğlu, *Yurt ve Dünya* Dergisi İmtiyaz Sahibi Pertev Boratav'ın talep yazısını "zata mahsus" olarak Basın Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin'e göndermiştir. Basın Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin, Boratav'a gönderdiği yazıda derginin bir kaç defa kapandığının göz önüne tutularak tekrar çıkmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. İlkinin yazısı şöyledir:

> "*Bakanlar Kurulu kararıyla muvakkaten kapatılmış bulunan Yurt ve Dünya dergisinin tekrar yayınlanması hakkında Başbakanlık yüksek katına sunulan 4.9.1945 tarihli dilekçeniz Umun Müdürlüğümüze havale edilmiştir. Evvelce 2.8.945 4379/5003, 3.9.1945 4995/5792 gün ve sayılı yazılarla da bildirildiği üzere, mecmuanızın tekrar yayınlanması hususunda yapılacak bir muamele bulunmadığını beyan ederim*" (BCA, 030.10.00/86.572.9).

1944 baskınının ardından[79] süresiz olarak kapatılan *Tan* gazetesinin maddi ve manevi gerilediğini ileri sürerek gazetenin ortaklardan Halil Lütfü Dördüncü, yeniden yayınlanması için izin istemiştir. Noter onaylı Gazetecilik ve Neşriyat Türk Limited Şirketi'nin kararını da Basın Yayın Umum Müdürü'ne sunan Halil Lütfü Dördüncü, kararla birlikte şirketin gazeteyle hiçbir alakasının kalmadığını ve gazetenin tüm yayın haklarının kendinde olduğunu belirterek, şunları kaydetmiştir:

[79] Söz konusu olay 4. Bölümde ayrıntılı şekilde anlatılacağı için burada alınmasına gerek duyulmamıştır.

> “*Her şeyden önce maddî ve manevî bakımlardan gazetenin gerilememesi ve bu maksatla dair bir an evvel neşrine müsaade buyrulması halinde mümkündür. Bu sebeple vuku bulacak esaslı değişiklikleri ve yeni sahibinin hususi durumunu göz önünde tutarak gazeteye verilmiş bulunan cezanın kafi görülmesini ve gazeteyi bir an evvel çıkaramamak neticesinde tahassül edebilecek ve şahsen deruhte etmeye imkan bulunamayacak zararların önlenmesini Yüksek takdirlerine arz ve bu şartlar altında neşriyata başlanılmasına müsaade buyrulmasını üstün saygılarımla rica ederim*” (BCA, 030.10.00/85.561.21).

Tan’ın tekrar yayınlanması için Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in 5 Eylül 1944 tarihinde Başbakan’a gönderdiği yazı ise olumsuzdur. Sarper’in gönderdiği yazının altına “Başvekile arz edildi, muvafık görmediler” notu düşülerek, gazetenin Halil Lütfü Dördüncü tarafından tekrar yayınlanmasına izin verilmemiştir (BCA, 030.10.00/85.561.21). Gazetenin tüm imtiyaz haklarının Halil Lütfü Dördüncü’ye geçmesine rağmen gazetenin tekrar çıkmasına izin verilmemesinin en büyük nedenlerinin başında *Tan*’ın sosyalizm yanlısı bir gazete olması gelmektedir. İleride anlatılacağı gibi gazete savaşın bitmesine yakın bir süre içinde sosyalist yanlısı yayınları susturmak için planlanmış bir olayın neticesinde kapatılmıştır. Böyle olduğu için de sosyalizme karşı mücadele edilen bir dönemde *Tan*’ın tekrar açılması ülke içinde yeni tartışmalar açacağı muhtemel gözüktüğünden, hükümet tarafından gazetenin açılmasına müsaade edilmemiştir.

Diğer yandan Matbuat Umum Müdürlüğü’nün girişimleri ile de gazetelerin yeniden açılması sağlanmıştır. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in 14 Eylül 1944 tarih ve 8487/6676 sayılı yazıyla İcra Vekilleri Heyeti kararıyla muvakkaten kapatılmış olan *Cumhuriyet* gazetesinin 23 Eylül 1944 tarihinden itibaren yayına devam edebilmesi için Başbakan’ın onayını istemesi (BCA, 030.10.00/85.561.22) yayınların ceza sürelerinin belirlenmesinde etken olduğuna işaret etmektedir.

Gazetelerin kapanması yazar kadrolarını da etkilemiştir. Geçinmek zorunda kalan yazarlar, uzun süre ücret alamadıkları için başka gazatelere geçmiştir. Peyami Safa da bunlardan biridir. Uzun yıllar Cumhuriyet’te yazan Peyami Safa, gazetenin Millî Şef’in emri ile 3 ay kapalı kaldığı (11 Ağustos-8 Kasım 1940) dönemde maddi sıkıntılar nedeniyle ayrılmak zorunda kalmıştır. Ayrılmasının en önemli sebebi

şüphesiz ailesini geçindirmek durumunda olmasıdır. Ayrıca, gazete kapanmadan önce de Safa, geçinmek için müstehar isimle Tasvir'de yazmıştır. Bu durumu Nadir Nadi bildiği halde sessiz kalmıştır. Sessiz kalmasınında döneminin önemli bir yazarı olmasının yanında, ekonomik olarak zor durumda bırakmamak düşüncesi etkili olmuştur. Bu durumu Nadir Nadi, şöyle aktarmıştır:

> "Son olarak Peyami Safa bizi bıraktı, Tasvir'e geçti. Onun hem çıkmayan Cumhuriyet'ten aylığını muntazam aldığını, hem de takma bir adla hergün Tasvir'e paralı yazılar yazdığını biliyor, fakat ses çıkarmıyordum. Meslek ahlakına sığmayan davranışı onu daha da rahatsız etmiş olacak ki, bir gün mahzun bir çehre ile odama girdi. Sesine dokunaklı bir ton vererek kararını açıkladı. Cumhuriyet kapanalı üç ay olmuştu. Ne zaman açılacağı da bilinmiyordu. Oysa kendisi bir aile babası idi. Geçindirmek zorunda bulunduğu insanlar vardı. Cumhuriyet'e daha fazla yük olmak istemediği için, aybaşında bizimle ilgisini kesecekti. Bu hal dostluğumuzun devamına engel olmamalı idi. Kararında ona hak verdim, başarılar diledim. El sıkıştık, ayrıldık" (Aktaran: Karaca, 1994: 117-118).

Tüm bu baskı dönemi içinde gazetelerin sık sık kapatılması, hükümet ve matbuat üzerinde Millî Şef'in gücüne bir kez daha işaret etmektedir. İnönü, Çankaya'da Gazeteci Cihat Baban'la yaptığı söyleşi de, "*Tek parti idaresiydi ama her köşede benim mevcudiyetimden haberdar olmadığım irili ufaklı binlerce Millî Şef türemişti. Sistemin murakabe kabul etmemesi yüzünden bunlar halka zulmediyorlardı. Etraftaki halkayı kırıp ben de bütün bu olaylara nüfuz edemiyordum. Etmekte mümkün değildi…*" açıklamalarına rağmen kendisine gönderilen yazıları ilgili birimlere iletmesi ve gazetelerin birkaç gün içinde tekrar açılması, Tek Parti döneminde İnönü'nün devlet içinde önemli bir güç sahibi olduğunu açıkça göstermektedir. Eğer İnönü'nün dediği gibi "*olaylara müdahale edemeyecek güce sahip olmasa*" idi Bakanlar Kurulu tarafından kapatılan gazetelerin tekrar açılması söz konusu bile olmazdı. Ayrıca 1940 yılında *Cumhuriyet* gazetesini de bir sözüyle kapatması (Nadi, 1976: 131) İnönü'nün yukarıdaki açıklamalarının doğruluğunu da ortadan kaldırmaktadır. Diğer yandan gazetelerin sık sık kapatılıp açılması CHP'nin yayın organları dışındaki diğer yayınlar tarafından antidemokratik uygulamalar olarak karışlanması dolayısıyla DP'nin kuruluşundan itibaren muhalif basın artmaya başlamıştır.

3.8.2. Savaş Yıllarında Millîyetçi Yayınlar

Savaş yıllarında Millîyetçi yayınlar 1942'den itibaren baskı altına alınmaya başlamıştır. 1939'dan itibaren savaşın Nazist Almanya lehine ilerlemesiyle Millîyetçi yayınlara karşı hoşgörülü bir tutum izleyen hükümet, savaşın demokrasi yönünü temsil eden müttefiklerin lehine doğru ilerlemesiyle Millîyetçi yayınlara karşı daha baskıcı bir tutum içine girmiştir (Yavuz, 2006: 317).

1941 yılında Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması ile Millîyetçi yayınlar desteklenmeye başlamıştır. Çünkü Orta Asya'da sadece Almanya'nın değil Türkiye'nin de çıkarı bulunmaktadır. Bu durumu kendi avantajına kullanmak isteyen Almanya, Türkiye'deki Turancılık hareketini Türk Hükümetini Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa etkin olarak katılmaya yanaştırmak için kullanmaya çalışmıştır (Glasneck, 1976: 195; Vural, 2009: 41). Bu hedefini gerçekleştirmek için Turancılık Hareketi irtibat bürosu kuran ve başına Nuri Killıgil'i getiren Almanya, Von Papen aracılığı ile de Türkiye'de Pantürkizm[80] hareketi başlatmıştır. Papen'in öncülüğünde kurulan Bakü petrol yatakları ile Azerbaycan'ın İran'daki bir bölümünün Türkiye'ye bağlanması için propaganda yapmak için İstanbul'da bir komisyon da kurulmuştur. Komisyonda ise İstanbul Milletvekili Şükrü Yenibahçe, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri paşa, tanınmış Turancılardan Zeki Velidi Togan, Kırım Tatar Sığınaklarının Temsilcisi Ahmet Cafer, en tanınmış Turancı dergilerden Bozkurt'un sahibi Oğuz Türkan ve daha birçok Turancı Türk Gençliğini savaşa hazırlamak için 1941-1944 yılları arasında Alman gizli servislerinin parası ile ve Alman üslubu içinde sınırsız bir şekilde şoven propaganda yürütmeye başlamışlardır. Tüm bu girişimlerde 1941

[80] Dönem içinde kullanılan ırkçılık, Türkçülük ve Turancılık birbirleriyle çok sıkı bağları olan ve direkt Millîyetçilikle ilgili kavramları ifade etmektedir. Türkçülük akımı ise II. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmış bir kavram olmamakla birlikte Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Çarlık Rusya'sından Türkiye'ye kaçan Resulzade Emin, Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Yusuf Akçora, Ahmet Ağaoğlu Turan idealini gerçekleştirmek için yola çıkmışlardır (Sertel, 1987:194). İlerleyen zaman içinde ortaya çıkan Pantürkizm hareketi, Türk'ün kendisini, yurdunu, tarihini, müziğini, şiir ve edebiyatını benimsemektedir. II. Dünya Savaşı içinde etkisini giderek arttıran Pantürkizm akımı içinde Türkçü, Türk'ün ve Türklüğün kurtuluş ve birliğini daima göz önünde tutarak, maddi ve manevi olarak yükselmesini iş ve prensip edinen kimse olarak tanımlanmaktadır. Bundan dolayı da her Türk Türkçü ve her Türkçü Millîyetçi olarak belirtilmektedir. Pantürkçülük, Türk ulusçuluğuyla birlikte ortaya çıkan bir düşünceyi yansıtması bakımından aydınlar tarafından kullanılan bir propaganda malzemesi olarak kullanılmaktadır. Pantürkizm temel amacı, Hazar Denizi ve Aral Gölünü içine alan bir Turan devletini kurmaktır (Atabay, 2005: 224-228).

yılı içinde hükümetin gözü önünde olmaktadır. Diğer yandan ise İsmet Paşa yönetimindeki hükümet ise Turancılığı kendi içinde reddeden tavrını sürdürmektedir. Bunun yanında hükümet Sovyetlere karşı Almanların kesin sonuç kazanamadığını gördükçe savaşla ilgili herhangi bir açıklama yapmaktan da kaçınmaktadır. Diğer taraftan Almanların Sovyetleri yenebileceği ihtimali de göz önünde bulundurulmakta ve ilgili komitelerle irtibata geçilmektedir (Glasneck, 1976: 194-212). Almanya'nın Sovyetlere saldırmasından önce küçük bir seçkinci hareket olan Pantürkizm hareketi yeni bir safhaya girmiştir. Pantürkizm ideallerinin Sovyetlerin yenilmesi takdirde gerçekleşebileceği umudu doğmuştur. Bu umudu ise Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni yenip parçalaması halinde burada yaşayan Türk kökenlilerin oluşturacağı ve görünüşte bağımsız dolaylı olarak Türkiye'ye bağlı devletlerin kurulacak olması düşüncesi oluşturmaktadır (Güvenir, 1991: 165).

Millî Şef İnönü de ihtiyatlı yapısı itibariyle durumun içerdiği tehlikeyi yakından hissetmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin sınırları dışında hiçbir toprak talebi olmadığını sık sık dile getirmektedir (Deringil, 2007:160). Çünkü Türk devletlerini, Türk bayrağı altında toplamak dönem içinde hayalden başka hiçbir açıklaması bulunmamaktadır. Bu bir hayal olduğu kadar emperyalist bir nitelik taşıyan akımı da temsil etmektedir. Yeni kurulan Türkiye'yi böyle bir maceraya sürüklemek ise Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi ülkeyi yıkılışa götürmekten başka bir anlam ifade etmemektedir (Sertel, 1987:194).

Millî Şef'in açıklamalarına karşılık ilk etapta Sovyetlere karşı Alman kuvvetlerinin başarısı büyük heyecan oluşturmuştur. Almanların bu başarası Türkiye içindeki önemli kişileri de etkilemektedir. Alman Büyükelçisi Von Papen'in Almanya'ya gönderdiği bir raporda Harp Okulu Komutanı General Ali Fuat Erden'in Kafkasya'da Türk halklarının yaşadığı bölgelerde bir dizi Türk tampon devletlerinin kurulması yönünde görüş bildirdiğini yazmaktadır. Aynı şekilde Alman Dışişleri Doğu Masa Sorumlusu Weizsacker de Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin kendisini ziyaretinde Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Turan devleti kurulması teklifini söylediğini belirtmektedir. Türk yetkililerinin bu açıklamaları,bireysel olmaktadır. Nitekim Gerede, Alman Dışişleri Bakanı

Ribbentrop'la görüşmesinde kesin olarak hükümetin sınırları dışında herhangi bir beklentisinin olmadığını en azından bunun resmi hükümet çizgisini oluşturduğunu aktarması Turancılık düşüncesinin devlet tarafından desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Turancı fikirlerin başında gelen isimlerden olan Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'nın, Almanlar ile görüşmesinde İsmet Paşa'nın hayatta kaldığı sürece Turancılık idealinin gerçekleşmeyeceği yönündeki açıklamaları da dönem içinde Turancıların Almanların Rusları yeneceğine kesin olarak kendilerini inandırdıklarını göstermektedir. Almanların Nuri Paşa'yı çok fazla dikkate almaması neticesinde İnönü'ye karşı bir suikast girişimi yaşanmazken, İnönü'nün her türlü maceracılığa ve yayılmacılığa karşı kesin tavrı Turancılık hareketinin bu dönemdeki Türk dış politikasında etkinlik kazanmasına neden olmuştur (Deringil, 2007: 160-165).

Hükümetin kesin olarak Turancılık fikri olmamasına rağmen Almanların propagandasından etkilenen Millîyetçi yayınlar, savaşı öven ve Millîyetçi duyguları kabartan yazılar yazmaya başlamıştır. Hükümet bu ideali savunmasa da Almanların Sovyetlere saldırması, Turancılar açısından bir umut olmuştur. Böylece en gerçek dışı tasarıları ve umutları birden gerçekleşebilirlik kazanmış görünmektedir (Deringil, 2007: 161). Turancıları Almanya'ya yaklaştıran bu düşünce olmuştur. Özellikle Almanların 1930'lardan[81] itibaren Türkiye içinde yürüttüğü gizli

[81] 1930'lu yıllar, 1940'ların başında altın çağını yaşayacak Türkçülük için bir tür ideolojik tahkimat dönemi olarak görülebilir. Bu dönemde Türkçülüğü besleyen kaynakların hemen hepsi yurtdışında yayınlanmakta olan dergilerdir. Budapeşte'de Turan, Polonya'da Promethee, Paris'te ise ilk sayısı 1926'da yayınlanan ve 1938 yılına kadar yayın hayatını sürdüren Promethee Bülteni isimli dergiler yayınlanmakta, sonuncusunda Mehmet Emin Resulzade ve Mirza Bala Azerbaycan gibi isimler Türk birliği üzerine yazılar yazmaktadırlar. 1931 yılında Helsinki'de Abdullah Ahsan tarafından Yeni Turan isimli Fince ve Türkçe bir dergi yayınlanmaya başlamış, Hilal Mürşi ve Mehmet Emin Resulzade 1934–1939 yılları arasında Berlin'de Azerbaycan Müsavat Partisi'nin yayın organı olan Kurtuluş'u çıkarmışlardır. 1934–1939 yılları arasında Varşova'da Barasbi Baytugan tarafından Türkçe ve Rusça olarak *Şimali Kafkasya* dergisi çıkarılmış, Mustafa Çokay ise 1931–1939 yılları arasında Türkistan Millet Meclisi'nin yayın organı Yaş Türkistan'ı, 1934–1935 yılları arasında Fransızca ve Türkçe olarak aylık *Türkistan* dergisini yayınlamıştır. Berlin'de *İdil-Ural* Millî Komitesi'nce yayınlanan *Yeni Millî Yol'*un yanı sıra, Romanya'da Kırım-Türk Komitesi'nin yayın organı olarak *Emel* Mecmuası, Bulgaristan'da *Altınordu* ve *Turan Kıbrıs*'ta ise *Kardeş Ocağı* isimli Türkçü dergiler yayınlanmaktadır. Bu dergiler, Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye göç etmiş olan aydınlar aracılığıyla Türkiye'de de bilinmekte ve okunmaktadır (Atabay, 2005:238-239). En tanınmışları Zeki Velidi Togan, Ahmet Caferoğlu, Mehmet Emin Resulzade ve Ayaz İshaki olan bu aydınlar, gerek Atsız Mecmua'ya yazdıkları yazılarla, gerek çıkardıkları Azerbaycan *Yurt Bilgisi, Yeni Türkistan, Odlu Yurt, Yeni Kafkasya* ve *Azeri Türk* isimli dergilerde yazdıkları kültürel birlik perspektifli yazılarla Türkçülükle Turan fikri arasındaki rabıtanın diri tutulmasında büyük rol oynamışlardır. Yine bu

Millîyetçilik akımı ile Turancılığa karşı ilgili artmaya başlamıştır. 1933 yılında Nasyonalsosyalizmin iş başına geçmesinin ardından Türkiye üzerinde geniş bir propaganda faaliyeti yürüten Almanlar, ulusal bilincin oluşturulmasını sağlamışlardır. Alman propagandasının Türkiye üzerinde ise iki temel hedefi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Türk aydınlar arasında Nazi rejimini yaymak, ikincisi ise Türkiye'nin müttefikler ile arasını bozmaktır. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek için kültürel değişime de önem veren ve eğitim, tarım, madencilik, sanayi, ekonomi gibi birçok alanda 2 binin üzerinde uzman ile Türkiye'de görev yapan Almanya, çıkardığı çeşitli gazete ve dergiler ile de propaganda çalışmasını yürütmüştür. Yakın Doğu'da nüfuzunu arttırmak için planlı bir şekilde propaganda faaliyetini yürüten Almanya, "*Yakın Şark'ta Alman Propagandası Hakkında Bir Muhtıra*" da Türklerin kendi kültür ve tarihlerine büyük ilgi gösterdiği ancak bu işi başarmak için kudret ve yeteneklerinin henüz yeterli olmadığı belirtilerek, bu noktada Türk öğrencilerin Almanya'da eğitim görmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Anadolu Türkleri ile diğer ülkelerdeki Türklerin işbirliğini organize eden dış güç Almanya olmuştur (Atabay, 2005: 238-248).

Abidin Nesimi döneme ilişkin anılarında, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de ırkçılık, Turancılık, Türkçülük ve komünizmle savaşın yaygınlaştığını belirtmektedir. Nesimi'ye göre, bu Turancılık hareketinin o yıllardaki temsilcileri, Türkçülük, Turancılık ve ırkçılık yapmış kişiler değil, bir anda ortaya çıkmışlardır:

> "*Ortalama yaşları 16-17 dolaylarındaydı. Bunların çoğu zavallı, masum aldatılmış çocuklardı. CHP siyasal konjonktüründe yani Nazi Almanya'sıyla dostluk tesisinde, Sovyetlerle de ilişkilerinde esneklik sağlamada bunları araç olarak kullanmak niyetindeydi. Şöyle ki CHP bir taraftan ırkçılığı, Turancılığı, azalan değil çoğalan Türkçülüğü (yani Sovyetlerdeki Türkleri Türkiye'ye katmayı) öven yayınlar yaptırmakta, bu suretle Nazi Almanya'sına kur yapmaktadır. Diğer taraftan da bu yayınları toplatmakta bu suretle Sovyetlere yakınlık göstermektedir. Gerçekte CHP ne ırkçı-Turancı-çoğalan Türkçü ne de bunun tersidir. CHP, aferistlerin (siyasi nüfuz kullanarak özel çıkar sağlayanlar) bir topluluğudur. CHP (iti ite kırdırmak politikasıyla) kendi muarızlarından*

---

isimler tarafından kurulan Türkistan Türk Gençler Birliği ve Türkistan'ı Öğrenme Derneği gibi dernekler de bu süreçte etkili olmuştur (Özdoğan, 2001: 201).

bir kısmını ırkçılık-Turancılık-çoğalan Türkçülük doğrultusunda şartlandırmaktadır. Diğer bir kısım muarızlarını da bu görüşlerin tersi istikametinde şartlandırmaktadır. En sonunda da bu iki görüşlüleri birbirine kırdırmaktadır" (2008: 141-142).

Dönemin *Tan* gazetesinde "Görüşler" köşesinde yazılar yazan Sabiha Sertel de döneme ilişkin anılarında Türkiye'yi savaşa sokma adına gençlerin kandırıldığını belirtmektedir:

"*Türkçülük davasını da aynı emellerle yürüten Millîyetçilik maskesi altında Nazizm propagandası yapan faşist zümre, Türkiye'yi 1914 Harbinde olduğu gibi, Almanya ile beraber harbe sürüklemek için daha kuvvetle faaliyete geçtiler. İçeride ve dışarıda buldukları, yardımlarla, çeşitli cephelerde teşkilatlandılar. Ellerinde bulundurdukları dergilerle, günlük gazetelerle, çıkardıkları broşürlerle bu gerici davayı yürüttüler. Gençlere, insaniyetçiliğin, Millîyetçiliğe zıt olduğu, bir komünist ideolojisi olduğu, komünizmin bir vahşet olduğu telkinleri yapıldı*" (1987: 203).

Hükümet ise ilk etapta savaşı ve Turancılığı öğen yayınlara karşı müdahele girişiminde bulunmamıştır. Almanların Sovyetlere karşı zafer kazanıp kazanmayacağını beklemeyi tercih eden bu süre zarfında, yine denge siyasetini sürdürmüştür. Bir tarafta Turancı yayınlara karşı sessiz kalırken Almanya kızdırılmamakta bir taraftan da bazı Turancı dergiler toplattırılarak Sovyetlere yakınlık gösterilmektedir. Nitekim Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında kurulan komisyonda, çıkan mecmua ve gazeteler tek tek incelenmekte ve mevcut neşriyatlar sağ ve sol diye ikiye ayrılmaktadır. Komisyonun gerekli gördüğü hallerde, bazı mecmualar kapatılmaktadır. Söz konusu komisyon Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, CHP İdare Heyeti Üyesi Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut, Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper, Emniyet Genel Müdürü Osman Sabri Adal, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Müdürü Naki Yücekök, Basın Yayın Genel Müdürlüğü İç Basın Müdürü Server İskit'ten oluşmaktadır. Komisyon tarafından hazırlanan raporda, sol eğilimli dergilerin kapatıldığı ve yazarlarının cezalandırıldığı, sağ eğilimli dergiler için ise her hangi bir işlemin yapılmadığı belirtilmiştir. Bunun yanında, sağcı neşriyata da dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Kabacalı, 1990: 141).

Dönemin en önemli Turancı dergileri içinde *Bozkurt, Gök Börü, Tanrıdağı, Çınaraltı, Orhun* gelmektedir (Güvenir, 1991: 170-175). Ayrıca *Türk Yurdu, Millet, Doğu, Kopuz, Verim* (Darendelioğlu, 1968: 203-210) de İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkan Millîyetçi mecmualar içinde yer almaktadır. Bu dergiler genel olarak Nasyonalizmi savunan Almanların "*Almanlar üstün ırktır*" düşüncesinde olduğu gibi Türk ırkını üstün tutan bunun yanında halkı savaşmaya çağıran yazılar yayınlamışlardır. "*II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Millîyetçi A*kımlar" adlı çalışmasında, savaş sırasında Irkçılık ve Pantürkizm konusunda faaliyetleri 4 grupta toplayan Atabay, ilk faaliyeti Turancılığın önderliğini üstlenen Zeki Velidi Togan'ın, ikinci faaliyeti *Ergenekon* dergisinde Reha Oğuz Türkkan'ın, üçüncü faaliyeti *Tanrıdağ* dergisinde Dr. Rıza Nur ve 4. faaliyeti ise Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç'ın çıkardığı *Çınaraltı* dergi grubunun oluşturduğunu ifade etmektedir. Atabay, ayrıca ister Türkçülük, ister Pantürkçülük-Turancılık ve isterse ırkçılık-Turancılık isimlendirilsin, bu dört grubunda düşüncülerinin birbirinden farklı olmadığına değinmiştir (Atabay, 2005: 253-262).

"*Her ırkın üzerinde Türk ırkı*" ibaresi ile çıkan Bozkurt'un 6. sayısında Reha Oğuz Türkan imzalı çıkan yazıda savaşla ilgili şu görüşlere yer verilmektedir:

> "*Savaş gayrikabili içtinap bir zarurettir. Zaruret olmak dolayısıyla, milleti savaşçı ruhla yetiştirmek lazımdır. Milletler ve medeniyet savaşın mahsulüdür ve her şeylerini savaşa borçludurlar. Sulh felsefesi, tokatlanması için öteki yanağını da çeviren İsa'nın köle ruhlu müritlerine yaraşır. Münevver kandaşlar! Bırakalım bu zavallı yolu! Savaşın milletlere bahşettiği faydaları izah edelim*" (Aktaran: Güvenir, 1991: 171)

Bu dergilerde bazen üzeri kapalı olarak bazen de açıkça, Türkiye'nin Savaşa girmesi için hükümete çağrı yapılmıştır. Örneğin *Bozkurt*'un 11 Haziran 1941 tarihli sayısında Cumhurbaşkanı İnönü'ye şöyle seslenilmiştir:

> "*Ey tarihimizin bu büyük gün için seçtiği İnönü. Türklüğün mukaddes istiklali için kanımızı dökmeye hazırız. Bütün Türklük senin işaretini bekliyor*" (Aktaran: Güvenir, 1991: 174).

Söz konusu yayınlarda ırkçılık giderek Nazi Nasyonalizmine benzemeye başlamıştır. Dr. Rıza Nur, sahibi olduğu *Tanrıdağ* dergisinde Türkiye'nin yeniden yapılanması için kuracağı parti programında bir ırk müdürlüğüne de yer vermektedir. Nur'a göre bu müdürlük asker, öğretmen, din adamı, milletvekili, dışişleri görevlileri ve diğer tüm memurların ırklarını tespit edecek ve Türk olmayanları devlet görevinden çıkaracaktır. Aynı şekilde Nihal Atsız da önemli görevlere yalnız öz Türklerin getirilmesini savunmakta ve azınlıklara aşırı hoşgörülü davranmanın Türkiye için tehlikeler oluşturacağını ileri sürerek, Milliyetçiliğin ancak ırk temeline dayanabileceğini yazmaktadır (Aktaran: Atabay, 2005: 260-261). II. Dünya Savaşı yıllarının Türkçülük anlayışı büyük ölçüde ırkçı temellere oturduğu ve savaşçı bir Millîyetçilik anlayışa oturduğu için *Bozkurt* gibi diğer Turancı dergiler de aynı şekilde Türk ırkını üstün tutan ve savaşın gerekliliği üzerinde yayınlar yapmışlardır.[82] Turancı dergilerin Türkçülüğü öven yazılarına hükümet kanadından da destek gelmiştir. Başvekil Şükrü Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada hükümetin Türkçülük meselesine bakışını şu şekilde açıklamaktadır:

> "*Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız…*"(Tasvir-i Efkâr, 6 Ağustos 1942).

Saraçoğlu'nun bu açıklaması Millîyetçiler içinde sevinçle karşılanmış ve bayram havasında kutlanmıştır. 5 Ağustos 1942 günü mesut bir gün olarak tarihe geçmiştir. Çünkü "*Türküz Türkçüyüz*" sözünü Başvekil Meclis kürsüsünden haykırmıştır (Darendelioğlu, 1968: 96). Fakat bu açıklamaların hükümetin denge politikasının bir oyunu olduğu ise savaşın bitmesine doğru ortaya çıkmaktadır. Böylesi kritik bir dönemde bu sözler sarf edilmesi yalnız ideolojik değil, aynı zamanda politik bir nitelik de taşımaktadır. Stalingrad Harbi sıralarında Emin Erkilet ve diğer bazı paşaların Kafkas hududunda bekledikleri, Almanların yardımına

---

[82] Dönemin Turancı dergileri ve özellikleri için bakınız: Güvenir, 1991: 169-177, Darendelioğlu, 1968: 202-2012.

koşacakları rivayetleri dolaşırken, başbakanın Türk Millîyetçiliğinin pasif bir Millîyetçilik olmadığını söylemesi dikkate değer bir konuyu oluşturmaktadır. Saraçoğlu'nun bu sözleri aynı zamanda Atatürk Millîyetçiliğine ve antiemperyalist politikasına da taban tabana zıt bir durum oluşturmaktadır. Sovyet egemenliği altında yaşayan Türklere karşı yakınlık, sevgi duymak doğal bir süreci oluşturmasının yanında emperyalist bir politika ile başka ülkelerdeki Türklerle bağ kurmak günün şartları içinde Almanya'nın politikasına hizmet etmekle aynı kavrama gelmektedir (Sertel, 1987: 241).

Gerçekte Almanlarla diplomatik ilişkileri bozmama adına bu tür çıkışlar yapan hükümet, diğer yandan ise yayınlar üzerindeki denetimini de sürdürmektedir. Gerekli görüldüğü hallerde ise bazı yayınlar süreli ve sütresiz olarak kapatılmaktadır. Temmuz 1941 tarihli nüshasındaki neşriyatı devletin harici siyasetine dokunur mahiyette görüldüğünden *Bozkurt* mecmuası 25 Temmuz 1941 tarihinde süresiz olarak kapatılmıştır (BCA, 030.18.01.02/95.65.14). Bozkurt'un süresiz olarak katılmasındaki suç unsurunu ise kapağındaki harita oluşturmaktadır. 5 Mart 1942 tarihinde aynı isimle neşredilmesine isin verilen Bozkurt, yeni sayısının kapağında, "*Türklük ve Türkçülük yolunda gücümüzün bir an bile azalmadığını göreceksiniz*" sözüyle yayın politikasında bir değişikliğin olmadığını ifade etmiştir (Darendelioğlu, 1968: 202).

1941 yılında Sovyetlere karşı zafer kazanan ve Stalingrad önlerine kadar gelen Alman ordusunun, Kasım 1942'den sonra Rus ordusunun genel bir saldırıya geçmesinin ardından gerilemeye başlaması ve 31 Ocak 1943'te Alman ordularının teslim olmasıyla Turancılık içeren dergilere karşı gösterilen ilgili yavaş yavaş koybolmaya başlamıştır. 1941 ve 1942 yıllarında altın çağını yaşayan Türkiye'deki Pantürkçülük, Almanya'nın yenilgiye uğraması üzerine eski itibarını kaybetmiştir. Çeşitli yayın organlarında, Pantürkçüler aleyhinde yazılar çıkmaya başlamasıyla bu sefer Pantürkçü yayınlar kendilerini savunmaya almıştır. 1941 yılında Almanya'ya övgü dolu sözler yayınlayan Pantürkçü yayınlar, Almanların Sovyetlere karşı hezimeti karşısında Pantürkçülüğün Alman taklitçiliği olmadığını ifade etmeye başlamıştır (Atabay, 2005: 309).

Turancı akımlar, her ne kadar Millîyetçilikte Alman taklitçiliği yapmadıklarını iddia etseler de, "*Almanya ile işbirliği yapıyorlar"* eleştirilerine maruz kalmışlardır. Bu anlamda Turancılara yönelik en büyük eleştiri, Faris Erkman imzasını taşıyan "*En Büyük Tehlike*" adlı kitapçık ile yapılmıştır. Kitapçık, Türkiye'nin Nazi Almanyası'yla ittifak halinde savaşa girerek Türk kökenli halkları Sovyet boyunduruğundan kurtarmasını ve büyük Türkiye çatısı altında birleştirmesini savunan Türkçü propagandaya dikkat çekmek amacıyla hazırlanmıştır. Kitapçığın önsözünde yer alan, *"Ne tarafımıza baksak sözde Millîyetçi bir maske altında hakiki hüviyetini gizlemeye çalışan, bu suikastçıları yüksekten atan birtakım cümlelerle Millî hissiyatını tahrik maksadıyla, hararetli bir faaliyet içinde görüyoruz"* ifadeler ile Turancıları gerçek amaçlarını gizlemekle eleştirilmiştir. Turancı hareketin çıkış noktasının dışarıda olduğuna dair ise, "*Bu Pan-Türkist, Turancı, ırkçı Türkçü kuklalar iplerini tutan yabancı ellerin istediği oyunları onların istediği gibi oynamaktadırlar. Gayelerinin Millî olduğunu istedikleri kadar iddia etsinler, bu hareketin ustaca idare edilen manivelası yabancı ellerdedir. Yabancı bir istila politikasının birer çığırtkanı olan bu adamlardan memleketimiz ve yurdumuz için zarardan başka ne beklenebilir?"* ifadeleri kullanılmıştır. Erkman'a göre Turancılar, Kemalizm ilkelerine ve hükümetin izlediği politikaya ters düşmekle kalmıyor, aynı zamanda vatandaşları bölmeyi ve Cumhuriyeti de yıkmayı amaçlamıştır. Kitapçığın en dikkat çeken yanını, Turancı akımlara karşı dikkatli olunması yönünde yapılan çağrı oluşturmuştur (Aktaran: Vural, 2009: 40-48).

Kitapçıkta ayrıca Turancıların sözcülüğünü yapan yayınlar ve yazarlar da belirtilmiştir. Turancıların fikir alt yapısını oluşturan yazarlar içinde Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon ve Emir Erkilet gibi dönemin önde gelen şahsiyetlerin isimlerini açıklayan Erkman, *Bozkurt, Gök-Börü, Çınaraltı* ve *Ergenekon* gibi dergileri de Turancıların fikirlerini yaydığını belirtmiştir. Erkman, bu yazarlar ve dergileri ırkçı ve Turancı amaçlar gütmek ve Atatürk'ün belirlediği Türk dış politikasının sağlam ilkelerini çiğnemekle suçlamıştır (Aktaran: Vural, 2009: 49).

Söz konusu kitapçığın yayınlaşı geniş yankı bulmuştur. Sosyalist yayınlar başta *Tan* olmak üzere, broşürün içeriğini yerinde bulmuştur. Millîyetçi yayınlar ise kitapçığı tepkiyle karışılamıştır. CHP içinden de broşüre destek gelmemiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu CHP'nin kurultayında "*Türküz, Türkçüyüz ve her gün biraz daha Türkçü olacağız*" açıklamasında bulunmuştur. CHP'nin ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt da 9 Temmuz 1943 tarihinde *Yeni Sabah* gazetesine Türkçüleri savunan bir demeç vermiştir. Hükümet kanadından açıklama gelirken, kitapçık hakkında soruşturma açılır ve Faris Erkman, Emniyet tarafından sorguya çekilir. Ancak ceza almamıştır (Aktaran: Vural, 49-51).

Broşür ilk defa Turancıları eleştiren bir yayın olması açısından önem taşımaktadır. Ancak hükümet o yıllar da Nazilerin, savaşı kazanacağı umudunu koruduğu için, broşürde yaşananları sert bir dille eleştirmiş, "*Türküz, Türkçüyüz*" ifadelerini kullanmıştır. Bu durum ise uzun sürmemiştir. 1944 yılıyla birlikte Müttefiklerin Normandiya çıkarmasının başarıya ulaşması ve Sovyetler'in Almanya sınırına dayanmasıyla, Turancılara yönelik baskı hareketi başlatmıştır.

1943 yılından sonra tepkilerin giderek artması üzerine Nihal Atsız, Saraçoğlu'na mektup yazarak Türk Millîyetçileri aleyhinde yayın yapan sol yanlı yayınların kapatılmasını istemiştir. Nihal Atsız'ın Başbakan'a bu şekilde mektup yazmasındaki cesareti, Saraçoğlu'nun 5 Ağustos 1942'de yaptığı konuşmasından gelmektedir. Saraçoğlu'nun "*Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız*" sözlerinden hareketle 20 Şubat 1944 tarihli *Orhun* dergisinde "*Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup*" yazısını yazan ve solcu yayınların planlarından bahsederek, Türkçülüğe karşı yapılan bu tür yayınlara izin verilmemesini isteyen Atsız, şunları söylemiştir:

> "*Hem Türkçü, hem de Başvekil olduğunuz için size bu açık mektubu yazıyorum. Yalnız Başvekil olsaydınız bunları yazmak emeğine katlanmazdım. Çünkü Türkçü olmayan bir Başvekile hitap etmenin ne kadar boş olduğunu bilirim. Yalnız bir Türkçü olsaydınız yine yazmaya lüzum görmezdim. Çünkü faydasız kalacak olduktan sonra sizden daha eski Türkçülerle yardım dertlerimi her zaman konuşabilirim. Fakat Türkçü olarak idare*

makinesinin başında olduğunuz için sizinle konuşmaktan faydalar doğabileceğine inanıyor, onun için size hitap ediyorum…" (2011: 103).

Atsız, 21 Mart 1944 tarihinde "*Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup*" yazısında Mart ayındaki mektubunun çok iyi karşılandığını belirterek, *Orhun*'un resmi makamlar tarafından tamamen normal karşılanmasının da Türkiye'de yazı hürriyeti olduğunu göstermek bakımından çok iyi olduğuna dikkat çekmektedir. İkinci mektubunda komünist yayınlara dikkat çeken ve anayasa göre komünizmin Türkiye'de yasak olmasına rağmen Maarif Vekaletinin komünistleri koruduğunu açıklayan Atsız, komünist olduğunu iddia ettiği kimi isimleri de ihbar ederek bu kişilerin dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından kollandıklarını yazmıştır (2011: 111-114). İkinci Mektubun ardından *Orhun* dergisi Bakanlar Kurulu tarafından süresiz olarak kapatılmıştır. 6 Nisan 1944'te kapatılan derginin çıkan 16 nüshası da toplatılmıştır (BCA, 30.18.1.2/105.24.10). Derginin kapatılmasındaki neden ise Maarif Vekilini komünistlere destek vermekle suçlamış olması gözükmektedir. Çünkü Şükrü Saraçoğlu'na yazılmış olan bu açık mektuplar ise gerçekte Saraçoğlu'nu değil, maarif vekili Hasan Ali Yücel'i hedef almaktadır. Endişeye kapılan Hasan Ali Yücel, *Ulus* gazetesinin başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın teşvikiyle Nihal Atsız, Ankara'da Sabahattin Ali tarafından mahkemeye verilmiştir (Darendelioğlu, 1968: 115-116).

Sabahattin Ali-Nihal Atsız arasında geçen dava, 26 Nisan 1944'de başlamıştır. İlk duruşmada sanıkları dinleyen mahkeme suç unsurları üzerinde tahkikat yapılması için duruşmayı 3 Mayıs 1944 tarihine ertelemiştir (*Tan*, 27 Nisan 1944). İkinci duruşmanın yapıldığı 3 Mayıs günü Atsız'a destek vermek isteyen Millîyetçiler, Ankara Ulus'ta büyük bir protesto eylemi gerçekleştirmişlerdir. Bu eylem ise hükümetin elini faşistlere (İtalyan Türkçülere) karşı mücadelede güçlendirmiştir. Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin kesin olarak belirmeye başlaması karşısında İnönü, denge siyasetinin gereği olarak Rusya'ya hoş görünme adına faşizme karşı harekete geçmiştir.

26 Nisan 1944'te başlayan Irkçılık- Turancılık davası 9 Mayıs'ta sona ermiştir. Dava sonunda 4 ay hapis cezasına çarptırılan Atsız'ın cezası iyi hayli göz önünde bulundurularak ertelenmiştir (Darendelioğlu, 1968: 120) Davanın ardından Atsız İstanbul'a dönmeye hazırlanırken ve 9-16 Mayıs tarihleri arasında ise 56 kişi daha, 3 Mayıs günü yaşanan olaylar nedeniyle gözaltına almıştır. Nizam düşmanı, hükümeti devirmek gibi iddialarla tevkif edilen Millîyetçiler, Türkiye'de hapishanelerde yeni bir işkence usulüne tabii tutularak tabutluklara atılmışlardır.[83] Beyinlerine tutulan 2000 mumluk lambalar altında işkenceye uğrayan Türk Millîyetçileri içinde, Zeki Velidi Togan, Hasan Ferit Cansever, Nihal Atsız, Hüseyin Namık Orkun, Nejdet Sançar, Fethi Tevetoğlu, Alparslan Türkeş, Reha Oğuz Türkan, Hikmet Tanyu gibi isimler de yer almıştır[84] (Darendelioğlu, 1968:126-128).

[83] O dönemde İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde işkence hücreleri oluşturulmuştur. Bu hücreler tabut kadar küçük olduğu için, işkence gören Millîyetçiler tarafından, "tabutluklar" olarak isimlendirilmiştir. Gözaltına alınanlardan Profesör Hikmet Tanyu, bu hücreleri, "*40-50 santimetre uzunluk ve genişliğinde, iki buçuk metre kadar yükseklikte, penceresiz, elektrikli, son derece az havalı, çabuk dolan karbondioksitli ve belki de 50 dereceyi aşan ateşli tubutluklar*" olarak anlatmaktadır (Aktaran: Bali, 2011: 70). Sadece Millîyetçi gençler değil, Marksist gençler de aynı şekilde tabutluklarda hapsedilmiş ve işkenceye uğramıştır. 1945 yılında tutuklanan İleri Gençler Birliği Üyeleri İstanbul 1 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığı'na verdikleri 44 imzalı toplu dilekçede maruz kaldıkları işkence hücrelerini şu şekilde anlatmışlardır: "*Birinci şube emrinde 36 hücre bulunmaktadır. Bunlardan 6 tanesinin küçük pencereleri vardır ve biraz hava alır. Bunlar 2, 3, 4, 6, 12 ve 14 numaralı hücrelerdir. Diğer hücrelerin (ikisi istisna) eni takriben 1,20 metre, uzunluğu 1,90 metre, yüksekliği de 2 metre kadardır. Bu hücrelerde pencere yoktur… 19 ve 20 numaralı hücrelere tabutluk ismi verilmektedir. Tabutlukların eni 60 santimetre, derinliği 40 santimetre, yüksekliği de 1,80 metredir. Tabutluklarda işkence görenlere ekmek ve su verilmez. Burada yatanlar uykudan mahrum, aç ve susuz kalırlar. 21'den 28'e kadar numaralı hücreler Müdüriyet binasının zemin katında; 29'dan 36'ya kadar numaralı hücreler sokak seviyesinden 2,50 metre aşağıda, binanın bodrum katında, diğer hücreler ise 1. Şube Müdürlüğü'nün bulunduğu en üst kattadır. Bodrumdaki hücrelerde tahammül edilemez koku ve rutubet vardır… Bu hücreler hamam böceklerinin ve akreplerin yuvasıdır. Bu kattaki 32 ve 33 numaralı hücrelerin tavanında devamlı surette sızan lağım künkleri vardır ve yer 1-2 santim derinliğinde bir idrar gölü halindedir…*" (Bali, 2011: 90-93, Karakuş, 1977: 86-89).

[84] Gözaltılarla ilgili olarak 18 Mayıs günü yapılan resmi tebliğde şöyle denilmektedir (Mütfüoğlu, 2005: 80-81): "*Son günlerde hükümetçe kapatılan Orhun mecmuası sahibi Nihal Atsız ile Konservatuar öğretmenlerinden Sabahattin Ali'nin, Ankara'da görülen mahkemesi sırasında Nihal Atsız lehine yapılan taşkınlıklar dolayısiyle nezaret altına alınması zarureti hâsıl olan bazı kimseler nezdinde çıkan evrakın verdiği şüphe üzerine Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan ve Zeki Velidi ile Hasan Ferid Cansever'in İstanbul'da bulunan evlerinde ve daha bazı yakın arkadaşları nezdinde İstanbul Örfi İdare Komutanlığınca aramalar yapılmış ve elde edilen vesikalar tetkik edilmiştir. Bu vesikaların tetkikinden elde edilen netice ve kanaate göre, Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun tesbit ettiği esaslara aykırı olarak Irkçılık ve Turancılık gayeleri güden ve son zamanlarda faaliyetlerini arttırdıkları, bu yolda tertibat aldıkları ve anlaşmalar imzaladıkları görülen bu kimselerin Teşkilatı Esasiye Kanunu ile müesses bugünkü rejimimize ve vatandaşlarımızın hakiki Millîyetçilik hislerine aykırı umdeleri ve bu umdelere varmak için gizli cemiyetleri, faaliyet programları, teşkilat ve propaganda organları, hatta muhaberelerini gizli tutmağa mahsus şifreleri ve parolaları vardır. Bunlar memleketin muhtelif mıntıkalarında ve bilhassa her çeşit terbiye müesseselerinde mas'um gençlerin Millîyetçilik ve vatanseverlik duygularını istismar ederek genç nesil arasında kendilerine*

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı törenlerinde Millî Şef, (*Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1944), "*Vatanımızı her türlü ırkçı ve Turancıların fesatlarına karşı da kudretle müdafaa edeceğiz… Millî politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden uzaktır… Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılsımı bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukaderratını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin, bütün tedbirlerini kullanacağız*" sözleriyle Millîyetçilere karşı hareketin başlayacağına işaret etmiştir.

Sovyetlerin Almanları geri püskürtmesiyle birlikte gazetelerde Turancı yayınlara ve ırkçılığa karşı çıkan yazılar yazılmaya başlamıştır. Nihal Atsız'ın yargılanacağı ikinci duruşma günü Millîyetçi gençlerin *Ulus*'ta yaptığı eylemin ardından ırkıçlığa karşı çıkan yazılar giderek artmıştır. Savaş sürecinde doğrudan doğruya Millîyetçiliğe karışmayan İstanbul gazeteleri, Sovyetlerin Almanları yenmeye başlaması ve savaşı müttefiklerin kazanacağının görülmesiyle birlikte ırkçılığa karşı taraf olmaya başlamışlardır.

9 Mayıs 1944 tarihli *Cumhuriyet*'te millî birlik düşmanı olarak ırkçılık ve Turancılık gösterilmektedir. Türkiye'de birlik ve barışı tehdit edecek hiçbir tahrikin zafere ulaşamayacağı belirtilerek, "*Bu memleketi içten dağıtmak için gökten bir bela ısmarlansa ırkçılıktan beteri istenemez. Dışta can düşmanlar ile çevirtmek için ise Turancılıktan mükemmeli bulunamaz*" denilmiştir. Aynı tarihli *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi, "Bizim Realitemiz bizim idealimiz!" isimli yazısında, Türk Millîyetçiliğinin hududunun Türkiye sınırları içinde olduğunu belirterek ve Türkiye sınırları dışında amaçlar beslemenin ise Atatürk'ün bıraktığı emaneti hiçe saymak olacağını vurgulamıştır.

---

taraftar toplamak için devamlı ve sistemli bir faaliyet sarfetmekte, zararlı ideolojilerini tahakkuk ettirmek yolunda çalışmaktadır. Bu mahiyetteki faaliyet, Teşkilatı Esasiye Kanunumuza aykırı ve Türk Ceza Kanunumuza göre suç vasıflarını haiz olduğundan failleri hakkında salahiyetli adi merciler tarafından kanuni takibat yapılmak üzere işe el konulmuştur."

8 Ağustos 1945 tarihli *Tan* gazetesinde "Görüşler" köşesinde, "*Türk Millîyetçiliği*" başlığı ile yazı yazan Sabiha Sertel, geçmişten itibaren Türk Millîyetçiliğinin üstün bir millete ya da ırka dayanmadığını ancak Almanya'da Nazizm iktidara geldikten sonra ırkçı, harpcı ve tefrikacı Millîyetçiliğin Türk hudutlarından pasaportsuz olarak içeriye girdiğini ifade etmektedir:

"*Türk gençliğini faşizme, Türk halkını Mihver hesabına kazanmak için geniş propagandalar yapıldı. Turancılık iddiasıyla başlayan bu ırkçı Millîyetçilik Türk unsurları arasında bir kan Millîyetçiliği aradı. Laz, Kürt, Çerkez, Arnavut diye bu memleketin öz evlatları bu Millîyetçiliğin dışında addedildi… Almanya'dan ithal edilen bu faşist Millîyetçilik Türk Millîyetçiliğinin ifadesi değildir… Türk Millîyetçiliği Atatürk'ün dediği gibi,… Türk Millîyetçiliği halkçıdır, imtiyazlı bir sınıfın menfaatlerini değil geniş halk kitlelerinin menfaatini müdafaa eder, laiktir. İrticaıyla bağdaşmaz, inkılapçıdır… Türk Millîyetçiliği barışçıdır ancak millî istiklalini muhafaza ve müdafaa için harp eder*."

Irkçılık aleyhinde yazıların artmasıyla birlikte zamanında ırkçılara destek veren gazeteler de söylemlerini değiştirmeye başlamıştır. Savaşın ilk yıllarında Alman idealini bir Millîyetçilik olarak gösteren *Tasvir-i Efk*âr gazetesi (Sertel, 1987:2 07)'nin, 29 Haziran 1943 tarihli nüshasında Mahmut Esat Bozkurt, Pantürkçülüğü Alman taklitçiliğini bir ürünü olmadığını belirtmiştir. 1 Temmuz 1943 tarihinde Peyami Safa, "*Türkçülüğün kan davası*" isimli yazısında Türkçülüğün yanlış anlaşıldığını, Türk kanından olmayanların Türk camiası dışında sayan bir ırkçılığın gaflet içinde olduğunu belirterek, herkesin Türk olmak istedikleri nispette Türk olduklarına dikkat çekmiştir.

İnönü'nün ırkçılık ve Turancılığı hedef alan açıklamaların ardından, mecmualarla baskılar daha da arttırılmıştır. Bu tür yayınlara karşı mücadele İnönü'nün açıklamasından sonra daha hızlanırken, 1944'te kte CHP Matbuat Komisyonu tarafından gazete ve mecmualar inceleme altına alınmıştır. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in de katıldığı 6 Ocak 1944 yılında yapılan toplantıda parti komisyonunun memurlarla çok yakından alakadar olması istenmiş ve matbuat işlerinde ecnebi kanunlardan ilham almak reddedildiği gibi kanunla ilgili kararlarda, Türk menfaatlerinin göz önünde bulundurulmasına dikkat çekilmiştir (*Tan*, 7 Ocak

1944). İlerleyen aylarda parti içinde oluşturulan Matbuat Komisyonunu görevlendirilen Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Türkiye'deki basının durumu hakkında bilgi toplanmasını istemiştir. 10 günlük bir çalışmanın ardından (Alöç, 2006: 187) 6 Nisan 1944 tarihinde hazırladığı raporu hükümete sunan komisyon, "*Basın hürlüğünü muhafaza ile beraber bazı zararlarının devamına da müsaade etmemek lazımdır*" açıklaması üzerinde görüş birliğine varmıştır[85] (Cumhuriyet, 6 Nisan 1944).

3.8.3. Savaş Yıllarında Sosyalizm Yanlısı Yayınlar

Komünist yayınlarla mücadele Atatürk döneminde başlamıştır. İnönü döneminde de sol yayınlısı yayınlara karşı mücadele sürmüştür. 24 Aralık 1938 tarihinde alınan karar ile ilmi ve edebi mahiyet altında neşredilmekte olan zararlı eserlerin toplattırabilinmesi için 2/8235 sayılı kararname ile teşkil eden komisyonun daimi olarak çalıştırılması Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir (BCA, 030.18.01.02/85.105.17). Komünist propaganda ile ilgili olarak alınan ikinci kararı, Rusya'da yayınlanan ve komünizm propagandası gayesi ile Trabzon'da satılan Türkçe ve Rusça yayınlar için alınmıştır. *Yeni Hayat, Rençber, Komünist ve Başkurt* gazeteleri ile bu türden gazete, evrak vesairenin yurda sokulması yasaklanmıştır (Yılmaz ve Doğaner, 2007:25).

Atatürk döneminde olduğu gibi İnönü devrinde de sol yayınlara karşı bir takım tedbirler alınmıştır (Yılmaz ve Doğaner, 2007: 25). Millîyetçi yayınlar kadar sosyalist yayınlar da savaş yıllarında büyük bir baskı altında hayatlarını sürdürmüştür. Bir taraftan dış politikada ülkeyi savaşa sokmamak için uğraşılırken,

[85] Maarif Vekili Hasan Ali Yücel başkanlığında oluşturulan komisyon tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na sunulan basın raporunda mecmualarla ilgili şu bilgiler yer almıştır (Alöç, 2006:188): "Yurdumuzda devlet organları dışında hususi olarak 112 Türkçe mecmua çıkmaktadır. Bunlardan 73'ü İstanbul'da, 18'i Ankara'da, 5'i İzmir'de ve geriye kalanları da muhtelif vilayetlerde çıkmaktadır. Bu mecmuaların yazı mahiyetlerine göre bölümleri şudur: 38'i fikir ve edebiyat, 22'si meslek, 14'ü mizah, salon ve magazin, 12'si talebe ve öğretmen, 9'u spor ve geri kalan 17'si de halkevleri dergisidir. Bu mecmuaları çıkaranların şahsi durumları da şudur: 37'si öğretmen, 5'i talebe, 14'ü memur, 5'i mebus, 37'si serbest meslektendir. Umumi neşriyat müdürlerinden 57'si öğretmen, 17'si memur ve 39'u serbest meslek sahipleridir. Bu umumi durum için de herhangi bir fikri objektif ve bitaraf olarak değil, yüksek sesle telkin eder mahiyette ve şiddetli polemik yapan bariz temayüllü mecmualar şunlardır: *Yürüyüş, Yurt ve Dünya, Gök-Börü, Çınaraltı, Türk Yurdu* ve *Akbaba*'dır."

iç siyaset ihmal edilmemiştir. Devletin rejimi ve ideolojisini korumak için komünizm taraftarı yayınlara yasak getirilmiştir.

Millîyetçi yayınlarda olduğu gibi sosyalizm yanlısı yayınlarda da CHP ikiyüzlü bir politika yürütmüştür. Bir taraftan artan Türkçülüğü ve Turancılığı öven yayınlara izin vererek Nazi Almanya'sıyla ilişkilerini sıcak tutan İnönü, gerektiği zaman bu yayınları toplatarak Sovyetlere yakınlık göstermektedir (Nesimi, 2008:141). Bu nedenle savaş içinde sosyalizmin baskı altına alınması denge politikasını sağlaması kadar Sovyetlere karşı temkinli bir politikanın da sonucudur. CHP Türkiye'de Sovyet aleyhtarlığını arttırmamak adına sol içerikli yayınlara karşı mücadeleyi yürütmüştür ancak sol yayınlara karşı yürütülen baskılar dolayısıyla Sovyetleri kızdırmamak için de Nazilerin yenilmeye başladığı 1943 yılından itibaren Millîyetçi yayınları baskı altına almaya başlamıştır.

Türkiye'de sosyalizm, belli kişiler yönetmektedir. Bu kişilerin bazıları, Sovyetlere bağlı hareket ettiği gibi, bireysel olarak sosyalizmi savunanlar da vardır. Bu nedenle dönem içindeki sosyalistleri; TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsnü'nün izinden gidenler, Şefik Hüsnü'ye karşı olanlar, ferdi çaba gösterenler ve bunların dışında kendilerine sosyalist demeyen ama eylemleri itibariyle sosyalist doğrultuda yer alan Haydar Rıfat ve Sabiha Sertel gibi kişiler mevcuttur. Bu açıdan Abidin Nesimi, 1935 yılında sosyalistleri üç grupta toplamaktadır:

1- Şefik Hüsnü'nün izinden gidenler: Hikmet Kıvılcımlı, Hasan Ali Ediz, Selahi Birizkent, Vasıf Tokuzlu gibi…

2- Şefik Hüsnü'ye karşı olanlar: Nazım Hikmet, Sarı Mustafa, Hamdi Şamilof, Kerim Sadi gibi…

3- Bireysel çaba gösterenler: Fuat Sabit, Cebbar Moser, Dr. Nadire Sadi, Hüseyin Avni Şanda gibi…

Bütün bu katagoridekiler sosyalizmi kendi tekellerine almaktadır. Bu dönemde ise Şefik Hüsnü'ye karşı olanlar, daha aktif bir mücadele yürütmektedir. Özellikle legal anlamda yayın yapmak, canlılığın bir belirtisi olarak algılanmıştır. Dergi-gazete yayınlamak izne bağlı olduğu için, sosyalistlerin böyle bir izin almaya imkanları da yoktu (Nesimi, 2008:117-118). Bu nedenle izin alarak yayın yapanlar

diğerlerine göre daha aktif bir mücadele yürütmüştür. Diğer yandan Şefik Hüsnü'nün 1942 yılından itibaren legal neşriyata önem vermesi, legal neşriyatın önemini ortaya koşmuştur. Fakat legal neşriyatlar, zaman zaman hükümetin politikalarına aykırı yayın yaptıkları için kapatılmıştır.

CHP Meclis Grubu'nun 21 Aralık 1944 tarihinde verdiği karar üzerine hazırlanan basın raporunda da millî birliğe ve rejime aykırı yayın yapanlar hakkında önlem alınması istenmiştir. Raporun "*Devlet Memurlarının rejimin esaslarına ve millî birliğe aykırı neşriyatta bulunmalarının önlenmesi*" hakkındaki 6. maddesinde şu hususlara dikkat çekilmiştir:

> "*Millette bağlılık duygularını zayıflatacak, Kemalist dünya görüşüne ve rejime karşı inanı sarsacak surette yazılar neşreden bir kısım dergilerde bu türlü yazıların altında muhtelif derecedeki okullarda vazifesi bulunan bazı öğretmenlerin imzaları görülmektedir. Bu halin, bu türlü öğretmenler elinde yetişen millet evladı, hatta bütün yüksek tahsil gençliği üzerinde derin, kötü tebirler yapacağından, onları fikirce ve ruhça derbeder ve sapık hale getireceğinden şüphe edilemez. Gençliği bu türlü tesirlerden kurtarmak için tedbir almak Maarif Vekilimiz ile Teşkilâtı içinde okullar bulunan ve öğretmenler çalıştıran diğer Vekillerimize düşen birinci plânda bir vazifedir. Vekillerimiz İnkılâpçı bir neslin idarecileri ve rejimin dayandığı esaslara inanmış İnsanlar sıfatıyla Türk Gençliğini yetiştiren, terbiye eden hocalara bu sıfatların bir icap ve zarureti olarak ne türlü yazıları yayınlayamayacaklarını işaret etmeğe haklı ve salâhiyetlidirler. İlgili Vekiller emirleri altında çalışan öğretmenlere yayımlayacakları yazılarda yabancı bir ideolojiyi, yabancı bir rejimi öğretmemelerini, Türk Gençliğini bizim dünya görüşümüzden ve rejimimizden soğutmamalarını, millet fertlerine ve zümrelerine birbirleriyle anlaşmazlık, birbirlerine karşı garaz ve kin duyguları telkin etmemelerini, meslek arkadaşlarını kötülememelerini emretmelidirler. Tabiî olarak bu hüküm diğer bütün devlet memurlarına da şâmildir, Zıt hareket edenlere karşı da hükümetçe verilen emirleri dinlemeyenler hakkında tatbik edilmek üzere müessir derecede kanunî müeyyideye İhtiyaç vardır. Bu müeyyidenin esası o gibilerin vazifelerinde kalmamaları olmalıdır. Bu esasın Yüksek Grup Heyetince de tasvibi halinde yolunda hareket edilmesinin hükümetten istenmesi uygun olur.*" (BCA, 030.01.0.0/42.249.3).

Aynı raporun 8. maddesinde, zararlı ve değersiz yayınlara yardım yapılmaması noktasında şunlar belirtilmiştir:

"*Memlekette çıkan ve çıkacak olan bütün gazete ve dergilerin iyi niyetli ellerde bulunmalarına tabii imkân yoktur. Bunlar arasında kötü bencil ihtirasların veya yabancı emellerin âleti olarak hareket edenler de bulunabilir. Bu türlü gazete ve dergiler devletin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin maddî ve manevî hiç bir yardımına mazhar olamamalıdır. Verilen direktiflere rağmen devletin umumî siyasetine ve millî, rejimimizin esaslarına aykırı neşriyatta bulunan ve bu yolda inat ve ısrar edenler hakkında bir yandan mahkemeler veya Basın Birliği harekete geçedursun öte taraftan da ilgili makam ve müesseseler bunlardan ilânları ve satın alma suretiyle ve diğer şekillerde vâki olan yardımları derhal kesmelidir.*"

1944 tarihli rapordan başka, bir de gizli komünist hücre faaliyetlerinin tespit edilmesiyle birlikte Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na sunulmak üzere bir rapor daha hazırlanmıştır. Kazım Alöç'ün 1967 yılında *Yeni Gazete*'de yayınlanan ve daha sonra Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı tarafından kitap haline getirilen hatıralarında yer verdiği bu raporun ne zaman hazırladığıyla ilgili bir bilgi yoktur. Fakat raporun içine bakıldığında 1943 veya 1944 yıllarında hazırlandığı ağırlık kazanmaktadır. Rapor, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel başkanlığında CHP İdare Heyeti Azasından Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut, Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, Emniyet Müdürü Osman Sabri Adal, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Umum Müdürü Naki Yücekök ve Basın Yayın Umum Müdürlüğü İç Basın Müdürü Server İskit tarafından hazırlanmıştır. 10 gün içinde hazırlanan raporda sağcı ve solcu dergilerin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Raporda sol fikirli dergiler ihtilalcı olarak nitelendirilmekte ve şu bilgiler verilmektedir:

"*Bunlardan Yürüyüş mecmuası açık surette fikirce komünisttir. Bu mecmuayı çıkaran Ülküer isminde bir ilkokul öğretmenidir. Gerek bu zat, gerek yazı arkadaşları şimdiye kadar çıkmış komünist çehreli Ses, Yolların Sesi ve Yalova mecmuaları gibi aynı cinsten komünist organları çıkarmış veya orada yazı yazmış adamlardır. Bu mecmua içerisindeki yazılarda sol fikirler değil, ihtilalci sol fikirleri mümâsil olarak Rus sevgisi de görülmektedir. Sol temayüllü ikinci mecmua Yurt ve Dünya'dır. Bu mecmuanın Ankara Dil ve Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Doçent Pertev Naili Boratav tarafından çıkarılmakta ve aynı fakültenin doçent ve asistanları da burada yazı yazmaktadır… Yazılarında sol ve komünist çehresini veren Ankara Sanat Okulu'nda öğretmen olan Adnan Cemgil'dir. Bu zatın okuldaki durumu da şüphe*

uyandırmaktadır. Tam sol ruhta polemik yazıları bu öğretmeninin kaleminden çıkmaktadır" (Alöç, 2006: 188-189).

Hükümet nezdinde görevli komisyonun hazırladığı raporda ise sol içerikli yayınlara karşı şu tedbirlerin alındığı aktarılmaktadır:

"*Kısaca iç durumlarını tespite çalıştığımız mecmualardan Yürüyüş ile Yurt ve Dünya isimli iki dergi de sol eğilimlidir… Solların vaziyetleri Emniyet teşkilatımızca adım adım takip edilmiş ve propagandaları açık bir safhaya gelince Örfi İdare Komutanlığı tarafından kapatılmak suretiyle asgari hadde indirilmeye çalışılmıştır. Yazı yazanlardan bir kısmı Örfi İdare Komutanlığı tarafından İstanbul hududu dışına çıkarılmış ve zararlı neşriyata tekrar teşebbüsleri fiili olarak menedilmiştir. Bunlardan bir kısmı halen mahkum ve mahpustur. Bunun yanında yazıların kime ait olduğunu bulmak için yazıların altına soyadı kanuna göre isim yazılmalıdır… Şunu da ilave olarak arz ederiz ki komisyonumuz bir defaya mahsus olarak değil, hiç olmazsa ayda bir defa her bakımdan neşriyat durumumuzu incelemekle aynı hayırlı vazifeyi tekrar edebilecektir. Bütün bu düşünceler yüksek takdirlerinize en büyük saygılarımızla sunulmuştur*" (Alöç, 2006:191-198).

Komisyonun *'her ay matbuatı inceleyelim'* teklifi, hükümet tarafından kabul görmüştür. Komisyon, basınla ilgili her ay Başbakan Saraçoğlu'na bilgi vermeye başlamıştır. Her ay yazılan raporlarda dergilerin kimler tarafından çıkarıldığı, kimlerin yazdığı, görüşleri, birbirleriyle kavgaları, halk arasında ırk ve mezhep kavgalarını körükleyip körüklemedikleri belirtilmektedir (Alöç, 2006:200-206). Söz konusu raporlar ışığında ise sol yanlısı yayınlara karşı baskı giderek artmıştır. Hürriyetler giderek kısıtlanmakta ve Sovyetlerin Türkiye'de güçlenmesini önleme adına sol içerikli yayınlar baskı altına alınmaktadır. Artan baskılar neticesinde gizli çalışmak zorunda kalan komünistler bu sefer de tutuklanmaktadır. Sabiha Sertel, 'Roman Gibi' adlı eserinde sol yayınlara karşı baskıyı şu şekilde anlatmaktadır:

"*Sollara karşı baskı daha da arttırıldı. İlerici sol dergiler kapatılıyordu. Gizli çalışmak zorunda bırakılan komünistlere karşı şiddet arttırıldı… Basın sıkı bir baskı altına alındı. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, her yeni meselenin nasıl yorumlanacağı hakkında gazetelere bilgi veriyor, bunun dışına çıkan gazeteler kapatılıyordu. Faşist İtalya'nın ceza kanunundan maddeler tercüme edilip kanunlaştırılıyor, Alman polis kanunu kopya ediliyordu. Sollara, komünistlere karşı olan polis baskısı artırılıyor, en*

> *önemsiz sebeplerle tevkifler yapılıyordu… Atatürk zamanındaki hürriyetsizliği arar olmuştuk. İnönü, tek parti, tek şef sistemini bütün şiddetiyle yürürlüğe geçirmişti*" (1987: 192-2012).

Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Moskova'ya yazdığı Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyetlerinden ve taktiğinden bahsettiği raporunda, II. Dünya Savaşı başında Hükümet'in komünizm faaliyetlerine karşı sıkı denetim getirdiğini ifade etmiştir. Değmer, şunları yazmıştır:

> "*Hükümet teşkilatlanma gayelerine karşı esasen mevcut olan sıkı yasağı bir kat daha sıkıştırmıştı. Her türlü teşebbüs daha ilk hamlede önleniyor ve müteşebbisler tethiş, tevkif, nefy vesair suretlerle faaliyet edemez bir hale konuyordu. Amele sınıf tam bir teşkilatsızlık ve dağınıklık içinde bocalıyordu. Faaliyetsiz ve idaresiz bir tarzda sürünen tek tük meslek birlikleri de ortadan kalkmıştı. Küçük burjuvazi ve gençlik de aynı durumdaydı*" (Sayılgan, 1968: 229).

Değmer'in raporuna göre gençlik arasında umumi karakterde bir sol ajitasyon yapılması ve bazı sol neşriyatın desteklemesi istenmektedir. Bu amaçla edebi bir mecmua olan *Yeni Edebiyat* çıkarılmıştır. Bu mecmua siyasi meselelere girmekten ziyade hissiyata hitap eden bazı inkılâpçı şiirler, Marksist edebi tahliller, tarihi materyalist vulgarizasyon makaleleri neşretmektedir. Dergi, etrafında kısa sürede önemli bir gençlik oluşturmayı başarmıştır. Bunun üzerine hükümet tarafından 1941 yıllının sonlarında kapatılmıştır (Sayılgan, 1968: 230). Benzer şekilde Yusuf Ahıskalı tarafından çıkarılan *Yeni Ses* dergisi de Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun Millîyetçiliğin genişleyen ve büyüyen yani Turancı bir Millîyetçilik olduğu sözlerini ayrıca azınlıklara düşmanlık güden ve sadece onlara Varlık Vergisi adıyla konan haraç ve cizreyi eleştirdiği için kapatılmıştır. Dergi sadece kapatılmakla kalmamış sahibi ve yazar kadrosu sürgün edilmiştir (Nesimi, 2008:161). Benzer nedenlerle 1941 yılında *Yeni Yol, Yeni Ses* sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştır. *Yürüyüş* dergisi de özellikle son dört sayısındaki savaşın yıkımlarını ve yoksulluğu yansıtan kapak resimleri ile kimi yazı ve şiirlerden dolayı Temmuz 1943 yılında kapatılmıştır (Sayılgan, 1968:230; Kabacalı, 1990:147).

TKP 1942 yılı içinde legal neşriyata önem vermeye başlamıştır. O yıllar yürüteceği politika için, savaşla ilgili görüşlerinin halka duyurulması gerekmektedir. Ankara'da çıkartılan Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun yönetimindeki *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergisi gizli Komünist Partisi'nin denetimi altında bulunmaktadır (Sayılgan, 1968: 242–243). Özellikle *Yurt ve Dünya* 1930'lu yılların başından itibaren güçsüz kalan 'Sol'u yeniden canlandırmak için çıkarılmıştır. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sosyalizm yanlısı yeni bir akademik çevre oluşturulmuştur. Bu çevreye bazı sanatçı, öğrenci, gazeteci, bilim adamı ve öğretmende katılmıştır. Oluşturulan bu çevre ile Nazi Almanya'sının da etkisiyle saldırganlaşan ırkçı-turancı akımlara karşı bir ses yaratmaya çalışılmıştır. *Yurt ve Dünya*'deki yazarlarının amacı halka yaşadığı çevredeki gerçekleri anlatmaktı. Dergi yazarlarından Adnan Cemgil, amaçları şu şekilde özetlemektedir:

> "Dergideki tüm yazıların bir istikameti vardı. Bizim için, özellikle de derginin çıktığı yıllar, daha sonraları da dendi ya, komünist olarak adlandırıyorlardı. Bizlerin, hepimizin bir eğilimi vardı. Solduk, ama tam anlamıyla marksist bir dergi değildik. Biz o günle ilgili bir takım tahliller yapardık. Tahlillerimiz, dünya görüşü itibariyle Marksisti ama kesinlikle komünist değildik. Derginin çıktığı yıllarda, sahte şöhretler, akıl düşmanlığı, teknoloji düşmanlığı, gerçek düşmanlığı vardı. Bizim yazılarımızla yapmak istediğimiz, amacımız, tüm bu düşmanlıklara karşı bir şeyler yapabilmekti" (Aktaran: Ağduk Gevrek, 1998: 255-262)

Derginin kurucu kadrosu tarafından "komünistlik yapmıyorduk" ifadeleri kullanılsa da söz konusu yazılar hükümeti rahatsız etmiştir. Özellikle bu rahatsızlığın altında denge siyasi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü 1944 yılında Sovyetler'in, Almanya'yı yenmeye başlamasıyla birlikte dünyada artan sosyalizm sesleri Türkiye'yi de rahatsız etmiştir. Nitekim hükümet de Sovyetleri kızdırmamak ve sol grupların taşkınlık yapmasının önüne geçmek için, bir taraftan Millîyetçi yayınları sustururken, bir taraftan komünizmle mücadeleye ağırlık vermiştir. Böylece hem Millîyetçi hem de sosyalizm yanlısı yayınları susturabilmiştir.

Denge siyaseti kapsamında Turancılık Davası'nın başladığı günlerde 16 Mayıs 1944 tarihinde *Yurt ve Dünya* dergisi de kapatılmıştır. Derginin kapatılması aynı zamanda *Tan Olayı*'na giden yolu da açmıştır (Ağduk Gevrik, 1998: 269)

İstanbul'da Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel çiftinin yönetimindeki *Tan* gazetesi de tamamen gizli Komünist Partisi'nin legal yayını olmuştur. Parti, günü gününe görüşlerini *Tan*'da yayınlamaktadır (Sayılgan, 1968: 242–243). Yazıların başlıca konusu, tek partili hükümetin baskı ve yasaklarıyla yolsuzlukları olmaktadır. Hükümet yetkileri, muhalif basını susturmak için çeşitli yöntemlerle baskı yapmaya başlamıştır. Tek parti iktidarının Başbakan'ı Şükrü Saraçoğlu, İstanbul parti örgütüne verdiği emirle, Tan Matbaası kullanılmaz hale getirilmiş, Yenidünya isimli matbaa, ABC ve Berrak Kitapevleri de saldırıya uğrayarak tamamen tahrip edilmiştir (Şahhüseyinoğlu, 2005: 61–62).

Sıkıyönetim döneminde de komünizm taraftarı basın sürekli olarak denetim altında tutulmuştur. Alınan tedbirler kapsamında bazı sosyalist sempatizanı partiler de kapatılmıştır. Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe, 16 Aralık 1946 tarihli bildirisinde, sıkıyönetim bölgesi içinde genel güvenliği sağlamak, görev ve sorumluluğu altında bulunan komutanlık hududu içindeki illerde tedbirler almak amacıyla Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü'nü kapattığını açıklamıştır. Mevcut iktisadi ve içtimai nizamları bozmaya çalıştıkları gerekçesiyle *Sendika, Ses, Nor Ör, Gün, Yığın ve Dost* gazeteleriyle dergilerin basımı da yasaklanmıştır (Şahhüseyinoğlu, 2005: 57). Dönemin popüler sol yayınları olan *Markopaşa, Zincirli Hürriyet, Başdan* ve *Geveze* çeşitli davalar nedeniyle kısa ömürlü olmuşlar ya da geniş aralıklarla yayın hayatlarına devam etmişlerdir (Cantek, 2008: 47). Yine 1947 yılında Mehmet Ali Aybar tarafından çıkarılan *Hür*'de sıkıyönetim komutanlığı tarafından yasaklanmıştır. Bunun üzerine Aybar, *Zincirli Hürriyet'*i çıkarmaya başlamıştır (Akar, 1989: 129).

3.9. İkinci Dünya Savaşı ve Propaganda Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı'nın en etkili yönünü şüphesiz propaganda oluşturmuştur. Çok eskiden itibaren savaşlarda kullanılan psikolojik savaş tekniği, İkinci Dünya Savaşıyla birlikte tekrar hayata geçmiş ve savaş döneminde genel askeri stratejinin bir parçası ve askeri yapının temel bölümünü oluşturmuştur. Klasik metotların yanı sıra psikolojik savaş yöntemleri savaşın şekil değiştirmesinde büyük etki yapmıştır.

Propagandada düşmana karşı mutlak zaferden söz edilirken, müttefiklere sadakat vurgusu yapılmıştır. Tarafsızlara kesin zafere olan inanç tekrarlanırken yurttaşlar ise son güçlerine kadar ülke için çalışmaya ve fedakarlıkta bulunmaya teşvik edilmiştir (Akarcalı, 2003: 6).

Bu açıdan, 2. Dünya Savasının tamamına yakın sürede tarafsız kalabilen Türkiye, topraklarında istihbarat ve propaganda savaşının yaşandığı bir arena olmaktan kaçamamıştır. İstanbul, savaş boyunca İngiltere, Almanya, SSCB, Fransa, İtalya ve ABD gibi dönemin ileri gelen ülkelerinin istihbarat elemanlarının yanında, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Romanya gibi Alman işgali altındaki ülkelerin gizli servisleri hesaba katıldığında, irili ufaklı yirmiye yakın istihbarat biriminin konuşlandığı bir şehir konumuna gelmiştir. Bu istihbarat birimlerinin her biri Türkiye'de gizli üsler kurmuş ve Türkiye'yi yanlarına çekmek için mücadele vermiştir (Seydi, 2006: 3). Çünkü hem Müttefikler hem de Mihver kuvvetleri Türkiye'nin stratejik önemini yakından bilmektedir. Almanlar, Sovyetleri yenmek ve Orta Doğu'ya girmek için dayanağa gerek duymaktadır. İngilizler ve Amerikalılar, Balkanları Alman denetiminden kurtarmak için Türkiye'den üs elde etmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin yüzyıldan eski baş düşmanı Ruslar, Karadeniz'i denetleyebilmek ve Akdeniz'e geçişi sağlamak için İstanbul'u ve Boğazları istemektedir. Savaşan taraflar bu isteklerini gerçekleştirmek için, değişik yollara başvurmaktadır. İngilizler ve Amerikalılar, Nazi işgali altındaki Doğu Avrupa'ya İstanbul'dan casusluk ve yarı askeri amaçlı operasyonlar düzenlemektedir. Almanlar etki sağlamak ve bilgi toplamak için yetkililere rüşvet vermektedir. Ruslar ise ajan kiralamaktadır. Her biri Türkiye'yi kendi yanına çekmek için gizli üsler kurup birbiriyle çekişmektedir.[86]

Savaş yıllarında faaliyet gösteren bazı gizli istihbarat örgütleri şunlardır:

[86] Bu durum Ankara'yı dünyanın en önemli siyasi merkezlerinden biri haline gelmiştir. Devletler tarafından en önemli büyükelçiler Ankara'da görevlendirilmeye başlamıştır. Hitler, en yakın ve deneyimli çalışma arkadaşı Başbakan Yardımcısı Von Papen'i, İngilizler Knatchbull Hugessen'i, Fransızlar da bir zamanlar Lozan Konferansında Genel Sekreterlik yapmış olan Rene Massigli'yi büyükelçi olarak görevlendirmiştir (Gökmen, 2006:155).

Abwehr: Amiral Canaris'in başkanlığını yaptığı Alman İstihbarat Dairesi. Askeri komuta altındaydı. Ancak her alanda istihbarat toplamıştır.

MI6 (Secret İntelligence Service): OSS'nin İngiliz istihbaratındaki eşitidir. Ancak İngiltere dışında karşı istihbarat yaptı. Çeşitli gizli belgelerde Secret İntelligence Service (SIS) diye anılmaktadır.

M19: Kaçaklara ve sığınmacılara yardım etmekte sorumlu İngiliz istihbarat birimidir.

MU (Maritime Unit): Tekne, kayık operasyonlarını yürüten OSS birimi.

NKVD: Sovyet gizli polisi ve istihbarat örgütü.

OSS (Office of Stategic Services): ABD'nin savaş dönemi sivil istihbarat dairesi. CIA'nin Türkiye'deki selefi görevini yapmıştır.

OWI (Office of War İnformation): Haber ve propaganda yaymakla sorumlu savaş dönemi ABD örgütüdür.

SD (Sicherheitsdienst): Alman İmparatorluk Güvenlik Başkanlığı'nca (RSHA) yönetilen Alman istihbarat örgütüdür.

SI (Secret İntelligence): OSS'nin bilgi toplama ve değerlendirme birimi.

SO (Special Operations): İşgal altındaki ülkelerde gerilla ve kundaklama eylemleriyle görevli OSS birimidir.

SOE (Special Operations Executive): ABD'nin özel operasyonlar birimidir.

X2: OSS'ye karşı kurulmuş olan istihbarat birimidir. (Rubin, 1944:339).

Gizli örgütler arasındaki kozlar ise oldukça büyük olmaktadır. Her bir servis, ülkesine en iyi haberi yetiştirmek için yoğun bir mücadele içine girmiştir. Bu gizli servislerin buluştuğu noktayı, o yıllarda İstanbul'un en iyi oteli olan Park Otel oluşturmaktadır. Otelin art deco sitilindeki büyük yemek salonu, İngilizlerle Almanların, Amerikalılarla Japonların, Macarlar ve Yunanlıların, işadamlarının, askerlerin, gazetecilerin, diplomatların ve her ülkeden her biçimde casusun birbirini masadan masaya izlediği bir ateşkes bölgesi olmuştur (Rubin, 1994: 23-38).

Savaşın ilerlediği ilk aylardan başlayıp azalarak devam eden Ankara'daki diplomatik propaganda ve taraftar toplama davetleri aralıksız devam etmiştir. Bu propagandaların içinde ise diplomatlar arasında yapılan davet toplantıları da önemli

bir noktayı oluşturmaktadır. Her ülkenin sefareti kendi ülkesinin politikası doğrultusunda davetleri organize etmiştir. Alman sefareti basın, yerli ve yabancı diplomatlara hitap eden açık büfeli yemek davetleri vermiştir. İngiltere klasik smokinli ve belirli devlet adamlarıyla sınırlı sayılı 'dinner' ve bazen kokteyller düzenlemiştir. Sovyet Rusya ise bol vatkalı ve havyarlı davetler yapıyor, arada içki ve havyar servisini durdurarak, salandaki büyük bir sinema perdesinde Almanya'nın Yahudilere mezalimlerini seyrettirmekte, misafirlerin yavaş yavaş ayrılma eğilimleri hissedilince de yine votka ve havyar desteğine başvurmuşlardır (Gökmen, 2006:157).

İstihbarat örgütlerinin hedeflerinden biri, Türk basınını mümkün olduğunca kendi yanlarına çekmektir. Bunun için rüşvet dahil her yola başvuran taraflar, zaman zaman da ülkelerine geziler düzenleyerek, güçlerini göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle savaş döneminde istihbarat servislerine bağlı çok sayıda yabancı muhabir Türkiye'de görev yapmıştır.

Yabancı muhabirler, sürekli olarak hükümetin emriyle Emniyet (Türk Gizli Polisi ve İstihbarat Örgütü) tarafından izlenmekte ve yazdıkları haberlere sansür uygulanmaktadır. Bu amaçla bütün yabancılara, yaptıkları gezileri ve kişisel bilgilerini içeren tezkere taşıması zorunluluğu getirilmiştir. Bu yöntem ile gazeteciler ve matbaacılar, kayıt altına alınmaktadır. Emniyet, ayrıca yurtseverlik ya da açgözlülüklerini kullanarak yabancıların kapıcılardan, elçilikteki sekreterlerden, katiplerden, korumalardan ve çevirmenlerden muhbirler çalıştırmıştır[87] Sadece emniyet değil, kısaltması MAH/MEH olan (Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti) bünyesinde de istihbarat çalışmaları yapılmıştır. Bu örgütün kurulması Türk yetkililerin olayları bir kenarda izlemediğini de göstermiştir. MAH'ın görevi ise ülkede kalan yabancılar hakkında istihbarat toplamaktır. Yabancılar hakkında dosya

[87] Bir tüccar, Ankara Palas'ta aşçısından müdüre denk bütün çalışanların muhbir olduğunu söylüyordu: "Hepsi Emniyet'e sattığım ayakkabıları giyiyor!" Emniyet yabancı casusluk çabalarına ilişkin iyi bilgi alıyordu. Örneğin bir İstanbullu elektrikçi, bir eve, alışılmışın üzerinde kablo döşediğini bildirmişti. Polis olayı araştırıp bir radyo satıcısını buldu ve tenekesinden telsizle Almanya'ya gizli mesajlar yollarken yakaladı. İtirafları üzerine de başka Almanlar ve onlarca Türk yakalanmıştır. Bununla da yetinmeyen Emniyet, gizli teşkilatlara karşı köylüleri de uyarmıştır. Uyarı karşısında köylülerin köylerinden geçen herkesi casus sanması nedeniyle yolculuk eden diplomatlar çok zor durumda kalmış ve suçsuzluklarını kanıtlamak için birkaç saat dil döktükten sonra salıverilmiştir (Rubin, 1994: 75-76).

tutan, ülkeye gelen turistleri takip eden, yabancıların yoğun olarak kullandıkları otel, restoran, kafe ve toplu ulaşım araçlarında çalışanlar arasında bilgi toplayan MAH, bu şekilde faaliyet gösteren yabancı istihbarat birimlerinin faaliyetlerini rahatlıkla yönlendirebilmeyi de başarmıştır (Seydi, 2006:8). Muhbirlerin elde ettiği bilgiler sürekli olarak Başbakan'a sunulmaktadır. 25 Mayıs 1940 tarihinde Dahiliye Vekili Faik Öztrak'ın muhbirler tarafından elde edilen istihbarat neticesinde DNB Ajansı İstanbul Muhabiri Brell hakkında Başvekalete sunduğu belge muhbirlerin önemine dikkat çekmektedir:

> "*D.N.B. Ajansı İstanbul muhabiri Brell, birkaç günden beri Transazean Ajansının İstanbul muhabiri olduğunu söylediği Schmidt adlı birini yanında gezdirmektedir. Bu adamın hâl ve tavırları askerî mesleğe mensup bulunduğu kanaatini ilham etmektedir. Brell, birkaç gün evvel yanında bu adam olduğu hâlde Beyoğlu'nda Galatasaray karşısında Hatay pastanesinde oturan gazeteciler arasında bugünkü harp vaziyetlerine temas etmiş ve "Türk gazetecilerine bakacak olursanız; müttefikler bir kaç saat sonra Köln şehrine gireceklerdir. Her sabah daha yatakta iken Türk gazetelerini alır ve şişirme başlıklarına bir göz atarak saatlerce gülerim. Şimdilik bundan daha büyük zevkim yoktur. Habeşistan'da İtalyan ordusunu, Lehistan'da ve Norveç'te Alman ordusunu imha ettiren Türk gazetecileri şimdi de Belçika ve Felemenk'teki Alman ordularını imhaya çalışıyorlar. Fakat bu sefer muvaffak olamayacaklardır. Türk matbuatının bütün gayretlerine rağmen harp bu sene bitecektir. Bakalım Türk gazetelerinin gözleri ne zaman açılacak?..." demiş. Bu sırada söze katılan Schmidt, Brell'i teyit etmiş, Türkleri çok sevdiğini, bu gafletlerinden dolayı Türklere cidden acıdığını pek müstehzi bir tavırla söylemiştir. Bundan sonra Brell, gazetecilere güya bir Alman ajanı olduğu için Galata Kulesinin bekçisinin değiştirilmiş olduğunu söylemiş Schmidt de lakırdıyı şu suretle tamamlamıştır. "Almanların adamı olup ne yapacakmış? Paraşütçülere mi haber verecekmiş?*" (BCA, 030.10.00/232.561.10).

Emniyet'in sürekli gerek yabancı gazetecileri gerekse diplomatları takip etmesi nedeniyle ne yaptıklarını çok iyi bilmektedir. İstihbarat servislerinden Türkiye'nin savaşa girmesi için faaliyette bulunmak üzere muhabirlerin ve diplomatların gönderildiğinin farkında olan hükümet, Türkiye'nin takip ettiği siyasetin dışında hareket ettiklerini ve bu yöndeki haberleri ülkelerine gönderdiklerini öğrendiğinde çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca yabancı muhabirlere, adres bilgilerini güncellemeleri noktasında da vurgu yapılmaktadır. Matbuat Umum Müdürü Selim

Sarper'in 5 Mart 1941 tarihinde "*Ecnebi Muhabirlere Tamim*" başlığı ile yayınladığı belge bu anlamda önem taşımaktadır:

> *"1- Bazı muhabirlerin son günlerde mutat gazetecilik faaliyetiyle telifi zor olan askeri mahiyette haberleri telgrafla veya telefonla harice verdikleri nazarı dikkati celp etmektedir. Bu muhabirler takibata maruz kaldıkları takdirde Matbuat Umum Müdürlüğünün kendilerini himayede büyük müşkülatla karşılaşacağını şimdiden bilmelerinde fayda vardır.*
> *2- Birçok muhabirler de adreslerini değiştirdikleri halde bu hususta vaki tebligata rağmen Matbuat Umum Müdürlüğünü değişiklimden haberdar etmemektedirler. Bu gibi muhabirlerin de vesikalarının alınması ve alelumum muhabir kolaylıklarından istifade ettirilmemeleri için Posta Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğüne tebligatta bulunulacağını bildirir ve bu vesile ile saygılarımı tekrarlarım*" (BCA, 030.10.00/206.407.27).

Gerekli görüldüğü hallerde ise yabancı muhabirler ülkeden uzaklaştırılmıştır. Nitekim "Görülen lüzum üzerine" açıklaması ile Londra'da Pres İnternews ve *Pres Daily Herald* muhabiri Amerikan tebaasından İstanbul'da Moda Lütfi bey Sokak 6 Numarada oturan O. Frank ve O. Brien, 21 Haziran 1940 tarihinde sınır dışı edilmiştir (BCA, 030.18.01.02/91.60.8). Sınır dışına çıkarılmalarını içeren Bakanlar Kurulu kararında gazetecilerin oturdukları eve kadar bilinmesi o yıllarda emniyetin takip sisteminin güçlü olduğunu göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıyı oluşturmaktadır. Özellikle Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, yabancı gazetecilerin Türkiye'yi zor duruma düşürmemeleri noktasında yoğun mücadele vermiştir. Bunun için de Emniyet güçlü bir izleme teşkilatı kurmuştur. Birkaç gazetecinin kendisine haber vermeden Sovyet sınırına gittiğini öğrenen Sarper'in, bu kişileri ofisine çağırdıktan sonra söylediği sözler dönem içinde güçlü bir izleme sisteminin olduğunu ortaya koymaktadır:

> "*Çok kızgınım. Buna hakkınız yoktu ve izin almadan hiç gitmemeliydiniz. Burası tehlikeli bir ülke. Öldürülebilirdiniz. Kimileri Amerikalıları sevmez… Bu yüzden gezinizin her adımını sizi izlettim ve yaptığınız her şeyi biliyorum*" (Rubin, 1994:144).

Başını Almanların çektiği propaganda savaşında İstanbul ve Ankara'da bulunan yabancı muhabirler de birbirlerini atlatmak için yoğun çaba harcamıştır. Hızlı olduğu gerekçesiyle telefonla haber yazdıran gazeteciler, radyonun yayınlarını

gece 02.00'da tamamlamasından sonra haberlerini radyodan okuyup, doğrudan bağlı bulundukları ülkelere ulaştırmalarına izin verilmiştir. Bu durum zaman zaman tartışmaları da beraberinde getirmiştir. *New York Times* Muhabiri Ray Brock, gece 02.00'da radyoevine gelip haber geçmek istemiştir. Fakat stüdyoda yayın olmasına rağmen haber geçeceği gerekçesiyle içeriye zorla girmek istemesi tartışmaya neden olmuş ve Basın Yayın görevlisi Niyazi Manya ile arasında sözlü tartışma yaşanmıştır. Hükümet ise yaşanan tartışma sonucunda Brock'un yayın ayrıcalıklarını kaldırmıştır (Rubin, 1994: 136-142).

Zaman zaman de hükümet ile yabancı muhabirler arasında tartışma yaşanmıştır. Doğal olarak kuşkucu olan ve bu kadar çok yabancı gazeteciye alışkın olmayan hükümet, Türkiye'nin savaşa sürüklenmemesi için aldığı önlemlerden biri de yayınlara getirilen sansür olmuştur. New York Times Muhabiri Ray Brock, Radyo evinde sinirlenmesinin bir başka nedeni, haberinden bir paragrafın çıkarılmış olmasıdır. Amerikalı Gazeteci Martin Argonosky de "*Sansür kavgasına girmediğim tek gece yok*" sözüyle dönem içinde Türk hükümeti ile yaşadıkları sorunlara işaret etmiştir. Rubin'in "*İstanbul Entrikaları*" isimli kitabında bir Amerikalı diplomatın anlatımlarına dayanarak, dönem içinde hükümet tarafından keyfi sansür uygulandığını belirtmektedir:

> "*Yetkililerin deneyimi yok ve Amerika'nın özgür basın anlayışı konusunda çok az bilgileri var. Ulusal çıkarlarına aykırı gördükleri basın faaliyetlerini önleme hakkını uygulama konusunda anlayışsız, kaba ve keyfi olma eğilimi taşıyorlar*" (1994: 143-144).

Yabancı muhabirlerden gelen bu eleştirilere karşı Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, gazetecilerle iyi ilişki sürmek istediklerini ama polisin de başka öncelikleri olduğunu anlatmaktadır. Sarper'e göre hükümetin yabancı gazetecilerle uğraşmak gibi bir derdi yoktur fakat tamamının Türkiye'yi savaşa sokmak için çalıştığını bildiklerinden polis tarafından gazeteciler sürekli olarak izlenmiştir. Savaş sırasında çok sayıda gazeteci Türkiye aleyhinde yayınlar yapmıştır. United Pres Ajansında çalışan Kansaslı genç bir kadın, Sovyet sınırı boyunca Türk tahkimatı olduğunu yazınca sınır dışı edilmiştir. NBC Muhabiri Martin Agronsky'ın

Almanlar'ın Türkiye sınırına dayandığı yıllarda, "*Almanlar, Türkiye sınırlarının çevresindeki bütün Bulgar, İtalyan ve Alman askerlerini toplasalar bile şimdi ya da yakın gelecekte Türkiye'yi rahatça işgal edecek yeterli birlik sayısına ulaşamıyorlar. Buna karşılık kimi yabancı çevrelerde ısrarla dolaşan söylentiler, Alman saldırısının yakın olduğu yolunda*" açıklamaları sonrasında Alman işgali söylentilerin yaygınlaşması Türk dış politikasında önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Haber üzerine Agronsky'ı çağıran Matbuat Umum Müdürü İzzetin Nişbay, BBC'nin Türkiye'nin onuruna yönelik iftirasının silinmesine yardımcı olmasını ve haberin gerçeği yansıtmadığını BBC'ye bildirmesini istemiştir. Agronsky ise haberin daha önce kontrolden geçtiğini ve BBC yayınına itiraz etmek gibi bir neden görmediğini açıklaması karşısında Nişbay'ın, "*Ülkeme hakaret edildiği zaman burada tek yargıç benim! Bu hakaretin giderilmesi için BBC haberini yalanlayan bir açıklama okuyacağınızdan eminim*" açıklamaları ortamı daha da germiştir. Tartışmanın büyümesi üzerine Nişbay daha da ileriye giderek Agronsky'a açıklamayı yapmadığı takdirde Matbuat Umum Müdürlüğünde kalacağını ve kendisini İngiliz ajanı olarak nitelendireceğini ifade etmiştir. Sonun da Agronsky'ın BBC'nin haberine itiraz etmesiyle durum normale dönmüştür. Bu açıdan hükümetin yabancı gazetecilerin faaliyetlerin kuşkulanmak gibi birçok nedeni bulunmaktadır. Nitekim Agronsky'ın Amerikalı muhabir arkadaşlarından biri olan Winston Burdett Sovyet ajanıydı ve tek amacı Türkiye'den topladığı istihbaratı Sovyetlere iletmekti (Rubin, 1994: 144-147). Dolayısıyla hükümetin yabancı muhabirleri izletmesi bir keyfilik değil aslında bir zorunluluk olmaktadır.

3.9.1. Radyo Üzerinden Yapılan Propaganda ve Türkiye'nin Tavrı

İkinci Dünya Savaşı'nın en etkili yayınını propaganda savaşları oluşturmuştur. Televizyonun henüz insanların gündelik hayatını bugünkü kadar işgal etmediği, okuma yazmanın bugünkü kadar yaygın olmadığı ve gazete basıp dağıtmanın kolay olmadığı dönem içinde radyo, toplumları etkileyen en etkili kitle iletişim aracı olarak devlet tarafından propaganda amaçlı kullanılmıştır. Savaş yıllarında artan radyo savaşları "Parazit Savaşları" olarak anılmıştır. Propaganda amaçlı radyo savaşlarını başlatan ülke ise Almanya olmuştur. Radyonun gücünü çok iyi bilen Nazi Propapaganda Bakanı Goebbels, radyoya yeni boyut ve açılımlar

getirmiştir. Goebbels'in bu açılımlarına cevap üretmek isteyen ülkeler kendilerini yoğun ve son derece karmaşık bir psikolojik savaşın eşiğinde bulmuştur (Kuruoğlu, 2006: 8-13). Nitekim Hitler'in, savaşın kendi lehlerine olduğu günlerde, "*Radyo yayınları olmasa biz bu savaşı kazanamazdık*" sözü radyonun savaş döneminde etkili bir silah olduğunu ortaya koymaktadır (Aziz, 2007: 58).

Savaşın giderek yaygınlaştığı 1940'lı yıllarda hemen hemen bütün dünya radyoları savaşla ilgili haberler yayınlamakta ve gerek kendi ülkelerinin, gerekse sık sık cephe değiştiren devletlerin tutum ve eylemlerini duyurmakta, dinleyicilerine çeşitli konularda bilgi vermektedir. O günlerde Ankara Radyosu'nda yapılan programların genel niteliğini ise Türkiye'nin tarafsızlık politikasının vurgulanması oluşturmaktadır (Akıllıoğlu, Aziz vd., 1990:15). Çünkü Mihver ve Müttefikler Türkiye'yi kendi yanlarına çekmek için yoğun bir propaganda faaliyete başlamıştır.

Dönem içinde Türkiye'de okur-yazar oranının az olmasının basının etkinlik alanını daralttığının fark eden Almanya[88], radyoyu devreye sokmuştur. Savaş yıllarında Alman radyo istasyonları günde 7 kez 15'er dakikalık propaganda amaçlı Türkçe yayın yapmaktadır. Bu programların dördü Berlin, diğerleri ise Bükreş, Sofya ve Tiran üzerinden yapılmaktadır. Programlar genel itibariyle haber, müzik ve eğlence içermektedir. Genellikle bunlar çok iyi dinlenebiliyor ve siyasal eğilimin güzel Alman müziği ile gizlenmesi ustalıkla yapıldığı için, herkesçe de sevilmiştir. Türkiye Almanların yanında Müttefikler de Türk kamuoyunun Alman Propagandalarından etkilenmemesi için Londra 1939'da, ABD, NBC kanalı ile 1941 yılında Türkçe yayın yapmaya başlamıştır (Glasneck, 1976: 27, Öz, 1996: 152).

[88] Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyaset Dairesi Yakındoğu Şubesi'nin 1939'a kadar müdürlüğünü yapan Werner-Otto Von Henting, 1940'da basın propagandası bakımından Türkiye'nin son derece elverişli bir durumda olduğunu belirtmiştir. Werner-Otto Von Henting'e göre daha önce kullanılan Arap harflerinin terk edilerek Latin harflerine geçilmesinin önemli bir değişim olmakla birlikte başarısı 1940'lı yıllar için sığ kalmıştır. Bu bakımdan yazılı ve sözlü basın büyük önem kazanmıştır. İngiliz ve Fransız propagandası bu fırsatı daha önce görmüş ve Almanlardan önce faaliyete başlamıştır. Bunun bilincinde de olan Henting, Alman faşist propagandasını daha büyük başarılara ulaştırmak için yoğun bir çalışma içine girmiştir. Çalışmalardaki amaç ise müttefiklerin güçlü rekabetine Almanya'nın propaganda gücünü göstermektir (Glasneck, 1976: 18).

Gelişen olaylar karşısında radyo giderek önem kazanmıştır. Ordular cephelerde savaşırken, diplomatlar söz düellosu yaparak halkın ya moralini bozmakta ya da yükseltmektedir. Bu durum ise radyoda ses alma tekniğinin ve tekrarlamanın doğmasına sebep olmuştur. Gelişen radyo yayıncılığı içinde Türkiye Radyolarının da gelişmesi gerektiğini belirten Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper'in girişimleri ve Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen'in yardımları ile alınan yeni ses alma makinesi hükümet yetkililerinin konuşmaları sık sık radyodan verilmeye başlanmıştır (Akıllıoğlu, Aziz vd., 1990:15). Ayrıca Alman radyo sanayi Türk piyasasında tekel oluşturmuştur. Bu yönüyle Almanya Türkiye'ye radyo alıcılarının ihracatı kapsamında propagandalarını daha serbest bir biçimde gerçekleştirmiştir. Radyo konusunda Türkiye'nin Almanya'ya bağlı olduğunu bilen Alman Propaganda Bakanı Goebbels, 1942-1943 yıllarında kendi denetimi altında olan bir şirket olan Radio-Union G.M.B.H'ye bağlı bir yavru şirket kurma girişiminde de bulunmuştur. Kurulacak şirket, Alman şirketleri için reklam yayınları yapacak ve Türk hükümeti ile ortak radyo yapım tesisi kurularak halkın evine radyo gitmesi sağlanacaktır. İlk başta şirket ve tesisin kurulmasına sıcak bakan Türk Hükümeti'nin 1942 yılında koyduğu ve yabancı girişimleri hedef alan sermaye vergisi nedeniyle Almanların düşündüğü proje hayata geçememiştir (Glasneck, 1976: 27). Almanya bu iki projeyi gerçekleştirmeyi başarabilseydi, Türkiye'de var olan propaganda gücünü daha da arttıracaktı. Kurulacak tesis ile Almanya'da olduğu gibi her eve radyo gideceği için halk, Almanya şirketinin yayınlarını dinlemiş olacaktır. Bunun sonucunda da Almanya kendi savaşını haklı göstereceği gibi müttefikler aleyhinde de halka bilgi aktarması yapmış olacaktı.

Fakat şurası bir gerçek ki Almanlar, savaş dönemi boyunca müttefiklerden daha iyi şekilde Türkiye üzerinde radyo propagandasını gerçekleştirmişlerdir. Berlin'den yapılan Türkçe yayınlar, Londra'dan yapılan Türkçe yayınlardan daha popüler hale gelmiştir. Almanların Müttefiklerden önemli bir farkı, Türkiye'de yaşayan azınlıklar için de yayın yapmasıdır. Berlin'den Atina'ya da yayın yapan Almanlar bu sayede Türkiye'de yaşayan Rumların da ilgisini çekmiştir. Bu yayınların genel olarak ortak yanını İngiltere'nin Türkiye'yi yarı yolda bırakacağı ve

karanlığa iteceği, Türkiye'yi kendi amacı için kullandığı ifadeler oluşturmaktadır (Seydi, 2006: 64).

İngiltere'nin başını çektiği Müttefikler de Almanların Türkiye'ye yönelik radyo propagandalarına karşı çalışmalara başlamıştır. BBC Türkçe servisi 1942 yılından itibaren Türkiye'ye 07.15, 11.30, 13.15 ve 17.45 saatlerinde her biri 15 dakika olmak üzere günde dört sefer yayın yapmaktadır. Kudüs'ten de günlük olarak Türkiye'ye yönelik kısa dalgadan saat 19.15'te yayına başlamıştır. Beyrut ve Tahran'dan kısa ve orta dalgadan yayın yapılmaktadır. Ancak Beyrut ve Tahran'dan yapılan yayınlarda ses çok zayıf geldiği gibi iki haftada bir Kahire'den yapılan yayınların da etkisi çok fazla olmamıştır. Savaşa sonradan dahil olan ABD'de, Türkiye'ye yönelik günde 6 defa Türkçe yayına başlamıştır. Moskova Radyosu da Türkiye'ye yönelik yayınlar yapmasına rağmen Türkiye'deki Sovyet karşıtı duygulardan dolayı çok fazla dinlenmemiştir. Sovyetler ayrıca sadece Moskova'dan değil Tiflis, Bakü, Kazan, Taşkent ve Erivan gibi değişik şehirler üzerinden de Türkiye'ye yayın yapmıştır (Seydi, 2006: 204).

Radyo propagandası sürecinde İngilizlerin Almanlardan farkı, Kutsal Topraklar üzerinden de yayın yapmasıdır. İngilizler bu sayede dini değerleri kullanarak Türk halkı üzerinde kendi lehine manevi bir baskı kurmaya çalışmıştır. Ancak bu durum bile İngiliz radyolarının etkili olmasını sağlayamamıştır. Burada Türk Hükümeti'nin mihver kuvvetlerinin ilerlediği yıllarda takındığı Alman tavrı kadar, Müslümanların kutsat topraklarında İngilizlerin bulunması da etkili olmuştur.[89]

[89] Almanların Araplara yönelik yayınlarına başlaması üzerine endişeye kapılan İngilizler de BBC üzerinden Orta Doğu'ya yönelik yayınlara başlamıştır. Bu yayın aynı zamanda İngiltere'nin yabancı bir ülkeye yaptığı ilk radyo yayınıydı. İngilizler başlangıçta sadece haber yayınlıyordu. Ancak İtalyanlar, Araplara yönelik olarak Bari'den Kur'an-ı Kerim okutmaya başlayınca yayınları gölgede kalan İngilizler de aynı metodu kullanmaya karar vermiştir. Arabistan'dan meşhur hafızlardan birini Londro'ya götüren İngilizlerin Kur'an-ı Kerim yayınları Araplar arasında meşhur olmuştur. Fakat Türk-Alman Antlaşmasından sonra Türk hükümeti müttefik yayınlara karşı baskı uygulamaya başlamıştır. Sadece İngiliz kanalı BBC değil, Ankara'da faaliyet gösteren Amerikan radyosu da denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca İngiltere'nin İslam topraklarındaki faaliyetlerine karşılık Almanlar, Londra'nın önemli gazetelerinden olan Daily Herald'a göre İngilizlerden daha ileri giderek Arabistan için Kahire'yi propaganda merkezi yapmışlar ve Cidde'de de ajans şubesi açmışlardır. 8 Şubat 1939 tarihli Tan'ın verdiği haber şöyledir: "Nazi propagandasının Yakın Şark'ta aldığı vaziyet,

Diğer yandan BBC'nin Türkiye'ye yönelik yayınları etkileyici olmamıştır. İngilizlerin Türkiye'deki Enformasyon Bakanlığı'nın elemanlarına göre BBC'nin etkili olmamasının sebebi, Almanlar karşısında işe yarar materyal sunulmaması ve spikerlerin ılımlı bir ton kullanmalarından kaynaklanmıştır. Bunun üzerine İngilizler, Türkçeyi çok iyi kullanan ve 1939 Erzincan depreminde Türk halkına seslenmiş olan Sir Wyndham Deeds'i radyo yayının başına getirmişlerdir. Radyo yayınlarının içeriğini ise büyük ölçüde Alman ırkının üstünlük iddialarının dünya insanlığı için ne anlama geldiği ve Almanların işgal ettikleri topraklardaki insanlara davranışları, İngilizlerin hâlâ güçlü olduğu ve Avrupa medeniyetini temsil ettiği oluşturmaktadır. Aynı şekilde Amerikan kanalı olan NBC de Nazi karşıtı yayınlar yapmıştır. NBC, Nazilerin belirttiği gibi ezeli düşman Sovyetlerin tarihe karışacağı ve esaret altındaki Türklerin bağımsızlığa kavuşturulacağı yönündeki Alman propagandasının boş bir beklentiden ibaret olduğunu aktarmıştır. 1939-1942 yılları arasında Türk hükümetinde görülen gizli Alman hayranlığı nedeniyle propaganda savaşlarını yoğun denetim altında geçiren müttefik radyoları, savaşın lehlerine döndüğü 1943'ten itibaren yayınlarında oldukça serbest davranmaya başlamıştır. Yayınların içeriğini ise Türkiye'nin savaşa girmesi konuları oluşturmuştur (Seydi, 2006: 205-235).

Savaş döneminde Türk Hükümeti de radyo yayınlarını en iyi şekilde kullanmaya çalışmıştır. Radyo, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de hem iç hem de 1938 yılında kurulan yurt dışı yayınları ile toplumun önemli bir haber alma kaynağını oluşturmuştur. 1946 yılına kadar tek parti yönetimi ile yönetilen Türkiye'de radyo yayınları da CHP'nin politikalarını meşrulaştırma amaçlı kullanılmıştır (Aziz, 2007: 58). Hükümetin savaş dönemindeki basın politikasını, 16.7.1943 tarihinde Büyük Millet Meclisince kabul edilen "*Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkındaki Kanunun*un" gerekçesinde de radyoya verilen önemi görmek mümkündür:

İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etmektedir. Kahire Nazi propagandasının merkezidir ve haber verildiğine göre Naziler yalnız Mısır'da her ay 3000 İngiliz lirası sarf ederek propaganda yapmaktadır. Mısır hükümeti siyasi üniforma giymeyi menettiği halde Almanlar teşkilat kurmaya devam ediyorlar…" (Seydi, 2006: 201-212).

"*Ehemmiyetleri öteden beri kabul ve teslim edilmiş bulunan matbuat ile dünyanın en genç, fakat en kuvvetli bir silahı haline gelmiş bulunan, radyo, 1939 Cihan Harbinin patlayıp bütün dünyayı ateşlere salması üzerine kat kat önem kazanmışlar, o kadar ki devletin bu iki cemiyet müessesesi üzerine dikkatle eğilmesi lüzumu, gün gibi aşikâr bir zaruret haline gelmişti. Çünkü millî propagandalar o kadar geniş bir kuvvet ve ehemmiyet kazanmış bulunuyorlardı ki, bir defa, beş defa, yirmi defa ve belki yüz defa boşa gitmiş ve hiçbir tesir yapmamış gibi görünen bir propaganda teşebbüsü, bir keresinde hedefine isabet edip matlup neticeyi hasıl eylediği zaman, lehine çalıştığı taraf için yalnız o teşebbüsün yapılması yolunda ihtiyar olunan masrafları değil, belki o güne kadar yapılmış ve zahirde müspet bir sonuç alınmamış gibi görünen bütün propaganda çalışmalarının her türlü masraflarını bir hamlede ödeyecek ve hatta bu masrafları ağza alınmayacak bir küçüklüğe düşürüverecek bir rolü oynayıveriyordu. Yurt için ve millî menfaatlerimiz için çalışan propagandanın bu önemine işaret ederken millî menfaatlerimize, devletimizin dâhili ve harici siyasetine, velhasıl bir kelime ile millî varlığımıza yöneltilen zararlı faaliyetleri körleştirmeyi ve bunlar hakkında halk ve cihan umumi efkârını aydınlatmağı hedef tutan gayretlere de gereken ehemmiyeti vermeyi ihmal eylememek lazım gelecektir*" (İskit, 1934:336).

7 Temmuz 1942'de Başvekil Refik Saydam'ın vefatının ardından Şükrü Saraçoğlu'nun yeni kabineyi kurmasıyla birlikte Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü idare teşkilatında da değişikliğe gidilmiştir. Değişiklikle birlikte Propaganda Müdürlüğü'ne Burhan Belge ve Radyo Müdürlüğüne de Vedat Nedim Tör'ün getirilmesi (İskit, 1943: 334) hükümetin sözlü propagandaya önem verdiğini göstermektedir. Fakat sözlü propagandaya önem verilse de Türkiye'de radyo sayısı, çok fazla değildir. Savaş yıllarında Türkiye'de dinlenen radyo sayısı 105 bin 653'tür. Bunların 40 bin 458'i İstanbul'da, 12 bin 834'ü Ankara'da, 5 bin 674'ü İzmir'de gerisi de diğer illerde yer almaktadır. Küçük illerdeki halk evlerinde ve köylerdeki halk odalarının çoğunda bulunun radyolar vasıtasıyla halk haberleri dinleyebilmektedir (Seydi, 2006: 204). Büyük illerdeki radyoların beşte biri jeneratöre bağlı, geri kalanı ise elektrikle çalışmaktadır. Küçük illerde ve köylerde ise jeneratöre bağlı radyolar ise daha fazla olmaktadır. Kısa dalga alıcıları ise genellikle büyük şehirlerde yaygınlaşmıştır. Alıcıların önemli bir kısmı ülke dışından yayın alacak güçte değildir (Seydi, 2006:204). Tek Parti döneminde radyo yayınlarının en önemli özelliğini, abonelik sistemi oluşturmaktadır. Abone ücretleri yıllık 10 lira olarak belirlenmiştir. Abonelik ücretlerinin verilme tarihi ise her yılın

haziran ayı olmaktadır. Haziran sonuna kadar ücretini vermeyenler iki katı ücret ödemektedir. Temmuz sonuna kadar ücretini ödemeyenlere ise posta şubeleri tarafından ihtar mektubu gönderilmekte ve 15 günlük süre daha tanınmaktadır. Bu süre içinde de ödemeyenler hakkında kanuni işlemler başlatılmaktadır (*Cumhuriyet,* 19 Temmuz 1939). 1939 yılı içinde radyo abonelerinin miktarı, İstanbul sınırları içinde 27 bin 800 olmakla birlikte abonelik ücretini ödemeyen 5 bin 500 kişidir. Bunun yüzde 20'si cezalı olarak ücretlerini ödemiştir. Ödeyemeyen 4 bin 300 kişiye Ağustos ayına kadar ücretlerini ödemedikleri takdirde kanunî işlem uygulanacağı ifade edilmiştir. Cezalı abonelerin bin 500 kadarının Beyoğlu, 150 kadarının Pangaltı ve 100 kadarının da İstanbul merkezde olduğu belirtilmiştir (*Cumhuriyet,* 6 Ağustos 1939). Ruhsatsız radyo kullanması da yasaklanmıştır. Ruhsatsız radyo kullanan hakkında ise hukuki süreç başlatılmaktadır. Hukuksal sürecin sonunda ise kaçak radyo kullananların mutlaka ceza alması istenmektedir. Resmi Gazete'de yayınlanan Tevhidi İçtihat Kararlarına göre bu suçtan dolaylı temyize gidebileceğinin ceza muhakemeleri usulünde yer alması karşısında bu sefer Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununun uygulanması gerektiğine dikkat çekilmiştir (*RG,* 12 Kanunusani 1937).

Erzincan Depremi, radyoda yeni gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Radyolar bir yandan doğal afetin acıları üstüne konuşmalar yaparken, diğer yandan vatandaşı yaraları sarmaya çağırması ve hükümetin savaş politikasını açıklaması karşısında basın yayın ve propaganda araçlarının tamamı 22 Mayıs 1940'da 3837 sayılı kanunla Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlanmıştır (Akıllıoğlu, Aziz vd., 1990: 15). Radyo yayınlarını ülkenin her tarafına yaymayı amaçlayan hükümet, radyo istasyonlarının sayısını arttırma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda ilk olarak 1939 yılında Erzurum, Diyarbakır ve Samsun illerinde radyo istasyonları kurulması için girişimlerde bulunulmuştur. Amaç, belli bölgelere yayın yapan İstanbul ve Ankara radyosunun gücünü arttırmaktır (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1939). 1941 yılında iki yeni radyo istasyonu kurmak için faaliyete başlanmıştır. İki istasyonun kurulma gerekçesi olarak, Ankara Radyosu'nun seslerinin Türkiye'ye ve dünyaya yayılışı bakımından gelişmiş tekniğe uymaması gösterilmiştir. Kurulacak iki yeni istasyonun nereye kurulacağı belli olmamakla birlikte söz konusu istasyonların kurulması, seslerin daha net bir şekilde alınacağı ve yayınların ise sadece Türkiye için de verileceği

aktarılmıştır (*Tasvir-i Efkâr*, 22 İkincikanun 1941). Savaşın ilerleyen yıllarına doğru istasyonların sayısı giderek arttırılmıştır. 15 Eylül 1944 yılında radyo istasyonları, yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Nafıa Vekilliği ile Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından müştereken yeni radyo istasyonların yapılması ve var olanların yenilenmesi için Bakanlar Kurulu'nda karar alınmıştır. Söz konusu istasyonların nerede kurulacağına ise Bakanlar Kurulu karar vermektedir. Yeniden kurulacak radyo istasyonları inşası, tesisi ve mevcut istasyonun esaslı tevsi, tadil ve ıslahı için ayrılan bütçe olarak, 5 milyon 500 bin lira belirlenmiştir *(RG*, 25 Eylül 1944). Radyo istasyonları sayısının arttırılmasındaki temel amacı seslerin net olarak işitilmemesi veya dış ülkelerden gelen yayınlarla karışması oluşturmaktadır. 1938 yılında Ankara Radyosunu Millî Şef İnönü ile birlikte gezen Hariciye Vekili, radyonun bütün mükemmeliyetine rağmen Paris radyosu ile karışmasından dolayı iyi işitilmediği hakkında vaki olan şikayetler üzerine 1939 yılında yapılacak uluslar arası dalga tevzii esnasında bu sorunun düzeltileceğini aktarmıştır. Ayrıca gezi sırasında halka ucuz radyo dağıtılmasının da önemi üzerinde durulmuştur *(Tan*, 26 İlkkanun 1938).

Bu bakımdan Türkiye, karşı propaganda yapmakta oldukça zorlanmıştır. O yıllarda radyoda çalışmak da kolay değildir. Türkiye Radyolarının ilk kadın spikerlerinden Emel Gazimihal, o yılları şu şekilde anlatmaktadır:

> "*Radyoda savaş yıllarında çalışmamız güç şartlarda oluyordu. Ne servis arabalarımız vardı, ne de radyoda yemek yeme imkanı. Sabah karanlığında 15-20 dakika yürüyerek, Ankara'nın soğuk kış günlerinde radyoya geliyor, istasyonu açıyor ve haberlerimizi okumaya başlıyorduk*" (Akıllıoğlu, Aziz vd., 1990:15).

Ankara Radyosu'ndaki dış yayınlar, ülkenin dış politikasına koşut olarak belirli dillerle yine belirli bölgelere ve yönlere yapılmaktadır. 20 kilovatlık Etimesgut kısa dalga vericisinin de hizmete girmesiyle İngilizce, Fransızca, Bulgarca, Yunanca, Sırp-Hırvatça, Urduca, Farsça, Arapça olmak üzere 8 ayrı dile de yayın yapılmış daha sonra bu sayı 16'ya çıkmıştır. Ankara Radyosu'nun kısa dalga yayınları önlemsiz olarak başladığından özveriyle hazırlanmaktadır. Bunun yanında ise stüdyolar oldukça yetersiz olmakla birlikte radyonun üçüncü katında yer alan banyo

bazı tadilatların ardından yabancı dillerdeki yayınlar için ayrılmıştır. Burada yayılan en büyük hatayı ise 1937'den sonra planlanmış olan Ankara Radyosu binasının dış yayınlar için bir bölüm düşünülmemesinden kaynaklanmıştır. Tüm binada stüdyolar kadar ofis odaları da küçük kalmaktadır. Tüm bozuk ve sıkıntılı yapı içinde ise Türkiye Radyoları çalışanları savaşın sonuna kadar özveri içinde dış yayınları bu koşulla götürmüşlerdir (Yener, 1999: 58, Kardeş, 1980: 33).

"*Radyo Savaşları veya Parazit Savaşları*" olarak nitelendirilen ortam içinde Türk Hükümeti elindeki imkanlar ölçüsünde radyoyu politikalarını halka ve dünyaya duyurmak için büyük çaba sarf etmiştir. Başta İnönü olmak üzere hükümet radyoyu en iyi şekilde kullanma yoluna gitmiştir. Buradaki amaç ise Türkiye'nin net tavrını halka ve dünyaya duyurmaktır. Türkiye'nin bir tarafta savaşa katılması için yoğun baskıların arttığı bir ortamda Türk hükümetinin radyodan konuşması politikalarını net bir şekilde ortaya koymasını sağlamıştır. Özellikle iç politika konularında halka sözlü ifadede bulunulması hükümete yönelik inandırıcılığı arttırmaktadır. Bunun bilinciyle de sadece dış politikayla ilgili değil ekonomik buhran getirdiği sıkıntılar da dile getirilmeye başlanmıştır.

Başvekil Refik Saydam, 1940 yılında iç ve dış politika konusunda Türkiye'nin mevcut durumunu radyodan aktarmıştır. Konuşmasında Millî Korunma Kanunu hakkında çıkan iddialara cevap veren Saydam, "*Millî Korunma Kanununun tatbiki bir seferberlik mukaddimesi veya bir harp hazırlığı olmaktan uzaktır. Bugünün dünya şartlarına uymak ve yarının emniyetini kazanmak içindir. Mantıksız sözlere, fena izahlara, güler yüzle telkin edilmek istenilen ve altında hususî menfaatler kaynaşan ve iyi yerden alındığı söylenildiği halde kaynağı gösterilemeyen haberlere inanmayınız*" açıklamalarında bulunmaktadır. Hükümete yönelik dış siyasetle ilgili eleştirilere de açıklık getiren Saydam, *"Her ne suretle olursa olsun, yayılan ve fikirler üzerinde tesir bırakması istenilen bu haberler, Türkiye politikasına dokundukları vakit çok güç revaç ve makes bulurlar. Çünkü bizim siyasetimizin gizli ve müphem tarafı yoktur. Taahhütlerimiz sarihtir. Maksat ve gayelerimiz muayyendir. Emniyet sahamızı açık ittifak muahedelerimizle çizmiş, emniyetsizlik havasının bizde ne vakit doğacağını açıkça söylemiş ve göstermiş bulunuyoruz. Harp*

harici vaziyetimiz, millî masuniyete dayanmakta, her hangi şekilde kombinezonlara âlet olacak istidat göstermemektir ve göstermeyecektir… Siyasetimizin bu açıklığı, dürüstlüğü, vefakârlığı; kendimizi korumak için bize düşecek vazifeleri yerine getirmeye ve lüzum göreceğimiz tedbirleri almaya mâni değildir. Bunda kimsenin şüphesi olmamalıdır" sözleriyle propagandalara inanılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir (RG, 1 Mart 1940).

Aynı şekilde Millî Şef İnönü de Amerika'n halkına radyodan hitap ederek, niçin tarafsız kaldıkları konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamasında sulhu korumak için her türlü vasıtayı harekete geçirmek gerekliliğinden bahseden Millî Şef, radyo konuşmasında, Amerikan halkına şunları bildirmiştir:

> "*Biz Türkler, milletler arasında sulhun ve iyi geçinmenin çok samimi taraftarıyız… Milletlerin birbirleriyle anlaşmaları mümkündür. Sulhun çalışmaları ve nimetleri en parlak silah zaferlerinin neticelerinden çoktur, kıymetlidir. Milletlerin birbirini tanıyıp takdir etmeleri için bütün vasıtaları, yorulmadan kullanmakta sebat edelim. Omuzlarında mesuliyet yükü olan insanlar hiçbir zaman, bugün karşılaştıkları kadar hayati ve nispette zor vazifeler almaya mecbur olmamışlardır…"* (*Tan*, 27 Şubat 1939).

Hükümetin radyodan propaganda amaçlı yararlandığı konuyu haberler oluşturmaktadır. Radyo haberleri aksam saatlerinde ve 10 ile 15 dakika arasında değişen sürelerde yayınlanmıştır. Haberlerse 1945 yılına kadar Anadolu Ajansınca hazırlanmıştır ve olduğu gibi aktarılmıştır. 1945 sonrasında ise haber bültenleri her biri 15 dakikalık 4 bülten halinde yayınlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde kısa ara haberlere yer verilmemiştir.[90]

[90] 1939 yılında radyo yayın akışı şu şekilde yapılmaktadır (Ulus, 11 Kasım 1939):
13.30-Program ve memleket saat ayarı
13.35-Ajans ve meteoroloji haberleri
13.50-Türk müziği
14.30-Müzik
15.15-15.30-Müzik
18.00-Program
18.05-Memleket saat ayarı, ajans ve meteoroloji haberleri
18.25-Müzik
19.00-Türk müziği
20.00-Konuşma
20.15-Türk müziği
21.00-Müzik
22.00-Memleket saat ayarı, ajans haberleri, ziraat haberleri

Radyolar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olmakla beraber radyo haber bültenleri, AA'nın verdiği haberler doğrultusunda hazırlanmakta, diğer söz ve müzik yayınları genel müdürlükçe yürütülmektedir. Ayrıca dönem içinde Genel Müdürlüğün dış teşkilatının bilgisi için yurt haberleri geceleri postanenin kapanmasından sonra ağır tempo ile okunarak dikte servisi yapılmıştır. Büyük şehirler dışındaki yerel basın için de Türkçe Dikte Servisi kurulmuş ve bu servis 1950'li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Genel Müdürlükçe bir de radyo dinleme servisi kurulmuştur. Bu servis, basit radyo alıcı cihazları dışında her türlü teknik imkândan yoksun bir şekilde çalışmıştır. Band veya tele kayıt cihazları dahi mevcut değildir. Bu nedenle yabancı dil bilen personeli Genel Müdürlükte ve geceleri evlerinde haber ve yorumları dinleyip, eski harflerle not almışlardır. Personelin hazırladığı bu metinler, motosikletçilerce evlerden toplanarak bütünleştirilmiştir. Tüm bu şartlar altında Ankara Radyosu önemli bir başarı göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında taraf tutmayan haberleri dolayısıyla bütün dünyada basın ve yayın organlarınca büyük bir itibar kazanmıştır (Kardeş, 1980: 33-34).

Radyo propagandasının önemli bir aracını, *Radyo Gazetesi* oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında çıkarılmaya başlanan *Radyo Gazetesi*'nin metni askeri

---

22.15-Konuşma (ecnebi dillerde)
22.45-Müzik
23.25-23.30-Yarınki program ve kapanış
1940 yılında radyo yayın akışı şu şekildedir (*Tasvir-i Efkâr*, 9 Haziran 1940):
12.30-Program ve memleket saat ayarı
12.35-Ajans ve meteoroloji haberleri
12.50-Müzik
13.30-14.30
18.30-Program ve memleket saat ayarı
18.05-Müzik
18.50-Müzik
19.25-Konuşma
19.45-Memleket saat ayarı, ajans ve meteoroloji haberleri
20.00-Müzik
20.45-Konuşma
21.00-Müzik
21.45-Müzik
22.30- Memleket saat ayarı, ajans ve meteoroloji haberleri
23.00-Müzik
23.25-23.30-Yarınki program ve konuşma

bakımdan yetkili kurmay subaylar, ekonomik konular Prof. Dr. Hazım Atıf ve millî günlere ait bölümler ise Nurettin Artam tarafından yazılmıştır. *Radyo Gazetesi,* mikrofonda canlı olarak Nurettin Artam tarafından okunmuştur (Kardeş, 1980: 35). Dikkatli bir şekilde resmi görüşü yansıtmıştır (Toker, 1970: 24-25).

Radyo ile Türkiye'ye yönelik propaganda faaliyetlerine dönemin gazetecilerinden de tepki gelmiştir. 14 Nisan 1941 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, "*Propagandaya Karşı Silah: Propagandaya Kıymet Vermemekten İbarettir!*" başlığı ile halka şu uyarıyı yapmıştır:

> "*Propaganda korkunç bir silahtır. Fakat bir iyi tarafı vardır. Ondan korunmak kolaydır. Nasıl? Şöyle: Gazetelerde ve radyomuzun neşriyatında zikrolunmayan herhangi bir havadise ne türlü olursa olsun, inanmayarak, kapılmayarak hatta daha iyisi böylelerini dinlemeyerek. Bu bir keyif işi değil, bir vatan işidir*."

Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay da Türkiye'de faaliyet gösteren radyoların tamamının Ankara istasyonuna bağlandığına dikkat çekerek bozuk şiveyle yayın yapan yabancı radyoların yalanı dahi doğru söyleyemediklerine dikkat çekerek, "*Aldatmak sanatının başlıca kaidesi yalanı mümkün olduğu kadar az ve azami ihtiyatla kullanmaktır*" ifadelerini kullanmıştır (*Ulus*, 8 İkincikanun 1940). *Tan* gazetesi ise müttefiklerin Türkçe yayınına hayırlı olsun dileklerinde bulunurken Alman radyosunun yayınlarını eleştirmektedir. "*Yabancı radyoların Türkçe neşriyatı*" başlığı ile müttefik radyolarına destek veren Ömer Rıza Doğrul, şunları kaydetmiştir:

> "*Berlin radyosu Arapça, Türkçe, Farsça ve Hintçe ile neşriyat yapmaya karar vermekle sayıları yüz milyonlara varan şark ve İslam kütlelere hitap etmek niyetinde olduğunu göstermektedir. Maksatları ise İngiltere ve Fransa ile müttefik olanların ittifakını bozmaktır…Her yerde İngiltere ve Fransa aleyhinde hareketler vücuda getirmektir…*" (Tan, 21 Kasım 1939).

23 Nisan 1940 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde de Burhan Felek, "*Alman radyosu Sussa*!" başlıklı yazısı ile Almanların Türkçe radyolarının bozuk şivesinden

yakındıktan sonra, "*Bu radyodan bir hakikat öğrenmek mümkün değildir*" açıklaması ile radyodan gelen açıklamalara kulak verilmemesini istemiştir.

Bunun yanında gazetelerden radyonun yayın politikasıyla ilgili uyarılar da gelmektedir. *Cumhuriyet*'teki yazısında Burhan Felek, radyoyla ilgili temennilerini şu şekilde açıklamıştır:

> "*Bir kere her şeyden önce teknik arıza giderilmelidir. Türkçeyi iyi kullanan spikerler seçmelidir… Radyo haber neşriyatında Avrupa büyük istasyonlarının sistemini takip etmeli ve günün haberlerini daima tekrarlamalıyız. Haberlerin bir kısmını sabah, bir kısmını öğle, bir kısmını akşam ve son gece neşrederiz. Bu bölümlü neşriyat usulü terk edilmelidir. Spikerler bu haberleri okumadan evvel bir kere yüksek sesle okuyup kontrol etmelidir. Böylece yabancı isimlerin yanlış okunmasının önü geçilecektir. Haberler neşredilmeden önce tasnif olunmalıdır. Haberler ülkelerden gelen bilgiler doğrultusunda ayrılmalıdır. Günde 4 defa haber vermek azdır. Londra radyosu bile dört defa Türkçe neşriyat yapar. İç haberleri daha geniş olarak vermeliyiz. Bu haberlerin yalnız merasime, propagandaya ait olanlarını değil, halkı ve umumi efkârı alakalandıran hadiselerin de bildirilmesine dikkat etmeliyiz"* (*Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1941).

Doğan Nadi de 5 Mayıs 1939'da *Cumhuriyet* gazetesindeki "*Türk radyosunda program meselesi*" isimli yazısında radyonun teknik anlamda iyileştirilmesine çalışılırken, programlara önem verilmediği için radyodan elde edilecek faydalara ulaşılamadığına dikkat çekmiştir. "*Program demek, ne istediğini, ne yapacağını bilmek demektir*" ifadesini kullanan Nadi, şunları yazmıştır:

> "*Radyo nevi şahsına münhasır bir müsekkindir ki yorgunları dinlendirmeye, dinlenmiş olanları da eğlendirmeye yarar…Diğer yandan Radyo en zayıf sesleri bile bir anda kilometrelerce uzaklara götüren ve yüz binlerce kulağa duyuran eşsiz bir neşir vasıtasıdır… Binaenaleyh radyo ile her şeyden evvel dünyaya sesimizi, yani fikrimizi duyuralım… Radyonun esas vazifesi propagandadır… Türk radyosu ne yalnız bir eğlence vasıtası ne de bir propaganda aletidir. Yapılacak yüz bin işimizin her birinde radyoyu faydalı ve nafiz bir unsur olarak kullanabiliriz. Elverir ki neşriyat ince eleyip sık dokunmuş bir programa tabii olsun. Ankara radyo idaresine gelen mektuplar bu mevzuda bize iyi bir yol gösterebilir. Bunların bir büyük ekseriyetinde halk mesela Anadolu Ajansı havadislerinden bir şey anlamadığından şikayet etmektedir. Bu*

açıdan radyo havadisleri basit bir dille halka anlatmalıdır… Bunun için de daimi ve cidden mütehassıs bir radyo komitesine ihtiyaç vardır.Bu arada böyle bir komite elbette ne çocuklar için ne gençlik için yerinde ve lüzumlu neşriyat yapılmadığını görecektir. Radyomuzun her vadideki programının esasını musiki dahil terbiye teşkil etmelidir."

3.9.2. Film Üzerinden Yapılan Propaganda ve Türkiye'nin Tavrı

İkinci Dünya Savaşı yıllarında sinema, radyodan sonra en etkili propaganda araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Sinemanın geniş halk kitlelerine ulaşması nedeniyle Alman ve İngiliz propaganda mekanizması, Türk sinemasına sürekli olarak nüfuz etmeye çalışmıştır. Bunun için de her iki taraf sürekli propaganda amaçlı filmler çekmeye başlamıştır. Bu filmlerin önemli bir kısmı Türkiye'ye ücretsiz gönderilmiştir. O yıllarda Türkiye'de sinema sayısı, oldukça fazla değildir. 1943 yılında yaklaşık 175 ticari sinema bulunmaktadır. Bunlardan 35'i İstanbul'da, 7'si Ankara'da, 9'u İzmir'de ve geri kalanı Anadolu'nun diğer şehirlerinde bulunmaktadır. İstanbul'da o yıllarda Fitaş Film, Lale Film, Özen Film ve Kemal film olmak üzere 4 adet film distribütörü vardır. Bu film şirketlerinin her biri yaklaşık 45 sinemayı kontrol etmektedir. Film distribütörlerinin Müttefiklere yakın olması nedeniyle daha çok Amerikan ve İngiliz filmlerine ağırlık vermişlerdir. 1943 yılında Almanya'nın desteğiyle kurulan Ses Film ise çoğunlukla Alman filmlerini vermeye başlamıştır. Propaganda filmlerinin amacı, halkın müttefik askerlere ait üniformaları tanımasını sağlamaktı. Aksi halde Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda halkın müttefik üniformasını tanıması imkânsız hale gelebilecekti. Sinema sayesinde halk İngiliz ya da müttefik askeri üniformasını, uçağını tanıyacaklar ve Mihver ile aradaki farklılıkları bileceklerdi. Fakat hükümetin yabancı filmlere karşı sansür getirmesi ve savaş alanları ya da savaş ile ilgili herhangi bir şeyler göstermeyi yasaklaması nedeniyle bu düşünce gerçekleşememiştir (Seydi, 2006: 182-187).

Artan film propagandasına karşı, hükümet, 1939 yılından itibaren tedbir almaya başlamıştır. 19 Temmuz 1939 tarihinde 11551 sayılı kararname ile 38 maddelik Filmlerin ve Filim Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname'yi devreye sokan hükümet filmlerin kontrolünü sıkı denetim altına almıştır. Nizamnameye göre filmlerin kontrolü İstanbul Valisinin ya da vilayet erkanından bir zatın reisliğinde

Dahiliye Vekaleti namına Emniyet ve Matbuat Umum Müdürlüklerinden seçilecek 2 kişi, Maarif Vekaletinden seçilecek bir kişiden oluşan komisyon tarafından yapılmıştır. Komisyon ise her toplantıda en fazla film kontrol edebilmiştir. Filmlerin denetimi için başvurulduğunda filmin adının, uzunluğunun, enliliğinin, hangi dilde olduğunun, hangi müessese tarafından vücuda getirildiğinin, hangi müellifin eseri olduğunun ve eser operadan, operetten, piyesten veyahut bir romandan alınmış ise bunların orijinal isimleri ve müelliflerinin adlarının gösterilmesi zorunlu tutulmuştur. Yabancı memleketlerden getirilen filmlerin kontrolü, gümrük muamelesinden önce yapılmaktadır. İnceleme kapsamında ise şu husustaki filmlerin yayınlanması müsaade edilmemiştir:

1 - Her hangi bir devletin siyasî propagandasını yapan
2 - Her hangi bir ırk veya milleti tezyif eden
3 - Dost devlet ve milletlerin hislerini rencide eden
4 - D i n propagandası yapan,
5 - Millî rejime aykırı olan siyasî, iktisadî ve içtimaî ideoloji propagandası yapan
6 - Umumî terbiyeye ve ahlâka ve millî duygularımıza mugayir bulunan
7 - Askerlik şeref ve haysiyetini kıran ve askerlik aleyhinde propaganda yapan
8 - Memleketin inzibat ve emniyeti bakımından zararlı olan
9 - Cürüm işlemeğe tahrik eden
10 - İçinde Türkiye aleyhinde propaganda vasıtası olacak sahneler bulunan
11- Zamanı geçmiş ve yıpranmış olan
12- Türkçe alt yazısı olmayan filmler

Nizamnamede ayrıca denetimden filmlerin kaçıp kaçmadığını tespit etmek için bir de Ankara'da komisyon kurulmuştur. Bu komisyon Dâhiliye Vekilinin vekâlet erkânından seçeceği bir zatın reisliği altında yine vekil tarafından Emniyet ve Matbuat Umum Müdürlüklerinden seçilecek iki ve GenelKurmay Reisliği ile Maarif Vekilliğinden gönderilecek birer mümessilden teşekkül etmiştir. Ankara komisyonunun vereceği karar kesindir. İstanbul'da komisyon içinde filmle ilgili bir antlaşmazlık yaşandığı takdirde son kararı Ankara komisyonu vermektedir. Diğer yandan her ne suretle olursa olsun Türkiye dâhilinde sinema filmi çekmek isteyen

yerli ve yabancı müesseselerin veya şahısların mahallin en büyük mülkiye âmirine bir istida ile müracaatta bulunmaları gerekmektedir. Müracaatta filmin ne maksatla, nerede ve ne zaman çekileceği, filmin konusu, filmin çekilmesi kimlerin mesuliyeti altındaki heyet veya şahıs tarafından yapıldığı, bu mesul şahısların hüviyet, meslek ve kanunî ikametgâhları ile filmin senaryolarından altışar kopya istenmiştir. Çekilmesine müsaade verilmesi kararlaştırılmış olan filimler için valiler tarafından bir izin vesikası verilmiştir. Bu vesikaların takibi için ise Emniyet Müdürlüğünün ilgili bürosu görevlendirilmiştir (*RG*, 31 Temmuz 1939).

Nizamnamenin 21. maddesi kapsamında askeri bölgelerde film çekilmesi yasaklanmıştır (*RG*, 31 Temmuz 1939). Fakat hükümet zaman zaman film üzerinden psikolojik harp yürütme adına bu tür girişimlere izin vermiştir. Nitekim AA'nın sinemacısı ve operatörünün kara ve hava kuvvetlerinin hususi hareketlerini filme almak için izin talebi hükümet tarafından olumlu karşılanmıştır. Başvekil Refik Saydam'ın Millî Müdafaa Vekili General Naci Tınaz'a gönderdiği yazıda AA sinemacısının manevra sahasında Genelkurmay'ın kontrolü altında film almasında mahsur görmediğini belirtmiştir (BCA, 030.01.0.0./36.345.6).

20 Temmuz 1939'da 11597 sayılı kararname ile çıkarılan Öğretici ve Teknik Filmlerin Kontrolüne Dair Nizamname kapsamında da bu tür filmlerdeki propaganda unsurları belirlenmeye çalışılmıştır. Nizamname ile fertler ve her nevi müesseseler tarafından getirilen tamamı teknik ve öğretici filmlerin halka gösterilmesinde mahzur olup olmadığı Ankara ve İstanbul'da müteşekkil film murakabe komisyonlarınca belirlenmiştir. Murakabe komisyonu ise Ankara'da Genelkurmay Reisliği ile Dahiliye ve Maarif ve İktisat ve Ziraat Vekâletleri namına tayin edilen beş zattan oluşmuştur. Komisyonların kararları kesin hükmünde yer almıştır. Öğretici ve teknik filmlerin kontrolünde filmin adı, uzunluğu, genişliği, yapanın ismi, hangi müessesenin yaptığı ve filmin metninin Türkçeye çevrilmiş hülâsası komisyon tarafından istenmektedir. Ecnebi memleketlerden getirtilen tamamı öğretici ve teknik filmlerin kontrolü gümrük muayenesinden evvel yapılmıştır. Kontrol neticesinde tamamı öğretici ve teknik mahiyetle bulunduğuna karar verilen filmlerin evvelce verilen istidaya göre bu iş için tutulacak deftere sıra numarası ile kaydı yapılarak

kararı yazılmış ve yayınlanmasına izin verilmiştir. Aynı şekilde filmlerin izin belgelerini Ankara ve İstanbul Emniyet Müdürlükleri takip etmiştir. Ayrıca sinemalarda, esas filimler ile birlikle, tamamı öğretici ve teknik bir filminde behemehâl gösterilmesi de mecburi tutulmuştur. Devlet daireleri tarafından memleket dâhilinde yapıtların veya hariçten getirilen tamamı öğretici ve teknik filmlerden münasip görülenler hükümetçe sinemacılara meccanen (ücretsiz olarak) verilebilir. Sinema sahipleri bunları esas filmlerle birlikte halka göstermeğe mecbur tutulmuştur. Bu mecburiyeti yapmayan sinema sahipleri hakkında kanunun dördüncü maddesi gereği ceza işlemi başlatılmıştır[91] (*RG*, 8 Ağustos 1939).

Öğretici ve Teknik Filmlerin Kontrolüne Dair Nizamname'nin yanında sinema yoluyla gençlerin propagandalara kapılmamasını sağlamak üzere 28 Haziran 1927 tarihinde kabul edilen 627 sayılı Küçükleri Muzır neşriyattan Koruma

---

[91] 3122 sayılı Öğretici ve Teknik Filimler Hakkında Kanun ilk olarak 10 Şubat 1937 kabul tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 18 Şubat 1937 tarihinde RG'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanun şöyledir:
BİRİNCİ MADDE — Devlet daireleri tarafından getirilen teknik ve öğretici filimler ve bu filmleri göstermeğe mahsus parlör amplifikatörlü ve sesli filim tesisattı otomobillerle sessiz sinema ve projeksiyon makineleri ve sinema filimi almaya ve yapmaya yarayan makine ve aletlerle boş filimler her türlü vergi ve resimlerden muaf olarak memlekete sokulur. Fertler ve her nevi müesseseler tarafından getirilen tamamı teknik ve öğretici filimler dahi ikinci maddede yazılı şartlar dairesinde her türlü vergi ve resimlerden muaf tutulur.
İKİNCİ MADDE — İstanbul ve Ankara gümrüğüne, birinci maddenin son fıkrasında yazılı fertler ve müesseseler tarafından getirilen bu çeşit filmlerin teknik veya öğretici filmlerden sayılıp sayılmayacağına, ne suretle teşekkül edeceği aşağıda yazılı heyetler tarafından perde üzerinde görülerek karar verilir. Heyetler, Genel kurmay reisliği ile Dahiliye ve Maarif, iktisat ve Ziraat vekâletleri namına tayin edilen beş azadan mürekkep filim murakabe komisyonlarına, filimin mahiyetine göre komisyonlarda temsil edilmeyen vekâletlerden gönderilecek bir memurun da iltihak ile teşekkül eder.
ÜÇÜNCÜ MADDE — Sinemalarda esas filmlerle birlikte teknik veya öğretici bir filimin de gösterilmesi mecburidir. Devlet daireleri tarafından memleket dahilinde yaptırılan veya memleket haricinden getirilen bu çeşit filmlerden tensib edilenlerini Hükümet, sinemacılara meccanen vermeğe salahiyetlidir. Sinemacılar bunları yukarıki fıkrada yazılı teknik ve öğretici filimler yerine kaim olmak üzere göstermeğe mecburdurlar.
DÖRDÜNCÜ MADDE- Üçüncü maddede yazılı mecburiyete riayet etmeyenlerden belediye encümeni kararıyla on liradan elli liraya kadar hafif para cezası alınır. Belediye encümenlerinin kararlarına bir hafta içinde sulh mahkemelerinde itiraz olunabilir. Sulh mahkemelerinin kararları katidir.
BEŞİNCİ MADDE — Bu kanunun tatbik sureti ve ikinci maddede yazılı heyetlerin
vazifesini ifa şekli bir nizamname ile tespit olunur.
ALTINCI MADDE — Üçüncü maddede yazılı mecburiyet hükmü, üç ay sonra meriyete girmek üzere, bu kanunun neşri tarihinden muteberdir.
YEDİNCİ MADDE — Bu kanunun hükümlerini yerine getirmeğe İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Kanunu'nun yenilenmesi için de harekete geçilmiştir.[92] CHP Parti Komisyonu'nun hazırladığı neşriyat ve propaganda raporunda sinema kapsamında alınması gereken tedbir şu şekilde belirtilmiştir:

> "*Çocuklarımızı ve gençlerimizi, aralarında sinema şeritleri de bulunmak üzere her türlü zararlı yayın vasıtalarının tesirlerinden uzak bulundurmak ve onlar için fikirce, filmler meydana getirmek hükümetin ehemmiyetle üzerinde duracağı mevzulardandır. Bu maksatla Maarif Vekilliğinin tetkiklere girişmesi yerinde olur. Bu tetkikler sırasında gençleri muzır neşriyattan koruma kanunu ile de meşgul olmalıdır. Bu kanun 16 seneden fazla bir zaman evvel çıkarılmıştır. Günün şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermemektedir (o yıllarda sinema yaygın değildir). Bu kanunun hükümleri de değiştirilmeli ve tamamlanmalıdır*" (BCA, 030.01.0.0/42.249.3).

Aynı raporun "Radyo Yayınları ile Sinema Filmlerinin Kontrolü" başlığı altında ise sinemayla ilgili olarak şu ifade yer almaktadır:

> "*Memlekete dışarıdan giren veya memlekette yapılan sinema filmleri de polis nizamları ve hükümetin selahiyetli heyetlerince kontrol edilmektedir. Bu usul, memleket içinde yayınlanması caiz olmayan filmlerin gösterilmemesini sağlayacağından bu konuda ayrıca bir tedbire ihtiyaç görülmemiştir*" (BCA, 030.01.0.0/42.249.3).

Hükümetin aldığı bu sert tedbirler karşısında gerek Almanya gerekse İngiltere propaganda alanında filmi Türkiye'de etkili bir şekilde kullanamamıştır. Bu durumdan ise en fazla zararı İngiltere görmüştür. Almanya'nın herkesten önce Türkiye'de film işine girmesi nedeniyle Alman filmleri daha ağırlıklı gösterilmiştir. Sadece 1941-1942 yıllarında 60 Alman filmi Türkiye'de gösterime girmiştir. (Glasneck, 1976: 28). 1939-1945 yıllarında ise sadece İstanbul sinemalarında 98 film gösterime girmiştir. Film sayısı Türkiye ve Almanya arasındaki siyasi ilişkilere göre değişmiştir. Almanya'nın Türkiye'yi kendi safında savaşa sokmak ve daha sonra da Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlamak için baskı yaptığı yıllar, Alman filmlerinin en fazla gösterildiği yıllar olmuştur. 1941-1942 sinema sezonunda 36, 1942-1943 sezonunda ise 28 Alman filmi gösterilmiştir (Özuyar, 2011: 54). Bu yıllarda çıkan sert baskılar eklendiğinde İngiliz hükümeti yeni arayışlara girmiştir. Türkiye'de sayıları 380'i bulan Halkevlerinde 35 mm'lik projektörleri kullanmayı düşünen İngiltere önemli bir adımı atmıştır. İzlenmesi için izin alamadığı filmleri

[92] Küçükleri Muzır neşriyattan Koruma Kanunu için bakınız: *RG*, 7 Temmuz 1927

halkevlerinde topladığı yetkililer ve önemli şahıslara, izlettirerek propagandasını devam ettirmiştir (Seydi, 2006: 186-187). Aynı şekilde Almanlar da filmlerin yasakladığı yıllarda düzenledikleri çeşitli toplantılarda davetlilere filmleri izlettirerek Alman hayranlığının yayılması için çalışmalarını sürdürmüştür (Glasneck, 1976: 28).[93]

Savaşın bitimine doğru hükümet sinema şirketlerinin elindeki bütün filmlere el koymak için yasal düzenleme çıkartmıştır. 2993 sayılı ve 20 Ağustos 1945 tarihli karara göre film ticaretiyle ve sinemacılıkla uğraşan gerçek ve tüzel kişilerin ellerinde ve gümrüklerde bulunan ve bundan sonra gelecek olan sinema filmlerini beyanname ile bildirmeleri, beyan edilecek sinema filmlerine hükümetçe el konulması ve Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün bu filmleri almaya, maksada göre dağıtmağa ve satmağa ve ihtiyacı olanlara kârsız vermeğe yetkili kılınmıştır. Ayrıca bu kararın yayımından sonra ithal edilecek sinema filmlerinin, çeşit ve miktarları gösterilmek suretiyle, gümrüklere gelişini takibinden üç gün içinde, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne bildirilmesi mecburi tutulmuştur. Filmlerin bildirilmesi yanında Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü bu suretle gümrüklere geldiği bildirilen sinema filmlerini de el koyarak almaya, maksada göre dağıtmaya, satmaya ve ihtiyacı olanlara kârsız vermeye de yetkili kılınmıştır (RG, 24 Ağustos 1945).

3.9.3. Almanya'nın Basın Üzerindeki Propagandası

Türkiye, coğrafi konumu bakımından Almanya'nın gelecekteki bir savaşta üs elde etmek için stratejik bir konumda durmaktadır. Ayrıca Türkiye önce Alman silahlanması için önemli olan başta krom cevheri ve pamuk hammaddesine sahip bir konumdadır. Türkiye'nin işgal edilmesi veya Mihver tarafına çekilmesiyle Yakındoğu'daki İngiliz ve Fransız bölgelerine ve bu ülkelerin Kuzey ve Güney Hindistan ile olan bağlantılarına daha kolay ulaşılabilinmekte ve Sovyetler Birliği'nin güneyden işgal edilmesi daha kolay olabilmektedir (Glasneck, 1976: 63).

---

[93] Savaş yıllarında Türkiye üzerinde Alman film propagandasına ayrıntılı olarak incelemek için bakınız: ÖZUYAR, Ali (2011), *Faşizmin Etkisinde Türkiye'de Sinema (1939-1945)*, İstanbul:Doruk Yayınları, SEYDİ, Süleyman (2006), *Zor Yıllar 1939-1945*, Ankara:Asil Yayınları.

Türkiye'nin coğrafi özelliğinin öneminin farkında olan Almanya, Türkiye'yi Mihver kuvvetleri içine katmak için yoğun bir propaganda mücadelesinin içine girmiştir. İstihbarat servislerini Türkiye'ye gönderen Almanya, Türk diplomasisinin tarafsız kalmakta kararlı olduğunu anlamasının ardından basın yoluyla kamuoyunu etkileme yoluna gitmiştir.

Kamuoyunu etkileme adına birçok dergi ve gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Alman hayranlığı uyandıran yayınların içinde azınlık dillerinde de yayınlar yapılarak, azınlıkların Müttefiklere olan güveni sarsılmak istenmiştir. Dönem içinde doğrudan doğruya denetim altında bulunan ya da Türkiye'de yayınlanan *Beyoğlu* ve *İstanbul* dergileri Fransızca olarak yayınlanmıştır. Türkçe çıkan *Yeni Dünya*'nın yanın da Alman Propaganda Bakanı Goebbels tarafından çıkarılan *Signal* Fransızca, Almanca, İngilizce ve Türkçe olarak yayınlanmıştır. Bunların yanında ise bir de *Turkische Post* vardır. İstanbul'daki Alman kitapçıları *Völkischer Beobachter* ve *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetelerini satmaktadır. Altı tane haber ajansı faaliyetini sürdürmüştür. Bunların arasında Deutsche Nachrichten Company (DNB) ve Transcontinent Pres (TP) gelmektedir. Ajanslar günde çıkardıkları dört bülteni ise İstanbul ve Ankara gazetelerine yollamaktadır. Bültenler taşra gazetelerine telefon ya da telgrafla bildirilmiştir (Glasneck, 1976:19-20). DNB Ajansı, Türk basın-yayın kuruluşlarına haberlerin yanında siyasi, iktisadi hatta edebi makeleler sunarak onları Nazi politikasının lehine yönlendirmeye çalışmıştır. Merkezi Ankara olan ve İstanbul'da bürosu bulunan DNB, aslında bir haber ajansı olmaktan ziyade, Alman istihbarat ve propaganda teşkilatının Türkiye'deki merkezi konumundadır. DNB tüm Alman istihbarat kaynaklarının birleştiği nokta olması dolayısıyla bilgi akışında diğer istihbarat kaynaklarının önüne geçmiştir. Savaş Sırasında AA'ya haberin büyük bölümünü Müttefikler sağlamıştır. Müttefiklerin haber ajansları Türk basınının ve özellikle de AA'nin haber ihtiyacının yaklaşık yüzde 70'ini karşılarken, DNB'nin oranı ise yüzde 25 civarında olmuştur (Seydi, 2006:30-33).

Alman propaganda ve istihbarat teşkilatı, genellikle bulunduğu ülkedeki büyükelçilik ve onun bünyesindeki Basın Ataşeliği etrafında örgütlenmiştir. Bu bakımdan Türkiye'deki Alman propagandası da Alman Basın Ateşesi Schmidt-

Dumont tarafından yürütülmüştür. DNB'nin Türkiye Temsilcisi Brell de Alman propaganda mekanizmasının iki numaralı ismi konumundadır. Alman propaganda teşkilatı doğrudan doğruya Türkiye'deki Almanları, Türkler arasında propaganda yapacak şekilde organize etmiştir. Alman propaganda mekanizması, Müttefiklere göre daha etkili olabilmek adına mahalli birliklere ayrılmıştır. Teşkilatların ana görevlerinden birini de İstanbul, Ankara ve İzmir'de yabancı dilde kitap, gazete ve dergi satan yerlerde dolaşarak Türk ve yabancı bütün okuyucuların ne gibi eserler okuduklarını ve temayüllerini tespit etmek ve buralar da nazizme sempatisi olan kimseleri tespit etmek oluşturmuştur. Bu kapsamda Ankara ve İstanbul önemli bir konumda bulunmaktadır. Nazi propagandası, Ankara'da mahalli gruplara ayrılarak Blok Bekçisi adı verilen liderler tayin etmiştir. Bu bekçilerin görevleri arasında Almanları göz hapsinde tutmak ve Almanca yayınları takip edip etmediklerini gözlemek ve bu doğrultuda merkeze raporlar sunmaktır. İstanbul'daki teşkilat daha geniş bir yapıda yer almıştır. İstanbul'da Teutonia Clup, Alman Kilisesi, *Turkische Post* gazetesi, Alman bar ve birahaneleri Alman propaganda ve istihbarat merkezi gibi işlev görmüştür (Seydi, 2006: 28-30).

Naziler, Türkiye üzerinde Alman nüfuzu oluşturabilmek için ciddi politikalar oluşturarak bir takım faaliyetler yürütmüşlerdir. Çünkü savaşın başında Türk Basının tutumu genellikle müttefikleri destekler biçimindedir. Bunda hükümetin izlediği siyaset kadar 1939'da imzalanan Üçlü Dostluk Antlaşması da etkili olmuştur. Diğer yandan İtalya'nın savaşa girmesi ve Arnavutluk'u işgal etmesi Türk hükümetini, "emniyet cephesine iltihak" etmeye yöneltmiştir. Sovyetlerin 23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile imzaladığı Saldırmazlık Paktı üzerine paniğe kapılan Türkiye'nin Müttefiklere yaklaşması ve Sovyetler ile dostluk bağlarının kuvvetlenmesi için Moskova'ya gidilmesi basının rolünü yeniden belirlemiştir. Türk hükümetinin izlediği bu dış politika doğrultusunda basın Müttefiklere yakın Mihvere uzak bir yayın politikası izlemiştir (Güvenir, 1991: 147-149). Diğer taraftan ise savaşın ilk yıllarından itibaren ise Almanya ile dostane ilişkiler de kurulmaya çalışılmıştır. Savaşın başlamak üzeri olduğu günlerde çoğunluğunu gazetecilerin oluştuğu bir heyet Hitlerin 50. doğum gününe de gitmiş ve heyet bizzat İnönü'nün

onayı ile gönderilmiştir[94] İlk başlarda kurulan bu dostane ve sıcak ilişkiler, Almanların Balkanlara inmesi ile yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. 1943-1944 yıllarında Nazilerin geri çekilmeye başlaması ile Müttefikler lehinde yayınlar arttığı gibi Almanya'yı destekleyen gazeteler de Müttefik zaferini alkışlayan manşetleri vermiştir.

Türk basınının iktidarın dış politikası doğrultusunda müttefik eğilimli bir yayın politikası içine girmesi, Almanya'yı Türkiye'ye yönelik yoğun bir propaganda mücadelesine yöneltmiştir (Güvenir, 1991:151). Bu propagandalardan birini de, bilgilendirme gezisi adı altında Türk gazetecilerin Almanya'ya davet edilmesi oluşturmuştur. 16 Temmuz 1942 tarihinde Alman hükümetinin daveti üzerine 3 haftalığına Almanya'ya giden gazeteciler, Hitler tarafından da kabul edilmiştir. Davete *Akşam* gazetesi başmuharriri Necmeddin Sadak başkanlığında Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, *Vakit* Gazetesi başmuharriri Asım Us, *Cumhuriyet* gazetesi başmuharriri Nadir Nadi ile Adana'da münteşir *Türk Sözü* Gazetesi Sekreteri Nevzad Güven de katılmıştır (*Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1942). Matbuat heyeti, Almanya'da büyük bir tezahürle karşılanmış ve Matbuat Direktörü ile Basın Dairesi Başkanlığının davetlerinde karşılıklı dostluk nutukları söylenmiştir. Dostluk mesajlarının içeriğinde ise sürekli olarak Atatürk vurgusu yapılarak; "*Kemal Atatürk'ün idare ettiği mücadelenin ve Türk inkılâbının yapıcı dehasının yeni Avrupa'daki milletlerin inkılâbı hareketlerine örnek teşkil etmektedir*" ifadelerinin kullanılması Almanya'nın Türk siyasetine önem verdiğini göstermektedir. "*Basın, iki milletin his düşüncelerinin tercümanıdır. Alman basını bu vazifeyi şimdiye kadar idrakli bir surette yapmış, daima Alman milletine Türk milletini olduğu gibi göstermeye çalışmıştır*" yönündeki açıklamalar da Türk basını üzerinde Alman

---

[94] Hitler'in doğum gününe katılacak heyetin yol masraflarının verilmesi için Hariciye Vekili'nin 6 Nisan 1939 tarihli Yüksek Başvekâlete yazdığı yazı: "Alman Devlet Reisi Hitlerin 50'inci sene-i devriyesi münasebeti ile yapılacak merasime hükümetimiz namına Nafıa Vekili General Ali Fuat Cebesoy'un refakatinde Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz ile Mebuslarımızdan General Pertev Bele, Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi, Necmettin Sadak ve Hüseyin Cahit Yalçın'dan mürekkep heyetimizin iştirakleri ve kendilerine yol masraflarından başka Türkiye sınırlarından itibaren seyahat ve Alman Hükümeti tarafından gönderilen programa göre Berlin'de ikamet eyleyecekleri beş günlük yevmiyelerinin 2/9390 sayılı kararnameye göre verilmesi ve Reisin gündeliğine 10 Türk lirası zam yapılması ve siyasî pasaport ve lüzumu kadar serbest döviz verilmesi ve icap eden tahsisatın Maliye Vekâleti bütçesinin masarifi gayrı melhuza tertibinden tediyesi hususlarının karar altına alınmasına yüksek müsaadelerini saygılarımla dilerim" (BCA, 030.10.00/231.559.17).

hayranlığı oluşturulmak istenmektedir. Türk gazeteciler üzerinde Alman hayranlığının attırmak için cephelere gezi düzenlemesi de Almanya'nın propagandayı etkin bir şekilde kullandığını göstermektedir (*Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1942).

Alman gazeteciler de aynı şekilde Türkiye'ye gelmiştir. Alman Hariciye Bakanlığı Basın Dairesi Başkanı Orta Elçi Doktor Schimidt'in başkanlığında ilk Alman basın heyeti 1941 yılında gelmiştir. Anadolu Ekspresi ile Ankara'ya gelen heyet, tren garında Alman Büyükelçisi Von Papen ile Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, Hariciye Vekilliği İstihbarat Dairesi Başkanı Celal Osman Abacıoğlu karşılamıştır. Alman Basın Heyeti ilk iş olarak Atatürk'ün kabrini ziyaret etmiştir. Ardından ise Başvekil Şükrü Saraçoğlu ile Hariciye Vekili Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu'nu ziyaret etmişlerdir (*Cumhuriyet*, 18 İkinciteşrin 1941). Atatürk'ün kabrine çelenk koyup saygı duruşunda bulunan Alman gazeteciler böylece Atatürk ve Türk Milletine bağlılıklarını göstermiş ve bu sayede Atatürk'ün Türkiye'de olduğu kadar Almanya tarafından takdir edildiği gösterilmiştir. Bu sayede iki ülke arasındaki müşterek noktalar bulunmaya çalışılarak, Alman hayranlığı oluşturulması hedeflenmiştir.

Türk basınını kendi yanına çekmekte kararlı olan Almanya, kendisine yakın gazetelere rüşvet vermeye başlamıştır. Özellikle 1941 yılında Balkanlara, saldıracağı sırada Almanya, Türkiye'nin tarafsız kalması ve bu yönde yazılar yazılması için Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un 9 Mart'ta Papen'e gönderdiği telgrafta basın ve radyoda çalışanların parayla kandırılması için birkaç milyon döviz dağıtılmasını önermiştir. Papen ise buna verdiği karşılıkta istenilen işin halledildiğini bildirmiştir (Glasneck, 1976: 24). Rüşvet alan gazetelerin başında *Cumhuriyet* gelmektedir. Almanlar 1935 yılından itibaren sıcak ilişkiler kurdukları *Cumhuriyet* gazetesinin sahibi Yunus Nadi'ye Almanya lehinde yayın yapmaları doğrultusunda birçok ticari imtiyaz vermişlerdir. Savaş başladıktan sonra da Büyükelçi Von Papen, Nadi ile yakın temasa geçmiştir. Nadi, o yıllar mebus olmasının yanında arazilere, madenlere ve çiftliklere de sahiptir. Alman Hükümeti kendi lehine yazı yazması karşısında Nadi'yi daha da zenginleştirmiştir. Alman göçmenler ve müttefik diplomatlar

kendisini "*Yunus Nazi*" olarak nitelemiştir. Bu yönüyle *Cumhuriyet*, "Yenilmez Almanya'nın" karşı konulmayacak kadar güçlü olduğunu savunmuştur. Almanya'ya iyi görünmek adına zaman zaman da Türkiye'deki Yahudiler aleyhine yazılar yazılmıştır. Fakat Almanya lehinde bu yazılar, *Cumhuriyet*'in başını ağrıtmış ve olaylar, kapanmasına kadar gitmiştir. Oğlu Nadir Nadi'nin "*Alman realitesini görün*" yönündeki yazısı, büyük tartışmalara yol açmış ve müttefik yanlısı gazetelerde bu durum teslimiyetçilik olarak algılanmıştır. Yaşanan bu durum, belli bir süre sonra Hükümeti de rahatsız etmiş ve yaşanan olaylar İnönü'yü kızdırmıştır. İnönü'ye gerçekleri anlatmak için Ankara Garında İnönü'yü karşılamaya gittiğinde Yunus Nadi, karşısında kızgın bir Millî Şef bulmuştur. Nadi, daha merhaba der demez, İnönü'den kızgın bir şekilde "*Alman parası aldığına dair duyduklarım nedir? Neden millî siyasetimize karşı çıkıyorsun. Böyle giderse seni partiden ihracı düşünmemiz lazım?*" açıklamalarını duymuştur (Rubin, 1994: 69). Babasına yapılan bu davranışı kaldıramayan, Nadir Nadi'nin olay üzerine yazdığı yazı, *Cumhuriye*t'in üç ay kapalı kalmasına neden olmuştur.

Benzer şekilde sadece *Cumhuriyet* değil, Alman taraftarı tüm yayınlar rüşvet almıştır. *Tasvir-i Efkar, Son Posta, Akşam* gazeteleri de Almanlar'dan mali destek almıştır. Maddi destekler, abone usulü yapıldığı gibi, doğrudan da verilmiştir. Almanların, basına aktardığı paralar, Amerika'nın da dikkatini çekmiştir. Rüşvetin nasıl verildiğini ortaya çıkarılması için Ankara'da bulunan Amerikan Askeri Ateşesi F.A. Pillet görevlendirilmiştir. Pillet'in hazırladığı rapor, Amerikan Genelkurmay Başkanlığı Savaş Bölümü Askeri İstihbarat Bölümü'ne sunulmuştur. Raporda bazı ilginç bilgiler şu şekildedir:

"CUMHURİYET
Yunus Nadi Abalıoğlu: Gazetenin sahibi ve başmuharriri. Her ne kadar emekli olarak yaşadığı varsayılsa ve artık başyazı yazmasa da halen gazeteyi kontrol eder ve yönetir. Bir zamanlar mebustu ancak taraflı (ve Alman yanlısı) yazıları ve faaliyetleri nedeniyle emekli olmaya mecbur edildi.
Nadir Nadi: *Oğlu ve şimdiki başmuharrir. Onun da Nazi yanlısı olduğu sanılmakta. Nadir şu anda babasının fikirlerini kaleme alan bir elden fazla bir şey değildir.*

Doğan Nadi: *Bir Amerikalı kadınla evli. Kuvvetli bir karakter değil, fazla bir ehemmiyeti yok.*
Emekli General Hüseyin Emir Erkilet: *Gazetenin askeri mütehassısı. Herhangi bir askeri hareket için Alman meyilli görüşler verme onusunda güvenilir kişi. Ancak Almanya ile Türkiye arasındaki münasebetlerin kesilmesinden ve Almanların uzun bir geri çekilme döneminin ardından, son zamanlarda bu tavrı daha az belli olmaya başladı. Bu yorum aynı zamanda, aynı sebeplerden ötürü gazetenin haberleri ve başyazıları için de geçerlidir.*
Profesör Mustafa Şekip Tunç: *Talebeleri tarafından sevilen ve saygı gösterilen bir üniversite hocası. Bir dereceye kadar ırkçı ve Turancıdır.*
Ankara Askeri Ateşesi'nin notu: *Bu tavrından dolayı her türlü panturancı faaliyetleri sert şekilde bastıran hükümet ile başı kolaylıkla derde girebilir. Çok yönlü bir şahsiyet olup, iyi bir ressamdır ve Türkiye'nin önde gelen sosyoloğu olarak kabul edilir.*
Abidin Daver: *Kendisini deniz meselelerinde mütehassıs olarak kabul ettiği için gazeteciler arasında, "Küçük Amiral" olarak tanınır… Alman Deniz Ateşesi Amiral Von Der Marwitz ve Alman Basın Ateşesi Julius Seiler ile birlikte çokça vakit geçirdiği bir gerçektir. Seiler'in bu bilgi çin şahsına yaptığı nakit ödeme, tahminen 25 ile 30 bir türk lirası civarındaydı.*

TASVİR-İ EFKÂR

Ziyad Ebüzziya: *Başmuharrir. Gazetesinde yayınlanan başmakaleleri okuyan herhangi birisi, gazetenin Mihver yanlısı hislerinden şüphe duymaz. Seiler, Tasvir-i Efkâr'a cömertçe para ödedi… Almanların ödeme usulleri çiftti. Oldukça büyük miktarda ilan yeri ve aynı zamanda (Alman propagandasına) faydalı her başmakale için kayda değer sayıda, en iyi halde üç aylık bir dönem için oldukça büyük sayıda abonelik (5 bin nüsha ve daha fazla) satın alınmıştı. Bu başyazıların birçoğunu, Seiler ile fikir teatisinde bulunduktan sonra, Ebüzziya'nın şahsen yazdığı konusunda pek şüphe yok. Almanlar, İsviçre'den altın ithal edip güzel bir kârla satmasına yardım ederek, ona ayrıca şahsen yardımcı oldular.*
Celaleddin Ezine: *Almanlar, Avrupa'daki savaş hakkında intibalarını yazması için bu yazarın Avrupa'nın her tarafından seyahat etmesine yardım ettiler. Almanlar, Ezine'nin Alman propaganda çizgisine uyacağını düşünüyorlardı. Ancak Ezine, makalelerinde Almanları küçük düşüren yorumlarda bulundu ve Tasvir-i Efkâr bunları yayınladı. Seiler, korkunç öfkeliydi. Ezine'nin Avrupa'da serbestçe dolaşabilmesi için Almanların başmuharrire avans verilmesini ayarladığından dolayı da hiç memnun değildi. Verilen para, tabii ki hiçbir zaman geri ödenmedi.*
Cihad Baban: *Gazete sahiplerinden biri.*
Peyami Safa: *Fena halde içki içen bir dejenere. Ayık olduğu zaman iyi yazar. Almanlar onu sadece maaşa bağlamışlardı. Sailer, ayda kendisine 1.500 lira öderdi.*

SON POSTA

İstanbulda önemli bir akşam gazetesi. Arada sırada bir başmakale dışında Mihver yanlısı görüşleri yok. Bundan Selim Ragıb emeç,

mesuldu. Hiçbir zaman çok yukarıya tırmanmaya hevesli olmayıp, Seiler'in emri üzerine Alman yanlısı ılımlı bir başyazı yazmakla yetinirdi. Buna karşılık, mutat üçer aylık dönem zarfında hergün (teslim edilmeyen) 2000 nüsha gazetenin bedeli kadar para alırdı. (Almanlar hiçbir zaman aynı anda 3 aydan daha fazla bir dönem için abonelik satın almadılar).

AKBABA VE ÇINARALTI

İstanbul'un resimli iki haftalık dergisi. Her ikisi de ağzı bozuk olmaya meyilli. Her ikisi başları belaya girmeden söylenebilecek her şeyi söylemeye meyilliler. Akbaba'nın usulü, Sam Amca veya John Bull'a mültefit olmayan karikatürler kullanmaktı. Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç bu dergilerin başmuharrirleridir.

AKŞAM

Genellikle belirgin bir Mihver yanlısı gazete olarak kabul edilmemekte. Mamafih, aşağıda belirtilen sebeplerden dolayı arada sırada Alman propagandası damgasını taşıyan bir makale yayınlamakta. İstanbul'un önde gelen gündelik gazetelerinden biridir.

Necmettin Sadak: *Başmuharrir. Mebus ve TBMM Hariciye İşleri Komisyonu azasıdır. Sadak kendisinden çok daha genç ikinci zevcesinin İstanbul Jokey Kulübü'nde kumar oynarken ciddi miktarda para kaybetmesinden dolayı, geçtiğimiz birkaç ay zarfında ciddi mali sıkıntı içindeydi. Yaklaşık 8 ay önce, türkiye'nin Almanya ile münasebetlerini kesmesinden birkaç ay ay önce, 28 bin liralık borcu birikmişti. Kısa bir süre sonra Sadak ailesinin Almanlardan satın aldığı gıcır gıcır bir arabayla İstanbul'da dolaştığı görüldü. Aynı zamanda başyazılarında yeni bir Mihver yanlısı tavır takındığı kendini belli etti. Ancak her zaman kazandığından çok daha süratle para harcayan ve mali destekte bulunduğu iki evli kızı olan Sadak'ın kısa bir süre sonra başı gene beladaydı. Akşam'daki ortağı olan Kazım Şinasi (Dersan) ona borç para verdi ve karşılığında gazetedeki hissesini ipotek ettirdi.*

Türk basınına iane dağıtan, Seiler, dahil bütün Almanlar şimdi ya Türkiye'de enterne edilmiş vaziyetteler veya ülkeyi terk ettiler. Rüşvet dağıtmak için halen kaynaklar mevcut ve bunlar Japon Sefareti'nin siyasi ajanı Viscount Aoki tarafından denetlenmekte. Ancak Aoki'nin bu paranın ne kadarını harcamakta olduğu bilinmemekte" (Aktaran: Bali, 2006: 26-27).

Tüm faaliyetlerine rağmen propagandasının başarısızlığa ulaştığını fark eden Almanya, 1942 yılının başında Türk basınının etkilenmesinde başarıların ya da başarısızlıkların neler olduğunu ortaya koymuştur. İnceleme, CHP'nin resmi yayın organı olan *Ulus* ile başlamıştır. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın görüşüne göre, bu gazetede bir iş bölümü vardır ve yazı işları müdürlerinden biri olan Esmer, sürekli olarak Batılı devletlerin istediği gibi başyazılar yazar. Öteki yazı işleri müdürü Atay, faşist dostluğun notası niteliğinde başyazılar yazar. Fransızca nüshası *La Republique*

ile birlikte *Cumhuriyet* ve *Tasviri Efkâr*, Alman dostu olarak nitelenmiştir. İnceleme sonucunda ise Alman politikalarını benimsemeyen Yeni *Sabah, Haber, Tan, Son Telgraf* ve *Vatan* gazeteleri üzerinde baskı arttırılmıştır. Almanya'yı en çok öfkelendiren gazeteleri, *Yeni Sabah* ve *Haber* oluşturmaktadır. Bu iki gazetenin yazı işleri müdürü olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın Batılı devletlerle sıkı bir bağ kurulmasını istemesi ve bu bağın Sovyetler Birliği ile de kurulmasını istemesi Almanya'nın bu iki gazeteye bakış açısını olumsuz yönde çevirmesine neden olmuştur (Glasneck, 1976: 25-26).

Ayrıca basın, diplomatik yollardan da baskı altına alınmaya çalışılmış ve bunda bir dereceye kadar başarılı da olunmuştur. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşması imzalamadan önce, böyle bir antlaşmanın imzalanmasını var gücüyle önlemeye çalışan Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen, Başvekil Refik Saydam ile yaptığı bir görüşmede, Türk basınının Almanya'ya yönelik olumsuz yayınından şikayetçi olmuş; buna karşılık Saydam, bizzat Hitler'in de şikayetçi olduğu, Türk basınındaki Alman aleyhtarı havanın giderilmesi için Başvekalette bir komisyon kurduklarını açıklamıştır. Savaşın başlamasından birkaç hafta sonra Alman Dışişleri Bakanı tarafından ilk kez kabul edilen Türkiye'nin yeni Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede de bu görüşmede, Türk basınındaki Alman aleyhtarı havanın değişmesi için hükümete başvurduğunu söylemiştir (Koçak, 1986:50).

Tüm bu girişimlere rağmen Almanya, propagandalarında tam anlamıyla başarılı olmaz. Başarılı olmamasının temelini ise hükümet içinde yürüttükleri gizli çalışmalar olmuştur. Türkiye'nin perde gerisinde Müttefiklerle işbirliği yaptığının belgelerini gösteren ve bu belgeler doğrultusunda Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun istifasını isteyen Almanya, aslında Türk diplomasisini de tanımadığını ortaya koymuştur. Bu yaşananlara kızan Türk siyasetçilerin, "*Bugünkü Türkiye, ölü ve çürümüş Osmanlı İmparatorluğu değildir*" diyerek duruma tepki göstermesi halk arasında da Almanya'ya olan ilginin çoğalmasından çok azalmasına yol açmıştır (Rubin, 1994:68). Özellikle halkın o yıllarda Millî Şef'e ve onun siyasetine

gösterdiği ilgi göz önüne konulduğunda Almanya'nın bu noktada siyasi hata yaptığını göstermektedir.

3.9.4. İngiltere'nin Basın Üzerindeki Propagandası

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Güneydoğu Asya'daki İngiliz sömürgelerine yayılma siyaseti İngiltere'yi Türkiye'ye daha da yaklaştırmıştır. Almanların Türkiye'ye sızması İngilizlerin can damarı çıkarlarını tehdit etmektedir. İngilizlerin, Doğu Akdeniz ve Yakındoğu bölgesindeki stratejik ve siyasal durumu Alman tehdidi altındadır. Bu nedenle Türkiye üzerinde artan Alman propagandası karşısında İngiltere'nin sessiz kalması da beklenemezdi.

Çünkü Türkiye, bulunduğu coğrafya itibariyle stratejik önemi açısından vazgeçilmezdir. Bu avantajı yakından bilen İngilizler, Türklere yaklaşma adına Almanya'nın uyguladığı propagandalar karşısında yeni stratejiler belirlemiştir. İngiltere'nin ana hedefi, Türkiye'yi kendi yanına çekerek, hem Almanya'nın Türkiye üzerinden Orta Doğu ve Yakın Doğu'ya geçmesini engellemek hem de silah olarak olmasa da sayıca üstün olan Türk birliklerini almanlar üzerine göndermektir. Glasneck'in bu noktada yaptığı tespitler de oldukça önemlidir:

> "*İngiliz İmparatorluğu için Hindistan'a ve Avustralya'ya uzanan deniz bağlantısını, uçuş yollarını, Mısır, Filistin ve Kıbrıs'ta bulunan İngiliz üslerini, petrol boru hatlarını ve Arap halkları üzerindeki İngiliz egemenliğini mihver devletlerinin saldırılarına karşı koruyabilecek bir siper konumundaydı. Diğer yandan Anadolu'daki bir hareket üssü Balkanlarda ve Tuna Çevresi'nde Alman-İtalyan üstünlüğüne karşı bir savunma olanağı sağlayabilmekti*" (1976:81-82).

Savaş yıllarında İngiliz ve Fransızların bir avantajı da propaganda faaliyetlerine Türkiye'de Alman propagandasından daha önce başlamış olmasıdır. *Çıkardıkları Do you speak English?, Parade, Images, Realite, La Turquie* gibi kendilerine özgü yayın organları çıkarmışlar ve Anadolu Ajansı'na haber sağlamışlardır. Dolayısıyla gazetelerin yüzde 50 ile 70 arası AA'nın haberlerini kullanmıştır. Bu durum ilk başlarda Müttefik kuvvetlere büyük başarı sağlamış ve halk arasında İngiltere ilgi görmeye başlamıştır. Nitekim 18 Mart 1940 tarihinde

Müttefik Batı Orduları Başkomutanlığı Karşı-Casusluk Dairesi'nin raporunda Alman basın propagandasının başarısızlığa uğradığını belirtmesi (Glasneck, 1976: 19) İngiltere'nin Türkiye üzerindeki propaganda çalışmasının gerçekleşmiş olduğunu göstermiştir.

Savaşın ilk yıllarında basın üzerinde önemli etkileri olmasına rağmen İngiltere ve Fransa basın yoluyla Türk kamuoyunu etkilemek ve yenilmezliklerini vurgulamak adına Almanların yaptığı gibi geziler düzenlemeye başlamışlardır. Bu amaçla da ilk gazeteci grup 1940 yılında Paris'e gitmiştir (Sertel, 2002: 241). Söz konusu geziye ise *Ulus* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, *Akşam* gazetesi Necmettin Sadak, *Yeni Sabah* gazetesi Hüseyin Cahit Yalçın, *Tan* gazetesi sahibi Zekeriya Sertel, AA'yı temsilen Muvaffak Menemencioğlu ve *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Nadir Nadi katılmıştır. Söz konusu gezinin asıl nedeni, Fransa'nın son dayanağı olan Maginot Hattı'nın gücünü vurgulamaktır. Savaş başladığından itibaren Batı cephesinde çok fazla bir şey değişmemiştir. Polonya'ya karşı taahhütlerini yerine getirmek için 3 Eylül'de Almanya ile savaş haline geçen Müttefikler yerlerinden kıpırdayamamıştır. Almanların güçlü saldırılarına karşı kurulan Maginot hattından Fransa ordusu ne zaman geçecek? Sorusu sıkça dillendirilmeye başlamıştır. Diğer yandan denizlerde yaşanan Alman üstünlüğünün Müttefik kuvvetlerde çöküntüye neden olduğu bir sırada, Türk gazetecilerin bu hattı görmesi için götürülmesi, müttefiklerin de Almanlar gibi güç gösterisi içinde olduklarını göstermektedir (Nadi, 1979: 55-56). Fransa'da üst düzey tören ile karşılanan Türk gazetecileri Paris'i umduklarını tam tersi bir halde bulmuştur. Propaganda içeren açıklamaların aksine Paris'in bombalar nedeniyle kum yığınlarının altında olmadığını gören gazetecilerin Müttefiklere olan bakışı değişmiştir. Fransız yetkililerde Almanların yaptığı gibi yine Atatürk'e övgü dolu sözler söylemişler ve Erzincan'da yaşanan depremin kendilerini de derinden yaraladığını aktarmıştır. Fransızların bu sözlerine karşılık diğer gazeteler adına konuşan Necmettin Sadak, iki milletin iki ülke arasındaki dostane ilişkilere değinerek Türkiye'nin mukadderatının Fransa'nın mukadderatına bağlı olduğunu kaydetmiştir (9 Şubat 1940). Sadak'ın açıklamaları Fransa'nın propaganda noktasında istediğini aldığını göstermektedir. Diğer yandan Sadak'ın bu açıklamaları Fransa'da ziyarette bulunduklarından nezaket gereği söylediğini belirtemeyiz. Nadi'nin hatıralarına

bakıldığında Türk gazetecilerin tek sesli bir koro halinde Fransa'ya çattıkları ve Polonya ve Varşova'nın yenilmesine rağmen Magino hattında koskoca Fransız ordusunun ve onun ardında denizlere hâkim İngiltere'nin dimdik ayakta durduğu belirtilmektedir (Nadi, 1979: 63). *Cumhuriyet*'in savaşın ilk günlerinde Almanya'yı savunduğunu ve Nadir Nadi'nin "*Alman realitesini artık görün*" şeklindeki yazısı karşısında Türk basınının her şeye rağmen müttefiklerin yanında olduğu ortaya çıkmaktadır.[95]

Söz konusu Majino Hattı gezisi, Türk basın heyeti üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Majino Hattının azameti karşısında Türk heyeti, "*Bu Hat adeta bir fabrika gibi… Zaferinizin fabrikası…*" söylemleriyle, hattın yapımından çok etkilendiklerini dile getirmişlerdir (*Ulus*, 13 Şubat 1940). Savaş döneminde müttefikler cephesini destekleyen Zekeriya Sertel de gezide en çok kendisini Majino Hattının etkilediğini belirterek, "*Çeşitli yerlerde kurulan gözetleme kulelerinden düşmanın hareketleri sürekli izleniyordu… Bu tesisler gerçekten insana güven veriyordu. Almanlar bu hattı yaramazlardı*" ifadelerini kullanmıştır (Sertel, 2002: 242).

Gezinin Türk basını üzerinde etki oluşturduğunu gören Müttefikler bu sefer İngiltere'ye bir gezi düzenlemişlerdir. Gezi, Almanların yoğun şekilde Londra'yı bombaladığı sıralarda yapılmıştır. İngiliz Hükümeti ağır bombardımana rağmen ülkesinin yenilmezliğini vurgulamak için bu geziyi düzenlemiştir. Gezideki asıl amaç, artan Alman ileri taarruzu karşısında Müttefiklerin gücünü vurgulamaktır. 1942 yılında 15 günlüğüne gerçekleşen geziye, Millî Savunma Bakanı Naci Tınaz başkanlığında General Refet Bele, Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak, Asım Us, Zekeriya Sertel, Abidin Daver, Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper, AA Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu ve Basın Yayın

---

[95] Nadi'nin o yıllara ilişkin şu gözlemleri, savaş döneminde Türk basınının durumunu ortaya koymaktadır: "O sırada bütün gazeteciler tek sesli bir koro halinde Almanya'ya çatıyorduk. Varşova halkının kahramanca fedakârlığına rağmen gerçi Polonya ortadan kalkmıştı. Fakat Batı'da Maginot hattına dayalı koskoca bir Fransız ordusu ve onun ardında denizlere hâkim İngiltere dimdik ayakta duruyorlardı. Geçinmek için birçok maddelerinin dışarıdan getirmek zorunda bulunan Almanya bu harbe ne kadar devam edebilir. Batılıların bekleme gücü sınırsızdı. Onlar hazırlıklarını tamamlayınca Mussolini tutumunu değiştirecek, Rusya ile Japonya birbirleriyle çaresiz pes diyecekti" (1979: 63).

Genel Müdürlüğünden Şekip Engineri katılmıştır. Heyet radyo üzerinden de Türkiye'ye yönelik bir konuşma yapmışlardır. Heyet adına konuşan Hüseyin Cahit Yalçın'ın "*Şimdi dostlarımız arasında bulunduğumuzu söylemekle iftihar edeceğim*" (Tasvir-i Efkâr, 2 Eylül 1942) açıklaması da Türkiye'nin İngiltere'yi desteklediği gibi bur durum ortaya çıkmıştır.

İngiltere'ye gerçekleşen bu gezi ise Türk gazeteciler üzerinde olumlu bir tesir bırakmamıştır. Her ne kadar güçlü silah fabrikalarının, cephanelerin, gıda tesislerinin gezdirilmesine rağmen artan Alman başarıları karşısında Müttefiklerin cepheleri kaybetmesi heyetin moralini bozmuştur. Gezi sırasında radyodan müttefiklerin yenildiğini öğrenen Hüseyin Cahit Yalçın ve AA Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu, "*Bu adamlar bu kadar hazırlıksızmışlarsa da ne demeye bizi peşlerinden sürüklemeye kalkmışlar*?" şeklinde açıklama yapmıştır. Londra'da bulundukları sırada artan hava saldırısı karşısında paniğe kapılan heyet, aniden dönme kararı almış hatta bazı gazeteciler yolda ölebileceğiz düşüncesi ile eşyalarını dahi yanlarına almamıştır (Nadi, 1979: 83-105).

Amerika da Türk basınına ülkesini tanıtmak için İngiltere'den sonra heyeti Amerika'ya davet etmiştir. Amerika savaştan çok uzak bir kıtada olması nedeniyle savaşın etkisini Avrupa'ya göre daha az hissetmiştir. Amerika'da savaşın hiçbir izini görememek, Türk heyetini şaşırtmıştır. Heyeti gezide en çok etkileyen, Amerika'nın güçlü tersaneleri olmuş hatta heyet bir savaş zırhlısının bir gün de denize indirileceği açıklaması karşısında alaycı bir tavır takınmıştır. Ancak söylendiği gibi sabah denize indirilmiş, üç günde bir gemi yapılması karşısında heyet şaşkınlığını gizleyememiştir. Tank ve jip fabrikalarını da gezen bir fabrikanın günde 3 bin jip yaptığını öğrenen heyet, aynı şekilde oldukça etkilenmiştir. Bir Amerikalı generalin büyük bombardıman uçaklarını göstererek, "*işte Almanya'nın canına okuyacak silah budur*" açıklaması heyette oluşan şaşkınlığı daha attırmıştır. Anılarında Amerika'dan umutlu ve iyimser döndüklerini belirten Sertel, gördüklerini okuyucularına aktardıklarını ve müttefiklerin savaşı kazanmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmeye çalıştıklarını yazmıştır (2001: 203-205).

Gezilerin gazeteciler üzerinde etkili olduğunu gören İngiltere, Türkiye'deki faaliyetlerine devam etmek için kendisine yakın bulduğu gazetecilerle sürekli diyaloğa geçmiştir. Bunun için Türkiye'deki İngiliz ve Amerikalı gazetecileri kullanan İngiltere, Türkiye hakkında istihbarat toplamaktadır. Tüm bu işlemler ise oldukça gizlilik içinde yürütülmüştür. Yıldız Sertel, *Ardımdaki Yıllar* isimli hatırlarında İkinci Dünya Savaşı yıllarında *Tan* gazetesinin müttefikleri tuttuğunu bu nedenle de evlerini sürekli İngiliz ve Amerikan gazetecilerinin ziyaret ettiğini belirtmiştir:

> "*Zaten bizim evde yaşayan eniştem AP'nin Türkiye'deki harp muhabiri olmuştu. İngiliz Basın Ataşeliği de babama çok önem veriyordu. Babam artık, çok tecrübeli, kulağı çok delik bir gazeteci olmuştu. Temasları çok genişti. Türkiye'yi içeriden tanıyan, özel kaynakları olan bir başyazar bu yabancı gazeteciler için bulunmaz bir kaynaktı. Bu sebepten bizim ev bir nevi yerli ve yabancı gazetecilerin bir yuvası haline gelmişti.*"[96] (1990: 54).

İngiltere ayrıca SOE'nin de İstanbul da konuşlanmasını sağlamıştır. ABD'nin özel operasyonlar birimi olan SOE, bir taraftan Alman işgali ihtimali karşısında Türkiye, Ege ve Karadeniz'deki Alman hakimiyetine karşı sabotaj planları hazırlarken, diğer yandan da Türk kamuoyunun Almanlara yönelmesini önlemek adına kendi bünyesinde propaganda birimi oluşturmuştur. Propaganda biriminin başına ise H. Hamson getirildi. Kendisine de AH2 kod adlı bir yardımcı verilmiştir. Hamson, daha çok üst düzey görevlerde çalışan Türkleri Müttefiklerin yanına çekmeye çalışırken, AH2 ise alandaki propaganda faaliyetini yürütmüştür. Türkiye'de İngiliz ve Amerikalı gazeteciler ve radyocular ile iyi iletişim kuran Hamson istediği haberleri onlar vasıtasıyla Türk kamuoyuna ulaştırabilmektedir. SEO'nun ilk propaganda faaliyeti, fısıltı ve dedikodu olmuştur. Türk kamuoyunu müttefik yanlısı yapmak ve mihver bloğuna karşı cephe oluşturmak amacıyla yapılan

---

[96] Sertel, ayrıca konuyla ilgili olarak şu bilgileri de vermektedir: "*Babamın açık kapı siyaseti yürümüştü. Bu sayede toplumun bütün çevrelerinde dostları, yardımcıları vardı. Ta bakanlıklara, yüksek devlet adamlarına kadar ulaşabiliyordu. Tan'ın haber servisi de çok güçlüydü. Akşam yemeklerinde annemle babam bir kadeh çekerlerdi ve babam anlatırdı, o gün aldığı haberleri. Bunların bazıları fazlasıyla ilginçti. Hiç kimsenin bilmediği ve hiçbir gazetede çıkmasına imkan olmayan haberler de vardı, bunların içinde. Böyle olduğu için de sıkı bir disiplin koymuştu babam. O sofrada söylenen sözler, hiçbir yerde, hiç kimseye söylenmeyecekti. Biz de bu kaideye sıkı sıkı riayet ederdik, zira çok ilginçti bu akşam sofraları*" (1990:54).

fısıltılar, haftalık olarak Londra'dan gelmektedir. Bu fısıltılar, zamanla radyodan verilmeye başlamıştır. Polonya büyükelçiliğindeki radyoyu kullanan AH2, buradan değişik dillerden yayın yaparak, kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır[97] Bu fısıltılar zaman zaman Amerikalı muhabirleri zor durumda bırakmıştır. Nitekim NBC Muhabiri Martin Agronsky'ın Almanların Türkiye sınırına dayandığı yıllarda, "*Almanlar, Türkiye sınırlarının çevresindeki bütün Bulgar, İtalyan ve Alman askerlerini toplasalar bile şimdi ya da yakın gelecekte Türkiye'yi rahatça işgal edecek yeterli birlik sayısına ulaşamıyorlar. Buna karşılık kimi yabancı çevrelerde ısrarla dolaşan söylentiler, Alman saldırısının yakın olduğu yolunda*" açıklamaları Alman işgali söylentilerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Söz konusu haber üzerine Matbuat Umum Müdürü İzzetin Nişbay, Martin Agronsky'ı çağırarak BBC'nin Türkiye'nin onuruna yönelik iftirasının silinmesine yardımcı olmasını ve haberin gerçeği yansıtmadığını BBC'ye bildirmesini istemiştir (Rubin, 1994: 144-145). Benzer şekilde İtalya'nın Türk topraklarında gözü olduğuna dair yayınlar ise tepkiye yol açmıştır. Duruma tepki gösteren ve hafî neşriyat olarak nitelendirdiği olayın asılsız olduğunu ve İtalya ile dostane ilişkilerin devam ettiği vurgulamıştır. Söz konusu tartışma, yabancı bir gazetenin İtalya'nın Büyük Roma İmparatorluğunu kurmak için Türkiye'yi de içine alan bir haritayı yayınlaması üzerine başlamıştır. Bu haberin dikkate alınmaması üzerinde duran *Cumhuriyet*'te şu ifadeler kullanılmıştır:

> "*Türk-İtalyan münasebetinin siyasi, iktisadi, ticari her sahada tamamıyla normal ve dostane bir yol takip ettiği şu sırada, bu kabil neşriyatın ancak muzır olacağı meydanda bir hakikattir*…" (13 Şubat 1939).

Yayınlarla ilgili hükümet de çalışmalara başlamıştır. Yayınların durdurulması için Büyükelçilik aracılığı ile hükümete başvuran İtalya, İtalyan matbuatının Hatay

---

[97] SOE'nin Türkiye başta olmak üzere yaydığı genel fısıltılar ise şu şekildedir:
– Londra bombardımanına katılan İtalyanlara, almanlar bilerek yanlış rota ve uçuş yüksekliği verdiler ve bundan dolayı 24 İtalyan pilottan ancak on beşi dönebildi.
– İtalyan askerleri dizanteriye yakalandılar ve bundan dolayı savaşamadılar.
– İtalya'da yakında kıtlık olacağından Almanlardan yardım istediler. Almanlar ise ancak kendilerine yetecek kadar gıdaları olduğunu belirterek bu istediği reddettiler.
– Renault fabrikasına yapılan hava saldırısında 450 adet yeni üretilmiş tank tahrip edildi.
–Almanların, Rusya'daki kayıpları hakkında verdiği rakamlar çok az. Zira komutanlar yarım bedenden aşağısı kalanları saymayın diye emir verdi. (Seydi, 2006: 149-154).

ve Akdeniz meselesi hakkında son neşriyatının Türkiye'yi değil doğrudan doğruya Fransa'yı ilgilendirdiğini belirterek, Türk basınında İtalya hakkında olumsuz haber yapılmamasını istemiştir.Hatay meselesi yüzünden Türk basınının, İtalya basını ile karşı karşıya gelmesi, hükümetin İtalya ile ilgili dış politikasına zarar vereceği düşünüldüğünden yayınlara Dışişleri Bakanı tarafından son verilmesi istenmiştir. Diğer yandan, İtalya hakkında yazıların tamamen kesilmemesi de belirtilmektedir. Sadece siyasi sahada yayın yasağının getirilmesi fikir mücadelesinin ise devam etmesi öngörülmüştür (BCA, 30.0.00/85.558.22).

SOE ayrıca dergi ve gazeteler ile de yakından ilgilenmiştir. Almanlar birçok dergi ve gazeteyi kendi taraflarına çektikleri için müttefik propagandaları kamuoyunda başarıya ulaşmamıştır. Bu nedenle Hamson adı SOS olarak koyduğu bir gencin tavsiyesi ile *Demokrat Politika* gazetesini çıkarmıştır. Çıkarılan bu gazete kamu kurum ve kurulmuşlarına ücretsiz gönderilmiştir. Anadolu'ya dağıtımına da özen gösterilmiştir. Altı sayfadan oluşan gazetenin son sayfası, savaş resimlerinden oluşmuştur (Seydi, 2006: 157). Hamson'un görevden ayrılmasının ardından yerine *Daily Express* gazetesinin Türkiye Muhabiri Gedye getirilmiştir. Gedye de propaganda faaliyetine hız vermiştir. Fakat 1941 yılında Pera Palas'ta patlayan bomba işleri değiştirmiştir. Türkiye söz konusu bombanın etkisiyle yabancı istihbarat servislerinin faaliyetlerine son vermiştir. Bunun üzerine İngiltere Gedye'yi görevinden geri çekmiştir. Diğer yandan Gedye bu durum karşısında yeni bir plan daha hazırlamıştır. O planda herhangi bir Nazi saldırısı karşısında Türk gazetecileri güvenli yere taşımakdır. Bu gazeteciler arasında, Ahmet Emin Yalman, Necmettin Sadak, Falih Rıfkı Atay, Şükrü Esmer yer almaktadır. Bu gazetecilerin seçilmesindeki sebep olarak İngilizlere olan sempatileri ileri sürülmüştür. Ayrıca Gedye, Hüseyin Cahit Yalçın ve Zekeriya Sertel'in de ailesiyle birlikte korunma altına alınmasını istemiştir (Seydi, 2006: 158-180).

İngilizlerin propaganda faaliyetinde başarısız olmasının bir diğer nedeni, Naziler kadar medya üzerinde etkili olmamalarıdır. Bu nedenle Hitler gazeteler ve radyo üzerinden kurmak istediği yenidünya düzenini anlatırken İngilizler, bu söylemlere karşılık verecek yayın bulmakta zorlanmıştır. Bunun farkına varan

İngilizler Türkiye'de dağıtılması için *The Illustrated London News, The Sphere* ve *The Times* dergilerini göndermeye başlamıştır. Fakat bu yayınlar İngiltere'den geldiği için Türkiye'ye ulaşması uzun vakit almaktadır. Yayınların hızlı bir şekilde Türkiye'ye ulaşması gerekmekte, aksi halde geçmiş yayınlar, propaganda değeri taşımamaktadır. Zaman zaman bu yayınlar uçakla ulaştırılmış ve gecikmenin devam etmesi üzerine, İngiliz hükümeti hiç değilse Cumhurbaşkanı İnönü ve Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'na yayınların zamanında ulaştırılması talimatını vermiştir. Londra'da basılan *London News, Sphere* iyi kalitede olmakla birlikte güncelliğini kaybetmesi nedeniyle kamuoyu üzerinde etki yapmamıştır. Mısır'da basılan *Parade* ve *İmages* ve İstanbul'da basılan *Realite* ise Alman yayınlarıyla kıyaslandığında daha ziyade haftalık okul dergisi olarak kalmıştır. Bunun üzerine Kahire'de, Türkiye'de dağıtılmak üzere 24 sayfalık ve 15 günde bir yayınlanan dergi çıkartılmıştır. Ancak Türk Hükümetinin savaşan güçler tarafından basılan yayınları engellemek ve Türkiye'nin propaganda mücadele alanı haline dönmesini engellemek için yurt dışında Türkçe basılan yayınların yurda sokulmasını yasaklaması üzerine dergi İngilizce olarak basılıp dağıtılmaya devam etmiştir. Tüm olumsuzlara rağmen mücadeleden vazgeçmeyen İngiltere, Türkiye'deki çeşitli kurum ve kuruluşlara yabancı dilde çıkan yayınları göndererek propagandasını sürdürmüştür (Seydi, 2006: 190-198).

3.9.5. Propagandalara Karşı Türk Basınının Tavrı

Söz konusu propaganda savaşlarına gazeteler oldukça temkinli yaklaşmıştır. Savaşın genel gidişatının propaganda üzerine kurulu olduğunu sık sık dile getiren gazeteler, genel itibariyle de yakınlık duydukları taraflar çerçevesinde bu propagandalara destek vermiştir. Bazen Türkiye'ye yönelik olumsuz propagandalara karşı görüş farklılıklarına rağmen tek ses olarak karşı durmuşlardır. Gazetelerin üzerinde ortak görüş birliğine vardıkları bir diğer etken ise propagandanın güçlü bir silah olduğu ve bu silaha karşı gerekli tedbirlerin alınması gerekliliğidir.

Peyami Safa, propagandanın gücünü şu şekilde vurgulamıştır:

"*Propaganda yaman bir silâhtır, şüphe yok. Fakat yalnız onunla bir harp kazanılacağını zannedenler, casus romanlar ile hayat arasındaki büyük farkın üstünde horlayanlardır. Harp başlayalı bir buçuk ay oldu. Bu zaman içinde propaganda bir yerine birkaç İngiliz zırhlısı batırdı; propaganda Hitler'i birkaç defa yaraladı, öldürdü; Goebbels'i istifa ettirdi… Harp tayyaresi büyük terakkilere kavuştuğu halde propaganda balonu, eski şişkin ve battal gövdesiyle havada yüzüp duruyor. Bünyesinde hiçbir tekâmül çizgisi yok… Propaganda yalanın değil, hakikatin emrinde meşru bir mübalâğa olduğu zaman taraftar kazanır. Hamselerin o kadar hızla aktığı bir macera içindeyiz ki sahte ümitleri büyük sükuti hayallerin takip etmesi için bazen iki gün, bazen da iki saat bol bol kâfi geliyor*" (*Cumhuriye*t, 18 Birinciteşrin 1939).

Cumhuriyet gazetesi, 14 Nisan 1941 tarihli nüshasında, "*Propagandaya karşı silah: Propagandaya kıymet vermemekten ibarettir*" yazı ile halkı propagandaya karşı şu şekilde uyarmıştır:

"Propagandanın bu harpte tank ve tayyare kadar, hatta belki onlardan da ehemmiyetli bir silâh olarak kullanıldığını muhtelif vesilelerle gördük. Binaenaleyh motor nasıl büyük terakki hamleleri kaydetmiş bulunuyorsa, propaganda da,aynı yolu takip ederek, bugün akla hayale gelmedik kurnazlıklar ve tuzaklarla hakikaten müessir bir tahrip unsuru olmuştur.
Propaganda nasıl yapılır ?
Yüz bin türlü. Ve evvelâ sîzi sevindirecek veya müteessir edecek bir takım yalan havadisler uydurarak ve bu uydurma havadisleri de mümkün olduğu kadar geniş bîr kütlenin kulaklarına duyurarak.
Bunun neticesi ne olur?
En basiti şu: Meselâ size bir gün gelip 'Haberin var mı? Selânik'i İngilizler geri almışlar' derler. Boş bulunur, inanır ve sevinirsiniz. Ertesi gün bunun aslı olmadığını görünce bittabi adam, bu İngilizler de boyuna yalan söylüyorlar diye sinirlenir, kızar, hiddetlenirsiniz. Hâlbuki İngiltere'nin bundan haberi yoktur. Ve böyle olmadık bir şeyi uydurmakta da hiç bir menfaati olamaz. Ancak sizin kısa da sürse, şu hiddetiniz, o havadisi uyduranların elde etmeyi düşündükleri semerenin ta kendisidir.
Propaganda korkunç bir silahtır, fakat bir iyi tarafı vardır: Ondan korunmak kolaydır.
Nasıl? Şöyle: Gazetelerde ve radyomuzun neşriyatında zikrolunmayan herhangi bir havadise, ne türlüsü olursa olsun, inanmayarak, kapılmayarak hatta daha iyisi böylelerini dinlemeyerek. Bu bir keyfi iş değil vatan vazifesidir."

"*Propaganda ve tahrif*" başlığını taşıyan yazı, *Tasvir-i Efkâr* gazetesi de artan propagandaya dikkat çekmektedir. Söz konusu yazıda, propagandacıların, istedikleri kadar tahrip yapsa da amaçlarına ulaşamayacakları şu şekilde belirtilmiştir:

> *"Propaganda, hiçbir zaman bugünkü kadar salgın ve pis bir hal almadı. Radyo dalgaları, masum yuvalardaki vatandaşların temiz duygularını zehirliyor. Dostunuz, vatanperver arkadaşınız, bu mundar hastalığın nakilliğini yapıyor fikirden ziyade heyecana istinat eden kafadan ziyade kalbe musallat olan sözler, tümen tümen yalanlarla yataklarımızda tabiatın bahşettiği rahat uyumak hakkını bile elimizden alıyor. İnsanlık, insanlık olalı, kurt ile kuzu devrine zamanımızda olduğu kadar hiçbir zaman yaklaşmadı. Dünyada hiçbir müessese gösteremezsiniz ki yalan ve riya üzerine kurulmuş olsun ve yine dünyada hiçbir müessese yoktur ki zulüm ile payidar olabilsin. Bu yalancılık bu tahrif hastalığı, bu sahtekârlık ihtimalki elbet bir gün, yerini akıl ve mantığa terk edecek ve elbet bir gün, ahlak, fitnenin yerine kaim olacaktır. Tarih kaydeder: Zaman zaman insanlık, böyle delalet devirleri geçirmiştir ve yine tarih kaydeder ki bu delalete düşenlerden hiç kimse ayakta duramamıştır. Yabancı gazeteler, propagandacılar istedikleri kadar tahribat yapsın imanımız kuvvetlidir"* (7 İkincikanun 1941).

Propagandanın Türkiye'de en önemli ayağını, basılan dergi ve broşürler oluşturmaktadır. Gerek Müttefikler gerekse Mihver tarafından basılıp ücretsiz dağıtılan bu dergi ve broşürlerin temel amacını, halkı etkilemek oluşturmaktadır. Bu duruma *Akşam* gazetesi dikkat çeker. 2 Teşrinievvel 1941 tarihli nüshasında "*Memleketimizde satılan propaganda mecmuaları"* başlığı altında her tarafta ücretsiz basılan bu tür yayınların kim için çalıştığını sorar:

> *"Köprüde, vapurlarda gazete satıcıları, her şeyden önce ve en fazla bir iki yabancı mecmuanın adını bağırıyorlar. Bunların yerli mecmualardan fazla satıldığı aşikârdır. Fazla rağbet görmeleri de boşuna değildir. Her halde bir ihtiyaca cevap veriyorlar, iyi basılmıştır, güzel harp resimleri var, içinde, okuyanı alâkadar edecek basit malûmat ve yazılar bulunuyor. İngilizce, Almanca, Fransızcaları olan bu mecmualar çok açık propaganda neşriyatıdır: Zararlı değil, her millet kendi reklâmını yapıyor. Halka bedava dağıtılması icap eden bu mecmualar, propaganda kokusu olmasın diye, para ile satılıyor, fakat ucuz… Bu memleket, bütün teknik vasıtaları, irfanı ve elde mevcut unsurlarıyla, yabancıların propaganda için memlekete soktukları bu basit ve gelişigüzel halk mecmualarına rekabet edecek bir şey çıkaramaz mı?... Hiç propagandaya muhtaç olmayan olgun milletler bu zahmeti lüzumlu ve*

faydalı buluyorlar da bizim kendi kendimizi tenvire ihtiyacımız yok mu? Biz, vardır sanıyoruz ve bunun mümkün olduğuna inanıyoruz. Hiç uzağa gitmeden, yenilik yaratmaya, icada çalışmadan yapılanın aynını yapmak kâfi. Bileni ve idare edebileni arıyor bulmak şartıyla."

"*Propagandanın ve İhtikarın Önüne Geçelim*" başlığı ile *Tan* gazeteside Müttefikleri tutması nedeniyle Türkiye'de artan Alman Propagandasına karşı tedbir alınmasını istemekte ve bunun vatani bir hizmet olduğunu yazmaktadır:

"*Bütün devletler harpte beraber propaganda endüstrilerini de faaliyete sevk ettiler. Bir taraftan cephelerde dövüşürken bir taraftan da dünya efkârı umumiyesini şaşırtacak, halkın maneviyatını bozacak haberler neşir ve iaşe ediyorlar. Bu zehirli propagandanın en mühim merkezi hiç şüphe yok ki Berlin'dir. Berlin'in ve Roma'nın her verdiği habere inanmamak, onların propagandalarına vasıta olmamak, yanlış ve maneviyat bozucu haberlerden korunmak lazımdır. Bu vazife de en ziyade Türk matbuatına teveccüh etmektedir. Gazetelerimiz bu sırada haber rekabetine girişmemelidirler. Hepimizin membaları malum. Hiç birimizin Avrupa payitahtlarında hususi istihbar vasıtalarımız mevcut değil. Radyolardan ve ajanslardan aldığımız haberleri süzgeçten geçirmek, propaganda mahiyetini haiz olanları ayıklayarak halka mümkün olduğu kadar hakikate yakın haberler vermek bugünkü gazetecinin en mühim vazifesidir. Bazı gazetelerimizin son günlerde bu zarurete kafi derecede ehemmiyet vermediklerini görüyor ve Rusya'da seferberlik ilan edildi, Almanlar Polonya'da muzafferane ilerliyorlar gibi muayyen kaynaklardan çıktığı anlaşılan propaganda mahiyetinde bazı haberler verdiğine şahit oluyoruz. Bu heyecanlı günlerde propaganda ile hakikati birbirinden ayırt edecek vaziyette değildir. Bu itibarla gazetelerimizin biraz daha dikkatli olmaları ve propaganda neşriyata vasıtalık etmekten içtinap etmeleri vatani vazifeleridir*" (24 Şubat 1939).

Tan'ın Alman propagandasını vurguladığı önemli bir noktayı, Almanya'nın Yakın Şarkla ilgili hazırlamış olduğu rapor oluşturmaktadır. 9 Mayıs 1940 tarihli Tan'da "*Türkiye'de Nazi Kültür Propagandası*" adı altında Almanya'nın Türkiye üzerindeki propaganda oyunlarına değinilmektedir. Dr. Kurt Köhler, Bağdat Arkeoloji Müzesi Müdürü Dr. Oluf Kürkman ve Tahran Alman Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Dr. Wilhelm Eilers tarafından kaleme alınan rapor, Alman kültür propagandasının Yakın Şark'taki faaliyetlerini belirtmektedir. Raporun en dikkat çeken yanını ise Türk fikir hayatı için istikbalde Alman nüfuzunu esas kılmak amacıyla yeni yetişen Türk öğrencilerini Almanya'ya çekmek için yapılması

gerekenlerin belirtilmesidir. *Tan*'ın yayınladığı raporun sonunda "*Türkiye Avrupai Şarkın kapısıdır*" denilerek, Türkiye'de Alman propagandasını kültürel alanda da yaymak için Alman şiirlerinin ve edebiyatının Türkçeye çevrilmesi ve yine aynı şekilde Türkçe edebi eserlerin de Almancaya çevrilerek iki tarafın fikri durumundaki ayrılık ve yabancılığın ortadan kalkmasına dikkat çekilmiştir.

"*Propaganda ve Hakikatlar*" yazısı ile Alman propagandasını eleştiren Nadir Nadi, Almanya'nın büyük bir hatanın içinde olduğunu belirtmiştir. Almanya'nın propaganda amaçlı, "*Yetmiş milyonluk bir kütle, gıdasını temin edecek geniş araziye muhtaçtır. Bunu icabında kan dökerek ele geçirmek Almanya için yalnız bir hak değil aynı zamanda bir vazifedir de… Onlar yaşasınlar biz sürünelim öyle mi? Hayır buna hiçbir zaman razı olmayacağız*" sözlerini eleştiren Nadi, "*Cihan efkârı umumiyesini kazanmak uğrunda ileri sürülen bu fikir çok zayıf ve çürüktür… İstila ve tahakküm siyasetinin çoktan iflas ettiğine artık dünya inanmıştır…*" (*Cumhuriyet*, 14 Eylül 1939) sözleriyle Hem Almanya'yı gerçekçi olmamakla suçlamakta hem de propaganda da yanlış bir söylem dile getirdiğini vurgulamaktadır.

Zekeriya Sertel de Türkiye'deki Nazi propagandasına dikkat çekmek için "*İçimizde Çalıştılar*" yazısı ile propagandacılara karşı tedbir alınmasını belirtmiştir. "*Harp halinde olmadığımız bir memleketin burada çalışan unsurlarını belki hudut harici edemeyiz. Fakat kuşkulanamaz mıyız? Kulaktan kulağa iaşe edilen bozguncu propaganda karşısında tedbir alamaz mıyız?*" şeklinde olaylara müdahele edilmesini isteyen Sertel, tedbir alınmadığı takdirde hükümeti şu şekilde uyarmaktadır:

> "*Nazizm bir ideal mahiyetinden çıkıp, bir istila politikası olarak meydana çıktığı bir devrede nazizm propagandası yapmak bu istilacı kuvvetlere zemin ve zaman hazırlamaktır. Hükümetin bu hususta cezri tedbirler almak zamanı gelmiştir. Yarın alacağımız tedbirler çok pahalıya mal olur*" (Tan, 30 Eylül 1939).

Almanların propaganda açısından kullandığı bir diğer etken, "*Beşinci Kol*" olarak nitelendirilen ve ülkelerde Almanlar adına çalışanları belirtmek için kullanılmaktadır. Beşinci Kolu'un amacı, çeşitli yollardan Alman propagandasını yayarak, mihvere karşı kamuoyunda olumlu tepki oluşturmaktır. Beşinci Kol'un

faaliyetlerine "*Beşinci kola karşı uyanık olalım*" yazısı ile dikkat çeken Zekeriya Sertel, şu tespitlerde bulunmuştur:

"Beşinci kola karşı müsamahalı davranan devletlerin ne feci maceralara sahne olduğunu da misallerle öğrendik. Bu hususta öteki milletlerin başlarından geçen acı tecrübeleri hatırlamak yeter. Türkiye'nin en büyük kuvveti millî birliğidir. Bütün harp boyunca Türkiye'nin kuvvetini temin eden, dost ve müttefik bütün milletlerin gıptasını ve takdirini celbeden ve nihayet memleketin harp afetinden uzak kalmasını sağlayan en büyük âmil millî birliğimiz olmuştur. Halbuki her memlekette beşinci kol ilk önce millî birliğe sardırmış, milleti parçalamağa çalışmıştır. Bizde de beşinci kolun ilk hedefi millî birliğimizi bozmak olacaktır. Son zamanlarda bunu tevsik eden hadiseler de yok değildir. Beşinci kolun ikinci hedefi devlet otoritesini yıkmaktır. Bu gayeye varmak için kullandığı silâh da dedikodu, fiskos ve kulak gazetesidir. Son zamanlarda kulağımıza kadar gelen dedikoduları, devletin dış siyaseti etrafında işae edilen rivayetleri hatırlamak, beşinci kolun bu sahadaki faaliyeti hakkında bir fikir edinmeğe kâfidir. Beşinci kol, Türkiye'nin müttefiklerle herhangi bir tarzda işbirliği yapmasına muhaliftir. Onun için dış siyasetimizin müttefiklerle işbirliği istikametinde inkişafı beşinci kol mensuplarını rahatsız etmekte ve onların faaliyetini arttırmaktadır. Yarın daha mühim hadiselerle karşılaşmaktan korunmak ve millî birliğimizi korumak için beşinci kol mensuplarına kaştı daha şiddetli bir yol tutmağa, hatta besinci kolu tamamen tasfiye etmeğe mecburuz. Besinci kol faaliyetini küçümsemek veya bunlara karşı müsamaha ile hareket etmek onları teşvik ve teşçi etmekten başka bir netice vermez. Bir sürpriz karşısında kalmamak için uyanık olalım ve tedbirlerimizi vaktinde alalım" (Tan, 23 Haziran 1944).

Zekeriya Sertel, Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulmasıyla ilgili olarak Hariciye Vekili'nin Meclis'teki konuşmasında Türkiye'nin artık bir tarafsız ülke olmayıp İngiltere'nin müttefiki olduğu yönündeki açıklamaları dolayısıyla Türkiye'deki Alman propagandasına son verilmesini istemektedir:

"*O halde Almanların Türkiye'de hâlâ Müttefikler aleyhinde propaganda yapmalarına Türk efkârını Müttefiklerimiz aleyhinde zehirlemelerine müsaade etmemek lâzım değil midir? Halbuki Alman propaganda teşkilatı hâlâ memleket dahilinde, eskisi gibi, faaliyet halindedir. Hâlâ Almanların propaganda için Almanya'da neşrettikleri Signal mecmuası Türkiye'de yok pahasına binlerce nüsha satılmakta ve dağıtılmaktadır. Hâla Alman propaganda teşkilatı, devlet müesseselerine, ticarethanelere ve gazete idarehanelerine propaganda fotoğraf, broşür ve bültenleri dağıtmaktadır. Hâlâ Alman kaynaklarından aldıkları yardımla kurulmuş*

mecmualar propagandalarına devam etmektedir. Hâlâ Alman kitapevleri Alman propagandasını yaymakla meşguldür. Fakat bunun daha garibi ve en acısı, Anadolu Ajansının hâlâ Alman propagandasına vasıtalık etmekte bir mahzur görmemekte olmasıdır. Berlin, Türkiye ile Müttefikler arasında cereyan ettiği söylenen müzakereler hakkındaki görüşünü yine Anadolu Ajansı vasıtasıyla Türk efkârına yaymaktadır. Hatta Berlin'in, sırf propaganda maksadıyla uydurduğu veya tahrif ettiği haberlere de Anadolu Ajansı âlet olmaktadır. Bunun en yeni ve en son misali, Daily Mail ismindeki bir İngiliz gazetesinde çıktığı bildirilen bir yazı hakkında Berlin'den hususî bir maksatla verildiğine şüphe olmayan bir haberi Anadolu Ajansının neşretmesidir. Müttefiki olduğunu söylediğimiz, gerek kendisiyle ve gerek müttefikimizin menfaatleriyle daha sıkı bir işbirliğine hazırlandığımız bir sırada, onların düşmanlarına burada serbest propaganda sahası bırakmak, efkârın yanlış yollara sapmasına meydan vermek doğru mudur? Devletin mühim kararlar vermek arifesinde bulunduğu bir devrede, millî birliğimizi bozabilecek propagandalara göz yummak tehlikeli değil midir? Başka memleketlerde görünen acı misaller bizim için bir ders teşkil etmemeli midir? Hatta bizce böyle nazik zamanlarda hükümetçe alınması lâzım galen tedbir, yalnız Alman propagandasına derhal bir son vermekle kalmamalı, beşinci kolu da tasfiyeye kadar varmalıdır. İçimizdeki besinci kol serbestçe faaliyetine devam edebildikçe, yalnız Alman propagandasının susturulması yeter bir tedbir sayılamaz. Son zamanlarda sabit olduğumuz hadiseler beşinci kolun memleketin huzurunu ve milletin birliğini her zaman bozabilecek hareketlere geçebileceğini göstermiştir. Bugün gösterilen müsamaha, yarın memleketin basına umulmadık belâlar getirebilir. Onun için hükümetin bu huluslarda seri ve kesin tedbirler almasını lüzumlu görüyoruz" (*Tan,* 20 Temmuz 1944).

Savaşın sonlarına doğru Sovyetlerin Alman taarruzlarını engelleyip ileri harekette bulunmasıyla birlikte gündeme gelen Boğazlar konusu tekrar tartışma konusu oluşturmuştur. Özellikle Stalin'in Boğazlar üzerinde hak iddia ettiği etrafında söylemler Türkiye üzerinde yeniden Sovyetlere karşı tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Söz konusu söylentileri propaganda olarak nitelendiren Sabiha Zekeriya Sertel, "*Propaganda da mantığın hiç mi yeri yok?*" yazısında Sovyet diplomatı Şobolev'in Boğazlar'ı işgal etmek için Bulgar Nafia Nazırı Vasilev'den yardım istediği yönündeki konuyu değerlendirmektedir:

"*Mihverle işbirliği yapan milletlerin idareci sınıfları daima bir Rus emperyalizmi tehlikesi göstererek milletleri Mihver yanında harbe sürüklemişlerdir. Bugün düştükleri müşkül vaziyet karşısında milletleri idare için ellerinde istismar edebilecek bir propaganda silahı kaldı.*

> *Gospodin Vasilef, Balkanlar'da açılması muhtemel bir harpte Bulgar milletini harbe sürüklemek, Türkiye'nin Sovyetlerle, dolayısıyla müttefiklerle dostluğuna mani olmak için Alman propagandasının gramofon plağı rolünü oynuyor… Bulgaristan'da mevcut olan hoşnutsuzluk, kütlevi tevkifat, Gospodin Vasilef'e ümit verici mahiyette değildir. His Master Voirie, radyo gibi hava dalgalarına tabi olmadığı için değişen hadiseler karşısında dahi plaga dökülen notaları tekrar ediyor. Propagandada biraz mantık aramak lüzumunu hissetmiyor. Propaganda hadiselerin, hakikatlerin üzerine bir perde çekmektedir ama bunda mantığın hiç mi yeri yoktur?*" (Tan, 12 Nisan 1943).

Sabiha Zekeriye Sertel, 1943 yılında cephelerde yenilmeye başlayan Almanya'nın, "*Sovyet Rusya'dan çekilen Alman orduları stratejik bir plan dahilinde çekiliyor. Alman orduları hiçbir yerde mağlup olmamıştır. Düşmanı yıpratarak çekiliyor. Harp sahasını kısaltıyoruz. Almanya son bir meydan muharebesine hazırlanıyor. Bu harbi kazanan zaferi kazanacaktır. Zafere ve Hitlere inanınız*" sözlerini "Faşist propagandanın yeni taktiği" yazısı ile şu şekilde eleştirmektedir:

> "*Alman milletine tahammül ve mukavemet şırıngası yapmak için Hitlere inanmak tavsiyesi Alman milletini belki bir zaman daha oyalayabilir. Almanların son bir meydan muharebesi yapmaları mümkün. Fakat 4 senelik bir harpten sonra demokrasileri ve Sovyetleri bütün maddi ve manevi kudretiyle bir harbe sürükleyen bu misli görülmemiş savaşı bir son meydan muharebesiyle neticelenecekse, bu mutlaka Almanya'nın aleyhine olacaktır. Çünkü lehine neticelenirse son olmayacaktır*" (*Tan*, 19 Kasım 1943.)

Tasvir-i Efkâr, 21 İkincikanun 1941 tarihli sayısında, "*Türkiye'yi tehdit ne çıkar?*" yazısında Fransız Ajansına ait asılsız bir haberi eleştirerek, bu tür haberlerin propagandadan ibaret olduğunu belirtmektedir. İmzasız olarak çıkan yazıda, Fransız Haber Ajansı'nda yayınlanan, "*Deniz ve hava üslerini teslime mecbur etmek için Türkiye, Mihver devletleri tarafından tehdit edilecektir*" şeklindeki haberin asılsız olduğu gibi gülünç buldukları da vurgulanmıştır. Türkiye'nin tehditten korkacak bir memleket olmadığı şu şekilde ifade edilmiştir:

> "*Türklerin ayaküstü konuşmalarla alınacak kararlar üzerine derhal memleketlerini ve mevcudiyetlerini yabancılara teslim edeceklerini zannetmek Türkleri hiç tanımamak demektir… Türkler vatanlarını o vatanın evlatlarını müdafaa etmeyi çok iyi ve belki de bütün dünya*

milletlerinden iyi bilirler… O cihetle biz yayılmakta olan tehdit haberlerini daha ziyade ortalığı yoklamak için çıkarılan bir rivayet gibi telakkiye taraftarız…"

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ SONRASI TÜRK BASINI

II. Dünya Savaşı'nın Müttefiklerce kazanılması, dünyada demokrasi rüzgârlarının esmesine neden olmuştur. Demokrasi rüzgarları CHP yönetim içinde de fikir ve kanaatlerin değişimine yol açmıştır. Demokrasinin önündeki sıkıntıların kaynağı olarak tek parti rejimi görülmüş ve muhalefet mekanizmasına süratle ihtiyaç olduğu görüşüne varılmıştır (Haytoğlu, 1997: 49).

Türkiye'de de çok partili hayata geçiş süreci olarak ifade edilen gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Temmuz 1945'de Millî Kalkınma Partisi'nin Nuri Demirağ tarafından, daha sonra da 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin Celal Bayar ve ekibi tarafından kurulmasıyla çok partili hayat resmen başlamıştır. Çok partili hayat, demokratik teamüllerin yerleşmesi açısından önemli olduğu kadar, basın hürriyeti açısından da dönüm noktasını teşkil etmiştir. Siyasi hayatta yaşanan bu gelişmeler hükümetin kontrolü dışındaki muhalif basının gelişmesine de zemin hazırlanmıştır (Şeker, 2011: 45-46).

Siyasi alanda atılan demokratik adımlar neticesinde, savaş yıllarında basının özgürlüğünü kısıtlayan düzenlemeler değiştirilmeye veya kaldırılmaya başlamıştır. Bu düzenlemelerin başında, şüphesiz basın organlarının adeta sesini kesen Matbuat Kanunu'ndaki Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. maddenin kaldırılması gelmektedir (*TBMM Kanunlar Dergisi,* 1946: 782). Yayın çıkarmayı zorlaştıran ve basının yayın içeriklerine müdahale eden Matbuat Kanunun 9, 12, 15, 17, 18, 27, 30, 34, 35, 48 ve 55. maddeleri değiştirilmiştir. Değişikliklerle gündelik veya haftalık gazete ve mecmua çıkarmak isteyenlerin, gazete ve mecmuanın çıkarılacağı yerin en büyük mülkiye âmirine beyanname vermesi yeterli görülmüştür (*RG,* 20 Eylül 1946). Gazetecilerin yıllarca cemiyet kurmasını engelleyen Türk Ceza Kanunundaki 141. ve 142. maddeler de değiştirilmiştir. Gazetecilerin sosyal ve güvenlik haklarını korumak için kurulan ancak bu amacından ziyade basının tek merkezden idare edilmesini sağlayan ve hükümetin emrinde hareket eden Türk Basın Birliği de kaldırılmıştır (*RG,* 18 Haziran 1946).

Basının lehinde gerçekleşen tüm bu yeni düzenlemelerde, dış etkenlerin yanı sıra gazetecilerin demokrasi söylemleri de etkili olmuştur. 4 Aralık 1945 tarihli *Tan* gazetesinin saldırıya uğraması ve matbaasının tahrip edilmesinin ardından Türk basını yeni bir sürece girme kararı almıştır. Gazeteciler düşünce ve ifade özgürlüğünün yanı sıra meslekte hiçbir zaman var olmamış sosyal güvence arayışına da yönelmiştir. Düşüncelerini gerçekleştirmek için gazeteciler çeşitli lokanta ve kahvelerde ortak fikir etrafında bir araya gelmeye başlamıştır (Evsal, 1987: 76). Alınan kararlar doğrultusunda, görüşlerin kabul edilmesi için Türk Basın Birliği kongreleri dahil çeşitli toplantılarda hükümet yetkililerine iletmeye başlamışlardır (Kabacalı, 1990: 159).

1947 yılından itibaren yaygın basın, daha rahat yayın yapar hale geldiği gibi, çeşitli yerlerde mahalli basın organları kurulmuştur. Böylece hem ulusal basında hem de yerel basında CHP’ye muhalif görüşler ortaya çıkmaya ve iktidarın eleştirilemez olarak bilinen uygulamaları eleştirilmeye başlanmıştır (Şeker, 2011: 45-46). Fakat bu eleştiriler zaman zaman iktidarın tepkisine de yol açmıştır. Bunun neticesinde basınla ilgili çeşitli raporlar hazırlayan CHP, politikaları aleyhinde yayın yapan basın organlarının kapatılmasını sağlamıştır (BCA, 420.01.01./1391.619.2.). Bazı milletvekilleri, Meclis Genel Kurulu’nda yaptıkları açıklamalarda basında CHP aleyhinde artan tenkitlere karşı önlem alınması gerektiğinin üzerinde durmuştur (BCA, 490.01.01./5.27.13).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından basın alanında getirilen düzenlemelerin gerekçelerini belirtmek bakımından siyasi gelişmeleri incelemek yerinde olacaktır. Savaş öncesine kadar basına yönelik ağır baskılar uygulayan tek parti iktidarında, bir anda savaşın ardından özgürlükleri kısıtlayan düzenlemelerin kaldırılma nedenlerine bakmak gerekmektedir.

4.1. Basın Özgürlüğünü Sağlayan Gelişmeler

Savaşın ardından dünyada hızla yayılan demokrasi söylemi Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Dünya siyasetindeki gelişmeleri yakından takip eden Millî Şef

İnönü, savaşla birlikte otoriter yönetimlerin de sona erdiğini yakından görmüştür. Demokratik gelişmelere izin vermek zorunda kalan İnönü, bu noktada ilk iş olarak çok partili hayatın yolunu açmıştır. Demokratik değişim CHP'yi de etkilemiştir. "Halk adına halka rağmen" zihniyetini terk etmeye başlayan CHP, İnönü'ye verdiği Millî Şef unvanını da geri almıştır. Demokratik gelişmeler ışığında komünizmle mücadele kapsamında Marshall yardımından almak için, seçim kanunu başta olmak üzere temel hak ve hürriyetleri kısıtlayan kanunlar değiştirilmiştir. Tüm bu demokrasi havasından basın da etkilenmiştir. Matbuat Kanunu değiştirilmiş ve Örfi İdare Kanunu kaldırılmıştır. En önemlisi ise iktidarın emrinde hareket eden Türk Basın Birliği lağvedilerek, Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur. Ancak basın açısından oluşan bu özgürlük ortamı uzun sürmemiştir. 1947'den sonra DP'nin halk nezdinde itibar kazanmasıyla basına yönelik yasaklar ve kapatma cezaları devam etmiş. Çeşitli nedenlerle gazeteciler mahkemelerde yargılanmıştır.

4.1.1. Demokrasiye Geçiş

Almanya'nın 8 Mayıs 1945 tarihinde mütareke istemesiyle sona eren İkinci Dünya Savaşı, dünya sisteminin değişmesine yol açmıştır. Türkiye'nin de dahil olduğu demokratik cephenin savaştan zaferle çıkması ve savaşı başlatan Almanya ve İtalya diktatörlüklerinin çok çetin savaşlar neticesinde yıkılması dünyada demokratik söylemleri arttırmıştır. Müttefik cephe de daha savaş sona ermeden yeni düzenin hazırlıklarını yapmış ve gelecek kuşakları barış ve güvenlik içinde yaşatabilmek için yeni bir dünya düzeninin temellerini atmayı kararlaştırmıştır. Bu maksatla 26 Nisan 1945 tarihinde San Fransisko'da imzalanan Birleşmiş Milletler (BM) Anayasası ise yeni bir düzenin başlangıcını oluşturmuştur. İmzalanan BM Anayasası ile "*İnsan haklarına, şahsın haysiyet ve değerine*" inandıklarını söyleyen devletler, birinci maddenin 3. fıkrasındaki "*Irk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştireceklerini*" de kabul etmiştir. Böylece BM Anayasası devletler hukuku alanında büyük bir gelişme kaydetmiş eskiden olduğu gibi sadece devletlerarası bağlarla kalmamış fertler de milletler arası hukuka dahil edilmiştir (Burçak, 1979: 42).

Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen ülkeler kendi sistemlerini, bu açıdan yeniden gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Dünyada kurulan yeni sistemin adını, demokrasi oluşturmaktadır. Özellikle müttefik ülkeler tarafından imzalanan ve tüm dünya için geçerli olan BM Anayasası, bir anlamda sistemlere demokrasiyi de dayatmaktadır. Yeni dünya düzeninde demokrasiyi, savaştan süper güç olarak çıkan ABD yönlendirmektedir. ABD Başkanı Truman, "*Bu kuvvet bizi idareyi ele almamıza ve mesuliyetler kabul etmemize mecbur bırakıyor. Amerika'nın önünde kendisini bekleyen daha birçok vazifeleri vardır… Ne kadar uzak olurlarsa olsunlar Birleşik Amerika'nın bütün memleketlerle olan münasebetlerine âlemşümul bir siyaset rehberlik etmelidir*" (*Cumhuriyet*, 7 Nisan 1946) sözleriyle demokrasinin tüm sistemlerde yerleştirileceğine dikkat çekmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de değişik rüzgârlar esmeye başlamakta ve her şeyden önce daha çok özgürlük ve bireyin önemine dikkat çeken söylemler ön plana çıkmaktadır. 1923 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, tek parti sistemiyle yönetilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, savaşın ardından bu rejimin daha fazla sürdürülemeyeceği anlaşılmış, ülkede bir muhalefet partisinin eksikliği hissedilmeye başlanmıştır. Savaş sonrasında totaliter rejimlerin yaşadığı çöküntü ve demokrasilerin zaferinin de gözlemlenmesinin katkısıyla gelişen olaylar, Türkiye'de demokrasiye olan inanışı kuvvetlendirmiştir (Karpat, 1996: 127-129).

Demokrasiye geçiş bir anlamda zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Çünkü savaşı Rusya'nın da içinde bulunduğu Müttefikler kazanmıştır. Her ne kadar Amerika dünyaya demokrasi vurgusu yapsa da Rusya, komünist rejimiyle süper güç konumuna oturmuştur. İşte bu durum İnönü'yü demokratik cepheye geçmeye iten etkenlerden biri olmuştur.

İnönü aslında bu düşüncesinde haklıydı. Sovyetler, Mart 1945'te verdikleri bir nota ile 17 Aralık 1925'te imzaladıkları Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının süresini uzatmayacaklarını açıklamıştı. Sovyetler, Montreaux Anlaşmasının oluşan yeni duruma göre değişitirilmesini de istemiştir. Türkiye bir anlamda Sovyet tehdidi

ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla çıkar yol olarak bir şekilde savaşa girmek görülmüştür (Haytoğlu, 1997: 50).

Türkiye savaşın sonlanmasına az bir zaman kala Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ve müttefiklerin safında yer almıştır. Bu nedenle Türkiye, demokrasi davasını benimsemek zorunda kalmıştır. Savaşın ardından Birleşmiş Milletler'e katılan Türkiye, insan haklarına saygı göstermeyi de vaat etmiş olmaktadır. Amerika Başkanı Roosevelt'in insanlığı açlık ve hürriyetsizlikten kurtarmak gerektiği sözleri üzerine müttefiklerin insanlığı kurtaracaklarına söz vermeleri Türkiye'de artık antidemokratik tutumların değişeceğini de ortaya koymaktadır. Sertel, anılarında Türkiye'de diktatörlüğe, tek parti, tek şef sistemine ve polis devletine bir son vermek zamanı geldiğine dikkat çekmektedir. Sertel'e göre demokrasiye geçme zamanını geldiğini yalnız halk ve aydınlar değil hükümet de anlamıştı (Sertel, 2001: 216).

İnönü, yeni dünya düzeninde demokrasiye geçişin zorunluluk olduğunu farkındadır. İnönü'nün en büyük korkusunu ise yeni düzende yalnız kalmak oluşturmaktadır. Savaştan güçlenerek çıkan Sovyet Rusya tehdidi karşısında İnönü'nün tutunacağı tek dal demokrasi kalmaktadır. Çünkü Amerika, Türkiye'nin bir diktatörlük olmasını beğenmez görünüyor, demokratik bir düzene geçmedikçe Türkiye'ye yardım elini uzatmayacağı izlenimini vermektedir. Bu izlenimini Türkiye'ye hatırlatmak için de ABD, Rus tehdidi karşısında Türkiye'yi 'Koruyucu Şemsiyesi'ne almak uğrunda bir demokrasi gösterisi bekliyor olacak ki Ankara'dan ABD'deki Türk Büyükelçisi'ne gönderilen talimatlarda Türkiye'nin yakında *'demokratik bir hayata geçmiş olacağının'* duyurulmasını istemektedir (Kocabaş, 1996: 25). ABD'nin bu beklentisini karşılamak için de sürekli olarak dışarıya karşı demokrasi söylemleri yapılmaktadır. BM Anlaşması'nı onaylamak üzere Nisan 1945'de San Francisco'ya giden Türk Heyeti Başkanı Hasan Saka, Reuter Ajansı'na verdiği demeçte, "*Cumhuriyet rejimi siyasi bir kurum olmak özelliği ile modern demokrasinin yolunda azimle ilerlemektedir. Anayasamız, en ileri demokratik anayasalarla karsılaştırılabilir, başkalarını da geride bırakır. Her demokratik*

tezahür Türkiye'de gelişecektir" söylemleriyle demokrasiye önem verdiklerini ortaya koymaktadır (Kürkçüoğlu, 1978: 231).

Demokratik düzene adım atarken İnönü, bu teşebbüslerin büyük riskler doğuracağını, kendisinin seçimleri kaybedebileceğini, çeşitli husumetlerle karşılaşabileceğini bilmektedir. Fakat memleketi de bir dar boğazdan geçirmesi gerekmektedir (Baban, 1970:290). Bu dar boğaz şüphesi demokrasi olmaktadır. 1923 yılından itibaren tek partili iktidarıyla yönetilen Türkiye artık bu açmazdan çıkmak zorunda kalmaktadır. Artık değişen dünya sisteminde otoriter ve totaliter rejimlere yer verilmemektedir. Totaliter ve otoriter sistemlere yeni düzen içinde yer verilmeyeceğinin farkında olan İnönü, 1945 yılındaki Meclis açılış nutkundaki (*RG*, 1 Kasım 1945), "*Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiç bir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir…*" sözleriyle demokrasiye geçişin bir anlamda zorunluluktan kaynaklandığına işaret etmiştir.

İnönü, bir devlet adamı olarak gelişen olaylar neticesinde demokrasiye geçme noktasında kendini sorumlu görmektedir. Fakat onun tek istediği, demokrasiye geçişin kavgasız ve düzenli olmasıdır. Heper'e göre İnönü'nün tek amacı Türk milletinin her ferdinin idare başındaki insanlar gibi tüm memleket davalarının sorumluluğunu kendi yüreğinde duyacak hale geleceği bir idare biçimi oluşturmaktı. Vatandaşın kendisini sorumlu devlet insanı haline getirmesi çok uzun ve zahmet isteyen bir işti ama kurtuluşun tek çaresinin bu olduğunun da bilincindedir (Heper, 2008: 175). 1 Kasım 1945 yılındaki konuşmasında İnönü, demokrasi yolunda çıkacak her kanunun Türk Milleti'nin kendi iradesinden çıkacağını şu sözlerle belirtmektedir:

> *"Memleketimizin siyasi hayatında gelişmeyi bu şekillerde düşünüyoruz. İç idaremizin hiç bir safhasını, içerde gürültüden korkarak ve dışarıya gösteriş ve kendimizi beğendirme gayretine düşerek düzene koymayacağız. Büyük Millet Meclisinden çıkacak her kanun ve Türkiye'de yürüyecek her nizam, Türk milletinin kendi iradesinden ve*

> *ihtiyaçlarından doğacak ve bütün vatandaşlar için adalet ve şefkat hislerine dayanacaktır. Türk milletinin daima daha iyi ve daha ileri yollarda yürüyeceğine kesin olarak inanıyoruz Büyük Millet Meclisi ileri ve iyi yolların daima birinci kılavuzudur"* (RG, 1 Kasım 1945)

Samet Ağaoğlu ise Heper'in aksine İnönü'nün gerçekten demokrasiye geçmek istemediğini dünya sisteminden kaynaklanan zorunluluk nedeniyle demokrasiye geçmeyi kabul ettiğini belirtmektedir. Ağaoğlu'na göre II. Dünya Savaşında Amerika-İngiltere değil de eğer Hitler-Musolini bloğu kazansaydı, İnönü faşist bir diktatörlüğü Türkiye'de görmekten sevinecekti. Üstelik CHP parti yapısı ve karakteri itibariyle de İtalya ve Almanya'daki tek partilere benzemektedir. Bu yönüyle CHP'nin, onları taklit etmesi ve onlara katılması daha kolay olmaktadır. Samet Ağaoğlu, İnönü'nün gerçek bir demokrasi düşüncesine sahip olmadığını ise şu şekilde açıklamaktadır:

> "*İnönü hiçbir zaman demokrasi kavramına samimiyetle bağlı olmamıştır. Tarihin en mükemmel makyavelist yöneticilerinden biridir. Toplumu işine geldiğinde demokrasi ile işine geldiği zaman tek partili rejim ile fakat gemiler hep elinde olmak şartıyla yönetmeyi düşünmüş ve istemiştir*" (Kocabaş, 1996:27).

Savaşın ardından demokratikleşme dönemi içinde CHP, demokrasiyi tam özümseyememiştir. Kendisine karşı gelenlere cephe almaya başlamış ve basında çıkan eleştirileri kabullenememiştir. Savaşın sıkıntıları bitmesine rağmen sıkıyönetim uygulaması kaldırılmamıştır. DP'nin kurucularının *Vatan* ve *Tan* gazetelerinde yazı yazmaları tepkiyle karşılanmıştır. *Vatan* Gazetesi kapatılırken 4 Aralık 1945'te İstanbul Üniversitesi öğrencileri Tan Matbaasını da yıkmışlardır ve bu olay hükümet eliyle gerçekleşmiştir (Toker, 1970: 111). Nitekim olaydan sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu, "*Yalnız iki tane fena kokan gazete vardı. Onları susturduk, mesele kalmadı artık*" demesi hükümetin eleştiriye açık olmadığını göstermektedir (Gürkan, 1996: 54). Büyük tartışma yaratan 1946 seçimlerinde şaibe olduğunu söyleyen ve CHP'yi ağır şekilde eleştiren basın organları da susturulmuştur. CHP tarafından seçimler aleyhinde ve lehinde olan haber ve yorumlar yasaklanmıştır (Kocabaş, 1996: 30). Bu yasaklamalar da gösteriyor ki İnönü, demokratik düzene kendi isteğiyle değil uluslararası şartların getirdiği zorunluluk nedeniyle geçmiştir.

4.1.2. Çok Partili Hayat

Tek partili otoriter yönetimlerin yıkılmaya başlaması, Türkiye'deki muhalefeti de harekete geçirmiştir. Üstelik bu muhalefet, dışarıdan değil CHP içinden çıkmıştır. CHP'nin politikalarından rahatsız olan ve başını Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü'nün çektiği muhalif grup, Türk siyasi tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. DP, çatısı altında örgütlenen muhalifler, 1950 seçimlerini kazanarak, tek parti yönetimine son vermiştir. Şüphesiz muhalefetin güçlenmesinde basın da öncü olmuştur. DP'yle birlikte muhalif cepheye katılan basın, CHP'nın yıllardır uyguladığı baskıcı yönetime karşı tavır takınmıştır. Bir anlamda kapatılmalarının, yargılanmalarının, sansüre uğramalarının, aşağılanmalarının acısını DP'ye destek vererek CHP'den çıkarmışlardır. Nitekim basınında desteğini arkasında alan DP, 1946 seçimlerinde Meclis'e girmiş ve 1950 seçimlerinde de iktidar olmuştur.

4.1.2.1. Meclis'te Muhalefetin Oluşması

İnönü demokratik düzene, iç olayların olduğu kadar dünya şartlarının da tesir ve baskısı altında girmeye kendisini mecbur hissetmekte ve tek partili diktatoryal idareye son verirken memleket güvenliğinin ancak demokratik devletler topluluğu içerisinde sağlanabileceğine inanmaktadır. Türkiye'nin tek partiden demokrasiye geçişte birinci derecede etkili olan faktörü bu durum oluşturmuştur (Burçak, 1979: 41). Özellikle, Türkiye'nin kabul ve imza atmiş olduğu İnsan Hakları Bildirgesi'nin 20. maddesi hiçbir şekilde tek partili bir hayatı kabul etmemektedir. Ayrıca Rus baskısı karşısında müttefik arayışı içinde olan Türkiye, demokrasiye geçip, tek parti rejimine son vermeden de ABD'den yardım alınamayacağının farkında olmaktadır (Burçak, 1979: 47). Bu süreçte köşeye sıkışan İnönü'ye, demokrasiye geçmekten başka alternatif yol kalmamaktadır. Demokrasiye geçeceğinin sinyalini vermek için de Meclis'in açılışında Türkiye'nin demokrasiye geçiş için her şeyi yapacağını ve tek parti yönetimine de son verileceği sinyalini vermiştir:

"*Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta*

iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyası partinin de kurulması mümkün olacaktır. Bununla beraber, Mecliste çokluğu teşkil eden parti üyelerinin Hükümeti tenkitte, Devlet ve millet işlerini denetlemede, hiç bir kayda, hatta hiç bir ölçüye bağlı bulunmadıkları herkesin gözü önünde bir gerçektir. Memleketimizin hürriyet ve güvenlik içinde halk idaresini bütün şartlarıyla geliştirebilecek bir yolda ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu gelişme için her vatandaşın vazife ve sorum duygusuyla ilgili olması birinci şarttır. Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikler de vardır. Türk milleti kendi bünyesine ve karakterine göre, demokrasinin kendi için özelliklerini bulmağa mecburdur" sözleri meclis içindeki muhalefeti cesaretlendirmiştir" (*RG*, 1 Kasım 1945).

İnönü'nün 19 Mayıs 1945 yılındaki gençlere hitaben yaptığı konuşmada da savaş zamanında ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren nedenlerin ortadan kalkmasıyla siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceğine de dikkat çekmiştir. İnönü, törenlerin ardından Çankaya Köşkünde, hukuk profesörü Nihat Erim'le yaptığı konuşmada tek parti rejimlerinin normal demokrasi usulleri ile idare şekline intikal edemedikleri için veya intikali tam zamanında yapamadıkları için yıkıldıklarını ve Türkiye'nin de aynı duruma düşmesini engellemek için ciddi ve esaslı muhalefet sistemlerine geçmek gerektiğini aktarmıştır. Konuşmasının ilerleyen sürecinde ise demokrasiye mutlaka geçilmesi gerektiğine değinen ve 1939 yılında savaş başlayınca ellerini dizlerine vurarak, "*Keşke Atatürk yaşasaydı*" diyen (Karaosmanoğlu, 1984: 164) İnönü, yine ellerini dizlerine vurarak bu sefer, "*Ben ömrümü tek parti rejimi ile geçirebilirim. Ama sonunu düşünemiyorum. Benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz*" sözleri Türkiye'de demokrasi alanında düzenlemelerin başlayacağına da son noktayı koymaktadır (Toker, 1976: 77-78).

İnönü'nün gerek TBMM'nin yeni yasama yılında gerekse 19 Mayıs törenlerinde yaptığı konuşma CHP içindeki muhalefeti harekete geçirmiştir. San Fransisko'da BM Anayasasında kabul edilmesi muhalefeti cesaretlendirmiş ve Türkiye'de yeni siyasi gelişmelerin kapısı açılmıştır. Daha önce çalışmalarını gizli

yürüten muhalifler, CHP'ye karşı açıkça cephe almaya başlamıştır. Meclisteki muhalif yapıyla birlikte de demokrasi, hürriyet ve özgürlük söylemleri artmıştır. Muhalefet tarafından ülkedeki anti demokratik tavırlar CHP'ye karşı silah olarak kullanılmıştır.

San Fransisko'da 26 Haziran 1945 tarihinde onaylanan ve imza edilen BM Anayasası ile Milletlerarası Daimî Adalet Divanı Statüsünün onanması görüşmelerinde Adnan Menderes, Türk Hükümeti'nin vermiş olduğu taahhütlerin yerine getirilmesi için, hürriyeti kısıtlayan tedbirlerin ortadan kaldırılması gerektiği üzerinde durmakta ve hükümeti hürriyeti kısıtlayıcı tedbirleri kaldırması için uyarmıştır:

> "*Herhangi bir milletin idaresinin demokrasi esasına dayanmaması, diğer milletlerin de huzur ve emniyetini tehdit eden ve barışı her an tehlikeye mâruz bırakan çok kuvvetli bir âmil olarak kabul olununca hürriyeti ve barışı seven milletlerin kendi aralarında barışı tehlikeye koyabilecek diktatörlük idaresine katlanan âza bulunmamasını istemeleri ve dışta kalan diğer milletlerin de barışı tehdit edebilecek yollara sapmamasına dikkat etmeleri Birleşik Milletlerin barış ve emniyet ihtiyacından doğan bir zarurettir… Birleşik Milletler Anayasasının istediği ve iştirak eden milletlerin taahhüt ve kabul ettikleri hususu rey serbestliği yolu ile millî iradenin hâkim kılınması olduğuna göre herhangi bir memlekette şayet varsa millî iradenin hâkimiyete mâni âmillerin bertaraf edilmesi milletlerin hürriyet ve istiklâllerinin kuvvetlendirdiği mânasını görerek ferahlamış bulunuyoruz*" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 15 Ağustos 1945).

Meclisteki ilk muhalefet girişimi, 14 Mayıs 1945'te başlanan Toprak Kanunu müzakerelerinde yaşanmıştır. CHP tek partili rejimden çok partili rejime geçerken bir takım devrimci hareket girişimlerini de yerine getirmeye çalışmıştır. Bu devrimci hareketlerden birini de Toprak Kanunu oluşturmaktadır. CHP, toprak dağılımında görülen adaletsizlikleri alınacak tedbirler ile ortadan kaldırılacağını düşünmektedir. Kanuna göre hiç kimsenin beş bin dönümden fazla arazisi olmayacak, bunun üstündeki topraklar kamulaştırılacaktı. İşte bu durum, ağa ve eşraf partisi CHP'de büyük tartışmaların başlamasına yol açmıştır. Meclis'teki toprak ağaları hemen karşı harekete geçmiştir. Bu hareketin başında ise Emin Sazak ile Adnan Menderes gelmektedir. Menderes, kanun tasarısı görüşmelerinde söylemleriyle toprak

ağalarının koruması vazifesini üstlenmiştir. (Toker, 1970: 78-79). Sert geçen müzakerelerin ardından Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 11 Mayıs 1945'te kabul edilmiştir. Fakat kanun, hiçbir zaman uygulama aşamasına geçememiştir. Çok sayıda maddesi kâğıt üzerinde kalmıştır. Bunun nedeni ise yasa çıkmasına rağmen CHP içinde muhalefetin devam etmesidir. Ege'den Adnan Menderes, Çukurova'dan Cavit Oral ve Orta Yayladan Emin Sazak, Güneydoğu'dan Şeref Uluğ kanuna sonuna kadar muhalif kalmıştır (Aydemir, 2011: 350). Toprak Kanunu, kanun olarak Türkiye'ye bir şey getirmemiş fakat müzakereler Adnan Menderes adında bir politikacıyı siyaset sahnesine çıkarmıştır (Toker, 1970: 78).

Kanun nedeniyle oluşan muhalif ortam, Meclis'te ve Türkiye'de çok partili rejim çabalarını başlatmıştır (Aydemir, 2011: 350). Muhalefet öyle bir noktaya gelmiştir ki Toprak Kanunu'nunda olduğu gibi Bütçe Kanunu tasarısına da muhalif kalmışlardır. Bütçe görüşmelerinde muhalefet, Hükümeti daha çok savaş dönemindeki yanlış ekonomi politikaları kapsamında eleştirmiştir. Muhalif grup adına söz alan Emin Sazak, ekonominin her alanında başarısızlıktan yakınmaktadır:

> *"Savaş yıllarında bakır ve krom madenlerini işletebilseydik durum çok daha iyi olurdu. Fakat becerisizliklerimiz her alandaki iyi niyetimizi kötüye götürmektedir… Savaş sonrası dönemine hiçbir hazırlığımız yoktur. Ekonomik durumda memnunluk verici bir gidiş görünmüyor… Hayat pahalılığına özel kişilerden çok devlet sebep olmaktadır…"*

Aynı şekilde Aydın Milletvekili Adnan Menderes de ekonomik yapının iyi işleyemeyişinden şikayet etmektedir:

> *"Bütçede 66 milyon TL açık görünmektedir. Bütçe bir yıllık olsaydı açık miktarı 100 milyonu geçecekti. Esasen yıldan yıla artan bu borçlar hazinenin ödeme takatini zorlayan miktarlara erişmiş bulunuyor… Fiyat seviyesinin çok yüksekliği ve hayat pahalılığı maliyetlerin çok yüksek olması sonucunu doğurmakta, maliyetlerin yüksekliği ise dünya piyasası ile temasta bir takım külfetli himaye tedbirlerini gerektirmektedir. Bu durum da hazinenin ve tüketicinin yükünü ağırlaştırmaktadır. Böylece bir kısır döngünün içindeyiz… Görülüyor ki izlenmekte olunan yol uygun yol değildir… Zorunlu olmayan zamansız harcamalar ileriye bırakılan yükleri arttırmıştır. Avrupa'da savaşın sona ermesiyle açılan yeni dönemde savaş yıllarında sıkılan halkımıza biraz refahı getirmek ve*

memleketi imar etmek için savaş dışında kalmış olmanın sağlanması beklenilen atılım gücümüz de bu sebeplerden azalmıştır...”

Bir hafta süren bütçe görüşmeleri oylamalarına, 373 milletvekili katılmıştır. 368 milletvekili bütçeyi kabul etmiş ve 5’i aleyhte oy kullanmıştır. Aleyhte oy kullananlar Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat köprülü ve Emin Sazak’tır (Goloğlu, 1974:345-352). Aslında bu tavırlarıyla Menderes grubu, CHP’den ayrılacaklarını da ilan etmişlerdir. Nitekim belli bir süre sonra Meclis’e verecekleri ve tarihe ‘Dörtlü Önerge’ olarak geçen ve adeta yeni bir parti kuracaklarının da gerçek anlamda ilk sinyallerini veren önerge ile Demokrat Parti’nin kurulma hazırlıkları başlamıştır.

4.1.3. Tek Partili Dönemin Sonu

Meclis’te artan muhalefetin yanında, yıllarca hürriyet ve özgürlüklerden yoksun bir şekilde baskı altında yaşayan halk da tek parti iktidarından sıkılmıştır. Savaş içinde yaşanan buhran ve yoksulluk halkı canından bezdirmiştir. Meclis’te açıkça iktidara karşı muhalefet edilirken, halk içinde de CHP’ye karşı gizli olarak muhalefet başlamıştır.

Modernleşen Türkiye’nin Tarihi’ni yazan Eric Jan Zürcher de, tek partiye karşı halk içinde hoşnutsuzluğun olduğunu ve savaşın ardından başlayan siyasal değişimde bu hoşnutsuzluğunda etkili olduğunu belirtmektedir:

“Halk kitlesi içindeki hoşnutsuzluk yeni bir şey değildi ve muhtemelen siyasal değişime bu hoşnutsuzluğun kendisi yol açmamıştı. Bu konuda doğrudan önemli olan şey, İnönü hükümetinin, Kemalist hareketin dayandığı “Jön Türk koalisyonu”nun önemli unsurlarının desteğini yitirmiş olmasıydı. Savaş sırasında büyük bir orduyu besleme ve donatma zaruretiyle karşılaşan hükümet, ihtiyaçlarının parasını Merkez Bankası’na para bastırmak suretiyle ödemiş, böylece enflasyonu körüklemişti. Diğer yandan da, fiyat denetimini kurumlaştırarak ve aşırı kazançlara Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi’yle ağır vergiler getirerek bu siyasetin toplumsal etkilerini hafifletmeye çalışmıştı. Enflasyon, sayıları 220.000 civarında olan devlet memurlarının satın alma gücünde ani bir düşüşe neden olmuştu. Alt dereceden devlet memurları için bu düşüş üçte bir civarındaydı, kıdemli devlet memurları

içinse üçte ikiydi. Bu durum bürokrasi içerisinde gerginliklere yol açmıştı" (Zürcher, 2003: 300).

Ülke içindeki hoşnutsuzluklar, muhalefet tarafından tek parti iktidarına karşı kullanılmıştır. Menderes, CHP'ye karşı verdikleri dörtlü takririn gerekçesini de açıklarken, harbin getirdiği buhrana dikkat çekmiştir:

> "*İkinci Cihan Harbi'nin kan ve ateş tufanları içinde tek parti zihniyeti böyle yıkıldı. Hiçbir memleket, dünyada cereyan eden büyük hadiseleri ve hakim olan fikir tesirlerinden uzak kalamaz. Memleketimizde de bu tesir kendini göstermeğe başladı. Hükümetin ve tek partinin tamamen murakabesiz kalmasının millî bünyemizde yarattığı zaaflar, harbin yaptığı sarsıntılarla elle tutulur gözle görülür hale gelmişti"* (*Vatan*, 18 Temmuz 1946).

18 Temmuz 1946'da Aydın'da yaptığı konuşmada Menderes, Türkiye'de artık tek parti iktidarının yaşayamayacağını şu sözlerle açıklamaktadır:

> "*Tek parti usulüyle yönetilen ülkeler her yerde yeniliyorlar ve tek parti yönetimimin üstünlüğüne bağlanan umutlar tek tek iflas ediyordu. İste İkinci Dünya Savası'nın kan ve ateş tufanları içinde tek parti zihniyeti böyle yıkıldı. Hiçbir ülke dünyada oluşan büyük olayların ve egemen olan fikir akımlarının etkisinden uzak olamaz. Ülkemizde de bu etki kendini gösterdi*" (Kürkçüoğlu, 1978:232).

CHP Genel Başkanı sıfatıyla İnönü'nün 1939 kurultayında[98] yaptığı halk idaresi hakkındaki konuşmasında ileri sürdüğü gibi, Türkiye'de genel oy usulünün kabulü ve iktidarı fiili ve müessir bir şekilde murakabe etmek için teşkilatlı ve kanuni bir muhalefet partisinin varlığına ihtiyaç CHP'de artık iyice hissedilmeye başlamıştır (CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl, 1963: 37). İnönü'ye göre sadece Türk vatandaşlarının değil dünyanın da gözünde prestij ve itibarı kalmamış olan otoriter

[98] CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 1939'da yapılan Beşinci Kurultayı açış nutkunda halk iradesi yani demokrasi idaresi hakkında şunları söylemiştir: "Partimiz vatanın kıymetli evlatlarını bağrında toplamış her vatandaşı eşit ve şamil emniyet ve hizmet şartlarını fiilen sağlamıştır. Siyasi hayatta tecrübe geçirmiş adamlar olarak, memleketimizin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan halk idaresi usulünü kemale getirmek idealindeyiz. Bizden sonra gelecek vatandaşlara, milletimizin siyasi hayatında ilerlemiş bir seviye terk etmek başlıca emelimizdir. İyi bir halk idaresinin siyasi idarede ana prensiplerini her nevi seçimlere halkın samimi olarak iştirak etmesiyle hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarında hakiki bir millî murakabenin şüphe götürmez bir tarzda bulunması ile özetleyebiliriz" (CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl, 1963: 37).

rejimi sona erdirmenin tam zamanıdır. Dünyada esen demokrasi rüzgarı karşında Türkiye'nin sessiz kalması beklenemezdi. Böyle bir durum Türkiye'de demokrasi isyanına neden olabilirdi.[99] İnönü, yıllar sonra Aralık 1969'daki TBMM oturumunda yaptığı konuşmasında Türkiye için demokrasinin 1945 yılında kaçınılmaz bir hale geldiğini ifade etmektedir:

> *"1945 ve 1946'da demokratik rejimi getirmeseydik, asıl kanlı ihtilal o zaman olacaktı ve o zaman bugünkü pek kıymetli Atatürkçüler ağızlarına geleni söyleyip, memleketi, bir büyük harp badiresinden selamete çıkmış memleketi ayaklarıyla isyana itiyorlardı"* (Burçak, 1979: 53-55).

İnönü'nün bu konuşmalarını Nihat Erim de, bir başka şekilde dile getirmiştir. Erim, 1945 yılında demokrasiye geçişin bizim için kaçınılmaz olduğunu bir yazısında, "*İkinci Cihan Harbi sona erer ermez bir gün dahi kaybetmemek lazımdı. Tek parti disiplinini bu şartları görerek devam ettirmeye kalkmak vatanseverliğe sığmazdı*" sözleriyle anlatmaktadır. Türkiye işte bu şartlar içerisinde tek partili idareye son vermiş ve çok partili rejime geçmiştir (Burçak, 1979: 55-56).

---

[99] CHP'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasiye geçip geçmemesi karşısında üç seçeneği bulunmaktadır. Bu seçeneklerden birincisi tek parti sistemini ve CHP'nin düşünce yapısını aynen sürdürmeye çalışmak. Bu olumlu bir seçenek değildi. Çünkü bu tutum hem CHP'nin devrimcilik ilkesine ve hem de tek parti sistemi boyunca sürekli olarak demokrasiyi bütün gerekçeleriyle uygulayabilmenin CHP için bir ideal olduğu yolundaki sözlerine aykırı düşecekti. Bu nedenlerle CHP bu seçeneği benimsemedi. İkinci seçenek ise siyasal sistemde değişiklik yapmayarak yani tek parti sistemini bir süre daha devam ettirerek Türk modernleşme hareketinin önemli sorunları olan sosyo-ekonomik ve eğitimle ilgili yönlerini yeni plan çerçevesinde çözebilmekti. CHP içinde bu ikinci seçeneği destekleyenler vardı. Bu grup ayrıca gerekli sosyo-ekonomik devrimler yapılmadığı takdirde Atatürk devrimlerinin çok partili rejim içinde yeterince korunamayacağı görüşündeydiler. Gerçekten parti içindeki bu endişe kısmen Serbest Fırka olayının da etkisiyle devrimlerin henüz halka inemediğinin bir nevi kabulüydü. CHP'nin benimseyebileceği üçüncü seçenek ise çok partili rejime geçişti. Böylece Türk modernleşme hareketinin siyasal yönleriyle ilgilenilecek özellikle halkın siyasal hayata daha etken bir şekilde katılması sağlanacaktı. CHP'nin benimsediği seçenek işte bu oldu. CHP'nin bu seçeneği benimseyişinde tabii ki ülkedeki siyasal ortamın ve çok partili rejime geçiş konusunda Türk toplumundan gelen baskıların da büyük etkisi vardır (Kili, 1976:93-94). Aydemir de siyasal konuların ekonomik konulardan önce geldiğini şu şekilde belirtmektedir (2011:419-420): "Artık sahnede bir iktisadî kalkınma değil, çok partili rejime doğru siyasi yöneliş vardı ve bunun bayrağını İnönü taşıyordu… İnönü'nün dolayısıyla CHP'nin harp sonrasında bir iktisadi kalkınma hamlesine girişmeyişleri bu bahsin başından beri bir iktidar yorgunluğu olarak vasıflandırıldı. Ama bir iktidar yorgunluğunun aksiyon alanında bir de belirtisi olmak zorundadır. Bu belirtinin adına biz kısaca Karar Buhranı diyoruz. Evet, hem bir yorgunluk hem bir karar buhranı ama toplumun sosyal yapısında hareket uyandırılması gereken kritik bir devrede bir iktidarın karar buhranı, daha doğrusu kaçış, kararsızlık haline düşüşü, o iktidar için aktif bir memleket yönteminin artık sonu demektir. İşi bu bakımdan aldığımız zaman diyebiliriz ki CHP'nin iktidar değişikliğine yol açması yalnız İnönü'nün sürükleyişi ile olmuş olsa bile, hakikaten yerinde olmuştur."

Muhalefet hareketine basın da destek vermiştir. Uzun yıllar tek-parti idaresinin sert ve disiplinli yönetimi altında bunalmış bulunan basın, gelişen demokratik söylem ve uygulamalar neticesinde tek parti otoritesini eleştirmeye başlamıştır. Nitekim o günlerle ilgili olarak Nihat Erim: "*Memleketteki muhalefet ihtiyacı, her türlü tahminin üzerine çıkmıştı. İktidar partisine ve hükümete karşı en kötümser yorumcuların bile akla getiremedikleri sert ve taşkın hücumlar birden bire son haddini bulmuştur*" diyerek, basında, CHP ve TBMM'de belirginleşmeye başlayan muhalefetin durumunu belirtmiştir (Akandere, 1998: 353-354.).

4.1.3.1. Millî Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu

Türkiye BM'ye üye olur olmaz, tek parti idare de son bulmaya başlamaktadır. Savaş döneminde oldukça zorluklar çeken halk, biran önce CHP'yi iktidardan uzaklaştıracak bir partinin kurulmasını beklemektedir. Fakat CHP'de, devlet ile parti aynı tutulmaktadır. Bu anlayış nedeniyle de toplumun demokratik düzene geçiş için hazırlıksız ve yeteneksiz olduğu belirtilmektedir. Sadece şekil eksikliğini tamamlayacak olan bir partinin bile kendiliğinden kurulabileceğine ihtimal verilmemektedir. Millî Şef, 1947'ye kadar ikinci bir partinin kurulup kurulamayacağına bile ihtimal vermemektedir. CHP durumu 15 yıl önce yaşanan Serbest Parti olayı gibi algılamaktadır. CHP'yi yönetenler dünya gelişmelerinin 15 yıl öncesinden çok farklı olduğunu idrak edememiştir. Millî Şef döneminin oluşturduğu özgürlük özlemi, hayat pahalılığı, geçim zorluğunun sıkıntıları, idaresizlik ve yolsuzlukların sebep olduğu küskünlükler, ekmek sıkıntısı, ölüye kefen bezi bulunamaması halk üzerinde olumsuz etkiye sebep olmuştur. Tüm halk, ne olursa olsun Halk Partisi'ni iktidardan uzaklaştırmak hevesine kapılmıştır (Goloğlu, 1974: 402).

Bu ortamdan ilk yararlanan ise İşadamı Nuri Demirağ olmuştur. 18 Temmuz 1945 tarihinde Millî Kalkınma Partisi (MKP)'yi birinci dönem Erzurum Milletvikili Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan'la birlikte kuran Nuri Demirağ, (Burçak, 1979:50) demokrasiye geçişin ilk adımını atmıştır. 25 Temmuz 1945'te parti nizamnamesini açıklayan Demirağ, halkın bugüne kadar boş sözlerle aldatıldığını

belirterek, Türkiye'yi 15 yıl içinde küçük Amerika yapma vaadinde bulunmuştur. CHP'ye karşı şiddetli muhalefet ve devletçilik de ret edilmektedir. Dış politikada Doğu Federasyonu-İslâm Birliği taraftarlığı yapılmaktadır. İç politikada ise savaş yıllarında yaşanan vurguncuları, suiistimalcilere ve ahlaksızlıklara karşı mücadele edileceği vurgulanırken eğitimde de ulusal geleneklerin esas alınacağına işaret edilmiştir. *"Devletçilik bu memleketi hiçbir zaman refaha kavuşturamaz"* değerlendirmesinde de bulunan Demirağ, devletçilikten vazgeçilerek özel teşebbüse ağırlık verileceğini ve adalet, sağlık, zenginlik sağlayacak prensiplerin hayata geçirileceğine işaret etmiştir (*Tan*, 25 Temmuz 1945).

Savaşın ardından çok partili hayatın ilk partisi olan MKP, halk arasında beklenen ilgiyi görememiştir. Halk, partiyi gerek programı ve gerekse elemanlarının tutum ve davranışları bakımından doyurucu bulmadığı gibi ciddiye de almamıştır. Bu durum parti içinde de rahatsızlıklara neden olmuş ve partinin kurucularından Hüseyin Avni Ulaş ile Cevat Rıfat Atilhan partiden ayrılmıştır. Halk arasında partinin giderek itibarsızlaşması karşısında Nuri Demirağ da partiden çıkarılmıştır. Fakat daha sonra mahkeme kararıyla tekrar genel başkan olmuştur (Goloğlu, 1974:402). Genel Başkan Nuri Demirağ'ın bazı parti toplantılarında kuzu ziyafeti vermesi dolayısıyla adı Kuzu Partisi'ne çıkan Millî Kalkınma Partisi'ni CHP de ciddiye almamıştır. İnönü ve CHP, muhalefete destek görünseler bile kendi içlerinden çıkan ve resmi ideoloji tarafından kabul edilebilecek bir muhalefet istemektedir (Sakal, 2008:26). Cumhuriyet tarihinde üçüncü kez çok partili hayata geçildiğini belgeleyen ilk parti olma özelliğini kazanan Millî Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin karsısında ilk muhalefet partisi olmasına rağmen Millî Şef İsmet İnönü, Mecliste 1 Kasım 1945'de yaptığı konuşmada bu partiyi yok saymış, Cumhuriyet Halk Partisi'nin karsısında bir muhalefet partisinin olmadığını belirtmiştir. Gerçekten de bu parti siyasal yaşamda bir varlık gösterememiştir

4.1.3.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

DP'nin kurulma süreci de Toprak Kanunu görüşmeleri sırasında başlamıştır. Adnan Menderes'in başını çektiği grubun Meclis'teki sert muhalefeti ve bu muhalif tavırlarını bütçe görüşmelerinde de sürdürmeleri, yeni bir parti kuracaklarının da ilk

sinyallerini oluşturmuştur. Uzun zamandır yeni bir parti kurmanın hazırlıkları içinde olan muhalif grup, partinin kurulması hazırlıkları kapsamında yapılan gizli toplantıların basında yer almasının ardından CHP'den ayrılacaklarına işaret eden önerge, CHP Meclis Yüksek Grubu Başkanlığına sunulmuştur. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın vermesi nedeniyle tarihe 'Dörtlü Önerge' olarak geçen önergeyle birlikte muhalifler yeni kuracakları partinin ana prensiplerini de ortaya koymuştur. 3 maddeden oluşan önergede savaşın sona ermesiyle birlikte hürriyet ve demokrasinin arttırılması istenmiştir:

> *"Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı demokratik hürriyetlere riayet prensiplerinin milletlerarası teminata bağlamak üzere bulunduğu şu günlerde, memleketimiz de cumhurbaşkanlığından en küçüğüne kadar, bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez. Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede bulundukları inkar edilemez bir hakikattir… İşte bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekamülün yarattığı siyasi olgunluk diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzda hakim olan demokratik ruhu, bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanının geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun biran evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülasa ediyoruz:*
> *1- Millî hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesinin, anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,*
> *2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanının sağlanması,*
> *3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi"* (Karakuş, 1977: 76).

Verilen bu önergeyle demokratik kuruluşların serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu sınırlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu amaçların gerektirdiği değişikliklerin hemen yapılması istenmektedir. Gece geç saatlere kadar görüşme neticesinde önerge, İnönü'nün 19 Mayısta yaptığı konuşmasındaki, "Demokrasi yolunda ilerleneceği" sözlerine rağmen 4 muhalif oya karşı ret edilmiştir. Önergenin reddiyle bu dört

milletvekilinin CHP'den bağları hukuken değilse de fiilen kopmuştur. Bu sırada yeni parti kurma hazırlıkları da hızlanmıştır (Karakuş, 1977: 78).

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın önergesinun kabul edilmemesi CHP içinde de yankı uyandırmıştır. Recep Peker başta olmak üzere bazı CHP'li milletvekilleri ikinci bir partinin kurulmasının henüz çok erken olduğunu ileri sürmüştür. Peker, vaktin çok erken olduğu noktası üzerinde durmuş, kamuoyunun çok partili yaşama henüz hazır olmadığını İnönü'ye anlatmaya çalışmıştır. İnönü, ikinci bir partinin kurulmasına ise şeklen taraftar görünmektedir (Karakuş, 1977: 74). Çünkü dört CHP'li milletvekili genel prensiplerde partinin tezleriyle bağdaşmayan şeyler söylememektedir. Bu durum karşısında İnönü, "*Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler…*" sözleriyle ikinci bir partinin kurulmasına yeşil ışık yakmıştır (Toker, 1970: 90-91). İnönü'nün "Parti kurabilirsiniz" açıklamalarına rağmen Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, "B*iz CHP'den istifa etmeyelim bizi partiden ihraç etsinler*" anlayışı içinde *Vatan* gazetesinde tenkit yazıları neşretmesi CHP içinde tepkiyle karşılanmıştır. Bu süreç, partiden ihraçları da beraberinde getirmiştir. Parti Başkanlık Divanı, "*Hareket ve faaliyetlerin partinin hareket ve faaliyetlerine aykırı gördüğünden*" Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'i, *Vatan* gazetesinde partiyi açıktan eleştirmeleri nedeniyle 21 Eylül 1945'te ihraç etmiştir. Refik Koraltan ise *Vatan* gazetesine verdiği bir demeçte bu kararların parti tüzüğüne aykırı olduğunu ileri sürüp eleştirince 27 Kasım 1945'te partiyle ilişki kesilmiştir. Celal Bayar da Dörtlü Önerge'nin reddedilmesinin ardından Basın Kanununun 17. ve 50. maddelerinde değişiklik yapılması için verdiği kanun teklifinin kabul edilmemesi üzerine 26 Eylül 1945 günü milletvekilliğinden ve 3 Aralık 1945 tarihinde de CHP'den istifa ettiğini açıklamıştır. Yoğun bir muhalefet savaşının ardından Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 günü DP, kurulmuştur. Partinin isim babası ve o günlerde kurucularla çok sıkı ilişkilerde bulunan Vatan Gazetesi Sahibi Ahmet Emin Yalman'dı (Burçak, 1979:62-63).

İnönü, DP'nin kuruluşunu belli şartlar altında kabul etmiştir. Geçmişte çok partili geçiş denemelerini Başbakanlık döneminde yaşayan İnönü, aynı hataların tekrar yaşanmamasını noktasında temkinli davranmaktadır. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası döneminde Menemen Olayı'nın ve Terakki Perver Fırkası'nda Şeyh Sait Ayaklanması gibi olayların tekrar meydana gelmemesi için, ihtiyatı elden bırakmamaktadır. Bu nedenle DP'nin kuruluşuna izin vermeden önce parti programını gözden geçirmiştir.

Her ne kadar Parti Genel Başkanı Celal Bayar, "nazik bir jest" olarak programı Millî Şef'e gösterdiğini ifade etse de olağanüstü yetkilerle yönetilen Türkiye'de İnönü'den izinsiz DP'nin kurulamayacağı aşikardır. 4 Aralık 1945'te Çankaya'ya çıkan Bayar DP'nin programının onayı için İnönü'den izin almıştır. Bu görüşmede İnönü, özellikle SCF ve TCF denemelerinin başarısızlıklarına dikkat çekmiş ve bir anlamda Bayar'dan teminat almıştır. Metin Toker'in anlattığına göre bu buluşmada İnönü-Bayar arasında şu konuşma geçmiştir:

> "*İnönü programı aldı ve sordu:*
> - *Terakkiperverlerde olduğu gibi 'İtikadâtı diniyeye hürmetkârız' diye bir madde var mı?*
> - *Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var.*
> - *Ziyanı yok. Köy Enstitüleri'yle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?*
> - *Hayır.*
> - *Dış politikada ayrılık var mı?*
> - *Yok!*
> - *O halde, tamam*" (1970: 112-113).

Refik Koraltan birkaç gün sonra program ile tüzüğü, 7 Ocak 1946 tarihinde saat 16.30'da götürüp İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a vermiştir. Hükümet aynı gün mesai saati bitmeden, Demokrat Parti'nin kurulmasına müsaade edildiğini bildirmiştir (Toker, 1970: 112-113).

Kurulduğu gün partinin programı da Celal Bayar tarafından açıklanmıştır. Parti programı, CHP'nin yanlışlarını ve hatalarını tenkit etmekten ziyade, demokrasi söylemi ağırlıklı olmuştur. Parti Programının Umumi Prensipler bölümünün birinci

maddesinde, "*Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur*" denilerek, demokrasi yolunda bir misyon partisi olduklarını belirtmiştir. Programın ikinci maddesinde de demokrasi esaslarına en uygun yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğu vurgusu da yapılmakta ve 4. madde de "*Geniş ve ileri manâsıyla demokrasi bütün devlet faaliyetlerinde millî iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, yurttaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktır*" ifadesiyle kişi hak ve hürriyetlerinin genişletileceği mesajı verilmiştir. Programla ilgili gazetecilerin sorularını da yanıtlayan Bayar, "Anayasa memlekette hakkıyla uygulanıyor mu, uygulanmıyor mu?" sorusuna verdiği, "*Tek parti mevcut oldukça tatbikatta kaymalar, aksamalar ve unutmalar olabilir. Biz anayasanın ruhuna uymak içindir ki bu partiyi kurma lüzumunu hissettik*" cevabıyla demokrasinin önündeki engelin tek parti iktidarı olduğunu da işaret etmiştir. (*Cumhuriyet*, 7 Ocak 1946).

DP'nin kurulması, MKP'den daha fazla ilgi çekmiştir. Özellikle DP'nin demokrasi söylemine ağırlık vermesi kısa sürede taraftar kazanmasına neden olmuştur. Savaş yıllarında ve öncesinde yaşanan sansür ve yasak politikalarıyla zor yıllar geçiren halk, DP'nin özgürlük söylemleri kapsamında adeta büyülenmiştir. Bu durum ise yeni kurulan bir partiye kısa sürede teşkilatlanma fırsatı vermiştir. 1946 seçimlerinde Meclis'e girmeyi başaracak olan DP, 1950 seçimlerinde ise iktidarı alarak Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayatın ilk iktidar partisi olarak tarihe geçecektir.

4.1.4. CHP'de Demokrasi Değişimi

Totaliter ve otoriter rejimlere karşı demokrasi cephesinin kazanması CHP üzerinde de etkili olmuştur (Sakal, 2008: 103). CHP içinde artık demokrasiye geçişin vaktinin geldiği tartışılmaktadır. Her ne kadar CHP, Türkiye'yi harbe sokmamasına rağmen uyguladığı yanlış politikalar halk üzerinde olumsuz tesir yapmıştır. Savaşla birlikte tek parti iktidarı o derece yıpranmıştır ki onu değil dış politikadaki başarısı

artık hiçbir şey kurtaramazdı. CHP Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, 1949 yılının başlarında durumun ağırlığını şu sözlerle ortaya koymaktadır:

> "*İnkılap yaptık, milleti harbe sokmadık diye halkın, altın heykelimizi dikeceğini sanıyorduk. Ferihfahur (sevinçle, övünçle) demokrasiye başlayalım dedik. Baktık ki halk bizi sevmiyor. Artık ağzımızla kuş tutsak, değil memleketi dünyayı kurtarıcı tedbirler bulsak halkı tatmin edemez bir hale gelmiş bulunuyoruz*" (Burçak, 1979: 36).

Bu durum karşısında, "*halk adına halka rağmen*" zihniyetini terk eden CHP, halkın düşünce ve eğilimlerini dikkate almaya başlamaktadır (Ertunç, 2010: 372). Çok partili hayata geçme kararı bu anlamda büyük önem taşımaktadır. İdari kadrosunu kurmuş, kendine mahsus bir sosyal yapı ve siyasi felsefe oluşturmuş ve kuvvetini bunlara dayandırmış CHP'nin bir muhalefet partisinin kurulmasına izin vermesi ve başlangıçta desteklemesi dünya siyasi tarihinde az görülen bir olay olmaktadır (Sakal, 2008: 102). Bugünü kadar çok partili hayata geçilmesinde irtica tehlikesini ve devrimlerin zarar göreceği savını ortaya atan CHP, bu düşüncesinden de vazgeçmiştir. CHP'ye göre 1945 sonbaharına kadar çok partili hayata geçilememesinin sebebi devrimlerin korunması zorunluluğudur. Türkiye'de genel oy usulünün kabulü ve iktidarı fiili ve müessir bir şekilde denetleyecek teşkilatlı ve kanuni bir muhalefet partisinin varlığına ihtiyaç olduğu CHP içinde ağırlık kazanmıştır (CHP Milletin Hizmetinde 40 Yıl, 1963: 35-37).

Muhalefet partisinin önündeki yasakların bir kısmını kaldırmak için de önemli değişikliklere gidilmiştir. 1946 yılına kadar belediyelerde, vilayet idare heyetleri ve mebus seçimlerinde iki dereceli seçim usulü uygulanmıştır. Seçimler fiiliyatta gizli de yapılmamaktadır. Yeni çıkarılan kanunlarla bu usuller değiştirilmiştir. Tam anlamıyla demokratik olmasa da tek dereceli ve kapalı zarfla seçim usulleri değiştirilmiştir. Bu kapsamda 29 Nisan 1946'da Belediyeler Kanununun seçime ait maddelerinin tadil kanunu çıkarılmıştır. 5 Haziran 1946'da Seçim Kanunu Tadilleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. 11 Haziran 1946'da Vilayetler İdaresi Kanununun seçimle ilgili maddeleri değiştirilmiştir. 5 Haziran 1946'da da Cemiyetler Kanunu çıkarılmıştır. Bu son değişikliklerle birlikte cemiyet ve partiler kurmak için

hükümetten müsaade almak yerine sadece hükümete haber vermek yeterli olmaktadır (Aydemir, 2011: 446).

Halka dönük iyileştirmeler de peş peşe gelmektedir. Halktan zorla yardım alınması kaldırılmıştır. Valilerin yetkileri anayasa çerçevesinde sınırlandırılmakta ve kişi hürriyetlerinin daha iyi teminat altına alınması için istinaf mahkemeleri kurulmuştur. Başta İnönü olmak üzere CHP politikacıları çok partili hayatın getirdiği değişikliklerle birlikte halkın içine inmiş ve sorunlarını dinleyerek oy istemiştir. Halkı yok saymak artık politikacılar için mümkün olmamaktadır. En önemli değişiklik ise basın alanında yapılmıştır. Bakanlar Kurulu'na kapatma yetkisi veren 50. madde kaldırılmıştır. Basın suçlarına af getirilmekte, gazeteleri kapatma yetkisi mahkemelere verilmiştir. Gazetecilerin üye olmakla zorunluluğu olduğu ve hükümetin denetimindeki Türk Basın Birliği kaldırımıştır. Gazete kurmak için verilen 5 bin liralık teminat ve iyi ahlak vesikası kaldırılmıştır. 1940 yılından itibaren uygulanan sıkıyönetimin 23 Aralık 1947'den itibaren faaliyeti sonlandırılmıştır. Polise mahkeme kararı olmaksızın tutuklama yetkisi veren yasalar değiştirilmiş ve anayasa çok partili rejime göre düzenlenmiştir. Söz ve basın hürriyeti pekiştirilmiş, ibadet hürriyeti yolunda ciddi adımlar atılmış, seçim yasasında değişikliğe gidilerek oy ve sandık güvenliği sağlanmıştır. Devlet teşkilatı dahil birçok değişiği yapan CHP, yirmi beş yıl içinde hürriyeti kısıtlayan kararları birkaç ay içinde tamamen veya kısmen ortadan kaldırmıştır (Sakal, 2008: 104-110).

Bu değişiklikler ise parti içinde de ve basında da olumlu karşılanmaktadır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Türkiye'nin demokrasi cephesine katılma mücadelesi verdiğini şu sözlerle açıklamaktadır:

"*İnsanlık tarihinin son yıllarında bir takım insanlar türedi. Bunlar bayraklarını üstün ırk ve hayat sahası gibi saçmalarla süslediler. Türkiye Cumhuriyeti ilk tehlike dakikalarından itibaren sözünü, silahını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu. Bugün bir adım atarak insanlığı, medeniyeti, hürriyeti, istiklâli, demokrasiyi kurtarmak ve harp mücrimlerini cezalandırmak isteyenlerin arasına katılmak istiyoruz.*"

Falih Rıfkı Atay, daha önceki bütün yazdıklarını bu yazılarında savunduğu ilkelerini ve iktidar çevrelerini otoriter yönetimlerinde teşviklerini unutmuş veya reddeder bir konumda yasakların kalkmasını şu şekilde savunmaktadır:

> "*Sadece inkılâbı ve millî varlığı savunma kaygılarından doğan geçici engeller kalkacaktır. Bu memlekette partiler kurulacaktır ve basın yalnız bağımsız mahkemeler tarafından tatbik olunan kanuna karşı sorumlu olacaktır. Türk demokrasisinin bütün gereklerini yerine getirecek şartların olgunlaşmış olmasını en başta biz, Cumhuriyet Halk Partisi'nden olanlar sevinçle karşılarız*" (Aktaran: Ertunç, 2010:368).

Demokrasi alanında yaşanan değişim, parti içinde de yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. CHP, II. Dünya Savaşı sonrasında kendi isteği dışında gelişen yeni döneme ayak uydurmak için kadrolarını yenilemeye başlamış, otoriter eğilimleri ile tanınan Genel Sekreter Nafi Atıf Kansu görevden alınarak, yerine ılımlı kişiliği ile bilinen Hilmi Uran getirilmiştir. Bu gelişmeler paralelinde Recep Peker de Başbakanlıktan istifa ettirilerek, CHP içindeki radikal kanat tasfiye edilmiştir. Daha sonra göreve getirilen Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetleri ile siyasi hayatta yumuşama sağlanmıştır (Şeker, 2011: 45).

CHP içinde demokratik adımlar memnuniyetle karşılansa da tüm değişimler zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Demokratik adımların atılmasında iç ve dış belirleyiciler etkili olmaktadır. İktidar seçkinleri ülkeyi biçimsel bile olsa demokratik görünüme kavuşturmak zorunda kalmıştır. Yeni dünya düzenini demokrasi oluşturmasaydı, CHP içinde bu adımların atılması kesinlikle beklenemezdi. Çok partili hayat zorunluluktan kaynaklandığı için demokrasiye geçmek CHP idarecilerini hiçbir zaman memnun etmemiştir. Bu durumun en önemli göstergesi, İnönü'nün fırsat buldukça totaliter sistemi uygulamasıdır. İnönü, şeflik alışkanlıklarını tamamen terk etmemiştir. CHP, iktidarı kaybetme korkusuyla demokrasiyle bağdaşmayan yöntemlere başvurmuştur. Nitekim Adnan Menderes, CHP'nin ilk yıllarda DP'ye karşı oldukça yumuşak göründüğünü fakat güçlenmeye başlamaları ile partilerine karşı şiddetli bir saldırının başladığına dikkat çekmektedir (Ertunç, 2010: 370).

4.1.4.1. Millî Şefliğin Kaldırılması

CHP'nin I. Olağanüstü Büyük Kurultayı, CHP Genel Başkanı'nı seçmek üzere 26 Aralık 1938'de toplanmıştı. Kurultay'da İsmet İnönü, CHP'nin yeni Genel Başkanı seçilmiş ve Millî Şef ilan edilmişti. CHP'nin II. Büyük Kurultay'ı ise bu sefer parti içinde demokrasiye uyum sağlamak için, İnönü'nün isteği üzerine 10-11 Mayıs 1946 tarihinde toplanmıştır. II. Büyük Kurultay, aldığı kararlar ile CHP tarihi açısından önemli bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Kurultay, İnönü'nün şu istekleriyle açılmıştır:

1- Tek dereceli seçim yapılması,

2- İki ay içinde erken seçime gidilmesi ve iktidarın seçimi kazanan partiye kazanan partiye bırakılması,

3- Değişmez Genel Başkan ve Millî Şef sıfatlarının kaldırılması,

4- Seçimi kazanan partinin başkanının cumhurbaşkanı olması,

5- Cemiyetler Kanunu değiştirilerek, sınıf esasına dayalı partilerin kurulabilmesi. Kökü dışarıda ve dini siyasete alet eden partilerin kurulmasına engel olunması,

6- Müstakil Grup'un kaldırılması,

7- Parti Genel Başkanının 4 yılda bir seçilmesi,

8- Genel idare kurulunun seçilmesi. (Kocabaş, 2009: 423-424).

İnönü'nün istediği değişikler şüphesiz demokratikleşmenin gereğini oluşturmaktadır. Bu bakımdan kurultayın açılış nutkundaki tüm istekleri yerine getirilmiştir. Üstelik bu istekler, kurultay başkanlık divanına teklif edilirken, CHP'nin demokrasinin önündeki tüm engelleri kaldırmakta kararlı olduğu vurgusu yapılmıştır. CHP Genel Sekreteri Nihat Kansu tarafından iki dereceli seçimi öneren parti programının 4. maddesinin C fıkrasının değiştirilmesi ve cemiyetlerin kurulmasını düzenleyen 22. maddenin kaldırılmasıyla ilgili teklifin gerekçesinde belirtilen ifadeler, CHP'nin adeta demokrasi aşığı olduğunu vurgulamaktadır:

"Bugün artık iki dereceli seçimi gerektiren amelî icaplar (gerekli şartlar) önemini kaybetmiş olduğundan tek dereceli seçim hakkındaki emelimizin gerçekleştirilmesi doğru olacaktır. Büyük Kurultay bu teklifi kabul buyurursa, memleketin demokrasi alanında gelişmesine engel olan her şeyi kaldırmaya çalışan partimiz, seçim kanununu tek dereceli seçim esasına göre değiştirmeye, delalet etmek suretiyle üzerine düşen şerefli bir ödevi de yapmaya imkan bulacaktır. Programımızın 22. maddesinin de büsbütün kaldırılması yüksek kurultaya teklif edilmiş bulunmaktadır. Programımızın diğer maddeleri cemiyetler hakkında görüşümüzü açıklıkla ifade etmektedir. 22. maddenin kaldırılmasıyla kanunlara uyarak vatandaşların cemiyet kurma hürriyeti genişletilmiş olacaktır" (CHP Büyük Kurultayı'nın Olağanüstü Toplantısı Programda Değişiklik Önergesi, 1946).

Kurultay başkanlık divanına verilen teklif kabul olunmuştur. Böylece programın 4. maddesinin C fıkrası, "*Milletvekili seçimlerinde tek dereceli seçim taraflısıyız*" şeklinde değiştirilmiştir. "*Türkiye'de cins ve sınıf ve rejiyonal fikirleri koruma ve yayma, sınıf mücadelesi uyandırma maksatlarıyla cemiyet kuramaz. Devlet, hususi idare ve belediyelerle devlete bağlı müesseselerden hizmet karşılığı aylık ve ücret alanlar bulundukları vazifenin sıfat ve hüviyeti ile cemiyet kuramazlar*" hükmü içeren 22. madde de kaldırılmıştır. (CHP Büyük Kurultayı'nın Olağanüstü Toplantısı Programda Değişiklik Önergesi, 1946).

Tek dereceli seçimlerin yapılması demokrasi adına çok fazla bir anlam ifade etmemiştir. Nedeni ise seçimlerin CHP'li idare amirlerinin başkanlığında yapılması ve açık oy gizli sayımın uygulanmasıdır. Ayrıca partilerin sandık müşahitlerinin sorumlulukları ve imza yetkileri de yoktur. Sayımdan hamen sonra oyların da iptal edilmesi neticesinde, 1946 seçimleri hileli geçmiştir (Kocabaş, 2009: 438).

Ancak cemiyetlerin kurulmasıyla ilgili maddenin kaldırılması basının örgütlenmesinin yolunu açmıştır. 1938'den itibaren hükümetin emrinde olan Türk Basın Birliği'nin kontrolü altında görevini yapan gazeteciler, örgütlenmelerinin

yolunun açılması ile Gazeteciler Cemiyeti'ni kurmuştur. Böylece gazeteciler, gazeteciler tek partinin direktifleri alan bir yapıdan, tek partiye direnen bir yapının içine girmiştir.

Parti tüzüğünde yapılan en önemli değişikliklerden birini de meclis içindeki müstakil grubun faaliyetlerine son verilmesi oluşturmaktadır. Çok partili rejime geçişten sonra böyle bir grubun faaliyetlerine artık ihtiyaç kalmamaktadır (Kili, 1976: 96). Çünkü müstakil grubun kaldırılması, sadece muhalif olanlar değil tüm milletvekilleri istemektedir. Meclisi içindeki müstakil grup konumu itibariyle iktidar partisi için çalışmaktadır. Milletvekillerine göre denetleme vazifesini, iktidar partisiyle hiçbir ilgi ve münasebeti olmayan başka bir parti yapmalıdır (CHP Millet Hizmetinde 40 Yıl, 1963: 73).

Kurultay'da alınan en önemli kararı şüphesiz Millî Şef ve Değişmez Genel Başkan unvanlarının kaldırılması olmuştur. 8 yıl önce Atatürk'ün ölümü ile İnönü'yü Değişmez Genel Başkan ve Millî Şef ilan eden CHP, İnönü'nün emri ile antidemokratik bu duruma son vermiştir. Millî Şeflik normal bir demokratik düzenin taşıyabileceği, kabul edebileceği bir oluşum değildir. Millî Şef İsmet İnönü'nün, CHP Genel Başkanlığı'na çeşitli adaylar arasında yapılan bir seçimle gelmemiş olması, tüm ulusu temsil ettiğinin ileri sürülmesinin hiçbir biçimde seçim ya da halk oylamasıyla ilgili olmaması, her şeyden önemlisi değişmezliğinin kabul edilmesiyle ileride bir seçim olanağını ortadan kaldırması nedenleriyle, anti-demokratik bir kurum olarak ortada durmaktadır (Yetkin, 1983:169). Bir bakıma Millî Şef unvanını alan İnönü, CHP içindeki çevrelerin de etkisiyle kendini hakan olarak görmektedir. Hilmi Uran da anılarında, CHP'nin 1938 Olağanüstü Kongresi'nde, İnönü'nün partinin başkanlığına seçilişini ile nasıl hakan olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

> "*Cumhuriyet Halk Partisi için çok tenkit konusu olan ve memleket umumi efkârında parti için şef sistemi, şef sistemi diye bir zaaf unsuru olarak üzerinde devamlı propaganda yapılan bu değişmez genel başkanlık tesisi böyle yapılmıştı. Çok garip bir tesadüf eseri olarak, Celal Bayar hem bu tesisi yapanların o vakit başında bulunmuş, hem de sonradan onun aleyhinde bulunanların önüne geçmişti. Atatürk'ün ölümünden sonraki hükümet değişikliğinden memnun olmayanlardan biri de, bu değişiklik*

> *teklifinin kurultayda böylece kabulünü ima ederek ve İnönü'yü kastederek bir gün meclis koridorunda bana, 'Artık hakan oldu...' demişti*" (2007:284).

Millî Şef ve Değişmez Genel Başkan unvanlarının kaldırılması, bizzat İnönü'nün verdiği önerge ile gerçekleştirilmiştir. Kongrede İnönü, Millî Şefliğin kaldırılması konusunda su önergeyi vermiştir:

> "*Her büyük seçimden önce Kurultay, partimizi seçime götürecek olan başkanı tayin edecektir. Arkadaşlarımın bana muhabbetini bilirim. Ancak; bu büyük kurultayın çalışmasında birinci derecede tesirli olan adamın, yine parti tarafından değiştirilmek imkanının esas kaide olarak kabul edilmesinde, gelecek için iyi bir teminat görürüm. Halk idaresinde, herkesin serbest oyların tesirinde bulunmasını, bir örnek olarak geleceğe devretmekten zevk alacağım*" (Kili, 1976: 96).

Bu önerinin kurultayca oy birliğiyle kabulü sonucu İnönü, kendi isteği ile genel başkanlığın değişebilirliğini öne sürmüştür. Böylece CHP'nin yapısı bakımından önemli ve demokratik doğrultuda bir karar alınmıştır (Kili, 1976: 96). İnönü'nün bu konuşmasından sonra, 25 kişilik bir Tüzük Komisyonu kurulmuş, öngörülen bir tüzük değişikliği ile Değişmez Genel Başkan ifadesi "Genel Başkan" olarak belirlenmiş, Genel Başkan'ın dört yıl süre için parti milletvekilleri arasından seçilmesi ilkesi esas alınmıştır.

17 Kasım 1947 tarihinde CHP'nin VII. Kurultayında ise çok partili rejime uyumluluk sağlayacak şekilde program ve tüzük üzerinde geniş değişiklikler yapılmıştır. Kurultayda partinin çok partili rejimin özelliklerine daha uygun bir hale gelmesi için tüzükte yapılan değişiklikler CHP'nin yapısında da değişikliğe yol açacak niteliktedir. CHP genel başkanı, genel başkan vekili ve parti divanı üyeleri her kurultayda yeniden seçilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca parti genel başkanı cumhurbaşkanlığı vazifesini yürütmekte ise partinin idaresini onun adına genel başkan vekilinin yürütmesi kararlaştırılmıştır (Kili, 1976: 98-99).

İnönü aslında verdiği önerge ile ihtiyatlı kişiliğini bir kez daha göstermektedir. Verdiği önergeye göre İnönü, CHP seçimleri kaybedecek olursa parti başkanı olarak

muhalefete geçecektir. Mevcut durumda hem cumhurbaşkanı hem de parti genel başkanı olan İnönü, uğradığı tenkitlere rağmen parti başkanlığını bırakmamakta kararlıdır (Karpat, 1996: 137). Çünkü İnönü, değişmez genel başkanlığa son verirken ve Millî Şef unvanı bırakırken düşüncesi CHP'nin seçimlerde galip geleceğidir. Bu nedenle ölünceye kadar Millî Şef olmasa da cumhurbaşkanlığı görevinde kalmayı arzulamaktadır. Bu yöndeki düşüncelerini kurultaydaki açılış söylevinde de dile getirmiştir:

> *"Devlet başı milletvekilleri ile beraber seçilir ve onlarla beraber düşer. Biz de, bu usulün, ihtiyaçlarımıza uygun olduğuna inanıyoruz. Seçimi kaybedersek, kazanan partinin başkanının, devlet başı olmasını doğal göreceğiz ve onu samimi bir hürmetle karşılıyacağız. Seçimi kazanmış olan partinin, başkanını değil, üyelerinden birini, devlet başı seçmesi, onun daha kuvvetli arkadaşlarınım tesirine mahkûm olmasını sağlayabilir. Sanırımki bu daha büyük mahzurdur. Devlet reisinin, partiler dışında olması tezi üzerinde durmak istersek, anayasayı değiştirmeliyiz. Cumhurbaşkanı, milletvekillerinden başka bir seçime, başka bir müddete tabi olmak ve bugün olduğundan daha başka yetkilen bulunmak gerekli olur. Bu kaideyi kabul etmiş olan memleketlerde, hal böyledir. Zamanın bizde de ne ihtiyaçları meydana çıkaracağını kestiremeyiz. Belki bizde de bir gün, cumhurbaşkanı seçimi için, anayasada değişiklik lüzumu ileri sürülecektir. Bu gelecek nesillerin işidir. Ben daha geniş müddetli ve yetkili bir devlet reisi olmak tekliflerine karşı koyacağım. Bunu, benden sonra geleceklerin işi sayarım. Benden sonra geleceklere de bugünkü tertibin bünyemize uygun olduğunu söylemekte ısrar ederim"* (RG, 11 Mayıs 1946).

Birçok araştırmacı ise Atatürk'ten sonraki dönem için yaşanabilecek bir takım sorunların ancak bu şekilde aşılabileceğini belirterek, bu durumun içinde bulunulan koşulların bir gereği olduğunu söylemişlerdir (Uzun, 2010: 261).

4.1.5. Amerika'yla Yakınlaşma

Türkiye kendi güvenliğini, o günün şartları içinde tarafsızlık politikasında değil Batı demokrasileri topluluğunun içinde görmektedir. Özellikle Amerika'ya yaklaşarak San Fransisko Konferansına katılmak istemektedir. Bu istek o günün şartlarında bir zarunluluğun ifadesi olmaktadır (Burçak, 1979:45). Zorunluluğu ortaya çıkaran etken, Rusya olmaktadır. Savaşın ardından Türkiye üzerinde Sovyet tehdidi açık olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Rusya, Boğazlar üzerinde hak iddia

ederek üs istemekte ve Kars ile Ardahan'ın da Rusya'ya terkini ile sürmektedir (Armaoğlu, 1983: 426). Boğazlar, Kremlin için önemini bütün kuvvetiyle muhafaza etmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin sadece hukuken dahi olsa müttefiklerin safhında olması ve BM üyesi sıfatını taşıması Rusya'ya karşı ilk direnme köprüsünü teşkil etmektedir (Toker, 1976: 74). 21 Mart 1945 günü AA'dan yayınlanan tebliğ, Rus ilişkilerinde soğuk dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Söz konu tebliğ şu şekildedir:

> *"Sovyetler Birliği Halk Hariciye Komiseri Bay Molotof, Sovyet Hükümeti'nin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'te aktedilen ve müddeti 1945 senesi Kasım ayının 7. günü bitecek olan Türk-Sovyet Antlaşmasını iki taraf dostluk münasebetlerinin devam ettirilmesi bakımından değerini takdir etmekle beraber, II. Cihan Harbi esnasında husule gelen derin değişikliklerden dolayı bu antlaşmanın yeni şartlara uygun bulunmadığını ve ciddi surette iyileştirilmeye muhtaç bulunduğu cihetle hükümetinin 7 Kasım 1935 tarihli protokol ahkamı mucibince mezkur antlaşmanın feshi hususundaki arzusunu Türkiye'nin Moskova Büyük Elçisi Bay Selim Sarper'e bildirmiştir"* (Toker, 1976: 74).

Bu tebliğ Türkiye'yi Amerika'ya yaklaştırmaya başlamıştır. İsmet İnönü ve hükümet övündükleri dünyadan izole edilmiş Türk dış politikasını artık sürdüremeyeceklerini anlamıştır. Stalin, bir anlaşmazlık halinde Kızılordu'yu Türkiye üzerine göndermekle tehdit etmektedir. İngiltere ve müttefiklerinin bitkin durumda olduğunun farkında olan Stalin, her hangi bir saldırı karşısında Türkiye'ye yardım edemeyeceklerini hatırlatarak tehdit politikasını sürdürmektedir. Rusya'nın oyunlarının farkında olan İnönü, çareyi Batı bloğuna yaklaşmakta bulmaktadır. BM Anayasası'na imza atmadan önce çok partili hayata geçeceği sözünü vererek, artık ikinci bir partiyi kabule hazırlanmaktadır (Sakal, 2008: 18-19). Fakat Moskova'nın güney komşusu üzerindeki ağır baskısı karşısında Batı tam bir umursamazlık içinde seyirci kalmaktadır. Batı'nın haksız Rus istekleri karşısında sessiz kalmasının iki nedeni vardır. Birincisi Türkiye'nin savaşa fiilen katılmamış olmasıdır. İkincisi ise Uzak Doğu'da devam eden savaş nedeniyle İngiltere ve Amerika'nın Rusya'ya olan ihtiyacıdır. Bu durum, İnönü'nün de dikkatini çekmektedir:

"*Cihan harbi sonunda bize karşı beliren haksız istekler ve propagandalar karşısında bir aralık insanlık aleminin kadirbilir ve adalet tanır zihniyetinden şüphe eder hale geldik. Yalnızlık havası vatandaşlarımızı üzüntü içinde bırakıyordu*" (Burçak, 1979: 39).

Nitekim İnönü, 1945 yılında Meclis açılış nutkundaki "*Amerika Birleşik Devletleri ile münasebetlerimiz artan bir dostluk içinde gelişmektedir. Amerika'nın, Birleşmiş Milletler Anayasasının prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine güveniyoruz…*" sözleri de Amerika'ya yaklaşmakta olan yeni siyasi düzenin de adımını atmıştır (*RG,* 1 Kasım 1945). San Fransisko'ya gitmeden önce Millî Şef İnönü, yanına çıkan Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'e ifade ettiği şu sözlerle Türkiye'nin yerinin demokrasi cephesi olacağını aktarmıştır:

"*Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı sizlere sorabilirler. Böyle bir soruya şöyle cevap verirsiniz. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Atatürk büyük reformcu olmuştur. İnönü'nün rolü reformları raylarında perçinleştirmek ve Atatürk'ün de arzu ettiği gerçek demokrasiyi kurmak olacaktır. İnönü şimdiye kadar bu çığıra girmeyi istiyordu. Harbin ortaya çıkardığı çeşitli tehlike ve sorunlar buna imkan vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek cumhurbaşkanın en aziz arzusudur*" (Aktaran: Burçak, 1979: 45).

Ali Fuat Başgil de demokrasiye geçişin asıl nedenin İnönü'nün, yeni dünya düzeninde yalnız kalma korkusundan kaynaklandığını belirtmektedir:

"İnönü, mihverin totaliter rejimlerinin yıkılmasından sonra Türkiye'nin ancak Batı'nın demokratik kuvvetlerine dayanarak Rusya'nın komşuluğuna tahammül edebileceğini anladı. Bu yardımı elde etmek için demokrasi komedyası oynamak lazımdı. İnönü, eğer harpten sonrada totaliter rejimini devam ettirme imkanına sahip bulunsaydı, İspanyol diktatörü Franco gibi bunu yapmakta tereddüt etmezdi. Bundan vazgeçmesinin sebebi müttefikler tarafından terk edilmek korkusu idi" (Aktaran: Burçak, 1979: 49).

Batı'nın çıkar ilişkisine rağmen Rus isteklerine sonuna kadar direnen İnönü, bir taraftan da demokrasiye geçiş hazırlığını sürdürmüştür. Gerçek şudur ki İnönü, demokratik düzene iç olayların olduğu kadar dünya şartlarının da tesir ve baskısı altında girmeye kendisini mecbur hissetmiştir. Memleketin güvenliğinin ancak

demokratik devletler topluluğuna girmekle sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Türkiye'de rejimini demokratlaştırması için şu veya bu devletin belki açıktan bir baskısı karşısında kalmadı ama dünya şartlarının pek aşikar olan tesir ve baskısı altına girmiş olduğuna da şüphe kalmamaktadır (Burçak, 1979: 41).

4.1.5.1. Truman Doktrini

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünyada iki süper güç oluşmuştur. Bu iki süper gücün Doğu Cephesi'ni Sovyet Rusya, Batı Cephesi'ni, ABD oluşturmaktadır. 1945'ten itibaren Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönem, aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki farklı ideolojik güçlerin hâkimiyet mücadelesini arttırmıştır. Bu mücadele baskın taraf ise daima ABD olacaktır. Çünkü ABD'nin tersine Sovyet Rusya'nın, 'Demir Perde' olarak nitelendirilen dışa kapalı siyaseti bir anlamda sonunu getirecektir. Dünyada söz sahibi olabilmek için dışarıya açık dış politikanın öneminin farkında olan ABD, gücünü göstermek için sık sık dünyaya, "*Amerika'dan kuvvetli bir millet yoktur*" propagandası da yapmaktadır. Nitekim ABD Başkanı Truman, Chicago Askeri Stadyumu'nda yaptığı konuşmada Amerika'nın dünyada süper güç olduğunu şu sözlerle ortaya koymuştur:

> *"Bu kuvvet bizi idareyi ele almamıza ve mesuliyetler kabul etmemize mecbur bırakıyor. Amerika'nın önünde kendisini bekleyen daha birçok vazifeleri vardır... Ne kadar uzak olurlarsa olsunlar Birleşik Amerika'nın bütün memleketlerle olan münasebetlerine alemşümul bir siyaset rehberlik etmelidir. Büyük Britanya, Rusya ve orta şarktaki diğer memleketlerin önemli menfaatlerinin Amerika tarafından tanınmasına mukabil bu memleketler, Amerika'nın dünyanın bu kısmında sulh ve emniyetin muhafazası hakkında gösterdiği büyük ilgiye karşı saygı göstermeli ve Amerika bu memleketlerin aynı sulhçu gayeyi takip edeceklerini bekleyebilmelidir..."* (*Cumhuriyet*, 7 Nisan 1946).

Amerika'yı bekleyen mühim vazifelerden birini de dünyada gittikçe artan komünizm tehlikesi oluşturmaktadır. Bu tehlike Amerika'yı sadece Avrupa gelişmelerinin içine değil, fakat milletlerarası münasebetler düzeninin bütünü içine sürüklemiş ve milletlerarası politikanın global yapısı içinde ve hürriyet düzeninin korunmasında sorumluluklar almaya yöneltmiştir. Geleneksel Amerikan dış politikasındaki bu radikal değişmenin başlangıcını, Truman Doktrini teşkil

etmektedir. Truman Doktrinin en önemli yanını, Türkiye ve Yunanistan'a ilişkin özellikler oluşturmaktadır. Sovyet Rusya 1946 yılında İran üzerinden Orta Doğu Petrolleri ve Basra Körfezi ile Hind Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi, Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinden de Doğu Akdeniz'e ineme palanları yapmaktadır. Bu durum ise İngiltere'yi rahatsız etmektedir. 1947 Şubatında Amerikan Hükümeti'ne biri Türkiye, diğeri de Yunanistan'la olmak üzere iki memorandum gönderen İngiltere, Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım yapılmasını istemektedir (Armaoğlu, 1983: 441-443).

Amerikalı General Marshall da, 22 Şubat 1947'de Princeton Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, ABD'nin dünya hegemonyasındaki yerini alması gerektiğini söylemektedir. Marshall ve diğer ABD kurmayları, SSCB ve dolayısıyla komünizme karşı bir dünya düzeni oluşturmak istemektedir. Bu konudaki ilk adımları, 12 Mart 1947 tarihinde ortaya atılan Truman Doktrini oldu. Bu doktrin, dünyayı biçimlendirme ve ABD düzenini dünyaya hakim kılma temeline oturtmayı hedeflemektedir. Truman Doktrini, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım vaat edip sivil ve askeri personel gönderilmesini öngörmektedir (Ataöv, 1969: 97).

Amerikan yardımı Türkiye'de sıcak karşılanmıştır. Artan Sovyet tehdidine karşı Amerika'nın dostluğunu kazanma adına gelen bu yardım, Türkiye için bulunmaz bir fırsattı. 1945'ten itibaren Boğazlar konusunda Türkiye'yi desteklemesi ve Antikomünizm açıklamalarıyla, kamuoyunda ABD'ye karşı olumlu bir tavır gelişmeye başlamıştır.

Missouri adlı savaş gemisinin 6 Nisan 1946'da İstanbul'a gelmesi[100] halk arasında büyük moral olmuştur. Sovyetlerle savaş başlayacağı söylentilerinin

---

[100] ABD donanmasının en büyük zırhlılarından biri olan Missouri İstanbul'a savaş içinde Washington'da ölen Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini getirmek için gelmiştir. Ölen diplomatların cenazelerinin savaş gemileri ile gönderilmesi öteden beri bir nezaket kuralı sayılmış olmak beraber Amerikan davranışının Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış bir gösteri olduğuna şüphe yoktur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: GÖNLÜBOL Mehmet, ÜLMEN Haluk (1986), *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.201-202.

yapıldığı bir zamanda ABD donanmasının en büyük savaş zırhlılarından birinin İstanbul'a gelmesi Türk Hükümeti tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Aynı ilgiyi basın da göstermiş, gazetelerde ve radyoda, "*Filonun gelişi Türk-Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi oldu*" ifadeleri yer almıştır. Savaş yıllarında Almanya'yı tutan *Cumhuriyet* gazetesi de, "Missouri büyük ilgi ve sevgiyle karışandı" manşetini atarak, Türk dış politikasına destek verdiğini göstermiştir. Filonun geldiği gün Abidin Daver, "*Eski dostluğun yeni ve parlak bir tezahürü*" yazısı ile Türk-Amerikan Dostluğuna işaret etmektedir:

> *"Amerika Türk demokrasine ve cumhuriyetine karşı beslediği dostluğu ve memleketimize verdiği ehemmiyeti göstermek istemiştir. Bu büyük dostluk tezahürünün yüksek kıymeti Türk milleti tarafından gayet iyi anlaşılmış takdir ve şükranla karşılanmıştır..."* (Cumhuriyet, 6 Nisan 1946).

Amerikan donanmasına ait en büyük savaş zırhlılarından biri olan Missouri'nin Türkiye'yi ziyareti ve ABD Başkanı Truman'ın Chicago'da yaptığı açıklama Türkiye'yi Sovyetlere karşı daha da cesaretlendirmiştir. Bunun üzerine yurtiçindeki komünist örgütlenmelere karşı mücadele başlatılmıştır. Sol yayınlara karşı başlatılan mücadele kapsamında da *Tan* gazetesi üniversite gençliği tarafından tahrip edilmiş ve bazı sol yazarlar da tutuklanmıştır. Komünizm propagandası yapan yayınlara karşı da yasak getirilmiştir.

Komünizmle mücadele kapsamında, Yunanistan ve Türkiye'ye 1948 yılının Haziran ayı sonuna kadar 400 milyon dolarlık yardım yapılması Amerikan Kongresi tarafından kabul edilmiştir. Uzun tartışmaların ardından kabul edilen yardım programının 300 milyon dolarının Yunanistan'a, 100 milyon dolarının da Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılmıştır. Yardımın dörtte üçünün Yunanistan'a aktarılmasına neden olarak, bozulan ekonomik durum ve siyasi kargaşa gösterilmiştir. Fakat yardım olarak gönderilen 100 milyon dolar dahi Türkiye'yi memnun etmiştir. İnönü, Stalin'i heveslerinden caydıracak askeri harcamalar yapabilmek için dış desteğe ihtiyaç duymaktadır. Gelen bu yardım, basın da olumlu karşılanmıştır. Akşam Gazetesi'nde Necmettin Sadak, *"Yalnızlığa terk edilmediklerini göstermesi*

bakımından Truman Doktrini Türk insanına büyük bir ferahlık getirmiştir" sözüyle yardım paketini desteklediklerini göstermiştir (Hale, 2003: 115-116).

Truman Doktrini ile başlayan Türk-Amerikan yakınlaşması, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren demokrasiyi politikasının temeline almışsa da yaşanan iç ve dış olayların etkisiyle tam anlamıyla gerçekleştirememiş olan Türkiye'de büyük değişimlere sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin tutumuna karsı ABD'nin desteğini bekleyen Türkiye, Truman Doktrini ile resmi olarak destek görmeye başladıktan sonra, demokratik yapıyı yerleştirerek Batının ilgi ve desteğini alacağına inanmıştır. ABD'nin, Türkiye'de çok yönlü olarak artan siyasi etkinliği de, Türkiye'de çok partili demokrasiye geçişi hızlandırmıştır (Kürkçüoglu, 1978: 228-230).

4.1.5.2. Marshall Planı

Truman Doktrini kapsamında ABD, dünya egemenliği doğrultusunda önemli adımlar atmayı hedeflemektedir. Ancak, bu adımların atılabilmesi, savaştan büyük bir yıkımla çıkan kıta Avrupa'sı ülkeleri için kolay olmamaktadır. Fakat ABD, hem savaşa daha geç katılmış, hem de ülke toprakları üzerinde savaş yaşamamıştı. Üstelik savaş sırasında olağanüstü boyutlarda gelişen savaş sanayi dolayısıyla kıta Avrupa'sına oranla ekonomik alanda önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bu durum, ABD'nin dünya hâkimiyeti mücadelesinde, diğer kapitalistlerin önüne geçmesini sağlamıştır. Silahlı gücü ve ekonomisine rağmen ABD, dünya siyasetine tek başına atılmaktan tedirginlik duymaktadır. Tedirginliğin nedeni Rusya'dır. Bu nedenle ABD, diğer Batılı Müttefik ülkeleri de yanında görmek istemektedir. Ekonomik olarak oldukça kötü durumdaki bu ülkelere, belirli bir plan dâhilinde, asıl hedef olan dünya hakimiyeti hedefine bağımlı olarak, ekonomik yardım yapmayı kararlaştırmıştır. Bu plana da Marshall Planı adı verilmiştir (Ataöv, 1969: 122).

Marshall Planı adını alan bu teklifi görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Ruslar da davet edilmiş ancak yapıcı tavır içinde olmamaları neticesinde 2 Temmuz'da toplantıyı terk etmişlerdir. Rusya'nın olumsuz tavrı üzerine, 12 Temmuz 1947'de İngiltere, Fransa, Belçika,

İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'in katılımıyla toplanan 16'lar konferansı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu konferansta, Amerika'ya sunulmak üzere Avrupa Ekonomik Kalkınma programı hazırlanmıştır. Bu program üzerine Amerika, 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanununu çıkarmıştır. Amerika söz konusu kanun gereğince, 16 ülkeye 6 milyar dolarlık bir ekonomik yardım yapmıştır. Bu yardımlar ilerleyen yıllarda da devam etmiş ve 16 Nisan 1948'de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur (Armaoğlu, 1983: 444).

Truman Doktrininde olduğu gibi yardımın temel amacı artan Sovyet Tehdidine karşı komünizmle güçlü bir şekilde mücadele etmektir. Zaten ABD'nin de amacı komünizmle dolayısıyla Sovyetlerle mücadele ederken yalnız olmamaktır. Bu durum Amerikalı yetkililer tarafından sık sık dile getirilmiştir.

Temsilciler Meclisi üyesi M. Vandenberg, plan çerçevesinde Türkiye'ye yapılması düşünülen yardım konusundaki görüşlerini açıklarken, gerçek amacı açıkça belirtmektedir. Buna göre plan çerçevesinde, Türkiye'ye dolayısıyla diğer Avrupa ülkelerine verilecek krediler, Komünizmin hain ve meşum ilerlemesini önlemeye yardım edecekti (*Ulus*, 24 Mart 1948)." Komünizmle mücadele için Türkiye 1950 yılına kadar Avrupa Kalkınma (Marshall Planı) çerçevesinde yaklaşık 183 milyon dolarlık ekonomik, 200 milyon dolarlık askeri yardım almıştır (Hale, 2003: 116).

4.2. Basın Alanında Yasakların Kalkması

II. Dünya Savışı'nın ardından gelinen süreçte demokrasi alanında en önemeli atılım basın alanında yaşamıştır. Tek Parti otoritesi döneminde sansür ve baskının altında yayın hayatını sürdüren basın, kendisini özgürlüğe kavuşturacak gücün, demokrasi olduğunu yakında bilmektedir. Onun için savaşın ardından ilk demokrasi söylemleri, basın tarafından dile getirilmiş ve özgürlük söylemlerine geniş yer verilmiştir.

Bu durum Meclis'te, demokratik bir parlamento rejimine geçişin doğum ağrıları arttırmıştır (Aydemir, 2011:438). CHP her ne kadar "*Memleketimizde 100 küsur yıllık bir gelişmenin sonucu olan demokratik rejim ileri merhalesine CHP zamanında ve onun hazırladığı şartlar içinde ulaşmıştır*" (*Millet Hizmetinde 40 Yıl CHP*, 1963: 40) sözleriyle 'demokratikim' demeye çalışsa da sıkıyönetim ve gazete kapatma hakkı hükümetin elinde durmaya devam etmektedir. Bu kanunlar, birer demokles kılıcı gibi basının başında asılı durmaktadır. Mevcut düzenleme hükümete, dilediği zaman muhaliflerine ve muhalif matbuata istediğini yapma yetkisi vermektedir (Aydemir, 2011:439). Böyle bir yapı, CHP'nin antidemokratik bir kuruluş olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda Rusya karşısında Batı'ya yaklaşan Türkiye'nin de elini zayıflatmaktadır. CHP içinde, gazetelere baskılar arttırılsın sesleri yükselmesine rağmen İnönü'nün bu yasakları ortadan kaldırmaktan başka çaresi kalmadığını, "*Söz ve yazı hürriyeti, şüphe yoktur ki, her halk idaresinin söz götürmez ortak temelidir*" (R*G*, 1 Kasım 1945) ifadesiyle ortaya koyarak bir anlamda yasakların kalkacağı müjdesini vermektedir.

Hükümet çevrelerinde, yasakların kalkacağı gazetecilerle yapılan toplantılarda sık sık dile getirilmektedir. Fakat hükümetin, basında özgürlükleri genişletme noktasında bazı çekinceleri de bulunmaktadır. Bu çekincelerin başında, yalan haber, rejim ve devrimler karşıtı yayınların artması gelmektedir. Nitekim İnönü, Meclis açılış konuşmasında söz ve yazı hürriyetinin vazgeçilmez olduğunu belirttikten sonra, *"Gazetelerimiz de en nazik dış meseleleri ve memleketin karşısında bulunduğu ağır ihtimaller önünde, milletin maneviyatını zayıflatacak, devletin varlığının kanuni temeli olan Büyük Millet Meclisi üzerinde bile saygılı denilemeyecek surette dil uzatılmıştır. Bu durumun, memleketi içerdeki endişeli vatandaşlara ve dışarıdan seyreden devletlere zayıf göstermesi, tabii bir şeydir. Bu memleketin aşırı ve ölçüsüz sözlere dayanamayarak, mutlaka şurasından ve burasından ateş çıkarması, tarihte geçirdiğimiz hakikatlerdendir"* ifadelerini kullanmış hürriyet ve demokrasi havasının yerleşmesinin zaman içinde Gerçekleşeceği müjdesini vermiştir (*RG*, 1 Kasım 1945). Başbakan Şükrü Saraçoğlu da gazetecilerle yaptığı görüşmelerde sansür içeren yasakların kalkacağı müjdesini

vermekle birlikte yalan haberlerin aratacağı endişesini dile getirmiştir. 5 Aralık 1945'te Türk basın temsilcilerine dış ve iç politika hakkında bilgi veren Başbakan Saraçoğlu, hürriyetlerin alanında kanunların çıkması için hazırlıkların sürdüğünü belirtmekte ancak artan özgürlük ortamında, yalan haberlerin çoğacağı bu durumdan ülkenin gençlerinin zarar göreceği ifadelerini kullanmaktadır. *"Sırası gelince 50. madde hükmünü daha uysal hale getirmek için çalışmayı düşünüyorum. Fakat korkuyorum ki asıl müşkilat gazetecilerden gelmesin"* diyen Başbakan Saraçoğlu, yalan haberlerin arttığını şu şekilde vurgulamaktadır:

> "*Dil devrimi aleyhdeki yazılarda sükünet ve mantık yerine, şiddet, hiddet ve infialin hakim olması, irtica kokan bir yola yavaş yavaş sapmak istidadımızı gösterir… Yalan yanlış haberler ve yersiz ve alevli yazılar ile Türk Milletine ve Türk memleketine büyük fenalık yapılmaktadır… Birkaç gazetecinin tutuğu yalan dolu biraz daha çoğalır ve biraz daha şiddetlenirse memleket çocukları yavaş yavaş doğru yazılara inanmamaya başlayacaklar*" (BCA, 030.01.0.0./11.64.8.4).

Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen gazetecilerle ile 6 Mart 1945'te yaptıkları görüşmede Saraçoğlu, yalan haber konusuna vurgu yapmıştır. Geniş bir hürriyet havası içinde gazeteciliğin hiç şüphe yokki daha üç bir iş olduğunu ifade eden Saraçoğlu, demokrasi içinde gazetecilerin erken havadis verme gayretinin zaman zaman kendilerini yanlış havadis vermeye yol açtığını belirtmektedir. Saraçoğlu, bu sorunun çözülmesi için gazetecilerin yayınlayacakları haberlerin doğruluğunu teyit etmeleri gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Konuşmasının sonunda ise Saraçoğlu, inkılâbı ve onun eserlerini korumak ve yaşatmak gerektiği zaman renkleri ne olursa olsun bütün Türk gazeteleri ve gezetecilerin hükümetle aynı safta olduğu ve irticaya kaçan sesleri de hep beraber boğacakları söylemleri ile demokrasinin devrimlerin önüne geçemeyeceği mesajını vermektedir (BCA, 030.01.0.0/11.65.1.). Başbakan Saraçoğlu, 5 Eylül 1945'te gazetecilerle yaptığı aylık toplantıların birinde basında demokrasinin önünü kesen 50. maddenin kaldırılmasının zamanının gelmediğini belirtmiştir. Savaş döneminde Amerika ve İngiltere'nın harp zamanı halkın moralini bozacak yayınlara karşı sansür getirdiğini ve daha 15 gün önce ABD'nin sansürü kaldırdığını belirten Saraçoğlu, bu nedenle 50. maddenin olağanüstü durumlarda alınmış bir karar olduğunu kaydetmektedir. Ancak değişen

dünyada 50. maddenin kaldırılması için çalışma başlattığını da dile getirerek, yasağın kaldırılması noktasında tereddüt içinde olduğunu aktarmaktadır. Özelilkle bazı gazetelerin "*CHP yasakları kaldırmazsa yabancı devletler zoruyla kaldırırsınız*" tehditleri savunduğunu bu durumu ise geçmişteki sorunların tekrar yaşabileceğini şu şekilde belirtmektedir:

> "*Birkaç haftadır iki gazete (Tan ve Vatan), 'Hürriyet isteriz, demokrasi isteriz, bunları süratle vermezseniz yabancı devletler zorla bunu size verdireceklerdir' tendidini ileri sürdü. Siyaset alanında birbirine uzak sandığımız bu iki gazete muhalefet safına birleşmişler ve böylece iki uç birleşir kaidesine yeni bir delil vermişlerdir. Asırlarca bu çeşit politikadan çektiğimiz derin ıstıraplardan sonra, hâlâ içimizde böyle düşünenlerin bulunması her Türk'ü hayrete düşürmüştür… Yabancılar en kolay ve kestirme yol olarak içimizden bir çöküntü çıkmasına ümit bağlamışlardır… Korkarım ki muhalefet şekli altında memlekette ayaklanmalar çıkararak içeriden bir çöküntü emeli güdenler bulunmasın her halde memleketimizin millet ve hükümet olarak bu yeni oyunlara karşı da kendini korumasını bileceğine eminim*" (BCA, 030.01./11.64.6.)

Basın üzerinde artan baskı unsuru ABD'nin de dikkatini çekmektedir. United States Of Amerika Office of War İnformation (Amerika Birleşik Devletleri Savaş Bilgi Ofisi) Müdürü G. H. Damon, 1945 yılında Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gönderdiği bilgilendirme notunda Amerika'nın basın özgürlüğüne bakışından bahsetmektedir. Söz konusu notta, 3 büyük gazete tarafından kurulan Basın Özgürlüğü Komitesi'nin raporunun özeti yer almaktadır. Komitenin amacının, savaş sonrasında haber akışının özgürce yapılması için çalışmak olduğu belirtilerek, komitenin Başkan Truman ile görüşmeleri neticesinde 50 bin kelimelik raporu yayınladığı ifade edilmektedir. Başbakan Saraçoğlu'na gönderilen raporda, komitenin aldığı karar şu şekilde belirtilmiştir:

> *"Haber kaynakları sansürlenmeyecek. Basın politik bir araç olarak kullanılmayacak. Anlaşma imzalayan ülkelere ve diğer ülkelere haber akışına izin verilecek"* (BCA, 030.10.0.0/268.805.19).

Raporda, savaş zamanında koşullardan dolayı basına fazla özgürlük verilmemesine rağmen, çok sayıda devlet başkanları ve gazete yazarları, savaş sonrası dönemde basına adeta daha fazla özgürlük verilmesi gerektiği eklenmektedir.

Ayrıca Amerika'nın en güçlü gazetelerinde *New York Times*'ın rapora ilişkin görüşlerine de yer verilmektedir. Rapor hakkında, "Savaşta *düşmanın değerli bilgilere ulaşmasını engellemek için gerekli olan sansür, düşmanlığın bitmesinden sonra yürürlükten kaldırılmalı. Eğitim ve toplumsal* görüşün gerçeklere dayanması için bunun yerini özgür haber akışı almalıdır" ifadelerini kullanan *New York Times*, ulusların her zamankinden daha fazla uluslar arası basın özgürlüğünü umduğunu kaydetmektedir.

Gerek dış baskılar ve gerekse ülke içinde Tek Parti'ye karşı gösterilen muhalif duruş neticesinde, adete basının nefes almasını engelleyen yasaklar ortadan kaldırılmaya başlanmıştır. Bu düzenlemelerin başında, şüphesiz basın organlarının adeta sesini kesen Matbuat Kanunu'ndaki Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. maddenin kaldırılması gelmektedir (*TBMM Kanunlar Dergisi*, 1946:782). Yayın çıkarmayı zorlaştıran ve basının yayın içeriklerine müdahale eden Matbuat Kanunun 9, 12, 15, 17, 18, 27, 30, 34, 35, 48 ve 55. maddeleri değiştirilmiştir. Değişiklikle birlikte gündelik veya mevkut gazete veya mecmua çıkarmak isteyenler, gazete ve mecmuanın çıkarılacağı yerin en büyük mülki âmirine beyanname vermesi yeterli görülmüştür (*RG*, 20 Eylül 1946). Gazetecilerin yıllarca cemiyet kurmasını engelleyen Türk Ceza Kanunundaki 141. ve 142. maddeler de değiştirilmiştir (*RG,* 18 Haziran 1946). Gazetecilerin sosyal ve güvenlik haklarını korumak için kurulan ancak bu amacından ziyade basının tek merkezden idare edilmesini sağlayan ve hükümetin emrinde hareket eden Türk Basın Birliği de kaldırılmıştır (RG, 18 Haziran 1946).

4.2.1. Yasakların Kalkmasında Muhalefetin Rolü

Basın alanında yasakların kalkmasında muhalefetin önemli rolü bulunmaktadır. Meclis içinde artan muhalefet girişimleri ve muhalefetin CHP'yi yasaklardan dolayı eleştirmesi, parti içinde değişimlere yol açmıştır. Yaşanan çok partili hayat, demokratik teamüllerin yerleşmesi açısından önemli olduğu kadar, basın hürriyeti açısından da dönüm noktasını teşkil etmiştir. 1947 yıllarından itibaren ulusal basın daha rahat yayın yapar hale geldiği gibi, ülkemizin çeşitli yerlerinde

mahalli basın organları kurulmaya başlamıştır. Böylece hem ulusal basında hem de yerel basında CHP'ne muhalif görüşler ortaya çıkmaya ve iktidarın eleştirilemez olarak bilinen uygulamaları eleştirilmeye başlanmıştır (Şeker, 2011: 45). Muhalefetin kendisi CHP içinden geldiği için geçmişte yapılan hataları tenkit etmek yerine özgürlük söylemlerine ağırlık vermektedir. DP'nin kurucu Genel Başkanı Celal Bayar, gerek parti programında gerekse hakla yaptığı konuşmalarda sürekli olarak hürriyet ve demokrasiden bahsetmesi aynı zamanda DP'ye karşı ilginin artmasına yol açmıştır. Zaten Bayar'ın hedefini, hürriyet ve demokrasi kahramanı olmak oluşturmaktadır (Sertel, 1987: 260). DP'nin kurucu dörtlüsü de aynı şekilde sözlerinde demokrasi vurgusu yapmıştır. Dörtlünün önemli isimlerinden Adnan Menderes, 15 Ağustos 1945'te BM Antlaşması'nın kabulüyle ilgili konuşmasında BM topluluğundaki her memlekette demokrasi prensiplerine uygun olarak yurttaşın kişisel özgürlük ve dokunulmazlığı ile siyasi haklarının saklı tutulması yönündeki açıklamaları ve dünya barışı için diktatörlük idarelerine son verilmesini istemesi CHP içinde şiddetli tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır (Burçak, 1979:60-61). Benzer bir konuşmayı Aydın'da yaptığı bir mitingte "*Tek parti usulüyle idare olunan memleketler her yerde mağlup oluyorlar ve tek parti usulünün krametine bağlanan ümitler iflas ediyordu. İşte İkinci Cihan Harbi'nin kan ve ateş tufanları içinde tek parti zihniyeti böyle yıkıldı. Hiçbir memleket dünyada cereyan eden büyük hadiselerin ve hakim olan fikir cereyanlarının tesirlerinden uzak kalamaz*" sözleriyle tek parti idaresinin son bulması gerektiğine işaret etmiştir (Ünal, 1994: 134). Dörtlülerden Refik Koraltan da, halkın nabzını tutmadan önce düzenlenmesi gereken kanunlara temas ederek, bu kanunları Halk Partisi'nin elindeki silahlar olarak nitelendirmiştir:

> "*Sert hükümlü ve demokrasiye aykırı olan bu kanunları kaldırmak lâzımdır, bunlar her türlü inkişafa engel olabilir. Halk Partisinin elindeki silahlardan birkaçını sayayım: Matbuat kanununun 50. maddesi, demoklesin kılıcı gibi Cemiyetler Kanunu, Polis Kanununun 18. maddesi, İçtimai Umumiye Kanunu, 2510 sayılı kanun, radyo, ajans bunlar hep partinin elindedir. İktidar partisinin elinde bu silahları görünce, millî iradenin tecelli edip edemiyeceğini sorabilir miyim? Cevabını bana vermeyin. İnönü'nün şu sözlerine veriniz: Bu maddelerin iyileştirilmesi, partiler teşkiline, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir*" (*Cumhuriyet*, 30 Nisan 1946).

Millî Kalkınma Partisi Lideri Nuri Demirağ, Basın Birliği ve Matbuat Kanununu anayasada teyid edilen hürriyetleri köstekleyen iki mahkûmiyet zinciri olarak nitelemektedir. "*Bu kanunlar niçin hâlâ meriyette tutulmak isteniyor?"* sorusunu soran Demirağ, kanunları demokrasiyi yaralayan unsurlar olarak öne sürmektedir (*Cumhuriyet*, 23 Nisan 1946). Muhalefet partileri demokrasi söylemlerini, kanun teklifi hazırlayarak meclise sunmuşlardır. Basın Kanunu alanında en önemli değişiklik isteğini Bakanlar Kurulu'na kapatma yetkisi veren 50. madde oluşturmaktadır. Bir yandan siyasi partiler kurulup çok partili hayata geçilirken diğer yandan basını sınırlandıran kanunların kaldırılması ilk defa telaffuz edilmeye başlanmıştır. Dörtlü Önergeyi Meclis'e sunun muhalifler amaçlarına varmak için yeni atılımlarda bulunmuştur. Madem ki, Halk Partisi Grubu'nun tebliğinde, gerekiyorsa Meclis'te kanun teklifi yapılması önerilmişti, o halde bu yol denmesi üzerinde durulmuştur. İzmir Milletvekili Celal Bayar, Basın Kanununun 17 ve 50'inci maddelerinin değiştirilmesi için hazırladığı değişiklik teklifini Meclis Başkanlığı'na vermektedir. Celal Bayar bu kanun teklifi ile memleketin genel politikasına dokunacak yayımdan dolayı Bakanlar Kuruluna verilmiş olan geçici gazete kapatma yetkisinin kaldırılmasını ve bu yetkinin mahkemelere bırakılmasını, gazete ve dergi çıkarmak için hükümetçe yapılacak incelemenin süresizlikten çıkarılacak bir ay içinde tamamlanmasının hükme bağlanmasını istemektedir (Gologlu, 1974: 369, Şeker, 2011:46). Gelişmeler basında geniş yankı uyandırmış ve konuyla ilgili olarak 16 Haziran 1945'te Nadir Nadi, *Cumhuriye*t gazetesindeki yazısında, "*Bugün daha açık konuşur, daha açık söylerken, basın hürriyetini dizginleyen her türlü kanuni engellerin de ortadan kaldırılmasını düşünüyor ve istiyoruz*" (Cumhuriyet, 16 Haziran 1945) diyerek girişime destek vermiştir. Mümtaz Faik Fenik, antidemokratik Basın Kanununa tenkitte bulunarak, "*Nereye çekerseniz uzanan, hangi kafaya sokarsanız onun şeklini alan, hangi ele verirseniz onun istediği gibi bükülen bu plastik kanunun memleket basınına ve Türk demokrasisindeki gelişmelere ne gibi akıbetler hazırladığını izah etmeğe lüzum yoktur*" yazısı ile hürriyetlerin tatlı bir hatıra olmaktan kurtulmasını dilemiştir (*Vatan*, 19 Eylül 1946).

Muhalefetin verdiği bu ilk teklif, Meclis'in tatile girdiği öne sürülerek ret edilmiştir. Bu muhalefetin tepkisi arttırmıştır. Menderes, CHP'nin tereddüt ve endişe içinde inkılabcı bir ruh içinde olamayacağını şu sözlerle vurgulamıştır:

> *"Hamlelerin hızını matbuat hürriyetinden aldığına değinen Menderes, "Anayasa hükümlerinin gerçekleşmesi yolunda esaslı adımların atılması beklenirken matbuat kanununda yapılacak değişikliğin yalnız 50'nci maddeye inhisar ettirilmesi Türk umumi efkârını haklı olarak hayal sükuta uğratmış olsa gerektir. Çünkü yalnız bir maddesinin değiştirilmesine mukabil 60 küsur maddelik Matbuat Kanununu bütün ağır hükümler ile olduğu gibi duracak söz ve fikir hürriyetini baskısı altında bulunduracaktır. Demokrasiye ve yeni bir nizam kurmağa doğru olan hareketin yalnız birkaç kanunda yapılan bazı mahdut değişikliklerle bir avunmadan ibaret olduğu manzarasını arz etmesi ruhlarda henüz tereddüt ve endişenin hâkim olduğunu belirtmektedir. Halbuki bu mahsus değişiklikler susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabilindendir. Gönül isterdi ki, Türk demokrasisinin gelişmesinde tereddüt ve endişe yerine inkılâbcı bir ruh hakim olsun"* (*Cumhuriyet*, 14 Haziran 1946).

4.2.2. Yasakların Kalkmasında Gazetecilerin Rolü

Basında antidemokratik kanunların kalkmasında muhalefetin olduğu kadar gazetelerin etkisi de olmuştur. Gazeteciler artan muhalefete destek verirken demokratikleşen yeni dünyada yasaklarla yaşanılamayacağını vurgulamıştır.

CHP iktidarına yönelik eleştirilerin dozunu gittikçe artıran gazetecilerin başında Zekeriya-Sabiha Sertel çifti gelmekteydi. Sabiha Sertel, 3 Aralık 1945 günü Tan gazetesinde yayınlanan "*Muvafakatin Feryadı*" başlıklı yazısında dönemin muhalif basın kuruluşlarının başlattığı demokratikleşme mücadelesi için "*Türk matbuatı içinde bir-iki gazete, hakiki manasıyla bir hürriyet ve demokrasinin tahakkuku, halkın mukadderatına hakim olması, suiistimallerin, ihtikarın önlenmesi, Türk milletinin bütün devlet mekanizmasını kontrolü altına alması için muhalefete geçmiştir*" ifadelerini kullanmaktadır. "Hürriyeti tehdit edenler hürriyet veremez"

adlı yazısında da Sabiha Sertel, matbuatın hürriyetini kaybettiğini şu şekilde aktarmıştır[101]:

> "*Demokrasi, hürriyet, milletin hâkimiyeti, anayasanın esasları olduğu halde, bilahare çıkarılan Matbuat Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Polis Kanunu gibi kanunlar, anayasanın esaslarını formüller haline getirmiştir. Millet serbest bir intihapla mecliste kendini temsil etmek hakkını kaybetmiştir. Halk içtimai teşkilatları ile içtimai haklarını müdafaa imkânından mahrum kalmıştır. Matbuat kontrol altında siyasi hürriyetlerini kaybetmiştir. Bu safhada Türk inkılabı dahili siyasetinde sola doğru çizdiği hedefin rotasını kırmış, sağda demir atmıştır. Böylece sola müteveccih inkılâp, başlangıçtaki bütün inkılâpçı vasıflarını kaybederek, idare mekanizmasını elinde tutan partinin ve hükümetin mevkiini sağlayan anti-demokrat bir mahiyet almıştır.*"

Necmeddin Sadak da partileri birleştirecek fikir hareketlerinin doğru bir şekilde ortaya çıkması için basın hürriyetinin ilk şart olduğunu belirtmekte ancak Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. maddenin hürriyeti kıstığına dikkat çekmektedir. Bu maddenin, basın hürriyetini tehlikeye sokmasından başka bir de memlekette basın hayatının gelişmesine engel olan maddi bir zararı olduğunu aktaran Sadak, hükümetin, dilediği anda bir gazeteyi kapatarak yok edebilmesi ihtimalinin, gazetecilik mesleğinin dünya çapında ilerlemesine engel olduğunu öne sürmüş, bu nedenle de Celal Bayar'ın 50. maddenin kaldırılmasıyla ilgili verdiği önergenin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, basın hürriyeti bakımından atılacak en önemli adımlardan birinin de çalışanların meslek hayatını daha iyi garanti altına alacak şekiller ve teşkiller bulundurularak Basın Birliği'nin kaldırılmak olacağına da dikkat çekmiştir (*Akşam,* 24 Haziran 1945). Aynı gazete Va-Nu ise Sadak'tan farklı düşünmektedir. Va-Nu'ya göre 50. maddenin kaldırılmasıyla basının özgür olamayacağını çünkü bu madenini bugün kaldırıldığı gibi yarın yeniden ortaya

---

[101] Sabiha Sertel, basının antidemokratik kanunlardan kurtulması gerektiğini birçok yazısında ifade etmiştir. 7 Kasım 1945 tarihli *Tan* gazetesinde , "*Ankara'dan gelen havadislere göre daha geniş bir demokrasiye geçmek için yapılacak hamlede, değişmesi icap eden kanun tasarıları hazırlanmıştır. Matbuat kanununda yapılacak değişiklik yalnız vekiller heyetinin gazeteleri kapatma hakkının elinden alınmasıdır. Matbuat suçlarını muhakeme etmek üzere hususi bir mahkemenin kurulması tasavvur edilmektedir. Bu, hürriyeti sağ elle verip, sol elle geri almak demektir. Matbuat kanununda hürriyeti tahdir eden yalnız ellinci madde değildir. Matbuat Kanunu, Basın Birliği Kanunu yalnız maddeleri itibariyle değil, ruhu ve muhtevası itibariyle de hürriyetin kollarını zincirle bağlamıştır*" ifadelerini kullanmıştır. 20 Kasım 1945 tarihli "*Bu Hükümetin Bu İşi Yapamayacağı Besbelli*" yazısı ile Sertel, gazetecinin tenkit edebilme hakkını şu şekilde savunmaktadır: *"Gazeteciye "hükümetin siyasetini tenkit etmek gibi yazı hürriyetinin ilk şartı olan hakkın" inkâr edilmesinde ısrar olunmasıdır. Hükümetin siyasetini tenkit edemeyen bir gazeteci, yazı hürriyetine sahip sayılamayacağına göre, bu maddenin muhafaza edilmesinin hikmeti nedir? ... Görüyorsunuz ki, hükümet totaliter zihniyetini değiştirmemiştir ve değiştirmeye de muktedir değildir, totaliter bir zihniyetle kurulan, tenkidi günah sayan, kendi umumi siyasetini mukaddes ve dokunulmaz telakki eden bir hükümetten başka bir şey beklenemez*" diyerek basında tenkite izin verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

konabileceğini belirtmektedir. 50. maddenin kaldırılmasına uğraşmak yerine gazetelerin örgüteleneceği yeni cemiyetlerin kurulmasını sağlayacak Cemiyetler Kanunu'da esaslı değişikliklere gidilmesini istemiştir (*Akşam*, 11 Haziran 1945). Nadir Nadi de *Cumhuriyet*'teki köşesinden hükümete çatmaktadır. San Francisco'da BM Anayasası'nın imzalanmasının üzerinden 8 ay geçmesine rağmen hürriyetler açısından bir gelişme yaşanmadığını aktaran Nadi, "*Basın Kanunu, Polis Vazife Ve Salahiyet Kanunu gibi fert hürriyetini kısan kanunlar keyfi maksatlarla mı Meclis'ten çıkarılmıştır?.. Demokrasi havasını üflemek için niçin San Francisco'ya kadar bekledik... Yukarıda adı geçen kanunları değiştireceksek, neden 8 aydır bir türlü karar veremiyoruz?... Kanunlar, zaman çerçevesiyle sınırlıdırlar ve ancak iyi tatbik edilmek şartıyla bir değer taşırlar. Memleket bütünlüğü aleyhine çevrilmiş suikastları önlemesi gereken bin kanun, keyfi düşüncelerle yanlış tatbik edilmiş, fikirler hoşa gitmediği için yurttaşlara eziyet edilmişse, hata, hükümete ve iktidar yerine aittir*" ifadeleri iye hükümete çağrıda bulunmaktadır (*Cumhuriye*t, 30 Kasım 1945). Hükümetin yayın organı *Ulus* da diğer gazetelerle aynı düşünceyi paylaşmaktadır. *Ulus*'un Başyazarı Falih Rıfkı Atay, "Demokrasi için şartlar nedir?" yazısında demokrasinin şartlarını "*Vatandaşları, memleketi idare etmek ve ilerlemek bakımından ayıran farklar kadar parti olmak, bu fikirler her türlü vasıflarla serbestçe savunabilmek, basın hürriyeti sağlamak*" olduğunu belirterek basın özgürlüğünden yana olduğunu ortaya koymaktadır (*Ulus*, 22 Ağustos 1945).

Muhalefetin ve gazetecilerin artan baskıları sonucu başta 50. madde olmak üzere gazetelerin özgürlüğünü kısıtlayan bazı maddeler ve düzenlemeler kaldırılmıştır. 1946 yılında özgürlük alanında önemli adımlar atılmış ve basın hayatının demokratikleşmesi yönündeki diğer bir gelişmede, 1940'lı yıllardan itibaren İstanbul ve çevresinde uygulanan sıkıyönetim kanunun 23 Aralık 1947'de kaldırılması olmuştur. Böylece basın özgürlüğünü sınırlandıran ve kontrol altına alan hukuksal düzenlemeler sona ermeye başlamıştır (Şeker, 2011: 47).

4.3. Basın Alanında Yapılan Değişiklikler

Demokratik gelişmelerle birlikte basında daha özgürlükçü bir yapıya kavuşmuştur. Basın özgürlüğünü arttıran birçok gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler

kapsamında Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. madde kaldırılmıştır. Matbuat Kanunu'ndaki bazı maddeler değiştirilmiştir. Sayfa kısıtlaması kaldırılmıştır. Örfi İdareye son verilmiştir. Gazetecilerin örgütlenmesi adına Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulması sağlanmıştır. Basın kartlarının verilmesinde kolaylıklar sağlandığı gibi, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü yerine Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

4.3.1. Matbuat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi

Sıkıyönetim Komutanlığı, tarafından sıkı bir denetim altına alınan basın, 1946 seçimleri sonrasında muhalif hareketlere açıkça destek vermiş ve CHP hükümetinin uygulamalarını eleştiren yazılar daha fazla yer almaya başlamıştır. Bunun üzerine Recep Peker hükümeti, yürürlükteki Basın Kanunu'nu değiştirerek basını denetim altına almak için çalışmalara başlamıştır.

Bu yasanın görüşülmesi sırasında mecliste muhalefet ve iktidar milletvekilleri arasında sert tartışmalar olmuştur. Recep Peker, Meclis'te tasarıyı savunurken, "*Devletin, insanın bildigi en yüksek örgütlenme biçimi oldugu, devletin anarşiye karşı savunulması gerektigi, yalan ve insan onuruna saldıran yazıların basın hürriyeti kapsamına alınamayacağı, herkesin gazete çıkaramayacağı, gazete çıkarma konusunun asgari bazı şartlara bağlanması gerektiği*" söylemlerinin yanında Adnan Menderes de, devlet menfaatlerini korumak amacı ile hükümetce muhalif gazetelerin dize getirilmek istendigini söyleyerek, tasarının ardındaki gerçek amacı ortaya koymuştur (*TBMMTD*, 14 Eylül 1946).

Sonuçta, Matbuat Kanununun 9, 12, 15, 17, 18, 27, 30, 34, 35, 48 ve 55. maddeleri değiştirilmiştir. Yeni değişiklikbasın alanında tam bir özgürlüğü alanı sağlayamamıştır. Çünkü düzenleme bir taraftan basın özgürlüğünü arttırırken diğer taraftan kısmaktadır. Eski kanuna göre 15. maddede "*Gazete veya mecmuanın başmuharriri ile umumî neşriyatını idare eden zatın yüksek mektepten mezun olması ve bunlarla ummî müdür ve yazı işleri müdürünün 12'nci maddede yazılı diğer vasıf ve kayıtları haiz bulunması şarttır*" ibaresi yer alırken yeni kanunda yüksek okul şartı aranmamakta ancak 12. maddeki şartlara uyması gerekmektedir:

Madde 12: Gazete veya mecmua sahiplerinde aşağıda yazılı vasıf ve kayıtların bulunması şarttır:

A) Türk olmak;

B) Yirmi bir yaşını bitirmiş olmak;

C) Hükümetin müsaadesi haricinde ecnebi bir devlet hizmetinde bulunmuş olmamak veya bulunmamak;

D) Resmî bir makama karşı ecnebi uyrukluğu İddiasında bulunmuş olmamak;

E) Kısıtlı olmamak

F) Bilfiil devlet memuru ve asker ve ordu mensubu olmamak (Hususi kanunları mâni olmadıkça meslekî ve ilmî gazete ve mecmua çıkarabilirler)

G) Türk Ceza Kanununun 587'nci maddesinin birinci fıkrasında yazılı cezaları müstelzim suçlarla, İkinci babının üçüncü faslında yazılı 192'nci madde ve üçüncü babının birinci faslında yazılı zimmet ve ihtilas, ikinci faslında yazılı irtikâp, üçüncü faslında yazılı rüşvet ve 229'uncu madde ve 286'nci maddenin ilk fıkrası ve 278'inci madde ve altıncı babının üçüncü faslında yazılı sahtekârlık ve sekizinci babının birinci faslında yazılı 415'inci madde ve 416'ıncı maddenin son fıkrası ve 419'uncu maddenin ikinci fıkrası ve 426, 427, 428 inci maddelerle 430, 431'inci maddelerinin birinci fıkraları ve üçüncü faslında yazılı fuhşa tahrik ve hırsızlık ve yağmacılık ve dolandırıcılık ve hileli İflâs ve emniyeti suiistimal suçlarından biriyle hüküm giymemiş olmak

H) Vatan, Millî Mücadele, Cumhuriyet ve inkılap aleyhinde bulunmaktan herhangi bir mahkeme veya yetkili bir kurul tarafından mahkûm olmamak;

I) Millî Mücadele'de işgal altında düşman emellerine hizmet edici neşriyat yapmamış olmak.

Beyanname vermeksizin gazete çıkaranların cezası arttırılmaktadır. "*100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası alınır*" yerine "*Beyanname vermeksizin neşredilen gazete veya mecmuayı neşredenlerden 500 liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası alınır. Tekerrürü halinde bir aydan altı aya kadar hapis cezası ile beraber 500 liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hükm* olunur" maddesi getirilmiştir. Tekürrü halinde altı aylık hapis cezası ve 300 lira olan idari para cezası da 500 liraya

çıkarılmıştır. 30. maddede yer alan, "devletin şeref ve haysiyetine dokunur yazılar yazanlar hakkında verilen 100 liradan eksik olmamak kaydı ile verilen para cezası, "*Millî hisleri inciten veya bu maksatla millî tarihi yanlış gösteren yazıları neşredenler 800 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar*" şeklinde değiştirilmiştir. 34. maddeki "*Türk Ceza Kanunu hükümleri haricinde olarak matbuatta bilerek yanlış metinler veya bir kimseye atfedilmiş vesikalar yahut haddi zatinde doğru, fakat mündericatı tahrife uğratılmış metinler neşredenler bir haftadan bir aya kadar hapis ve 10 liradan 50 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm olurlar*" ibaresi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Böylece hangi suçun ne kadar ceza alacağı ortaya konulmuştur. Bu durum suçların nedenlerini ortaya koyması bakımından bir kolaylık sağlamasının yanında basının özgürce yayın yapmasının önüne engel oluşturmaya devam etmektedir. Söz konusu 34. madde şu şekilde değiştirilmiştir:

A*) Bu fiil ve hareketler halkın huzurunu bozarak heyecana düşürecek mahiyette olursa üç aydan bir seneye kadar hapis ve 500 liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası;*

B) Bu fiili ve hareketler, devlete veya devlet kuvvetlerinden herhangi birine veya bir kaçma veya hepsine karşı halkın güvenini bozacak mahiyette olursa altı aydan İki seneye kadar hapis ve 1.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası;

C) Resmî sıfatı haiz olan kimselere alt belgeleri tahrif ederek veya mahiyetini esaslı surette değiştirerek veya başka birine isnat ederek neşredenlerle uydurulmuş belgeleri bir kimseye isnat ederek, neşredenlere üç aydan bir seneye kadar hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur.

II - Resmî meclislerin, neşri caiz olan müzakerelerini tahrif veya mahiyetini esaslı surette değiştirerek veya uydurma kısımlar ilâve ederek neşredenler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasiyle cezalandırılırlar.

III- Gazete veya mecmualardaki haber, yazı ve havadislerin başlıkları, bu haber, yazı ve havadislerin metinlerine uymadığı ve bu hal halkın huzurunu bozarak heyecana düşürecek mahiyette bulunduğu takdirde 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.

35. maddenin E fıkrasında yer alan "*Ceza tahkikatı başladıktan sonra ilk tahkikat esnasında tahkikat hâkiminin muvafakatinin inzimamile ve hazırlık tahkikatı esnasında yalnız cumhuriyet müddeiumumisinin emrile yapılmakta olan tahkikata ve adlî muamelelere müteallik havadislerin ve cürmü yapanlarla cürme kurban olanların fotoğraflarının neşri menedilebilir. Buna muhalefet ancak müddeiumumînin bu baptaki yazılı emrinin gazete veya mecmua idarehanesine tebliğinden itibaren bir suç olur ve yazan 10 liradan 100 liraya kadar hafif para cezasile cezalandırılır*" hükmündeki para cezası kaldırılmış ve sadece suç unsuru sayılmıştır. Aynı maddeye ise bir de "*Devlet emniyetiyle alâkadar meseleler hakkında yapılmakta olan tahkikattan ve yine Devlet emniyeti bakımından alınan tedbirlerden bahseden yazılar memnudur*" maddesi eklenerek yargılamaların başında yer almasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Gizli bakılmayan boşanma davaların da aynen veren yayın kuruluşlarına karşı uygulanan 200 liradan 300 liraya kadar olan idari para cezası ise 200 liradan 500 liraya çıkarılmıştır. H fıkrasındaki "*Yargılama müzakerelerinin neşri yasaktır" ibaresinin 2. fıkrasına "Bir ceza davasının başlamasıyla hüküm kesinleşinceye kadar yargıç ve mahkemenin kararları ve muameleleri hakkında mütalâa serdedilemeyeceği gibi böyle bir davanın görülmesi sırasında adli işlemleri karıştırabilecek veya tahkikatın gidişi üzerinde tesir yapabilecek neşriyatta bulunulamaz. Bu fikra hükmüne muhalefet edenler bir aydan üç aya, kadar hapis veya 200 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar"* hükmü getirilerek hükümet tarafından gerçekleştirilen ceza davalarının ve hükümetin antidemokratik uygulamalarının kamuoyu tarafından bilinmesinin önüne geçilmektedir. 48. maddede cevap ve düzeltmeye dikkat çekilmiştir. Meclis görüşmeleri sırasında bir vekilen vuku bulan sözlerinin neşri halinde vekilin konuşmalarıyla ilgili düzeltme cevabı aynı sayfada, aynı sütunda va aynı puntolarla girilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı maddenin 1. fıkrasında yer alan devlet memuru veya salahiyetli makam tarafından gönderilen cevapların yayınlanmaması halinde 500 liradan 1000 liraya kadar ve diğer fıkralardaki mecburiyetlerden imtina halinde 200 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası hükmü getirilmiştir. Mahkemelerin bu suçlardan dolayı açılacak davaları, 10 gün içinde karara bağlaması yükümlülüğü de getirilmiştir. Eklenen bu hükümle birlikte

gazetelerin Meclis görüşmelerini rahatça neşretmesinin önüne geçilmiştir (*R*G, 20 Eylül 1946).

Bu nedenle Matbuat Kanunu'ndaki bu düzenlemeler, basın tarafından olumlu bulunmamış hatta eleştirilmiştir. Eleştirilerin ortak noktasını, suç unsurlarının tam olarak netlik kazanmaması ve işlenen suçla ceza arasında adil bir oranın bulunmaması oluşturmuştur. Bu hususta en sert tepkiyi *Yeni Türkiye* gazetesi ortaya koymuştur. Gazete yeni değişikliklerin eskisini aratacağını şu şekilde yazmıştır:

> "*Dünden beri yeni basın rejiminin hükmü altındayız. Kanun çıkmadan tasarı halindeyken çok yazdık… Büyük Millet Meclisi'nin kabulünden geçerek kanun haline geldikten sonra bize düşen vazife artık ona tabi olmak ve saygı göstermektir… Şimdi basın hayatımızda yeni bir devre başlıyor. Dikkat, teyakkuz ve basiret devresi. Yazılarımızda her zamankinden daha uyanık ve daha hassas olacağız. Herhangi bir gaflet bizi çok mühim tehlikelerle karşılaştırabilir… Yazmadan evvel çok düşünmeli ondan sonra kalem yürütmeliyiz. Yeni Matbuat Kanunu'na selam çakarken, eskisini rahmetle yâd etmeyi unutmayalım*" (Yeni Türkiye, 25 Eylül 1946; Aktaran: Tınal ve Ocak, 2011: 393).

4.3.2. 50. Maddenin Kaldırılması

Matbuat Kanunu'nda değişen 12 maddenin yanında en önemlisini 50. maddenin kaldırılması oluşturmaktadır. Savaşın ardından kaldırılması gerektiği sık sık vurgulanan 50. madde, muhalefetin de en önemli gündem konularından birini oluşturmuştur. Hükümete gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. madde, basının sık sık kolay yoldan susturulmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı içinde birçok gazete Bakanlar Kurulu tarafından sorgusuz sualsiz bu madde kapsamında kapatılmıştır. Alınan karara mahkeme yolu da kapalı olduğu için gazete sahiplerine gazetelerini kapatmaktan başka yol kalmamaktadır. Bu bakımdan 50. maddenin kaldırılması basın açısından büyük sevinçle karşılanmıştır.

50. maddenin kaldırılması, İnönü'nün 1 Kasım 1945'teki Meclis açılışında yaptığı konuşma ile başlamıştır. Konuşmasında, "*Nazarı olarak düşünülürse, Hükümeti serbestçe tenkit etmek hakkı gibi yazı hürriyetinin ilk şartı olan bir hak, Hükümetçe kapanma cezasına uğratılmak yüzünden, hakikatte mevcut değil*

demektir" diyen İnönü, "*Bu maddenin bu mânasıyla kalması savunulamaz Onun kaldırılması ve gerekiyorsa, diğer tedbirler düşünülmesi zaruridir… Ben zannederim ki, bu maddenin konulması devrim günlerinde Hükümeti tenkitten kurtarmaktan ziyade, dış ve iç büyük meseleler karşısında bir savunma vasıtası olarak düşünülmüştür. Zamanında düşünülen ihtiyaçların bu gün aynı ehemmiyette keskin olduklarım sanmıyorum. Her halde, Büyük Meclis'in esas prensibi kurtaracak ve bu gün mevcut olduğu nispette savunma ihtiyacını koruyacak bir incelemeye girmesinde zaruret ve fayda görürüm. Bu maddenin konduğundan beri, hangi hallerde ve nasıl uygulandığını araştırmak, aydınlatıcı bir yoldur*" sözleriyle maddenin kaldırılması gerektiğine işaret etmiştir (*RG,* 1 Kasım 1945). İnönü'nün bu sözlerinin ardından DP Genel Başkanı Celal Bayar da dörtlü takririr ardından 50. maddenin kaldırılması için kanun teklifi vermiştir. Fakat Meclis'in tatile girdiği gerekçesiyle öneri kabul görmemiştir. Bunun üzerine Bayar sık sık halk ve gazeteciler ile biraraya geldiğinde "*Bugünkü Basın Kanunu hür basını sağlamaktan uzaktır. Hür basın kanununu biz demokratlar yapacağız*" sözleriyle CHP'nin otoriter yapıyı korumakta kararlı olduğu mesajını vermiştir. Aynı şekilde Adnan Menderes de "*Dergilerin ve gazetelerin kapatılabilmesi basın hürriyeti için gayet ağır bir baskıdır. Çünkü bir gazetenin kısa bir zaman için dahi kapatılması mahvına kadar gidebilir*" sözleriyle bu uygulamaya artık son verilmesinin zamanının geldiğini aktarmıştır (Topuz, 1996:100-101).

Muhalefetin artan baskıları karşısında CHP, 50. maddenin kaldırılması istemiyle 13 Haziran 1945 tarihinde kanun teklifi vermiştir. Kanunun görüşmeleri, Meclis'te tartışmaları da beraberinde getirmiştir. CHP kanun teklifinde 50. maddenin olğanüstü durumlarda getirilmiş bir zorunluluk olduğunu belirtmekte, muhalefet ise sadece 50. maddenin kaldırılmasıyla basın hürriyetinin sağlanamayacağını Matbuat Kanunu'ndaki 60 küsür maddenin de değişmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Diğer yandan bazı milletvekilleri, 50. maddenin kaldırılmasının yanında basında devletin güvenliğini ve siyasetini tehdit edecek unsurlara karşı hukuksal rejimin yerine getirilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. CHP Konya Milletvekili Ali Rıza Türel, "*Bu hürriyetin kötü kullanılmasına karşı, tam bir hukuk rejimi içerisinde inzibat altına alınması da hem hukuki ve mantıkî bir icap, hem de memleket ve yurttaş menfaati bakımından kesin bir zarurettir*", CHP Konya Milletvekili Dr. Osman

Şevki Uludağ da "*Matbuat denilen, basın denilen şey öyle bir kılıçtır ki sağı da keser solu da. Binaenaleyh onların hareketlerini, onların yazılarını daima kontrol altında bulundurmak, memlekete muzır olmayacak bir şekilde bulundurmak çok doğru ve yerinde bir şey olur*" sözleriyle basının tam anlamıyla özgür bırakılmasına karşı çıkmışlardır. Görüşmelerde Türkiye'deki basın hürriyetinin birçok memleketten daha ileri olduğuna da dikkat çekilmektedir. Bu görüşler genellikle iktidar partisi milletvekilleri tarafından öne sürülürken, matbuat hürriyetinin ölçüsünün olunamayacağı vurgulanmıştır. Seyhan Milletvekili ve aynı zamanda gazeteci olan Cavit Oral, "*Matbuat serbestisi ile demokrasi birbirinden ayrılamaz, bir bütün teşkil eder. Matbuat Kanunundaki 50. maddenin mevcudiyetine rağmen, Türkiye'de bugün fiilî bir matbuat hürriyetinin var olduğu kabili inkâr değildir ve bunu inkâr etmek hem nankörlük ve hem de insafsızlık olur. Hattâ Türkiye'de matbuat hürriyeti o derece mevcuttur ki birçok memleketlerden çok daha serbesttir… Matbuat hürriyeti de ölçüsüz ve insafsız olmayı, herşeyi kara ve karanlık göstermeği icabettirmez. Her demokraside matbuat hürriyeti vardır. Fakat bu hürriyetin de bir takdiri bir ölçüsü olmak lâzımgelir… İster muhalif, ister muvafık olsun bu muazzam memleket dâvasında hepimize düşen vazife, hakikatleri ciddiyetle, samimiyetle, şantaja sapmadan, demagojik bir hava yaratmadan millet ve memleket sevgisi, zihniyeti ve karakteri ile neşriyat yapmaktır*" açıklamasıyla basının belli ölçüler içinde hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır. DP grubu, CHP'nin 50. maddeyi kaldırmakla hürriyet alanında göz boyadığını öne sürmektedir. DP'ye göre 50. maddeyi kaldırmakla basın hürriyetinin sağlanamayacağını 60 küsür maddenin hürriyeti kısmaya devam etmektedir. DP adına söz alan Aydın Milletvekili Adnan Menderes, "*Anayasa hükümlerinin gerçekleşmesi yolunda esaslı adımların atılması beklenirken, Matbuat Kanununda yapılacak değişiklik yalnız 50'nci maddeye inhisar ettirilmesi, Türk umumi efkârının, haklı olarak, hayal sükutuna uğratmış olsa gerektir. Çünkü yalnız bir maddesinin değiştirilmesine mukabil altmış küsur maddelik Matbuat Kanunu bütün ağır hükümleriyle olduğu gibi duracak ve söz ve fikir hürriyetini baskısı altında bulunduracaktır. Hâlbuki bu mahdut değişiklikler susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermek kabilindendir. Gönül isterdi ki, Türk demokrasisinin gelişmesinde tereddüt ve endişe yerine inkılâpçı bir ruh hâkim olsun ve gerek Matbuat Kanununun, gerekse diğer bazı kanunların artık cemiyetimizi tazyik eden ve*

milletimizin olgunluğuna nazaran geri bir zihniyetin mahsulü sayılacak mahiyet taşıyan hükümleri bir hamlede ortadan kaldırılsın" ifadesiyle diğer maddelerin de değişmesi gerektiğine işaret etmektedir. Menderes ayrıca yeni düzenlemede mahkemelere iki seneye kadar bir gazete veya mecmuayı kapatma yetkisinin verilmesinin lüzumsuz olduğu kadar çok ağır olduğunu ve bu hükmün kalması halinde matbuat hürriyet için çok zararlı olacağını sözlerine eklemiştir. Menderes'in bu konuşması, CHP'yi kızdırmıştır. Gaziantep Milletvekili Cemil Barlas, CHP'nin hürriyet alanında ne yaparsa yapsın DP'nin beğenmeyeceği görüşünü öne sürmüştür. "*Müstakil ayrı bir program taşımayan Demokrat Parti karşısında Halk Partisi ne yaparsa yapsın o parti beğenmiyecektir*" diyen Barlas, "*Binaenaleyh onun en iyi işlerini kötü görecek, onu idare eden adamları da kötüleyecektir. Bu memlekette demokrasinin tekâmülü yolunda memleket adamlarının sarf ettiği gayret sayesinde demokrasinin gelişmekte olduğunu telâkki ediyoruz. Fakat doğan ikinci parti olarak karşılamıyoruz. Çünkü hakikî ikinci parti muayyen bir zümrenin, muayyen içtimai bir zümrenin muayyen bir nizam etrafında toplanması ve o nizamın fikrini müdafa etmesiyle kurulan parti olacaktır. Binaenaleyh, böyle bir parti yoktur*." Barlas, DP'yi tanımadıklarını dolayısıyla söylemlerinin de CHP içinde geçersiz olduğunu ifade etmektedir. Adalet Komisyonu Sözcüsü Şinasi Devrin de Menderes'in kanun görüşmeleri sırasında komisyona gelmediğini belirterek 50. maddeyle ilgili eleştiri ve açıklamalarını ret ettikleri gibi önemsiz bulduklarını ifade etmektedir. Ali Rıza Türel ise basına geniş özgürlük isteyen DP'ye, *" Bilhassa demokrat arkadaşlar, emin olunuz ki, siz de mevki iktidara gelseniz, millî duygularınız mevcut olduğu için onlar sizin de aleyhinizde yazacaklardır*" uyarısında bulunarak, "*Hasmın hedefi, memleketin duygusu, millî mevcudiyeti, millî esaslarıdır. Ama buna vesile vermemek lâzımdır. Bu memleketin varlığını yıkmak istiyenler her hâdiseyi istismar ediyorlar. Memleket aleyhine, Türkiye aleyhine, Türk mileti ve Devleti aleyhine istismar ediyorlar. Ben buna meydan vermekten endişe ederim. Bütün vatanperver kalbleri bunu daima nazarı itibare almağa davet ederim. Dava ne Cumhuriyet Halk Partisi davasıdır, ne Demokrat Parti davasıdır. Dava, mukades, mübarek Alsancağı üzerinde dolaşan asil Türk milletinin mevcudiyeti, bekası ve daima yaşaması davasıdır… Yakın tarihimizde geçen acı hatıralar ve hâdiselerin hepsini matbuat hürriyetinden doğmuş gibi göstermek, hakikatle tetabuku olmayan bir iddia olur.*

Saltanat, yıkılışını, matbuat hürriyetine mi atfedecekler?" geniş basın hürreyetinin zararları hakkında hatırlatmakta bulunmaktadır (*TBMMTD*, 13 Haziran 1945).

Uzun tartışmaların ardından 50. madde, 13 Haziran 1945 tarihinde kaldırılmıştır. Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:

> *"Madde 1: 25/7/1931 tarihli ve 1881 sayılı Matbuat Kanununun 50'nci maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir.*
> *Madde 50: Türk Ceza Kanununun İkinci kitabının birinci babının birinci ve ikinci bölümlerinde yazılı cürümler yayım yoluyla işlendiği takdirde mahkemece, cürümün gerektirdiği ceza ile birlikte gazete veya mecmuanın bir aydan iki yıla kadar kapattırılmasına karar verilir. Yetkili mahkeme hükümden önce dahi kovuşturmanın her derecesinde gazete veya mecmuanın kapatılmasına karar verebilir. Şu kadar ki kapatma suresi birinci fıkrada yazılı sürenin yukarı haddim geçemez. Bu suretle kapatılsın gazete veya mecmuanın yayımına devam edenler hakkında 18'inci madde hükmü uygulanır. Böylece kapatılan gazete veya mecmuanın sorumluları kapatma süresi içinde başka bir adla gazete veya mecmua çıkaramazlar.*
> *Madde 2– Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer*
> *Madde 3– Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür"* (*TBMM Kanunlar Dergisi*, 1 Kasım 1946).

4.3.3. Sayfa Kısıtlamasının Kaldırılması

İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan kâğıt sıkıntısı nedeniyle gazete sayfalarının belirlenmesi savaşın ardından gazetelerin de en önemli sorunlarından birini oluşturmuştur. Savaşın ardından sayfa serbestliği, 1948 yılına kadar tam olarak sağlanamamıştır. Fakat bu süreç içinde 4 ile 8 sayfa arasında yayınlanan gazetelerin 58 sayfaya kadar çıkmasına da izin verilmiştir.

Savaşın ardan ilk kâğıt tedbiri, 6 Nisan 1945 tarihinde gelmiştir. Basın Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin, Başbakanlığa yazdığı yazıda kâğıt ithal edilen ülkelerin tasarrufa gitmeleri ve Sümer Bank Kâğıt Fabrikamızın sellüloz tedarikinde zorluk yaşanması dolayısıyla memleketin muhtelif şehirlerinde intişar etmekte olan gazete, mecmua ve kitaplar için kâğıt tedarikinde çekilen sıkıntıyı önlemek gerektiğini belirtmektedir. Umum Müdüre göre tedbir için öncelikle Koordinasyon Heyeti Kararının yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Yeni düzenlemeye göre gerek

ithâl ve gerekse memlekette imal suretiyle elde edilen kâğıtların, ithâli, mubayaası, depo edilmesi Maliye Bakanlığı Kırtasiye Müdürlüğü tarafından yapılması ve temin edilen kâğıtların gümrük ve nakliye ve depo masrafları dahil maliyet fiyatlarını Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü ile Başbakanlık Kâğıt Düzenleme Bürosuna bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca gazete ve mecmuaların tirajlarının, mevcut kâğıt stoklarının, aylık kâğıt ihtiyaçlarının da bildirilmesi istenmektedir. Millî Korunma Kanununun 21. maddesine dayanılarak günlük gazetelerin ebadları da belirlenmiştir. Buna göre ebadı 0, 42X0,58 metre yani sathı 0,2436 metrekare ve daha büyük olan günde dört sahifeden fazla çıkaramayacakları belirlenmiştir. Bir sahifesinin ebadı A fıkrasındaki miktarlardan az olanların haftada üç gün dört sahife ve dört günde altışar sayfa çıkmasına müsaade edildiği gibi tabı makineleri altı sahife basmağa müsait olmayan gazetelerin haftada beş gün dört, iki gün de sekiz sahife çıkarılabileceği belirtilmiştir[102] 1946 yılı Bütçe Kanununun 16. maddesi gereğince tenzilatlı resitale

---

[102] Söz konusu düzenleme şu şekildedir (BCA, 030.10.0.0/85.562.11):
1- Gerek ithâl ve gerekse memlekette imal suretiyle elde edilen kâğıtların, ithâli, mubayaası, depo edilmesi Maliye Bakanlığı Kırtasiye Müdürlüğü tarafından yapılacaktır.
2.- Maliye Bakanlığı Kırtasiye Müdürlüğü idhâl veya fabrikadan mubayaa suretiyle temin edeceği kâğıtların mikdarını ve nevilerini, bunların gümrük ve nakliye ve depo masrafları dahil maliyet fiyatlarını Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü ile Başbakanlık Kâğıt Düzenleme Bürosuna bildirecektir.
3- Böylece memlekette imal ve hariçten idhal suretiyle temin edilmiş olan kâğıtların gazete, mecmua ve tâbilere tevzii Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından, tanzim edilecek olan barem listesine göre yapılacaktır.
Bu maksatla: Gazete ve mecmualar.
a) Tiraj ve (tab adedi) '
b) Mevcut kâğıt stokları
c) Aylık hesabiyle kâğıt ihtiyaçları
d) Gerek stok, gerekse ihtiyacın cinsi, nevi ve ebadı bir beyanname ile Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne bildirilecektir.
4- Maliye Kırtasiye Müdürlüğü yoliyle mübayaa ve idhâl edilecek olan kâğıtlardan faydalanarak, kitap basmak isteyenler, tabiler, ihtiyaçlarının tespiti zımnında, neşredecekleri kitap veya broşür adediyle, bunun tafsilâtlı mevzuunu Maarif Bakanlığına bildirecektir. Bu makamlarca müsaade edildiği takdirde Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünce icabeden kâğıtların verilmesi kâğıt düzenleme bürosuna bildirilecektir.
5- Gazete, dergi, kitap ve benzeri yayınlar için kâğıt ihtiyacının tespiti ve istihlâkin tanzimi işi de Kâğıt ve Matbuayı Düzenleme Bürosuna tevdi olunmuştur. Büro, vukubulacak istekler üzerine icabına göre Maarif Bakanlığının tasvibini veya Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün mütalâasını alarak lüzumu tahakkuk ettirir ve kâğıt temini hususunda ihtiyaçları, kontenjana bağlar.
6.- Millî Korunma Kanununun 21. maddesine dayanılarak günlük, gazetelerin sahife adetleri aşağıdaki şekilde tahdit olunmuştur.
a) Bir sahifesinin ebadı 0, 42X0,58 metre yâni sathı 0,2436 metrekare ve daha büyük olan gazeteler günde dört sahifeden fazla çıkarılamazlar.
b) Bir sahifesinin eb'adı a fıkrasındaki miktarlardan az olanlar haftada, üç gün dört sahife ve dört günde altışar sahifeden fazla çıkarılamazlar. Şu kadar ki, tabı makineleri altı sahife basmağa müsait olmayan gazeteler haftada beş gün dört, iki gün de sekiz sahife çıkarılabilirler.

ithal edilecek olup gümrük tarifesinin 328/A pozisyonuna giren 2465 ton basım kağıdının gazete ve dergi basımında kullanılmak üzere dağıtımının, 21 Kasım 1946 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Basın ve Yayın Genel Müdürlüğünce yapılması kararlaştırılmıştır. (BCA, 030.08.01.02/112.73.14). Başbakanlık Kâğıt Düzenleme Bürosunun yetkileri Basın Yayın Genel Müdürlüğüne verilmektedir. Böylece basından sorumlu tek kurumun Basın Yayın Genel Müdürlüğü olduğu ortaya konmuştur.

Kâğıt sıkıntısıyla birlikte baş gösteren fiyat artışı ve yurt içinde kaliteli kâğıdın bulunanaması da gazeteleri ithal kâğıt almaya yönlendirmiştir. Başbakanlığa telgraf çeken *Akşam, Yeni Sabah, Vatan, Tasvir, Cumhuriyet, Tanin, Hürses, Vakit, Haber, Son Dakika, Son Telgraf, Gecepostası, Ekonomi, Sonpost*a gazete sahipleri İzmit kâğıdının gerek kalite ve gerek fiyat bakımından elverişsizliği dolayısiyle olağanüstü kâğıt sıkıntısıyla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca İstanbul Gazetelerinin sıkıntıları ortadayken Maliye Kırtasiye Müdürlüğü tarafından Amerika'dan temin edilen bin tonluk kâğıt siparişinin ve krom takası ile İsveç'ten getirtilen 500 ton kâğıdın da *Ulus* gazetesi ile *Ülkü* dergisine verilmesini de teessürle karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Gazete sahipleri Amerika'dan getirilmesi muhtemele olan ikinci bin tonluk kâğıt bedeli olan 108 bin doların 28 Şubat 1946 tarahine kadar yatırılmasını talep etmişlerdir. Başbakan tarafından verilen cevapta ise Ekonomi Bakanlığından alınan bilgiye göre yurtta yeterince kâğıt imalatı yapıldığı ve imalatın kalite bakımından ıslahına çalışıldığı belirtilmiştir. Ayrıca dışarıdan gazete kağıdı getirilmek istenmesinin temel nedeninin yurtiçindeki imalatın satış fiyatlarının yüksekliği olduğu da belirtilen açıklamada, kâğıt sanayinin korunması için ithal gazete kağıdı getirilmesinin uygun görülmediği vurgulanmıştır. Başbakanlık Müsteşarlığı tarafından Amerika'ya sipariş edilen bin ton kâğıt ile krom

c) Çıkarılmakta olan gazetelerin bu kararın yayımı tarihindeki ebadı biç bir suretle değiştirilemez. Ancak, zaruret dolayısiyle, gazetenin basıldığı makinenin değiştirilmesi lâzım geldiği takdirde Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün inziyle bu kararın yayımı tarihindeki eb'at değiştirilebilir.
d) *Resmi Gazete, Ulus* ve *Kızılay* gazetesiyle *Cumhuriyet* bayramının ilk gününde ve Atatürk'ün ölümünün yıl dönümünde çıkacak gazeteler hiç bir suretle sahife tahdidine tabi değildirler.
e) Mecmualar bu kararın yayımı tarihindeki sahife adedini geçemezler ve adını değiştiremezler ve özel sayı çıkaramazlar.
6.- Bu karar yayımından beş gün sonra yürürlüğe girer.

takası ile İsveç'ten getirilmesi düşünülen 500 ton kağıdın *Ulus*'ta tahsis edilmesinin gerekçesi ise bu gazetenin satış fiyatını arttırmaması gösterilmiştir. Kırtasiye Umum Müdürlüğü'nün bilgisine göre, İsveç'ten alınacak 500 ton kağıdın dağıtım işinin Basın Kooperatifi'ne verilmesi istenmiş ancak kooperatifin bu işi üzerine almaması nedeniyle kâğıtların *Ulus*'a tahsis edildiği açıklanmıştır. Diğer yandan İsveç'in ekonomik sıkıntı içinde olması dolayısıyla gelecek kağıdın 500 ton değil 200 ton olduğuna da dikkat çekilmiştir (BCA, 030.10.0.0/85.563.9).

İlerleyen yıllarda kâğıt sıkıntısının azalmasıyla, gazete sayfalarının sayısı arttırılmıştır. 9 Mart 1948'de K/730 sayılı kararın 9. maddesinin değişitirilmesiyle ebadı 0,42 X 0,58 metre yani 0.24,36 metrekare ve daha büyük olan gazetelerin haftada 44 ve bu ebattan küçük olan gazetelerin de haftada 58 sahifeden fazla yayın yapması yasaklanmıştır (BCA, 030.18.01.02/118.84.12). Bir ay sonra alınan bir başka kararda ise sayfanın ebadı 0,42 X 0,58 metre yani 0.24, 36 metrekare ve daha büyük olan gazetelerin haftada 42 ve bu ebadtan küçük olan gazeteler, haftada 56 sahifeden fazla yayın yapamayacakları belirtilmiştir. Ayrıca 1947 yılının ikinci altı ayından evvel yayına başlamış olup, ihtiyaçlarını kısmen veya tamamen, hariçten temin etmiş bulunan gayri siyasi gazetelere tenzilatlı fiatla verilecek kâğıt miktarı benzerlerinin ihtiyaçları gözönünde bulundurulması görevinin Ekonomi Bakanlığınca tesbit olunması kararlaştırılmıştır[103]

[103] Alınan kararlar ise şu şekildedir: 3/ 7153 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe giren K/730 sayılı kararın gazete sahifelerinin ebad ve miktarına dair dokuzuncu maddesinin değiştirilmesi ve mezkûr karara bir madde eklenmesi hakkındaki ilişik K/733 sayılı kararın yürürlüğe konulması Bakanlar Kurulunca 14/4/1948 tarihinde kararlaştırılmıştır.
Madde 1- 3/7153 sayılı ve 9/3/1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararile yürürlüğe konulmuş olan K/730 sayılı kararın dokuzuncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. Bir sahifesinin ebadı 0,42 X 0,58 metre yani 0.24,36 metrekare ve daha büyük olan gazeteler haftada 42 ve bu ebadtan küçük olan gazeteler haftada 56 sahifeden fazla intişar edemezler.
Madde 2- K/730 sayılı karara aşağıdaki madde eklenmiştir: 1947 yılının ikinci altı ayından evvel intişara başlamış olup ihtiyaçlarını kısmen veya tamamen, hariçten temin etmiş bulunan gayri siyası gazetelere tenzilatlı fiatla verilecek kâğıt miktarı benzerlerinin ihtiyaçları gözönünde bulundurularak Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü delaletile Ekonomi Bakanlığınca tesbit olunur.
Madde 3- Bu karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.
3/7153 sayılı Bakanlar Kurulu kararile yürürlüğe konuları K/730 sayılı kararın gazete sahifelerinin ebad ve miktarına dair olan 9.maddesinin değiştirilmesi ve K/733 sayılı kararın 1 inci maddesinin kaldırılması hakkındaki ilişik K/771 sayılı kararın yürürlüğe konulması Bakanlar Kurulunca 25/12/1948 tarihinde kararlaştırılmıştır.
Madde 1- 3/753 sayılı ve 9/3/1948 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulmuş olan K/730 sayılı kararın, 9. maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir.

Gazete sayfalarınının hakkında verilen tüm kararlar, 22 Aralık 1949 tarihinde kaldırılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 3/7153, 3/7321 ve 3/8481 sayılı kararlarıyla yürürlüğe konulmuş bulunan ve gazetelerin kaç sayfa çıkacağını belirleyen K/730, K/733 ve K/771 sayılı kararlar kaldırılmıştır. Ayrıca gazete ve mecmualarla faydalı ve öğretici kitaplara düşük fiyatla kâğıt verilmesi de sağlanmıştır.[104]

4.3.4. Türk Basın Birliğinin Kapatılması

1935 yılında I. Türk Basın Kurultay'da 4 ana konu içinde yeralan tüm gazeteleri tek bir çatı altında toplalayacak "Basın Birliği kurmak" düşüncesiyle birlikte 1939 yılında faaliyete geçen TBB hükümetin kontrolünde olması sebebiyle İkinci Dünya Savaşı içinde özgürlükleri kısıtlayan bir konum içinde yer almıştır. Bir yandan savaş dışında kalmaya bir yandan da çıkarlarını korumaya çalışırken basının denetimi de büyük ölçüde TBB tarafından sağlanmıştır. Savaş sonrasında ise gerek dünyada gerekse Türkiye'de daha demokratik değerlerin belirlenmeye başlamasıyla birlikte bu birliğin kaldırılması gündeme gelmiştir (Altun, 1995: 72-76). Gazeteciler arasında da Türk Basın Birliği'nin kaldırılması düşüncesi 4 Aralık 1945'te yaşanan *Tan* gazetesi ve matbaası'nın üniversiteli gençler tarafından tahrip edilmesi sonrasında yaşanmıştır. Hükümetin, İstanbul Valiliği'nin ve Emniyet Müdürlüğünün bu olaya kayıtsız kalması yıllardır düşünce ve ifade hürriyetleri peşinde koşan basın adamlarının yeni bir arayışa yöneltmiştir. Gazeteciler o günlerde TBB'yi, gerçekten gazetecilik mesleği için çalışan bir kuruluş, Basın Genel Müdürlüğü de tek parti

---

Bir sahifesinin eb'adı 0,42 X 0,58 metre yani 0,24, 36 metrekare ve daha büyük olan gazeteler haftada 44 ve bu ebaddan küçük olan gazeteler haftada 58 sahifeden fazla intişar edemezler.
Madde 2- 3/7321 sayılı ve14/4/1948 tarihli kararla yürürlüğe konulmuş olan K/733 sayılı kararın 1. maddesi kaldırılmıştır.
Madde 3- Bu karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer (BCA, 030.18.01.02/118.84.12); (BCA, 030.18.01.02/116.26.14).

[104] Sayfa yasaklarını kaldıran, gazete ve mecmualarla faydalı ve öğretici kitaplara düşük fiyatla kâğıt verilmesini sağlayan Bakanlar Kurulu kararı şu şekildedir: "Gazete ve mecmualarla faydalı ve öğretici kitaplara düşük fiyatla kâğıt verilmesi ve gazete sahifelerinin tahdidi hakkında olup 3/7153, 3/7321 ve 3/8481 sayılı Bakanlar Kurulu kararlariyle yürürlüğe konulmuş bulunan K/730, K/733 ve K/771 sayılı kararların kaldırılmasına dair olan ilişik K/799 sayılı kararın yürürlüğe konulması Bakanlar durulunun 22/12/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.
Madde 1- Gazete ve mecmualarla faydalı ve öğretici kitaplara düşük fiyatla kâğıt verilmesi ve gazete sayfalarının tahdidi hakkında olup 8/3/1948, 14/4/1948 ve 25/12/1948 tarihli ve 3/7153, 3/7321 ve 3/8481 sayılı Bakanlar Kurulu kararlariyla yürürlüğe konulmuş olan K/730, K/733 ve K/771 sayılı kararlar kaldırılmıştır" (BCA, 030.18.01.02/118.84.12).

bürokrasinin çıkarlarına alet olmayan ve ancak yasal yükümlülükleri doğrultusunda görev yapan resmi bir kurum haline getirmek için girişm başlatmışlardır. Türkiye'de o yıllarda gazeteci sayısı da birkaç yüz kişidir. Bunların çoğunluğunu genç gazeteciler oluşturmaktadır. Özgürlük taraftarları olarak değerlendirilen bu genç gazetecilere meslekte tecrübeli fakat her zaman genç fikirli gazetecilerin de katılmasıyla hukuksal zeminde etkin bir fikir hareketi başlatılmıştır. Basın Birliği'nin kaldırılmasına taraf olan önemli gazeteciler içinde Hüseyin Cahit Yalçın, Sedat Simavi, Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Necmeddin Sadak, Cemalettin Saraçoğlu, Selim Ragıp Emeç, Halil Lütfi Dördüncü, Nadir Nadi, Ziyad Ebuzziya, Doğan Nadi, Ali Naci Karacan, Hikmet Bil, Cihat Baban, Hayri Alpar, Faruk Fenik, Kemal Onan, Mümtaz Faik Fenik, Tahsin Öztin, Mustafa Ragıp Esatlı, Mithat Perin, Ahmet İhsan, Mahmut Erhan, Sadun Galip Savcı, Münir Süleyman Çapanoğlu, Şevket Rado, Suat Derviş, Sabiha Sertel, Bedii Faik, Nusret Sefa Coşkun, Ömer Sami Coşar, Orhan Seyfi Çağdaş, Kemalettin Tuğcu, Altemur Kılıç, Kadri Kayabal, Ercüment Ekrem Talu, Hüsnü Söylemezoğlu, Rifat Ekinci, Necdet Baytok, Vahit Kanmaz, Atıf Sakar, Sinan Korle, Rakım Ziyaoğlu, Kemal Deniz, Suat Derviş gibi isimler yer almaktadır. Babıali artık kendi sorunları üzerine hareket geçmektedir. Gazeteciler sık sık bir araya gelerek atılması gereken adımları değerlendirmektedir. Hareketin merkezini, Babıalinin ünlü Meserret Kahvesi oluşturmaktadır. Ogünlerde genç gazeteciler bu kahvenede toplanarak fikir alışverişinde bulunmaktadır. Basında özgürlük harekâtının lideri olarak ise Babıali'de çok sevilen Sedat Simavi seçilmiştir. Özellikle basında çalışanların sosyal güvencesine kavuşturulması için yapmış olduğu girişimler basın camiasında takdir toplaması Sedat Simavi'yi özgürlük hareketinin lideri yapmıştır. Birliğin 6 Ocak 1945'te yapılan İstanbul Bölge Kongeresinde 7 yıla yakın İstanbul Bölge başkanlığı yapan ve tek parti bürokrasisi tarafından desteklenen Hakkı Tarık Us seçimleri kaybetmiş ve başkanlığa Sedat Simavi getirilmiştir. Kongrenin ardından Simavi başkanlığında gazeteciler Ankara'ya giderek Basın Kanunundaki antidemokratik hükümlerin değiştirilmesi, gazetecilerin sosyal haklarının temin edilmesi, resmi ilanlardan TBB'ye pay verilmesi için Başbakanlık nezdinde girişim başlatmışlardır (Evsal, 1987: 74-78). Gazetecilerin demokrasi yolunda en önemli girişimi ise TBB'nin Ankara'daki olağan genel kurulunda vermiştir. 4 Haziran 1946 yılında gerçekleşen genel kurulda şiddetli tartışmaların

yaşanmasının yanında birliğin Merkez İdare Heyeti de ağır tenkitlere uğramıştır. Tenkitlerin hedefi ise TBB'nin 7 yıldır değişmez genel başkanlığını yapan ve aynı zamanda tek parti yayın organı *Ulus*'un başyazarı olan Falih Rıfkı Atay üzerinde odaklanmaktadır. Çünkü dönemin iktidarı, ülke basının meselelerine onun gözlüklerinden bakmakta ve onun görüşlerini dikkate almaktadır. Bu nedenle demokrat gazeteciler ilk etapta divan başkanlığını almak için mücadele etmiştir. Sert geçen tartışmaların sonunda divan başkanlığına basın özgürlüğü savunucularından *Yedigün Dergisi* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın seçilmiştir. *Türk Sözü* gazetesi başyazarı Ferit Celal Güven (milletvekili), CHP Basın İlişkilerini Yöneten ve Yürüten Kemal Turan yardımcı başkanlıklara, Münir Berik, Rakım Çalapala, Aydın Yüregir sekreterliklere seçilmiştir (*Cumhuriyet*, 6 Ocak 1946, Evsal, 1986: 79). Böylece divan seçimlerinde alınan sonuç kongrenin havasını belli etmektedir. Muhalif gazeteciler, hazırladıkları raporda TBB'yi ağır şekilde eleştirmekte ve Merkez İdare Heyeti'nin hiçbir başarı göstermediğini kaydetmektedir (*Cumhuriyet*, 6 Ocak 1946). Uzun, tartışmaların ardından 7 Ocak günü seçime giden TBB genel kurulunun en önemli yanını her iki tarafın da, Merkez İdare Heyeti Başkanlığı için aday göstermemesi oluşturmuştur. Böylece gazeteciler özgür iradeleri ile diledikleri kişiye oy vermişlerdir. Bu bakımdan oylar da gizli kullanılmıştır. Seçimin sonunda kazanan taraf demokratik cephe oldu. Hüseyin Cahit Yalçın 74 oy ile TBB'nin genel başkanı olurken, Falih Rıfkı Atay 59 oy ve Hakkı Tarık Us 1 oy aldı. Balıkesir'de *Türk Sözü* gazetesi sahibi Hayreddin Karan 98, Ethem İzzet Benice 78, Aka Gündüz 78, Mecdi Sayman 75, Naşid Uludağ 74 ve Nusret Safa Coşkun 68 oyl ile idare heyeti üyeliklerine seçildi (*Cumhuriyet*, 7 Ocak 1946). Seçimin sonucu gazeteciler arasında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Kongreye katılan gazetecilerden Mahmut Erhan bu sevinci şu şekilde aktarmaktadır:

> *"Başlangıçta oldukça tedirgin görünen Hüseyin Cahit Yalçın üstadımız elde edilen neticeyi ülkenin demokratikleşme sürecinde basının yeni bir adımı olarak yorumladı. Sonucu öğrendiğinde çok sevindi. Duygularını, öldüğüm zaman mezar taşıma 'Türk Basın Birliği Genel Başkanı yazdıracağım' sözleri ile ifad etti*."

Fakat gazetecilerin bu sevinci TBB'yi 7 yıldır yöneten Falih Rıfkı Atay'ı memnun etmemiştir. Atay, kendisini birliğin başında, düşüren harekette komünist parmağı olduğunu ileri sürerek tüm gazetecileri komünistlikle itham etti. *Ulus*'taki köşesinden gazetecilere ağır ithamlarda bulunan Atay, o günlerde içine casusluk ithamlarının karıştığı Ankara cinayetine basının geniş ve araştırmacı tutum içinde yer almasını eleştirerek, "*Gazeteler yalan yazıyorlar, demekki basın hakları arasına bir de yalan yazma hakkı katmak gerekiyor*" şeklinde yazması Babıâli içinde büyük tepkilere yol açtı. Atay'ın TBB'den atılması için hazırlanan önerge kısa süre içinde yüzden fazla gazeteci tarafından imzalandı. Birlik Haysiyet Divanı'na gönderilen önergenin özü şu şekildedir:

> *"TBB mensubu gazeteciler bu ülkenin feragat içinde çalışan şerefli evlatlarıdır. Falih Rıfkı Atay, yazısında meslektaşlarını yalancılık ve yalan haber yazmak ile suçlamıştır. Kendisinin, birliğimizin temiz camiasından uzaklaştırılarak mahkemeye verilmesini talep ediyoruz."*

Atay'ın meslektaşlarını karalama gayretlerinden dolayı birlikten atılmasını kesin gözüyle bakılmıştır. Böyle bir durumda ise Sarı Basın Kartını da kaybedeceği için gazetecilik mesleğini icra edemez hale gelme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Atay'ın gazeteciliğinin tehlikede olması CHP içinde de endişe yaratmıştır. Tek Parti bürokrasinde uygulanan kontrol ve baskı silahı şimdi tersine dönmüş durumdadır. Bu defa namlunun ucundaki kişiyi parti organının başyazarı oluşturmaktadır. Atay, böyle kritik bir süreçte, Millî Şef'in refakatında Karadeniz Bölgesi'ne gezi yapmaktadır. Millî Şef'in onayıyla birlikte Ankara'ya gönderilen telgraf doğrultusunda tek maddelik bir yasa çıkartılarak 3511 sayılı ve 28 Haziran 1938 tarihli yasa ile kurulmuş olan Türk Basın Birliği kaldırılmıştır.[105] Bu şekilde Atay'ın birlik camiasından uzaklaştırılmasının ve gazetecilik yapamaz duruma düşürülmesinin de önüne geçilmiştir (Evsal, 1986: 80-81). Böylece savaş yıllarında

[105] TBB'nin kaldırıldığına dair kanun şu şekildedir: Madde 1: 28/6/1938 tarihli ve 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu kaldırılmıştır. Türk Basın Birliğinin borç ve alacakları ve mevcutları 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu hükümlerine uygun olarak tasfiye edilir.
Geçici Madde: Bu kanunun yayımı tarihine kadar kendilerine basın kartı verilen birlik mensupları, yeni meslek kurumları içinde teşkilâtlanmalarına kadar 3511 sayılı Kanunun 31'inci maddesiyle tanınan haklardan faydalanır.
Madde 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer
Madde 3: Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür. (TBMM Kanunlar Dergisi, 13 Haziran 1946).

muhalif basını susturmak için TBB'yi kullanan tek parti otoritesi, savaşın ardından demokrasiye giden yenidünyada kendisini savunun gazetecilerin mağdur olmaması için TBB'yi kaldırma yolunu gitmiştir. Ayrıca TBB'nin kaldırılmadan önce basın rejimleri ve basın teşkilatları üzerinde inceleme yapmak için 7 Şubat 1946 tarihinde yurtdışına gönderilen Hüseyin Cahit Yalçın'ın (BCA, 030.18.01.02/110.10.19) incelemeleri neticesinde Avrupa ülkelerinde bize benzer uygulamaların olmadığını belirtmesinin, yasanın kalkmasında etkili olduğunu da söylemek gerekmektedir. CHP, demokrasiye giden dünyada antidemokratik olan birliği kaldırmak için Atay'ın durumunu da göz önünde bulundurarak kaldırmış olması da olasılıklar içindedir.

TBB'nin kapatılmasının ardından eşyaların, paraların ve borçların ne olacağıyla ilgili soruların çözülmesi için de kanun teklifi hazırlanmıştır. 3 maddeden oluşan kanun teklifinde alacakları ve borçların nasıl ödeneceği noktasında görüşler öne sürülmüştür. "İlga Edilen Türk Basın Birliğinin Tasfiyesi Hakkında Kanun Projesi" adı altında yürütülen çalışma ile birliğin sorunlarının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Birliğin tasfiye işinin ise Basın Yayın Umum Müdürlüğü tarafından yapılması istenmiştir. Basın Yayın Umum Müdürlüğünün tasfiye edemediği durumlarda ise devreye İstanbul Basın Kurumu'nun girmesi kararlaştırılmıştır.[106]

---

[106] Söz konusu kanun teklifi projesi ise şu şekildedir:
İlga Edilen Türk Basın Birliğinin Tasfiyesi Hakkında Kanun ProjesiMadde 1: Basın Birliği Kanununu kaldıran 4932 sayılı: kanunun birinci maddesi hükmü icabından olan tasfiye aşağıdaki suretle yapılır:
a) Tasfiye işi Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından görülür.
b) İlga edilen müessesenin merkez veya bölge idare heyetleri kasalarında mevcut olan parası vaelülyed olanlarından alınarak bir millî bankada tafiye adına açılacak carî hesaba yatırılır.
c) Basın Birliğinden alacaklı olanların bir ay içinde vesikalarını göstererek alacaklarını tasfiye masasına kayt ettirmeleri Resmî Gazete ile ilân olunur. Ve kanaat verenleri icabında sulh yoluna gidilerek ödenir, ödenmeyen alacaklı iddialarının mahkemeye başvurma hakları ticaret kanunun Anonim Şirketlere tanıdığı tasfiye müddetince mahfuzdur.
ç) İstanbul Basın Kurumu tesisine ait olup resmî tescil senedinde yazılı menkul ve gayrimenkul mallar ve nakid ve alacaklarından tahsil edilmiş para ile sair haklar mahkemeye tesisi idareye memur edilen ele teslim edilir. Ve teslim edilecek gayrimenkulün de hemen teslime engel olan fuzuli işgal varsa orada yazılı müddete bakılmaksızın 2311 sayılı kanun hükmü uygulanır.
d) Alacak iddialarına karşılık muvakkaten bir miktar ayrıldıktan sonra kalan para için Kanunu Medeniye göre icabeden tahsisi aşağıdaki (E) fıkrası tayin eder.
e) Tasfiye neticeleri ilga tarihinde Sarı Basın Kartı hamili olarak Birlikte aslî üye olanlardan veya o tarihte çalışan Türk Basın Müesseselerinden ilga tarihine kadar her ne adla olursa olsun doğrudan doğruya veya dolayısile Birliğin mevcuduna müessir tediyede bulunmuş olan ilgililere bu tediyeler toplamından alınan nisbet esas tutularak tevzi olunur.
f) Tahakkuk ettirilmiş olan duhuliye ve aidattan tahsil edilmemiş olan alacaların hepsi silinir.
g) Bölgelerde merkez veya belge adına kazanılmış olan kira hakkı veya bir gayrimenkul hibesi vardır. Ve o bölgede ilgadan sonra vucud bulmuş Basın Meslekî Derneği tek ise bu hak o derneğe devir ve

4.3.5. Gazeteciler Cemiyeti'nin Kurulması

TBB'nin lağvedilmesinden sonra Türkiye'de basın alanında gazetecilerin kendi girişimleriyle kurdukları meslek örgütleri dönemi başlamıştır. Bu örgütlerden en önemlisini, günümüze kadar varlığını devam ettiren Gazeteciler Cemiyeti oluşturmaktadır (Altun, 1995:76). TBB'nin kapatılması basın çevrelerinde yeni bir oluşumun başlangıcını oluşturmuştur. Birliğin kapatıldığını Cihat Baban ve Rakım Çalapala ile birlikte radyodan öğrenen Birliğin İstanbul Bölge Sorumlusu Sedat Simavi'nin, mümkün olan en kısa zamanda Gazeteciler Cemiyeti adıyla yeni bir dernek oluşturulacağı, bu yoldan geleneğin devamının sağlanacağını ve gazetecilerin haklarının her çareye başvurularak korunacağı yönündeki açıklamaları, gazetecilerde ferahlık ve sevinç oluşturmuştur (Evsal, 1986: 81).

Zaten o yıllarda da gazetecilerin, örgütsüz kalacağı düşünülemezdi. Savaşın ardından 1946 yılında, Türkiye'de defa bir siyasal parti doğmuştur. DP'nin kurulması ile muhalefet basını da ortaya çıkmıştır. O devreye kadar uzun süren tek parti iktidarı hakimiyetinin baskısı altında kalan bası, bu noktadan itibaren yeni bir yapılanmaya gitmiştir. Basın batıdaki anlamda hürriyeti kullanmaya başlamış, bu hürriyeti suistimal etmek isteyenler, susturulmuş ve muhalefet basını her bakımdan iktidar basının üzerine çıkmasını bilmiştir (Bardakçı, 1977: 114-115). Hürriyet içinde

---

tahsis ve temlik edilir. Dernek birden fazla ise bu hakların herbiri aralarında arttırmaya konulur. Ve ihale bedeli arttırmaya katılan derneklere üyelerinin sayısı nisbeti üzerine tevzi olunur.
h) Merkez veya bölgelerde bulunan mobilya vesair eşya hakkında da (ö) fıkrası hükmü uygulanır.
ı) Birlik zamanında toplanıp İstanbul Basın Kurumu tesisi Kütüphanesinde eşi olmıyan kitap, gazete ve mecmualar bu tesise tahsis ve teslim edilir.
i) Merkez veya bölgelerin alacaklarından muhtaç üyelere yardım maksadıyla yapılmış ikrazların tahsilinden vazgeçilir.
j) Onuncu madde dışında kalan hesaplara ait Birlik alacaklarından yapılabilecek tahsilat (B) fıkrasındaki mevcuda katılır ve (E) fıkrasına göre tevzi olunur.
k) Birlik alacaklarının tahsilinde Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü sulh yetkisini de kullanabilir.
l) Birliğin ilgası tarihinde Birlik'te müstahdem olup vazifeleri mal veya hesaplarını muhafaza, için ilgadan sonra devam etmiş olanlara iş kanunu gerekince tasfiye masasından tazminat verilir.
m) Bu kanunu yürütmek veya Birlik alacaklarını tahsil etnek için lazım gelen para tasfiye masası mevcudundan harcanır.
n) Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü bazı alacakların tahsilinde imkânsızlık görür veya bunların takibi tasfiye masasının kapanmasını geciktirir ve bu alacaklar bu kanunda yazılı hükümlere göre hareket olunmak kaydıyla İstanbul Basın Kurumu tesisine temlik edilerek tasfiye masası kapatılabilir.
o) Bu tasfiye işi kanunun yürürlüğe girişinden nihayet bir yıl içinde bitiririlir.
Madde II: Bu kanun yayınlandığı tarihte yürürlüğe girer
Madde III: Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür" (BCA, 490.01.598./68.5.3.).

hareket eden basın karşısında da TBB'nun varlığını daha fazla devam ettiremeyeceği aşikârdır. Tek Parti iktidarının kalem silahşörlerinin başında bulunan Ulus'un Başyazarı Falih Rıfkı Atay, savaşın ardından TBB'nin çok fazla ayakta kalamayacağını yıllar sonra şu cümlelerle itiraf etmiştir:

> "*Basın Birliği'nin savaş sonrası atmosferde yerini koruyamacağını görmek için fazla keskin zekaya ihtiyaç yoktu. Hareketten birgün önce İnönü'yle bunu konuşmuştuk. İnönü seçilmemem halinde yani birliğin stokosunun bozulması halinde kaldırılmasının daha uygun olacağını söylemiştir. Hiçbirşey olmasaydı, Basın Birliği en fazla bir daha yerinde durabilirdi*" (Faik, 2010: 62).

Olaylar da aynen Atay'ın dediği gibi gelişmiştir. Ankara'da TBB seçimlerini muhaliflerin kazanması karşıszında birlik feshedilmiştir. Birliğin feshedilmesi bir anlamda hürriyet yanlısı gazetecilerin içine yaramıştır. Hükümete bağlı birlik içinde hürriyetlerden söz etmek olanaksızdır. Bu nedenle birliğin kaldırılması gazeteciler arasında şok etkisi oluşturduysa Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulacak olması da o kadar sevinç vermiştir.

Simavi'nin açıklamalarının ardından bir çalışma grubu oluşturularak basının düşünce ve ifade özgürlüklerini, gazetecilerin sosyal güvencelerini, mesleksel eğitim ve görgülerini geliştirmeye yönelik yeni meslek kuruluşlarının hazırlıklarına başlanmıştır. Yenilikçi ve özgürlükçü görüşlerin ışığı altında hazırlanan Gazeteciler Cemiyeti tüzüğünde, o güne kadar hiçbir mesleki kuruluşta görülmemiş olan, sosyal yardım ve dayanışma ilkeleri yer almıştır. Tüzüğün hazırlanmasının ardından 10 Haziran 1946 günü İstanbul Valiliği'ne verilen dilekçe ile Gazeteciler Cemiyeti resmen kurulmuş ve tüzüğü *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanmıştır. Kurucu heyet olarak görevi Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar, Sait Kesler üstlenmiştir. Cemiyetin sıfırda olan kasasına Sedat Simavi 5 bin lira vermiş ve öteki gazete sahipleri gerekli katkılarda bulunmuştur. Cemiyetin kurulması ve finans kaynağın bulunmasının ardından İstiklâl Caddesi'ndeki birliğin eski binasına gidilerek kapıya Gazeteciler Cemiyeti tabelası asılmıştır (Evsal, 1986: 81-82). Sedat Simavi cemiyetin kurulmasının ardından yaptığı konuşmada, basın alanında

antidemokratik kanunların kaldırılması için mücadelelerinin süreceği mesajını vermiştir:

> "*Gazeteciler Cemiyeti'nin kuruluşu düşünce ve ifade hürriyetlerine, basın camiasında çalışanların sosyal teminatlarına giden yolda atılmış bir ileri adımdır. Bu başarı ile her şey tamamlanmış değildir. Tek parti nizamları ve bunları mesnet edinmiş antidemokratik kanunlar, anlayışlar mevcudiyetlerini devam ettirmektedir*" (Kapacalı, 1990:160).

Tek parti taraflı gazeteciler de Basın Birliği Derneğini kurarak çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. Hakkı Tarık Us'un kurduğu dernek ile CHP yanlısı gazeteler ve gazeteciler, bu cemiyete üye olmayı yıllar yılı inatla sürdürmüştür. Fakat bu derneğin kurulmasına rağmen Gazeteciler Cemiyeti'nin statüsü hiçbir zaman bozulmamıştır. Cemiyet'in hiçbir mesleki yetkisi, yaptırım gücü, müeyyidesi yoktur. Ama Basın Birliği'ni yıkanların coşkusu ve meslek tutkusu ile sanki yetkileri varmış gibi varlığını sürdürmüştür. Hükümet, Basın Birliği'nin elindeki Sarı Basın Kartı yetkisini Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne vermiştir. Sanki o yetki, Gazeteciler Cemiyeti'nin tavsiyesine bağlıymış gibi bir hava estirilmiş ve hayli de tutmuştur. Diğer yandan Basın Birliği Derneği ile Gazeteciler Cemiyeti arasında uzun süren davalar da olmuştur. Bu davaların konusunu, TBB'nin mal varlığını kime verileceği oluşturmuştur. 18 yıl süren dava sonunda elde avuçta ne varsa hepsi tasfiye kurulu üyelerinin hakkı huzurlarına gittiği için sonunda her iki kuruma da birer bardak su kalmıştır (Faik, 2010: 63).

Cemiyetin kuruluşu ile beraber başlatılan sosyal yardımlar, 1948 yılında daha da hızlandırılmıştır. Yardımlar kapsamında çalıştıkları gazetenin mahkeme veya sıkıyönetim tarafından geçici olarak kapatılması halinde cemiyet üyesi gazetecilere birer maaş oranında geçim yardımı yapılması, çocuğu doğanlara 200, ikiz doğanlara 300, evlenenlere 200 ana, baba, çocuk dahil aileden birinin ölümü halinde 300 lira sosyal yardım ve yılda 50 lira yakacak yardımı, ilaç ve tedavi yardımı uygulaması başlatılmıştır. Cemiyetin ödünç verme fonu, yıllık 6 bin liraya yükseltilmiştir. Basın Sarayı ve Yerebatan Basın Dispanseri projeleri için kaynak oluşturulması, İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir gazetecilik enstitüsünün kurulması için girişimler

başlatılmıştır. Gazete sayfalarının sınırlandırılmasının kaldırılması için 25 Mart 1948'de Başbakanlık nezdinde girişim başlamıştır. Tüm bu sosyal ve ekonomik girişimler yanında basının özgürlüğünü vurgulayan yenilikler de getirilmiştir. Bu yeniliklerden en önemlisi, günümüzde de devam eden 1908 yılında sansürün kaldırıldığı 24 Temmuz gününün geleneksel Gazeteciler Günü olarak kutlanmasıdır. *Akşam* gazetesinde Refik Halit Karay'ın yazdığı başmakale ve Gazeteciler Cemiyeti'nde verdiği izahat ile bugünun kutlanması kararlaştırılmıştır. Bayram ilk olarak 24 Temmuz 1948 günü Taksim Belediye Gizinosunda verilen 300 kişilik kokteyl ile kutlanmıştır (Evsal, 1986: 90). Aynı gün, basın hürriyetinin önündeki yasakların kalkmasıyla ilgili olarak hükümete ve muhalefete muhtıra niteliğinde telgraf gönderilmiştir. Telgraflar CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, DP Genel Başkanı Celal Bayar, Millet Partisi Genel Başkanı Fevzi Çakmak, Serbest Demokratların Temsilcisi Ahmet Tahtakılıç ile Bakanlar Kurulu üyelerine çekilmiştir. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkan Vekili Mümtaz Faik Fenik tarafından çekilen söz konusu telgrafın içeriği şu şekildedir:

> "*Türkiye'de sansürün kalkmasının yıldönümü olan 24 Temmuzu Geneleksel Gazeteciler Günü olarak kutlamaya karar veren İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Matbuat Kanununda basın hürriyetini takyid eden ve baltalayan maddelerin hâlâ mevcut olduğunu görmekten müteessirdir. Matbuat Kanunun bugünkü ihtiyaçlara ve bilhassa İkinci Dünya Harbinden sonra her tarafta daha çok yerleşen ve yayılan demokrasi esaslarına uymadığı açık bir hakikattir. Bu kanun Türk basınına hürriyet vermek için değil, belki basını ve onun ile beraber bütün yayınlarını tam bir inzibat altına alacak şekilde hazırlanmış ve basın hürriyetini tehdit eden birçok hükümler ile kuvvetlendirilmiş, basın suçları için adeta meşhut suçlara benzer bin muhakeme usulü konmuş, cevap hakkı bir ceza mahiyetine sokulmuştur. Kanuna göre gazeteciler hala daha önceden beraat ile netileneceği aşikar olan bazı davalarda mevkufen muhakeme edilmekte ve ceza hukukunun kasd olmadan cürüm olamayacağı hakkındaki en esaslı bir prensibi dahi ihmal edilerek gazetelerde çıkan yazılardan habersiz bulunan arkadaşlarımız bu yüzden hapis cezasına mahkum olmaktadır. Bu bakımdan eldeki kanun gazeteciye karşı nedense duyulan kinin ifadesidir, dense yeridir. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti bütün bu kanunun, Türk basınına, anayasanın bahşettiği hürriyeti temin ederek ve bütün aksaklıkları ortadan kaldıracak şekilde düzeltilmesi için bir an evvel lazım gelen teşebbüslere geçilmesine müzaheret buyurmanızı rica eder. Saygılarımızla*" (BCA, 030.01.0.0/101.628.1)

7 yıl süren TBB'den gazetecilik adına daha önemli işlere imza atan Gazeteciler Cemiyeti, basın alanında birçok yeniliğin de öncüsü olmuştur. Bu gelişimde şüphesiz Sedat Simavi'nin rolü büyük olmuştur. Babaali'nin kıdemli gazetecilerinden Tahsin Öztin, Simavi'nin prensiplere önem veren bir kişi olduğunu ve bu nedenle cemiyet içinde lider gösterildiğini belirtmektedir. Fakat 1949 yılında *Hürriyet* gazetesini kurması ve sağlık şartalarının kötüye gitmesi nedeniyle Sedat Simavi, 26 Ocak 1949 günü Cemiyet Başkanlığından istifa etmiştir. Cemiyet Başkanlığından ayrılışı Babıali'de üzüntü ile karşılanmıştır. İstifasıdan 2 ay sonra Cemiyet Başkanlığı görevine, 11 Nisan 1949 günü Burhan Felek seçilmiştir (Evsal, 1986: 91).

4.3.6. Örfi İdareye Son Verilmesi

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında devam eden süreç içinde gazetelerin kontrole tabii tutulduğu bir diğer düzenlemeyi, 25 Mayıs 1940 yılında yürürlüğe giren Örfi İdare Kanunu (ÖİK) oluşturmaktadır. ÖİK'nın 6. maddesine göre (*Gazete, kitap vesair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten ithalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak*) Sıkı Yönetim Komutanı'na doğrudan gazeteleri kapatma yetkisi verilmektedir (*RG*, 25 Mayıs 1940).

Bu hüküm kapsamında çok sayıda gazete sıkıyönetim komutanlığının emri ile kapatılmıştır (Ayrıntı için, İkinci Dünya Savaşı ve Basının Zor Yılları adlı bölüme bakınız). Savaş döneminde Sıkıyönetim altında zorlu yıllar geçiren İstanbul Basını adeta nefes alamaz duruma getirilmiştir. Bu durum, Meclis içindeki muhalefetin de dikkatini çekmiştir. Savaşın ardından harekete geçen muhalif milletvekilleri, sıkıyönetimin uzaltıldığı 4 Aralık 1946 ve 28 Mayıs 1947 tarihlerinde hükümete karşı şiddetli tenkitlerde bulunmuştur. 1946 Meclis görüşmelerinde sıkıyönetime karşı sert tavır takınan DP, "Sıkıyönetimi bir memleket müdafası olarak görmüyoruz" sözleriyle hükümetin, sıkıyönetimi matbuatı denetim altında tutmak için kanunu uzatmak istediğini ifade etmiştir. Başbakan Recep Peker ise "*Memlekette Sıkıyönetim İdaresinin kurulduğu günlerde gördüğümüz kuvvetli sebepler esas olarak bu gün de vardır*" diyerek sıkıyönetimin gerekliliği üzerinde durmuş ve uzun

tartışmaların ardından sıkıyönetim 6 ay daha uzatılmıştır (*Cumhuriyet,* 5 Aralık 1946).

Aynı tartışmalar, 28 Mayıs 1947 tarihinde sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması görüşmelerinde de devam etmiştir. İktidar ve muhalefet milletvekileri şiddetli tartışmalar yapmıştır. Muhaliflerden Sinop Milletvekili Subhi Batur, "*Bugünkü şartlar altında Sıkıyönetim süresinin uzatılması Anayasanın 86. maddesi muvacehesinde fuzuli ve tamamen kanunsuz bir tasarruftan ibaret kaldığı apaçık bir hakikat olarak tezahür etmektedir. Bu kadar açık bir hakikat karşısında Sıkıyönetimin kabulü bunun siyasî bir vasıta olarak kullanılması gayesini istihdaf eylediğinde asla şüphe bırakmamaktadır… Sıkıyönetimin siyasete vasıta ve alet edilmesi, askerlerin siyasete karıştırılmasından mütevellit bütün mahzurları muciptir ki, tarih boyunca bunun zararları hepinizce malûm bulunmaktadır*" açıklamasında bulunken muhaliflerden Afyon Milletvekili Hasan Dinçer de "*Sıkıyönetim vatandaşların olaylara bakıp da sıkıyönetimin sadece muhalif gazeteleri ve hattâ matbaalarını kapatmak suretiyle baskı ve şiddet tesisiyle meşgul olduğunu söyliyenlere hak vermemek ve bu yüzden esef duymamak mümkün değildir. Sıkıyönetim seçimlerden bahsetti veya bir milletvekilinin sözlerini yazdı diye gazete kapatamaz. Matbaa hiç kapatamaz. Siyasi sebeplerle gazete ve matbaa kapatmak Sıkıyönetimin maksadı dışındadır*" ifadelerini kullanarak sıkıyönetim gerçekleştirdiği hukuksuzluklara dikkat çekmiştir.[107]

DP milletvekillerinin bu konuşmaları CHP içinde fırtınalar koparmıştır. "*Bundan altı ay evvel Sıkıyönetimin uzatılması hakkındaki sebepler yine aynen mevcuttur, hiçbir şey değişmemiştir*" diyen Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, "*Ne cihanda sulh olmuş, ne milletlerarası güven kurulabilmiştir. Sayın Amerika Başkanı Truman kongrede dünyaya hâkim olan vaziyetin vehameti*

---

[107] Aynı şekilde birçok DP'li vekilde söz alarak sıkıyönetimin antidemokratik bir uygulama olduğundan bahsetmiştir: Denizli Milletvekili Reşat Aydınlı, "Benim şahsi kanaatime göre Hükümetin maksadı nedir? Türkiyenin en kuvvetli dimağı olan İstanbul'da baskıyı idame etmektir. (Sağdan bravo sesleri) Yani Demoklesin kılıcını iktidara hizmet ettirmektir. Bu iş demokrasinin gelişmesinin frenlenmesidir." Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan da "Sıkıyönetim mutlakiyet idaresine bile rahmet okutacak zalimane bir idare tarzıdır" sözleriyle hükümetin demokrasiden uzak otoriter bir yapıda hareket ettiğini göstermektedir.

cümlesiyle karanlık ve tehlikeli duruma işaret etmiştir… Sıkıyönetim memleketin iç hayatına ağırlık yapmamaktadır. Huzur, asayiş, selâmet ve emniyetimizde bilâkis nâzım rolünü ifa etmektedir" sözleriyle sıkıyönetimin önemini vurgulamıştır. İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni de ÖİK'nın istibdat değil bir kanun müessesesi olduğunu belirtmektedir. Siirt Milletvekili Ali Rıza Esen ise sıkıyönetim yönetim tarafından hükümete ve Halk partisi'ne karşı hücuma geçen gazetelerin kapatılmasının doğru bir davranış olduğunu ve hükümetin ÖİK'yi tekrar uzatma isteğini olumlu bulduğunu kaydetmektedir.[108] Meclis içinde komünizm tehlikesine karşı da ÖİK'nin uzatılmasının yetersiz olacağının da üzerinde de durulmuştur. Eskişehir Milletvekili Hüseyin Hakkı Çevik, "*Memlekette kominizmin yayılması ve günün birinde iktidara geçerek bütün memleket nizamım bertaraf etmesini temin etmek halısında Sıkıyönetim kâfi bir silâh değildir… Komünizmin mânevi cephesini yıkmak lâzımdır. Hakikaten komünizmi yıkmak istiyorsak bu âfetin yayılmasına ait mânevi sebepleri ortadan kaldırmak yerinde olur… bolşevizmi yıkmak istiyorsak, sefalet ve ıstırapla mücadele etmemiz lâzımdır. Yoksa Sıkıyönetimle, kanunla, şununla, bununla, bunun önüne geçmiye imkân yoktur*" diyerek ÖİK'dan önce toplumdaki soysa-ekonomik durumun düzeltilmesine işaret etmiştir.

Sıkıyönetimle ilgili tüm eleştirilere cevap veren Başbakan Recep Peker, hükümetin Türkiye'de sükutu sağlamak için sıkıyönetim gibi fevkalede bir araca muhtaç olmadığını vurgulamıştır. "*Ayrıca belirteyim ki, Hükümet memlekette mevcut olan şu veya bu cereyanı örtbas etmek için, muhalif arkadaşlarımın yerinde olmıyan tâbirleri ile söyliyeyim, halkı baskı altında, tazyik altında tutmak maksadıyla Sıkıyönetimi memleketin bir hassas bölgesinde idame etmekte olduğu hakkındaki*

---

[108] Siirt Milletvekili Ali Rıza Esen'in söz konusu konuşması şu şekildedir: "Sıkıyönetim de dedikleri gibi, İstanbul'un hayatiyetini ve iktisadiyatını durdurmuş vaziyette değildir. Bunu hepimiz biliyoruz ve görüyoruz. Geceleri her yer açıktır ve her yere gidebiliriz. İki gazete kapanmıştır. Birisi *İleri* gazetesidir. "Hükümetin ve Halk Partisinin rejimine karşı hareket eden bir gazetedir. Diğeri de Cihad'ın *Tasvir* gazetesi kapatılmıştır. Arkadaşlar bu milletin, Meclisin varlığına hücum eden gazete herhalde kapanacaktı. Bunu böylece bilmek lâzımdır. Bu gazete seçimden sonra Meclisi Alinin aleyhinde yazılar yazmıştır. Bunun kapatılması askerî bir zaruretti. Karara ittiba etmesi mecburiyeti vardır. Bir karara ittiba etmemiştir, kapatılmıştır. Sıkıyönetim idaresinin evvelce ittihaz ettiği Hükümetin getirdiği bu tasarı yerindedir, daha sulh dünyada takarrür etmemiştir, bu noktai nazardan Sıkıyönetimi temditetmek zarureti vardır. Muayyen zamanında bu tasarıyı getirdiğinden dolayı Hükümete teşekkür ederim."

ifadeler haksızdır, yersizdir ve mantıksızdır" değerlendirmesini yapan Peker, şunları kaydetmiştir:

> "*Memlekette Sıkıyönetim İdaresinin kurulduğu günlerde gördüğümüz kuvvetli sebepler esas olarak bu günde vardır. Bu sebepler esas mahiyetini muhafaza etmekte oldukları için bu idareyi bir altı aylık devre için daha Anayasamızın verdiği izin yolundan uzatmak istiyoruz… Sıkıyönetim Türk vatanında bir harb ihtimali karşısında onun tesir yapacağı bölgede önden tertipli ve tedbirli bulunmak ödevi altındadır… Sıkıyönetim Komutanı sadece elindeki kanun, karşısındaki vaziyet ve vicdanmdaki vazife duygusu ile karşı karşıyadır… Sıkıyönetim Komutanı kanunun kendisine verdiği yetkiye dayanarak vazifesi icabı gerekli gördüğü şeylerin yayınlanmasını yasak edebilir. Sıkıyönetim Komutanı memleketin varlığına dayanan Büyük Meclisini korumak için bu hususla yazı yazmayı yasaketmiştir. Sonra sağlı, sollu cereyanlar. Hiç birimizin yüreğimde sempatisi olmayan ve hem devlete zarar veren ve bir kısmı kanuna göre suç olan bu gibi cereyanları önlemek ve vaktinde tedbirlerini almak Sıkıyönetim Komutanın vazifesidir. Millî bünyemizin tahripçi tesirlerden korunmasını komutanın yüksek vazife duygusuna borçluyuz. Bugünkü şartların Türkiye'yi malûm tazyik altında tutan mahiyeti devam ettikçe bu bölgede Sıkıyönetim bizimdir.*"

Başbakan Recep Peker, bu konuşması ile sıkıyönetim komutanının gazete kapatmasını meşru saymaktadır. Konuşmasında sağlı sollu cereyanlar ile komünizm vurgu yapan Peker, komünizm yayılmaması için Örfi İdare'nin devamlılığı gerektiğini belirtmektedir. Hükümete karşı hareketler ve komünizm tehlikesi devam ettiği sürece ÖİK'nın devamlılığına "Sıkıyönetim bizimdir" ifadesini kullanmıştır. Aynı zaman Peker, CHP'nin yurt içinde eleştirilmesinin önüne geçmek için de sıkıyönetimin uygulanmaya devam ettirileceğini de ifade etmiştir. Bu durum ise Örfi İdare'nin yurt içinde sukuneti sağlamaktan ziyade Tek Partili iktidarın devamı için kullanılan bir araç olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Başbakan Peker'in sözlerine DP Genel Başkanı Celal Bayar, oldukça ağır cevap vermiştir. Bayar, "*İstanbul matbuatını ve umumi efkârı tazyik altında tutmaktadır. İstanbul hâla müesseseleriyle neşir vasıtalarıyla bütün memleketimizde birinci derecede bir şehir olmak vasfını muhafaza etmektedir. Orada matbuat baskı altında kaldığı zaman itiraf etmek mecburiyeti vardır ki bütün memleket matbuatı tazyik altındadır*" sözleriyle CHP'nin gerçek amacının kendisine karışı olan muhalif

matbuatı susturmak olduğunu vurgulamaktadır. Yapılan görüşmeler sonunda sıkıyönetimin altı ay daha uzatılmasına karar verilmiştir (*Cumhuriye*t, 29 Mayıs 1947). II. Dünya Savaşı boyunca uzatılarak devam eden sıkıyönetim, 23 Aralık 1947 tarihinde kaldırılmıştır (*Akşam*, 23 Aralık 1947). Hükümetin 20 Ekim 1940 tarihinde almış olduğu karar üzerine İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'de ilan edilmiş olan ve 7 yıldan beri bu bölgelerde uygulanan örfi idare, 22 Aralık 1947'de saat 24.00'ten itibaren sonra ermiştir. Örfi İdarenin kalkması sonucunda örfi idare ve mahkemelere ait idari ve inzibati yetkiler, Emniyet Müdürlüğü makamlarına, yargı yetkileri de Adliye'ye devredilmiştir. Örfi İdarenin kaldırılmasından sonra Örfi İdare Mahkemelerinde davaları devam eden askeri sanıklar, Askeri Garnizon Mahkemelerine, sivil sanıklar da Adliye'nin dava ile ilgili mahkemelerinde yargılanacaklardır. Dolayısıyla 1, 2, ve 3 Numaralı Örfi İdare Mahkemeleri, ellerindeki dava dosyalarını devretmeye başlamışlardır. Bu mahkemelerin ilgaları tarihine kadar verdikleri kararlar kesinleşirse, bu kararların uygulanması gerekmektedir. İstanbul Savcılığına havale edilecek olan dosya sayısı dört yüzü geçmiştir. Dava dosyalarının 45 tanesi, tutuklu olarak yargılanan, 96 sanıklı komünistlik davasına aittir (*Cumhuriye*t, 23 Aralık 1947). Örfi idare Mahkemelerinin dosyaları tasnif etme işinin 15-20 Ocak 1948'e kadar devam edeceği tahmin edilmektedir. Emniyet Müdürlüğü'nün aldığı önlemelerle sıkıyönetiminin sona ermesinden sonra güvenlik sağlanmıştır. 10 Aralık 1947 tarihinde İstanbul ve civarındaki vilayetlerde yıllardan beri uzatılarak devam eden sıkıyönetimin kaldırılacağı, bildirilmiştir. Örfi idarenin sona ermesi vesilesiyle İstanbul matbuatının önde gelen isimlerinden Türkiye Gazeteciler Birliği Başkanı Hüseyin Cahit Yalçın, *Cumhuriyet*'ten Doğan Nadi, *Akşam*'dan Kazım Şinasi Dersan, *Tasvir*'den Cihad Baban, *Son Telgraf*'tan Ethem İzzet Beniçel, *Son Dakika*'dan Rasim Us, Memleket R. Şekvi Yeşim, Son Saat'ten Selim Baban, toplantıda hazır bulunan Adnan Adıvar, *Vatan*'dan Ahmet Emin Yalman, *Son Posta*'dah Selim Ragıp Emeç, *Yeni Sabah*'tan Cemaleddin Saraçoğlu, *Yeni Gazete*'den Asım Us, *Gece Postası*'dan Ethem İzzet Beniç, *Hergün*'den Faruk Gürtunca, beyanname yayınlamıştır. Hükümeti tebrik eden gazetecilerin yayınladıkları beyanname şu şekildedir:

1-İstanbul gazeteleri, örfi idarenin devam ettirilmemesi yolunda bir karara vardığından ve böylece memleketin normal kanuni mekanizmasının her türlü vaziyetleri karşılamağa kafi olduğunu bildirdiğinden dolayı hükümeti tebrik ve normal yolların memleket için ebedileşmesini temenni ederler.
2-Gazetelerimiz vatani vazifelerinin mesuliyetini bilen bir gönüllü memleket kuvveti teşkil ederler. Aralarındaki fikir ve içtihat ayrılıklarını muhafaza etmek ve muhterem görmekle beraber millî meseleler ve bilhassa harici tedbirler karşısında bir tek cephedirler.
3-Gazeteler, hak ve hürriyetin devamlı bir şekilde korunması için memleketin asayişini muhafaza eden kuvvetleri vatandaşlar tarafından saygı ve sevgi ile karşılanması ve desteklenmesi lüzumuna inanırlar. Kendilerini de gerek münferiden ve gerek müştereken bu destekleme ile vazifeli sayarlar.
4-Gazeteler, hep beraber kendi nefislerini tenkit altında tutarak mesleki seviyesini yükseltmek ve münakaşa hürriyetinin her türlü suiistimallerini önlemeğe çalışmak bakımından devamlı bir işbirliği halinde kalmak azmindedirler. (Tasvir, 13 Aralık 1947)

Diğer yandan bazı gazeteciler ise sıkıyönetimin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bu gazetecilerden biri olan *Cumhuriyet* gazetesi sahibi Nadir Nadi'ye göre sıkıyönetimin önemli görevlerinden biri de asayiş ve düzenin sağlanmasıdır. Nadi, Haydutlar Arasında başlıklı makalesinde konuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: "*Şüpheli yerlerde silah araştırmak, sarhoşları tecrit etmek bir defa polisin vazifesi ise elbette iki defa da sıkıyönetimin vazifesidir. Göze çarpan gevşekliği, halkı rahatsız etmemek gibi iyi niyetli bir kaygıya yormayacağız, çünkü halkı, yani temiz vatandaş asıl bugünkü vaziyetten rahatsızdır. Ne emniyet kadromuzun ne de sıkı idare komutanlığının haydutlara ve zorbalara meydanı serbest bırakmak gibi bir hafiflik göstereceğini aklımızdan geçirmeyiz*" (Cumhuriyet, 25 Haziran 1947).

Nadir Nadi makalesinde, alınan önlemlerin yetersiz olduğunu, sıkıyönetimin biraz daha baskıcı olmasını istediğini belirtmiştir. Aynı gazete yazan Burhan Felek de sıkıyönetimin kaldırılması ile bazı zorluklar yaşanabileceğini ancak halkın sağduyulu ve hoşgörülü davranarak bunların üstesinden gelinebileceği belirtmiştir:

“Sıkıyönetim normal şartlar altında muvaffak olması lâzım gelen bir cihazdır. Onu fevkalade vasıtalarla çalışmaya alıştırmak ilelebed zayıf kalmasına sebep olurdu. Sıkıyönetim memleketin en büyük şehrinde yedi sene devam etmesi de hükümet cihazının fevkalade vasıtalara başvurmadan işleyemediği zannını doğuruyordu. Bu da memleket için hoşa gidecek bir telakki teşkil etmiyordu. Bundan başka sıkıyönetimin şahsi hürriyetleri tahdit yolundaki kararları da birçok sızıltılara sebep teşkil etmişti. Vaktiyle Almanlara karşı alınmış tedbirler sırasında hürriyetlerinden mahrum edilmiş kimseler, Almanya ortadan kalktıktan sonra dahi aynı tahditlerin ıstıraplarını çekmekte devam etmişler. Bütün bunlardan dolayı Hasan Saka hükümetini sıkıyönetimin kaldırılmasına karar verdiği için tebrik etmemek elden gelmez Sıkıyönetimin sıkılığı biterken hürriyet bolluğunun avareliği bizi rahatsız etmesin istiyorum ve bu istekte şehrin bütün halkına tercüman olduğumu sanıyorum” (Cumhuriyet, 11 Aralık 1947).

4.3.7. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nün Kurulması

Matbuat Kanunu’nun ardından Basın Yayın Genel Müdürlüğü Kanununda da değişikliğe gidilmiştir. İnönü döneminde 1939 yılında Başbakanlığa Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü kurulmuş ve daha sonra adı 1943 yılında Basın Yayın Genel Müdürlüğü olarak değiştirilen kurumun yapısında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Yurtiçi ve yurtdışında turizmi daha da geliştirmek, Türkiye’yi turizm alanında dünyaya tanıtmak için “Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü” kurulması gündeme gelmiştir. Böyle bir yapının kurulma fikri ise Başbakanlığın 28 Şubat 1948 tarih ve G/698 sayılı emirleri kapsamında hazırlanan rapor kapsamında ortaya çıkmıştır.[109] Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün çalışmasını ortaya koyan raporda

[109] Raporu hazırlayan komisyon şu konuların üzerinde durmuştur.
Yüksek Başbakanlığın 28.2.1948 tarih ve G/698 sayılı emirlerine uyularak teşkil edilen komite tarih ve sayısı yukarıda yazılı Başbakanlık Talimatını mütalaa ederek yapılması istenen vazifenin aşağıdaki hususlar olacağını düşünmüştür:
1- Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne 4475 sayılı kanunla verilen vazifelerden azamî verim alınabilmesi tedbirlerini tespit etmek
2- Bu tedbirler sayesinde yapılabilecek kadro tasarruflarını ve şimdikine göre daha az sayıda, müreffeh ve kalifiye memur kullanılması, mevzuunu incelemek
3- Kırtasî muamelelerin azaltılması, muamelâtın süratlendirilmesi, işlerin en kısa zamanda intacını mümkün kılacak çareleri tâyin etmek
4- Elemana itimat, inisiyatife itibar, daire şeflerine mevdu yetkilerin ve sorumluluğun genişletilmesi ve düzenlenmesi hususunu tetkik etmek.
Komitemiz, verilen vazifeyi yerine getirmek için:
a) 4475 sayılı kanunla Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne verilmiş olan vazifelerin mahiyetlerini
b) Adı geçen kanunla Umum Müdürlüğe verilmiş vazifelerden hangilerinin bu teşekkülün hangi dairelerine tevdi edilmiş olduğuna
c) Muhtelif Dairelerin kanunen verilmiş vazifeleri ne dereceye kadar başarmış bulunduklarını
d) Merdu vazifelerden bugüne kadar hiç ele alınmamış olanlarla kısmen yapılmış bulunanlarını;

turizm konusunun eksik kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca turizm işine çok ehemmiyet verilmesi lüzumunda ısrar edilerek, turizm konusunun tamamen müstakil bir idare veya Başbakanlığa bağlı müstakil bir müdürlük veya Umum Müdürlük halinde çevrilmesi zamanının gelmediği vurgulanmıştır (BCA, 30.10.0.0./85.564.4).

Raporda Basın Yayın Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulacak olan turizm konusuyla ilgili olarak şu ifadeler kullanılmıştır:[110]

---

f) Umum Müdürlükçe tamamen veya kısmen ihmal edilmiş vazifelerin neden ele alınmış bulunmadıklarının

g) Halen yapılmakta olan vazifelerin ifası için mevcut kadroların fazla olup olmadığını

h) 4475 sayılı kanunla verilmiş bütün vazifelerin tam ve ahenkli olarak başarılması için ne gibi tedbirlere müracaat edilmesi gerekeceğini tetkik etmiştir.

[110] Raporda turizmin geliştirilmesi için şu tespitlerde bulunulmuştur: "Devletçe İşin ehemmiyeti kabul edilmek gerekmektedir. Ona göre bütün tedbirlerin alınmasına tevessül edilmelidir. Bu tedbirlerin âcil veya uzun vadeli olarak iki safhada mütalaası icap eder.

1- ACİL TEDBİRLER

İdarî teşkilât bakımından umumiyetle turizme has bünyevi hususiyetlerin kabulü lâzımdır. Merkez teşkilâtında otel mimarisi şubesi yüksek turizm meclisi, turistik bölgelerde turistik enformasyon büroları ve husussî idarelerle belediyelerin iştirak edeceği muhtelit mahallî turizm komisyonları, hariçte en mühim bir iki merkezde Türkiye Turizm Bursları kurulmalıdır. Merkezdeki turizm teşkilâtında eleman olarak lüzumlu ecnebi ve yerli mütehassıslar mukavele ile çalıştırılabilmelidir. Hususî şirket vasfında bir Millî Seyahat Acenteliği ihdas edilmelidir. Bu acentelik, millî ulaştırma vasıtaları biletlerinin dış satış inhisarına ve dâhilde ulaştırma işletmeleri gişeleri haricindeki bilet satışlarının inhisarına sahip olmalıdır. Bu teşkilâtta da yabancı mütehassıslara ihtiyaç vardı. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü bütçesinde turizm hizmetleri masraf fasıl ve maddelerini ayrı gösterip tahsisatın başka hizmetlere kaydırılmasına mani olunmalıdır. Turizmi Teşvik Kanunu namı altında çıkarılacak bir kanunla turistik tesisler için (Otel, lokanta, gazino, eğlence yeri, kaplıca, plâj, dağ istasyonları gibi) sanayii ve mesken inşaatını teşvik kanun tasarılarının derpiş ettiği himayelerden daha üstün ve yabancı teşvik, sistemlerine uygun geniş himaye ve kredi kolaylıkları sağlanmalıdır. Bir Turizm Millî Fonu tesis ile ve bu fona lüzumlu gelirlerin tahsisiyle turizm bölgelerindeki belediye ve illere turizm bakımından asgariyi teşkil edecek tesisler ve işler için nakdî yardımlar yapılmalıdır. En lüzumlu turistik yolların devlet yolları şebekesine alınması lâzımdır. İzmir İline ait turistik yollar kanunu hükümlerinin daha geniş bir zihniyetle ıslahı ve şimdilik Marmara havzasıyla cenup ve garp sahillerimizdeki illere teşmili suretiyle Bayındırlık Bakanlığınca turistik yollara yapılacak masrafların kısmen olsun karşılanması mümkün görülmektedir.

İdari turizm teşkilâtında çalışacak mütehassıs elemanlar yetiştirmek üzere acilen bir defa da, en az yirmi yüksek mektep mezununun harice tahsile gönderilmesi zaruridir.

Turizm Endüstrisinin muhtelif kollarında çalışmak üzere tahsil için lise ve orta mektepler mezunlarından seçilerek 150 gencin beş sene içinde harice gönderilmesi sağlanmalıdır.

Turizm sanayi mefhumuna dahil müesseselerin halen belediyelerce yapılmakta olan inşa, işletme, temizlik kontrolünün ve fiyat murakabelerin başka memleketlerde olduğu gibi merkezî turizm teşkilâtına verilmesi hayatî ehemmiyettedir. Harpten evvelki turizm bakımından kötü vaziyetimize rağmen memleketimize turistler gelmekte ve bu hareket yurdumuz piyasasına yılda, o zamanki kıymetle, beş milyon lira bırakmakta idi. Avrupa'ya Amerikan turistleri harp biter bitmez akmağa başlamış ve turizm memleketleri dört yıldır bundan faydalanmakta bulunmuştur. Harpten evvelki şartlarımız daha da kötüleşmemiş bulunduğuna göre bu şartların ideal vasfını alması için on yıllarca beklemekten ise derhal harekete geçerek mümkün olan istifadenin azamisini elde etmek lâzımdır. Bizim için gelen turistlere memleketimizi ve halkımızı sevdirmenin büyük ehemmiyeti dahi böyle bir teşebbüs için kaybedilecek vaktimiz olmadığını göstermeğe kâfidir. Bütün turizm memleketlerinin salâhiyetli idarecileri Amerika'ya giderek temas kurmuşlardır. Amerikan turizm sanayinin idarecileri

"*Mevzuun sadece Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünce kavranıp bütün imkânların Turizm Dairesine sağlanması kâfi gelmemiştir… Turizm işine çok ehemmiyet verilmesi lüzumunda çok ısrar etmekle beraber heyetimiz henüz bu işin tamamen müstakil bir idare veya Başbakanlığa bağlı müstakil bir Müdürlük veya Umum Müdürlük halinde çevrilmesi zamanının gelmediği mütalaasındadır. Memleketimizde turizmin ideal değil hatta orta şartları dahi henüz tahakkuk etmiş değildir. Yol, otel, ucuzluk, turizm zihniyeti gibi en esaslı turizm icablari dahi yerine getirilememiş ve getirilmesinin pek çok yakın bir âtide mümkün olabileceği ümidini beslemek bile nasip olamamıştır. Bugünkü halde ancak, turizm etütleri bazı turizm hareketleri teşebbüsleri, eleman ve zihniyet hazırlanması safhasındayız. Bu itibarla ister istemez kadrolarıyla, masraf tertipleri, bina kiraları, yeni sinema ve fotoğraf ve basım stüdyoları ile yeni mühim bir masraf kapısı açacak ayrı bir idare tesisi cihetine gidilemeyecektir. Gerçi Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü bu güne kadar turizm etüt, çalışma ve temasları imkânlarını vermemiş ise de devletçe turizme gereken ehemmiyet atfedildiği ve Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü yeni bir zihniyetle yeniden kurulduğu takdirde eski hataların tekerrürüne imkân verilmemesi tabiidir.*
Turizm işinin bir defa tecrübe edilip kötü neticesi görülen her hangi bir Bakanlığa bağlanması değil en tez zamanda yurdumuzda turizm zihniyetinin ve imkânlarının tahakkuk edip bu işlerin zaruretlerin zorlaması neticesinde istiklâline sahip olması temenniye şayandır. Bu normal sonuca tez varılabilmesi için Basın ye Yayın Umum Müdürlüğünün, Başbakanlığın yüksek tasvip ve yardımlarıyla, en geniş anlayışı, yardımı ve hizmeti göstermesi cidden pahası biçilemez, yerinde, büyük bir memleket hizmeti olacaktır."

Söz konusu talep doğrultusunda da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu hazırlanarak Meclis'e sunulmuş ve 24 Mayıs 1949'da kabul edilmiştir. 33 maddeden oluşan yeni düzenlemeyle birlikte turizm konusuna ayrı önem verilmiştir. Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün vazifesi 2. maddede "*Basın ve yayın*

---

de turist gönderebilmek için bu temasları kâfi görmeyerek ilgili memleketlerde bizzat etütler yapmışlardır. Son defa Yunanistan'dan celp edilen orada vazifeli Amerikan yardım heyeti üyeleriyle aileleri efradının İstanbul ve İzmir'de geçirdikleri kısa günlerin gazetelerimize ve radyomuza intikal eden turizmin propagandamıza yararlığının akisleri yeni ve güzel bir delildir. Turist celp etmek için bütün manevî şartları yurdumuz fazlasıyla toplamış bulunmaktadır. Tabiat güzelliği, tarihî anıtların çeşitlilik ve ehemmiyeti, hava ve su cazibeleri, av imkânları yanında Hıristiyanlık tarihinden bile istifade ederek sayısız turist çekebiliriz.
2-UZUN VADELİ TEDBİRLER;
Otelcilik mektebi açmak, ticaret mekteplerinde turizm dersleri okutmak, iktisat fakültelerinde turizm kürsüleri ihdas etmek, turistik yol şebekesini tevsi etmek, turistik küçük koy ve iskeleleri lüzumlu tesisat bakımından ele almak, kaplıcaların Islahı için sağlık plânının derpiş ettiği tedbirlere şimdiden başlayarak tedricen tahakkuk ettirmek gibi tafsili uzun sürecek husustadır (BCA, 30.10.0.0./85.564.4).

ve diğer vasıtalarla Türkiye'yi dışarda tanıtmak ve içerde Cumhuriyet esaslarını ve Türk Demokrasisinin gelişmelerini yaymak, basın ve yayın meslekinin ifasiyle ilgili işlere bakmak, iç ve dış turizmi geliştirecek tedbirleri almaktır" şeklinde belirlenmiştir.[111] Genel Müdürlüğün teşkilatı, Genel Müdürlük Bürosu, Yayınlar ve Haberler Dairesi, Tanıtma Dairesi, Turizm Dairesi, Radyo Dairesi, İdari İşler Müdürlüğü'nden oluşmuştur. Diğer yandan 1943 tarihli Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün 9. ve 10. maddelerinde yer alan iç ve dış yayın dairelerine, yeni düzenlemede yer verilmemiştir. Bunun yerine 6. madde, "*Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürlüğü, iç ve dış basın ve yayını takip eder; haberleri, bilgileri ve belgeleri toplar ve gerekenleri yayar. Basın ve yayın meslekine ait işleri* görür" hükmü getirilerek yayınların kontorlünün sağlanmasına çalışılmıştır.[112] 1943'teki gibi ağır hükümlere gitmekten kaçınılmıştır. Böylece yeni düzenlemenin demokratik bir yapıda olduğu vurgulanmak istenmiştir. Sadece kanun maddelerindeki

---

[111] 1943 yılında kabul edilen Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün vazifeleri:
"1- Söz, ses, yazı, resim, film, plâk ve bunlara benzeyen basın, yayın ve telkin vasıtalarından faydalanarak yurdun medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini, siyasi olay ve gelişmeleri içeride ve dışarıda doğru olarak tanıtmak ve yaymak
2- Cumhuriyet Hükümetinin iç ve dış siyasetini, yurt ve dünya yayım vasıtalarına ve umumi efkârına doğru olarak aksettirmek
3- Yabancı memleketlerin birinci fıkrada yazılı neviden faaliyetlerini ve olaylarını, yurdun ilgili makamlarının bilgisine ve halk efkârına ulaştırmak
4- Millî menfaatlerimiz için zararlı tesirler yapabilecek basın yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti hakkında halk efkârını aydınlatmak ve bu gibi faaliyetleri tetkik ve murakabe etmek
5- İç ve dış turizmi idare, tanzim, teşvik ve murakabe etmek" olarak belirlenmesine rağmen yeni düzenlemeyle bu hükümlerin ortadan kaldırılması ve basın denetiminde sadece "Basın ve yayın meslekinin ifasiyle ilgili işlere bakmak" ifadesinin kullanılması demokratik anlamda önemli bir adımın atıldığını göstermektedir.

[112] 1943 tarihli Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nün iç ve dış yayın dairelerinin görevleri ise şu şekilde açıklanmıştır (*RG*, 23 Temmuz 1943): "
İç Yayın Dairesinin Vazifeleri
1- İç yayın ve basını takip etmek
2- Matbuat ve Basın Birliği kanunları hükümlerinin tatbikine nezaret etmek
3- Basın ve yayın hareketlerinden vekâletlerle devlet daire, müessese ve teşekküllerini ilgilendirenlerini bunların bilgilerine ulaştırmak
4- Basın Birliği ve diğer meslekî teşekküllerle Umum Müdürlük arasındaki iş birliğini sağlayıcı muameleleri yürütmek
5- Basın ve yayın mensuplarına ait meslekî sicilleri kurmak ve işlemek
6- Umum Müdürlüğe ait diğer işlerden umumiyetle iç yayın ve basınla ilgili olanlarla meşgul olmak
Dış Yayın Dairesinin Vazifeleri:
1- Yabancı yayın ve basını takip etmek
2- Yabancı yayın ve basın hareketlerinden vekâletlerle devlet daire müessese ve teşekküllerini ilgilendirenlerini bunların bilgisine ulaştırmak
3- Yabancı basın ve yayın teşekkülleri ve mensuplarıyla olan muameleleri yürütmek ve bunlara ait meslekî sicilleri kurmak ve işlemek
4- Umum Müdürlüğe ait diğer işlerden umumiyetle yabancı yayın ve basınla ilgili olanlarla meşgul olmak."

fazlalıkların atılma yoluna gidilmiştir. Bu nedenle düzenleme mevcut haliyle gazeteleri denetim altına almaya devam etmektedir. Özellikle düzenlemenin amacının belirtildiği 2. maddeye ve Genel Müdürlük Bürosu Müdürlüğü'nün görevinin yeraldığı 5. madde "*Haberler büroları ile basın ataşelerinin ve illerdeki temsilcilerin işlerine bakar ve Genel Müdürün vereceği vazifeleri de yapar*" ile Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürlüğü'nün görevlerinin belirtildiği 6. maddeye "*Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürlüğü, iç ve dış basın ve yayını takip eder; haberleri, bilgileri ve belgeleri toplar ve gerekenleri yayar. Basın ve yayın meslekine ait işleri* görür" bakıldığında basın üzerinde denetim ettiği görülmektedir (*RG*, 28 Mayıs 1949).

4.3.8. Basın Kartları Alanında Değişiklikler

Türk Basın Birliği'nin kaldırılmasıyla birlikte Basın Kartları alanında da yeni düzenlemenin getirilmesi zorunluluk oluşturmuştur. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından dağıtılan basın kartlarını (mavi, sarı, yeşil renkte) almak için TBB üyesi olma şartı getirilmişti (RG, 18 Mart 1942). Birliğin dağıtılmasından sonra basın kartların alabilmek için, tamamiyle Basın ve yayın Umum Müdürlüğü görevlendirilmiştir. Gazetecilerin sicillerini tutacak olan genel müdürlük, mesleği gazetecilik ve yayıncılık olanlara basın kartını dağıtma görevnini üstlenmiştir (BCA, 030.18.01/112.93.12). Tek parti iktidarının sonuna kadar da Basın Kartı Yönetmeliğinde 8 Şubat 1947, 27 Haziran 1947 ve 27 Mayıs 1949 tarihleri olmak üze 3 ayrı değişiklik yapılmıştır. Değişikliklerde basın kartı alanında kolaylıklar getirildiği gibi kesin çizgilerle kimlere verileceği ve faydalarının ne olacağı da ortaya konulmuştur.

4.3.8.1. 8 Şubat 1947 Tarihli Değişiklik

Basın Kartı Yönetmeliği kapsamında değiştirilen 16 madde ile Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından tutulan mesleki sicillerde basın mensubu olarak kayıtlı bulunan kimselere kartların verilmesi kararlaştırılmıştır. Basın kartlarında 1 yılllık süre değişmediği gibi aksi gösterilmedikçe bu sürenin her yıl sonunda bitecektir.

Birinci maddede yazılı sicillerde kayıtlı bulunanlara verilecek basın kartları yine sarı, yeşil ve mavi olarak belirlenmiştir. Bu göre kartların verilme şartları, şu şekilde belirtilmiştir:

Sarı Basın Kartı;

- Asıl meslekleri gazetecilik veya mecmuacılık olanlar
- Türk haber ajanslarında basın ile ilgili hizmetlerde çalışanlar
- En az ayda bir defa yayımlanan ve içindekiler itibariyle, geniş okuyucu kütlelerine hitap eden, ilan mahiyetindeki sayfaları, tamamının yarısını geçmiyen, münhasıran bir ihtisas şubesi mensupları için çıkarılmayan gazete veya mecmuaların sahipleriyle yazı işlerini fiilen idare edenlere verilmektedir.

Yeşil Basın Kartı;

- Meslekten çekilmiş gazeteciler
- Yukarıdakilerin dışında kalar serbet muhabirlere verilecektir.

Mavi Basın Kartı;

- Yabancı haber ajanslarının veya yabancı gazete veya mecmuaların Türkiye'de çalışan Türk veya yabancı muharrirleriyle,
- Türkiye'de çıkan yabancı gazetelerinde veya mecmualarında çalışanlara gazete veya mecmuadaki sıfatları ne olursa olsun, mavi kart verilir (BCA, 30.18.01.02./112.93.12).

İlk kez yayın organları ile koşulların yeraldığı yönetmeliğe göre Sarı Basın Kartı alabilmek için gazetelerin en az iki aydan beri haftalıkların, 6 aydan beri 15 günlüklerin, bir yıldan beri ve aylıkların da en az 2 yıldan beri aralıksız bir şekilde yayınlanıyor olması şartı getirilmiştir. Yine gazete ve dergilerin, çıktıkları yerin en büyük mülki amerine beyanname vermek zorundadır. Verilen beyannamenin bir örneğinin de geciktirilmeksizin Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne yollanması kararlaştırılmıştır. Basın kartları genel müdürlüğün tutacağı sicil doğrultusunda verileceği için beyan kağıdında adları yazılı kimselerin Matbuat Kanunu'nda zikredilen mesleki sıfatlardan hangisini taşıdığı, hangi kartı almaya ehil bulunduğunun da kaydedilmesi zorunlu olmuştur. Ayrıca basın mensuplarının

sicillerinin işlenmesinde genel müdürlüğün basın mensuplarına ait derneklerden bilgi istenmesinin de yolu açılmıştır.

Gazetecilikle alakalı sıfatlarını kaybeden şahıslar için basın kartlarını bulundukları yerin en büyük mülki amirine vermeleri zorunluluk tutulmuştur. Böylece basın kartı olmayan gazetecilik yapamayacağı için, aktif gazeteciliğin yolu açılmıştır. Düzenleme kapsamında, basın mensuplarının sicillerinin işlenmesinde gecikme olmaması için kartları geri alan makamların da bunları vakit geçirmeden Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne yollamalarına dikkat çekilmiştir.

Yine kartları taşıyanlara bir takım kolaylıklar ve avantajlar da getirilmiştir. Bu avantajlar şu şekilde yönetmelikte yer almıştır:

- Basın kartı taşıyanlar, bunları göstererek, devlet veya belediyelerce veya bunlar adına iş ya'pan müesseselerce, gerek şehir içinde, gerekse şehirler arasında işletilen belli tarifeli taşıtlarda, işletme idarelerinin haiz bulundukları yetkilere dayanarak indirmeli veya parasız olarak seyahat kolaylıklarından faydalanabilirler.
- Resmi makamlarca idare edilip girilmesi ücrete bağlı bulunan konferans, müze, galeri, sergi, stadyum ve hipodromlarla bunlara benzer yerlere parasız olarak girerler.
- Kart taşıyanların, kanuni veya idari sebeplerle gizli yürütülen bir tahkika veya işleme sahne olmayan her türlü hadise ve toplantı yerlerine serbestçe girip çıkmalarına izin verilir.
- Basın kartlarını taşıyanlar, özel mahiyette olmayan her türlü törenlere davetli sıfatıyla kabul olunurlar ve görevlerini en kolay görebilecekleri yeri alırlar. Ancak, Basın Kartını taşıyanlardan kaç kişinin bu gibi törenlere girebileceğini ilgili daireler veya kurumlar tesbit etmeye yetkilidirler. Davetiye gönderilmiş olması, gireceklerin sayısının tahdit edildiğini gösterir. (BCA, 30.18.01.02./112.93.12)

4.3.8.2. 28 Haziran 1947 Tarihli Değişiklik

8 Şubat 1947 tarihli yönetmeliğin 3. ve 10. maddeleri 28 Haziran 1947 tarihinde kabul edilen 3/6060 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile değiştirilmiştir (RG, 11 Temmuz 1947). Bu dönemde basın mensupları ve yayın organlarınca doldurulan beyannamelere yeni sorular eklendiği görülmektedir. 1948 tarihli beyannamede basın mensubuna gazete veya dergideki işinden aldığı aylık ücret, bu ücretlerden kesilen vergilerin hangi maliye şubesine yatırıldığı ve basın dışında işi varsa bu işten aldığı ücret gibi sorular da sorulmuştur. Bu soruların temelinde, basın faaliyetleri alanında vergi kaçakçığını önlemek amaçlanmaktadır (Yücel, 1995: 44-45).

Yönetmelik, kimlerin sarı basın kartı alabileceğini, yaptıkları işe, yayın organının basım makinesine, periyoduna göre daha açık bir ifadeyle ortaya koymaktadır. Bu değişiklikle yayın organlarına belirli bir kontenjan tanınması da kabul edilmiştir. Değişiklik ile kimlerin basın kartı alabileceği şu şekilde belirtilmiştir:

- Gazete ve dergilerde aylıkla ve Matbuat Kanunu'nun 21. maddesine göre beyannamesi verilmiş olarak çalışan muhbir, muhabir, başmuharrir, muharrir, mütercim, ressam, fotoğrafçı ve musahhihler
- Rotatifte basılan günlük gazetelerin müdürleri,
- Günlük ve en çok haftalık gazete veya dergilerde devamlı olarak ve bir ücret karşılığında yazı yazan muharriler
- Türk haber ajanslarının asil kadrolarına dâhil müdürleri ile (a) fıkrasında sayılan mensupları,
- 10. maddede yazılı gazete ve dergilerin sahiplerinden birisiyle, dergilerin ve günlük olmıyan gazetelerin ve günlük küçük gazetelerin yazı işlerini fiilen idare edenlerden birisi
- Günlük büyük gazetelerin yazı işlerini fiilen idare edenlerden en çok ikisi (RG, 11 Temmuz 1947.

Yayın organlarının özelliklerine göre sahip ve yazı işleri müdürlerinin kart alma koşullarını düzenleyen 10. madde de, "*En az ayda bir defa yayımlanan ve ilân*

mahiyetindeki sayfaların tamamının yarısını geçmeyen gazete ve dergilerin sahipleriyle yazı işlerini fiilen idare edenler sarı basın kartı alabilecektir” şeklinde değiştirilmiştir.

Bu haktan yararlanmak için günlük gazetelerin en az iki aydan beri, haftalıkların altı aydan beri, 15 günlüklerin bir yıldanberi ve aylıkların da en az iki yıldan beri, fasılasız bir surette yayımlanması şart koşulmuştur. Ancak bu süreler basın mesleğine ilk girenler için ayrıca iki yıl olarak hesaplanmıştır. Gazete ve dergi sahipleri yukarıda yazılı iki yıllık mesleki staj süresini herhangi bir suretle geçirmemiş bulunuyorlarsa, kendilerine sarı basın kartı verilebilmek için, intisap ettikleri gazete veya dergilerde aranmakta olan iki aylık, bir yıllık veya iki yıllık süreleri bu sıfatlarıyla doldurmuş bulunmaları şartı da getirilmiştir (*RG*, 11 Temmuz 1947).

4.3.8.3. 27 Mayıs 1949 Tarihli Değişiklik

Basın Kartları Yönetmeliğinde 3. değişiklik ise 27 Mayıs 1949 tarihinde yapılmıştır. Söz konusu değişiklik ile 3/5351 sayılı kararla yürürlüğe konulmuş olan Basın Kartı Yönetmeliğinin 5. ve 3/6060 sayılı kararla değişik 10. maddeleriyle adı geçen yönetmeliğe mezkûr kararla eklenmiş olan maddenin ilişik şekilde değiştirilmesi, bu yönetmeliğe geçici bir madde eklenmesi ve mezkûr yönetmelik hükümlerine göre 1948 yılı için verilmiş olup yürürlük süreleri 3/8765 sayılı kararla 31/5/1949 tarihine kadar uzatılmış olan basın kartlarının 31/12/1949 tarihine kadar geçerli sayılmaları kararlaştırılmıştır (*RG*, 2 Haziran 1949).

Yönetmelik, mavi kart verilmesi koşulları ile sahip ve yazıişleri müdürlerinin kart adına koşulları yeniden düzenlenmiştir (Yücel, 1995:46). Mavi Basın Kartı, yabancı basın mensuplarına, mütekabiliyet şartıyla ve aşağıda yazılı esaslara göre verilmesi kararlaştırılmıştır:

– Haber ajanslariyle günlük siyasi gazetelerin, meslekleri gazetecilik olan ve Türkiye'ye müddetsiz gelen muhabir ve muharrirlerine yıl sonuna kadar muteber olmak üzere

– Bunlardan Türkiye'ye belli bir müddet için gelenlerle iştigal sahaları siyasi mevzular dışında kalan günlük gazetelerin ve mevzuları ne olursa olsun bütün dergilerin, Türkiye'deki muhabir ve muharrirlerine inceleyecekleri mevzular için lüzumlu görüldüğü takdirde mavi kart verilecektir. (RG, 2 Haziran 1949).

Araştırma için Türkiye'ye gelen yabıncı basın mensuplarına süresi sınırlı mavi kart verilmesine olanak sağlanmıştır. Gazete ve dergi sahipleri ile yazıişlerini idare edenlerin sarı basın kartı alma şartlarını düzenleyen 10. madde, 3/6060 sayılı kararla aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

- En az ayda bir defa yayınlanan (mesleki veya ilmi dergiler için iki aylık),
- Münderecatının yarısından fazlası ilânlardan ibaret bulunmayan,
- Aylıklarda 8, onbeş günlüklerde 6, haftalıklarda 4, haftalıkdan az olanlarda 2 sayfadan aşağı hacimde çıkmayan (Sayfa adetleri, 57X82 ülçüsündeki bir kağıdın l/4'ü nispetinde bölünmesine göre hesaplanır.)
- Beyennamesinin bildirdiği çıkış devresini bir yıl içinde arka arkaya 5 defa veya fasılalı olarak 10 defa geçirmiş bulunan.
- Yukarıda yazıla şartları haiz bulunan mevkutelerden aylık olanların (mevkute meslekî veya ilmî ise iki aylık) üç yıl, onbeş günlüklerin iki yıl, haftalıklarla gündelik olmayanların bir yıl, gündelikleri de altı aydanberi fasılasız, devamlı ve beyannamelerindeki müddetlere uygun zamanlarda yayınlanmakta olması şarttır. Beyannamelerinde tasrih edilmiş olsa bile, yılda iki aydan fazla yayınına fasıla veren mevkutelerin dergilerin sahipleriyle yazı işlerini filen idare edenler Basın Kartı alamazlar.
- Ancak bu süreler, basın mesleğine ilk girenler için seyyanen iki yıl olarak hesaplanır. Gazete veya dergi sahipleriyle bunların yazı işlerini fiilen idare edenler, yukarıda yazılı iki yıllık meslekî staj süresini herhangi bir surette geçirmemiş bulunuyorlarsa, kendilerine Basın Kartı verilebilmek için, intisabettikleri gazete veya dergilerde aranmakta olan altı aylık, bir yıllık, iki yıllık ve üç yıllık süreleri bu sıfatlarıyla doldurmuş bulunmaları şarttır. (RG, 2 Haziran 1949.

28 Haziran 1947 tarihli ve 3/6060 sayılı kararla yürürlüğe konulan yönetmeliğin 3. maddesinde gösterilen ilmi dergiler için konulan iki yıllık süre ise üç yıla çıkarılmıştır. Diğer yandan geçici ikinci madde hükmü kapsamında bu yönetmeliğin neşri tarihinde ellerinde Basın Kartı bulunanlar yeni düzenlemeden muaf tutulmuştur.

4.4. Demokratik Hayatta Basın

Savaştan sonra tek parti idaresinin sona ermesiyle birlikte Türkiye'yi liberal ve parlamenter demokrasi şosesine oturtan ani değişiklikler, basın üzerinde de etkili olmuştur (Lewis, 2007: 303). Savaş boyunca Almanya'dan yana olan gazeteler ve devlet adamları, şimdi özgürlük ve demokrasiden bahsetmeye başlamıştır. Basının ağzı çözülmüş gibi tek şef ve tek parti sistemine son verilmesi, demokrasiye gidilmesi istenmektedir (Sertel, 2000: 216). Açık bir şekilde CHP'yi tenkit etmeye başlayan basını bu şekilde cesaretlendiren ise değişen dünya düzeni ve İnönü'nün 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılış günün münasebetiyle yaptığı konuşma olmuştur. İnönü bu konuşmasında memleketin hürriyet ve demokrasiye doğru gittiğini belirterek "*Cemiyetler Kanununda ve Ceza Kanunlarında, sözü edilen maddeler 1938 Haziran ayında konulmuştur. Diğer bazı kanunlarda da değişilecek yerler her zaman bulunabilir. Bu maddelerin iyileştirilmesinde, partiler teşkiline, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir*" yönündeki sözleri etkili olmuştur (*RG*, 1 Kasım 1945). Çünkü bu nutuk, Türkiye'nin siyasi hayatında yeni bir devrenin başlayacağın işaret etmektedir (Sertel, 1987: 293). İnönü'nün, 19 Mayıs 1945 yılındaki gençlere hitaben yaptığı konuşmada da savaş zamanında ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren nedenler ortadan kalkmıştır. Siyaset ve fikir hayatında da demokrasi prensipleri uygulanmaya başlamıştır. Tüm bunların yanında San Francisco'da BM Anayasası'nın imzalanması da (Ekinci, 1997: 278) basını cesaretlendirmiş ve CHP iktidarı ağır tenkitlere uğramaya başlamıştır.

Savaş sonlarına doğru basında özellikle de *Vatan* ve *Tan* gazetelerinde, yolsuzluk, suiistimal, rüşvet ve ihtikar haberleri, her gün biraz daha artarak sistemli bir biçimde yer almış ve hükümetin ekonomik politikalarını eleştiren yazılar daha

açık ve sık görülmeye başlanmıştır (KOÇAK, 1996: 474.). 1945 yılı itibariyle CHP içinde muhaliflerin sesini yükseltmesi, aynı zamanda basında da muhalifi sesleri ortaya çıkarmıştır. Yeni bir parti kurmaya yönelen muhalif grup, Dörtlü Takrir'in reddedilmesinden sonra *Vatan* ve *Tan* gazeteleri etrafında toplanıp, CHP hükümetine eleştiriler yöneltmişlerdir (Kongar, 1999: 34). CHP yanlısı basın, İnönü'nün konuşmaları ve adeta tek parti sisteminden kurtulmak istercesine muhalefeti desteklemiştir. CHP'nin yayın organı *Ulus*'ta Atay, "*Yeni muhalefet partisi ile fikir fikire, program programa ve tam demokrasiler geleneğine uygun tartışmalar çerçevesi içinde kalacağımızı ümit etmemek için hiçbir sebep yoktur*" yazısıyla muhalefet partisinin kurulması gerektiğini belirtmiştir (*Ulus*, 3 Aralık 1945). *Cumhuriyet* gazetesi gelişen süreçte tarafsız gibi davransa da DP'den yana tavır almıştır. Gazetenin Sahibi Nadir Nadi ve o yıllarda gazetede görev yapan Doğan Nadi, yazılarında DP'yi desteklemiştir (Sakal, 2000: 94). Nadi, "*Demokrasi rejiminin gerektirdiği şartlara göre memleket idaresini kontrol vazifesi normal olarak bir ikinci parti tarafından yapılmak lazımdır*" sözüyle demokrasi için DP'nin kurulmasına izin vermek gerektiğine dikkat çekmektedir (*Cumhuriye*t, 4 Aralık 1945). Sadun Tanju, 1946-1950 döneminin Türk Basınındaki manzarasını şu sözleriyle dile getirmiştir:

> "*Zaman ilerledikçe muhalefeti destekleyen gazetelerin sayısı gittikçe artıyordu. Artmamasına da sebep yoktu. Zira muhalefet, düşüncede ve eylemde her şeyin en mükemmelini öne sürüyordu. Genellikle aydınlar demokrasinin bütün nimetlerinin elde edileceği hayali ile etkilenmişlerdi. Halk ise, adalet ve eşitlik çığlıkları arasında, sigaranın beş kuruşa içileceği, şekerin ucuza yeneceği günleri düşünmeye başlamıştı. Basın, muhalefetin hayallerini kamçılayan bütün propagandalara kollarını açarken biraz da kendisine güveniyordu. Teminatlı bir özgürlük düzeni içinde, hür basının halk adına en mükemmel kontrolü kuracağına inanılıyordu. Onun için muhalefete çok geniş bir kredi açılmıştı. İktidara ise o ölçüde hasis davranılıyordu. Basın halkı coşturmaya, düşünmeye değil, bilmeğe, habere önem veriyordu*" (Aktaran: Topuz, 1996: 105).

Basında çıkan ağır tenkitler karşısında CHP kadroları, gazetelere yönelik daha ılımlı bir politika takip etmeye başlamıştır. Basın üzerinde önemli yasaklar kalkarken, kapatılan gazetelerin, tekrar açılmasına izin verilmiştir. 1944 yılının son baharında kapatılmış olan *Tan, Vatan* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinin, San Francisco

Konferansı öncesinde 22 Mart 1945'te yeniden yayınlanmalarına izin verilmiştir. Bu izin tam da San Francisco Konferansı öncesinde, Batılı devletler nezdinde basına karşı daha liberal bir tutum takınılacağının bir işareti ya da göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Koçak, 1996b: 548). Ayrıca savaş yıllarında Meclis görüşmelerin gazetelerde yayınlanmasına izin verilmemesi de muhalefeti harekete geçirmiştir. Bursa Milletvekili Baha Pars'ın görüşme tutanaklarının gazetelerde günün gününe yayınlanması için verdiği önerge ateşli tartışmalara yol açmıştır. Görüşmeler esnasında Hikmet Bayur'un da Meclis görüşmelerin basına yansıtılmadığını, muhabirlerin gazetelerine bildirdikleri görüşmelerinin yayınının hükümetçe yasaklandığını, sadece AA'nın verdiği parçaların yayınlandığını söyleyerek hükümete saldırması ve hükümeti becerisizlikle suçlaması Saraçoğlu hükümetini harekete geçirmiştir. Başvekil Şükrü Saraçoğlu, "Meclis görüşmelerinin yayınlanmaması yönünde gazetelere kendilerinin bir bildirisinin olmadığını eğer böyle bir şey varsa bu günden itibaren bunun kaldırılacağını ifade etmesi üzerine Meclis görüşmeleri gazetelerde yayınlanmaya başlamıştır (Kaçak, 1996b: 549-550). Meclis görüşmelerinin basında yer alması ise en çok muhalefeti rahatlatmıştır. CHP içinde CHP politikalarına açıkça karşı çıkan muhalif grup böylece halka söylemlerini daha rahat duyurabilmeyi elde etmiştir. Önergesinde Bursa Milletvekili Baha Pars da, "*Görüşmeleri açık yapalım, Ulus bizi tanısın bu hükümetin de saygınlığını arttıracaktır*" sözleriyle bu durumu doğrulamıştır.

Artan tenkitlere karşısında hükümetin sessiz kalması veya özgürlükleri genişletmesi ise basında 'yasak'ların kalkması için adeta kampanya başlatılmıştır. CHP yanlısı veya karşısında olan tüm gazeteler basın alanında özgürlüklerin getirilmesi için yazılar yazmıştır. Akşam'da Necmeddin Sadak, 'Demokrat' yazısında "*Hükümet gazete kapatmamalıdır. Bu da ancak kanunda değişiklikle olur*" mesajı vermiştir.[113] Tan'da Sabiha Sertel ise bu maddelerin değişmesinin şüphesiz

[113] Necmeddin Sadak, 24 Haziran 1945 tarihli 'Yeni partilerin doğması için bazı kanunların değişmesi gerekir' yazısında hükümete gazeteleri kapatma yetkisi veren başta 50. madde olmak üzere özgürlüklerin önünü tıkayan kanunların değişmesi gerektiğine dikkat çekmektedir: "Bugün memlekette tam bir basın ve yayın hürriyeti olduğu inkâr edilemez. Bu, en azılı yazarların her diledikleri propagandayı yapmakta olmalarıyla sabittir. Fakat buna karşı, basın hürriyetinin Demokles kılıcı gibi gazetelerin başında asılı bazı hükümlerin korkusu altında geçici bir ömrü olduğu iddiası ileri sürülüyor. Matbuat kanununun ellinci maddesine göre hükümet, umumî siyasete aykırı olmak

basın ve toplantı hürriyetlerini güvenlik altına alabilecek hükümler olduğunu belirtmektedir. İşi kanun maddelerinin değişmesiyle sınırlı tutmayan Sertel, daha da ileriye giderek bugüne kadar yürütülen kananlara göre hapsedilen mahkumların da affedilmesini istemektedir (Sertel, 2000:293-294). Cumhuriyet'te Nadir Nadi de "*Basın Kanunu, polis Vazife ve Salahiyet Kanunu gibi fert hürriyetini kısan kanunlar keyfi maksatlarla mı Meclis'ten çıkarılmıştır?*" sorusunu sorarak, bu kanunların değiştirilmesi için San Francisco'ya kadar beklediklerini ancak 8 aydır hiçbir değişiklik yapılmadığına dikkat çekmektedir (Cumhuriyet, 30 Kasım 1945). "Parti işini de soysuzlaştırmayalım" yazısında, "*Ve nihayet hükümetin umumi siyasetine aykırı neşriyatı yasak eden Matbuat Kanunu mevcut oldukça ikinci bir partinin kurulabileceğini iddia etmek safdillik olur*" ifadelerini kullanan Mehmet Zekeriya Sertel, "*İkinci bir parti demek hükümetin umumi siyasetini beğenmeyen ve onu taklit eden bir teşekkül demektir. Bu teşekkül hükümetin umumi siyasetine aykırı olan fikirlerin neşretmekten memnu oldukça ne iş yapabilir?*" sorularını sorarak neşir yasaklarının kaldırılması gerektiğini belirtmiştir (*Tan*, 15 Temmuz 1945). Refik Halit Karay, 'Yetmeyen hürriyet' yazısında, "*Hürriyetler desteklenmedikçe verimli, faydalı olamıyor. Basın hürriyetinin bile kendi basma, yardım görmedikçe neticesiz kaldığını görmüyor muyuz?*" eleştirisinde bulunarak, basın hürriyetinin başka kürsülerden sesine cevap almasının ve alâkalı makamları harekete geçirmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir (*Akşam,* 13 Temmuz 1945). Aynı şekilde *Akşam*'da Va-

---

gibi müphem bir sebeple, istediği zaman, istediği gazeteyi, istediği kadar kapatabiliyor. Hiç şüphe yok ki Anayasaya göre basın ancak kanunların çerçevesi içinde serbesttir. Fakat öyle aşırı kanunlar yapılır kî basın hürriyeti sözden ibaret kalır. Ellinci maddenin bu hürriyeti alabildiğine kastığı da şüphe götürmez. Bu maddeyi hiç kullanmayan yahut çok zora gelince de hiç istemeyerek kullanan liberal zihniyet bir hükümetten korkulmaz. Fakat kanunlar belli başlı insanlar ve hükümet için yapılmaz, bunları her hükümet, gelişigüzel kullanabilir. Başka partiler olunca, bu madde her hükümetin elinde muhalifleri susturmak için en kolay silâh olur. Bu maddenin, basın hürriyetini tehlikeye sokmak mahzurundan başka bir de memlekette basın hayatının gelişmesine engel olan maddi bir zararı var. Bugün gazete, memleketimizde dahi, büyük emekler, fedakârlıklar, sermayeler isteyen bir iş haline gelmiştir. Böyle olması da, basın hürriyeti ve disiplini adına iyi bir şeydir. Çünkü eskisi gibi gelişi güzel şantaj yapraklarının türeyip yaşamasına imkân kalmamıştır. Gazete, artık bizde de, yaşamak için büyük sürüme muhtaçtır. Bu da okuyucu kitlesinin rağbetine dayanan bir ciddîlik, bir ahlâk, bir fazilet istiyor. Bundan dolayıdır ki bir hükümetin, dilediği anda bir gazeteyi kapatarak yok edebilmesi ihtimali, gazetecilik mesleğinin dünya çapında ilerlemesine de engel oluyor. Bu maddenin kaldırılması yahut değiştirilmesi için Meclise, Bay Celâl Bayar tarafından verilen takrir umarız ve dileriz ki Meclisin sonbahar devresinde incelenerek kabul edilecektir. Hiç olmazsa, suçüstü cezalar gibi, gazetelerin kapanması hakkı da, acele yargılama usulleriyle mahkemelere verilir.
Basın hürriyeti bakımından atılacak ikinci adım, bizce de, gazetelerde çalışanların meslek hayatını daha iyi garanti altına alacak şekiller ve teşkiller bulunarak Basın Birliği tesisini de kaldırmaktır. Çünkü bu da vaktiyle, basını güdümlü «Dirige» hale sokmak için harcanan gayretlerin mahsulüdür."

Nu, gazetelerde söylenildiği gibi 50. maddenin kaldırılmasıyla özgürlüklerin gelmeyeceğini belirtmiş ve özgürlüklerin yerleşmesi için ikinci bir partinin de şart olduğunu vurgulamıştır:

> "*Toprak Kanununun püf noktası nasıl 17'nci madde ise, basın hürriyetinin püf noktası da bu 50'nci maddeymiş. Gazeteler, öyle Bakanlar heyeti kararı ile kapatılamamalıymış ki, ileri bir demokrasinin icapları Türkiye'de yürüsünmüş. Kısmen gazetemize de akseden bu tartışma okuyucularımızın malûmudur. Fakat ben püf noktasının 50'nci maddede değil, cemiyetler kurmak imkân ve şekillerinde olduğunu sanıyorum. Hakiki bir geniş demokrasi, nasıl bir tek maddeye dayanabilir ki, şayet memleket demokrat müesseseler cihazına dayanmıyorsa, 50'nci madde, bir gün içinde ortadan kaldırıldığı gibi yeniden ortaya konulur. Demokrasinin asıl kuvveti, kurullarındadır. Basın hürriyeti de, fırkalar bolluğu da, prensipler de, sırf demagojiye dayanmayan tartışmalar da ancak bu kurullar sayesinde mümkündür*" (*Akşam,* 11 Haziran 1945).

CHP'ye karşı muhalif basının başında gelenlerden Ahmet Emin Yalman da artık tek parti iktidarının sonlanması ve istibdat devrine son verilmesi gerektiğini şu sözlerle ortaya koymaktadır:

> "*Memleketimizi kendi hususi çiftlikleri sanan hanedanın, keyfi istibdat hareketlerine sabrımız tükendi, hanedanı memleketten attık. Şerrin ana kaynağını böylece kuruttuğumuza inanarak Cumhuriyeti kurduk. Başına da istibdatla mücadelede hizmeti görülen, hayır tarafını temsil etmeleri beklenen vatandaşları getirdik. Artık istikbale güven duyacağımızı sandık, mazinin fena istidatlarını gömdüğümüze ve cumhuriyet mekteplerinin istibdattan tiksinen, millet hizmetinin şerefini ve asaletini kavrayan yeni bir nesil yetiştirdiğine inandık*" (*Vatan,* 15 Temmuz 1946).

Yalman, bu sözleriyle cumhuriyetin kurulması ile istibdadın bittiğini ancak ortaya konan eylemlerin meşrutiyet yönetimlerini aratmadığını vurgulamaktadır.

4.4.1. Demokrasiye Geçişte Basının Etkisi

Türkiye'nin 2 Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ve ticari ilişkilerini kesmesi ile basında demokrasi söylemleri öne çıkmış ve Türkiye'nin yerinin demokrasi cephesi olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin 6 Ocak 1944 tarihinde ABD'nin başvurusu ve İngiltere'nin de 1939 ittifakına istinad eden talebi üzerine

Almanya ile ticari ve ekonomik ilişkilerini kesmesi basında yoğun bir destek görmüştür (Ekinci, 2000: 256-257; Güvenir, 1991: 199-201). Özellikle CHP'nin önde gelen gazeteci milletvekilleri, demokrasilerden yana bir tutum almışlardır. Falih Rıfkı Atay, 4 Ocak 1945 tarihli makalesinde "*Bugünkü insanlığın gerçek menfaatini, harbin demokrasiler zaferi ile mümkün olduğu kadar çabuk bitmesinde gören Türkiye için, bu uğurda kudret ve imkânları içine giren herhangi bir yardıma koşmak, yalnız politikası gereklerinden değil, aynı zamanda ahlak borçlarındandır*" sözleriyle Türkiye'nin daima demokrasi cephesinin yanında olduğunu vurgulamıştır. 5 Ocak 1945 tarihli Vakit Gazetesindeki yazısında Asım Us, Türkiye'nin tarafsız bir siyaset uyguluyor gibi göründüğünü ancak harp ve sulh gayeleri bakımından Birleşmiş Milletler tarafında olduğunu hiçbir vakit saklamadığını vurgulamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın ise *Tanin*'deki köşesinde Almanya'ya karşı harbe girmemekle birlikte Türkiye'nin Nazi davasına hiçbir zaman meyil göstermediğini anlatarak Türk politikasının tamamen hür demokrasiler idealiyle aynı olduğunu belirtmiştir (Ekinci, 2000: 257). Savaşın en şiddetli olduğu günlerde dahi müttefik cepheyi tutan gazeteler, savaştan sonra dünyanın faşist diktatörlükleri terk edip demokrasilere geçeceğini dahi ileri sürmüştür. Bu gazetelerden biri de Tan'dır. "*Dünya halkçı demokrasiye doğru gidiyor*" yazısı ise Mehmet Zekeriya Sertel, savaştan sonra halkçı demokrasilerin kurulacağını "*Dünya halkçılığa, halkçı demokratik rejimlere doğru gidiyor. Değil yalnız Alman peyki olan memleketler için işgal altında bulunan bütün Avrupa milletleri için bu tarihi seyre uymak zarureti vardır. Bu sebepledir ki memleketlerinden uzakta yaşayan, mülteci hükümetlerin de hayatı bu harple mahduttur. Harp bittikten sonra bütün bu hükümetler yerlerini halkın serbest reyi ile iktidar mevkiine getirilecek halkçı hükümetlere terke mecbur olacaklardır. Avrupa harbinden muzaffer çıkacak olan biricik müessese halkçı demokrasidir*" sözleriyle belirtmektedir (*Tan*, 29 Sonteşrin 1943). Aynı dönemde "İflas eden ideoloji" isimli makalesinde, "*Harp demokrasinin galebesiyle neticelenecektir. Demokrasinin galebesi demek milletlerin hür halk idarelerine kavuşması faşizmin iflas etmesi demektir. Bu sistemin iflası insanlığa pek pahalıya mal olmuştur. Fakat medeniyetin daha ileri safhalara varması için bu kanlı sancıları çekmesi tarihi bir zarurettir. İnsanlık bu ıstıraplı devirden çıkınca güneşli, aydınlık ve mesut bir devreye*

*çıkacaktı*r" ifadeleriyle demokrasi düzenine geçileceğine işaret etmiştir (Tan, 24 İlkkanun 1943).

San Francisco'da imzalanan BM Anayasası ile gazete sayfalarında demokrasi söylemleri ağırlıklı olarak yer işgal etmeye başlamıştır. Türkiye'nin bir an önce yenidünya düzeni içinde yer alması gerektiği vurgulanmıştır. Demokrasi söylemleri içinde zaman zaman CHP'ye karşı sert eleştiriler yapılmasının yanında demokrasiye, dış baskılar neticesinde geçildiğine dikkat çekilmiştir. *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi, San Francisco'da BM Anayasası imzalanmasına rağmen demokrasi alanında herhangi bir değişikliğe gidilmemesini, "*8 aydır yürüyoruz. Daha bir arpa boyu ilerlemiş değiliz. Her millet iç ve dış politikasını kendi rejiminin çerçevesi içinde olgunlaştırmaya çalışıyor… Biz başladığımız noktadan hâlâ uzaklaşamadık. Muhalefet adına yapılan tenkitlerde en ufak bir gelişme bile yok. İleri sürülenler hep eski hikâye: kanunlar anayasa uydurulsun? Böyle demokrasi olur mu? Böyle seçim olur mu? Halk Partisi memlekette diktatörlük yapıyor. Bu partiden ve bu Meclis'ten başarı beklenemez… Basın Kanunu, polis Vazife ve Salahiyet Kanunu gibi fert hürriyetini kısan kanunlar keyfi maksatlarla mı Meclis'ten çıkarılmıştır? Alman tehlikesi geçen yıldan itibaren artık bahis konusu olmadığı halde demokrasi havasını üflemek için niçin San Francisco'ya kadar bekledik. Yukarıda adı geçen kanunları değiştireceksek, neden 8 aydır bir türlü karar veremiyoruz?*" (*Cumhuriyet,* 30 Kasım 1945) sözleriyle eleştirmektedir. Zekeriya Sertel de Nadi gibi demokrasinin önünü tıkayan kanunların kaldırılmasına işaret etmektedir. Köşesinde "*Hangi kanunlarda değişiklik lazımdır?*" sorusunu soran Sertel, İnönü'nün 1 Kasım 1945 yılındaki nutkunda belirtilen kanunların değiştirilmesi gerektiğini aktarmaktadır. Sertel, otorite zihniyetinin yerini demokratik ruhun alması gerektiğini vurgulayarak, kanunlarda yapılması gereken değişikliklerin gazetelerde yer almasını vurgulamıştır (*Tan,* 3 Kasım 1945). Özellikle *Tan* gazetesi, demokrasi söylemlerini vurgularken aynı zamanda CHP'yi demokrasinin önünü tıkayan kurum olarak lanse etmiştir. *Tan*'ın başyazarı Mehmet Zekeriya Sertel başta olmak üzere gazetenin sağ alt köşede "*Görüşler*" sütununda Sabiha Sertel, CHP'nin becerisizliklerini vurgulayarak CHP'nin demokrasi inkılabı yapamayacağını vurgulamıştır. Görüşler sütununda "*Kaybedilecek zamanımız yoktur*" diyen Sabiha Sertel, tek parti iktidarının halkın

demokrasi beklentilerini karşılayacak kanunları süratle çıkaracağına inanmanın zor olduğunu belirtmiştir (*Tan,* 4 Kasım 1945). "*Demokrasi İnkılâbını CHP Yapamaz*" yazısında da Zekeriya Sertel, "*CHP programı olduğu gibi kaldıkça ve gerek meclis ve gerek hükümet azaları bu programa uymağa mecbur bulundukça, Cumhurreisinin işaret buyurdukları demokratik inkişafı temin edecek şualardan mahrum bulunuyoruz, demektir. Hükümetin, totaliter zihniyete ve parti programının esaslarına dokunmaksızın Matbuat, Cemiyetler ve toplanma kanunlarının ancak bir maddesinde basit ve ihtiyaca cevap vermekten uzak değişikliklerle iktifa etmek istemesinin sebebi işte budur. Onun içindir ki parti kongresi toplanıp bu programı demokratik zihniyete uygun bir şekilde değiştirmedikçe bu partiden ve bu partinin hükümet ve meclisinden demokrasi inkılabı beklenemez*" diyerek bu kanunların çıkması için millete gitmek gerektiğini vurgulamıştır. (Tan, 22 Kasım 1945). "*Başka partilerin kendiliklerinden doğması isteniyorsa ve bunda fayda görülüyorsa yapılacak ilk iş, tek partili rejimi sağlamlamak için yürürlüğe konmuş bazı kanun ve gelenek engellerini kaldırmaktır*" diyen *Akşam* gazetesi başyazarı Necmettin Sadak, Demokles'in kılıcı gibi gazetelerin başında asılı hükümlerin kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır (*Akşam*, 24 Haziran 1945). 13 Temmuz'daki yazısında da Sadak, "*Basın hürriyetinin başka kürsülerden sesine cevap alması ve alâkalı makamları harekete getirmesi icap ediyor. Bunun böyle olması da devlet mekanizmasındaki bütün aletlerin aynı hürriyetle İşlemesine, birbirinden yardım görmesine bağlıd*ır" ifadesini kullanarak demokrasinin önemine dikkat çekmiştir (*Akşam*, 13 Temmuz 1945). Tek parti iktidarına ve İnönü'ye muhalif isim olarak bilinen Ahmet Emin Yalman da demokrasi söylemine yazılarıyla destek vermiştir. Yalman'a göre demokrasi, bir insan cemiyetinin idaresi için tasavvur edilebilecek en ideal sistem değildir. Fakat bugüne kadar bulunup tatbik edilen sistemlerin en iyisidir. Bunun nedenini ise Yalman, "*Çünkü şahıs ve zümre ihtiraslarına karşı hiç olmazsa birtakım frenler kurar, açık münakaşa sayesinde kötülükleri açığa vurur, teşhisine ve tedavisine imkân temin eder*" şeklinde belirlemektedir (*Vatan*, 22 Mart 1946). Bir başka yazısında tek parti zihniyetinden memlekete bir hayır gelmeyeceğini ifade eden Yalman, "*Ya tek parti diktatörlüğü baki kalacak, yani bu memlekette garp tipi değil, şark tipi uydurma demokrasi hüküm sürecek veyahut gönül rızası ile ve iyi*

niyetle hakiki demokrasiye doğru gidilecektir" demek suretiyle CHP'ye demokrasiye geçmesi için uyarı da bulunmuştur (*Vatan*, 21 Mayıs 1946).

CHP'nin yayın organı olarak bilinen *Ulus* gazetesinde de demokrasi söylemleri artmaktadır. Fakat *Ulus* her ne kadar demokrasi vurgusu yapsa da rağmen gerçekte, CHP'ye karşı yapılan tenkitlere cevap vermektedir. Basında giderek artan demokrasi söylemlerine sert bir şekilde karşılık veren Atay'a göre (*Ulus*, 22 Ağustos 1945): "*Bizzat Cumhuriyet Halk Partisi demokratik bir kurum olarak doğmuştur ve devam etmiştir...*" 23 Temmuzdaki yazısında da "*Şimdilik gerçek demokrasiciler biziz. Çünkü inandığımız prensipleri gerçekleştirmek için millet iradesiyle erkte bulunan siyasî bir partinin içindeyiz. Onu düşürmemek ve düşürtmemek, kale içinden fethettirmemek için, demokrasi ahlâkının ve kanun hükümlerinin yasak etmediği bütün imkânları kullanacağız*" ifadelerini kullanan Atay, Türk demokrasisinin hedeflerini şu şekilde açıklamıştır:

> "*Demokrasi mücadelesi verilirken iki temel hedef vardır. İlk hedefi Türk demokrasisini sağlam ve şuurlu bir siyasî ahlâk gelenekleri üstünde kuvvetlendirmek ve göstermektedir. Bu geleneklerin şeref kaynağı bütün Türk tarihi, fikir ve prensipler kaynağı millî kurtuluş tarihidir. Kendimize güvenmeliyiz ve başarılarımızı övmeli ve sevmeliyiz. Gündelik politikalarının dedikoduları haklı veya haksız ayırışçılığı içinde birbirimizden uzaklaşsak bile, millî kurtuluş ülküsü ve prensiplerine bağlı kalmalıyız. İkinci hedef cumhuriyet rejiminin maddi ve manevi kazançlarını geriye vermek ve zayıflatmak değil ilerletmek, tamamlamak ve temelleştirmektir... Birbirimizi tenkit etmekliğimiz, hatta Türk demokrasisinin hedeflerine varmak için birbirimizden ayrı fikirler gütmekliğimiz bizi seçim sandıkları başında ayırsa bile, bozguna ve gerici unsurlara karşı savaş birliğinden uzaklaştırmamalıdır. Ne istediğimizi bildiğimiz kadar ne istemediğimizi de bilmeliyiz*" (Ulus, 25 Ekim 1945).

Bu görüşler ile *Ulus* gazetesi, çok partili hayata geçilirken ne gibi kurallarla hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Gazeteler arasında, demokrasiye geçişte bir takım eleştiriler de bulunmaktadır. Eleştirilerin odağını, CHP'nin kendi isteğiyle demokrasiye geçmediği, müttefiklerin baskıları sonucu demokrasiye geçmek zorunda kalındığı oluşturmaktadır.

Eleştirenlerin başında ise Nadir Nadi gelmektedir. Nadi'ye göre birkaç ay evvel kimsenin dile getiremediği konular gazetelerde tartışılmakta ve muhalif yazarlar çoğalmaktadır. Muhalif yazarlar çoğunlukla rejime ve devrimlere saldırmakta ve bu alanda rahat davranabilmek için anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi teklifinde bulunmaktadır. Bu durumun son derece ilgi çekici olduğunu belirten Nadi, 26 Ağustos 1945'te "*Yaşasın Demokrasi!*" isimli makalesinde "*Nereden gelirse gelsin yeni modalara uymakta maşallah birinciyizdir. Demokrasi alanında üç aydır aştığımız yola ne dersiniz? Bazı gazetelere bakarsanız, dilimizi bağlayan kilitler San Francisco'da çözülüvermiş, yıllardan beri hasret kaldığımız hürriyet, Sayın Hasan Saka tarafından telgraf havalesiyle buraya ulaştırılmıştır*" sözleriyle demokrasi geçişin San Francisco'da belirlendiğini ifade etmektedir. Nadi, aynı makalesinde ise zorunlu demokrasiye geçişin rejim tartışmasına dönüşerek sen-ben kavgasına dönüşeceğine de işaret etmiştir:

> "*En tuhafı CHP'nin yıllardan beri üyesi bulunduğu halde, San Francisco markalı demokrasi alıp yürüyeli beri, ileri geri konuşmaya başlayan bir takım milletvekillerine rastlamamızdır. Rejimimiz ve anayasamız önünde hayranlık duyduklarını bunlar da her fırsatta tekrarlamaktan geri kalmıyorlar. İdeolojik prensiplerimizin mükemmelliği ile her biri teker teker öğünmektedir. Fakat tatbikat. Ah şu tatbikat!... San Francisco markalı demokrasi havası, bizde bu gidişle demokrasinin en iptidai şekli olan sen-ben kavgalarına yol açacak gibi görünüyor… Dış politikaya ait meseleler uğruna başvurulduğu zaman oportünizm bir dereceye kadar mubah sayılabilir. Fakat rejimin temel prensipleri üzerinde ileri geri oynamak kesmenin haddi olmamalıdır…*" (Cumhuriyet, 26 Ağustos 1945).

Gazetecilerin bu istekleri ise büyük bir değişimin içinde olan CHP içinde olumlu karşılanmıştır. 1 Kasım 1945'teki konuşmasında "*Demokrat karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur*' mesajı veren İnönü için özgürlük alanında artık yasakları kaldırmanın vakti gelmiştir. *Ulus* gazetesinde 22 Ağustos 1945 günkü yazısında Falih Rıfkı Atay, "*Sadece inkılabı ve millî varlığı savunma kaygılarından doğan geçici engeller kalkacaktır*" sözüyle (Ekinci, 1997: 308-309) CHP içinde bir yapısal değişime işaret edildiği gibi özgürlükler alanındaki yasakların da kalkacağı sinyali verilmiştir.

4.4.2. Basının İkinci Partiye Bakışı

Gazeteler, demokrasi söylemlerine ağırlık verirken bir tarafdan bu söylemlerin yerine getirilmesini talep etmektedirler. Taleplerden en önemlisini,ikinci bir partiye izin verilmesi oluşturmaktadır. Tek parti zihniyetini sürekli eleştiren gazeteler, İnönü'nün 1945'te yaptığı konuşmada, "*Bizim tek eksiğimiz hükümet karşısında muhalif bir partinin olmamasıd*ır" sözünün yerine getirilmesine dikkat çekmekte ve ikinci bir partinin kurulmasının aynı zamanda hükümet üzerinde kontrolü daha da arttıracağı belirtilmektedir. İkinci bir partinin kurulması, aynı zamanda gazeteler için de önem taşımaktadır. İkinci partinin kurulmasıyla birçok alanda baskıların kalkacağı için basın daha özgür hareket etme imkanına kavuşacağı gibi muhalefetin yasaklar karşısındaki söylemleri kapsamında da basın alanındaki birçok yasal düzenleme ortadan kaldırılacaktır. Bu nedenle hükümet karşıtı veya hükümet taraftarı bütün yazarlar ikinci bir partinin kurulmasına sıcak bakmaktadır.

"*Şu veya bu teşebbüsten ötürü hükümeti beğenmeyenlerden tutunuz da, şekli ve rengi ne olursa olsun derece derece en koyu muhaliflere kadar herkes yeni partiye ümit dolu gözlerle bakıyor*" değerlendirmesinde bulunan Nadir Nadi, demokrasi rejiminin gerektirdiği şartlara göre memleket idaresini kontrol vazifesi normal olarak bir ikinci parti tarafından yapılmak zorunda olduğuna dikkat çekmiştir. (Cumhuriyet, 4 Aralık 1945). Sertel de , "*Memlekette demokrasinin gelişmesi için başka partilere de ihtiyaç olduğu noktasında fikirler birleşmiştir… Ne şekilde olursa olsun ikinci bir partinin teşekkülü için icap eden manevi olgunluk ve hazırlık tamamdır*" sözleriyle CHP karşısında yeni bir partinin bulunmasına ihtiyacı belirterek, partinin kurulması için yapılacak olanları şu şekilde açıklamıştır:

> "*Bugünkü kanunlarımız müstakil bir partinin kurulmasına imkan bırakmayan mevzuatlarla doludur. Cemiyetler Kanunu, parti teşkilini hükümetin vereceği müsaadeye bağlı tutuyor. Hükümet yapılacak müracaatı reddedip etmemekte serbesttir. Müsaade verdikten sonra da parti daimi surette hükümetin sıkı kontrolü altında bulunur parti kurmak için Halk Partisi'nin altı okla ifade edilen altı prensibini kabule mecburdur… Halk Partisi hükümetle, Meclisle kontrol altına aldığı bütün teşkilatlarla ve kendi teşkilatının kuruluş şekliyle memlekette öyle bir tek parti sistemi kurmuştur ki bu sistem bozulmadıkça hakiki ve ciddi bir*

> *başka parti kurmaya imkan yoktur. Ve nihayet hükümetin umumi siyasetine aykırı neşriyatı yasak eden Matbuat Kanunu mevcut oldukça ikinci bir partinin kurulabileceğini iddia etmek safdillik olur. İkinci bir parti demek hükümetin umumi siyasetini beğenmeyen ve onu taklit eden bir teşekkül demektir. Bu teşekkül hükümetin umumi siyasetine aykırı olan fikirlerin neşretmekten memnu oldukça ne iş yapabilir? Hükümeti nasıl kontrol ve tenkit edebilir… Bu mevzuat durdukça ciddi kimselerin hakiki bir ikinci parti teşkiline teşebbüs etmeleri de beklenemez… Kanunî imkanlar vermek lazımdır. Aksi takdirde siyasi hayatımızın bugünkü durgunluğundan kurtulması mümkün olamayacaktır*" (*Tan,* 15 Temmuz 1945).

Görüşler köşesinden Sabiha Sertel de hükümeti sık sık uyarmaktadır: "Dünyanın bugünkü durumu karşısında Türkiye'nin mevkii süratle demokratik kanunları çıkarmak, kanuni ve meşru bir muhalefeti, memleketin menfaatlerini müdafaa eden hür türlü teşkilatı organize bir şekilde hayata geçirmektir" değerlendirmesinde bulunan Sertel (*Tan,* 4 Kasım 1945), "*Türkiye'nin dünya karşısında durumunu sağlamak için tamamen yeni görüşlere sahip bir hükümetin iş başına gelmesi hem dahilde hem hariçte itimadı arttıracak en büyük amildir. Bu değişmeleri ne kimseye yaranmak ne de herhangi bir tehdide boyun eğmek için değil, Türkiye'yi içinde bulunduğu bu müşkül durumdan çıkarmak için süratle realize etmek mevkiindeyiz. Kaybedecek zamanımız yoktur*" ifadesiyle hükümete baskı yapmaktadır. *Akşam*'da Necmeddin Sadak da "*Seçim ve Partiler*" isimli makalesinde, ikinci bir partinin kurulmasının zorunlu olduğunu söylemiştir. İkinci bir partinin kurulmasının geçmişte parti denemeleri yapıldıktan sonra uzun yıllar tek parti ile idare edilen Cumhuriyet rejiminde muhalefet partilerine hem ihtiyacının kendini son bütçe çekişmeleriyle gösterdiğini belirtmektir. Böyle bir partinin Meclis hayatında millet işlerinin tam kontrolü bakımından ehemmiyetinin büyük olduğunu aktaran Sadak, "*Şu halde yeni bir parti veya partiler nasıl kurulacak?*" sorusuna ise, bütün meselenin Halk Partisi'nin memleketin inkılâpçı kitlesinin tam manasıyla benimseyip bağlandığı teşekkül olmasıyla mümkün olacağını aktarmıştır (*Akşam,* 12 Haziran 1945). Sadak, başka partilerin nasıp doğacağı ile ilgili de şu bilgileri vermiştir:

> "*Bu başka parti veya partiler nasıl doğacaktır? Bu meselede de hemen hemen herkesin birleştiği nokta geçmiş denemelere göre kurulacak yeni*

> *partinin ısmarlama olmaması, yani C. Halk Partisinin zoru ve yardımı ile yaratılmaması belli ve açık prensiplerle, yani ayrı bir fikir cereyanına dayanarak kendiliğinden meydana gelmesidir… Başka partilerin kendiliklerinden doğması isteniyorsa ve bunda fayda görülüyorsa yapılacak ilk iş, tek partili rejimi sağlamlamak için yürürlüğe konmuş bazı kanun ve gelenek engellerini kaldırmaktır. Partileri uzuvlaştıracak fikir cereyanlarının serbeste, daha doğrusu, korkusuz belirmesi için basın hürriyeti ilk şarttır… Basın hürriyeti dışında, Cemiyetler kanununda yahut polis nizamlarında yeni partilerin doğmasına engel olan hükümler varsa bunları da kaldırmak gerektir. Bütün bunlar Millet Meclisinde öne sürülecek tekliflerle ve Meclisin vereceği kararlarla, bazı kanunların kalkması veya değiştirilmesi, belki de bazı yeni kanunlar yapılması meselesidir… Her halde bazı kanunlar, Anayasaya uyarlıkları ispat edilse de, daha ileri bir demokrasi ve basın hürriyeti gelişimine, karar verildiği anda değiştirilmek gerektir. Bu kanunlar kalkarsa yeni siyasi cereyanlar doğabilir, bu serbest cereyanlardan belki de yeni partiler doğabilir…*” (*Akşam*, 24 Haziran 1945).

Ulus gazetesi, CHP yayını olması nedeniyle, açıkça tek parti iktidarına cephe almadığı gibi CHP’ye destek verilmesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Gazetenin Başyazarı Falih Rıfkı Atay, muhalifleri sert bir dille eleştirmekte ve Türkiye’nin geldiği noktanın CHP’nin eseri olduğuna dikkat çekmiştir. “*Bugün her partici şunu bilir ki bu vatan ve bu milleti yirmi üç yıl önceki gerilikten, fakirlikten ve perişanlıktan kurtaran ne varsa, bir karış raydan son temelini attığımız köy okullarına kadar hiç biri muhaliflerimizin eseri değildir, muhaliflerimize rağmen bizim eserimizdir*” sözlerini kullanan Atay, ikinci parti kuracak muhalefeti ise bozgunculukla suçlamıştır:

> “*Cumhuriyet Halk Partisi şerefli tarihine ve halk için yaptıklarına ve yapacaklarına dayanarak, derin bir itimat ile, bir demokrasi partisinin asil zihniyetiyle aynı savaşlara hazır olmalıdır. Bugün partinin başlıca tehlikesi, içinden ve dışından gelen itimat sancısı veya bozguncu suikastlara karşı uyanık durmamak, bilhassa içinden gelen zayıflatıcı telkinlere kulak asmaktır. Yirmi küsur yıllık mazi doğruları eğrileri ile bizimdir. Onlar yekûn edildiği vakit parti çoğunluğu ve ona dayanan Büyük Millet Meclisi’nin üstünde 'Türk yurdunun ve halkının kurtarıcılığı' sıfatı kalır”* (*Ulus,* 3 Eylül 1945).

Diğer taraftan Atay, demokrasi mücadelesi verilirken iki temel hedefin olması gerektiğini vurgulamaktadır (*Ulus* gazetesi, 25 Ekim 1945): "*İlk hedefi Türk*

demokrasisini sağlam ve şuurlu bir siyasî ahlâk gelenekleri üstünde kuvvetlendirmek ve göstermektedir. Bu geleneklerin şeref kaynağı bütün Türk tarihi, fikir ve prensipler kaynağı millî kurtuluş tarihidir. Kendimize güvenmeliyiz ve başarılarımızı övmeli ve sevmeliyiz. Gündelik politikalarının dedikoduları haklı veya haksız ayırışçılığı içinde birbirimizden uzaklaşsak bile, millî kurtuluş ülküsüne ve prensiplerine bağlı kalmalıyız. İkinci hedef cumhuriyet rejiminin maddi ve manevi kazançlarını geriye vermek ve zayıflatmak değil ilerletmek, tamamlamak ve temelleştirmektir... Birbirimizi tenkit etmekliğimiz, hatta Türk demokrasisinin hedeflerine varmak için birbirimizden ayrı fikirler gütmekliğimiz bizi seçim sandıkları başında ayırsa bile, bozguna ve gerici unsurlara karşı savaş birliğinden uzaklaştırmamalıdır. Ne istediğimizi bildiğimiz kadar ne istemediğimizi de bilmeliyiz." Bu görüşler ile *Ulus* gazetesi, çok partili hayata geçilirken ne gibi kurallarla hareket edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

4.4.3. Basında İkinci Parti Korkusu

Gazeteler her ne kadar CHP'nin karşısında ikinci bir partinin kurulmasını desteklese de bazı endişelerini de gizlememektedir. Endişelerin başında, demokratik yapı içinde Cumhuriyet rejimine karşı hareketlerin artabileceği gelmektedir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda yaşanan olayların aynısının yaşanmaması için temkinli hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Hatta her önüne gelenin partiye üye yapılması istenmemektedir.

Nadir Nadi anılarında ikinci bir parti kurulurken büyük korku yaşadıklarını yazmaktadır. "*Atatürkçüleri en çok kaygılandıran içine yuvarlanır gibi olduğumuz bu ilkesiz özgürlük hengamesinde devrimlerin güme gitmesi tehlikesi idi*" diyen Nadi, "*Bir kere devrimlerden taviz verilmeye başlandı mı, demokrasi şöyle dursun bir gün tek parti devrini bile arayacağımıza şüphe yoktu… Türkiye'yi Batı uygarlık düzeyine kavuşturacak olan laiklik, kadın hakları, öğrenim birliği ve benzeri devrimlerden hiçbir şekilde taviz vermemek zorunda idik… Ciğerlerimi alıştırmadan dalacağımız suda boğulabilir, kanatlarımızı güçlendirmeden kendimizi koyuvereceğimiz boşluk bizi uçurama sürükleyebilirdi. Tek parti rejiminin çok sıkıcı yanları bulunduğu şüphe yoktu. Fakat devrimler elden gittiği zaman karşılaşacağımız tehlikelerin bütün*

sıkıntıları aratacak derecede büyük olacağından korkuyordum" ifadelerini kullanmaktadır (Nadi, 1976: 266-270). 2 Aralık 1945 tarihinde "Önce fikir sonra adam" yazısını kaleme alan Nadi, yazısında Atatürk rejimine faşist damgası vurmaya çalışanlara sert bir şekilde cevap vermekte ve faşist eleştirilerin odağı olan anti demokratik kanunları ise, millî hürriyeti korumak uğruna çıkarılan yasalar olarak nitelemektedir.[114] Bu sözleriyle Nadi, ikinci bir partinin kurulmasına karşı olmadıklarını belirtmekle birlikte, kurulacak partinin devrimlere bağlı olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu endişesi nedeniyle Meclis içinden çıkacak partinin başına, Celal Bayar'ın geçmesini memnuniyetle karşılamıştır. Nadi'ye göre Bayar, Atatürk'ün yakınında bulunmuş bir isim olmakla birlikte rejime ve devrimlere bağlı bir insandır. Rejimin tüm acılarının yakından gördüğü için Bayar'dan devrimlere karşı bir tehdidin gelemeyeceğini savunmaktadır[115] (Cumhuriyet, 4 Aralık 1945).

Tan gazetesindeki köşesinden Zekeriye Sertel de memlekette ciddi ve hakki partilerin kurulmasını savunmaktadır. Parti kurmak için yapılan müracaatları eleştiren Sertel, parti işinin soysuzlaştırılmadan gerekli kanunların çıkarılmasını savunmaktadır. 15 Temmuz 1945'te, "*Parti işini de soysuzlaştırmayalım*" makalesini

[114] Nadir Nadi'nin söz konusu yazısı şu şekildedir: "Bugün Atatürk rejimine faşist damgası vurmaya kalkışanlar var. Atatürk rejiminin bir müstehidler saltanatı olduğunu söyleyenler var. Kanunlarımızda antidemokratik bir zihniyetin hüküm sürdüğünden hükümet makinesinin keyfi bir şekilde yürütüldüğünden dem vuranlar var. Rejimi yıkmayı hedef tutan bu iddialara karşı verdiğimiz cevaplarda prensip bakımından yerden göğe haklıyız. Atatürk rejimi faşist değildir. Atatürk rejimi, vasilik idaresini kuran değil, yıkan bir rejimdir. Kanunlarımızda antidemokratik zihniyete yer verilmemiştir. Mugalâtacılar tarafından antidemokratik gibi görünen bazı maddeler, tam tersine millî hürriyetimizi korumak düşüncesiyle çıkarılmış ve eşsiz dünya fırtınası ortasında bugüne kadar millî hürriyetimiz korunmuştur. Atatürk rejiminde hükümet makinesi hiçbir kesiminin hiçbir zümrenin keyfine hizmet edemez. Fakat itiraf etmek lazım ki zaman zaman prensiplerin yanlış anlaşıldığı tatbikatta bazı mübaliliklere sapıldığı fikirlerin ihmal edilip adamların başa geçirildiği de görülmüyor, değildir. Hücumları telesiz ve çürük olan muhalifleri bazen haklı gibi gösteren sebepler de son yıllarda yaşanan gevşeklik ve kendi kendimizi kontrol yetersizliğidir. Bununla mücadele etmek sıkı mücadele etmek lazımdır" (*Cumhuriyet,* 2 Aralık 1945).

[115] Nadir Nadi, "Y*eni Parti*" isimli makalesinde Celal Bayar'ın parti kurmasını şu şekilde desteklemektedir: "Demokrasi rejiminin gerektirdiği şartlara göre memleket idaresini kontrol vazifesi normal olarak bir ikinci parti tarafından yapılmak lazımdır. Bu hakikati hepimizden önce gören büyük Atatürk bizde ikinci parti eksikliğini her zaman duymuş, bunu giderme çarelerini de uzun uzun aramıştı… Celal Bayar'ın şahsiyeti bizde tecrübesi çok yapılmış bir kötü maceraların memleketimizde bir daha yaşanmayacağına dair hepimize kuvvetli ümitler veriyor. O, istiklal mücadelesinin ilk günlerinden beri temiz, doğru, idareci bir adam olarak tanınmıştır. Prensipleri bakımından yüzde yüz Atatürkçü ve fevkalade bir devlet adamıdır. Her ne pahasına olursa olsun başa geçmek için değil, memleket idaresinin en mükemmel bir şekilde yürütülmesini teminini sağlamaktır" (Cumhuriyet, 4 Aralık 1945).

yazan Sertel, parti kurmak için gerekli vasıflara sahip olmayanların parti kurmak için müracaatta bulunmalarını garip ve gülünç bulmaktadır:

> *"Memlekette demokrasinin gelişmesi için başka partilere de ihtiyaç olduğu noktasında fikirler birleşmiştir… Ne şekilde olursa olsun ikinci bir partinin teşekkülü için icap eden manevi olgunluk ve hazırlık tamamdır. Şimdiye kadar ortaya çıkan teşebbüsler ümit verici değildir. Parti kurmak üzere hükümete müracaat edenlerden biri Amerikalıların Ku Klux Klan adını verdikleri garip ve gülünç bir parti kurmaya teşebbüs etmiştir. İki gün öncede bir başka vatandaş bir cemiyet için bile lazım olan vasıflardan mahrum bir parti kurmak için müracaat etmiştir. Bu müracaatları yapan vatandaşların ikisi de partinin ne olduğunu niçin kurulduğunu nasıl kurulduğunu bilmeyen kimselerdir. Bu gidişle, serbest seçim denemesi gibi parti fikri de soysuzlaşmak tehlikesine maruzdur."*

Sertel, yazısının devamında, "*Memlekette ciddi ve hakiki partiler kuracak kimseler yok mudur? Varsa bunlar şimdiye kadar neden böyle bir teşebbüse girişmemişlerdir?*" sorularını sorarak bir anlamda Meclis'teki muhalif hareketi, tek parti CHP'sine karşı parti kurmaya davet etmektedir. Necmeddin Sadak da yazılarında ikinci bir partinin kurulması zamanının geldiğini yazmakla birlikte, partilerin gelişi güzel çoğalmasının önüne geçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Demokratik hayata geçme uğruna partilerin gelişigüzel kurulmasına izin verilmesi, Fransa ve hatta Yunanistan'da harpten önce olduğu gibi memlekette demokrasinin en anarşili şekli baş gösterebilir. Sadak bu durumun meydana gelmemesinin yine CHP'nin çıkaracağı kanunlara bağlı olduğunu, "*İşe nasıl başlanılacağını bilmemekle beraber memleketin tek partiden birden bire en koyu kargaşalığa sokulmayacağı kolaylıkla tahmin edilir. Bütün bunlar Millet Meclisi'nin alacağı kararlara bağlıdır. Bunda da Türk milletinin olgunluğu en sağlam kontroldür. Bundan başka millî efkârda kuvvetli ve samimi yer tutacak Halk partisi partilerin gelişigüzel türeyip üremesine karşı en tesirli nizamcı vazifesini görebilir. Bütün mesele Halk Partisi'nin memleketin inkılâpçı kitlesinin tam manasıyla benimseyip bağlandığı teşekkül almasındadır*" sözleriyle ortaya koymaktadır (*Akşam*, 12 Haziran 1945). Diğer yandan Sadak, demokrasiye giderken temkinli hareket edilmesi gerektiğini savunmakta ve rejimin tehlikeye atılmamasını istemektedir. "*Demokrasi perisine doğru yol alalım*" mesajı veren ancak, "*Fakat hangi, ne çeşit demokrasi? Şimal*

memleketleri yahut İsviçre gibi mi? Amerika veya İngiltere'ye uyarak mı? Sovyet Rusya'yı mı benzemek isteyeceğiz? Harpten önceki Fransa'yı mı özlüyoruz? Bunların hepsine demokrasi deniyor, fakat aralarında şekil, usul, bünye ve mekanizma bakımından dağ gibi farklar var. Bundan başka en genel demokrasiye gidelim derken en kara, en kızıl anarşiye düşmek de yok değil" ifadelerini kullanarak ihtiyatlı hareket edilmesini hatırlatmaktadır. Bu duruma, *Akşam* gazetesindeki 15 Haziran 1945 tarihli yazsında, "*Politikacılık, particilik, ihtilalcilik hep iş başına geçmek içindir. İş basına geçmek, arzusu daha iyi işleri görmek kanaatinden doğar. Onun için politikacı, sadece demokrasi, hürriyeti diye bağırmaz, Daha geniş demokrasi daha büyük hürriyetle şunu, bunu şu bu şekilde yaparım der. İşittiğimiz ses ise hep Hürriyet İsteriz feryadıdır. Demokrasi, hürriyet güzel şeylerdir. Fakat hangi çeşidi, nereye kadarı?...*" sözleriyle açıklayan Sadak, demokrasi isterken daha kötü bir rejime geçilebileceğine dikkat çekmektedir. Sadak, aynı zamanda partilerin kurulması ve bu partilere giren şahıslara haberlerde yer verilmesini de eleştirmektedir. Gazetecilere yönelik, "*Millete tüccardan ve iş adamlarından siyasi hayatla hiç ilgisi olmayan insanlardan müstakbel liderler liberallik prensibi ile sosyalistlik kelimesinin akla gelmez hamurundan yoğrulmuş ve memlekete asma köprü kadar lüzumu olduğu söylenen siyasi partiler sunmaya delalet edersek günahımız iki misli büyük, böyle partiler kurmaya kalkışanlar kadar ağır olur*" ifadelerini kullanan Sadak, "*Her memlekette, her şeyi isteyen, her şeyi söyleyen insanlar bulunur. Herkese her kapı açıktır. Fakat bunlar hâdise yapılmaz. Sokaktan geçen her insanın vatanı bir günde cennete çevirecek güzel ve saçma düşünceleri vardır. Hangisini gazete sütunlarına geçirelim? Gazetelerin vazifesi Demokrasi ahlâkına saygı istemektir. Günah işlemeyelim*" sözleriyle de meslektaşlarını uyarmaktadır.[116] *Akşam* gazetesi bu yönüyle gazetenin başyazarı ve sahibi Necmeddin Sadak olduğunu da düşündüğümüzde demokratik hareketin içine

[116] Aynı şekilde Nadir Nadi de partiye katılacakların şahsiyetli kişiler olmasını savunmaktadır. Siyasi partilerin etrafında toplanan insanların liyakatli olmadıkları zaman, o partiyi zaafa uğratması kaçınılmazdır. Nadir Nadi, bu konuda görüşlerini şu satırlarla dile getirmektedir: "Bir siyasi partinin etrafına üşüşen insanlar her zaman idealist ve kanaat sahibi kimseler değildir. Sırf bir mevkie yükselmek isteyen benciller, çıkarını düşünen, menfaat peşinde koşan serseriler, devlet çiftliğinde harmancılık yapmağa can atan kapı kulları, bir siyasi parti için her devirde ve her memlekette en büyük tehlikedir. Belli fikirlerin bayrağı demek olan partiler, çok defa idealist fakat küçük bir ekalliyetin gayretiyle yaşar. Benciller ve menfaatçiler fazla ağır bastı mı, parti de zayıflar ve bir gün gelir, parazitlerin yükü altında ezilir, kalır" (Cumhuriyet, 27 Ocak 1946).

katılmakla birlikte cumhuriyet ilkelerinden ve devrimlerden taviz verilmemesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Refik Halit Karay ise ikinci bir partiden duyulan endişelerin yersiz olduğunu belirtmektedir. *Tan* gazetesinde '*Günler Geçerken*' köşesinde parti konusuna sık sık değinen Karay, partiler konusu açılınca yüreklere düşen korkunun eski İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası çekişmelerinin yeniden başlaması olduğunu ancak parti denilince artık Türk aydınının eski zaman İtalya'sındaki gibi komitacı teşkilleri aklına bile getirmeyecek bir olgunluğa eriştiğine dikkat çekerek, kurulacak yeni partilerden kimseye zarar gelmeyeceğini ileri sürmektedir:

"*1945 yılında politika hayatına karışmak ve çalışmak meyli duyan vatandaşın mutlaka bir inanı olsa gerektir. Parti ile cemiyet arasındaki farkı sezecek erişkinliğe olsun yetişmiştir ve kimi geri, kimi ileri, kimisi de büsbütün kararsız kafalı adamların toplanarak ya hükümette tutunmak, yahut hükümeti devirmek için kurdukları iptida cemiyetlere siyasî parti gözü ile bakacak bilgisizlikten muhakkak surette sıyrılmıştır… Cumhuriyet Halk Partisi'nin en faydalı cihetlerinden biri de parti çevresinden tabancalı Karbonari efradı zihniyetini kökünden kaldırmış olması, halka ilk lüzumlu terbiyeyi vermiş bulunmasıdır. Memleket şimdiye kadar siyasi partilerden değil, fedailere ve silâhşorlara dayanan eski cemiyet zihniyetinden zarar gördü. Bugünün politikacısı artık öyle bir zihniyet taşıyamaz"* (*Tan*, 12 Haziran 1945).

4.4.4. Basında Amerikan Hayranlığı Başlıyor

Savaş sonrası artan Rus tehdidine karşı Amerika'yla yakınlaşma politikası gazeteler tarafından da benimsenmiştir. BM Anayasa'sının imzalanmasıyla birlikte dönemin önde gelen gazeteciler tarafından Amerikan hayranlığı ön plana çıkarılmakta ve milletleri kurtaracak olan tek devletin ise Amerika olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Özellikle Amerika'nın demokratikleşme konusunda etkisi hem iktidar hem de muhalefet tarafından açıkca görülmesi de basını ABD'ye yaklaştırmıştır. ABD Başkanı Truman'ın 6 Mart 1945'te New York'ta vermiş olduğu sözler gibi her

seferinde totaliter rejimleri kınayarak demokrasi ve özgürlüğe ağırlık vermesi (Ekinci, 1997: 310) demokrasi mücadelesi veren Türk basını tarafından da memnuniyetle karşılanmış ve açıktan ABD'ye karşı hayranlık ve mutluluk içeren sözleri sarf etmeye başlamışlardır.

Rus tehdidine karşı 5 Nisan 1945'te İstanbul'a gelen Amerikan'ın en büyük deniz zırhlısından biri olan Missouri, büyük bir coşku ile karşılanmış (Ekinci, 1997: 335) ve bu coşkuya basın da katılmıştır. Amerika'ya karşı oluşmaya başlayan ılımlı imajın kaynağını, BM Anayasasına imza atılması oluşturmaktadır. Necmeddin Sadak, BM Anayasasına imza atıldıktan sonra ABD Başkanı Truman'ın sözlerine büyük alkış tutmaktadır. '*Amerika'dan yükselen ahlak, adalet, hürriyet sesi'* makalesini yazan Sadak, Truman'ın sözlerinin adalet kitabına altın harflerle yazılması gerektiğini belirterek, dünyada uzun yıllar ABD ve İngiltere'nin hürriyet ve özgürlüklerin bekçisi olacağını vurgulamıştır:

> *"Amerika Birleşik Devletleri Başkanı M. Truman'ın San Francisco konferansını kaparken söylediği nutuk hiç şüphesiz konferansın hazırladığı yasadan daha kuvvetlidir... Truman'ın dünya ahlaki için ortaya attığı prensipler en yüksek insanlık ve adalet duygularının ifadesidir... Sözleri adalet kitabının baş sayfasına altın harflerle yazılacak değerdedir... San Francisco Konferansının eseri büyük bir başarı olabilir. Milletler, bundan dolayı kendileri için ümit ve emniyet kapısı açıldığına inanabilir. Fakat bizce milletlere ümit ve güven vermekte M. Truman'ın nutku San Francisco'nun eserini kat kat geçmiştir. Çünkü bütün bu kurul ve tertiplere rağmen daha uzun yıllarlar milletler arası ahlak ve adaletin gerçek bekçisi Amerika ile İngiltere bu iki büyük demokrasi ve hürriyet ülkesi arasındaki sıkı birlik olacaktır..."*(Akşam, 28 Haziran 1945).

ABD zırhlılarının İstanbul'a geldikten sonra da basında benzer yazılar yazılmaya devam etmiştir. Zırhlıların Rus yayılmasına karşı Türkiye'yi koruyacağı söylemlerinin yanı sıra hak ve özgürlüklerin de koruyucusuolacağı imajı verilmektedir. Söz konusu köşe yazılarıyla adeta toplumda Amerikan hayranlığı oluşturulmaya çalışılmıştır. Deniz filosunu, "*Safa geldiniz ey dostlar*" yazısı ile karşılayan Abidin Daver, Amerika'ya candan bir dostluk göstermeyi medeniyet borcu ele almaktadır. Daver'in söz konusu yazısı şu şekildedir:

> *"Geçen Nisanda olduğu gibi bu Kasımda da Amerikan filosunun Türk limanlarına gelmesi ve 48 yıldızlı büyük demokrasi timsalinin ay yıldızlı sancağı selamlaması, şüphesiz, dostluğu takviye gayesini takip etmektedir… İstanbul ve Ankara halkı bütün Türk milleti büyük Amerika demokrasinin bu kıymetli dostluk tezahürünün derin manasını çok iyi anladı. Amerikan filosunu görülmemiş bir heyecanla karşıladı ve Amerikan denizcilerini yürekten gelen bir sevgi ile kucakladı… Ruhen demokrat olan Türk Milleti Amerikan demokrasisine karşı hayranlık beslemektedir... Amerika bugün yeryüzünde hak ve adaletin hürriyet ve demokrasinin lideri ve koruyucusu vaziyetindedir. Biz, böyle bir devlet ve millete karşı candan dostluk göstermeyi bir insanlık ve medeniyet borcu telakki ederiz…"* (*Cumhuriyet*, 24 Kasım 1946).

Falih Rıfkı Atay da köşesinde Amerikan filosunu büyük bir sevinçle karşılamıştır. Atay'a göre Amerikan askerlerinin Türkiye'de bulunuşları her yuvaya sevinç ve şenlik vermektedir. Atay, 8 Nisan 1946'da Missouri başlığı ile şu yazıyı kaleme almıştır:

> "*Missouri zırhlısı ve yanındaki harp gemileri ile İstanbul'a gelen amiral, subay ve erler bu sabahtan beri Türk Milleti'nin arasında bulunuşları her yuvaya sevinç ve şenlik veren misafirlerdir. Onlar karaya çıktıklarından ayrılacakları ana kadar, Amerika'nın sevildiğini gözlerin bakışından ve yüzlerin bakışından görecekler. Türk fikrinin ve ülküsünün Amerikan insaniyetçiliği prensiplerinden ne kadarı farksız olduğunu görüştüklerinin her sözünden anlayacaklardır"* (*Ulus*, 8 Nisan 1946).

Diğer yazarlar da aynı şekilde ABD'ye karşı olumlu yazılar yazmaktan geri durmamışlardır. Amerika'yla ilgili haberlere geniş yer ayrılmaktadır. Amerikan yardımının ilk gelmeye başladığı 1947 yıllarından itibaren basında Amerika'ya karşı ilgi daha da artmıştır (Arcayürek, 1983: 40).

4.5. Basında CHP Aleyhtarlığı Başlıyor

İktidar partisi içinde demokratikleşme adımları atılırken, demokrasi savunuculuğunu basın üstlenmiştir. 1945 yılından itibaren yaşanan demokrasi gelişmelerinin daha liberal bir ortam istediğinin ön plana çıkması gazete sütunlarda yer almaya başlamıştır. Gazete sütunlarında siyasal iktidardan talep edilenler genel bir deyişle "Hürriyet İsteği" olarak değerlendirilmiştir. Basın bu şekilde tek parti

iktidarından demokrasi istemesinin cesaretini, iktidarın basın üzerindeki baskısının kalkmasından almaktadır. Özellikle basın üzerinde iktidar partisinin etkinliğinin azalması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. 20 Şubat 1945'te "Hür Basın Komitesi" adıyla Türkiye'ye gelen ABD'li heyet, Türk basını hakkında ABD başkanına rapor hazırlamıştır. Basın organları tarafından ilgiyle karşılan heyet, basın mensuplarından görüşler almıştır. Ziyaret sırasında "*Türk gazetecilerinin hürriyet bayrağı altında yer almaya hazır olduklarını*" belirten Hüseyin Cahit Yalçın şu konuşmayı yapmıştır:

"*Biz gazeteciler, dünya gazetecileri her şeyden evvel otoriter zihniyet ve otoriter rejimlere hücum edelim. Onların kurulmasına imkan vermeyecek neşriyatta bulunalım. Avrupa'da otoriter zihniyeti yalnız Naziler ve Faşistler temsil etmiyordu. Demokrasilerin de sahteleri vardır. Fakat biz siyasi mülahazalarla bunlara göz kapayarak sadece kelime ile iktifa edersek takip ettiğimiz gayenin bir serap gibi söndüğünü görürüz*" (Gürkan, 1998: 167-168).

Hüseyin Cahit Yalçın bu sözleriyle CHP'ye de mesaj vermekte ve biran önce demokrasiye geçmeye çağırmaktadır. Konuşmasında yapmacık demokrasilere de değinen Yalçın, bu tür girişimlerin başarıya ulaşamayacağına dikkat çekmektedir. Diğer yandan otoriter zihniyetlere karşı mücadeleye de çağırarak, hükümete demokrasiye geçmesi için uluslararası gözdağı da vermektedir.

Basında CHP'ye karşı muhalefetin öncülüğünü, *Vatan* ve *Tan* gazeteleri üstlenmiştir. 1945 yılında *Vatan* ve *Tan* ortak bir hareket cephesi kurmuştur. Demokrasi çabalamalarının varacağı sonuçtan pek emin olmayan diğer yayın organları bu iki gazetenin arkasından gelmiştir. İki gazetenin ortak özelliğini ise hürriyet istekleri ve anayasanın tanıdığı hak ve hürriyetlerin uygulanması oluşturmuştur. Bunlar arasında Cemiyet Kanunu ile Ceza Kanunun Değiştirilmesi, Polis kanunu'nun özellikle 18. maddesinin değiştirilmesi, üniversite muhtariyeti, tek dereceli seçim ve Cumhurreisinin parti başkanlığından ayrılması gelmektedir (Karpat, 1996: 132-133). İki gazetenin, düşünce olarak birbirinden çok farklı olsalar da tek parti iktidarına karşı aynı cephede alması birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Özellikle farklı görüşteki gazetelerin bir araya gelmesinde, DP Genel

Başkanı Celal Bayar'ın faaliyetleri etkili olmuştur. Mebusluktan ve CHP'den istifa ettikten sonra *Tan*'da yazmaya başlayan Celal Bayar, CHP'nin devrimci niteliğini yitirdiğini ve yeni kurulacak partinin ödevinin burjuva demokratik devrimini tamamlamak olduğunu belirtmiş ve bunun için geniş halk kitlelerinin desteğine ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir. Bu amaçla kitleleri harekete geçirmek için basına ihtiyaç duyulduğunu Sabiha Sertel'e anlatan Bayar, farklı görüşlerden olsalar da demokratik bir rejimin kurulması için muhalefet cephesinin kurulmasını istemiştir (Sertel, 1987: 270-271). Farklı görüşlere sahip gazetelerin CHP'ye karşı bir araya gelmesi, basın içinde yadırganmamıştır. *Vatan*'ın sahibi Ahmet Emin Yalman, liberal bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, tek partiye karşı DP'nin kazanması için hertürlü faaliyeti yürütmektedir. Bu durumu o yıllarda *Vatan*'da çalışmış olan Cüneyt Arcayürek şu şekilde anlatmaktadır:

> "*Tek şeflikten demokrasiye geçişin eşiğindeydik. Fikirlerin, eğilimlerin liberal olup olmaması bir önem taşımıyordu. Aydın kesiminin yeni bir aşamaya varabilmeyi amaçlayan özlemleri, CHP'ye karşı DP'nin başarı kazanması olasılığına dayanıyordu. Daha doğrusu ana ilke, daha yeni fikirlere, eğilimlere gidebilmek için tek engel gibi görünen güçlü CHP'nin hiç değilse güçlü bir muhalfet karşısında dilediğince davranıp egemenliğini sürdürmemesine, önüne ciddi bir engelin çıkmasına bağlanıyordu. Ahmet Emin Yalman'ın Vatan'ı bu doğrultudaki ana temalardan kaynaklanan güdülerle, liberal özleyişler için değil, demokratik özgürlüklere atılan adımları güçlü, etkin biçimde desteklediği için birinci planda bir gazete olarak benimseniyordu…*" (Aracayürek, 1983:102).

Bu görüşler dolayısıyla *Vatan*, 1947-1950 yılları arasındaki dönemde siyasal yaşantının demokrasiye açılış günlerinde önde gelen gazetelerden biri olmuştur. Yalman'ın CHP aleyhinde yazılarının yanı sıra, *Vatan*'dan Sabahattin Sönmez'in de Ankara kulislerinde dönen oyunları yazması kamuoyu tarafından ilgiyle izlenmiştir. *Vatan*'ın bu muhalif tavrı, diğer gazeteleri de etkilediği için *Ankara haberleri*, *Tasvir*, *Son Posta* gibi dönemine damga vurmuş gazeteler tarafından da yayınlanmaya başlamıştır. Böyleve Vatan kısa sürede yurtta artan muhalefetin sesi olma görevini önemli ölçüde yerine getirmiştir (Arcayürek, 1983:100-101). Aynı şekilde Tan'da sert muhalefeti nedeniyle dikkat çekmektedir. Sosyalist bir görüşü oluşturan Tan, hükümetin de dikatini çekmiştir. *Tan* başyazarları Zekeriya ve Sabiha

Sertel, Halk Partisi'ne ve üyelerine karşı ilk şiddetli ve acı tenkitleri yapmıştır (Karpat, 1996:134). Zekeriya Sertel, *Tan*'ın en sert kalemlerinden biri olmuştur. Birçok yazısında CHP'ye karşı ağır ithamlarda bulunan Sertel, CHP'yi demokrasiye, geçmek istemeyen otoriter bir yapı olarak görmektedir. "*Demokrasi İnkılâbını CHP Yapamaz*" başlıklı yazısında Matbuat Kanununda değiştirilmesi istenen 50. madde hakkında yazan Sertel (Tan, 22 Kasım 1945), "*Bu kadar diktatörce bir hükme varmak için ne kadar sarsılmaz ve derin bir totaliter zihniyete ihtiyaç olduğunu söylemeye lüzum yoktur… Bu şekilde düşünen bir heyetin bugün Matbuat Kanununda demokratik bir zihniyetle değişiklik yapması beklenebilir mi?*", Birgün sonra yazdığı 23 Kasım tarihli "Bugünkü Meclis'ten bir şey bekleyemeyiz" yazısında ise "*Meclis azaları CHP'ye mensup olmak itibariyle partinin tamamen antidemokratik olan programına bağlıdırlar…*" Ona göre bu durum CHP milletvekillerini itibarsızlaştırmaktadır *(Tan*, 23 Kasım 1945). 27 Ağustos 1945 tarihli, "*Değişmeyi Bu Meclis Yapamaz, Bu Hükümet Yapamaz, Bu Parti Yapamaz" isimli yazısında ise, "Bu meclis demokratik yolla seçilmemiştir. Bu hükümet demokratik bir hükümet değildir. Bu parti demokrat bir parti değildir. Gerçek bir demokrasiye erişebilmek için evvela yeni bir meclis seçilmesi, iktidara demokrasiden yana olan bir hükümetin gelmesi gerektir*" ifadelerini kullaran Sertel, CHP'nin iktidardan uzaklaşma vaktinin geldiğini vurgulamıştır (Sertel, 1987: 279)

Bu yazılar hükümetin basına bakışını değiştirmiştir. Her iki gazetenin aldığı sert muhalefet tavrı, CHP'yi oldukça tedirgin etmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, "*Siyasi görüşleri farklı sandığımız bu iki gazete muhalefette*" diyerek (Karpat, 1996: 134) halkı, sosyalist bir gazete ile işbirliği yaptığı için *Vatan* gazetesinde soğutmaya çalışmıştır. 1945 yılının Eylülünde mutat basın toplantısını gerçekleştiren Başbakan Şükrü Saraçoğlu, konuşmasında "iki gazete" sözüyle *Vatan* ve *Tan*'ı kastederek, demokrasi isteklerinin arkasında yabancı devletlerin olduğunu ileri sürmüştür. "*Harp biter bitmez mağluplardan başka hemen bütün devletler demokrat olduklarını ilan etmede terüddüt göstermedi. Tek çatlak ses Türkiye'den çıktı. Bir milletvekili (Adnan Menderes) büyük meclisin kürsüsünden 'Anayasamız demokrattır ama fiiliyat demokrat değildir' dedi*" ifadelerini kullanan Saraçoğlu, bu sözlere alkış tutan Vatan ve Tan'ı yabancılarla işbirliği yapmakla suçlamıştır:

“*Son haftalarda İstanbul gazetelerinin bir kısmı birden bire şahlandı. Kırk köşeli harici politikanın yalnız bir köşesine oturarak daha şimdiden millete ve hükümete akıl vermeye başladı. Dahili politikada ise Halk Partisi'nin ve cumhuriyet hükümetlerinin 20 yıldır işlediği günahları saya saya bitiremez bir hale düşürüldü… İki gazete hürriyet isteriz, demokrasi isteriz, bunları suratle vermezseniz yabancı devletler bunu size zorla verdireceklerdir tehdidini ileri sürdü. Siyaset alanında birbirine uzak sandığımız bu iki gazete muhalefet safhında birleşmişler ve böylece iki uç birleşir kaidesine yeniden bir delil vermişlerdir. Asırlarca bu çeşit politikadan çektiğimiz derin ıstıraplardan sonra hala içimizde böyle düşünenlerin bulunması her türlü hayrete düşürmüştür*” (BCA, 030.01.0.0/11.64.6).

Fakat bu açıklama halk üzerinde etki yapmamıştır. Halk içinde tek parti iktidarına karşı soğukluk olduğu için *Vatan*'ın muhalefette *Tan* ile birleşmesi sorun oluşturmamıştır. Bunun üzerine CHP, gazetelerin üzerine kendi yanında yeralan gazeteleri kullanarak gitme yolunu gitmiş ve nitekim (tek partinin kalem silahşörlerinden) Hüseyin Cahit Yalçın'ın komünistlikle suçladığı *Tan* gazetesinin üniversiteli gençlik tarafından tahrip edilmesinin yolu açılmıştır (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Karpat, 1996: 134; Sertel, 1987: 305-308; Kabacalı, 1990: 150-158).

İstanbul gazetelerinden *Vatan* ve *Tan* harici birçok yayında CHP'ye karşı tepki almaya başlamıştır. Bu yayınlardan birini de Arif Oruç'un *Yarın* gazetesi oluşturmaktadır. Oruç, çok partili yasama geçildikten sonra 1946-47 yıllarında Yarın Gazetesi'ni yeniden yayınlamaya başlamıştır. *Yarın,* yayın hayatı boyunca CHP iktidarına karşı sert eleştiriler yöneltmiştir. Bir yazısında CHP'nin zayıf yanlarını elen alan Oruç, tek parti iktidarı olarak CHP'nin hataları ve eksiklikleri üzerinde durmuştur. CHP'nin 23 yıl boyunca, ülkede mutlak bir hakimiyet kurduğunu, ancak bugün nahoş bir duruma düştüğüne dikkat çekmektedir. Arif Oruç'a göre; CHP'nin bu duruma düşmesinin nedenleri arasında, idare ve siyaset aleminde zamanın yıpratıcı ve usandırıcı tesirleri de yer almaktadır:

“*CHP, rakipsiz olarak yasadıgı uzun yılların aşındırdıgı bir temel üzerinde yaşayabiliyordu. Rakipsiz kalmak, sorumluluktan uzak yaşamak demekti. Devletin bütün gücünü elinde tutmak gibi büyük bir güce sahip olmanın verdiği çakır keyif hali, yarını ve yarınları akla bile getirememek*

gururunu yaratmıştır. Sorumsuz ve keyfi tek parti yönetimi şu sakıncaları yaratmıştır: iltimas ve kayırma, şiddetli zabıta baskısı, bazı çıkarcıların CHP'nin adını kötüleyecek tarzdaki asırı hareket ve yasayısları, hazineyi doldurmak için vergi toplama işlerinde şiddet uygulamak, israf. Bunlar nedeniyle CHP zayıf düştüğü gibi, halkın gözünde hürriyet düşmanı durumuna düşmüştür" (Uyar, 1998:217).

Çok partili ortamda oluşan demokrasiden yararlanan Birinci Meclis'teki muhalifler de CHP'ye karşı yeni yayınlar çıkarmaya başlamıştır. Bu yayınları çıkaranların başında, Hüseyin Avni Ulaş ve arkadaşları gelmektedir. Çıkardıkları dergilerden bazıları *Meşale, Muhalefet, Yeni Muhalefet, İzinsiz Muhalefet, Mesuliyet* gelmektedir. Söz konusu dergilerin en önemli özelligi, CHP iktidarına ve geçmiş dönemin tek parti yönetimine karsı aldığı sert tavırdır. Tek parti yönetimi, diktatörlük olarak tanımlanmakta, özellikle de devletçilik ve halkçılık ilkeleri eleştirilmektedir (Uyar, 1998:219). CHP'ye muhalif *Markopaşa* adlı haftalık siyasi mizah gazetesi 25 Kasım 1946 yılında İstanbul'da yayın hayatına katılmıştır. Haftanın pazartesi günleri yayınlanan bu gazetenin kurucuları Aziz Nesin ve Sabahattin Ali'dir. *Markopaşa*'nın yazar kadrosunda Aziz Nesin ve Sabahattin Ali'den başka Rıfat Ilgaz'da etkin bir biçimde görev üstlenmiştir. Çok partili döneme geçiş yıllarında adı çok duyulan ve yayınlarıyla olaylar yaratan sol eğilimli Markopaşa CHP'nin basın üzerindeki baskıcı uygulamalarına etkin bir biçimde karşı çıkmış CHP hükümetinin icraatını mizah yoluyla eleştiren bir yayın olmuştur. 1949 yılında DP'nin yayın organlarını Zafer'de yayın hayatına başlamıştır. Zengin bir yazar kadrosuna sahip gazetenin başyazarı Mümtaz Faik Fenik'tir. Zafer gazetesi Demokrat Parti'nin sözcüsü niteliğinde olmuştur. Mümtaz Faik Fenik yazılarında genellikle CHP ve genel başkanı olan İnönü'yü eleştiren yazılara yer vermiştir (Yağma, 2011: 194-196).

Cemal Kutay da 31 Ocak 1946'da çıkardığı *Millet* dergisi ile tek parti iktidarını ve İnönü'yü eleştirmiştir. *Millet* dergisinde Cemal Kutay, Nejat Muhsinoğlu, Rıza Çavdarlı, Cafer Seno, Özcan Baba, M. Şevki Yazman, Şemsettin Yeşil, Enver Tuncalp, Kazım Nami Duru, Ahmed Esad Benin, Semih Mümtaz S., Esat Sezai Sünbülük gibi isimler yazı yazmıştır. *Millet* dergisi, tüm yayın hayatı boyunca İsmet İnönü'yü eleştirme hakkını sonuna kadar kullanmıştır. Millet dergisi,

İsmet Paşayı ülke dışındaki gelişmelere sırtını dönerek içe kapanması ve eski alışkanlıklarını sürdürme çabasından dolayı eleştirmiştir. Gerçek demokrasiye giden yolların oligarşi tarafından maharetle icad edilmiş sınırlamaların kaldırılması için İnönü'nün üzerine düşen tarihi sorumluluğu yerine getirmediği suçlamalarını yöneltmiştir. *Millet* dergisi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni, çıkış noktasında sahip olduğu değerlerden uzaklaşmakla suçlayarak, sürekli olarak eleştirmiştir. Yapılan bu eleştirilerin en önemlisi CHP'nin Kemalizm ve Atatürk çizgisinden uzaklaştığını savunmuştur (Gök, 2009: 352-356).

5 Temmuz 1946'da yayın hayatına atılan *Yeni Türkiye* gazetesi de DP'nin resmi bir yayını olmamakla birlikte, CHP'nin politikalarını eleştirerek, DP'yi alenen desteklemiştir. Gazetede, CHP iktidarının her fırsatta otoritesini kullanmaktan cekinmediği, savaş yıllarında halkın sorunlarına kayıtsız kaldığı, orta ve fakir sınıfın çektiği acıları görmediği, karaborsacılığı uzaktan seyrettiği belirtilmiştir. Ayrıca tüm bu suçlayıcı ifadeleri kullanan *Yeni Türkiye*, artık hükümetten ümit, tedbir ve kurtuluş bekleyen tek kimse bile kalmadığına da dikkat çekmiştir. Bu kapsamda ilk sayıda gazetenin yayın politikası şu sözlerle ifade edilmiştir:

> *"Yeni Türkiye'ciler samimi bir dava yolcusu olarak memleket hizmetinde el ele vermişlerdir. Şahsi hiçbir iddiaları yoktur. Bütün emelimiz tek partili bir sistemden kurtulduğumuz şu günlerde demokrasinin yerleşmesine ve kökleşmesine çalışmak, türk halkına huzur ve refah verecek, biraz olsun acılarını dindirecek şartları öne sürmek ve Yeni Türkiye'nin hakiki statüsünü almasına çalışmaktır. Neme lazımcılığı mahvetmek, bu ruhu öldürmek istiyoruz. Herhangi bir menfaati uğruna her türlü şahsiyetsizliği göze alan silik, geri, hareketsiz karakterin düşmanıyız*" (Yeni Türkiye, 5 Temmuz 1946; Aktaran: Tınal ve Ocak, 2011: 386: 387).

Gazete bir partiye bağlı olmadığını ifade etmesine rağmen, gazetenin sahibinin DP'li olması gerekçesiyle DP'yi desteklediğini, 20 Eylül 1946 tarihli nüshasında şu şekilde aktarmıştır:

> *"Gazetenin sahibi DP'ye mensuptur ve daha partinin kurulduğu günlerde fikren bu davaya vermiş ve kısa bir zaman sonra da içinde fiilen vazife almak sureti ile kendisini ve politika hayatının mukadderatını tamamen buraya bağlamıştır... Ancak bu, o gazetenin her türlü neşriyatından partinin mesul olacağı manasını da elbet ifade etmez. Biz kendimizin demokrat olduğunu bilir ve onu ilan ederiz. Bu sıfatla neşriyatımızda DP'yi destekliyoruz..."* (Aktaran: Tınal ve Ocak, 2011: 387).

DP'nin gazetesi olmamakla birlikte DP'yi açıkça desteklediğini ortaya koyan Yeni Türkiye, 117 sayılık ömrü boyunca CHP'ye muhalif kalmış ve tek parti yöneticilerinin her türlü hatasını yazmaktan çekinmemiştir.

Diğer yandan sadece İstanbul basınında değil Anadolu Basınında da CHP'ye karşı muhalif duruş sergilenmiştir. Amasya'da 6 Şubat 1948 tarihinde yayın hayatına başlayan *Yeşilyurt* gazetesi, Amasya ve Merzifon çevrelerinden haberler ile CHP il ve ilçe teşkilatını eleştiren, kimi zaman da huzursuz eden yazılar yayınlamaya başlamıştır. Bu haberlerde Merzifon ve Amasya Halkevlerinde yaşanan gelişmeler ağırlıklı olarak yer almıştır. Gazetenin birinci sayı ve birinci sayfasında Nurettin Başaran imzasıyla yayınlanan "*Ahlaki Esaslar*" isimli makalede, "*Memleketimizde kültür müessesi diye elimizde ümitle tuttuğumuz ve halkımıza feyiz saçmasını beklediğimiz Halkevimizde içkili aile toplantıları yapılıyor! Kadehler tokuşuyor. Sazlar çalınıp şarkılar söyleniyor. Cazlar çalınıp danslar ediliyor ve yine içiliyor. Kifayetsiz görülen bu eğlenceye Tiyatro sanatkârları getirilerek devam ediliyor. Biz orada alkol kokusu ile değil kültür havasıyla ciğerlerimizi, ruhumuzu doldurmak istiyoruz"* denilerek Halkevinde yapılanları eleştirmiştir. Bu haberi takiben gazetenin aynı tarihli nüshasında "Atatürk'ün Ölüm Yıldönümü Günü Halkevinde Kukla Oynatılmış!" haberi ile Atatürk'ün ölüm yıl dönümünde Merzifon Halkevinde çalgılı eğlence yapıldığı yer almıştır. 27 Şubat 1948 tarihli sayısında ise Halkevlerinin kuruluş yıldönümünün bütün yurtta coşkuyla kutlanmasına rağmen Merzifon'da CHP tarafından aynı coşkuyla kutlanmadığı eleştirisi yapılmıştır (Şeker, 2011: 47-49).

4.5.1. Eleştirilere Karşı CHP'nin Tavrı

CHP'ye karşı basında ağır tenkitlerin yapılması tek parti yanlılarını, öfkelendirmiştir. Basına karşı şiddetli hücumda bulunan particiler, bazı müfrit basının tenkitlerini milletin emniyeti bakımından gerçek bir tehlike şeklinde görmekte ve memleket gençliğini muhalif gazeteleri susturmaya açıktan davet etmektedir (Karpat, 1996:132). Ayrıca bu tür yayınlara yayın vasıtalarıyla karşılık verilmesi istenmekte ve milletin bu tür yayınlar için uyarılması, CHP içinde talep edilmektedir. CHP Genel Sekreter Vekili Nihat Kansu'nun CHP Sivas Bölge Müfettişi ve Amasya Milletvekili Kemal Yiğitoğlu'na gönderdiği 4 Eylül 1945 tarihli yazı CHP'yi hedef alan yayınlar hakkında yapılması gerekenleri şu şekilde belirtmektedir:

> "*Son zamanlarda sayısı bir ikiyi geçmeyen bazı İstanbul gazeteleri alabildiğine ağır ve kaba bir eda ile iç durumumuzu ve hele partimizi haksız olarak hırpalamak istemektedirler… TBMM ve parti teşkilatımız başta Millî Şefimiz olduğu halde dün olduğu kadar bugün ve yarın da Türk milletinin kudret ve hamle kaynaklarıdır. Bunları yalnız vazifeli olan parti arkadaşlarımız değil hatta vatansever Türk çocuğunun da sayı, ve sevgi ile koruması lazımdır. İdare mekanizmamızda bazı rahatsızlıklar olabilir… Ancak son zamanlarda partiyi hırpalamak istemekte açık, yalnız ne hesap ne menfaatin olduğu pek belli olmayan ve bulanık yazıları ile bu mutlu vatanın bugünkü durumunu zedelemeyi hedef tutan bazı İstanbul gazetelerinin haklı görünmek perdesi arkasından yaptıkları yayına karşı, partili arkadaşlarımızın çok uyanık durmaları gerekmektedir. Bu gazetelerin son yayınlarından hedefleri hakkında edindiğimiz kanaat yukarıda bahsettiğimiz müesselerimizi şu veya bu nazariye adına halkımızın gözünden düşürüp bilerek veya bilmeyerek herhangi bir dış teşekküle hoş görünmek veya vatan konusunu kötü bir neşriyat ticareti metaı olarak kullanmak gibi aşağı bir duyguya saptıkları merkezindedir… Korumak ödevinde bulunduğumuz ana temellere gelişi güzel saldıran söz ve yazılar yine yazı ve söz hürriyeti esasına dayanarak sözle, eğer varsa yerli gazete ve yayın vasıtalarıyla karışılanmalıdır. Parti programımıza göre üzerimize aldığımız büyük, tarihi ödevleri kösteklemek niyetini güden yayınlara karşı halkın uyanıklığını sağlamalıdırlar…*" (BCA, 490.01.0.0/5.27.13).

Bu genelgeden de anlaşıldığı gibi tek parti otoritesi, muhalif gazete ve gazetecileri sürekli susturmaya çalışmıştır. Gazeteleri kapatma, gazetecileri tutuklatma, gazeteleri toplatma ve gazete binalarını talan ettirme gibi yıldırma

politikalarına gidilmiştir. Bu gazetelerden birini de *Yeni Türkiye* oluşturmuştur. Kısa süreli bir yayın olan *Yeni Türkiye*, CHP'ye karşı takındığı tavır nedeniyle, sürekli olarak baskı atmosferi altında okuyucusuyla buluşmuştur. DP yanlısı yayın politikası CHP tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Gazete yasaklara uymadığı için kapatıldığı gibi zaman zamanda satışlarına yasak getirilmiştir. Çünkü *Yeni Türkiye*'ye rağbet yoğun olmuştur. Hatta çıktığı ilk günlerde gazete, "*Yeni Türkiye Ankara'da kapışıldı*" şeklinde başlıklar atmıştır. DP yanlısı bir gazetenin gördüğü bu ilgi, tek parti yönetimini tadını kaçırmıştır. Bu nedenle gazetenin dağıtımında zorluklar çıkarılmıştır. Bolu Valisi gazetenin toplattırılması kararını vermiştir. Ankara'da da Ulus gazetesi Müdürü Naşit Hakkı Uluğ ve CHP Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, gazeteyi satan müvezzi darp etmiştir. Olayla ilgili gazetenin Ankara Muhabiri Yalçın Uraz'ın aktardığına göre, CHP tarafından Ankara'da gazetenin toplattırıldığı ve gelecek olan tüm muhalif gazetelerin de toplattırılması için emir verildiğini belirtmiştir (Aktaran: Tınal ve Ocak, 2011: 380-381).

Muhalefetin gittikçe artan saldırgan propagandası ve halktaki huzursuzluğun CHP çevrelerinin kaygılarını arttırması dolayısıyla hükümette değişikliğe gidilmiş ve CHP'nin haklarını kudretli bir şekilde savunacağı düşüncesiyle Recep Peker Başbakanlığa getirilmiştir. Hükümet programında jandarma ile polisin birleştirileceği, zorla iane toplanamayacağı, valilerin yetkilerinin yeniden tespit edileceği ve kişi hürriyetlerinin korunacağı ifadelerine yer veren Peker, tüm bunların yanında hürriyetlerin kötü kullanımana karşı istinaf mahkemelerinin kurulmasını da istemiştir. Peker'e göre, TBMM'nin otoritesinin muhafazası ve gerek vatandaşların, gerekse siyasi partilerin şeref ve haysiyetlerinin korunması hükümetin esas gayesini oluşturmaktadır. Mutlak sayı gösterilmesi istenilen söz konusu otorite, fertlerin tahakkümü değil yürütülmesi hükümete tevdi edilmiş kanunların otoritesiydi. Mevcut kanunlar asayişi bağlamaya yetişmezse hükümet meclise yeni kanunlar teklif edecekti (Karpat, 1996:149-150). Bu sözleriyle Peker, bir anlamda muhalefeti rejime ve CHP'ye karşı saygılı olmaya davet etmekte ve eleştirilerin devam etmesi durumunda sert kanunî tedbirlerin geleceği uyarısında bulunmaktadır. 1949'da yaptığı konuşmada da dönemin Başbakanı Şemseddin Günaltay, demokrasiye iman

etmiş, geniş bilgili yazarların idaresinde müstakil gazetelere ihtiyaç olduğunu ve bu tarz gazetelerin uzlaşmacı yapı içinde hereket etmesi gerektiğini vurgulamıştır:

> "*Her partinin kendi görüşünü, makul bulup, müdafaa etmesi, karşılıklı nokta-i nazarları tarafsız ve müstakil gazetelere bırakması vatandaşın da doğru ile yanlışı ayırt etmesine yardımcı olacaktır. Muvafık kendi işlerini iyi, muhalifler ise hepsini kötü görürler. Bilgili insanların elindeki gazeteler ise, bunu mütalaa ve münakaşa ederler ve vatandaşlar da ona göre hüküm verirler*" (*Vatan*, 4 Eylül 1949).

Sözleriyle basının o dönemin siyasetinde oynaması gereken uzlaştırıcı ve aydınlatıcı rolünü ifade etmeye çalışmıştır. Günaltay, basının kendi hürriyetini kendisinin çerçevelemesi gereğinden bahsederek, yazarların iki duvar arasındaki hislerine değil, realitelere ve memleketin varlığına bakarak yazı yazmalarını tavsiye etmeiştir. Basını tahdit ve tehdit değil, ikaz ettiğini vurgulamıştır (*Vatan*, 8 Eylül 1949).

Genel yapısına bakıldığında, tek parti yönetimi, kendisine karşı başlayan bu muhalefet hareketlerini görmemezlikten gelemezdi. Çünkü uzun yıllar tek-parti idaresinin sert ve disiplinli yönetimi altında bunalmış bulunan basın, CHP içindeki bazı kişi ve hizipler savaş sonrasında milletlerarası durumun da sağladığı destekle, artık yönetimi eleştirmeye başlamışlardır. Nitekim o günlerle ilgili olarak Nihat Erim: "*Memleketteki muhalefet ihtiyacı, her türlü tahminin üzerine çıkmıştı. İktidarı partisine ve hükümete karşı en kötümser yorumcuların bile akla getiremedikleri sert ve taşkın hücumlar birden bire son haddini bulmuştur*" diyerek basında, CHP ve TBMM'de belirginleşmeye başlayan muhalefetin durumunu belirtmek istemiştir (Akandere, 1999: 353-354.).

Tek partinin varlığından yana olan partililer de artan muhalefetten rahatsız duymaktadır. Çok partili hayata geçilmemesi ve demokrasi bilincinin yaygınlaşmaması için sürekli olarak, özgür basın söylemini kullanmamaya gayret etmişlerdir. Bu yönde açıklama yapan partililer dahi sözleri dolayısıyla tenkit edilmiştir. Aynı şekilde tek parti yanlıları, İnönü'yü de 1 Kasım 1945'te Meclis açılışında "hür basından" söz etmesi nedeniyle eleştirmiştir. İnönü'yü mütereddid

(kararsız) olmakla suçlayan tek parti yanlıları, hür basının ülkeyi komünizme götüreceğini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

> *"İnönü mütereddid. Dış baskının tesiri altında yurdun disiplinini gevşetiyor. Millî bünyemize ve seviyemize uymayan değişikliklere girişiyor. Tek dereceli seçim memlekette anarşi doğurur, hür basın bizi Bolşevik istilasına götürür" (Aktaran: Ali, 2010: 100).*

Gazeteci ve Yazar Sabahattin Ali, tek parti yanlılarının hür basın istememelerinin nedeni olarak bulundukları mevkileri kaybetme korkusu olduğuna işaret etmektedir:

> *"İnönü, 1 Kasım nutuklarında Türkiye'nin bugünkü dünya içinde şerefli, itibarlı, refahlı bir mevkiye ulaşması için gereken değişiklikleri açıkça ortaya serince, uzun zamandan beri dünyanın ve Türkiye'nin gidişinden memnun olmayan bir takım geri görüşlü, menfaat düşkünü kimseler büyük bir telaşa kapılmışlardı. Bugün ellerinde tuttukları gelirli mevkileri, daha geniş bir halk kitlesine dayanan, daha hür ve daha adaletli bir Türkiye'de asla muhafaza edemeyeceklerinden korkan ve tek dereceli seçim, birden fazla parti, hür basın gibi sözlerin ağza alınmasından bile dehşete düşen bu karanlık ruhlu insanlar derhal harekete geçtiler… Bir taraftan da basın hürriyetine şiddetle hücum ediyorlar, her türlü tenkidi bir cinayet sayıyorlardı. Muhalif basın da buna vesile vermekte kusur etmiyordu" (2010: 109-100).*

1946 yılında Matbuat Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik görüşmelerde de CHP, muhalefetin "*basın hür kalsın*" söylemlerini dikkate almamıştır. Bu eleştirilere karşı, "sınırsız hürriyet yoktur" cevabını veren CHP, basında özgürlük alanını genişletirken, bir taraftan da yeni kısıtlamalar getirmiştir. Kanun görüşmelerinde söz alan CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, "*Hürriyet hiçbir yerde hudutsuz değildir. Hürriyet demek cezasızlık, sorumsuzluk, dokunmamazlık demek değildir. Bilhassa bu mefhumu 150 senedir tatbik etmiş olan memleketler bunu böyle anlamaktadırlar*" ifadeleriyle sınırsız özgürlüğün olamayacağına vurgu yapmıştır (BCA, 030.01.0.0/11.65.7).

Fakat bu korkutmalar ve tavsiyeler de basını özgürlük söylemlerinden vazgeçirmemiştir. Savaş boyunca Almanya'dan yana olan gazeteler, şimdi özgürlük ve demokrasiden söz açmaya başlamıştır. Savaş zamanında sessiz bir yapıya bürünen basının ağzı adeta çözülmüş ve sesini yükseltmişti. Artık gazete sayfalarında açıktan

açığa tek şef ve tek parti sistemine son verilmesi ve demokrasiye geçilmesi vurgusu yapılmıştır (Sertel, 2001:216).

CHP ise çareyi, basını sıkı denetim altına almakta bulmaktadır. Bu nedenle vilayetlere, parti müfettişlerine ve parti teşkilatlarına genelge, yazı ve telgraf göndererek muhalif basın hakkında bilgi toplamakta ve gerekli gördüğü yayınları kapatma yoluna gitmektedir.

4.5.2. Yayınlar Hakkında Bilgi Toplanması

Basında artan eleştiriler karşısında tek parti yönetimi, Türkiye'de çıkan gazete ve dergileri takip etmeye başlamıştır. Genel Sekreterlik tarafından, Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nden Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin listesi de istenmiştir. Bu sayede gazeteler hakkında bilgi edinen tek parti yönetimi, gazeteleri partili ve parti karşıtı olarak sınıflandırılmıştır. 9 Ekim 1946 tarihinde Basın Yayın Genel Müdür Yardımcısı Hasan Refiğ Ertuğ tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen listede Türkiye genelinde çıkmakta olan gazete ve dergiler belirtilmiştir. Yayınların bildirilmesinde, siyasi nitelik taşıyanlar değil çeşitli resmi kurumların çıkardığı dergiler ile kültür, fikir ve sanatı ele alan yayınlara da yer verilmiştir.[117]

---

[117] Ekim 1946 tarihinde Basın Yayın Genel Müdür Yardımcısı Hasan Refiğ Ertuğ tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen liste şu şekildedir (BCA, 490.01.0.0/1387.605.2):
"Adana: *Başak, Bugün, Çukurova, Demokrat, Türksözü, Keloğlan, Yeni Adana.*
Adapazarı: *Adapazarı*
Afyon: *Haber, Taşpınar*
Akçaabat: *Akçaabat*
Ankara: *Adliye* dergisi, *Ankara* gazetesi, *Anadolu Kiliniği* dergisi, Amaç dergisi, *Ankara Fikir Sanat* dergisi, *Ankara Spor*, *AÜ Dil Tarih Coğrafya Fakültesi* dergisi, *Aylık Hava Vaziyeti* Bülteni, *AÜ Hukuk Fakültesi* Bülteni, *Ankara Lüksek Ziraat Enstitüsü* dergisi, *Askeri Fabrika* Mecmuası, *Ayın Tarihi*, *Başkent, Beden Terbiyesi ve Spor* dergisi, *Beleten*, *Çiftçi* dergisi, *Çalışma* dergisi, *Çocuk* dergisi, *Demiryolları* dergisi, *Doğuş* dergisi, *Danıştay* dergisi, *Fidan* dergisi, *Haritacılar* dergisi, *Havacılık ve Spor* dergisi, *Harman Kültür* dergisi, İ*dare* dergisi, *İleri Yurt* dergisi, İ*lköğretim* dergisi, *İngiliz Ekonomi* Bülteni, *İngiliz Hukuk* Bülteni, *İngiliz Mühendisler* Bülteni, *İngiliz Fedagoji* Bülteni, *İngiliz Zriaat* Bülteni, *İller ve Belediyeler* dergisi, *Jandarma* dergisi, *Karakol* dergisi, *Koçu* Spor dergisi, *Karınca* dergisi, *Kızılay* dergisi, *Konjöktür* dergisi, *Kooparatif* dergisi, *Köy Enstitüleri* dergisi, *MEB Tebliğler* dergisi, *Mali Bülten*, *Maliye* dergisi, *Mimarlık* dergisi, *Memur Muhasip* dergisi, *MTA* dergisi, Nafia dergisi, *Orman ve Avcılık* dergisi, *19 Mayıs* dergisi, *Polis* dergisi, *Ptt* dergisi, *Radyo* dergisi, *Resmi gazete*, *Siyasi İlimler*, *Söz* dergisi, *Teknik Öğretim* dergisi, *Tercüme* dergisi, *Türk Coğrafya* dergisi, *Ekonomi* dergisi, *Ticaret Haberleri*, *Türk Kadını*, *Ulus* gazetesi, *Ülkü* dergisi, *Veterinerler* Mecmuası, *Yurt* gazetesi, *Yurt Sesi*, *Ziraat* dergisi, *Foto* dergisi.
Antalya: *Yeşil Antalya*
Antakya: *Atayolu* gazetesi, *Yenigün* gazetesi, *Hatay* dergisi.
Aydın: *Aydın* gazetesi, *Balova* gazetesi.
Ayvalık: *Ayvalık* gazetesi.

Bafra: *Bafra Sesi* gazetesi.
Balıkesir: *Balıkesir* Postası gazetesi, *Kaynak Kültür* dergisi, *Türk Dili* gazetesi.
Bartın: *Bartın* gazetesi.
Bergama*: Bakırçay* dergisi.
Bolu: *Abant* dergisi, *Bolu* ve *Yeşil Bolu* gazetesi.
Bursa: Açık Ses gazetesi, Ant gazetesi, Bursa gazetesi, Demet dergisi, Doğru gazetesi, *Köylüye Buyruklar* dergisi, *Uludağ* dergisi, *Nilüfer* dergisi.
Çanakkale: *Çanakkale* gazetesi.
Çankırı: *Çankır*ı gazetesi, *Piyade* dergisi.
Çorum: *Çorum* gazetesi, *Çorumlu* dergisi.
Denizli*: İnanç* dergisi, *Yeni Denizli* gazetesi, Yol dergisi.
Diyarbakır: *Diyarbakır* gazetesi, *Karacadağ* gazetesi.
Edirne: *Damla* dergisi, *Edirne Postası*, *Köy Postası.*
Elazığ: *Tura*n gazetesi.
Erzincan: *Yeni Erzincan*.
Erzurum: *Ajans Haberleri* gazetesi, *Erzurum* gazetesi, *Erzurum Halkevleri* dergisi.
Eskişehir: *Eskişehir, Kocatepe, Porsuk, Sonışık, Sakarya* gazeteleri ve *Halkevi, Hava, Her Yönde Türk'e Doğru* dergileri.
Gaziantep: *Başpınar* dergisi, *Gaziantep*, *Halk Dili, Yeni Gaziantep* gazeteleri.
Giresun: *Yeşil Giresun* gazetesi ve *Aksu* dergisi.
Gümüşhane: *Gümüşeli* gazetesi.
İskenderun: *Sicilli Ticaret* gazetesi.
Isparta: *Isparta* gazetesi, *Ün* dergisi.
İstanbul: *Akbaba, Akşam, Apoyevmatini, Alışveriş, Akademi, Aylık Tıp Üniversitesi, Av Ve Deniz, Boşboğaz, Babacan, Bakırköy, Bayram, Birlik, Borsa, Büyük Doğu, Cumhuriyet, Efimeris, Ekonomi, En Son Dakika, Gece Postası, Gerçek, Heşeri, İnciliçavuş, İstanbul, Jamanak, Karagöz, Karikatür, Klinik, Kırmızı Beyaz, Klinik Ve Laboratuar, Köye Doğru, Le Jornual Orinet, La Rebuplique, Metarrithmisis, Monthley Trade Journel, Münakaşa, Sicili Ticaret, Son Telgraf, Son Posta, Son Saat, Tanin, Tasvir, Tecim, Türkiye İktisat, Vakit, Vatan, Vima, Yenisabah, Yeni Köroğlu, Yeni Türkiye, Anadolu, Halkın Sesi, Ticaret, Yeni Asır ve İzmir gazeteleri* Çıkmaktadır. dergiler İse; *Askeri dergi, Askeri Sıhhıye, Askeri veteriner, Aylık Spor Ansiklopedisi, Bakırköy, Bakış, Bardez, Beşinci Sınıf dergi, Beyaz Perde, Zincir Obzan, Çocuk Haftası, Çağdaş, Çocuk Doktoru, Deniz, Deniz Programı, Derbi, Do You Speak English, El İşleri, Ergene, Enternasyonel Turizm, Ev İş, Ev Kadın, Farmakoloğ, Folklör Postası, Zila Magazin, Gol Spor, Göz Kiliniği, Gümrük Rehberi, Gün, Hukuk Metinleri, Holivut Dünyası, İktisadi Yürüyüş, İleri Hukuk, İslam Türk Ansiklopedisi, İstanbul Barosu, Seririyatı, Ticaret ve Sanayi Odası, İÜ Fen Fakültesi, İÜ Hukuk Fakültesi, İÜ Tıp Fakültesi, İÜ İktisat Fakültesi, İTÜM, İş, İşletme, Jamanaki Mangagen Aşharı, Kamçı, Laboz De Türkiye, Le Economist D'orient, Lokman Hekim, Lise Gençlik, Matematik, Mizah, Model, Meşale, Modern Cerrahi, Millet, Mor-Lur, Nor-Or, Ortodoksiya, Parlez Vous Fransais, Pedikos Kosmos, Savaş, Sendika, Süvari, Şaka, Şen Çocuk, Şüt, Ticaret Dünyası, Tıp Dünyası, Tdeavi Kiliniği, Türk Diş Tabipleri, Türk Jenekoloji Arşivi, Türk Odontoloji Bülteni, Türk Oftalmoloji, Türkiye Santraç dergisi, Türk Tiyatrosu, Türk Tütünü, Tophrak, Varlık, Yedi Gün, Yeniden Doğuş, Yeni Maç, Yenilikler, Yeşilköy, Yıldız, Yığın, Yücel, Ziraat ve Ticaret.*
İzmir: gazeteler; *Anadolu, Halkın Sesi, Ticaret, Yeniasır, İzmir*. *dergiler; Okul Postası, vergi ve Resimler, İzmir Kiliniği, Arı, Endüstri, Fikirler, Güneş, Atlet, İzmir'de Köylülük, Kovan, Temel, Sportmen, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası* Bülteni.
İzmit: *Türk Yolu* gazetesi.
Kars: *Kars* gazetesi.
Kastomonu*: Birlik, Doğru Söz* ve *Kastamonu* gazeteleri.
Kayseri: *Erciyes* dergisi, *Kayseri ve Halk Sesi* gazeteleri.
Kırklareli: *Yeşilyurt* gazetesi.
Kırşehir*: Kırşehir* gazetesi ve *Kılıçözü* dergisi.
Konya: *Babalık, Ekekon, Selçuk* gazeteleri vle *Konya, Hukuk ve İçtihatlar* dergisi.
Kütahya: Kütahya gazetesi.
Lüleburgaz: *Özdilek* gazetesi.

Gönderilen liste kapsamında partiye destek veren yayınları ayrı bir katagori içinde değerlendirilmiştir. Destek veren gazeteler içinde, İstanbul ve Ankara basını değil Anadolu basını ele alınmıştır. Çünkü bir şekilde sıkıyönetim gibi yöntemlerle İstanbul basınını elinde tutan CHP, Anadolu'daki basının da partiye bakışını yakından takip etmek istemiştir. Ayrıca Anadolu içinde DP'ye karşı hızla yükselen sevginin de farkında olan CHP, kendisine destek veren yayınları belirleyerek bu sayede propaganda söylemlerini halka ulaştırma yoluna da gitmiştir.

1946 yılında Anadolu'da tek parti iktidarını destekleyen Anadolu basını şu şekildedir (BCA, 490.01.0.0/1387.605.2):

Çıktığı İl	Gazetenin Adı	Kaç günde çıktığı
Antalya	Yeşil Antalya	Haftada iki gün
Afyon	Kale Olacak	Haftada bir gün
Aydın	Aydın, Yeni Menderes	Haftada üç gün
Balıkesir	Türk Dili Körfez	Haftada 6 gün Haftada 3 gün
Bilecik	Bozhüyük	Haftada 1 gün
Bursa	Ant Hacıağa	Günlük Haftada 1 Gün
Bolu	Güzel Bolu	Haftada 1 gün

Malatya*: Fırat* gazetesi.
Manisa: *Gediz* dergisi*, Işık, Türkiye Ziraat, Yeni Manisa* gazeteleri.
Maraş: *Maraş* gazetesi.
Mardin: *Ulus* Sesi gazetesi.
Mersin: Sicili Ticaret, Yeni Mersin Gazeleri İle İçer dergisi.
Muğla: *Muğla'da Halk* gazetesi.
Nazilli: *Menderes* ve *Nazilli* gazeteleri.
Niğde: *Niğde* gazetesi.
Ordu: *Gürses, Güzelordu* gazeteleri İle *Ordu* dergisi.
Samsun: *Güven ve Samsun* gazeteleri ve *19 Mayıs* dergisi
Sivas: *Kızılırmak* ve *Ülke* gazeteleri İle *Yayla* dergisi.
Tarsus: *Gülek* gazetesi.
Tekirdağ: *Tekirdağ* gazetesi.
Trabzon: *İnan* dergisi ve *Halk*, *Yeni Yol, Trabzon* gazeteleri.
Urfa: *Akgün, Urfu, Yenilik* gazeteleri.
Van: *Van* ve *Yeni Yurt* gazeteleri.
Yozgat: *Yozgat* gazetesi.
Zonguldak: *Kömür, Zonguldak ve Ocak* gazeteleri ve *Doğu* ve *Maden* dergileri çıkmaktadır.

Çankırı	Birlik	Haftada 1 gün
Denizli	Yeni Denizli	Haftada 3 gün
Diyarbakır	Diyarbakır	Haftada 3 gün
Eskişehir	Sakarya Halkçı Porsuk Son Işık	Haftada 2 gün Haftada 2 gün Haftada 2 gün
Elazığ	Turan	Haftada 2 gün
Edirne	Edirne Postası	Haftada 2 gün
Erzurum	Dadaş	Haftada 2 gün
Gaziantep	Gaziyurt Güney Postası	Günlük Günlük
Giresun	Yeşil Giresun Gündüz	Haftada 1 gün Haftada 1 gün
Hatay	Ata Yolu Kurtuluş	Günlük Günlük
İçel	Yeni Mersin Havadis	Günlük Günlük
İzmir	Anadolu	Günlük
Kastamonu	Yeni Ses	Haftada 2 gün
Kocaeli	Türk Yolu	Günlük
Kırklareli	Yeşilyurt Özdilek	Haftada 2 gün Haftada 2 gün
Konya	Ekekon Babalık	Haftada 3 gün Haftada 3 gün
Maraş	Kahraman Yurt Engizek	Haftada 3 gün Haftada 3 gün
Manisa	Işık Doğuş	Haftada 3 gün Haftada 2 gün
Mardin	Ulus Sesi	Günlük
Muğla	Muğla’da Halk	Haftada 2 gün
Ordu	Güzel Ordu Fatsa	Günlük Haftada 1 gün
Samsun	Samsun	Haftada 1 gün
Seyhan	Bugün Türk Sözü Yeni Adana Seyhan Türk’e Doğru	Günlük Günlük Haftada 1 gün Haftada 1 gün Haftada 1 gün
Sivas	Ülke	Haftada 6 gün
Trabzon	Halk	Haftada 6 gün
Urfa	Akgün	Haftada 3 gün
Yozgat	Yozgat	Haftada 3 gün
Zonguldak	Zonguldak Türk Sesi	Haftada 1 gün Günlük
Bolu	Mudurnu	

Isparta	Isparta	

Partili basının korunması, CHP iktidarı boyunca devam etmiştir. 25 Ocak 1950 tarihinde CHP Genel Sekreteri Cevat Dursunoğlu tarafından, CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına gönderilen yazıda, genel sekreterlik tarafından partili arkadaşların çıkardığı gazeteler için Haber Verme Bürosu'nun kurulduğu belirtilmekte ve partili gazeteler arasında haber akışının hızlanması için eski ve yeni çıkan yayınların bildirilmesi istenmiştir. Ayrıca yeni çıkan gazetelerin partili olup olmadıklarının da bildirilmesinin istenmesi, gönderilecek propaganda metinlerinin muhalif basının eline geçmesini engellemek içindir. Nitekim seçime aylar kala Haber Verme Bürosu'nun kurulması, CHP'nin propaganda savaşlarına ağırlık vereceğini göstermektedir. Gönderilen söz konusu yazı şu şekildedir:

> "CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına
> *Genel sekreterliğimizde partili arkadaşların çıkardıkları gazeteler için bir Haber Verme Bürosu kurulmuştur. Elimizde illerimizde çıkan gazeteleri gösterir bir listemiz varsa da sık sık yeni gazeteler çıktığı veya eskilerinin kapandığı görüldüğünden son durum tespit edilmemektedir. Haber yardımlarının zamanında ve yerinde yapılabilmesi için ilinizde ve ilçelerinizde çıkan partili veya partimizi tutan gazeteler hakkında bilgi verilmesi faydalı olacaktır. Verilecek bilgide şu noktaların belirtilmesi uygun olur:*
> 1- *Gazetenin adı, haftada kaç gün çıktığı ve çıktığı günler.*
> 2- *Gazeteyi çıkaranların partili olup olmadıkları ve durumları*
> 3- *Gönderilecek haberlerin yayınlanıp yayınlanmayacağı*
> 4- *Haberlerin gazeteye vaktinde ulaşabilmesi için hangi vasıtaların (telefon, telgraf, mektup) elverişli olduğu ve haberlerin alınabileceği uygun zamanların tespiti.*
>
> *Bu hususları belirten cevabınızın tezelden yollanmasını ve ve çıkan gazetelerden birer adet muntazam gönderilmesini rica eder, saygılar sunarım.*
> *CHP Genel Sekreter adına*
> *Erzurum Milletvekili*
> *Cevat Dursunoğlu"* (BCA, 490.01.0.0/10.51.5).

Diğer yandan halkın yoğun olarak kullandığı ve CHP'nin propaganda kurumlarının başında gelen Halkevlerindeki dergiler de inceleme altına alınmıştır.

CHP Genel Sekreteri Vekili Nihat Kansu tarafından Halkevi Başkanlığına gönderdiği genelgede halkevlerine gelen yayınlar hakkında bilgi verilmesi istenmiştir. 5 maddeden oluşan genelge ise şu şekildedir:

Halkevi Başkanlığına

1- *Açıldığı tarihten itibaren evinize gelen gazete ve mecmuaların adlarını,*
2- *Bunların ne surette geldiğinin (yani parası tarafımızdan ödenerek, genel sekreterliğimizden gönderilerek herhangi bir propaganda kasdıyla bilinen veya bilmeyenler tarafından bedava olarak mı gönderildiğinin),*
3- *Evinize gelen gazete veya mecmuaların müdafaası için ne yapıldığının (bir işi üzerine almış bir arkadaşın bulunup bulunmadığının),*
4- *Gelen gazete ve mecmuaların hangilerinin daha çok okunduğunun ve arandığının,*
5- *Bu gazete ve mecmuaların hangilerinin muntazam geldiğinin ve hangilerinin gönderilmelerinin geciktiğinin veya sekteye uğradığının,*

En çok Mart 1945 sonuna kadar bildirilmesini diler, saygılar sunarım.
CHP Genel Sekreteri Adına.
Kırıkkale Milletvekili
Nihat Kansu" (BCA, 490.01.0.0/5.26.6).

Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin takibinin yanında yayınların durumu ve faaliyetleri hakkında da bilgi toplanmıştır. CHP içinde yer alan Matbuat CHP Umum Heyeti Matbuat ve Neşriyat İşleri tarafından özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yayınların durumu ve alınması gereken tedbirler hakkında raporlar hazırlayarak CHP Genel Sekreterliğine bilgi verilmiştir.

CHP, bir taraftan parti teşkilatlarına ve halkevlerine gönderdiği yazılarda gazeteler hakkında bilgi isterken, bir taraftan da gazetelerde çıkan haberlerle ilgili fişleme yoluna gitmiştir. Fişleme için de, "*Gazetelerdeki yazıların fişleme işi-fişlemek için ayrılan konular ve numaraları*" başlığı ile bir liste hazırlanmıştır. Böylece gazetelerin hangi konuyu, ne kadar büyüklükte verdiğiyle ilgili fişleme yapılmıştır. 64 konu başlığı altında oluşturulan fişleme listesi şu şekildedir:

1- CHP Genel Başkanlık İşleri
2- Genel Başkanlık Divan İşleri (sonradan kalkmıştır)
3- Genel Başkanvekili
4- Genel Sekreterlik
5- Genel İdare Kurulu ve Faaliyeti
6- Parti Divanı ve Bu Konu Etrafında Fikirler
7- Haysiyet Divanı
8- Parti Müfettişleri
9- İl İdare Kurulları
10-İlçe İdare Kurulları
10- İlçe İdare Kurulları
11- Bucak İdare Kurulları
12- Ocak İdare Kurulları
13- Halkevleri
14- Halkodaları
15- Partiden Çıkarılma ve İstifalar
16- Parti Gelirleri
17- CHP Sanat Hareketleri ve Mükafatları
18- İnönü'yü Hedef Tutan Tartışmalar
19- (Boş bırakılmış)
20- TBMM Parti Grubu
24- (21-23 boş bırakılmış). Kanunlar
25- Kongreler
A- Büyük Kurultay
B- İl Kongreleri
C- İlçe Kongreleri
D- Bucak Kongreleri
E- Ocak Kongreleri
30- Seçim İşleri
A- Milletvekili Seçimleri
B- Belediye Seçimleri
C- İl Genel Seçimleri
D- Muhtar Seçimleri
35- Parti Programı Etrafında Yapılan Yayımlar
A- Ana Prensipler (6 ok)
B- İktisadi Prensipler
C- Sosyal İşler
D- Millî Eğitim İşleri
E- Sağlık İşleri
F- İdare İşleri
G- Adalet İşleri
H- Dış Siyaset
36- Genel İdeoloji Tartışmaları
37- Parti Tüzüğü, Programı
38- Parti Propagandası Hakkında Yazılar
40- (39 atlanmış) DP Teşkilatı
40- DP Beyannameleri

A- Genel Başkanlık
B- Genel İdare Kurulu
C- Parti Müfettişlikleri
D- İl İdare Kurulu
E- İlçe İdare Kurulu
F- Bucak İdare Kurulu
G- Ocak İdare Kurulu
H- Partiden Çıkarılma ve İstifalar
İ- DP Gelirleri
41- DP Programı Etrafında Yapılan Yayımlar
A- İktisadi Prensipler
B- Sosyal İşleri
C- Millî Eğitim İşleri
D- Sağlık İşleri
E- İdare İşleri
F- Adalet İşleri
G- Dış Siyaset
42- DP Tüzüğü ve Programı
43- Kongreleri
A- Büyük Kurultay
B- İl Kongreleri
C- İlçe Kongreleri
D- Bucak Kongreleri
E- Ocak Kongreleri
44- DP Propagandası Hakkında
45- Millî Kalkınma Partisi
46- Millet Partisi
A- Genel Başkanlık
B- Genel Sekreterlik
C- Genel İdare Kurulu
D- İl İdare Kurulu
47- Müstakil Demokratlar Grubu
50- (48 ve 49. maddeler yok). Diğer Partiler
60- Sosyal Teşekküler (50-60 arası maddeler yok)
A- Sendikalar
B- Esnaf Cemiyetleri
C- Hayır Dernekleri
D- Mesleki ve Gençlik Teşekküleri
61- Tavzih-Tekzipler
62- Şikayetler-Dilekler
63- CHP Gazeteleri, Gazetecileri Hakkında
A- Ulus ve Yazarları
B- Akşam, Son Telgraf, Vakit, Zaman
C- İl Gazeteleri
64- DP Gazeteleri ve Gazetecileri
A- Kudret, Demirkırat (kudret yerine şimdi Zafer)
B- İl Gazeteleri

D- Partisiz Gazete ve Dergiler” (BCA, 490.01./1287.278.1).

Fişle listesinde tarih belirtilmemesine rağmen, 1945’ten sonra hazırlandığı ortadadır. Çünkü listede DP, Millet Partisi ve Millî Kalkınma Partisi’ne de yer verilmiştir. Dolayısıyla listenin basındaki muhalif durumu takip etmek amacıyla oluşturulduğu gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Fakat tüm maddeler fişleme içine alınmamıştır. Çünkü zaman içinde, ocak kongreleri gibi bazı maddeler işleme konmamıştır. Sonradan verilen direktifler üzerine hükümet icraatına ait konular da listede olduğu halde fişlenmemiştir. Daha çok parti faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

4.5.2.1. 1947 Tarihli Basın Raporu

CHP İstanbul Bölge Müfettişliği tarafından hazırlanan rapor İstanbul basını hakkında önemli bilgiler vermektedir. Neşriyat ve yayınlarla ilgili söz konusu raporlar matbuattan sorumlu CHP VIII. Büro’da görevli Necip Ali Küçüka ve Ziya Gevher tarafından hazırlanmıştır. Raporda verilen bilgilerde gazeteler idealist ve iş gazeteleri olarak ikiye ayrılmıştır. İdealist gazeteler içinde ise *Ulus, Kurun, İstanbul, Turkish Post, Tan, Yeniasır ve Anadolu* gazetesi yer almıştır. Bu gazetelerin kendilerine verilen direktifi ifade etmekle yükümlü olduğu belirtilmekte ve maksatlarına varmaları için şahsi, iktisadi menfaatlerden vazgeçebilecekleri vurgulanmış ve *İstanbul* ile *Turkish Post* gazetelerinin, memleket hakkında bitaraflık gösterdikleri için de teşekkür edilmiştir.[118] Rapor ayrıca 25 Haziran 1947 tarihinde

---

[118] İdealist gazeteler hakkında ise şu bilgilere yer verilmiştir:
“Ulus:
Parti tarafından sevk ve idare edilen biricik gazetedir. Fakat Ankara’da bile en az okunan gazetedir. Bunun sebebine gelince gazetenin bazı teknik kusurları olmakla beraber, günün gerek dış ve gerek iş meselelerine icap ettiği kuvvet ve ehemmiyette temas edememesi ve sonra devlet politikası sayılmayacak ikinci derecede meseleler için bile, en ufak bir tenkit yapamaması ve yazılan yazıların ekseriye medhiye kabilinden olması bu gazeteden umulan bütün faydaları bertaraf ettiğini maalesef söylemek mecburiyetindeyim… İstanbul’da dahi okunur ve aranılır ve diğer partili gazetelere tabii bir surette direktif verici gazete haline gelebilmesi için; Gazete daima şeflerden iç ve dış politika hakkında direktif almalıdır. Gazetenin diğer yazıları okuyucuların psikolojisine uygun bir surette tanzim edilmelidir. Gazetenin teknik kısmı ıslah edilmelidir.
Kurun Gazetesi:
Parti ile mali bakımdan hiçbir ilgisi yoktur. Serbest sermaye ile çıkan partili gazetedir.Fakat parti direktif ve esaslarına şahsi menfaatten daha ziyade ehemmiyet vermesi dolayısıyla idealist gazetelerden saydım. Gazetenin istanbul’da ve Ankara’da sürümü azdır. Taşrada ise oldukça iyidir.
Diğer Gazeteler:
İstanbul’da çıkan diğer gazetelere gelince bunlar serbest sermaye ile çalışan ve ticaret kasdıyla çıkarılan gazetelerdir. Bunların hepsi partili gazetedir. Fakat her şeyden göz önünde tiraj işini tutukluklarından bazen partinin ve hükümetin arzusu hilafına çıkan yazıların bu maksatla olmadığı

tamamlanarak CHP İstanbul Bölge Müfettişi Dr. Fazıl Şerafettin Bürge, tarafından Genel Sekreterliğe sunulmuştur. Söz konusu raporlarda şaşırdığını ve basınla ilgili acil önemlerin alınması gerektiğini belirten Bürge, ayrıca raporda belirtilen partinin yurtdışında ve dışında daha aktif olabilmesi için vakit kaybedilmeksizin en iyisinin olacağı büyük sermayeli bir gazetenin kurulması gerektiğini de CHP Genel Sekreterliğine iletmiştir:

> *"CHP Genel Sekreterliğine*
> *İstanbul'daki basın meselesi hakkında bana tevdi buyurulan raporu dikkatle okudum. Uzun müddetten beri yakından ilgilendiğim bu konunun acele ele alınmasını yalnız bir parti işi değil büyük bir memleket meselesi olduğuna da inanmış bulunuyorum. Umumî efkârı istedikleri şekle çevirecek derecede kuvvet bulmuş ve yalnız İstanbul'da değil, bütün memlekette tuttukları yanlış yol üzerinde fevkalade tesir yapmakta bulunmuş olan İstanbul gazeteciliği memleket kuvvetlerinin üstüne çıkan bir kud-halinde tecelli etmektedir. Bilhassa son zamanlarda partimize kaşı elde etmiş oldukları hakim vaziyeti devlete karşı da küstahça kullanmaktan ve biricik kuvvet halinde kendilerini göstermekten de çekinmemektedirler. O derecede ki dünyanın her tarafında harici meselelerde muvafik ve muhalif gazeteler için bir prensip haline gelmiş olan devletle beraber yürümek düşüncesi bile artık bunların programından çıkmış bu işte bile muhalif bir cephe tutmuşlardır. En çok sürülen Cumhuriyet ve Vatan, Amerikan askerî heyeti reislerinin Türk Milleti, Türk ordusu, Türk bahriyesi hakkındaki fevkalade sitayişkar beyanatlarını ve mülakatlarını dahi yazmaktan imtina etmişler ve en küçük bir havadisi bile gazetelerine koymamışlardır. Bu hal Amerikalılar üzerinde de ağır tesir yapmıştır. Diğer taraftan Prenses Neslişah için*

için memlekette çıkan gazeteleri şu veya bu gruba kati olarak bağlamak doğru değildir. Yalnız öteden beri *Cumhuriyet* gazetesi'nin mali gruplarla oldukça mahsus bir ilgisi olduğunu tahmin ederim. Fakat bunun nasıl ve ne suretle olduğunu takdir ve tefsir etmek müşkildir. Bu itibarla *Cumhuriyet* gazetesi liberal memleketlerdeki arkadaşlarına benzemek yolundadır.
Tan Gazetesi:
Açıkca İş bankası'nın ve ona bağlı birçok ticari müesseselerin neşir vasıtası olarak çıktı. Fakat sonra bankaya pek pahalıya mal olan bu gazete Atatürk'ün emir ve tensipleriyle elden çıkarıldı. Fazete şimdi Ahmet Emin'in elindedir. Gazetecilik tekniğine en uygun olarak çıkmaktadır. Hakiki simasının ne yolda tecelli edeceği hakkında bir karar vermek için bir az beklemek lazımdır. İstanbul'da çıkan diğer gazetelerin dikkate şayan vasıfları yoktur.
İzmir'de çıkan gazetelere gelince belli başlı iki gazete vardır. Birinci Yeni Asır diğeri de Anadolu'dur.
Yeniasır:
Serbest Fırka zamanında ve sonraları partimize muhalif bir cephe almış idi. Şimdi partiye müteveccihtir. Fakat partiye alınmamıştır.
Anadolu:
Adana'daki Açıksöz Gazetesi vazifesini çok iyi yapmaktadır. Memleketin diğer taraflarında çıkan gazeteler partimizin fikirlerine uygun olarak çıkmaktadır. Geçen Seneler Balıkesir'de Esad Adil partiye muhalif bir istikamet alarak aleyhimizde yazılar yazmıştı, şimdi gazetesi çıkmıyor" (BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

yapılan neşriyat bunların her gezdikleri yerde bir halaskar gibi karşılanmaları neticesini verecek kadar önemli olmuştur. Din, milliyet meselelerindeki vaziyetleri de malumdur. Görülüyor ki İstanbul'un her şeyden istifade eden ve bu nedenle maddi kazançlar temin eyleyen basını karşısında faaliyet hududunun çizecek başka bir kuvvet bulunmayan azametli, frensiz bir kudret haline gelmiştir. Hakikaten parti ve hükümetin bu basın işinde acele bir karar almak zorunda bulunduğuna kaniim. Raporda İstanbul gazeteciliği hakkında tetkikler hakikaten tam bir vukuf ve derin bir etüde dayanmaktadır. Realite olduğu gibi ve rakamlarla gösterilmiş ve elden kaçırdığımız bu kuvvetin mahiyeti çıplak olarak arz edilmiştir. Gerek partimizi tutan, gerek partimize aleyhtar olan gazeteler hakkındaki mütalâalara tamamıyla iştirak ediyorum. Partimiz ve hükümetimizin İstanbul matbuatındaki mevkii çok zayıftır. Umumî efkâr aleyhimizdeki basının mutlak bir tesiri altındadır. Bize mensup olan gazeteler hiç denecek derecede zayıf ve gayri müessirdirler. Bu işin bir Millî Müdafaa işi kadar ehemmiyetli olduğu hakkındaki mütalâa üzerinde durmak gerektir. Raporda ileri sürülen tedbirlere gelince, aynı mütalâayı taşımaktayım. Perakende ve zayıf kuvvetlerle bu sıkı hücum karşısında mukavemet ve mevkiimizi muhafaza imkânı yoktur. Kuvvetlerimizin hepsini bir araya toplamak zorundayız. Raporda söylendiği gibi vakit kaybetmeden büyük sermayeye dayanarak ve mevcudun en iyisi ve en mükemmeli olması icap eden büyük bir gazeteyi ne yapıp yaparak bir an evvel çıkartmak en acele bir tedbir olacağını üstün saygılarımla arz ederim.
CHP İstanbul Bölgesi Müfettişi
Kocaeli Milletvekili
Dr. Fazıl Şerafettin Bürge" (BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

4.5.2.1.1. Gazeteler Biraz Nefes Almalı

Raporda Türk gazeteciliği hakkında kısa bir bilgi de verilmektedir. Türk basının iki sorunu üzerinde durulmakta ve bunlardan birinin kültür yetersizliği ve diğerinin havadisleri iyi değerlendirememeleri olduğu belirtilerek, Matbuat Kanunu'nun yetersizliğine de vurgu yapılmıştır. Rapora göre Matbuat Kanunu demokrasi prensiplerine ve matbuat hürriyetlerine uygun olarak hazırlanmış fakat bugünkü matbuatı hiçbir vekaleti hatta belediyeyi bile tenkid etmek kudret ve cesaretinden mahrumdur. Bu itibarla Türk Matbuatının Sovyet, Faşist ve Nazist matbuatından geri olduğu vurgulanmıştır. "*Gazetelere biraz teneffüs etmek kudreti ve cesareti vermek lazımdır. Eğer gazetecilik bu şekilde devam edecek olursa ileride tek bir muhabir kalmayacaktır*" ifadeleri kullanılan yazıda şu açıklamalarda bulunulmuştur:

"Gazetecilik tekniğinin son derece ilerlediği günde 12 milyon kadar tiraj yapan gazeteler meydana çıktığı bir zamanda devlet otoritesinin matbuat hakkında daha dikkatli olmaları lazım ve tabiidir. Devletimiz bunu göz önünde tutmuş ve yeni matbuat kanunu ile icap eden takyidatı koymuştur. Buna günün meseleleri hakkında bir de parti direktifi ilave edilirse yapılacak yeni bir şey yoktur… Matbuat Kanunu güzel ve yüksek esaslara dayanmasına rağmen bir sisteme bağlı olmayan şarkvari devlet otoritesinin birçok uzuvları tarafından lüzumlu lüzumsuz tazyiklerine maruz kalmaktadırlar. Daha doğrusunu söylemek lazım gelirse Türkiye matbuatı bir sistem içinde değildir. En liberal memleketlerde yazılmasına cüret edilmeyen yazılar Türk matbuatında intişar ettiği gibi matbuata en ziyade takyidat koyan memleketlerde yazılması tabii sayılan yazılar bizim gazetelerde çıkamaz. Bizim Türk matbuatından ulusal politikayı takip etmek ve kavramak imkansızdır…"(BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

4.5.2.1.2. Belli Bölgelerde Gazete Kurulmalı

Ayrıca İstanbul'da çıkan gazetelerin memleketin önemli noktalarına ulaşmada zaman kaybının olduğu belirtilerek doğrudan doğruya CHP Genel Yönetim Kurulu direktifleri içinde yürüyecek birkaç gazetenin kurulması için de şu görüşlere yer verilmiştir:

"*İzmir, Adana, Diyarbakır, Erzurum gibi vilayetlerde birer gündelik gazeteye ihtiyaç vardır. Bundan başka İstanbul'da yeni bir Fransızca gazete çıkarılmalıdır. Ankara gazetesi ecnebi memleketlerde takdir kazanmış bir gazete olmakla beraber günün hadiselerini ecnebilerin Türk gözüyle takip etmeleri için İstanbul'da gündelik Fransızca bir gazeteye ihtiyaç kendisini ehemmiyetle her zaman ve her vesile ile göstermektedir. Bundan başka köylüye ve halka hitap eder Yurt Gazetesinden başka duvar gazetelerine de lüzum vardır*" (BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

4.5.2.1.3. Propagandalar Karşısında Hükümetin Tavrı

Yabancıların çıkardığı gazetelerin de propagandaya karşı takip edilmesi vurgulanmıştır. Partinin birkaç ecnebi gazeteye abone olduğu için ayrıca tercüme bürosunun da kurulmasına ihtiyaç duyulmadığı ifade edilerek yabancı gazetelerin maksatlarını öğrenmek için, Avrupa'da en çok değer gören Fransız, İngiliz ve Amerika gazeteleriyle ilişki kurularak gözetim altında tutulmalarına çalışılmıştır. Diğer yandan yabancı gazetelerle ilgili denetimin Matbuat Umum Müdürlüğüne bırakılarak, partinin sadece yapılacak işlerle ilgili direktif vermesi istenmiştir. Yabancı propagandaya karşı da iki önlem üzerinde durulmuştur. 'Kendi fikirlerimizi

propaganda etmek' ve 'hariçten gelen propagandayı karşılamak' şeklinde belirtilen önlem kapsamında CHP'nin karşı propagandayı gazete, mecmua, kitap, plak, sinema ve radyo vasıtasıyla yapacağı vurgulanmıştır. Gazete ile yapılacak propagandanın Genel Sekreterliğin direktifi ile yerine getirileceği de aktarılmıştır.

4.5.2.1.4. İstihbarat Bürosu Kurulmalı

Propagandaya karşı alınması gereken önlemler kapsamında da Rusya'nın ve İtalya'nın örnek gösterilerek bir istihbarat bürosu kurulması fikri de raporda yer almıştır:

> "*Memlekette başka memleketin propagandasını yapmak için çıkarılan broşürlere mukabil ayni edebiyat içinde broşürler çıkarmak lâzımdır... Tecrübe ile anlaşılmış bir hakikattir ki buradan ecnebi basını ne kadar takip edilirse edilsin ona nüfuz etmek ve sonra buradan ne kadar yazılırsa yazılsın Avrupa'da memleket propagandasına bir genişlik vermek mümkün olmuyor. Bunun için Avrupa metropollerinde Rusların ve İtalyanların yaptıkları gibi birer istihbarat odası açmak ve bunların başında yerli dili kuvvetle bilir bir arkadaş bulundurmak lazımdır. Bu teşkilat devlet veyahut parti tarafından vücuda getirilebilir. Memleket iç ve dışında konferanslar tertip tertip etmek halk hatiplerini yurdun her tarafında dolaştırmak propaganda işlerinden sayılmakla beraber altıncı büronun vazifelerindendir. Memleketimizde iki büyük propaganda cereyanı vardır. Birisi komünist propagandası diğeri faşist propagandası öteden beri mevcut olan ve büyük izler bırakmayan Hıristiyanlık propagandasını da buna ithal etmek lazımdır. Bunlar şimdiki halde küçük broşürlerle propaganda yapmaktadırlar. Her ikisi de hükümet kuvveti vasıtasıyla susturulmakta açıkça çalışmalarına mani olunmakta ise de en müsait bir zamanda her ikisinin de iki muhtelif ve zıt iman halinde bir günde patlamaları muhtemeldir. Daima ifradcı olan gençliği korumak ve kurtarmak için aynı vasıtalara müracaat etmemiz ve her türlü imkânlara başvurmamız lazımdır*" (BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

4.5.2.1.5. Radyo ve Sinema Yaygınlaştırılmalı

Propaganda için de memlekette kuvvetli radyo santrali yapıldıktan sonra sadece Halkevlerinin değil bütün memleketi radyolaştırmak gerektiği üzerinde de durulmuştur. Her köyün bir radyosu olması gerektiği fikri belirtilerek, bunun da gerçekleşmesi için radyodan alınan gümrük vergisinin düşürülmesi üzerinde durulmuştur. Radyo yayınlarının tanzimi konusunda CHP Genel Sekreterliği

makamının alakalı olması gerektiği ve buna dair bir talimatnamenin de en kısa zamanda tanzim edilmesi gerektiği aktarılmıştır. En kuvvetli propaganda vasıtalarından olan sinemanın da önemine değinilmiş ve partinin halk nazarında daha çok itibar kazanması için Büyük Millet Meclisi'nin açılması, Atatürk'ün Nutku onun gelip gitmesi, İnönü'nün tayyare seferi, İzmir Fuarı, Dil Kurultayı gibi yüzlerce hadiselerin muhakkak filme girmesinin altı çizilmiştir. Ayrıca büyük propaganda filmleri için de vergilerde muafiyet sağlanması ve partinin de destek vermesi istenmiştir. Radyo ve sinemanın belirtildiği bölümde parti propagandasının ve halkın kültür seviyesinin yükselmesi için gezici kütüphane kurulması teklif edilmiştir:

> "*Seyyar sinema makineleri alınmalı ve bu makineleri memleketin ücra yerlerine sokarak halka parasız ve halkın fikren yükselmesini temin edici kültür filmleri gösterilmelidir… Halkın kültür bakımından kalkınması için gezici sinemalarla istediğiniz filmler partinin mahsus surette yaptırdığı filmlerle başka memleketlerde yapılan kültürel filmlerdir. Filmlerin nasıl yaptırılacağı ve kültür filmlerinin nasıl temin edileceği ayrıca bir talimatname ile tespit edilecektir*" (BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

4.5.2.1.6. Yeni Bir Parti Gazetesi Kurulmalı

Hazırlanan raporda ayrı bir konu olarak İstanbul basını üzerinde durulmuştur. Yapılan tetkikler sonucunda İstanbul gazetelerinin kozmopolit bir yapıya terk edildiği ve manzaranın Mütareke yıllarından daha kötü olduğu ifade edilmiştir. Bunun sonucunda partinin sesini duyuracak gazete oranının (sadece sabah gazeteleri ele alınarak hesaplanmıştır) Yüzde yüzde 4,5 olduğu ve bu sayıya akşam gazetelerinin katılmasının çok büyük bir değişiklik yapmayacağı açıklanmıştır. "Bu kadar cılız bir ses ile İstanbul halkına hakiki durumu bildirmek ve propaganda aşısı tutturmak imkânı yoktur" denilerek, İstanbul'daki muhalefetin şu veya bu sebepten dolayı pek ileri gitmiş olmasına rağmen CHP'nin sesini bu kadar cılız bir şekle sokan sebeplerinin ortadan kaldırılması için de şu önerilerde bulunulmuştur:

"*Bilindiği üzere İstanbul gazetelerinin hemen hepsi şahıslara aittir ve bunların ikisi müstesna hepsi küçük sermayelere dayanmaktadır… Onların bir hedefi, bir inancı umumi efkârı muayyen şu veya, bu istikamete sürükleme programı yoktur. Onlar o gün esen rüzgârla dönerler… Şurası muhakkaktır ki zaafımızı gösteren bu cılız*

rakam yalnız bu günün eseri değildir. Ve onların iddia ettiği gibi muhalefet şahlandığından dolayı bunlar bu kadar düşmüş değildirler. Bizim tuttuğumuz, daha doğrusu bize tuttuklarını söyleyen gazeteler eskiden beri İstanbul'un en zaif gazeteleri idi. Dar kadro ucuz ve kendi yağıyla kavrulmak sistemini taşıyan bunlardan büyük ölçüde tesir beklemek doğru olmazdı… Netice şu olmuştur ki iş yalnız sesimizi duyurmamakla kalmamış, aleyhimizdeki hareketleri ortaya atılan iftiraları bile karşılayacak organlardan mahrum kalmışızdır. Bırakın söylesinler iyi bir metottur, yeter ki söylenenler cevapsız bırakılmasın. Reaksiyonu olmayan her sözün yavaş yavaş bir hakikat gibi halkın vicdanına sinmesinden tabii bir şey olamaz. Asıl ehemmiyetli cihet iş yalnız bir muhalefet işi olarak kalmamıştır. Bu muhalefet kahramanları içine, vaktiyle memleketi uçuruma sürükleyenler ve yüz ellilik listede yer alanlar da katılmak cesaretini kendilerinde bulmuşlardır. Hatta ecnebi tabiiyetinde ve politikamda faal rol oynayanlar bile Türk ismiyle makale yayınlamaktadırlar… Bizde şimdiye kadar şöhretli bir kalemin gazeteyi alıp sürükleyeceği hakkında yanlış bir fikir yerleşmiştir… Gazeteciliğin bir endüstri olduğunu kabul etmek zamanı gelmiştir. Gazetecilik her endüstrinin icaplarına bağlıdır… Gazete şahsi kapris işi değildir. Umumi efkârın nabzını elinde tutan hassas bir organdır. Büyük bir gazetenin tek değil bir kaç başmuharriri olacaktır… Başmuharrirlik bir masa işi değildir. Bütün Avrupa ve Amerika gazeteleri bakınız, derhal bunu göreceksiniz. Hatta bunun aksini yapan şöhretli başyazıcıların yazılarının okunmadığını görürsünüz… Bu bir hayal değil, bir realitedir… Bu durum karşısında yapılacak iş derhal harekete geçmektir. Geçici ve yama tedbirler değil, realitenin emrettiği tedbirler ve kararlarla harekete geçmek lazımdır. Bir memleket politikasının, ahlakının yıkılmakta olduğu göz önünde tutularak fedakârene öne atılmak gerektir. Açıkça milyonlar lâzımdır ve bunu esirgememeliyiz. Bir kaç kişinin her yıl bir kaç yüz bin lira kazanması için meydanı boş bırakmamalıyız. Ve ileride bütün sarf olunanı ödeyecek bir işe milyon koymaktan çekinmemeliyiz. Ulus için gelecek makineyi İstanbul'da kurmalıyız ve hemen makinenin konacağı binayı hazırlamalıyız. Bunun için de uydurma bir bina değil, ilerideki büyük işimizin icap ettireceği bir arsa veya bina tedarik ederek hemen işe başlamalıyız. Konacak sermayenin miktarından korkmamak lazımdır. Bu gün İstanbul'da sermaye sahibi insanlar yarı yarıya iştirake hazırdırlar. Bunlar ileri atılan bu fikrin getireceği kârı

kavramışlardır. Buna amadedirler. Derhal bir şirket kurmak, hükümet, parti ve hususi sermaye bir araya getirilmek suretiyle memleketin en sağlam müessesesi meydana gelecektir. Böyle bir müessese, memleketin her tarafında aksiyonlarını kolaylıkla satabilir. Bu suretle teşekkül edecek şirket iyi bir administrasyona da sahip olacak ve binaenaleyh kontrolü kolaylaşacaktır. Böyle bir müessese israfın önüne geçerken kazanç yollarını da asla ihmal etmeyecektir" (BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

CHP'li basının okunmasını sağlamak için, Sabah gazetelerinin kurulmasına ağırlık verilmesi gerektiği de belirtilmiştir. *Akşam* ve *Son Saat*'tan başka siyasi mahiyette akşam gazetesi olmadığına dikkat çekilerek, bunlar içinden sadece *Son Saat*'in tutulduğu bundaki en büyük neden ise, akşam çıkan tek muhalif gazete oluşu görülmüştür. *Gece Postası, En Son Dakika*'nın ilgi görmesinin ise cinayet, fuhş, açık roman vermeleri oluşturmuş ve bu neticeye göre CHP'nin en zayıf tarafının sabah gazeteleri olduğu kaydedilmiştir:

> "*Bir değil, bir kaç sabah gazetesi çıkarmak zorundayız. Bize faydalı olmayanları tutmaktan hiç bir netice çıkmayacaktır. Hatır ve gönüle bakmadan tasfiyeye gitmeli ve oralara sarf olunan para ve emekleri bir araya toplamalı ve bir an evvel dinamik, hareketli bir istikamet tutunulmalıdır. Böyle bir kararı hiç bir prestiji yıkmaz. Aksine devam ettikçe prestijimiz kemirilmektedir*" (BCA, 490.01.0.0/1391.619.2).

Matbuat İşlerinden sorumlu VIII. Büro tarafından hazırlanan raporun sonunda,gazetelerin matlup istikamette inkişafı için bazı hususların büronun vazife ve salahiyetine verilmesi için şu önerilerde bulunulmuştur:

1- *Matbuat Cemiyeti Nizamnamesi'sinin meclise gönderilmesini ve meclisten az zaman zarfında çıkarılmasını takip etmek.*
2- *Matbuat başmuharrirlerini hiç olmazsa ayda bir olsun genel sekreter ile temasa getirmek.*
3- *Büro bir aylık vukuat içinde gazetelerin dikkat nazarlarını çekerek meseleleri hazırlamak.*

4- *Gazeteler genel sekreterliğin direktifi hudutları dışında her şey yazmakta hür ve serbest olacaklardır ve başka hiçbir yerden direktif almayacaklardır.*
5- *Anadolu'nun yukarıda arz edilen yerlerinde İzmir, Adana, Diyarbakır, Erzurum'da parti tarafından yardım edilen ve merkezden ve doğruca merkezden direktif alan gazeteler çıkartmak.*
6- *İstanbul'da bir Fransızca yeni gazete çıkartmak.*

4.5.3. Ulus Gazetesine Önem Verilmeli

Parti içinde gazetelerde eleştirilerin artması üzerine, CHP'nin resmi yayın organı *Ulus*'la birlikte *Ankara Akşam Haberleri* gazetelerinin de bu süreçte daha aktif hale gelmeleri için neler yapılması gerektiği de tartışılmıştır. CHP Yayın Bürosu'nun 6 Şubat 1948 tarihli raporu kapsamında *Ulus*'un halkla daha çok buluşabilmesi için Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas tarafından CHP Genel Sekreteri Tevfik Fikret Sılay'a Divan toplantısında bilgi verilmiştir:

Geçen Divan toplantısında genel idare kurulunun Ulus Gazetesi hakkındaki düşüncelerini bildiren bir rapor verilmesi arzusu izhar duyurulmuştu. Bugünkü Tüzük mucibince Ulus gazetesinin siyasi yayınlarının tanzimi İdare Kuruluna ait bulunduğuna göre evvelemirde siyasi yayım tabiri altında Ulus gazetesine Cumhuriyet Halk Partisi neşir organı olarak ne gibi vazifelerin düştüğünü belirtmek lâzımdır. Bizim anlayışımıza göre Ulus gazetesine siyasi yayın vazifesi altında:
a) Partinin fikir ve programının propagandasını yapmak,
b) Hükümetin icraatını müdafaa etmek
c) Muhalefetin vaki hücumlarına karşı savunmak vazifeleri terettüp etmektedir.
Gazetenin bu vazifeleri lâyıkıyla ifa edebilmesi için bunun halk tarafından sevilerek okunur bir seviyede tutulması lâzımdır. Ulus gazetesinin partinin fikir ve programını müdafaa etmesi bir sistem dâhilinde olmalıdır. Yani yazılacak herhangi bir yazı veya tebliğ ile değil gazetenin başyazısından havadis ve fıkralarının bittiği sayfaya, ilanın başladığı yere kadar gazete o tarzda tertip edilmelidir ki okuyucu yazıların heyeti mecmuasından çıkardığı manadan partiye karşı bir sempati bir anlayış duysun.
Bugün muhalefeti bir gerçek olarak kabul etmek lazımdır. Bu bakımdan muhaliflerle yapılacak tartışmalar ölçülü bir şekilde idare edilmelidir.
Parti fikirlerinin ve programının yayılması muhalete karşı partinin savunması daha ziyade halk tarafından sevilen muharrirlere yaptırılmalıdır. Halkın günlük hayatına geniş ölçüde yer verilmelidir. Memleketin her bir köşesinden zaman zaman röportajlar yapılmalıdır. Parti hükümetinin savunması hükümet icraatının mucip sebepleri

aydınlatılmak suretiyle müdafaa edilmelidir. Yalnız şunu belirtmek isteriz ki hükümet icraatını müdafaa etmek otokritiğe yani icraat hatalarımızın tenkidine mâni olmak demek değildir. Hükümetin ana icraatına tâlluk etmeyip tatbikatında halkın sıkıntısını mucip işler tenkidinden çekinilmemelidir. Bütün bunları yaparken bilhassa tek parti sistemi kalktıktan sonra Ulus gazetesinin de diğer gazeteler gibi arzı talep kanununa tabir fikri meta olduğunu gözden uzak tutmamalıdır. Ulus gazetesiyle birlikte Ankara Akşam Haberleri de yukarıdaki fikirlere tatbik edilmelidir" (BCA, 490.01.0.0/453.1869.3).

4.5.4. Propaganda Biriminin kurulması

1950 seçimleri öncesinde artan eleştiriler karşısında, basının takip edilmesi ve çıkacak yayınlara karşı önlem alınması için CHP Genel Sekreterliği tarafından Propaganda Komiteleri kurulması kararlaştırılmıştır. Propaganda Komitelerinin kurulmasındaki amaç demokratik düzenin icabı olan serbest ikna ve propaganda çeşitlerini geniş ölçüde kullanmak olarak belirtilmiştir. Yeni düzenleme kapsamında, her komitenin bir başkanı olacak, il ve ilçe komiteleri propaganda işleri hakkında bir taraftan mensup olduğu idare kurulu başkanına diğer taraftan Ankara'da parti genel idare kurulu propaganda ve yayın bürosuna malumat verecektir. Verilecek malumat CHP Genel Sekreterliği'nden gönderilecek anket şeklinde hazırlanmış sorular listesine göre verilecektir. Bu şekilde ayrıntılı bilgi almak istenmiştir. İllerden gelen malumatlar bağlamında propaganda metinleri ve söylemleri oluşturulmuştur.

Kurulacak Propaganda Komitelerin uyması gereken kurallar, CHP İl ve İlçe İdare Kurullarına şu şekilde bildirilmiştir:

1- Seçim propagandasının taşrada mahallî teşkilâtta düzenli yürüyebilmesi için mahallî idare kurulları nezdinde birer propaganda komitesi kurulacaktır.
2- Kuracağımız komiteler, üç yahut beş kişilik olacaktır. Komitelerin üyeleri kısmen idare kurulları üyelerinden kısmen partimizin kurula mensup olmayan mensuplarından seçilecektir.
3- Komite azalarının girgin, uyanık, halk arasında serbest konuşabilen ve bilhassa halkın sevgi ve saygısını kazanmış, sözü dinlenir üyelerden seçilmesine dikkat edilmelidir.

4- Komite üyeleri bizzat propaganda ile meşgul olacakları gibi ayrıca propaganda işlerinde 3. maddede zikredilen vasıfları olan üyeleri de propaganda ile vazifelendireceklerdir.
5- Komitelere propaganda işlerinde nasıl hareket olunacağı hakkındaki talimatı ayrıca bildireceğiz. Mahalli teşkilâta propaganda da faydalanılmak üzere risale, kitap, beyanname, vecize, resim gibi malzeme gönderilecektir.
6- Komitelerin bir başkanı bulunacaktır. Her il, ilçenin komitesi, propaganda işeri hakkında bir taraftan mensup olduğu idare kurulu başkanına diğer taraftan Ankara'da parti genel idare kurulu propaganda ve yayın bürosuna malumat verecektir. Bu malûmat bir genelge ile göndereceğimiz bir soru listesine (Anket) göre hazırlanacaktır.
7- Kurulacak propaganda komitelerinin üyelerle başkanlarının isimleri ve adresleri Ankara'da Genel İdare Kurulu propaganda ve yayın bürosuna bildirilecektir.
8- İl propaganda komiteleri ayrıca bölge parti müfettişleriyle de sıkı temasta bulunacaklar ve onlardan direktif alacaklardır.
9 - Komiteler, bu genelgemizi alır almaz derhal teşkil olunacak ve netice bir hafta zarfında Ankara'da parti Genel İdare Kurulu Propaganda ve Yayın Bürosu'na bildirilecektir. (BCA, 490.01./10.51.14).

Seçime az bir zaman kala CHP'nin il ve ilçelere gönderdiği genelgede propaganda komitelerinin kurulmasını istemesi, CHP'nin halk nazarında itibar kaybettiğini göstermektedir. Çünkü 1946 genel seçimlerinde CHP uzun süre iktidarda kalmanın verdiği avantajla propaganda yönünden geniş bir yelpazeye sahip olmuş, basından Halkevlerine kadar her yerde CHP aleyhine yayınlar ve konuşmalar yapılmıştır (Akdağ, 2011:87). Fakat 1950 seçimlerine yaklaşırken halkın DP'ye karşı gösterdiği ilgi ve CHP'den istifaların başlaması CHP içinde büyük bir korku oluşturmuştur. Nitekim CHP Genel Sekreterliği'nden partilere gönderilen genelge de partiden ayrılanlara karşı olumsuz bir tavır içinde bulunulmaması öğütlenmiştir. 15 Aralık 1945 tarihinde gönderilen genelge kapsamında partiden ayrılanlar için ayrı bir hüküm bulunmadığı, bu bakımdan istifanın kabulü veya reddinin bahse konmaksızın istifa eden partilinin yazılı olduğu parti ocağı kütüğündeki kaydına istifa ettiğinin işaret edilmesi istenmiştir (BCA, 490.01.0.0/6.28.5). Bu nedenle 1946 seçimlerinden

ziyade 1950 seçimlerine yaklaşırken DP'nin halk içinde taraftarını arttırması sonucu CHP'nin böyle bir karar aldığı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan yapılan tüm propaganda faaliyetleri ve basın üzerindeki denetimin seçimler sonrası hiçbir işe yaramadığı ortaya çıkmıştır.

4.5.5. AA'nın Statüsünün Değiştirilmesi

CHP içinde oluşturulan bir komite tarafından, Başbakan'ın talimatı üzerine hazırlanan ve 28 Şubat 1948'de sunulan rapor, genel itibariyle Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün çalışmaları ve AA'nın mevcut konumuyla bağlantılı olarak basına tavsiyelerde bulunmaktadır. Oldukça geniş kapsamlı hazırlanan raporun en dikkat çeken yanını ise AA'yla ilgili bölüm oluşturulmaktadır. Raporda Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün haberleri, hızlı iletemediği bu anlamda haber akışının AA aracılığı ile yapılması istenmektedir (BCA, 30.10.0.0./85.564.4). "*Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Ajansın haber ayıklayışında isabetsizliği sebebiyle yalnız haber derleme işiyle iktifa etmeyerek haberlerin günün muayyen saatlerinde radyo ile yayılması ve yabancı memleketlere yapılan propaganda yayınlarında da bu isabetine güvenilemez haberleri neşretmek mecburiyetini de duyarak, haberlerin yayıcılığı mesuliyetini de üzerine almıştır*" denilen raporda, AA'nın hataları şu şekilde belirtilmiştir:

*"Ajans bir anonim şirket olmak haysiyetiyle aldığı haberleri yayarken yanlışlıklar, hattâ tamiri güç siyasî gaflar dahi yapmış olsa güya resmiliği örtülü vasfı ileri sürülerek devlete mesuliyet sıçratmama yolu tutulabilirse de bir devlet organı olan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün hata ve gaflarının örtülmesine hiç bir suretle imkân bulunamaz. Bu itibarla Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün sadece ajans yoluyla alınan haberleri propaganda amacıyla işlemekle iktifa etmesi ve ajansın radyo dinleme hizmetiyle ne yapılıp tavzifi lâzım gelirdi…" (*BCA, 30.10.0.0./85.564.4).

Bu itibarla Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünden haber derleme işinin derhal alınarak AA'ya devrinin doğru bir yaklaşım olduğu da kaydedilerek, ajansın kurulurken ve işletme sırasında, devletin beklediği vazifeleri gereğince başaramadığı

iddiasının yerinde olduğuna da dikkat çekilmiş ve statik bir büro olmasının nedenleri şu şekilde aktarılmıştır:

a) İdareciler habercilik ve gazetecilik mesleklerine mensup değillerdir.
b) Mesuliyet korkusu işar ve istişarlara çok vakit-kaybına sebebiyet vermiştir.
c) Az sayıda ve liyakatli eleman yerine çok sayıda ve liyakatsiz insanlara yer verilmiştir.
d) Ajans, dış memleketler ajanslarının bir şubesi halini almıştır.
e) Müessese kötü işleyen bir tercüme bürosu vaziyetine düşmüştür
f) Fena kurulmuş bir sistem üzerinde ısrar edilerek yenilik ve ilerililik yolları aranmamış, bozuk çalışma usullerine ve metotlarına bağlanılmış kalınmıştır.
g) Yıpranmış elemanlar ezici işlerde kullanılmaktadır
h) Çok iş yapılıyormuş gibi gözükmek için haberlerde öz düşünülmeyerek kabarık bültenler çıkartılmasına ehemmiyet verilmiştir
i) Bugün yapılmakta olan iş, elemanlar iyi seçilmek, haberler iyi toplanıp ayrılmak şartıyla bugünkü kadronun hattâ yarısı ile başarılabilirdi.
j) Kıdemli memurlar ileri sürülerek ajansa intisap etmek isteyen kıymetli ve genç elemanlara çok az ücretler verilmeğe kalkışıldığından bu gibi talipler kaçırılmıştır
k) Ajansta yalnız eski Türkçe bilip yeni harfleri okuyamayan, yeni harflerle yazıp eski Türkçeyi bilmeyen yahut yalnız bir dille yazabilen daktilograflar çalıştırılmakta, az sayıda çok dil bilir daktilograflar aranmamaktadır.
1) Eski, yıpranmış, vazife hissi zayıf, tembel, liyakatsiz memurlar yeni intisap etmiş elemanlara fena misal teşkil etmekte, yenileri kendilerine uymağa mecbur etmektedirler.
m) 24 saat içinde üç defa değişen ekipler birbirinden habersiz çalışmakta, ekip şeflerinin daha evvelki ekiplerin hangi işleri yaptığını bilmesini sağlamak üzere zincirleme olarak kendi ekiplerinden başka ekiplerin çalışma saatinin bir kısmında hizmet almaları yoluna gidilmemiştir.
n) Daha evvelki ekiplerin verdiği randımanı, bilerek aynı işleri yeniden yapmamak üzere gerek ekip şeflerinin gerekse mütercimlerin daha evvel yapılmış mesaiye ait bültenleri, o gün çıkan gazeteleri okumaları lâzım, geldiği halde haberlerde tekerrürü önleyecek bu tedbire tevessül edilmemiştir.

o) İstanbul ve İzmir'de ajans hesabına haber toplama çareleri düşünülmemiş ve bu işler için elemanlar ayrılmamıştır. Az masrafla ve ajans memur kadrolarına almağa meydan kalmadan muhbirler çalıştırılması yolu aranmamıştır.

s) Memleket içi muhabirler iyi seçilmemiştir. Her ne kadar her yerde ajans hizmetlerine faydalı olabilecek derecede münevver elemanlar bulmak güç ise de idare âmirlerinin yakın akrabasının, bazen zevcelerinin, devlet ve mahallî idareler memurlarının ajans muhabiri olarak seçilmesi iş zihniyetinden ziyade medihçilik zihniyetine meydan bırakmaktadır.

t) İstanbul ve İzmir'de bülten tevzi servisi çok iptidaidir. Bültenler tramvayla veya yaya olarak dağıtılmaktadır. Ajansçılığın sürat demek olduğu dahi düşünülmemiştir.

p) Çıkan bültenler hatalarla doludur. Önlenme çarelerine tevessül edilmemiştir.

u) Gazetelerin ajansa makinelerle bağlanması düşünülmemiştir?

ü) Ajansın işgalindeki binalara bugüne kadar verilen paraların yalnız bir kısmiyle elverişli binalara sahip olunabilirdi. Her yıl bir miktar paranın bir kenara konması karşılığında kredi sağlanarak bu işin başarılması çareleri aranmamıştır.

v) İstanbul’daki ajans binasının yeri matbaalar sahasıdır. Daima işleyen makineler ajansın istihbar (haber ve bilgi alma) vasıtaları üzerinde müessir olmaktadır. Merkezî bir yerde bulunma mecburiyeti ihmal, edilmeden daha elverişli bir yere nakli düşünülmeli, idi. Ajansa radyo dinleme esas vazifesi tahmil olunduğu zaman bu mahzur daha çok kendini gösterecek ve İstanbul için ileri sürüleni mütalaa Ankara Merkezi için de varit olacaktır.

y) İstanbul matbuatı ajans tarafından hiç bir vakit tatmin edilmemiştir. İzmir, Adana matbuatı ise daima ihmal edilmiştir. Her ne kadar ajans bir telsiz verici kurma imkânına 3222 sayılı telsiz kanununun 5. maddesi hükmüne göre ve resmî müesseselerden, madud bulunmadığı cihetle malik değilse de eğer iş bütün ciddiyetiyle ele alınmış ve devlete yoluyla mevzu anlatılmış bulunsaydı telsiz kanununa bir fıkra ilâvesi dahi sağlanabilir, hiç olmaz ajansın, İzmir, Adana, Sivas, Eskişehir gibi şehirlere telefonla, sair şehirlerle beraber zikredilen şehirlere telgrafla günün muayyen saatlerinde bağlanması mümkün kılınabilirdi.

z) Ajans, dış istihbarat teşkilâtına lâyık olduğu ehemmiyeti vermemiştir. Halen ajansın Londra, Bükreş, Sofya ve Atina'da daimî memur vasfını haiz muhabirleri, Cenevre ve Kahire de ise memur vasfını haiz olmayan iki muhabiri vardır. Devletçe,

ajans muhabiri namı altında müşahit bulundurmak icap etse bile günün politikasında çok mühim rolü bulunan Amerika, İtalya, Fransa, Arap Birliği, İran gibi memleketlere de derhal ajans mümessili göndermek teşebbüslerine geçilmesi gerekecektir. Anadolu Ajansı bugüne kadar bu memleketleri ihmal etmiştir. (BCA, 30.10.0.0./85.564.4).

Ayrıca yukarıda sıralanan noksanların bertaraf edilmesi ve bu müessesenin en seri şekilde, bütün istihbar vasıtalarıyla mücehhez olarak özlü haberler alıp yayabilecek duruma sokulması memleketin artık kaçınamayacağı bir zaruret halini aldığı da ifade edilmiş ve ajansın bir anonim şirket olduğuna artık kimseyi inandırmak imkânı kalmadığı belirtilmiştir. "*Bu itibarla ne yapıp ajansa yeni bir şekil, hakikî bir ticarî şirket vasfı verilmek lâzım gelmektedir*" önerisi üzerinde durularak, şu tespitlerde bulunulmuştur:

Devlete mütemadiyen bağlı olmakla kalmayıp resmiyeti de açığa vurulmuş bir ajans yerine hem devlete yük olmayan hem de resmiyeti kalmamış bir millî ajans kurmak yerinde olacaktır. Bunu sağlamak için düşündüklerimiz şunlardır:
a) Gazetelerimizin ve Basın ve Yayın mensuplarının iştirakiyle bir millî, ticarî şirket kurmak;
b) Şirkete, habercilik, ilâncılık, tevzicilik, istihlâk kooperatifçiliği kısımlarını nefsinde toplayan bir hüviyet vermek;
c) Garpta muhabirlikler bulundurmakta ısrar edecek yerde bu memleketlerde garp ajanslarının bizim elemanlarımızdan -gerek maddî gerek manevî amiller sebebiyle habercilikte daha fazla muvaffak olacaklarını teslim ederek bu ajanslarla haber almak hususunda anlaşmak ve gerekirse fevkalâde haller husulünde muvakkat vazife ile Türk muhabirler göndermek şıkkını ihtiyara mukabil manevî şartların.Türk muhabire daha çok muvaffakiyet vaad ettiği istihbar merkezlerinde umumiyetle Arap memleketleri, imkân hasıl oldukta umumiyetle Balkan memleketleri, İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Çin, Asya'da kurulan sair İslâm devletleri gibi ülkelerde ajans muhabirleri çalıştırıp muvaffak olduktan sonra Milletlerarası ehemmiyeti haiz bir millî ajans halini alarak yalnız Garp ajanslarından haber satın alır vaziyetten onlara da haber satar vaziyete geçmek. (BCA, 30.10.0.0./85.564.4).

4.5.6. CHP Karşıtı Yayınların Takibi

CHP hakkında çıkan yayınların takibi için de CHP Genel Sekreteri adına Faik Ahmet Barutçu tarafından 31 Aralık 1945 tarihinde CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına gönderilen yazıda, il ve ilçelerde çıkan gazetelerin takip edilmesi istenmekte ve birer nüshasının parti genel merkezine gönderilmesi bildirilmiştir:

> "CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına
> *1- İliniz çevresinde çıkan gazete veya dergilerin birer nüshası, çıkaranlar tarafından gönderilmek suretiyle, genel sekreterliğimize gelmekte ise de bunlar bazen habersizce kesilmektedir. Halbuki, bugünkü durum icabı, memleket basınının daha yakından ve bütün genişliği ile takip etmek gerektiğinden iliniz çevresinde çıkan ve çıkacak olan bütün gazete ve dergilerin 1946 Ocak ayının başından itibaren, her sayısından birer nüshasının genel sekreterliğimize muntazam gönderilmesinin teminini dilerim.*
> *2- İllerde çıkan gazete veya dergilerde parti teşkilatımızla ilgili yazılar bulunmakta ve çok kere de bunları yazanların hüviyetiyle partimize karşı olan nispeti bilinemediğinden bu yazılara genel sekreterlikçe gerektiği mana verilmekte güçlüğe uğranılmaktadır. Bundan sonra iliniz çevresindeki bu gazete ve dergilerde partimizi ilgilendiren yazılar çıktıkça imza sahiplerinin hüviyeti ile birlikte partimize olan bağlılıkları nispetinin ve yazılar hakkındaki mütalaanızın bildirilmesini dilerim.*
> *3- İlçelerde çıkan gazete ve dergilerin il merkezlerinde tetkiki ve lüzumu hallerde ikinci maddedeki şekilde genel sekreterliğin haberli kılınması, zaman kaybını icap ettireceğinden münasip görüldüğü takdirde bunlarla ilçe idare kurulları vazifelendirilebilir.*
> *4- Bu genelgenin alındığını ve gazete ile dergilerin gönderilmesinin sağlandığını ve ilçe idare kurullarına bir ödev verilmiş ise ayrıca bunun da belirtilmesini diler saygılar sunarım.*
> *CHP Genel Sekreteri Adına*
> *Trabzon Milletvekili*
> *Faik Ahmet Barutçu"* (BCA, 490.01.0./6.28.9).

CHP Genel Sekreteri Cevat Dursunoğlu tarafından 1947 tarihinde gönderilen bir başka genelgede vilayetlerde ve ilçelerde kaç tane gazetenin çıktığı ve kimler tarafından çıkarıldığını bilgisi istenmektedir. Ayrıca yayını çıkaran şahsın tahsil durumu, devamlı muharrirlerinin isimleri, ne kadar satıldığının bildirilmesi de istenmiştir. Bunları bilmekte fayda olduğu da belirtilerek en kısa zamanda gazete ve dergilerden birer nüshasının genel sekterliğe gönderilmesi vurgulanmıştır (BCA, 490.01.0.0/8.41.2). Genel Sekterlik tarafından gönderilen emirler, yerine getirilerek

bilgi verilmiştir. Kırşehir CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ahmet Baytok, CHP Genel Sekterliği Yüksek Katına gönderdiği yazıda illerinde CHP'nin şeref ve haysiyetini kirletecek şekilde neşriyat ve halkın partiye karşı olan itimadını zaafa uğratacak bir teşebbüsün olmadığını belirtmiştir (BCA, 490.01.0.0/8.41.1). Genel sekreterlikten gönderilen bir başka yazıda, bazı muhalif gazeteler tarafından CHP hakkında asılsız haberler yapıldığına işaret edilerek bu tür yalan haberlere karşı aynı gazetede tekzip yayınlanması için CHP İl İdare Kurulları, dikkatli olmaları noktasında uyarılmıştır. Genel merkezde halkın partiye olan itimadını sarsacak yayınların titizlikle incelendiği ancak zamanında müdahele yapılmadığına vurgu yapılarak, bilhassa İl İdare Kurullarının bu işe önem vererek bu çeşit havadisleri, gerek mahalli gazetelerde gerekse illerde çıkan gazetelerde mümkün mertebe takip edilerek uydurma haberlerde genel merkezin onayı beklenmeden aynı gazetenin aynı sütununda tekzibin yayınlanması da istenmiştir (BCA, 490.01.0.0/8.41.1).

Parti teşkilatlarına gönderilen talimatların yanında CHP'ye karşı olup fakat DP'yi benimsemeyen yayınların da DP aleyhinde kullanılmaya çalışılmıştır. Bu yayınlardan biri de *Büyük Doğu*'dur. *Büyük Doğu*'yu çıkaran Necip Fazıl Kısakürek, DP'den hoşnut olmadığını sürekli dillendirmekte hatta dergide de yazmaktadır. Kısakürek, diğer taraftan da CHP'nin politikalarını benimsemeyen ve sürekli tenkit eden bir yapıdadır. Ancak DP'nin de CHP'nin içinden çıkması hoşuna gitmemiştir. "*İslamı bütün saffet ve asliyeti içinde ve en derin ve gerçek manada kavrayıcı bir yeni gençliğe dört başı mamur bir ideal çatısı kurmak için çabalarken, şüphesiz ki, düşman kutup olarak Halk Partisini alıyor ve ona hasım gibi görünüp de aynı tohumdan gelen ve gıdasını aynı gübreden alan kısır tecrübeleri daha büyük bir iştahla karşılıyorduk. İşte 1945 yılı Aralık ayının ilk haftasında Celal Bayar, DP'nin kuruluş bildirgesini hükümete verirken vaziyet budur ve partiden ümit sahibi olmamıza imkan yoktur*" ifadeleriyle de DP'ye olan olumsuz tutumunu yansıtmıştır. Kısakürek, DP'nin CHP'den farksız olmadığını, *Büyük Doğu*'da "Ha Ali Hoca, ha Hoca Ali" kapağıyla da ortaya koymuştur. Çünkü DP'liler yıllarca Halk Partisi'nin eşiğini öpmüştür ve çıkışları da basit ihtilaflardan öteye gitmemektedir. Dolayısıyla iki arasında bir fark yoktur (Kısakürek, 1998: 58-65; 1985: 333).

Bu durumdan ise CHP yararlanma yoluna gitmiştir. 1946 yılında Örfi İdare tarafından dergisi kapatılan Kısakürek'e, zor günler geçirdiği bir zamanda Başbakan Recep Peker'in kendisini Ankara'ya davet etmiştir. Yol harçlığı ve masrafları için de 400 lira göndermiştir. Davete icabet eden Kısakürek de Ankara'ya gitmiştir. Ankara'ya çağrılma sebebi ise Kısakürek'in gözünün korkutmak ve DP aleyhinde yayın yapmasını sağlamaktadır. Başvekil Recep Peker de esas konuya gelmeden önce, Kısakürek'in gözünü korkutmaya çalışmıştır. Görüşme de Peker'in ifadeleri şu şekildedir:

> *"Mecmuanızda 'Sır' adlı bir piyes tefrikasına başladınız. Bu apaçık, milleti kanlı ihtilale teşvik, tahrik eseridir. Ve siz bakın o savcı beylerin haline ki, kulakları patlarcasına yükseltilen bu sesi duymamışlardır. Örfi İdareyi uyandırdık. Yakında hesap verirsiniz. Şükrediniz ki, muhakemeniz tevkifsiz görülecektir…"*

Kısakürek'e göre bu sözler; ya bizden olursun ya da başına gelecekleri çekersin anlamını taşımıştır. Fakat önce korkutma edebiyatından sonra Peker'in masasının üzerinde çıkardığı 100 bin liralık paradan sonra söylediği şu sözler kendisini daha çok sinirlendirmiştir:

> "Her şeye rağmen size bir yardımda bulunmak isterim. Bu parayla günlük gazeteye de gidebilirsiniz. Karşılığınızda sizden bekleyeceğim, davanızın dışında ve ona aykırı bir şey değildir. Demokrat Parti'nin aleyhinde olduğunuzu biliyorum. Biran için bizi unutup onlarla uğraşmanızı tavsiye edeceğim. Bir de, din bağlılığınızı bizi harekete zorlayacak derecede açığa vurmamanız, biraz peçelemeniz gerekiyor. Yoksa Hilmi Uran'ın bana dediği gibi, sizin samimi bir inanç, sabit bir prensip ve değişmez bir mezhep sahibi olduğunuzdan ve satın alınması imkansız bir vicdan taşıdığınızdan şüphemiz yoktur"

Peker'in bu şekilde konuşmasına oldukça sinirlenen Kısakürek, köpeğin önüne bir parça kemik atar gibi menfaat teklif edilmesini kabullenememiştir. Bu sözlere karşı gereken cevabı veren Kısakürek, yine tehdit edilmiştir. Ancak, duruşundan taviz vermeyerek, DP'yi sevmese bile menfaat uğruna DP aleyhinde yazmayı kabul etmemiştir (Kısakürek, 1998: 15-17).

4.5.7. DP Yanlısı Yayınların Takibi

CHP, sadece kendi aleyhindeki yayınlarla değil muhalefet partilerinin çıkardığı ve çıkaracakları yayınların da kontrolünü yapmıştır. CHP Genel Sekreterliği'nden CHP İl İdare Kurullarına gönderilen talimatnamede muhalefet partilerinin çıkardığı ve çıkaracakları yayınların takip edilmesinin istenmesinin yanında propaganda faaliyetleri konusunda da bilgi toplanması istenmiştir. Ayrıca propagandalara karşı, karşı propaganda yapılması istenmiş ve bu hususta da Genel Sekreterliğe ayrıntılı şekilde rapor verilmesi talimatta yer almıştır. 28 Kasım 1946 tarihinde gönderilen talimatname şu şekildedir:

> "CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına
> *1- Karşı partilerin iliniz çevresi içinde kurdukları ocak, bucak, ilçe ve il kurullarının son durumlarını gösterir yeni bir cetvel tertipleyip Genel Sekreterliği yollanması,*
> *2- İliniz çevresi içindeki bu karşı partilerin faaliyetleri ve propagandaları ile buna karşı bizim parti teşkilatımızın ve partili arkadaşlarımızın faaliyet ve propaganda dereceleri hakkında Genel Sekreterliğe aydınlatıcı, muntazam aylık raporlar yollamayı usul edinmenizi ancak aynı konuda, önemli ve bir an önce Genel Sekreterliğe ulaştırılmasında fayda ve zaruret gördüğümüz hal ve vaziyetler olursa, onları aylık raporu bekletmeden derhal bildirmeniz behamal lazımdır.*
> *3- Karşı partilerin iliniz çevresi içinde çıkardıkları ve çıkaracakları gazete ve dergi gibi siyaset cereyanları gösteren basını da takip ederek bildirilmekte devam etmenizi önemli rica eder, hepinize başarılar dilerim.*
> *CHP Genel Sekreteri Adına*
> *Trabzon Milletvekili*
> *Faik Ahmet Barutçu"* (BCA, 490.01.0.0/6.34.9.).

Tek parti iktidarının sonu olacak 1950 öncesinde de gazetelerin takibi hızlanmıştır. Sık sık il ve ilçe parti kurullarına talimatlar gönderilerek propaganda ve yayınlar hakkında bilgi toplanmıştır. Bu talimatlardan biri, 25 Ocak 1950'de CHP Genel Sekreteri Adına Cevat Dursunoğlu'nun İl İdare Başkanlıklarına gönderdiği talimattır. Söz konusu yazıda partili gazetelerin rahat haber akışının sağlanması için Haber Verme Bürosu'nun kurulduğu ve haberlerin hızlı bir şekilde yayınlara ulaştırılması gerektiği belirtilerek, gazetenin adının, haftada kaç gün çıktığının, çıktığı günlerin, gazeteyi çıkaranların partili olup olmadığının, gönderilen haberlerin

yayınlanıp, yanılmadığının, haberlerin vaktinde ulaştırılması için (telefon, telgraf, mektup) hangi vasıtanın elverişli olduğunun hakkında da bilgi verilmesi istenmiştir (BCA, 190.01.0.0/10.51.5).

4.5.8. Radyonun Parti Tekeline Alınması

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından propaganda aracı olan radyo, siyasal parti çekişmelerinin odağında yer almıştır. Çok partili siyasal yaşam, radyoculuk uygulamasını da doğrudan ya da çeşitli biçimlerde etkilemiştir (Kocabaşoğlu, 1980:255). Artan siyasal mücadele alanı için de radyo 1946'dan 1960'a kadar hatta daha sonralara uzanan bir sürede tartışmaların vazgeçilmez öğesi olmuştur (Akıllıoğlu ve diğerleri, 1990:18). Oluşan yeni siyasal ortam genel olarak Basın-Yayın örgütünde özel olarak da radyoda bir takım değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan 25 Kasım 1948'de Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulan ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde yapılması gereken değişiklikleri ihtiva eden tasarıda "*Memleketimizde siyasi partilerin taaddüdü dolayısıyla devletin idaresinde bulunan radyodan siyasal partilerin istifadelerini temin edecek usullerin tespiti lüzumu görülerek...*" denilerek radyonun kullanımında bir takım değişikliklerin getirilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Aynı tasarının İçişleri Komisyonu raporunda da *"Türkiye'mizde de devletin elinde bulunan radyodan siyasal partilerimizin eşit şartlarla faydalanması esasının kabulü...*" cümlesinin yer alması, CHP'nin çok partili siyasal yaşamın gereklerine yanıt verebilmek endişesini yansıttığını açıkça göstermektedir (Kocabaşoğlu, 1980:256). Fakat Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nün 20. maddesinde öngörülen bu değişiklik, yeterli görülmediğinden yasanın tamamen değiştirilmesi uygun görülerek Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu ile radyoda yeniden değişikliğe gidilmiştir. Yasanın en önemli değişikliğini ise 15. maddede yer alan Radyo Yayınları Danışma Kurulu'nun oluşturulmasıdır. Bu kurulun en önemli görevini, radyoda yapılacak yayınların esasları ve programları hakkında görüşleri bildirmek oluşturmaktadır. Bu kurulda, birçok kurumdan temsilci bulunmaktadır.[119] Siyasi partilerin radyoda konuşmalarını ise 23. madde

[119] Madde 15-Türkiye radyolarında yapılacak yayınların esasları ve programları hakkında görüşlerini bildirmek üzere aşağıdaki üyelerden mürekkep (Radyo Yayınları Danışma Kurulu) teşkil edilmiştir:
a) Millî Eğitim Bakanlığından pedagoji uzmanı bir temsilci ile Dışişleri Bakanlığından ve Genelkurmay Başkanlığından birer temsilci;

belirlemektedir. Değişikliğe göre radyodan konuşmak isteyen ve kongrelerini yapmış siyasi partilerin en az 10 ilde örgütlenmeleri veya Meclis'te en az 3 kişilik grubu bulunan partilerin seçimden 15 gün önce başlayıp seçimin 2 gün öncesine kadar radyodan ücretsiz olarak yararlanmaları kararlaştırılmıştır. Siyasi partilere 15 dakikalık 4 konuşma hakkı getirilmiştir. Parti genel merkezlerinin kanuni temsilcileri tarafından yazı ile istenilecek olan bu konuşmalar, müracaat sırasına göre, radyo postalarından birinde, saat 18'den 22'ye kadar, mûtat olarak konuşmalara ayrılan zamanlarda yapılması gerekmektedir. Gün ve saatleri partilere yazı ile bildirilen ve radyo ile ilân olunan bu konuşmaların metinlerinin, 2 gün önce Genel Müdürlüğe verilmesi zorunlu tutulmuş ve bu konuşmalarda suç unsuru bulunup bulunmadığını incelemek üzere, metinlerin Cumhuriyet savcılığına gönderilmesi yer almıştır. Konuşmalarda suç unsuru var ise parti adına konuşanlarda olacağı da kanunda belirtilmiştir (RG, 28 Mayıs 1949).

Çıkarılan bu kanunun, siyasal partilerin tam anlamıyla radyodan yararlanmasını engellemektedir. Yasa, Radyo Dairesi ve Radyo Müdürlüklerine "Radyo yayın postalarını işletmek" görevini vermesine rağmen radyonun kuruluş ve işleyişini düzenleyen herhangi bir yönetmeliğin yapılmamış olması engel oluşturmaktadır. Bu yönetmelik çıkmadığı için Ankara Radyosu'nda tüm sorumluluk ve işleyiş Radyo Müdüründe olmaktadır. Böyle olduğu için de 1947-1960 yıllarında radyo çok sıkı bir özdenitime tabii tutulmuştur. Söz programları üzerindeki sansür artmıştır. Bu durum, CHP'nin işine yaramaktadır. Nitekim hükümet, bir takım dış olaylara ilişkin haberleri halktan gizlemek gereksinimini duymaktadır. Bu gereksinimini karşılamak için de radyodan büyük oranda yararlanmıştır (Kocabaşoğlu, 1980:260-308). CHP'nin çeşitli kanun değişikliklerine rağmen radyoyu tekelinde tutmaya devam etmesi DP tarafından eleştirilmiştir. DP Genel

---

b) Üniversitelerarası Kurul tarafından edebiyat, hukuk, iktisat, tarım, tıp ve fen kollarından seçilecek birer öğretim üyesi;
c) Güzel Sanatlar akademileri ile Ankara Devlet Konservatuarı öğretim meclislerince aralarından seçilecek birer üye;
d) Genel Müdürlük tarafından seçilecek güzel sanatlar alanında yetkili üç uzman;
e) Basın derneklerinden her birinin gösterecekleri birer aday arasından ad çekme suretiyle ayrılacak iki temsilci;
Genel Müdür bu kurulun tabii üyesidir (RG, 28 Mayıs 1949).

Başkanı Celal Bayar, 5 Temmuz 1946 tarihinde Başbakan Recep Peker'e gönderdiği yazıda, radyo idaresinin CHP'nin propagandasını yapmakta olduğunu belirterek, CHP neşriyatı hakkında gösterilen bütün kolaylıkların en ufak bir kural gözetilmeksizin DP'ye de verilmesini ve eşitlik hukukuna istisnasız riayet edilmesine dikkat çekmektedir. Bayar'ın yazısına cevap veren Başbakan, yayınlarda sorumluluğun Başbakanlığa bağlı Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nde olduğunu hatırlatarak, radyoda yapılacak her türlü yayının Söz Komitesince tetkip edilip programa alındığını belirtmekte ve bu kapsamda DP'nin de kanunun bu hükümlerini yerine getirmek şartıyla radyoda söz yayınında bulunması için Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne başvurulması gerektiğini bildirmektedir (BCA, 030.01.0.0./44.257.2).

Başbakan'ın bu açıklamaları, yayın kontrolünün kendinde olduğunu göstermektedir. Radyonun sorumluluğun Başbakanlığa bağlı Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nde olması ve yayınların kontrolünün bu kurum içindeki Söz Komitesince yapılması, aslında yayınların CHP kontrolünden geçtiğini ortaya koymaktadır.

1945'ten sonrası yaşananlar bu açıdan önemlidir. Çünkü savaşın bitimiyle birlikte muhalefete karşı gösterilen ilgi radyo yayınlarına da yansımıştır. Yeni kurulduğu ve teşkilatlanma aşaması olan 1945-1946 yıllarında radyo yayınları içeriğinde ve AA yayınlarında, DP'ye de yer verilmiş ve yeni açılan teşkilatlardan bahsedilmiştir. Fakat DP'nin güçlenmesi ve halk içinde giderek itibar görmesi ile AA başta olmak üzere radyo yayınlarında DP'ye yer verilmemeye başlanmıştır (Kısakürek, 1998: 71-72).

Yayınların CHP kontrolünde olması, nedeniyle seçim döneminde CHP'ye ayrıcalıklar da tanınmıştır. Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanununa göre, siyasi partiler radyodan 15'er dakikalık 4 program yapma hakkı getirilirken 1950 seçimleri öncesinde 4-10 Mayıs 1950 tarihlerinde CHP'ye Ankara ve İstanbul Radyosu olmak üzere her iki radyoda da günde iki defa yayınlanmak üzere 10'ar dakikalık 7 program belirlenmiştir (BCA, 490.01.0.0/10.55.13). Bir bakıma CHP, iktidar mevkini kullanarak radyodan daha fazla yararlanma yoluna gitmiştir.

Durum böyle olduğu için gerek DP'nin gerekse CHP'nin muhalefetteyken radyoya yönelttikleri eleştiriler ya da iktidardayken radyoya ilişkin olarak yaptıkları savunmalar büyük bir benzerlik göstermektedir. Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, DP'nin radyoyla ilgili eleştirisine cevap verirken kullandığı şu cümleler, radyonun CHP'nin güdümünde hareket ettiğini doğrulamaktadır:

> *"Ancak hükümeti ne iktidar ne de muhalefet partisi ile karıştırmamak lazımdır… Hükümet memleket idaresi kendisine mevdu bir mekanizma olarak, bir heyet olarak vatandaşı kendi icraatı, kendi kararları karşısında elindeki bütün vasıtalarla en geniş ölçüde tenvir etmeyi bir vazife bilir"* (Kocabaşoğlu, 1980: 345).

3 yıl sonra ise DP iktidarının Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, şu cümlelerle CHP'den farksız demokrasi anlayışı beslediklerini dile getirmektedir:

> *"Devlet radyosu vatandaşı tenvir eden bir radyo olmak itibariyle vatandaşlara devletin icraatı hakkında malumat vermekle mükelleftir. Binaenaleyh devlet radyosunda mesul devlet adamları konuşacaklardır."*

Aslında her iki görüş de sınıflı bir toplumda radyonun iktidarda olan egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda kullanılacağının, üstü kapalı bir biçimde açıklanmasından başka bir şey değildir (Kocabaşoğlu, 1980: 345).

4.5.9. CHP'lilerin Basın Alanında Önerileri

Demokrasi hava içinde basının muhalefetin yanında yer almaya başlaması ve CHP'ye yönelik tenkitlerin artması partilileri rahatsız etmiştir. Savaşın sonuna kadar gazetelerde CHP'nin politikalarının övülmesini gören partililerin, bir anda gazetelerin CHP karşıtı bir yayın takip etmesini benimsemedikleri görülmektedir. Nitekim CHP Genel Merkezi'ne gönderdikleri mektuplarda partinin haksız yere basın tarafından hırpalandığı belirtilerek, önlem alınması istenmiştir. Önlemler kapsamında da yapıcı basının oluşturulması, propaganda kurulu oluşturulması ve açıklamaların partili yayınlara yapılması gibi önerilerde bulunulmuştur.

4.5.9.1.1. Partiye Saldırılar Önlenmeli

CHP yönetimi içinde de artan tenkitler karşısında, basının kontrol altına alınması vurgusu yapılmakta, Atatürk'e ve onun partisine layık bir çizgide bulunarak parti varlığı aleyhine yürütülen tecavüzlere karşı İnönü'nün yanında olunması gerektiği mesajı verilmektedir. Parti içinde artan eleştirilere önlem alınması gerektiğini vurgulayan yöneticilerden biri de CHP Genel Sekreter Vekili Nihat Kansu'dur. 4 Eylül 1945'te CHP Sivas Bölge Müfettişi ve Amasya Milletvekili Kemal Yiğitoğlu'na gönderdiği yazıda, CHP'yi hedef alan yayınlar hakkında yapılması gerekenleri şu şekilde belirtmiştir (BCA, 490.01.0.0/5.27.13):

> "*Son zamanlarda sayısı bir ikiyi geçmeyen bazı İstanbul gazeteleri alabildiğine ağır ve kaba bir eda ile iç durumumuzu ve hele partimizi haksız olarak hırpalamak istemektedirler… TBMM ve parti teşkilatımız başta Millî Şefimiz olduğu halde dün olduğu kadar bugün ve yarın da Türk milletinin kudret ve hamle kaynaklarıdır. Bunları yalnız vazifeli olan parti arkadaşlarımız değil hatta vatansever Türk çocuğunun da saygı ve sevgi ile koruması lazımdır. İdare mekanizmamızda bazı rahatsızlıklar olabilir... Ancak son zamanlarda partiyi hırpalamak istemekte açık, yalnız ne hesap ne menfaatin olduğu pek belli olmayan ve bulanık yazıları ile bu mutlu vatanın bugünkü durumunu zedelemeyi hedef tutan bazı İstanbul gazetelerinin haklı görünmek perdesi arkasından yaptıkları yayına karşı, partili arkadaşlarımızın çok uyanık durmaları gerekmektedir. Bu gazetelerin son yayınlarından hedefleri hakkında edindiğimiz kanaat yukarıda bahsettiğimiz müesselerimizi şu veya bu nazariye adına halkımızın gözünden düşürüp bilerek veya bilmeyerek herhangi bir dış teşekküle hoş görünmek veya vatan konusunu kötü bir neşriyat ticareti metaı olarak kullanmak gibi aşağı bir duyuya saptıkları merkezindedir... Korumak ödevinde bulunduğumuz ana temellere gelişi güzel saldıran söz ve yazıları yine yazı ve söz hürriyeti esasına dayanarak sözle, eğer varsa yerli gazete ve yayın vasıtalarıyla karışılanmalıdır. Parti programımıza göre üzerimize aldığımız büyük, tarihi ödevleri kösteklemek niyetini güden yayınlara karşı halkın uyanıklığını sağlamalıdırlar…*" (BCA, 490.01.0.0/5.27.13).

4.5.9.1.2. Yapıcı Basın Oluşturma

Basında artan eleştiriler karşısında sadece hükümet tarafından değil partililer tarafından basına karşı alınması gerekenler hakkında önerilerde bulunulmaktadır. Bu önerilerden biri de CHP'li Haşim Nahit Erbil tarafından yapılmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü'ye yazılan ve basın hakkında önemli tespitlerin yer aldığı rapor ciddiye alınmış olacak ki Cumhurbaşkanlığı Umum Katipliği tarafından CHP Genel Sekreteri Mahmut Şevket Esandal'a da sunulmuştur. Demokrasi söylemlerinin yavaş

yavaş dile getirildiği bir dönemde 24 Nisan 1944'te sunulan tespitler oldukça ilgi çekicidir. Haşim Nahit Erbil, Avrupa matbuatından örnekler vererek Türk matbuatının ne kadar özgür olduğundan bahsetmiştir. Matbuatın serbestliğinden doğmuş gibi görünen fenalık veya iyiliğin sebebinin serbestlikten kaynaklanmadığını, serbestçe yayılan ideolojilerin millî ihtiyaçlara ve zamana uyup uymamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu kapsamda Türk matbuatının yapıcı olması için serbestliğin çokluğuna veya azlığına değil ideolojilerden hangisinin millet birliğini sağlamaya elverişli olduğuna dikkat etmek gerektiğinin altını çizen Erbil, serbetliğin, Cumhuriyet rejiminin bir vasfı olduğunu aktarmıştır. "*Beriki var oldukça öteki de var olacaktır. Şu halde bu serbetsliğin yapıcı olabilmesi şartlarını araştırmaktan başka yol bulunamaz*" değerlendirmesinde bulunan Erbil, yapıcı basın için iki şartın olduğunu bunlardan birinin millî idealimize katî ve açık bir şekil önem vermek, diğerinin ise bu ideali tahakkuk ettirecek tarzda neşriyata bir istikamet vermekten geçtiğini vurgulamıştır. Erbil, iki şart kapsamında basının yapıcı olabilmesi için şu tespitlerde bulunmuştur:

> *"1- Türk milletinin ideali, modern milletlerinkine aykırı olamaz. Heyecan kaynağı, öz tarihi olan Türkün ideali, bu milleti iktisadi bir bütünlük mahiyetinde görmekte ve tecrübî ilimlerin yardımı ile onun çalışmalarını yeni hayat şartlarına uydurup modern bir teknik yaratmağa sevketmeketedir. İstiklal ve hâkimiyeti hedef tutan Millîyetçilik bütün milletlere karşı insanlık duygusu taşımakla beraber her şeyden önce öz varlığını yaşatmağa ve korumaya mecburdur.*
> *2- Bu işe halkın düşünüş tarzını, dünyanın yeni yaşayış şartlarına uydurmaya çalışmakla başlamalıdır. Bunun için de Basın Birliğinin, Basın ve Yayın idaresinin yeni bir görüş ve anlayışla kurulması icap eder.*
> *Basın Birliği: Diyelim ki, halkın bir kısmı, yalan şayialara inanıp hükümetimize karşı boş yere itimatsızlık gösteriyor. Lâkin bunun doğru düşünememekten ileri geldiğini keşfetmek güç bir şey mi?... Birlik muharrirlerinin yazıları, yalanı gerçekten ayırt etmeyi okuyucularına ulaştıramıyorlarsa varsın hiç yazmasınlar. Ve eğer bu yazılar, okuyucularını, tersine olarak kötü ihtiraslara, mitik ve mistik kuruntulara götürüyorsa, okuryazarlığın bile bir şeytan oyunu olduğuna hükmedilmez mi?... İşte bu noktayı ve yenidünyanın yaşayış şartlarını anlıyan, özlerinde ve sözlerinde bir olan aydınlar Basın Birliğini kurabilirler. Eğer aralarında tam bir tecanüs bulunmazsa, birliğin varlığından da hiç bir fayda umulmaz… Birlik muharrirleri eğer bütün işlerin yolunda gittiğini söylemekte de ittifak ederlerse, halkın onlardan sıtkı sıyrılır.*

Herşeyin daha iyisini istemek, idealizm hakkıdır ve küçük işlerde objektif tenkitler, büyük işlerin itimadını kazandırabilir. Efkârı Umumiye'yi kollayarak onun söyliyemediği şikayetlerine gazeteler tercüman olmaz da yalnız bir taraflı kalırsa, matbuat kuvvetinin hiç bir nüfuzu kalmaz. Basın Birliği, bu duyguları modern sanatkârlığın ve düşüncelerin de modern ilimlerin görüşlerine yaklaştırır tarzda neşriyat yaptırmalıdır. Çünkü yazanların ve okuyanların zekâsı sanat ve ilimlerin kanunlarına ve tekniklerine uymazsa, yalanı gerçekten ayırt etmemekte ve hükümet aleyhtarlığı da devam edip gidecektir… İşte böyle şeylerin karşısına, kanun kuvveti dikilmeden önce Birliğin disiplini dikilmeli ve iç nizamnamesine de buna dair hükümler koymalıdır. Hülasa Birlik, böyle bir idealizm birliği ile çalışmalıdır.
Cumhuriyet Halk Partisinin organları:
Bütün gazete ve mecmualara örnek olacak tarzda neşriyat yapmalıdır. Yunan-Latinlerin, modern Avrupalıların, şöhret kazanmış edebi eserlerinin tercümesi, yayılması serbest bırakılabilir. Lâkin buna mukabil Türkün hayat şartlarını iyileştirecek pozitif ilimlerin ve fikirlerin sadeleştirilmiş şekillerde yayılması icabeder. Halkın ancak böyle şeylere ihtiyacı var. Edebiyat tarih meselelerine ilmi metodlarm girmesi zamanı geçti bile tahlili vazılar, ince eleyip sık dokumayı halka alıştıracak ve bu zihniyet ilerledikçe partiyi ve partinin hayırlı işlerini daha iyi anlamak mümkün olacaktır… Partinin organlarında serbestçe yazı yazanlar arasında, şayet palavracılık, yapan olursa partinin selâhiyet sahibi muharrirleri onların kusurlarını objektif olarak aynı sahifede açığa vurabilirler; yok eğer bunun aksi olursa işte o zaman meydana çıkmış yeni ehliyet sahipleri, tabii istifa yoluyla ötekilerin yerlerine geçecektir. Bu işte parti hiç bir şey kaybetmez, bilakis yeni ehliyet ve selâhi-yet sahibi adamları da kazanmış olur.
Gazete ve mecmualar:
Gazeteciliğin mesela bakkallık gibi bir ticaret işi olduğunu kimse iddia edemez. Gazetecinin vazife ve mesuliyeti, oynadığı siyasî ve içtimai rolden çıkıyor. Bizim gazetelerimiz, bu günkü günde müstakil sayılmazlar. Bizim iktisadı inkişafımız meselâ İngilizlerin ki derecesine vardığı zaman hem iktisadı teşebbüslerimiz Hükümetin yardımından vazgeçer, hem de gazeteler iktisadî teşekküllere dayanmakla istiklallerini kazanırlar lâkin böyle bir gün gelinceye kadar Hükümetimizin - iktisadi- teşebbüslere yardım ettiği gibi - gazetelere de yardım etmesi zaruridir; çünki onlara direktif vermek hakkını daha ziyade kazanmış olur… Hükümetin direktiflerine aykırı neşriyat yapanlara, yardım etmek şöyle dursun onları gözden düşürecek neşrivatta yapılabilir" (BCA, 490.01./1394.626.1).

4.5.9.1.3. Propaganda Kurulu Oluşturulmalı

Hasan Basri Altınok isimli bir partili, 27 Eylül 1948'de Başbakan'a gönderdiği yazıda basında çıkan eleştirilerin önüne geçmek ve millete CHP hakkında

doğru bilgiler vermek için Hürriyet Neşir Kurulu'nun kurulmasını önermektedir. Millet ve memleketin menfaati için yıllardır parti içinde çalıştığını, ancak fikirlerini yayacak vasıta bulamadığını belirtmekte ve bu imkansızlığı bertaraf etmenin yanında milletin hür ve faydalı fikir edinmeleri için izin verilmesini istemiştir. Kurulun neden kurulması gerektiğini anlatmaya çalıştığı yazısında partinin son zamanlarda maruz kaldığı sıkı tenkitlere karşı sessiz durduğunun altını çizerek şunları yazmıştır:

> "*CHP'nin yapmış olduğu büyük hizmetleri başardığı büyük inkılapları hayalimden geçirirken bu şerefli varlığın bugünki demokrasi inkişaflarımız arasında yeni doğan partiler karşısında adeta sönük gibi duruşu beni çok mahzun ettiği içindir ki, bu yazımla zatı alinize duygularımı ve fikirlerimi arzetmeği lüzumlu addeddim. CHP, bu durum karşısında her halde layık olduğu gibi niçin müdafaa edilememektedir? Büyük partimiz bu yolda acaba yorgun mudur yoksa aciz midir?... Büyük partimiz iktidardadır ve bundan hiç bir zaman aciz olamaz. Fakat bu hareket ve canlılık şuurlu bir propaganda ile başlamak suretiyle ve önce parti bünyesinde mevcut bulunduğuna kani olduğum iki zümrenin hemen tasfiyesi icabetmektedir. Birinci zümre uyuşuk ve kararsızlar. İkinci zümre ikiyüzlü karakterli parazitlerdir. Bunların tasfiyesine girişilmek mecburiyet ve zarureti vardır. Aksi takdirde şerefli büyük partimiz cidden bir karışıklık içinde hedefsiz ve maneviyatı bozularak layık olduğu bir akibete ve hizmete sürüklenmek tehlikesi ile karşılaşmış vaziyettedir… Partimiz memleketin istikbali ve mukadderatı ile o derece sımsıkı alakalıdır ki Allah göstermesin partimizin inkırazı cumhuriyetimizin inkırazı demektir*" (BCA, 490.01.0.0/1288.280.2).

Muhaliflerin demokrasi kalkanının arkasına saklanarak ilerlediğini ve hükümeti ele geçirmek hülyasına kapılarak halkın CHP'ye karşı olan itimatını sarsmaya çalıştığını vurgulayan Hasan Basri Altınok, bunların demokrasiyi ve insanlık haklarını müdafaa kisvesi arkasında bu gün dünyanın en karışık nazik zamanından millî birliği parçalayıcı menfi propagandalar yaptıklarını görmemek gafletine düşmemek lazım olduğunu aktarmaktadır. Diğer yandan partiye karşı artan bu tenkit ve eleştiriler karşısında partinin kendini savunma adına başarılı mukabil hareket ve hamle yapamadığını aktaran Altınok, bu anlamda Hürriyet Neşir Kurulu'nun kurulmasının önemini şöyle anlatmaktadır:

> "*Bu berbat durumdan istifadeye kalkışan memleket gazeteciliği bir iki müstesna ile artık isnad ve iftira ile tezvirle büyük partimizin manevi*

varlığını ve kuranı düşünmeden ulu orta menfi yazılar memleket efkârını bulundırmak yolunu tutmuşlardır. Bu günün sert havasını teneffüs eden milyonlarca vatandaşlar arasında iyisini kötüsünü tefrik edemeyen milyonlar da vardır. Binaenaleyh her şeyden önce millete karşı büyük partimizin varlığını ve yanlış aksettirilen isnad ve iftiraların üstünde olan temiz karakterini, yurda ve millete yapmış olduğu ve yaptığı ve yapacağı değerli hizmetleri halkımıza duyurmak, anlatmak vazifemizdir… Memleket gazeteciliğini ehemmiyeti bir mevzu halinde ele almak lazımdır. Çünkü yurdumuzda çıkan gazeteler kadrolarını teşkil eden yazarların siyasi hüviyetlerini, değerlerini, şahsiyetlerini emellerini bilhassa incelemek en önemli bir iştir. Zira bunların yüzde doksanının maksad ve gayelerinde millet ve memleket hayrı ve sevgisinden ziyade bu perde ardında anarşi, şahsi menfaat ve hırstan başka bir emel taşımadıklarına kanaatim kuvvetlidir… Bu maksadla şahsen tarihi ve şerefli partimizi müdafaa ve gerçekleri nalkımıza anlatmak maksadı ile… serbest düşünce fikir ve kanaatlanmızı yayacak bir kurulun mevcudiyetine ihtiyacımız vardır. Bunun kurulmasına şahsan ve feragati nefisle çalışmak azmini ve kararını ruhunda duyan bir gencim. Bu yolda teşebbüsüme ait ve bilhassa memleket radyosundan müsaade dilekçemin kabul ve tatbikine yüksek şahsiyetinizin de tavassut ve himmetlerinizi rica ediyorum. Takdir buyurulacağı üzere tesisine muvaffak olacağımız bu kurulda hedef ve gayemiz büyük ve şerefli partimizi her vasıtaya başvurarak ve bütün gerçekleri müdafaa eylemektir…” (BCA, 490.01.0.0/1288.280.2).

Kurulun kurulmasıyla radyo ve yeni yeni neşrine çalışılacak gazete, dergi vesaire ile beraber sinema ve radyodan da istifade ederek bütün memleket çapında geniş bir propaganda işine gireceklerine de yazıda dikkat çeken Altınok, teşkilat ve eleman kadrosunu kurmak maksat ve gayeye ulaşmak azmiyle plan ve program hazırlamak gibi çalışmalar için 30 bin lira kadar maddi yardım talebinde de bulunmaktadır. CHP Genel Sekreteri Cevat Dursunoğlu tarafından Hasan Basri Altıok'a yazılan cevapta, radyo neşriyatının partilerin değil hükümetin işi olduğu belirtilerek radyo bünyesinde böyle bir kurulun kurulmasına müsaade edilmediği belirtilmiştir. Diğer yandan CHP'yi destekleyen bir gazete çıkarıldığı takdirde partinin yardım edebileceği vurgulanmıştır (BCA, 490.01.0.0/1288.280.2).

4.5.9.1.4. Açıklamalar Partili Yayına Yapılsın

Bazı gazetelerin resmi ilan şikayetlerini 2 Eylül 1948'de Başbakan Hasan Saka'ya ileten CHP Genel Sekreteri Fikret Sılay, açıklamanın sonunda ise Hakkı Tarık Us'un "*Cumhuriyet Halk Partisi'nin Basın Faliyetlerine Ait Kısa Bir Tahlil*"

isimli açıklamasını vermiştir. Hakkı Tarık Us, yazısında CHP içinde CHP yanlısı gazetelerin dışlandığını savunmaktadır. *Memleket* gazetesini örnek göstererek, CHP yanlısı gazetelerin teknik imkansızlıkları yanında bir de gazeteye hakim başyazarın pasif duruşunun gazetenin kuvvetlenmesini zaafa uğrattığını belirtmekte ve gazetenin çıktığı gündenberi en büyük tirajını kabinede altı bakanın değiştiğini bildirdiği gün yaptığına dikkat çekmektedir. Durum böyleyken iktidar partisi mensuplarının hatta ileri gelenlerinin dahi kendi icraatlarını önce kendi gazetelerinde değil, muhalif basında görmek istediklerini aktaran Us, CHP'li basının dışlanmasını şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Eski İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Bakanlığı zamanında bir şark seyahati yapmıştı... Nihayet İçişleri Bakanı şark gezisinden dönmüş, geldiği gün kendisine partili gazetenin bir muhabiri müracaat etmiş, Bakan önce raporunu Başbakana vereceğini daha sonra kendisile görüşeceğini muhabire bildirmiştir. İki gün sonra kendisini görmesini muhabire söylemiştir. Muhabir memnun, telefonu kapamış. Ertesi gün İstanbul'dan gelen Cumhuriyet gazetesinde Bakanın uzun bir beyanatını çerçeve içerisinde, resimli olarak neşredilmiş olduğunu görmüştür. Muhabir hayretler içerisinde, Bakana müracaat etmiş ondan şu cevabı almıştır. 'Dün Cumhuriyet muhabiri geldi, ısrar etti, kendisine birşeyler söyledim. Sizede başka zaman birşeyler söylerim' günler, aylar geçmiş, türlü meseleler dolayısıyla aynı muhabir tarafından yapılan müteaddit müracaata dahi aynı Bakan kaçamaklı cevaplar vermiştir. Diğer bir misal arzedeyim: CHP Kurultayında yüksek sesle, ekzantrik edasıyla muhalif basına demeçte bulunmak bir suç değildir, benim kendi partimin gazete muhabirleri bana müracaat etmezlerse, ben ne yapayım?" diyen Hamdullah Suphi Tanrıöver, düpedüz yalan söylemiştir. Memleket gazetesinin Ankara muhabiri Romonla hadiseleri ve daha bazı hadiseler dolayısıyla kendisine 2 defa müracaat ettiği halde, Tanrıöver muhabiri atlatmıştır. Demiryolları tarifelerinin değişeceği haberini herkesten evvel öğrenerek etraflı izahat almak için bir mülakat talebinde bulunan Tanin, Memleket muhabiri Şükrü Koçak, belki de istemiyerek, atlatmış, Vatan ve Tasvir gazeteleri muhabirlerine beyanatta bulunmuş, ertesi gün bu gazeteler, 'Nereye gidiyoruz, hayat pahalılığı böyle mi önlenir?' diyerek büyük puntolarla nesriyat yapmışlar, Bakanın kendi beyanatını kendi aleyhinde bir silah olarak kullanmışlardır.*
>
> *Bu misalleri daha çok artırmak mümkündür. Kısaca söylemek lazım gelirse CHP'li gazetelerin muhabirleri devlet dairelerinde, nerede ise istihfar (küçük) görmüşler, muhalif basın mensupları iktidar tarafından daha çok sempatiyle karşılanmışlardır..."*(BCA, 490.01.0.0/1288.280.1).

“*Demokrat Parti Başkanı bir beyanname neşreder, bunu yalnız muhalif basına verir*” değerlendirmesinde bulunan Us, CHP gazete muhabirlerinin bu beyanatlar hakkında yaptıkları müteaddit müracaatlara Bay Celal Bayar’ın şu sözlerini aktarmıştır:

> *"Bizim partiye ait icraatımızın yalnız muhalif basında neşri onları desteklemek içindir, bu haberler aynı zamanda bir satış mevzuudur. Partimize ait haberlerin muvafik gazetelerde neşri, onların tirajına tesir edebilir. Bizim için dava, bu gazetelerin mümkünse bir tane dahi satmamalarıdır. Genel İdare Kurulumuz prensip kararı vermiştir. Partimize ait haberler yalnız muhalif basında neşrolunacaktır"* (BCA, 490.01.0.0/1288.280.1).

CHP’li basının geri planda bırakıldığıyla ilgili birçok örnek de veren Us, gazeteye yapılan kâğıt, abone vesaire yardımlar yanında en büyük yardımın haber vermek suretiyle yapıldığının altını çizmekte ve bu en mühim kuvvetten mahrum olân parti gazetelerinin yaşamalarına imkan olmadığına da “*Bu şartlar altında CHP’li gazeteler ya Tanin gibi kapanmaya ya Vakit gibi saf değiştirmeğe, ya Akşam ve Son Telgraf gibi iki yüzlülük yapmaya, ya Memleket gibi hiç satmamaya veya Ulus gibi çok zengin münderecatıyla daha çok kanuni müeyyideler altında, ilâna dayanarak neşriyat yapmaya mecbur kalırlar. Zannediyorum ki, CHP’li gazetelerin halk nazarında bu kadar lakaydıyla karşılanmış olmasının bir diğer sebebini de, bir hadiseye particilik zihniyetiyle verilen manadan ileri gelmektedir. CHP’li gazeteler faaliyetlerinde gözlerini yalnız bir noktaya dikmişlerdir. Oradan gelecek işarete göre hareket ederler, kendi kendilerini tenkid etmek hasletine lüzumu kadar sahip değildirler. Ulus eski Başyazarı Atay’ın ‘Ben yazılarımda yalnız Cumhurbaşkanını, Başbakanı, bir de Genel Sekreteri düşünürüm, bunlardan gayrisi bana vızgelir’ sözü meşhurdur. CHP’li gazetelerde hayatta herşey gül, gülistandır. Çok acı hakikatlarla, tezatlarla dolu olan hayatı olduğu gibi görmek, bunları aksettirmek işlerine gelmez. Sarsıntılarının en büyük amillerinden birini de bu mesele üzerinde aramak icap eder*” sözleriyle işaret etmiştir (BCA, 490.01.0.0/1288.280.1).

4.6. Yayınlara Müdahale Edilmesi

Tek parti iktidarının sonunu hazırlayan 1946-1950 yılları, basın açısından zorlu bir dönem olmuştur. Her ne kadar basın alanında önemli değişiklikler yaşansa da CHP kadrolarının alışkın olmadıkları tenkitlerden hoşlanmamaları sonucu muhalif basın üzerinde çeşitli tedbirler alınmıştır. 1947'de sona eren sıkıyönetim başta olmak üzere, Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. maddenin kaldırılmasının ardından gazetelerin mahkeme yoluyla kapatılmasına kadar birçok açıdan basın mercek altına alınmıştır. CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına yazılar yazılarak partili ve partili olmayan yayınlar hakkında bilgi istenmiştir.

Çünkü savaşın ardından CHP'nin aşırı tutucu kanadı, büyük bir yenilgiye uğramış ve çok partili güzene geçilmiştir. Bu süreç partinin içinde sert tartışmaları ve çekişmeleri de beraberinde getirmiştir. Yıllardan beri birikmiş kızgınlıklar, kinler açığa vurulmuştur. Her şey söylenmekte ve yazılmaktadır (Topuz, 1996: 101). Aslında bütün bu olaylarda Atatürk'ün vefatından sonra oluşan ve tek parti-tek şef döngüsüne dayanan, kısır bürokratik yönetimin payı büyük olmuştur. Yüksek bürokrasi, partide tek şef otoritesinin kırılmasından ve giderek mızrakın kendi özel çıkarlarını delmesinden korkmaktadır. Bürokratik sulta, o günlerde basında meydana gelen bazı gelişmelerden rahatsızlık duymaya başlamıştır (Evsal, 1987: 74). Bu gelişmelere, sadece parti içinden değil hükümet kanadından da tepki gelmektedir. Nitekim Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 5 Aralık 1945 tarihli basın toplantısında haberleri eliştirmekte ve yalan yanlış haberlerin yazıldığı vurgulamaktadır. "Yalan yanlış haberler, yersiz ve alevli yazıları ile Türk Milletine ve Türk memleketine büyük fenalık yapılmaktadır" ifadelerini kullanan Saraçoğlu, birkaç gazete ve gazetecinin tutuğu yalan dolu haberlerin biraz daha şiddetlenmesi halinde çocukların yavaş yavaş doğru yazılara ve haberlere inanmamaya başlayacağını vurgulamıştır (BCA, 030.01.0.0/11.64.8). Saraçoğlu, 6 Mart 1946 tarihli toplantısında da bir kez daha yalan haber konusuna değinmiştir. Gazetelerin erken havadis verme uğruna zaman zaman yanlış havadisler vermeye sevkettiğini ifade eden Saraçoğlu, herhangi bir konu hakkında yapılacak haberlerin doğruluğunun ispatlanması için telefon ile teyit edici bilginin alınmasını kaydetmiştir (BCA, 030.1.0.0/11.65.1). Bu

beyanalardan anlaşılıyor ki CHP kendisi hakkında çıkan haberlerden rahatsızlık duymakta ve bu rahatsızlıklarını ise "yalan haberler" olarak nitelemektedirler.

Hükümetten gelen bir anlamda tehditkar açıklamalarına rağmen muhalif basın, DP'nin yanında yer almaya devam ettirmiştir. Basının DP'yi seçmesinde en büyük etken, muhalefetin gazetecileri ayırmamış olması ve herkese eşit mesafede yaklaşmış olmasıdır. Dönemin ünlü gazetecilerinden Arcayürek, gazetecilerin DP'ye niçin ilgi gösterdiğini şu şekilde belirtmektedir:

> "*CHP'nin tersine DP, basın mensuplarıyla ilişkilerinde çok değişik bir tutum izliyor, her fırsatta basına ne denli yakın olduklarını kanıtlayacak davranışlarda bulunuyordu… DP'nin önde gelenlerinden başta Celal Bayar hele Adnan Menderes'in basın mensuplarını yaşlı, olgun, genç, küçük gibi sınıflandırmaya yönelmemelei, her birine eş değerde davranış göstermeleri, basının muhalefete olan yakınlığını bir kat daha arttırıyordu…*" (Arcayürek, 1983: 134).

Basının muhalefete yaklaşımını kabullenemeyen tek parti iktidarı, savaş döneminde olduğu gibi yine yasaklara başvurmayı çözüm yolu olarak görmüştür. Basın partili olan ve olmayan şeklinde iki gruba ayrılarak, gazeteler kapatılmaya tekrar başlamıştır. CHP kongrelerine muhalif basın alınmamıya başlamıştır. 16 Aralık 1946 tarihinde İzmir Merkez İlçe Kongresinde Parti Müfettişi tarafından muhalif *İzmir, Vatan, Tasvir* ve *Yarın* gazetesi muhabirlerinin çıkarılması, büyük tepkiyle karşılanmıştır. Parti Müfettişinin, "Parti kongreleri bir aile toplantısı mahiyetinde olduğu için ancak istenilen kimselerin içeriye alınması tabii olduğu" şeklindeki beyanatı Gazeteciler Cemiyeti tarafından da protesto edilmiştir. "Bir anlamda muhalif gazeteleri aileden saymıyoruz" şeklinde yorumlanan bu açıklama gazeteciler tarafından kabul görmemiş, Cemiyet Reisi ve *Yeni Asır* başmuharriri Şevket Bilgin, bu hususta, "*Ben haddizatında parti kongrelerinin bir aile toplantısı mahiyetinde olduğu kanaatinde değilim. Çünkü parti kongreleri memleket davalarını ele alırlar ve bu davaları müdafaa ederlerken, fikirlerini ortaya atarlar. Gazetecinin ilk vazifesi memlekete ait bütün hadiseleri yakından takip etmek olduğuna göre yapılmış olan muamele haber alma ve haber verme serbestîsini her ne şekilde olursa olsun bugün üzerinde ehemmiyetle durduğumuz demokrasi davasına uygun olmadığı*

gibi, bu davaya bağlı kalmak mecburiyetinde olan bir parti için de ileri bir hareket sayılamaz" şeklindeki açıklaması ile demokrasi mücadelesinin devam edeceğini vurgulamıştır (*Cumhuriyet,* 17 Aralık 1946).

4.6.1. Yayınların Kapatılması

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yasaklama kararlarının savaş öncesinden daha fazla olduğu görülmektedir. Fazla olmasının nedeni bölücü yayınların, komünist ve propaganda yayınlarının artmasıdır. Savaş zamanında yayınlar genellikle dini propaganda yaptıkları, dış siyasette politikanın dışına çıktıkları ve savaş ortamında kamuoyunu tedirgin etmeleri gibi nedenlerle kapatılmıştır (Yılmaz ve Doğaner, 2007: 39). Gazetelerin önemli bir kısmının yayınları Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. maddenin kaldırılması nedeniyle mahkeme yoluyla durdurulmuştur. Yine ülke bütünlüğüne ve güvenliğine zarar veren çok sayıda yayın da Matbuat Kanunu'nun 51. maddesinin (*Yabancı bir memlekette çıkan bir gazete veya mecmuanın Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması İcra Vekilleri Heyeti karar ile menolunabilir. Dağıtılan nüshalar karardan evvel, İcra Vekilleri Heyetinden müstacelen karar alınmak üzere Dâhiliye Vekilinin emri ile toplattırılabilir. Menolunmuş gazeteleri memnuiyeti bilerek Türkiye'ye sokan ve dağıtanlardan 300 liraya kadar ağır para cezası alınır*) hükmü kapsamında dağıtılması yasaklanmış ve mevcut nüshaları da toplattırılmıştır.

CHP'yi eleştiren ve DP'nin sözcülüğünü yapan tüm gazete ve dergiler kapatılmıştır. Seçim sonrasında hileli seçim suçlamalarına ve itirazlara önem verilmemiştir. 24 Temmuz da hükümet; sıkıyönetim kararıyla seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı her türlü yayını yasaklamıştır. Sıkıyönetim Komutanı Asım Tınaztepe tarafından 1946 seçimleri sonrasında seçim rezaletlerini örtmek ve iktidarın telaşlanmasına sebep olan haberlerin önüne geçmek için yayınlanan tebliğ, memleketin huzurunu bozacak yayınların yapılmaması tehditkar bir dille istenmiştir:

> *"Millet iradesinin tam bir şekilde tecellisini güçleştirir endişesiyle İstanbul gazetelerinde seçime tekaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat seçim*

büyük bir sükunet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve her hangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icabeder. Bu böyle iken de bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında, vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur" (*Cumhuriyet,* 25 Temmuz 1946; *Ulus,* 25 Temmuz 1946).

Bu tebliğ karşılığında DP'nin Başbakanlığa yazdığı dilekçede; İstanbul basını üzerinde yapılmak istenilen tazyikin memlekette umumi tazyik havasını ağırlaştıracağını, Matbuat Kanununun 50. Maddesinde yapılan son değişiklikle yaratılan nisbi ferahlığın bu tebliğle kökünden ortadan kaldırıldığı belirtilmektedir. Son milletvekili seçimlerinde yurdun her köşesinde milletçe şahit olduğumuz bütün yolsuz ve kanunsuz hareketlerin umumi efkâr önünde münakaşasına imkan verilmemesi, seçimlerin haksız neticelerinin emrivakiliğine işaret etmiştir. Sıkıyönetim Komutanlığının bir askeri idare olduğu, siyasi ölçüler ve mülahazalarla hareket edemeyeceği, ancak asayiş ve emniyetin muhafaza endişesiyle hareket edebileceği üzerinde durulmuştur (*Vatan,* 17 Aralık 1946). Askeri makamların seçimler karşısında tarafsız kalmaları icap ederken, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın asayiş ve emniyetten ziyade siyasi ölçüler ve gayeler taşıdığı görülmektedir (*Vatan,* 29 Temmuz 1946) İstanbul'da sıkıyönetimin uzatılması için Büyük Millet Meclisinde açılan müzakerelere katılan Celal Bayar, "*Bu tedbirin sadece İstanbul Gazetelerini baskı altında tutmak hedefini güttüğünü, İstanbul Basınını baskı altında tutmanın bütün memleket basınının baskı altında tutulması anlamına geldiğini*" ifade etmiştir.

Nitekim tebliğ DP'nin dediği gibi muhalif basını susturma hareketinden başka bir anlam ifade etmemektedir. Bu tebliğin ardından, kapatılan gazete ve partiler DP'nin düşüncelerini haklı çıkarmıştır. Kısa bir süre sonra seçimlerle ilgili CHP hakkında aleyhte haber yazanlar birbir kapanmaya başlamıştır. Sıkıyönetim tarafından *Türkiye Sosyalist ve Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi* ve komünist fikirler yayan *Sendika, Ses, Nor-Or, Gün, Yığın, Dost Gazete* ve

dergileri kapatılmış ve *Büyük Doğu* gazetesi 4 ay tatil edilmiştir (*Vatan*, 17 Aralık 1946, Kabacalı, 1990: 158-159).

Özellikle DP yanlısı yayınlara yönelilmiştir. İktidarın ayaklarının altından kaydığını gören CHP bürokrasisinin, en ufak bir eliştiriye bile tahammülleri kalmamıştır. 1948 yılına girerken Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı İnönü'ye gönderdiği kutlama telgrafında sonsuz bağlılığını belirtmesini eleştiren *Yeni Sabah* hakkında soruşturma başlatılmış ve gazete bir süre kapatılmıştır (Kabacalı, 1990: 161-162). Sadece gazeteler kapatılmakla kalmıyor gazeteciler de hükümeti eliştirmek ve hükümete karşı halkı tahrik suçundan cezaevine gönderilmektedir. Tutuklanma cezalarına sebep muhalif parti liderlerinin açıklamalarına sayfalarında yer verilmesidir. Bunun bir örneği de İzmir'de yaşanmıştır. 19 Nisan 1947 tarihinde İzmir'de basın toplantısı düzenleyen Adnan Menderes'in, Büyük Millet Meclisi'nin meşru olmadığına yönelik sözlerini sayfalara taşıyan gazetelerin mesulleri cezaevine gönderilmiştir. Mahkemeye göre Menderes'in İzmir'de yaptığı bir konuşmada güya Meclis'in manevi şahsiyetine hakaret ve meşruluğunu şüpheye düşürücü unsurlar bulunmuştur. DP'ye göre konuşma metninde suç unsuru yoktur. Sadece CHP'yi itham eden şiddetli bir tenkit beyanatıdır. 20 Nisan 1947 tarihli *Ulus* gazetesindeki İzmir'de Kütahya Milletvekili Adnan Menderes'in bir nutuk verdiği ve nutukta suç unsarları bulunduğu için metni aynen sütunlarına almadıklarını belirtilmesi şeklindeki sözleri referans alan mahkeme, nutku yayınlayan *Demokrat İzmir, Yeni Asır, Ankara Kudret, İstanbul Tasvir* ve *Demokrasi* Gazetelerinin mesulleri kollarına kelepçe takılarak cezaevine gönderilmiştir. Gazeteciler bir anlamda toptan tevkif edilmiştir. Gazeteciler mahkeme huzuruna kelepçeli olarak çıkarılmaları, tepki görmüştür. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve muhtelif teşekküller gazetecilerin kollarına kelepçe takılmaması için telgraf çekmişler fakat bu telgrafların hiçbir faydası görülmemiştir. Uzun mahkeme sürecinin ardından DP'liler beraat etmiş fakat İstanbul gazetelerinden *Tasvir* ve *Demokrasi* sıkıyönetim tarafından suçlu bulunarak kapatılmıştır (Söz konusu mahkeme tutunaklarını ve olayın gelişme seyri için bakınız: Ağaoğlu, 1992: 422-428, Erer, 1965: 105).

Sadece sıkıyönetim sınırları içindeki gazetelerin kapatılması İzmir gazetelerinin kapatılmaması aslında Sıkıyönetimin hukukun üstünde hareket ettiğini de göstermektedir.

Ağaoğlu, CHP'nin olayla ilgili varmak istediği hedefleri anılarında şu şekilde açıklamaktadır:

> *"Eğer biz mahkûm olursak, İstanbul'da Sıkıyönetimin gazete kapatmak gibi icraatı haklı bir manzara olacaktır. Eğer biz mahkûm olursak, vatandaşların, o, inkılap ve hürriyet mücadelesi tarihimizin ibret dolu 21 Temmuz seçimlerinden bahsetmeleri imkânı tamamen ortadan kalkacaktır. Eğer biz mahkûm olursak, Matbuat Kanunu onların istediği neticeleri vermiş olacak ve fikir ve tenkit hürriyeti bu yoldan zincir altına alınabilecektir. Ve nihayet, eğer biz mahkûm olursak, muhalefetin belli başlı neşir vasıtaları iktidarın 'sillei tedibi'ni yemiş olacaklardır. Fakat… Aziz yurdumuzda, her şeyin en koyu bir karanlığa gömülmek tehlikesine düştüğü zamanlar adalet güneşi Türk hâkiminin elinde daima parlamış, karanlıklar içinde yürümek isteyenler bu güneşin altında kendi bedbaht hüviyetleriyle birlikte ziyada yaşayamayan mikroplar gibi mahvolup gitmişlerdir"* (Ağaoğlu, 1992: 422-428).

Tutuklamalarla bir anlamda "Muhalefeti desteklemeye devam ettiğiniz sürece tutuklamalar devam edecektir" mesajı verilmiştir. Fakat muhalefeti destekleme girişimi kanun çerçevesinde sürmüştür. Böylece kokurtma oyunu başarıya ulaşmamış, gazeteler muhalefete desteğini sürdürmüştür. İzmir'de tutuklu gazeteciler arasında bulunan Kudret gazetesi sorumlu müdürü Samet Ağaoğlu, "*Şayet kanununsuz hareket ettiğimiz sabit olursa kusurumuzu kabul ederek, cezamızı çekeriz. Zulüm kanunlarını değiştirmeye çalışacağız ama bu oluncaya kadar da emirlere uyacağız"* ifadeleriyle Menderes'in de seçimlere kadar kanun çerçevesinde kalınmasını öğütlediğini aktarmıştır (Ağaoğlu, 2011: 45-102).

Aynı şekilde Celal Bayar'ın seçimlere fesat karıştırıldığı iddialarını yayınlayan *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri de kapatılmıştır. Kapatılmaları muhalefetin tepkisine yol açmış ve *Tasvir* gazetesi başmuharriri ve İstanbul Milletvekili Cihat Baban konuyu Meclis'e taşımıştır. "*Adalet duygularını rencide eden ve basın hürriyeti davasında emniyeti salbeden bu kapatma kararlarına nihayet verilmesi*"

gerektiğinden bahseden Cihat Baban, sıkıyönetimin mevcudiyetini kabul etmenin fikir ve yayın hürriyeti bakımından memlekette tam bir özgürlüğün olduğunu iddia etmenin mümkün olmadığına dikkat çekmiştir (*Vatan*, 14 Eylül 1946). Soru önergesi veren Baban, *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazetelerinin hangi sebebe dayanılarak kapatıldığının açıklamasını Başbakan Recep Peker'den istemiştir. Peker, Örfi İdare Kanunu'nun 3. maddesinin 4. fıkrasında belirtilen (gazete, kitap gibi matbuatın basımı ve neşrini veyahut hariçten ithalini menetmek ve bu matbuatları kapatmak ve matbuata sansür koymak" yetkisi ile sıkıyönetim komutanının gazeteleri kapatabileceğini belirtmiştir. Gazetelerin kapanmasına gerekçe olarak, Sıkıyönetim Komutanının tebliğine rağmen vatandaşlar üzerinde etki oluşturucak şekilde TBMM aleyhine yayın yapmaya devam etmelerini göstermiştir (BCA, 030.01.0.00/11.65.6).

Cihat Baban'ın haricinde *Vatan, Son Posta, Tasvir, Akşam, Vakit, Son Saat, Son Dakika, Yeni Türkiy*e gazeteleri de telgrafla gazetelerin açılması için istekte bulunmalarına rağmen Başbakan Recep Peker, aynı cevabı vermiş ve sorumluluğun Sıkıyönetim Komutanında olduğunu belirtmiştir (BCA, 030.01.0.00/11.65.6).

DP yanlısı yayınları durdurmak ve CHP aleyhinde yazı yazılmasının önüne geçmek için sık sık tutuklamalara da başvurulmuştur. Tutuklananlardan biri de *Büyük Doğu*'yu çıkartan Necip Fazıl Kısakürek'tir. Tutuklanma nedeni ise "6 Parmak" isimli yazısıdır. Sabah namazına doğru polis tarafından evinden çağrıttırılan Kısakürek, uzun bir bekleyişin ardından savcının karşısına çıkmıştır. Savcıya göre; 6 Parmak'tan kasıt 6 ok. 6 ok Halk Partisi olduğu halde, parti değil, hükümetin manevi şahsiyeti tahkir edilmiştir. Savcının düşüncesineg öre suç teşkil eden bu yazı nedeniyle Kısakürek, tutuklanmış ve ancak DP zamanında getirilen basın affı ile cezaevinden çıkabilmiştir (Kısakürek, 1998: 124-129). Kısakürek, *Bâbıâli* adlı eserinde DP'nin iktidara geldiği 1950 seçimleri öncesinde günde belki 10 kere hakum huzuruna çıktığını da belirtmektedir (1985: 348).

Aynı şekilde Eskişehir'de günlük çıkan *Söz Milletin* gazetesini yayımlayan Recep Bilginer, 1947'de tek partiye karşı muhalefet suçundan tutuklanmıştır. 3 ay sonra açılan davada aklanarak serbest kalmıştır. *Beşer* adlı derginin ilk sayısı çıkar

çıkmaz toplatılmış ve birkaç yayından dolayı hakkında dava açılmıştır. 1946-1950 arasında en sık kapanan gazeteyi *Marko Paşa* oluşturmuştur. 25 Kasım 1946'da yayımlanan haftalık mizah dergisi *Marko Paşa*'nın serüveni 1946 sonrasında basın-iktidar ilişkilerini özetler niteliktedir. CHP iktidarı üzerinde sert yazılar yazan, Türkiye-ABD ilişkileri, antidemokratik kanunlar, karaborsa, enflasyon gibi sorunların üzerine eğilen *Marko Paşa* sık sık kovuşturmaya uğramıştır. Sahip ve yazarları Aziz Nesin, Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz ve Mustafa Uykusuz tutuklanmış ve mahkum edilmiştir. Birkaç sefer kapanması nedeniyle *Marko Paşa, Merhum Paşa, Başdan, Yedi Sekiz Hasan Paşa, Hür Marko Paşa, Bizim Paşa, Ali Baba, Öküz Mehmet Paşa* ve *Medet* isimlerini almıştır (Kabacalı, 1990: 161-162). Dönemin tanıklarından *Tan* gazetesi sahibi Mehmet Zekeriya Sertel, iktidarın eleştiriler karşısında *Marko Paşa*'yı kapatma nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

> "*Bu dergi mizah alanında Türk gazeteciliğinde yepyeni bir ufuk açtı. O vakte kadar mizah dergilerinde… Birbirine benzer fıkralar çıkıyordu. Artık okuyucu bezmişti. Oysa Makro Paşa sosyal ve politik sorunlara dokunuyor, toplumu ve hayatı hicvediyordu. İktidarı gayet ince bir zekâ ile eleştiriyordu. Makro Paşa öyle parlak bir başarı kazandı ki bütün Babıâli şaşıp kaldı. Makro Paşa satışını 60 bine kadar çıkardı… Artık iktidarın rahatı kaçmıştı. Polis sinirlenmişti… Savcılık ilk fırsatta Makro Paşa'yı kapattı. Onlar Merhum Paşa adıyla yayınlarına devam ettiler. Savcı onu da kapattı. Onlar bu kez dergilerine Malum Paşa adını takdılar. Polis artık bu kadarına dayanamadı. Bu gençler iktidarla alay ediyorlardı. Buna alışılmamıştı. En iyisi işi kısa yoldan kestiler; derginin çıkmasına engel olamayacaklarını anlayınca yoktan bir nedenle Sabahttin ve Aziz Nesin'i tutukladılar. Böylece Marko Paşa'nın çıkmasını önlediler ve bu gençlerin ağızlarını mühürlediler*" (Sertel, 2001: 246-247).

*Marko Paşa'*nın kapatılmasının yanında bazı sayılarının dağıtılması yasaklandığı gibi dağıtılan yayınlar da toplatılmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından yayınların toplatılmasıyla ilgili bazı kararlar şu şekildedir;

1- *İstanbul'da yayınlanmakta olan Marko Paşa adlı gazetenin 30/1/1948 tarihli ve 14 sayılı nüshasının dağıtılmasının yasak edilmesi ve elde edilenlerinin toplattırılması, İçişleri Bakanlığının 12/2/1948 tarihli ve 91111/1174/3 /6880 sayılı yazısı üzerine 1881 sayılı kanunun 2357 sayılı kanunla değiştirilen 51'inci maddesine*

göre Bakanlar Kurulunun 17/2/1948 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/118.102.4).

2- *İstanbul'da yayınlanmakta olan Marko Paşa adındaki gazetenin 26/11/1948 tarihli ve 5 sayılı nüshasıyla 3/12/1948 tarihli ve 6 sayılı nüshasının dağıtılmasının yasak edilmesi ve elde edileceklerinin toplattırılması İçişleri Bakanlığının 7/12/1948 tarihli ve 81111-273/71536 sayılı yazısı üzerine,1881 sayılı Kanunun 2657 sayılı Kanunla değiştirilen 51'inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 8/12/1948 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/118.79.10).*

3- *Hür Marko Paşa adlı gazetenin 7/1/1949 tarihli ve 1 sayılı nüshasının dağıtımının men'i ve elde edilecek olanlarının toplattırılması İçişleri Bakanlığının 31/1/1949 tarihli ve 91111-2 82/4112 sayılı yazısı üzerine, 1881 sayılı kanunun 2657 sayılı kanunla değiştirilen 51'inci maddesine göre Bakanlar Kurulunun 10/2/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/118.98.18).*

4- *İstanbul'da yayınlanmakta olan Marko Paşa gazetesinin 8/2/1949 tarihli ve 15/36 sayılı nüshasının dağıtılmasının yasak edilmesi ve eldekilerinin toplattırılması İçişleri Bakanlığının 10/2/1949 tarihli ve 91111-1174-3/6408 sayılı yazısı üzerine 1881 sayılı Kanununun 2657 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 51'inci maddesine göre Bakanlar Kurulunun 17/5/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/118.102.3).*

5- *İstanbul'da yayınlanmakta olan (Marko Paşa) adlı gazetenin 14/2/1949 tarihli ve 16 sayılı nüshasının dağıtılmasının yasak edilmesi ve mevcutlarının toplattırılması İçişleri Bakanlığının 17/2/1949 tarihli ve 91111-1174-3/7510 sayılı yazısı üzerine 1881 sayılı Kanunun 2657 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 51'inci maddesine göre Bakanlar Kurulunun 17/2/l949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/118.101.15).*

6- *İstanbul'da çıkarılmakta olan Marko Paşa adlı gazetenin 1/4/1949 tarihli ve 1/16 sayılı nüshasının dağıtmanın yasak edilmesi ve elde edilenlerinin toplattırılması, İçişleri Bakanlığının 11/4/1948 tarihli ve 12422/1063-2/B/18257sayılı yazısı üzerine 1881 sayılı Kanunun 2657 sayılı kanunla değiştirilen 51'inci maddesine göre Bakanlar Kurulunun 14/4/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/119.32.10).*

7- *İstanbul'da yayınlanan "Yedisekiz Hasanpaşa" gazetesinin 20/5/1949 tarihli nüshasının dağıtılmasının meni ve mevcutlarının toplattırılması İçişleri Bakanlığının 21/5/1949 tarihli ve 24583 sayılı yazısı üzerine, 1881 sayılı kanunin 2657 sayılı kanunla değiştirilen 51'inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun I3/6/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/119.48.2.).*

8- *İstanbul'da yayınlanan Hür Marko Paşa adlı gazetenin 6/6/1949 tarihli ve 5 sayılı nüshasının dağıtımının yasak edilmesi ve elde edileceklerinin toplattırılması İçişleri Bakanlığının 18/6/1949 tarihli*

ve 91111-282/30606 sayılı yazısı üzerine 1881 sayılı kanunun 2657 sayılı kanunla değiştirilen 51'inci maddesine göre Bakanlar Kurulunun 6/7/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/120.54.14).

Savaş yıllarında olduğu gibi savaşın ardından da yurt dışından gelen yayınlar takip edilmeye başlamıştır. Devletin temel siyasetine zarar veren yayınların yurda sokulması yasaklanmış ve elde kalan nüshalar toplatılmıştır. Yurda sokulmasının yasaklanması ve toplatma kararı ise Bakan Kurulu tarafından 51. madde hükümleri çerçevesinde yapılmıştır. Yabancı yayınlarla ilgili olarak toplu yasaklamalar da getirilmiştir. 24 Ocak 1948 tarihinde alınan kararla Viyana'da çıkan *Elevfteri Foni* (Hür Ses), New York'da çıkan *Elino Amerikanikon Vima* (Yunan-Amerikan Kürsüsü), Londra'da çıkan *Vima* (kürsü) ve Boenüs Ayres'te çıkan *Neos Kosmos* (Yeni Dünya) yayınlarının yurda sokulması yasaklanmış ve dağıtılan nüshalardan tesadüf görülenlerin toplattırılması kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/115.98.9). 15 Temmuz 1947'de alınan karar doğrultusunda 13 gazete, dergi ve broşürün yurda sokulmasının yasak edilmesi ve elde edilenlerin toplattırılması kararı alınmıştır. Yasaklanan yayınlar, Sofya'da çıkan "*Bulgaris'tan Cumhuriyeti İle Federal Millî Yugoslavya Cumhuriyeti'nin Dostluk Anlaşması, Gazete, Vatan Cephesi, Millî Gençlik, Bulgaristan'da Vatan Cephesi'nin İkinci Kongresi, Millî Savaş, Millî Kadın Gazetesi, Rençber Gazetesi, Trud, Yeni Işık, Amele-İşçi ve Deloktat*" oluşturmuştur (030.18.01.02/117.57.17). Aynı şekilde 14 Eylül 1949'da *Oteçestiven Frond* (Vatan Cephesi) ve *Zamedelsko Znema* adlı Bulgar gazeteleri (BCA, 030.18.01.02/117.64.8), 14 Eylül 1948'de Macaristan'da çıkan *Mivelt Neh* Gazetesi (030.18.01.02/117.75.19), Paris'te çıkmakta olan *L.Humanite* gazetesi ve *La Tribüne Des Nations* gazetesi (BCA, 030.18.01.02/119.32.14.- BCA 030.18.01.02./120.61.5.), Yugoslavya'da yayınlanan *Glas Ha Bulgarite* adlı gazetenin yurda sokulması (BCA, 030.18.01.02/119.32.8), Bükreş'te çıkan *La Roumanie Nouvelle* (BCA, 030.18.01.02/119.46.1) ve Üsküp'te çıkan *Birlik* gazetesinin yurda sokulması yasaklanmıştır (BCA, 30.18.01.02./120.71.7.). Rejimi tehlikeye düşürecek ve genel siyasete aykırı yayınların yanında devletin birliğini bozacak yayınların da ülkeye girmesi engellenmiştir. Bu kapsamda Bağdat'ta İbrahim Ahmet tarafından Kürtçe çıkarılan *Kelavij* ve *Yadigarı Levan* adlı dergilerin

yurda sokulmasının yasak edilmesi ve elde edileceklerinin toplattırılması İçişleri Bakanlığının 23 Ağustos 1949 tarihli yazısı üzerine Bakanlar Kurulunun 22/9/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/120.71.7.).

4.6.2. Dini Yayınlara Müdahale Edilmesi

Savaş boyunca Türkiye'yi ateş çemberinin dışında tutmayı başaran İnönü, Atatürk reformlarının kaderini de, Türkiye'deki batılılaşmanın ateşli savunucusu ve bekçisi olacağı şüpheli kişilerin ellerine bırakmamak için azami gayret göstermiştir (Dikici, 2008: 163). Bir bakıma Atatürk'le birlikte Millî Mücadeleyi yürütmüş ve kazanılan zaferin sonunda inkılâpların gerçekleştirilmesinde bi'l fiil görev almış İnönü, inkılapların korunmasında kendisini sorumlu tutmuş, sorumluluk bilinciyle de gerek inkılâplara muhalefet edici, gerekse eskiye dönüş özlemi ile yapılan yayınlara karşı bir titizlik göstermiştir (Yılmaz ve Doğaner, 2007: 83).

Ceza Kanunu'nda dinin siyasi menfaate veya şahsi nüfuz kazanılmaması için gerekli önlemler de alınmaktadır. Dinle ilgili kanunda belirtilen hükümlerden sadece 163. ve 175. maddeleri matbuatı ilgilendirmektedir. Diğer yandan dolaylı olarak matbuatta din hürriyetiyle ilgili işlenen fiiller TCK'nin 241, 242 ve 313. maddelerinde suç olarak kabul edilmiştir.[120] CHP'nin parti programında da din hürriyeti adı altında irticai eylemlere izin verilmeyeceği belirtildiği gibi, bu durum sık sık hükümet yetkilileri tarafından dile getirilmiştir. 1948 yılında başbakanlık

[120] TCK'de dolaylı olarak din hürriyeti aleyhine işlenen suçlar şu şekilde yer almıştır:
Madde 241 - İmam, hatip, vaiz, rahip, haham gibi dini reislerden biri vazifesini ifa sırasında alenen hükümet idaresini ve devlet kanunlarını ve hükümet icraatını takbih ve tezyif ederse bir aydan bir seneye kadar hapis ve yüz elli liraya kadar ağır cezayı nakdi ile cezalandırılır veya bunlardan biri hüküm olunabilir.
Madde 242 - Yukarıdaki maddede gösterilen kimselerden biri işbu sıfattan bilistifade hükümetin idaresini ve kanun ve nizam ve emirleri ve dairelerden birine ait olan vazife ve salahiyeti takbih ve tezyife veya halkı kanunlara yahut hükümet emirlerini icraya veya memuru memuriyetinin vazifesi icabına karşı itaatsizliğe tahrik ve teşvik edecek olursa üç aydan iki seneye kadar hapse ve ikiyüz liraya kadar ağır cezayı nakdiye ve müebbeden veya muvakkaten bilfiil o vazifeyi icradan ve onun menfaat ve aidatını almaktan memnuiyetine hüküm olunur. İşbu fiiller alanen yapıldığı takdirde ceza üç seneye kadar hüküm olunabilir.
Madde 313 - Her ne suretle olursa olsun cürüm işlemek için teşekkül oluşturanlara veya bu teşekküllere katılanlara bir yıldan iki yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Bu teşekkül halk arasında korku, endişe veya panik yaratmak veya siyasi veya sosyal bir görüşten kaynaklanan amaçla veya ammenin selameti aleyhine cürümlerle kasten adam öldürmek veya yağma ve yol kesmek ve adam kaldırmak cürümlerini işlemek için meydana getirilmişse, verilecek ceza bir yıldan üç yıla kadar ağır hapistir.

görevine getirilen Şemsettin Gülaltay'ın hükümet programında laiklik üzerine sık sık vurgu yapılarak, Türk inkılabının ana prensiplerinin savunulmasına devam edileceği ancak vatandaşın din ve vicdan hürriyetinin sağlanması yanında laiklik prensibinden de ayrılmayacağı vurgulanmıştır. "*Bilhassa din prensibi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturulmuş olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla müsaade etmeyeceğiz*" denilerek, kararlı bir şekilde bu konuda alınması gerekli tüm tedbirlerin alınacağı ve düşüncelerin kanunların yasak ettiği tahrik ve propaganda mahiyetini aldığı zaman en ağır suç sayılacağı belirtilmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, komünizm tehlikesini dini unsur ile bir tutarak, dinin de komünizm kadar tehlikeli olduğunun vurgusunu yapmıştır. Taksim'de yaptığı bir konuşmada antidemokratik kanunlardan bahseden İnönü, "*Evet, demokrasiye aykırı olabilecek kanunlar vardır. Bunlar iki mevzuu münhasırdır. Biri komünizme diğeri de din hürriyetine karşı yapılan kanunlardır. Bunların demokrasiye aykırı olmakla beraber zaruri bir tedbir olarak yaşaması lazımdır. Bir buçuk asırdan beri hürriyet ve medeniyet içinde bir hayat tarzı bulunmasına mani olan zehirlerin tesirine karşı masuniyet kazanmışsak yeniden başımıza birçok felaketlerin gelmesini beklemeye mecburuz*" sözleriyle din hürriyetinin kontrol altında tutulmasının gerekliliğini belirtmiştir. İnönü'nün bu konuşmasından cesaret alan Başvekillerden biri, Meclis kürsüsünde komünizme karşı ancak dinin karşı gelebileceği açıklamalarına cevap olarak "*Komünizm gibi din de zehirdir*" sözleriyle tek parti ideolojisinin dine bakışını ortaya koymuştur. Dinin düşman gibi görünmesine tepki gösteren Eşref Edip (*Sebillürreşat* mecmuasının sahibi) din, vicdan ve tedris hürriyetinin sözde olduğunu fiiliyatta ise tazyik, baskı ve zulmün olduğunu yazmıştır. "*İrtica, irtica*!" diye bağıranların içinde bulundukları bataklığın ıstırabı olduğunu ve bunların bağıra bağıra o totaliter bataklığın içinde gömülüp gideceklerine de dikkat çekmiştir (Edip, 2005: 32-184).

CHP'nin dine bu şekilde bakışı muhalefet basını ve DP tarafından da desteklenmiştir. Özellikle DP kurucuları, inkılapların içinden gelmeleri nedeniyle, rejiminin korunması açısından irticai eylemlere karşı çıkmışlardır. Muhalif basın da aynı tavrı göstermiştir. Nitekim din hürriyetini büyük ölçüde baskı altına alan TCK'nın 163. maddesini CHP ve DP el ele vererek birlikte çıkarmıştır. DP, halkçılardan ziyade bu maddeyi müdafaa etmiştir. CHP ve DP'nin çıkardığı bu

maddenin asıl gayesini Millet Partisi'nin programında yer alan dini unsurlar oluşturmuştur. *Vatan, Cumhuriyet* ve *Ulus* gibi farmasonların naşir-i efkârı gazeteler de Millet Partisi'ne yaylım ateşine başlamıştır. Bir bakıma DP ve gazeteleri iş devletin rejimine ve laik yapıya gelince muhalefet silahlarını iktidardan ziyade millete karşı kullanmışlardır (Edip, 2005: 168-171).

İrticayla mücadeleden muhalefetin ve matbuatın desteğini alan CHP, dini içerikli yayınlara karşı mücadeleye başlamıştır. Ülkenin laik yapısına ve millî bir devlete aykırı olan, geçmişe dönüşü amaçlayan oluşum ve bunlara destek veren, inkılâplara muhalefet edici ve dini propaganda yapan yayınlara ve kitaplara çeşitli tarihlerde yasak getirildiği de görülmektedir (Dikici, 2008: 182). Yasak o kadar ileriyle gitmiştir ki 1943 yılında "Allah" demek bile Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından yasaklanmıştır (Kısakürek, 1985: 345). 1938'de 3, 1939'da 1, 1944'te 2 ve 1945'de 3 olmak üzere dini propaganda yapan (9) yayın ile 1938'de inkılâp aleyhtarı 1 yayına yasak getirilmiştir (Mustafa Yılmaz, *Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu ile Yasaklanan Yayınla*', www.ait.hacettepe.edu.tr. Erişim: 29-01-2012). Hiçbir şekilde toplumda dini bir atmosferin oluşturulmaması için her türlü girişimde bulunulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda gazetelerde ve dergilerde din konusunda haber ve yazıların çıkması üzerine, Matbuat Umum Müdürlüğü'nce basına yönelik tek maddelik bir talimat hazırlanmıştır. Bu talimatta, gazetelerin son günlerdeki yayınlarında dinden bahseden yazı, mütalaa, ima ve temennilere rastlandığı belirtilerek "*Bundan sonra dinler mevzuu üzerinde gerek tarihi, gerek temsili ve gerekse mütalaa kabilinden olan her türlü makale, bend, fikra ve tefrikaların neşrinden tevakki edilmesi ve başlanmış bu kabil tefrikaların en çok üç gün zarfında nihayetlendirilmesi ehemmiyetle rica olunur*" dinelerek dini yayın yapılmasının önüne geçilmiştir (Edip, 2005: 363). Bu yasağa uymayan yayınlar, Bakanlar Kurulu kararı ile toplatılmış, bazı yayınlardan kapatılmıştır. Nitekim Ahmet Hamdi Akseki tarafından 1943 yılında "*Peygamberimiz Hz. Muhammed*" adlı bir kitap, *Sebilürreşat* yayını olarak bastırılıp piyasaya çıkarıldıktan sonra Dâhiliye Vekâleti tarafından sakıncalı bulunarak toplattırılmış ve bunun üzerine kitabın yazarı, toplattırılma sebebini öğrenmek üzere müracaatta bulunmuş ve Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim (Tör) imzasıyla gönderilen cevapta "*Bizler her ne*

surette olursa olsun, memleket dahilinde dini neşriyat yapılarak, dini bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dini bir zihniyet fideliği vücuda getirilmesine taraftar değiliz" açıklaması yer almıştır. Aynı düşünce ile Necip Fazıl Kısakürek tarafından yayınlanan *Büyük Doğu*, Mayıs 1944 tarihli sayısında "*Allah'a itaat etmeyene itaat edilmez*" hadisini kapak yapması dolayısıyla hükümet, halkın yöneticiler aleyhine kışkırtıldığı gerekçesiyle dergiyi kapatmıştır (Dikici, 2008: 183).

Diğer yandan sadece İslami yayınlar ile ilgili propagandaya yönelik olmayıp aynı şekilde Hıristiyanlık propagandası yapan dini yayınlara karşı da sürdürülmüştür. Bu tür yasaklamalara örnek olarak; İstanbul'da misyonerler tarafından çıkarılan İsa'nın *Dağdaki Vaazı* adlı risale, İngilizce olarak yayınlanan *Bahai News*, Fransa'da yayınlanan *Deo Gratias* adlı misyoner mecmuası ve Napoli'de İtalyanca olarak yayınlanan *Ricordati di Tua Madre* adlı mecmuadır (Mustafa Yılmaz, *Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu ile Yasaklanan Yayınlar*, www.ait.hacettepe.edu.tr, Erişim: 29-01-2012).

Bunun yanında basın dini yayın konusunda sıkı bir takip altına alınmıştır. CHP içinde oluşturulan basın büroları ile raporlar oluşturularak, dini propaganda güden yayınlara karşı önlem alınması tavsiye edilmiştir. Bu incelemeler kapsamında da Necip Fazıl Kısakürek tarafından çıkarılan *Büyük Doğu* mecmuası da sık sık din vurgusu yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Zaman zaman da hakkında hazırlanan raporlarda mecmuanın temel hedefinin din maskesi altında bir takım kelime oyunları ile Türk Milletini, gençliği rejime inanmaktan uzaklaştırmak olduğu vurgulanmıştır. Bu raporlardan birini, 17 Şubat 1944 tarihinde Basın Yayın Umum Müdürlüğü İç Yayınlar Daire Müdürü Server İskit tarafından hazırlanan rapor oluşturmaktadır. Basın ve Yayın Umum Müdürü Selim Sarper tarafından 18 Şubat'ta Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na da sunulan raporda *Büyük Doğu* mecmuasının sadece 10-18 sayıları incelenmiştir. Necip Fazıl Kısakürek tarafından İstanbul'da haftada bir yayınlanan mecmuanın 1-9 sayılarında dini, İslami propaganda güttüğü ve politikasında 10-18 sayılarında da devam edildiği belirtilmiştir. Necip Fazıl'ın bir oluşa varma veya bir varışı oldurma davasıyla mecmuasına '*Büyük Doğu*' ismini verdiği bu kapsamda da yayınlarda din mayalı bir oluşa varma veya bir varışı oldurma düşüncesinin bazen

gizli bazen apaçık şekilde ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Raporda Necip Fazıl'ın bazı yazılarından, "*Ahlâken iflas buhranlarının en korkuncunu geçirmekteyiz. Türk inkılabı bir ahlâk telakkisi ve bir ahlâk yasası getirmedi. Ahlâkın kaynağı dindir… Dünyanın en tezatsız ahlâkı İslam ahlâkıdır. Ne olmuşsak İslam ahlâkı yüzüsuyu hürmetine olduk. Biricik ve olabilecek ahlâk kaynağımız İslam ahlâkıdır… Biz siyaset alanında demokrasiler yanında yer almakla salim bir politika duygusu ile hareket ettik. Fakat içtimai ve ruhi alanda buhran içindeyiz… Büyük Doğu bu ruhu ve içtimai menfaatleri göstermekte devam edecektir…*" şeklinde alıntılar yapılarak dini bir politika yürüttüğüne dikkat çekilmiştir. Yine Necip Fazıl'ın rejime, Türk cemiyetine hücumlarda bulunarak genç nesilleri şüpheler içinde bıraktığına da raporda yer verilerek bu noktada Necip Fazıl'ın, "*Cumhuriyet devri, bütün Türk ve fikir hayatında bahtsız hengamedir. Türk cemiyeti Birinci Dünya Harbinden sonra zaman sahasında olduğu kadar, mekan sahasında da tasfiye edilmek mevkiine düşünce sadece maddi bir bir hareket mefkûresiyle kendini kurtarabildi. Bu kurtuluş cumhuriyeti doğurmuş, fakat ruhda ve manada dengini bulamamak yüzünden ister istemez, asırlık bir çürüyüşün son tecelli haddine ayak basmıştır…"* yazılarından örnekler verilmiştir (BCA, 030.10.0.0./86.570.4.). Söz konusu raporlar kapsamında da *Büyük Doğu* mecmuası defalarca kapatılmıştır. Söz konusu raporun hazırlanmasından 2 ay sonra mecmua Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi kapsamında süresiz olarak Bakanlar Kurulu tarafından kapatılmıştır (BCA, 030.18.01.02/105.29.15). Basın Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin'in Başbakanlığa sunduğu bir yazıda ise *En Son Dakika* gazetesinin 14 Mart 1945 tarihli çıkan *Felsefe* başlıklı yazı ile ruhu ve ahlakı inkar edenlerin ancak ahmak ve cahiller olduğu açıklanmak suretiyle din propagandası yapılmakta olduğunun görüldüğü ve yazı üzerine gazete müdürünün bilgilendirildiği de ifade edilmiştir. Din propagandası olarak görülen yazı ise şu şekildedir:

> *"Ruhu inkar edenler kendilerini fark edemeyen cahillerdir. Allah'ı inkar edenler müessirsiz eser, ressamsız resim olur diyenlerle ilk buğdayın yıldızlardan düştüğüne itikat eden ahmaklardır. Allah'ı inkar edenler Allah mefhumunu bilmeyenlerdir. Bunlar uluhiyetin ne demek olduğunu ve hata mefhum denen şeyin ne olduğunu bile anlamazlar, cehaletin bu derecesi asrın felsefe hocalarından başka kimsede bulunmaz"* (BCA, 030.10.86.572.6).

Dini propaganda yaptığı gerekçesiyle Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper, tarafından Başbakanlığa 12 Eylül 1944'te rapor verilmektedir. Raporda, dergi hakkında 19 Ağustos 1944 tarihinde bir rapor daha hazırlandığı da hatırlatarak, Yusuf Ziya Yürüken tarafından Ankara'da aylık olarak çıkartılan *Kutlu Bilgi* mecmuasının koyu İslâmcılık düşüncesini aşılamaya devam ettiği belirtilmiştir. Derginin 1 Eylül 1944 tarihli sayısında "*Aile terbiyesinde ana babanın mükellefiyeti*" konusu işlendiğine dikkat çekilmekte ve yazıda ana-babaların çocuklarına İslami bir terbiye vermesi üzerinde durulduğu, halkın içtimai yardım hislerinin de okşanarak koyu bir İslâmcılık ve İslâm birliği fikrinin telkin edildiği vurgulanmaktadır. Dergi yazarlarından Sedat Rıza Aran'ın da "Din ve Kültür" başlıklı yazısında, "*Din hakiki ve gerçek manasıyla manevi ve ahlaki varlığımızı besleyen bir ruh kaynağıdır. İnsanın dine yaklaşması için geçireceği birçok safahat vardır. İnsan ne kadar olgunlaşırsa telakkileri de o nispette olgunlaşır*" sözlerinin dini inançları olmayanların olgun insan olmayacakları şeklinde yorumlanmıştır. Raporun sonunda ise dergide İslâm dininin müdafaasının yapıldığı ve çeşitli yazılar ile milletin Orta Çağ zihniyetine götürülmek istendiğinin altı çizilerek, dergi hakkında ne yapılmasıyla ilgili olarak bilgi istenmiştir (BCA; 030.30.0.0/86.571.10).

Din meselelerinin sıkça gazetelerde yer alması Diyanet İşleri Başkanlığını da harekete geçirmiştir. 9 Eylül 1947'de müftülüklere tamim gönderilerek, birer yayın dairesi kurularak din konularıyla ilgili yayınların takip edilmesi ve Diyanet'e bilgi verilmesi istenmiştir. Dinle ilgili yayınlarda müftülüklerin uyanık olmalarının istenildiği tamim şu şekildedir:

> "*… Müftülüğüne*
> *Son günlerde gazetelerde dini meselelere sıkça rastlanılmakta ve bazı haftalık gazete ve mecmualarda ise din mevzualar üzerinde lehte ve aleyhte yazılar yazılmakta olduğundan bunları devamlı olarak günü gününe takip etmek için bir tedbir alınması gerektiğinden bu yolda merkezde bu işlerle uğraşacak bir daire kurulması ve yardımcı olarak da İstanbul'da çıkan gazete, dergi ve broşürleri takip etmek üzere İstanbul Müftülük memurlarımızdan bazılarının bu işle tevzifi kararlaştırılmıştır.*
> *İl ve ilçelerde çıkan gazete ve dergileri merkezce takip etmek mümkün olmadığında her müftülük dairesi, çevresinde çıkan bu gibi gazete ve*

dergilerde tesadüf edilecek herhangi bir dini mesele üzerinde durmaları ve nazarı dikkati celp edecek mahiyette olanlar görülürse hemen işi başkanlığımıza bildirmeleri gereklidir.
Müftülüğümüzün bu gibi meselelerde çok uyanık bulunmaları ve canlılık göstermeleri ehemmiyetle tamim olunur.
Diyanet İşleri Başkanı" (BCA, 050.V33.0.0/4.30.26).

Kurulacak yayın daireleriyle birlikte Diyanet, haberleri yakından takip edeceği için tedbirleri de bu noktada alacaktır. Özellikle dinle ilgili yanlış haberlere karşı gerekli tedbirlerin alınması yoluna gidilmektedir. 1944 yılında *Tasvir-i Efkâr* ve *Akşam* gazetelerinde yayınlanan "Din Dersleri Kursları" başlıklı haber büyük tepki çekmiş ve olay üzerine Diyanet inceleme başlatmıştır. Konuyu Başbakanlığa ileten Diyanet, haberin yalan olduğunu ve hiçbir şekilde böyle bir müessesinin varlığının olmadığını belirtmiştir. Söz konusu haber üzerine *Tanin* gazetesinin bunu memlekette irtica gibi göstermesinin de kabul edilemez bir hareket olduğu ifade edilmiştir. Yazıda ayrıca bu tür haberlerin halk üzerinde fena tesirler doğuracağının da altı çizilerek, bu gibi asılsız yayınlara meydan verilmemesi istenmiştir (BCA, 030.10.0.0./192.318.27).

4.6.3. Komünist Yayınlarla Mücadele

İnönü, döneminde komünizme mücadele de önemli bir işlevi oluşturmuştur. Atatürk'ün ardından rejimi ayakta tutmak adına her türlü siyasi akıma karşı cephe alan İnönü, artan komünizm tehlikesine karşıda yoğun mücadele vermiştir. Özellikle savaşın ardından Sovyet Rusya'dan hızla yayılan sosyalizm akımı karşısında ABD'yle yakın ilişkiler kurulmuş bu kapsamda Marshall Yardımı ve Truman Doktrini ile komünizmle mücadelede ekonomik destek alınmıştır.

Komünizme mücadele 1938 yılında başlamıştır. 24 Aralık 1938 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararla ilmi ve edebi mahiyet altında neşredilen zararlı eserlerin tetkiki ve zamanında toplattırılması için İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan komisyonun daimi olarak çalıştırılması kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02/85.105.17). Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya tarafından 8 Nisan 1938 tarihinde Halkevlerine gönderilen yazıda da "Efkârı umumiyeye ve bilhassa memleketin istikbaline hakim olacak gençliğe komünistlik

fikri aşıladığı ve bu gibi yabancı ve yalancı telakkilerin telkinlerinde müessir olduğu anlaşılan ilişik listede yazılı eserlerin meni hükümetçe kararlaşmış bulunmaktadır" denilerek kütüphanelerden bu tür yayınların çıkartılması ve yabancı fikir cereyanlarına asla meydan verilmemesi istenmiştir (BCA, 490.01.0.0/4.17.7).

Komünizmle mücadelede en önemli yetki, Sıkıyönetim Komutanı'na verilmiştir. Başbakan Refik Saydam'ın isteği üzerine Müsteşar Vehbi Demirel tarafından 18 Temmuz 1941 tarihinde Sıkıyönetim Komutanı General Ali Rıza'ya İstanbul Matbuat Bürosu ile daha sıkı temasa geçerek, arzu edilmeyen neşriyatın önüne geçmesi noktasında emir verilmiştir (BCA, 030.01.0.0/17.96.10). Söz konusu tebliğ ve Örfi İdare Kanunu'nun 3. maddenin 6. fıkrasındaki, "*Gazete, kitap vesair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten ithalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak*" (*RG,* 25 Mayıs 1940), hükmü kapsamında onlarca gazete ve dergi kapatılmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi savaşın ardından da sol yayınlarla mücadeleye başlanmıştır. Özellikle Sovyet Rusya tehdidi karşısında Türkiye'nin ABD'ye yaklaşması sosyalizm mücadelesini daha belirgin hale sokmuştur. Sol yayınlara karşı açıktan tepki alınmaya başlanmıştır. Komünizm ideolojisi aşıladığı gerekçesiyle onlarca yayının Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. Romanya'da çıkan ve komünizmle ilgili kitapların listesini yayınlayan *La Roumanie Nouvella* adlı Fransızca gazete, Sovyet Literature isimli dergi, Bulgaristan'da yayınlanan Free Bulgaria dergisi yasaklanmıştır. Yugoslovya'da Merkez Komünist Partisi tarafından çıkarılan *Borva* gazetesi, Yugoslav Komünist Partisi'nin propagandasını yapan Revne Roumanie adlı Fransızca dergi, Sofya'dan bazı kişilerin adreslerine gönderilen *Jeunesse Populaire de Bulgarie* isimli Fransızca dergi komünist dava hizmetlerini anlattığı için yasaklanmıştır (Yılmaz ve Doğaner, 2007: 32-36.)

Komünizmle mücadele kapsamında en önemli yasaklar, Türk basınında görülmektedir. Savaşın ardından çok sayıda sosyalizm dergisi kapatılmıştır. Ayrıca zararlı yayınlar kapsamında komünizmi öven dergilerin yanında dini duyguları yansıtan ve hükümetin politikalarına aykırı yayınlar da kapatılmış ve sahipleri

tutuklanmıştır. Bu durumun en önemli örneği ise 16 Aralık 1946'da yaşanmıştır. Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından Örfi İdare Bölgesi'nde güveni sağlamak adına iki komünist parti ile birlikte 6 gazete ve bir mecmua kapatılmıştır. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi kapatılmış bu partilerle birlikte komünist fikirler yayan *Sendika, Ses, Nor-Or, Gün, Yığın, Dost* gazetelerinin de yayını durdurulmuştur. Bu altı gazetenin yanında bir de Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı *Büyük Doğu* dergisi de irtica hareketi ile millî nizamı bozmaya çalıştığı gerekçesiyle ve *Yarın* gazetesi de memleketin siyasi ve hukukî durumunu bozmaya çalıştığı için 4 ay süre ile kapatılmıştır (*Cumhuriyet, Vatan, Akşam*, 17 Aralık 1946). Söz konusu olayın ardından basına tebliğ yayınlayan Sıkıyönetim Komutanı Asım Tınaztepe, bölgeleri içinde genel güveni sağlamak görevleri arasında olduğunu belirterek, bu kapsamda tedbir almayı uygun gördüklerini ifade etmiştir. Demokrasiye geçiş döneminde demokrasiye aykırı olarak yapılan bu durumun temel hedefi hiçbir şekilde komünizme geçiş vermemektir. Komünist dergi ve gazetelerin kapatılmasının yanısıra irticai nedenden *Büyük Doğu* mecmuası ve memleketin siyasi ve hukuku durumunu bozmaya çalışmasından *Yarın* gazetesinin de 4 ay süreyle kapatılmasının temel nedeni operasyonun sadece komünist yayınlara karşı yapılmadığını göstermek içindir. Nitekim söz konusu kapatmaların komünizme karşı yapıldığı ortadadır. Nitekim sıkıyönetim tebliğinin başında ve sonunda komünizm yanlısı gazete ve dergilerin üzerinde durulması bu durumu doğrulamaktadır.[121]

---

[121] Sıkıyönetim Komutanı Asım Tınaztepe tarafından 5 maddelik tebliğin içeriği şu şekildedir:
1- Mahkum komünistler veya müfrit komünist mefkureli kimseler tarafından örtülü bir şekil altında kurularak memleket içinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü tesise ve mevcut iktisadi ve içtimai nizamları bozmaya çalıştıkları anlaşılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi merkez ve şubeleri mevcut sendikalardan bu partiler veya onlardan aldıkları direktifle hareket eden kimseler tarafından kurularak ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare edilenleri ve İstanbul İşçi Sendikları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.
2- Bu partilerin fikirlerini yayan, *Sendika, Ses, Nor-Or, Gün, Yığın* ve *Dost* gazete ve dergileri ve bunların matbaaları kapatılmıştır.
3- 9 Aralık 1945 tarihli nüshasında belirtmiş olduğu veçhiyle memleketin siyasi ve hukuki nizamını bozma yolunda propaganda yapan *Yarın* gazetesi ve matbaası 4 ay için kapatılmıştır.
4- İrticalî mahiyette yaydığı fikirlerle emniyet bakımından zararlı görülen Büyük Doğu dergisi ve matbaası 4 ay için kapatılmıştır.
5- Komünist propagandasını taşıyan her türlü yazının sıkıyönetim hududu dahilindeki illere gelmesi ve bu illerde basılıp satılması yasaktır. (*Cumhuriyet, Vatan, Akşam*, 17 Aralık 1946).

Kapatma kararları CHP içinde de olumlu karşılanmıştır. CHP Meclis Grubu Başkan Vekilliğinden yapılan açıklamada Sıkıyönetim Komutanlığının almış olduğu kararın yerinde olduğu ve Grup Genel Kurulu'nun da kararı hararetle onayladığı vurgulanmıştır (*Akşam,* 18 Aralık 1946). 17 Aralık 1946 tarihinde CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran tarafından CHP İl İdare Başkanlıklarına gönderilen yazıda da sıkıyönetim aldığı kararı onayladıkları belirtilerek, kapatılan yayınların, partilerin ve sendikaların arkasından yürüyen masum insanların bilinçlendirilmesi için faaliyette bulunulması istenmiştir. Hilmi Uran'ın halkın bilinçlendirilmesi için dikkat çektiği hususlar ise şu şekildedir:

> *"Sıkıyönetimce kapatılan siyasi partiler hükümete verdikleri nizamnamelerinde buna riayet edici gibi görünerek hakikatte tamamiyle komünist mefkûresini kendilerine şiar edinmiş partilerdi. Bugün kapatılmış bulunan sendikalarla dergiler de yine bu mefkûreyi meçhul mali kaynaklar yardımıyla tekmil yurda yaymaya çalışan dergilerdi… Dergilerin bazı saf halk kitlelerimizi dalalete götürmek için ellerinden geleni yaptıkları ve günün zaruri ıstıraplarından azami derecede faydalandıkları ve muzır telkinlerini bazı illerimizin köylerine kadar parasız dergi dağıtmak suretiyle yaptıkları bir hakikattir… Bilmeyerek bu partilerin ve bu sendikaların peşinden sürüklenen saf ve masum halkımızı kendi saflarımıza kazanmak onları delaletten kurtarmak olacaktır. Mevzunu bu suretle çerçevelediğim ana hatlarını ele alarak tekmil teşkilatımızı ve o kanaldan halk kitlelerimizi münasip göreceğiniz suret ve vasıtalarla tenvir buyurmanızı bilhassa rica ederim"* (BCA, 490.01.0.0/6.34.19).

Bu olayın ardından komünist yayınlarla mücadele giderek artmıştır. Komünizmi ortadan kaldırmak için çeşitli yayınlara yardım da yapılmıştır. Bu yayınlardan birini, *Malum Paşa* oluşturmaktadır. *Malum Paşa* komünist bir yayın olmasının yanında gazetenin imtiyaz sahipliğinin ve neşriyat müdürlüğünün Orhan Erkip'e geçmesi ile komünistlerin faaliyetlerini açığa çıkarmaya başlamıştır. Fakat bu girişimi sonucu komünistlerden yardım göremeyen Erkip, 3 Kasım 1947'de CHP'den yardım talebinde bulunmuştur. Memleket için büyük bir tehlike arz eden komünistlerle savaşmak ve yaptıkları propagandalarını önlemek için *Malum Paşa* gazetesinin sahip ve neşriyat müdürlüğünü üzerine aldığını ancak ekonomik nedenlerle sadece 5 sayı çıkarabildiğini aktaran Erkip, komünistleri tamamen susturmak ve ezmenin CHP'nin himmetine tabi olduğunu bu nedenle de partinin

yardım etmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Söz konusu yardım talebi CHP İstanbul Bölge Müfettişi tarafından da uygun görülmüş ve Malum Paşa'nın basımını yapacak Ahmet Kara'ya 500 liranın ödenmesi için CHP Genel Sekreterliği'nden izin talebinde bulunmuştur. Yardım talebi ise uygun görülerek 500 liranın ödenmesi için İstanbul Bölge Müfettişi Dr. F. Şerafettin Bürge, Genel Sekreterliğe çağrılmıştır (BCA, 490.01.0.0/1343.462.1).

Çeşitli önlemlere karşı komünist yayınların devam etmesi karşısında CHP Genel Sekreteri F. Fikret Sılay tarafından Başbakan Hasan Saka'ya gönderilen 11 Mayıs 1948 tarihli bilgilendirme yazısında günlük, haftalık ve aylık mecmua ve gazetelerin tiraj artırmak uğruna her türlü yayını neşretmekten geri durmadıkları ve bu yazılarla gizli gizli komünistlik propagandasının yapıldığı belirtilmiştir. Bu tür neşriyat hakkında takibat mercilerinin daha uyanık olmalarını isteyen Sılay, nedenini ise şu sözlerle aktarmıştır:

> *"Hak ve adalet mefhumlarına sığınarak gizli gizli komünistlik propagandası yaptıkları sezilmekte olduğu gibi alenen hükümet şahsiyeti maneviyesini tahkir edenler de mevcut bulunmaktadır. Matbuat bürolarının ve bilhassa adalet makamlarının bu hususta daha müteyakkız olmaları içtimai tesanüdün muhafazası ve ceza mevzuatının tatbiksiz kalmaması ve bu yolu geçim vasıtası yapanların cüretlerini arttırmaya sebebiyet verilmemesi bakımından bir zaruriyet olduğunu takdir buyurursunuz…"*(BCA, 030.01.0.0/42.252.1).

Yazı üzerine harekete geçen Başbakan Hasan Saka, Adalet Bakanı Şinasi Devrin'e gönderdiği yazıda son günlerde bir takım yayınlarda makale ve fıkralar yazılarak halkın manevi kuvvetlerinin zafa uğratıldığını ve halkı tefrikaya düşürecek şekilde neşriyatı adet haline getirdiklerinin görüldüğünü belirterek, bu tür yayınlara karşı gerekli kovuşturmaların yapılmasına dikkat çekmiştir. Ayrıca CHP Genel Sekreterliğinden gönderilen yazıda işaret olunan makaleler hakkında da incelenme isteyen Başbakan Saka, gerekli incelemenin ardından kendisine bilgi verilmesini de istemiştir (BCA, 030.01.0.0/42.252.1).

4.6.4. Tan Gazetesi Olayları

Tek parti rejimi, demokrasiye giden siyasi yönetim içinde alışkın olmadığı tenkitlerle karşılaşması sonucu gözdağı vermek için harekete geçmiştir. Millî Şef döneminde bu gözdağının en önemli olayını 4 Aralık 1945 tarihinde *Tan* gazetesi ve matbaasının, "*komünizm propagandası yapılıyor*" eleştirileri içinde üniversite öğrencileri tarafından basılması oluşturmaktadır. Olayın niçin meydana geldiğiyle ilgili birçok neden olmasına rağmen gerçek nedeni ideolojik farklılıktır. Sovyetlerin savaştan çıkan iki süper güçten birisi olması, Türkiye'yi sık sık Boğazlar konusunda tenkit etmesi, sosyalizmin fikrini yaymaya çalışmasıyla birlikte *Tan*'ın da sosyalist fikirlere yakınlık göstermesi ve CHP'yi, tek parti faşizmi ile suçlaması üzerine *Tan*, CHP içinde hedef tahtasında yer almıştır.

Çünkü savaş yıllarında *Tan* gazetesi, Sovyetler Birliği yanlısı bir yayın politikası izlemiş ve Sovyetlerin dolayısıyla da komünist rejimin Türkiye'deki temsilcisi olarak algılanmıştır. Bütün bunlar sonucunda Türkiye'nin uluslararası alanda Sovyet yönetimi ile karşı karşıya gelmesi içeride, Sovyet aleyhtarlığını arttırmış, Sovyetlere yönelik Türkiye'deki bu tepki, yukarıda sayılan nedenlerden dolayı kendine hedef olarak *Tan* gazetesini seçmiştir. Ayrıca *Tan*, hükümete karşı yeni kurulan muhalefet partisini açıkça desteklemesi, hatta kökenleri savaş öncesi yıllara dayanan, ancak savaş yıllarında şiddetlenen basın kavgaları, "*Tan Olayı*"na ortam hazırlamıştır (Vural, 2008: 391).

Bu yönüyle *Tan*'ın tahribi, Babıali'nin unutulmaz ideoloji kavgalarından biridir. Olay Sabiha Sertel'in 1945'te sona eren İkinci Dünya Savaşı sonunda faşist Almanya'nın mağlubiyeti üzerine yazdığı yazı ile başlamıştır. Sertel, bu yazısında savaşın başlarında Alman faşizminin kendisini susturamadığını ancak Göbbels'in (Hitler'in Propaganda Bakanı) Ankara Caddesi'ndeki köpeklerini üzerine saldığını belirtmesi Babıali'de gürültülere neden olmuştur. *Vakit* gazetesi sahibi ve başyazarı Hakkı Tarık Us, Sertel'e hitaben açık mektup yayınlayarak, "*Babıali'nin köpekleri kimlerdir*?" sorusunu sormuştur. Yazıya köşesinden cevap veren Sertel, "*Ben gazete sütunlarında, mahkeme salonlarında, bana bir köpek gibi saldıran faşistlere karşı*

konuştum. Fakat zatıaliniz sustunuz. O zaman TBB Başkanı olan, birliğe bağlı üyelerinin hassasiyetlerini korumak için bugün bu hassasiyeti gösteren Hakkı Tarık, siz o günlerde neredeydiniz?... Benim hassasiyetimi korumak için neden harekete geçmediniz?" ifadeleriyle yeni bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir (Öztürk, y.t: 238).

1945 yılı yazı boyunca Babıali basınında adeta bir meydan savaşı sürüp gitmiştir. Asıl savaş ise İnönü'nün 19 Mayıs törenlerinde vurguladığı, "*demokrasi*" kelimesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Öztürk, y.t: 238). İnönü'nün mesajının ardından gazetelerin sütunlarında fıkra yazarları, başyazarlar, muharrirler; hürriyetten, haktan, hukuktan bahsetmeye, Türklerin mahrum bulunduğu dünya nimetlerini göstermeye çalışmıştır. Bu durum basında da farklı görüşlere yol açmıştır. *Vatan*'da Ahmet Emin Yalman, bir demokrasi hayranı olarak Türkiye'nin bir an evvel bu rejime bütün şartları ile kavuşmasını, *Tan*'da Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel, sosyalizm biçimi demokrasiyi savunmuştur. *Akşam*'da Necmettin Sadak, demokrasiye geçişin millî karakterlere uyularak yapılmasının altını çizmiştir. Demokrasi kavgasının en ateşleyicisi ise *Tanin*'de Hüseyin Cahit Yalçın olmuştur. Bütün hayatı hürriyet mücadeleleri içinde geçen Yalçın, demokrasiye geçilmesine taraf olmakta fakat bu geçişin yavaş yavaş yapılmasını tam bir Halk Partisi görüşü ile benimsemiştir (Erer, 1965: 132-133).

Demokrasiye geçişteki bu farklılıkların gazete sütunlarına intikal etmesi ile çatışmalar başlamıştır. Çatışmaların odağı *Tan* gazetesidir. Gazetenin sahibi olmasına rağmen Zekeriya Sertel'den ziyade, suçlamalara eşi Sabiha Sertel cevap vermiştir. Sertel, köşesinden *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'a, *Akşam* başyazarı Necmettin Sadak'a ve *Tasvir-i Efkâr* yazarı Peyami Safa'ya cevap vermiş ve verdiği her cevap yeni bir tartışmaya yol açmıştır. İnönü'nün 19 Mayıs'taki konuşmasını alaya alan, "*Demokrasi Oyununu Oynamayalım*" başlıklı yazıyı kaleme alan Sertel, "*Türkiye'de rejim, hangi tarafa çekersek, hangi manâda kullanırsak, muayyen bir zümrenin keyfine göre, hangi manâda tefsir edersek, mahiyetini değiştiren bir idare sistemi midir, yoksa bir orta oyunu mu?*" sorusunu sormaktadır. Sertel'in yazısına Necmettin Sadak ve Asım Us cevap verirken, ilk başlarda kalem kavgalarından uzak duran *Tanin*'in sahibi Hüseyin Cahit Yalçın, 27 Ağustos 1945 tarihli *Tan*'ı hedef aldığı, "*Sabiha Sertel hükümetin, hatta devlet reisinin değişmesini,*

Halk Partisi'nin yetkilerini diğer partilerle paylaşmasını istiyor. Moskova'da böyle istiyor. Sabiha Sertel bugün demokrasi istiyor, yarın başka şeyler isteyecek" yazısı ile kavgaya müdahil olmuştur. Yalçın'a ve diğer faşist olarak nitelendirdiği gazetecilere sert şekilde cevap veren Sertel'in, "*Tan* ve *Vatan* gazetelerine karşı açılan bu otomatik ve sistemli hücumlar neyi hedef tutuyor?... *Tan*'ın hürriyet ve demokrasi mücadelesini çürütmek için, onu Moskova'nın ajanı gibi gösterme, gerici basının aralarında kurdukları müşterek bir tabyadır" sözleri CHP taraftarı gazeteleri daha da kızdırmıştır (Öztürk, y.t: 240-244).

Bu şekilde 6 ay kadar devam eden kalem kavgaları, Sabiha Sertel ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazıları *Tan* baskının da temelini oluşturmuştur. CHP'nin kalem silahşorluğunu yapan Yalçın, 21 Ekim 1945 tarihli, "*Türkiye'de faşistlik davası üzerine*" başyazısında, Tan'ın açık bir şekilde Moskova'nın sözcülüğünü yapmakla suçlamıştır:

> *"Matbuatımızda bir müddetten beni faşistlik ve komünistlik münakaşaları devam ediyor. Bu meseleyi en çok Tan gazetesi ve Bayan Sabiha kurcalamaktadır. Muhterem bayanını hüsnüniyet ve samimiyetini bahis konusu edecek değiliz... Yalnız bir nokta bizi müteessir ediyor. O da Bayan Sertel'in bu husustaki görüşü, düşünüşü ve söyleşisi ile Moskova'dan Türkiye aleyhine yapılan neşriyatın tarzı, Türkiye Moskova'nın iftihar ettiği matbuat hürriyetini ancak bir kelime oyuncağı olarak görür. Türkiye, Moskova'nın taraftar olduğu demokrasinin bir istibdat ve zulüm rejiminin başka bir şey olmadığına iman eder. İşin böyle temelli bir ehemmiyeti olmasa idi, Bayan Sertel'in bir garplı ağzıyla mı, yoksa bir Moskovalı ağzıyla mı konuştuğu noktasında bu kadar alakadar olamazdık..." (Tanin, 21 Ekim 1945).*

Benzer yazılarına 25 Ekim'e kadar devam eden Yalçın, *Tan*'ın iddia ettiği ettiğinin aksine Türkiye'de demokrasinin ve özgürlüklerin olduğuna dikkat çekmektedir. "*Faşizmi imha bahanesi Türkiye'yi dört hürriyet prensibinden uzaklaştıramaz*" başlıklı yazısında demokrasinin zamanının geldiğine vurgu yapan Yalçın, "*Fakat komünizm bahsinde düşüncem şudur ki, bunun bir teşkilat olarak, parti olarak ortaya çıkmasına asla Müsaade edilmemelidir*" sözlerine Sertel, 12 gün sonra 7 Kasım 1945 tarihinde, "*Zincirli Hürriyet*" yazısı ile cevap vermiştir. Sertel, Türkiye'de hürriyetin mevcut olmadığını, mevcut hürriyetin de zincirli hürriyet

olduğunu iddia etmiştir. Demokrasi için kanunlarda yapılacak değişiklikleri de bu Meclis'in ve hükümetin yapamayacağını ileri süren Sertel, bunun nedenini, Meclis'in ve hükümetin totaliter bir zihniyetten doğması olarak belirtmiştir (Erer, 1965: 152-153).

Kasım ayına girildiğinde Türk basınındaki kalem kavgaları hâlâ bütün şiddetiyle devam etmektedir. Basındaki sert tartışmalar devam ederken kurulması tasarlanan muhalefet partisinin içinde Sertellerin ve *Tan* gazetesinin yer alması, hem dikkatlerin bu yöne çekilmesine hem de hükümet ile *Tan* arasındaki ilişkilerin de iyice gerginleşmesine sebep olmuştur (Vural, 2008: 390). Gerginlik neticesinde Kasım ayı boyunca Babıali'de heyecanlı günlerin yaşanmasına neden olan *Tan* ve *Tanin*'in kavgaları Aralık ayı ile birlikte son haddine ulaşmıştır. 1-4 Aralık günleri içinde çatışmalar şiddetlenmiştir. 1 Aralık 1945'te, "*Millet önünde hesaplaşmak istiyoruz*" yazısı ile Zekeriya Sertel de kavgaya ortak olmuştur. Sivas'ta çıkan Ülke gazetesinin kendisi hakkındaki mal varlığıyla ilgili iddialara cevap veren Sertel, CHP'nin kurduğu Ülke'de, "*Siz 400 bin lirayı nereden buldunuz*?" sorusunu yöneltmektedir. Zekeriya Sertel, bu yazı ile, "*Moskova'dan maddi yardım alıyorlar*" eleştirilerine de cevap vermektedir. Aynı gün, "*Bu devrin ibret ve meşveret gazeteleri*" yazısını kaleme alan Sabiha Sertel, CHP'yi kendi taraftarı gazeteleri, *Tan* ve *Vatan* gazetelerinin tenkitlerine cevap vermek için görevlendirdiğini ileri sürmektedir. Verilen cevapların ise iftiralar ve demagoji olarak niteleyen Sertel, bunların da mazur gördüklerini çünkü hükümetin müdafaa edecek bir tarafı olmayınca CHP yanlısı basının iftiralara başvurduğunu belirtmiştir.

Zekeriya Sertel, "*Demokratik Kuvvetleri Parçalama Teşebbüsü*" yazısında Türkiye'de demokrasi harekete içinde *Tan* ve *Vatan*'ın serbest neşriyata başladığını ancak faşist unsurların önce bu cepheyi zayıf gördüklerine ve *Tan-Vatan* cephesine müşterek hücuma kalktıklarına dikkat çekmektedir:

> *"Fakat bu hücumların bu cepheyi sarsmadıktan maada kuvvetlendirdiğini görünce, tabiyelerini değiştirdiler. Tan'la Vatan arasına nifak sokup ayrılık vücuda getirmeye teşebbüs ettiler. Bunda kısmen muvaffak oldular. Ahmet Emin Yalman'ı ürküterek Tan*

neşriyatıyla hiçbir alakası olmadığını beyana mecbur ettiler. Memnundular, cepheyi yarmışlardı. Fakat 'Görüşler' mecmuasının çıkması faşist elemanları yeniden telaşa düşürdü. Çünkü bu mecmua bütün demokratik kuvvetleri bir araya toplamaya çalışıyordu. İşte bu olamazdı. Bu topluluğu dağıtmak, kurulması ihtimali olan bu müşterek cepheyi yıkmak lazımdı. Ve derhal mutad faşist metodunu tatbik ederek bu cephede birleşenleri birbirinden ayırmaya teşebbüs ettiler. Görüşler'i daha görmeden ve okumadan onu bir komünist mecmuası olmakla itham ettiler ve onun etrafında toplananları ürkütüp korkutmaya kalktılar. Halbuki bu mecmua böyle bir dava ile çıkmıyordu. Onun tek hedefi memlekette demokratik fikirleri yaymaktan ibaretti. Bu fikir etrafında, aralarında mevcut ufak tefek fikir ayrılıklarına bakmayarak, bütün demokratik unsurların yardımını temine çalışılmıştı. Çünkü bu demokratik unsurların hepsi bir noktada birleşiyordu: Geniş demokrasi. Görüşlerin de siyasi gayesi bundan ibaretti" (Tan, 2 Aralık 1945).

Sertel'in bu yazısı Ahmet Emin Yalman'ı da zor durumda bırakmıştır. Yazılar üzerine, "*Vatan, Tan*'la birlikte hareket ediyor" söylemleri karşısında 3 Aralık'ta yazdığı yazıda *Tan* ve *Vatan*'ın işbirliği hakkında Sertel'in ileri sürdüğü iddialara şöyle cevap vermiştir:

"1 Aralık 1945 günü *Tan* gazetesinde, Sabiha Sertel'in gazetemiz arasındaki görüş birliğine dair yazısını hayretle okudum. Aynı tarihli Vatan gazetesinde yazdığımız fıkrada, aramızda hiçbir cephe birliği bulunmayacağı apaçık belirtilmiştir (Vatan, 3 Aralık 1945). Yalman'ın bu yazısı Hüseyin Cahit Yalçın'ı harekete geçirmiştir. *Tan*'ın gelinen süreçte yalnız kaldığını anlayan Yalçın, olayların başlamasının fitilini ateşleyen, "*Kalkın ey ehli vatan*" yazısını kaleme almıştır:

"Büyük vatansever Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır. Kalkın Ey... Ehli Vatan! Mücadele başlıyor ve başlamak lazımdır. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehrini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur. Görüşleri açıp da Bayan Sertel'in, Zincirli Hürriyet makalesini okuduğum zaman, sayfayı süsleyen bu kıpkızıl demirlerle bize nasıl bir hürriyet hazırlamak istediklerini anladım… Geniş halk kütlelerinin menfaati namına hürriyetlerin feda edildiği yer Rusya'dır… Orada hürriyet vardır. Fakat yalnız komünist şefleri ve ameller için…" (Tanin, 3 Aralık 1945).

Yazısını, "*Bunları susturmak için cevap hükümete düşmez. Söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır*" ifadeleriyle bitiren Yalçın, 1 gün sonra yaşanacak olayların da temelini atmaktadır. Yazıya cevap verdiği için 4 Aralık'ta çıkan *Tan*'da, "*Gazetelerden değil, kamuoyundan korkmalı*" yazısını yazan Sabiha Sertel, CHP'nin muhalefet basınını susturma girişimlerine yönelik, "*Mevcut muhalefet gazetelerine karşı partili gazetecilerin kopardığı, koparacağı gürültüler ve kıyamet, halkı ne aldatmaya ne de şaşırtmaya yeter. Gazetelerden değil halktan korkunuz*" ifadelerini kullanmıştır (Sertel, 1987: 307). Fakat Sertel'in bu yazısının tam tersi olmuştur. 4 Aralık 1945 Salı sabahı erkenden öğrenciler, üniversite bahçesinde toplanmaya başlamıştır. Ellerinde bayraklar, Atatürk ve İnönü'nün resimleri bulunan 15 bine yakın öğrenci, saat 09.30'da Beyazıt Meydanı'ndan Çarşıkapı istikametine yürüyüşe geçmiştir. Yürüyüşün hedefe *Tan* gazetesi olmasına rağmen Cağaoğlu yokuşunun başında bulunan ve komünizme ait kitaplar satan *A, B, C, Kitapevi* birkaç dakika içinde yok edilmiştir. Ardından *Ta*n'a giden gençler, "*Kahrolsun komünizm, kahrolsun Serteller, yaşasın Türkiye Cumhuriyeti*" sloganlarını atarak, gazeteyi taş ve sopalarla tahrip etmiştir. Türkiye'nin en büyük rotatifi, ikinci katta bulunan Linotip dizgi makineleri, hurufat ve mürettiphaneye ait malzemeler, makineler tahrip edilmiş, kapılar, pencereler, masalar, sandalyeler parçalanmış, matbaada sağlam bir şeyin kalmadığını anlayan öğrenciler, Beyoğlu'na doğru yürüyüşe geçmiştir. Ancak olaylar *Tan*'ın tahrip edilmesi ile kalmamıştır. Sanki ellerinde liste varmış gibi komünizm propagandası yapıldığı yerlere harekete geçen öğrenciler *Yeni Dünya* ve *La Turquie* isimli Fransızca gazetede ve Berrak Kitapevini de tahrip etmiştir. Durumun vahameti o kadar çok artmıştır ki öğrenciler *Tan* yazısını gördükleri her yere saldırmaya başlamıştır. Bunun üzerine mağazalar *Tan* yazılı levhalarını indirmeye başlamış, bazı levhalarda tan yazıları kazınmıştır. Karaköy'deki Tan Mezecisi Petro, buna meydan bulamadığı için baştaki T harfinin üzerine yağlı boya ile C harfini yazmış böylece Tan Mezecisi, Can Mezecisi olmuştur. Diğer yandan dönem içinde gündüz saat 10 sıralarında intişar *Akşam* gazetesi, "*Bu sabah yapılan nümayişler bazı esef verici neticeler verdi*" diye yazdığı için Beyoğlu'ndan geçen öğrenciler, bu gazeteyi de yıkmak için harekete geçmiştir. Fakat yazı işlerinin yanlışlıkla oldu ikinci baskıyı hazırlıyoruz demesi üzerine sakinleşen gençler, *Tasvir*'e doğru harekete geçmiştir. Cihat Baban, Ziyad Ebuzziya,

Orhan Seyfi Orhon ve Peyami Safa ile görüşmek istemişler ancak istedikleri kişilerin gazetede olmadıklarının belirtilmesiyle *Tanin*'e giderek Hüseyin Cahit Yalçın'ı istemişler aynı cevabı almaları üzerine Vatan'ı tahrip etmek için hareket etmişlerdir. Burada geniş güvenlik önlemleri alan Emniyet'in barikatını geçmeye cesaret edemeyen öğrenciler, öğleden sonra saat 15'te eylemi bitirmiştir. Ertesi sabah ise Türk basını, *Tan, Yeni Dünya* ve *La Turquie* gazeteleri eksik çıkmıştır. Tan'ın tahribi ile Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in Türkiye'deki gazetecilik hayatı da sona ermiş bulunmaktadır (Erer, 1965: 172-175; Sertel, 1987: 1987: 307-312; Öztürk, y.t.: 248-249).

Olayların daha fazla büyümemesi için 5 Aralık'ta hadise ilgili Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından gazetelere tebliğ gönderilmiştir. Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe, tarafından gönderilen tebliğ şu şekildedir:

> *"Dün (4.12.1945 Salı günü) üniversite öğrencilerinin bir kısmı, iki basımevi ile birkaç kitapevine taarruz etmişler ve hareketlerine mani olmak isteyen hükümet inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal takibat ve tahkikata başlanmıştır. Bu çok müessif hadiseye katiyen müsaade edilmeyecektir. Bu ve benzeri hareketlerin şiddete karşılık göreceğini ve bu şekilde toplantılarının yasak edilmiş bulunduğunu beyan ve ihtar ederim" (Vatan, 5 Aralık 1945).*

Sıkıyönetim Komutanı, olaylara karışanlar hakkında tahkikat yapılacağını belirtmesine rağmen öğrencileri bu olayları işlemeye ön ayak olanlar hakkında hiçbir açıklamada bulunulmaması söz konusu nümayişin hükümetin eliyle işlendiği iddialarını kuvvetlendirmektedir. Diğer yandan olayın ardından suçu işleyenler değil gazeteleri tahrip edilen Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt yargılanmış, hapse atılmıştır. Hatıralarında bu olaya ayrı yer veren Zekeriya Sertel, öğrencilerin bir araya gelip birkaç gazete ve kitapevinin tahrip etmesinin tertipli bir plan dâhilinde yapıldığına, "*Bu işin İnönü'nün bilgisi dâhilinde Başbakan Saraçoğlu'nun verdiği emir üzerine polis tarafından tertiplenip yürütüldüğüne şüphe yoktu*" ifadesiyle işaret etmektedir. Öğrencilerin *Tan*'ı basmaya hazırlandıklarını haber aldığını ve durumu Vali'ye bildirdiğini aktaran Sertel, Vali'nin, "*Merak etme. Matbaanın etrafını polis*

kuvvetleriyle kuşattım. Tehlike yok" açıklamalarına rağmen hiçbir önlemin alınmadığını, hükümetin ve polisin bu işte gerici ve faşist gençleri alet olarak kullandığını ifade etmiştir. Nitekim Sertel'in sahaftan aldığı bir kitabın içinden Başbakan Saraçoğlu'na yazılmış bir mektupta, "*Beyefendi, emrinizi yerine getirdim, şimdi mükâfatımı bekliyorum. İmza: Yaşar Çimen*" yazması da olayların belli şahıslar tarafından yönlendirildiğini ortaya koymaktadır (Sertel, 2001: 229-231). Sabiha Sertel de eşi gibi düşünmekte, olayları CHP tarafından tertipli bir hareket olarak görmektedir. Suçluların meydana çıkarılmamasının olayları CHP'nin planladığını ortaya koyduğuna dikkat çekmiştir. 12 Nisan 1967 tarihli *Yeni Gazete*'de Kazım Alöç'ün bu anlamda yazısını örnek gösteren Sertel, Alöç'ün, "*Tan* gazetesini basın üniversitelilerin başında şimdi CHP'nin milletvekillerinden ve eski bakanlardan Ali İhsan Göğüş vardı" ifadelerinin olayın CHP içinde tertiplendiğinin kanıtlandığını vurgulamıştır (Sertel, 1987: 312-313). Dönemin önemli gazetecilerinden Emin Karakuş da Tan Matbaası'nın tahrip edilmesini planlı bir hareket olarak görmektedir. Sertellere karşı duyulan kızgınlık, onların komünist olması ya da Sovyetlerden yana bulunması gibi bir uydurmadan ileri gelmediğini aktaran Karakuş, olayın nasıl tertiplendiğini şu şekilde anlatmaktadır:

> *"Bu düpedüz iktidarın faşist, insan haklarına saygısız, özgürlüğe düşman bir tutum ve davranış içinde olması karşısında Sertellerin gösterdiği tepkinin sonucuydu. Sertellerin yazılarından huzuru kaçan o dönemin ileri gelenleri, İstanbul CHP Parti Müfettişi Alaeddin Tiridoğlu'nu görevlendirdiler. Tiridoğlu, İstanbul'a giderek CHP öğrenci yurtlarında kalmakta olan gençlerle ilişki kurdu. Onlarla yaptığı toplantılarda, Tan'a yöneltilecek saldırının esasları saptandı. Öteki yurtlarda kalmakta olan gençlerle komünizmi tel'in perdesi adı altında Tan'a hücum etmeye onu yakıp yıkmaya karar verildi… Olayın ardından Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Anadolu Kulübünde gazetelerle bir sohbet toplantısı yaptı… Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadak, olayla ilgili geniş bilgi aldı. Sadak, Başbakan'a, 'Beyefendi Teknik Üniversite'den gelen öğrenciler, hayli marifetli görünmüşler. Baskı makinesini çalıştırmışlar, dişlilerin arasına demir çubuk sokarak makineye çalışamaz hale getirmişler' diyor. Bu sözler Saraçoğlu'nun kahkahalarıyla karışlanıyordu. Saraçoğlu, 'Biz isteseydik bu gazeteyi daha önce kapatabilirdik. Basın Kanununun 50. maddesi bize bu yetkiyi vermektedir. Bu kolay bir işti ama biz bu gibi yollara başvurmadık' diyordu…" (Karakuş, 1977: 98-100).*

Gerek Sertellerin gerekse Karakuş'un da belirttiği gibi olayın önceden planlandığı açık bir şekilde durmaktadır. Hükümet de aslında aylar öncesinden böyle bir olayın meydana geleceğini haber vermiştir. Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen gazetecilerle 16 Mart 1945'te yaptıkları görüşmede, Tan ve Vatan'dan şikâyetini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"Birkaç haftadır iki gazete (Tan ev Vatan), 'hürriyet isteriz, demokrasi isteriz, bunları süratle vermezseniz yabancı devletler zorla bunu size verdireceklerdir' tehdidini ileri sürdü. Siyaset alanında birbirine uzak sandığımız bu iki gazete muhalefet safhında birleşmişler ve böylece iki uç birleşir kaidesine yeni bir delil vermişlerdir. Asırlarca bu çeşit politikadan çektiğimiz derin ıstıraplardan sonra, hâlâ içimizde böyle düşünenlerin bulunması hür Türk'ü hayrete düşürmüştür... Yabancılar en kolay ve kestirme yol olarak içimizden bir çöküntü çıkmasına ümit bağlamışlardır... Korkarım ki muhalefet şekli altında memlekette ayaklanmalar çıkararak içeriden bir çöküntü emeli güdenler bulunmasın her halde memleketimizin millet ve hükümet olarak yeni oyunlara karşı da kendini korumasını bileceğine eminim" (BCA, 030.01./11.65.1.).*

Saraçoğlu, bu sözleri ile Tan ve Vatan'dan rahatsız olduğunu belirtmiştir. Olayın ardından Tan Matbaasını da yıkmışlar ve bu olay hükümet eliyle gerçekleşmiştir (Toker, 1970: 111). Nitekim olaydan sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, "*Yalnız iki tane fena kokan gazete vardı. Onları susturduk, mesele kapandı artık*" sözleri de hadisenin hükümet içinden planlandığını açık bir şekilde kanıtlamaktadır (Gürken, 1996: 54).

Bir daha ayağa kalkmamak üzere tahrip edilen *Tan* matbaası, gerçekten komünizmi savunduğumu için mi tahrip edilmişti? Niyazi Berkes hatıralarında bu soruya cevap vermekte ve asıl nedenin Tan gazetesinde ve Görüşler dergisinde hükümeti tenkit eden yazılar olduğunu belirtmiştir. Berkes, söz konusu tespiti şöyledir:

> *"Oluşum halindeki demokratik muhalefet cephesi zincirinin en zayıf halkasının Sertel-Baykurt halkası olduğu saptanınca, Vandalizm yöntemi ilk önce buna karşı uygulandı. Bu, Tan Olayı diye bilinen saldırıdır. Saldırının bahanesi Görüşler adlı bir derginin ilk ve biricik sayısı. Gerçekte asıl hedef Tan matbaası ve gazetesiydi. Bu dergi oluşma*

halindeki demokrasi cephesinin organı olarak düşünülmüş. Ön ayak olan, eski dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Ankara'daki Bayar, Menderes, Köprülü ile İstanbul'daki Serteller, Baykurt ve onların kendileri ile birlikte saydıkları ilerici gençler arasında köprü kurduğu sanılıyordu. Derginin kapağında 6 fotoğraf vardı. Bayar, Köprülü, Menderes, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt. Bu resimlerin altında Pertev Boratav ve Behice Boran'dan Aziz Nesin ve Sabahattin Ali'ye kadar bir dizi kişi. Aralarında benim adım da var. Derginin bu ilk ve son sayısında Sertellerin, Aras'ın, Baykurt'un yazıları var. Gençlerden de yalnız Boran, Cemgil, Sabahattin ve Nesin'in yazıları vardı. Benim yazım yoktu, kapağa adımın konulacağından da haberim yoktu. Derginin çıkacağını biliyordum. Kapağı hazırlayan kişi koyduğu resim ve isimlerin bomba gibi patlayacağını da baştaki G harfinin orak-çekiç'in orağına benzetileceğini hiç düşünmemişti. Derginin içinde değil bugünün ölçüleriyle, o zamanın ölçüleri ile aşırı ve tehlikeli sayılacak hiçbir şey yoktu. Yalnız Cemil Baykurt'un yazısı (ki diğerleri arasında en aktüel sayılabilecek bir konu üzerindeydi) Batı dünyası ve bu arada Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında iyi ilişkilerin sürmesini engelleyen başlıca etkenin güven yokluğu olduğunu anlatıyor, diğer etkenlerin neler olduğunu daha sonraki sayılarda anlatacağını bildiriyordu. Yazıların hiçbir matbaa ve gazete yıkma nedeni olacak nitelikte değildi. Fakat Tan matbaa ve gazetesini yok etmek için kapaktaki resimler ve isimler ideal bahaneyi hazırlamıştı" (1997: 347).

Zekeriya Sertel de hatıralarında *Tan* olayının arkasında CHP'nin yanlışlarını açığa çıkaran **Görüşler** dergisinin olduğuna şu sözlerle dikkat çekmektedir:

"1945 yılı sonunda Görüşler adlı derginin ilk sayısı çıktı. Görüşler'in çıkışı bir bomba gibi patladı. İlk sayısı kapışıldı. Bir süre içinde elimizde tek dergi kalmadı. Dergide 'Zincirli Hürriyet' baylığı altında tek şef ve tek parti sisteminin demokratik hak ve özgürlüklerimizi nasıl zincire vurduğu, kuvvetli yazılar ve resimlerle ortaya dökülüyordu. Birinci sayfada da Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün yazılarını sağladığımızı ilan ediyorduk. Görüşler halkın yıllardan beri baskı altında boğulan özgürlük, ihtiyacına cevap verdiği için çok geniş bir ilgi uyandırdı… Fakat derginin çıkışı hükümeti, özellikle İnönü ile Saraçoğlu'nu kızdırmıştı. Tanıdık biri geldi. Ertesi gün bazı üniversitesi gençlerin matbaa önünde gösteri yapacaklarını haber verdi. Bazı taşkınlıklar olması ihtimaline karşı da tedbirli bulunmamızı salık verdi. Demek, iktidar kanun yoluyla yapamadığı işi, gençleri kışkırtarak yapmak istiyordu" (2001: 229).

Dönemin komünist düşünürlerinden Abidin Nesimi ise *Tan* olayının sosyalizme sempati besleyen Cami Baykurt'un *Yeni Dünya* isimli iki gazete girişimine karşı

yapıldığını belirtmektedir. Nesimi açıklanmasında olayın neden *Yeni Dünya'*ya yapılmak istendiğini, "*Cami Baykurt'un Mareşal Fevzi Çakmak ile arası çok iyi idi. Mareşal Çakmak'ın ise İsmet Paşa ile arası açıktı. Bu ekip bir sosyalist parti kurmak istiyordu. İşte bu arada Tan olayı oldu. Bu saldırı Yeni Dünya'ya yapılmasına karşın Tan'a yönelikmiş gibi gösterildi. Ardından saldırganlar Yeni Dünya ve La Turque'yi de tahrip ettiler. Böylelikle Tan arada gümbürtüye gitti. Sonra Cami Bey de bu işlerden vazgeçti*" sözleriyle açıklamaktadır. Emin Karakaş da anılarında *Tan* olayının arkasında asıl nedenin *Yeni Dünya* olmadığını *Görüşler* dergisinde çıkan tenkit yazıları olduğunu belirtmiştir (1977: 97-98).

Çeşitli nedenlere bağlansa da söz konusu olay gerek Türk basınında gerekse dünya basınında geniş yer almıştır. İngiliz ve Fransız basınında yaşanan hadise geniş yankı bulmuş ve "*Türkiye'nin demokrasi açısından kötü bir not olarak*" ifadeleri kullanılmış, Türkiye'nin demokrasisinin daha uzun yıllar kurulamayacağı vurgulanmıştır (Sertel, 1987: 318). En sert tepkiyi İngiliz siyasetçileri ve gazeteler göstermiştir. İngiliz basını *Tan* olaylarıyla ilgili İşçi Partisi Milletvekili Philips Price'nin "*Türkiye'de halen faşistlere karşı savaşanların matbaalarını yıkıyorlar, sosyalist partileri kapatıyorlar, kurucularını hapsediyorlar. Sabiha Sertel gibi aydın bir kadını, hapishanede katillerle, hırsızlarla bir arada yatırıyorlar*" sözlerini öne çıkararak, Türkiye'de demokrasinin olmadığı vurgusunu yapmıştır (Sertel, 1990: 90). Türk basını ise manşetlerine taşıdıkları olayın suçlusu olarak, sosyalist basını göstermiştir. Gazetelerin tamamı olayı, manşetlerinde "*İstanbul'da iki gazete idarehanesi harap oldu*", "*Üniversite gençliğinin dünkü nümayişi*", "*Gençliğin dünkü tezahürleri*" şeklinde başlıklarla taşımıştır. Haberlerde hükümeti suçlayıcı hiçbir açıklama bulunmazken olaydan sonra toplanan CHP Parti Grubunun aldığı, "*mevzubahis gazetelerin hareketleri olayda en büyük tahrik unsuru oldu*" kararını öne çıkarmıştır (*Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Yeni Sabah*, 5 Aralık 1945). Bu şekilde olaylardan hükümetin sorumlu olmadığı imajını vermeye çalışmışlardır. Başyazarlar da hadiseyi yazmamışlardır. Olayın baş sorumlularından ve gençliği, "Kalkın ey… Ehli vatan" yazısı ile harekete geçiren *Tanin*'in başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, ortadan kaybolmuştur. *Tan*'la birlikte demokrasi mücadelesini başlatan ancak olaylardan 1 gün önce *Tan* ile bağlantısını koparan *Vatan'*ın sahibi Ahmet Emin

Yalman da olaylarla ilgili yazı yazmamıştır. Her iki yazara göre suçlu, **Tan**'dır (Sertel, 2001: 232). İçlerinden en cesur Cumhuriyet'in başyazarı Nadir Nadi çıkmıştır. "*Bir hakikat bir üzüntü*" yazısında, "*Türk Milleti kendi varlığını hedef tutan yıkıcı ve hırpalayıcı neşriyata karşı çok hassastır... Evvelki hadise işte bu sosyal ekalliyetin hareket tarzının şiddetli bir tepkisidir*" ifadeleriyle gençleri haklı görmekte, "*Hadiseyi üzüntü ile karşılamamak imkânsızdır. Millî duygulara aykırı olsa da yazıya yumrukla cevap vermeyi doğru bulanlardan değiliz. Hele münevver Türk gençliği gibi ağırbaşlı, olgun, hakkını seven ve koruyan bir neslin her zaman sinirlerine hâkim kılmasını isteriz*" ifadesiyle de hadisenin bu şekilde meydana gelmesine karşı çıkmıştır *(Cumhuriyet*, 6 Aralık 1945).

Diğer yandan olayların bir numaralı tertipleyicilerinden olan ve hadiseyle ilgili tek satır yazmayan Hüseyin Cahit Yalçın, 2 yıl sonra 1947 yılında yayınladığı "*Hakikatler Karşısında*" kitabında, komünist tahriklerini ele almakta ve bir anlamda suçsuzluğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Kitabında Sertellerle ilgili ayrıntılı bilgi veren Yalçın, İçişleri Bakanı Sökmensüer'in TBMM'ye sunduğu ve komünizmi hedef alan raporunu, Türkiye'de oluşturulmak istenen sosyalizm akımına delil olarak göstermektedir. İçişleri Bakanı Sökmensüer'in "*Türkiye'de gizli komünist hareketinin önderlerinin memlekette bir muhalefet havası yaratmak ve halkı hükümet aleyhinde kışkırtmak için İstanbul'daki Tan gazetesinden faydalanmıştır*" sözlerini *Tan*'ın komünizme destek verdiği noktasında delil olarak gösteren Yalçın, bu faaliyetin içinde Zekeriya Sertel'in, Cami Baykurt'un, Tevfik Rüştü Aras'ın olduğunu ve içlerine Mareşal Fevzi Çakmak'ı da çekmeye çalıştıklarını aktarmaktadır. "*Başka gazeteler de hükümete muhalefet yapmıştır. Vatan gibi gazeteler demokrasi prensiplerini müdafaada Tan'dan hiç geri kalmadılar. Neden kimse onları komünistlikle itham etmedi?*" sorusunu soran Yalçın, Tan'ın suçlu olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

> "*Çünkü komünist edebiyatını bilenler Tan'ın yürüdüğü hedefi, tam bir vicdan kanaatiyle açık açık anlıyorlardı... Dünyadaki Bolşevik tahriklerini ve propagandalarını yakından takip edenler için Tan neşriyatı karşısında yanılmaya imkan yoktu. Çünkü Moskova Radyosu ve Rusya'daki Bolşevik gazeteleri ne söylüyorlarsa, Amerika'daki komünist*

gazetesi ne yazıyorsa, Tan gazetesi de aynı mantık, aynı lisan, aynı hedef üzerinde yürüyordu. Bu teşhise hiç hata etmediğimizi bize içimizdeki komünistlerin gizli raporlarındaki satırları ispat ediyor. Çünkü Tan'ın onların görüşlerini aksettirdiğini bazen bizzat onlar tarafından kaleme alınan yazıların neşredildiğini kendi ağızlarından işitiyoruz" (1947: 9-15).

Yalçın, *Tan* olayı yaşanmasaydı Türkiye'nin Bolşevik işgali altına gireceğini de şu şekilde ileri sürmektedir:

"Filhakika, komünistlerin bu manevrası muvaffak olsaydı mesele pek sadeleşecekti. Bolşeviklerin yüzde yüz itimat edecekleri içten dost hükümet adamları şimdiye kadar Türkiye'yi çoktan Sovyetler Birliği'nin emri altına sokmuş olacaklardı! Ortaya çıkan hakikatler hiçbir tevile ve inkara imkan bırakmayacak kadar açık ve katidir. Akıllar ile düşünmek imkanına malik, iyi niyet sahibi vatandaşlar için durumu bütün çıplaklığı ile baş başa kalarak vakadan çıkarılması lazım gelen dersi düşünebilir" (1947: 60).

Olay muhalefeti de korkutmuş olacak ki Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü birer bildiri ile görüşler dergisine yazı vaat ettiklerini yalanlamışlardır. Tevfik Rüştü Aras ortadan kaybolmuştur. Görüşlerin kurulmasında yer alan Mareşal Fevzi Çakmak'tan ses çıkmamıştır. Bu demokrasi şampiyonları, bu Vandalizm yönteminin uygulanmasının arkasından ne geleceğini anladıklarından sus-pus olmuştur (Berkes, 1997: 354).

Bu suskunluk, CHP'nin hedeflerini başarmasında yardımcı olmuştur. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar* adlı hatıratında hadisenin başarıya ulaşmasıyla CHP'nin kazanımlarını şu şekilde sıralamaktadır:

1- Millî Şeflik rejiminin karşısında çıkacak gibi gözüken sol liberal cephenin, sadece bir G harfini kullanmakla bile dağıtılabilecek denli güçsüzlüğü gösterilmiş oldu.
2- Bu cephe gibi gözüken ve zaten Şef'in partisinde olup da istedikleri yerlere gelemediklerinden ayrılan kişilerin kolayca ürkütülebileceği ve uzlaşma oltasına takılabileceklerini gösterdi.
3- Görüşler dergisi öndeki cephenin arkasında olduklarından kuşkulanılan solcu aydınları listeleyerek tanıtıyor, tescil ediyordu.

4- Belki en ilginç sonuç, az sonra bütün bunlardan arınmış olarak (7 Ocak 1946'da) Demokrat Parti'nin resmen kurulması oldu.

Basından ve muhalefetten gerekli desteği alamayan ve tek suçları tek parti iktidarının yanlışlarını ortaya koymak olan Sertellerin, matbaaları gençler tarafından tahrip edilmesine rağmen 3 ay sürecek bir yargılama süreci geçirmişlerdir. Uzun duruşmaların sonunda serbest kalan Serteller için artık Türkiye'de gazetecilik yapma şansı kalmadığı için uzun yıllar kalacakları yurtdışına gitmişlerdir. Fakat 3 aylık duruşma boyunca Zekeriya Sertel'in belirttiği gibi yargılanan kendileri değildi. Yargılanan mahkemenin kendisi, hükümet ve rejimdi (Sertel, 2001: 232-233). Sertellerin uzun zaman nerede oldukları, nasıl geçindikleri konusunda bir haber alınamadı. Sabiha Sertel, vatan hasretiyle Bakü'de ölmüş, Zekeriya Sertel de neden sonra memlekete dönmüştür. Yıllar sonra 1952 yılının 15 Mayıs'ında Adnan Menderes, Balıkesir İl Kongresi'nde İnönü'ye çatarak, "*Daha dün işlerine gelmeyen yayınları durdurmak için gençleri kışkırtarak, İstanbul'un göbeğinde gazete matbaalarını yerle bir eden onlar değil miydi?*" sözleriyle, bu tertibin CHP tarafından yapıldığını ilan etmiştir (Karakuş, 1977: 102).

4.7. 1950 Seçimleri ve Bir Devrin Kapanışı

Çok partili hayata geçiş tek parti iktidarının da sonunu hazırlamıştır. 1946 yılında Millet Partisi, en önemlisi Meclis'in içindeki muhalefetin oluşturduğu DP'nin kurulması ile CHP'nin otoritesi de yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştır. Savaş döneminde yaşanan ekonomik ve sosyal buhranın devam etmesi, din hürriyetine uygulanan baskılar, temel hak ve özgürlüklerin sağlanamaması halk içinde CHP'nin itibarını kaybetmesine neden olmuştur. Eric Jan Zürcher'in dediği gibi İkinci Dünya Savaşı bittiğinde, İsmet Paşa Hükümeti, çeşitli nedenlerden dolayı son derece gözden düşmüş haldeydi, hatta Türk halkının büyük çoğunluğunca nefret edilmekteydi (2003: 299).

CHP'ye karış oluşan bu ortam, milletin artık kuru vaatlerle avunmayacağını ortaya koymaktadır. 1946 seçimlerinden önce halkın istekleri, *Vatan* gazetesinde baş sayfaya taşınmıştır. "*Vatandaşların Çoğu Tek Parti Gidişine Taraftar Değil*" denilerek Halk Partisi'nin bütün propagandalarına, gayretlerine ve baskılarına rağmen birçok vatandaşın reylerini kullanmadığı ve murakabeli idare hasretini duyduklarını böylece belirttikleri aktarılmıştır (Vatan, 27 Mayıs 1946).

1945'ten sonra oluşan muhalif yapı 1946 seçimlerinde CHP'yi iktidardan uzaklaştıracak güce ulaşmıştır. Ancak 21 Temmuz 1946 seçimleri Türk demokrasinin geleceği bakımından büyük yaralar açmıştır. Oy vermenin açık, tasnifin gizli, sayılan oyların hemen yakılması esasına dayalı bir kanunla ve idarecilerin elinde yapılan bu seçim, hile ve baskı altında cereyan etmiştir. Sıkıyönetim altında bütün hükümet kadrolarının CHP'yi tutması ile birçok kanunsuz işlemler sonucu DP adaylarından önemli bir kısmı kazandıkları oylardan yoksun bırakılmıştır. Onların yerine CHP adayları kazanmış gibi gösterilmiştir. Birçok idareci Millî Şef'in görüş ve arzularını tespite çalışmıştır. Kendilerine göre de tefsire girişmişler ve seçimlerde CHP'nin kazanması için çalışmayı vatana bir hizmet şeklinde telakki etmişlerdir. 1946 seçimlerine iktidara yönelen ağır eleştirilen karşısında "*Büyük Meclisi'nin otoritesi sarsılıyor*" savıyla giden CHP, şimdi çok ters bir durumla karşılaşmıştır. Bu sefer sadece Meclis'in otoritesi değil, meşruluğu da

tartışma konusu olmuştur (Burçak, 1979:89-90). "*Hileli seçim*" DP'nin de eleştirilerine yol açmıştır. Seçimlerde hile olduğu gerekçesiyle hükümeti suçlayan DP'nin bazı vilayetlerde tekrar seçime gidilmesi teklifleri de kabul edilmemiştir. Seçim sonuçlarıyla birlikte memleketin her yerinden protestolar yükselmeye başlamıştır. Sahte seçim sonuçlarıyla aldatılmış olmanın öfkesi içinde olan halk, İnönü'ye telgraf çekmeye başlamıştır. DP İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ da İnönü'ye çektiği telgrafta bir an önce haksızlığın düzeltilmesini isteyerek, aksi halde doğacak neticelerden sadece hükümetin sorumlu olacağına dikkat çekmiştir. Eleştirilere basının da katılması üzerine sıkıyönetim komutanlığı tarafından seçimler hakkında olumsuz konuşulması ve yazı yazılması yasaklanmıştır (Seçim tartışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Uran, 2011: 365-371, Burçak, 1979: 89-99).

Yasaklamalara rağmen muhalefetin yükselişini durduramayacağını anlayan CHP, seçimlerden sonra muhalefete baskı ve laiklik karşıtı eylemlere kademeli taviz politikasını yürütmüştür. Fakat bu durum DP'nin daha da güçlenmesine yol açmıştır. 1950 seçimlerine giderken elinde ekonomik, siyasal ve sosyal alanda belli bir hedefi olmayan DP, CHP'nin acemice davranışlarından yararlanmaya başlamıştır. Milletin karşısına, "*Biz iş başına gelirsek CHP şimdi ne yapıyorsa tersini yaparız, millet kurtulur*" sloganı ile çıkan DP, iktidara geldiği takdirde basın üzerindeki baskıları kaldıracağını, Cumhurbaşkanlığını partiler üstü bir yapıya kavuşturacağını, idare amirlerinin partizanca tutumlarına son vereceğini, anayasaya aykırı antidemokratik kanunları kaldıracağını vaat etmiştir. Bu söylemler, gerek basında gerekse kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Halkın "Demir Kırat" ismini taktığı DP, başını almış Anadolu bozkırlarında doludizgin iktidar dağına tırmanmaktadır (Nadi, 1976: 326-327).

DP'nin hızlı tırmanışı, İnönü'yü harekete geçirmiştir. CHP-DP çatışmasını sonlandırmak ve CHP'nin de demokrasi yanlısı olduğunu göstermek uğruna harekete geçmiştir. Bu noktada ilk mesajını 1947 Meclis açılışında veren İnönü, "*Demokratik hayatımız, iki ana parti ile şimdiden kurulmuştur. Bundan sonra demokrasi, bu ana partilerin karşılıklı çalışmaları içinde gelişecektir. Şimdi idare mekanizmasının*

siyasi partilerle münasebetlerini sağlam ve sarsılmaz kanunî temeller üzerine yerleştirmek birinci derecede ehemmiyetlidir. İdare cihazımız vazife yaparken, siyasi partilerden birinin ve herhangi bir siyaset adamının iltizam veya sitemini düşünmeyecek derecede kuvvetli olacaktır. Bunun için, idare adamlarımızın kanuni partilere karşı eşit bir surette tarafsız ve adaletli olmasında ne kadar ısrar etsek yerindedir" (*RG*, 3 Kasım 1947) sözleriyle partilerin eşit şekilde kanunlardan yararlanmasına dikkat çekmiştir. Açıklamanın ardından İnönü'nün en önemli icraatını 12 Temmuz beyannamesi oluşturmuştur. 1947 Temmuz'unda Başbakan Recep Peker ile DP Genel Başkanı Celal Bayar arasında geçen sert tartışmalar iktidar-muhalefet ilişkilerini kilitlemiştir. Havayı yumuşatma adına 12 Temmuz bildirisini yayınlayan İnönü, bir bakıma "*CHP'nin cumhurbaşkanlığını yapıyor*" eleştirilerine de cevap vererek, devlet başkanı olarak kendisini her iki partiye karşı eşit derecede vazifeli gördüğünü vurgulamıştır. İnönü, beyannamesinde iki parti arasında temel şartın emniyetin yerleşmesi olduğunu ve muhalefetin teminat içinde yaşayarak iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacağını belirtmiştir. Bildiri iktidarı da muhalefeti de kollayan, tarafları incitmemeye dikkat eden, ama daha çok DP'yi haklı gibi gösteren ince bir üslupla kaleme alınmış ve memlekette tehlikeli boyutlara varan tansiyonu düşürmüştür (Burçak, 1979: 129-130).

1946 seçimleri üzerine dayalı tansiyonu düşüren bildiri, İnönü hesabına büyük bir başarı sayılmaktadır. Zira o tarihlerde orduda bir kaynaşma vardı ve politika hayatına müdahale edilmesi amacı ile subaylar arasında kurulan örgütler yaygın bir halde bulunmaktadır. Asım Us'a göre de eğer İnönü işleri kendi haline bırakmış olsaydı bu defa başlamış olan demokrasi hareketi iflas etmiş olacaktı. Bu tehlikeyi gören İnönü, bildiri ile akıllı bir manevra yaparak, çok partili hayatın devamını sağlamıştır (Burçak, 1979: 130-131).

Bildiriyle birlikte DP'ye karşı sempati daha da artmıştır. CHP içinde ise yeni bir değişim başlamıştır. Başlarında Başbakan Recep Peker'in bulunduğu aşırıların tutum ve davranışlarına karşı Halk Partisi'nin içinde yeni bir akım gelişmiştir. Bu akımın arkasında ise İnönü bulunmaktadır. Bu nedenle CHP'nin yazarları Hüseyin

Cahit Yalçın, Necmettin Sadak, *Tanin* ve *Akşam* gazetelerinde Peker kabinesine karşı ateş püskürtmektedir. Artan eleştiriler karşısında Peker, Meclis'ten güvenoyu almasına rağmen sağlık sorunlarını bahane ederek 9 Eylül 1947'de görevinden istifa etmiştir (Burçak, 1979: 134). 12 Temmuz beyannamesinin ardından basının da tavrı sertleşmiş ve gerek muhalefetin gerekse seçimlerin önündeki antidemokratik kanunların kaldırılmasının üzerinde durmuştur. Nadir Nadi, "*Vatandaşa azami güven verici bir seçim kanunu yapmak, devlet başkanının da parti ve particilik işlerinden uzaklaşmasını sağlamak mutlaka lazımdır*" görüşünü savunmasının yanında "*Memleketteki gerçek temayülleri ortaya koyacak bir meclis kurulması şarttır*" diyerek mevcut Meclis'in halkın beklentilerini karşılamadığına dikkat çekmektedir (*Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1947). Akşam Gazetesinden Necmettin Sadak da "*Yeni bir devrin arifesinde miyiz?*" yazısında CHP'nin tutacağı en iyi yolun Seçim Kanunu'nun yenilenmesinin olacağına işaret etmiştir:

> *"Tek dereceli seçim ve çok partili Meclis hayatının muvaffak olması ve normal şekilde yürümesi şarttır. Seçimlerin herkese tam emniyet verecek teknik usullere göre yapılması, giriştiğimiz yeni hayatın ana davasıdır…"*(*Akşam,* 8 Ağustos 1947).

Ulus gazetesi de hükümetin ele alması gereken konulardan birinin Seçim Kanunu olduğunu belirtmiştir. Muhalefetin mevcut seçim kanununa "*gizlilik ve oyların sayılması açıklığını*" sağlamadığı için itiraz ettiği ve haklı olduğu belirtilmekte ve kanunun başka aksayan yönlerinin de bulunduğu bildirilmektedir. Bu nedenle Hasan Saka kabinesinin 1948 yılında başlattığı yeni seçim kanunu düzenlemesi Ulus tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Aynı şekilde diğer gazetelerde de aynı memnuniyet görülmüştür. *Tasvir*'de Cihat Baban, "*içerideki bazı müfrit mukavemetlere rağmen CHP'nin samimi olarak demokrasi yolunda olduğunu*" yazarken, Nadir Nadi, CHP'nin kararını belli vicdanın sesi olarak telakki etmiştir (Gürkan, 1998: 392-394).

Tartışmaların ardından yeni Seçim Kanunu 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilmiştir. Yeni kanunun en önemli yanı, 1946'da yaşanan hileleri ortadan kaldırmış olmasıdır. Yeni kanunla seçim kurullarına hâkimlerin başkanlık etmesi sağlanmıştır.

Böylece CHP kadrolarının, sandık sonuçlarını diledikleri gibi girmelerinin önüne geçilmiştir. Diğer yandan açık oy gizli sayım usulünün yerine gizli oy açık sayım usulünün getirilmesi, oyların çalınmaması açısından önemli bir karar olarak algılanmıştır. Kanunun iki büyük partinin ortak oyları ile kabul edilmesi, büyük bir ferahlık yaratmış ve Türkiye'yi 1950 seçimlerine götüren yolun üzerindeki engelleri ortadan kaldırmıştır (Burçak, 1979: 191-192).

Fakat buna rağmen CHP, muhalefeti engelleyici tavırlarına devam etmiştir. Basın ve muhalefetin rahatça kendini anlatamaması tepkilere neden olmuştur. 1950 seçimlerinde de hile ve fesatların karışması halinde Meclise girmemeyi göze aldıklarını belirten Demokratlar, 1946'dan sonra cereyan eden olayların akabinde Meclise girmelerinin de bir fedakârlık ve feragat eseri olduğuna dikkat çekmişlerdir. Sükunet havasının bozulacağını vurgulayan Demokratlar, Aydın'daki bir nahiyede 15 kişinin tedhiş maksadıyla dövüldüğünden söz etmişlerdir. Seçim günlerinde yer yer benzin bulunamamasının, motorlu vasıtaların işleyememesinin, Demokratları vasıtasız bırakmak amacıyla alınmış tedbirlerden olduğu üzerinde durulmuştur. Seçim günlerinde kâğıt buhranı yaratılarak, neşir ve ilân imkânlarının tahdit altına alınacağı, seçim karnelerinin parayla satın alınmasına teşebbüs edileceği de çıkan haberler arasında yer almıştır. Söylentiler karşısında DP Genel Başkanı Celal Bayar, seçimde emniyetin sağlanması isteyerek, şiddet siyasetini eleştirmiştir. Seçimlerde kanunsuzluk olmamasını, valilerin jandarmaların, şu veya bu hükümet erkânının millet hakkına müdahale etmemesini istediklerini dile getirerek, vazifelerini suiistimal etmeleri halinde, kanuna dayanarak onların hakkından gelme azminde olduklarını ifade etmiştir (*Vatan,* 20 Mart 1950; 3 Nisan 1950). Yaşanan gelişmeler nedeniyle demokratlara en büyük destek yine muhalif basından gelmiştir. *Vatan* gazetesi ise bu tepkilerin öncülüğünü yapmaktadır. Vatan'da çekilen doğum sancılarından sonra ceninin ölü doğmasına veya boynuna kordon dolanmasına izin verilmeyeceğini belirten gazeteci Faik Fenik, halkın politikaya değil, adalete itimadının olduğunu dile getirmiştir. Faik Fenik halkın merkezi otorite hakkındaki görüşlerini de şu sözleriyle anlatmıştır:

"Sanki iktidardakiler, bu milletin başına ilahi bir vahy ile gelmiştir. Onlardan başka bu millet idare edecek kimse yoktur; yaptıkları hizmettir. Buna mukabil milletin daima kendilerine millî bir iddiada bulunanlar, sadece küfranı nimet etmektedirler. İşte iktidar devamlı bir surette ayni şahıslar, ayni fikirler ve ayni teknikle ve bu kanaatle başta kaldıkça nesillerin kabiliyetini körleştirmiş, gençlerin yolunu kapatmış ve bizi her sahada iktisatta, ticarette, kültürde bir yığın çıkmazlar içine sürüklemiştir. Çünkü her şeyi bilen onlardır. Hâşâ sümme hâşâ âlimi küldürler; Kadir-i küldürler! Tabiyeden ticaret muahedelerine, en ağır sanayiden, para ve döviz tanzimlerine, tarihten dile, dilden dine kadar her şeyi onlar bililer. Fabrika işletmelerinden, şehir plânlarına kadar her şeyde mütehassıstırlar. Dilde mütehassıs, edebiyatta mütehassıs, kimyada mütehassıs, propagandada mütehassıstırlar. Ve binaenaleyh, idare gemisi bu mütehassıs kaptanların elinde olacak, bu mütehassıs dümenciler, dümeni sevk ve idare edeceklerdir" (Vatan, 17-18 Mayıs 1948).

Basındaki DP yanlısı tutum CHP'yi rahatsız etmiştir. Başbakan Şemseddin Günaltay, demokrasiye iman etmiş, geniş bilgili yazarların idaresinde müstakil gazetelere ihtiyaç olduğunu belirtmiş, bu tarz gazetelerin demokrasinin inkişafında hizmet göreceğine kanaat ettiğini vurgulamıştır:

"Her partinin kendi görüşünü, makul bulup, müdafaa etmesi, karşılıklı noktai nazarları tarafsız ve müstakil gazetelere bırakması vatandaşın da doğru ile yanlışı ayırt etmesine yardımcı olacaktır. Muvafık kendi işlerini iyi, muhalifler ise hepsini kötü görürler. Bilgili insanların elindeki gazeteler ise, bunu mütalaa ve münakaşa ederler ve vatandaşlar da ona göre hüküm verirler" (*Vatan*, 4 Eylül 1949).

Günaltay, bu sözleriyle basının siyasette oynaması gereken role dikkat çekmiştir. Basının kendi hürriyetini kendisinin çerçevelemesi gereğinden bahsederek, yazarların hislerine değil, realitelere ve memleketin varlığına bakarak yazı yazmalarını önermiştir.

Günaltay'ın bu önerilerine Nadir Nadi, 1946 yılında cevap vermiştir. "*Tenkitler ve Seçimler"* isimli makalesinde eleştiriyi kaldıramayan iktidara yüklenen Nadi, "*Demokrasiyi bir kuru gürültü rejimi olmaktan kurtarmak, yahud bir sokak kavgası rejimi haline düşürmemek, ancak her yazılan yazıya ve her söylenen söze tahammül etmesini öğrenmekle mümkündür*" sözüyle eleştirinin demokrasinin bir gereği

olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1946). *Ulus*'da Falih Rıfkı Atay ise demokrasilerde tenkidin bir muhalefet imtiyazı olmadığını ifade ederek, bir partinin, muhalefetin çok defa insafsız, hatta esassız, yalnız itibardan düşürmeği ve yıkmayı hedef tutan tenkitlerinden fazla, kendi içindeki samimi tenkit ve iyi niyetli denetleme ile kuvvetleneceğini vurgulamıştır. Atay, iktidar makamında gözü olanın suçlamalarda bulunmasının da bir partili için ayıp sayılmayacağının altını çizmiştir (*Ulus*, 10 Eylül 1947).

CHP iktidarı, eleştirileri kabullenememiştir. Bu açıdan 1950 seçimlerine giden süreç basın için zorlu bir dönem olmuştur. Her ne kadar basın alanında önemli değişiklikler yaşansa da CHP kadrolarının alışkın olmadıkları tenkitlerden hoşlanmamaları sonucu muhalif basın üzerinde çeşitli tedbirler alınmıştır. 1947'de sona eren sıkıyönetim olmak üzere, Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. maddenin kaldırılmasının ardından gazetelerin mahkeme yoluyla kapatılmasına kadar birçok açıdan basın mercek altına alınmıştır. CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına yazılar yazılarak partili ve partili olmayan yayınlar hakkında bilgi istenmiştir. Gazeteler toplu olarak kapatılmış ve gazeteciler tutuklanmıştır. Kısacası muhalefeti kabullenemeyen tek parti iktidarı, savaş döneminde olduğu gibi yine yasaklara başvurmayı çözüm yolu olarak görmüştür.

Gerek muhalefete ve gerekse basına uygulanan baskılar, milletin iradesinde seçim sonucunu değiştirmediği gibi CHP'nin de uzun yıllar iktidar olamamasının yolunu açmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde 300 milletvekili çıkarmayı düşünen İnönü ve yüzde 65 başarı bekleyen CHP yönetimi tam bir hezimete uğramıştır. 27 yıldır oturduğu iktidar koltuğunda kalabileceğine inanan CHP, iktidar koltuğuna veda etmek zorunda kalmıştır. Yüzde 89,3 oranında katılımın olduğu seçimde sonuçları, yıllarca ezilen ve CHP'nin oy umudu olan köylü belirlemiştir. Seçimde demokrasiden ve kırsal kalkınmadan söz eden DP'ye oy veren köylü, CHP'ye de Atatürk'ten sonra yıllarca ezilmişliğinin dersini vermiştir. Seçimlerde DP yüzde 53 oy oranı ile 408 milletvekili çıkararak iktidar olurken, CHP yüzde 39'luk oran ile 69 milletvekili çıkararak 27 yıllık iktidarının yerini muhalefet almıştır. Seçim sonuçları ise CHP tarafından serinkanlılıkla karşılanmak şöyle dursun, hırs ve hırçınlık

gösterilmiştir. DP'yi tehdit edercesine "*6 ay koltukta oturamazlar*" diyen Başbakan Günaltay, milletin iradesini görmezden gelmiştir, İnönü ise bir taraftan, "*Bir yıl sonra duruma bütünü ile egemen olacağız, bize teslim olacaklar*" sözleriyle seçim sonuçlarından memnun olmadığını ifade ederken, diğer taraftan da *"Bu ülke gezgin istiklal mahkemeleri ile yönetilemez. Atatürk sağ olsaydı, yönetimi 5 yıl daha sürdüremezdi. Diktatörlük, devrimle yıkılmaya mahkûmdur. Biz demokrasiyi doğal yoldan ülkeye yerleştirmeye çalışıyoruz*" diyerek seçim sonuçlarına saygılı olunması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca 16 Mayıs 1950'de tebliğ yayınlayan İnönü, hükümeti kurmak için Celal Bayar'ı köşke davet etmiştir. Bir an önce hükümeti kuran Bayar, 20 Mayıs 1950'de Meclis'i toplayarak cumhurbaşkanlığı için adayları tespit etmiştir. 22 Mayıs'ta yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimine aday olmayan İnönü'nün yerine 3. Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar seçilmiştir (Burçak, 1979: 224-228).

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığını DP'ye devretmesi ile, 27 yıllık tek parti iktidarı sona ermiştir. 1938 yılıyla başlayan Millî Şef otoritesi son bulmakta ve millî irade demokrasiye hakim olmaktadır. Fakat milleti bundan sonra demokrasi mücadelelerinin yer aldığı yeni bir dönem bekleyecektir. DP'yle birlikte Türk siyaseti, yeni bir döneme girerken ilk ihtilal girişimi olan 27 Mayıs darbesinin de ayak sesleri gelmeye başlamıştır. CHP'nin seçimleri kaybetmesinden ve DP'nin başlattığı değişikliklerden rahatsızlık duyan ordu, yönetime el koyarak Türkiye'de darbeler döneminin de önünü açarak demokrasinin yerleşmesinin önünü kesmiştir.

SONUÇ

Türkiye 1923 yılında Cumhuriyet rejimine geçmesine rağmen demokrasi sancılarını bir türlü durduramamıştır. 1923-1938 yılları arasında Atatürk'ün politikaları doğrultusunda yönetilen Türkiye, 1938-1950 yılları arasında ise, İsmet İnönü'nün politikaları ile yönetilmiştir. Bir anlamda iki şahsiyetin yönlendirmesiyle 27 yıl CHP hegemonyası altında Türkiye, demokrasiye geçmek şöyle dursun baskı ve antidemokratik kanunlarla otoriter bir yapı içinde siyasi varlığını sürdürmüştür. Şüphesiz otoriter yapı içinde en fazla baskıyı, yine demokrasinin gereği olan basın görmüştür. Atatürk döneminde inkılapları koruma adına kontrol altında tutulan basın, İnönü döneminde ise hem inkılapları korumak hem de İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden uzak durmak adına doğrudan olmasa bile dolaylı olarak sansürlenmiştir.

Atatürk'ün ölümünden sonra, 12 yıl sürecek olan Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan İnönü, Atatürk kadar karizmatik özellikler taşımasa da başarıları ve yukarıda belirtildiği gibi CHP içindeki etkinliğiyle 1950 yılına değin ülkeyi tek başına yönetmeyi başarmış ve bu döneme damgasını vurmuştur. 1924 Anayasası'nın cumhurbaşkanlarına verdiği yetkinin sınırlı olmasına karşın, İsmet Paşa CHP ve Meclis içindeki gücünü korumuş, "Millî Şef" ve "değişmez genel başkan" sıfatlarıyla ülke kaderini doğrudan etkileyen kişi olmuştur.

"Millî Şef" kimliği altında devlet otoritesini elinde toplayan İnönü, II. Dünya Savaşı'nın tüm ekonomik ve siyasi gelişmeleri karşısında savaştan uzak durma adına tarafsızlık politikası gütmesi neticesinde en büyük darbeyi basın yemiştir. Savaşın patladığı 1939 yılından, 1945 yılına kadar Naziciler ve Müttefikçiler olarak ikiye ayrılan Türk Basını, hükümetin olaylara göre değişen, 1943 yılına kadar Milliyetçi yayınlara karşı çıkmayan Millî Şef İnönü, Müttefiklerin Avrupa'ya yürümesi ve Sovyetlerin Nazileri geri püskürtmesi sonucu Milliyetçi yayınları baskı altına almıştır. Böyle bir yapı içinde iki arada bir derede kalan gazeteler, ne yönde yazacaklarını bilemedikleri için sık sık Bakanlar Kurulu tarafından kapatılmıştır. Kapatma cezaları, zaten savaşın getirdiği buhran sonucu zor bırakan gazeteleri daha çok zor durumda bırakmış, durumdan kurtulmak isteyen bazı yayın organları da parti

menfaati için çalıştıklarını belirterek CHP'den maddi destek veya gazetelerinin tekrar açılmasını istemiştir.

Muhalif gazeteleri Matbuat Kanunu'nun 50. maddesini silahı gibi kullanarak susturan CHP, İstanbul Gazetelerinin Sahiplerini de milletvekili yaparak, parti lehinde haber çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca iktidar partisi içinde yer alan mebus gazetecilerin serbestliği sağlanırken, muhalif gazeteciler sık sık maddi, manevi yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. 1939'da kurulan Başbakanlığa Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü, 1944 yılında Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü ile basının sıkı denetimini sağlayan İnönü, Anadolu'da çıkan tüm mecmua ve dergilerin sıkı takipini yaptırmış ve genel siyasete aykırı yayın yapan yayınlar hakkında da gerekli işlemlerin yapılmasını emretmiştir. Basın Kanunu 1938 yılında, cezai yaptırımları artırılarak değiştirilmiş, basın üzerindeki tüm yetkiler iktidara bağlı kuruluşlara verilmiştir. Bu durum, iktidara, basın üzerindeki keyfi tutumunu sürdüreceği olanaklar yaratmıştır.

CHP'nin keyfi tutumu dolayısıyla basın, iç ve dış politika konularında belli sınırlar içinde hareket etmiştir. Basında başyazılar, genellikle dış politikayla ilgili konuları kapsamıştır. Fakat bu tür yazılarda, genellikle hükümetin belirlediği çizgide fikirlerin yazılmasına izin verilmiştir. Hükümetin çizgisi dışına çıkan yazılar nedeniyle Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi kapsamında gazeteler, "*Memleketin genel siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı*" kapatılmıştır. İç politika konularına ise geniş yer ayrılamamıştır. İç politikayla ilgili haber yazılmamasının en önemli nedenini, savaşın getirdiği yoksulluk oluşturmuştur. Milletin manevi moralini yüksek tutma gayreti içinde olan CHP, bu anlamda iç politikayla ilgili halkın moralini bozucu haberlerin girmesini yasaklamıştır.

Millî Şef döneminde en önemli propaganda malzemelerinden olan radyo devlet tekelinde hareket etmiştir. Savaş yıllarında sürekli olarak denge politikası çerçevesinde hem Nazilere karşı hem de Müttefiklere karşı yayın yapan radyo, savaşın getirdiği buhran içinde, halkın moralinin yüksek tutulması için Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kontrolü altında tutulmuştur. Radyoyu tekelinde bulunduran

CHP, muhalefete karşı sesini radyodan yükseltmiştir. Muhalefetin, "Radyodan biz de yararlanmalıyız" sözleri, önemsenmemiş bu konuda bazı kanun değişikliklerine gidilmesine rağmen gerekli yönetmelikler çıkmadığı için radyoda CHP tekelciliği devam etmiştir. CHP'nin bu tutumu karşısında DP'de iktidara geldikten sonra radyoyu kendi tekeline almıştır. CHP'nin 1950'den önce olduğu gibi dilediği gibi yaşamasının önüne geçmiştir. Anti demokrasiden dert yanan DP, kendi iktidarından anti demokrasi ile CHP'yi yıpratma politikasını sürdürmüştür.

Tek parti, tek otorite yönetiminin, siyasal iktidarın meşruiyetini sağlayacak bir araç olarak gördüğü ve basın üzerindeki ağırlığının olduğu dönem içinde basın bir var olma mücadelesinin eşiğine gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın Müttefiklerce kazanılması, dünyada demokrasi rüzgârlarını esmesine neden olmuş, Türkiye'de de çok partili hayata geçiş süreci olarak ifade edilen gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Temmuz 1945'de Millî Kalkınma Partisi'nin Nuri Demirağ tarafından, daha sonra da 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin Celal Bayar ve ekibi tarafından kurulmasıyla çok partili hayat resmen başlamıştır. Çok partili hayat, demokratik teamüllerin yerleşmesi açısından önemli olduğu kadar, basın hürriyeti açısından da dönüm noktasını teşkil etmiştir. Siyasi hayatta yaşanan bu gelişmeler hükümetin kontrolü dışındaki muhalif basının gelişmesine zemin hazırlanmıştır.

Siyasi alanda atılan demokratik adımlar neticesinde, savaş yıllarında basının özgürlüğünü kısıtlayan düzenlemeler değiştirilmeye veya kaldırılmaya başlamıştır. Bu düzenlemelerin başında ise şüphesiz basın organlarının adeta sesini kesen Matbuat Kanunu'ndaki, Bakanlar Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren 50. maddenin kaldırılması gelmektedir. Yayın çıkarmayı zorlaştıran ve basının yayın içeriklerine müdahale eden Matbuat Kanunun maddeleri değiştirilmiştir. Gazetecilerin cemiyet kurmasının önü açılmış, basının tek merkezden idare edilmesini sağlayan ve hükümetin emrinde hareket eden Türk Basın Birliği de kaldırılmıştır.

Basının lehinde gerçekleşen tüm bu yeni düzenlemeler de, dış etkenlerin yanında gazetecilerin demokrasi söylemleri de etkili olmuştur. 1947 yıllarından

itibaren basın daha rahat yayın yapar hale geldiği gibi, çeşitli yerlerde mahalli basın organları kurulmuştur. Böylece hem yaygın basında hem de yerel basında CHP'ye muhalif görüşler ortaya çıkmaya ve iktidarın eleştirilemez olarak bilinen uygulamaları eleştirilmeye başlanmıştır. Fakat bu eleştiriler, zaman zaman iktidarın tepkisene yol açmıştır. Bunun neticesinde ise basınla ilgili çeşitli raporlar hazırlanarak, CHP ve politikaları aleyhinde yayan yapan basın organlarının kapatılması da teklif edilmiştir. Diğer yandan bazı milletvekilleri de Meclis Genel Kurulu'nda yaptıkları açıklamalarda basında CHP aleyhinde artan tenkitlere karşı önlem alınmasını istenmiştir.

1945-1950 yılları arasında basın organları için başlıca amaç çok partili demokrasinin yaşatılması üzerinde toplanmıştır. Özellikle yeni ikinci partinin Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulması, basın tarafından, rejim açısından bir güvence görülmüştür. Gazeteler biri diğerinden doğmuş partilerde yönetici kadronun savaş sonrasındaki yeni koşullara uyum sağlayan toplumsal dönüşümü devam ettirecek olan, popülist mobilizasyona daha yatkın ilerici kesimini desteklemiştir. Çünkü Batılılaşma yolundaki radikal çabaların devamı bu tavrı gerektirmiştir (Gürkan, 1998: 465).

1950 seçimlerine gelindiğinde, tek parti hegemonyası sona ermiştir. Seçimlerden ezici bir zaferle çıkan DP iktidarı, Türkiye'yi 27 Mayıs 1960 darbesine götürecek yeni bir dönemin de başlangıcını oluşturmuştur. Tek parti devrine karşı DP'nin yanında yer alan İstanbul basını, bu kez desteklediği DP tarafından susturulma yoluna gitmekte, parti hakkında olumsuz yayın yapan gazeteler CHP'nin yaptığı gibi kapatılmıştır. Adnan Menderes önderliğinde DP Hükümeti de Türkiye'de İnönü etkisini yok etmek ve DP iktidarını kurmak için tahkikat komisyonları başta olmak üzere çeşitli uygulamalar ile basını kontrol alma yoluna gitmiştir. Basın çok partili hayatla birlikte zorlu bir sürece girmiştir. 1945-1950 yıllarında DP'yi iktidar yapmak için CHP'yi yerden yere vuran Türk Basını, DP'nin getirdiği antidemokratik yapılandırma içinde DP'ye karşı 27 Mayıs darbesini meydana getiren sürecin yanında yer almıştır. Gazeteler demokrasi desteğinden anti demokrasi sisteminin peşinden gitmiş ve bu süreç günümüze kadar devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Belgeleri (1938–1950):

FK (Fon Kodu) 030.01.0.00/YN (Yer No): 11.65.6; FK 030.18.01.02/YN 120.54.14; FK, 030.18.01.02/YN 118.102.4, FK 030.18.01.02/YN 118.79.10; FK 030.18.01.02/ YN 118.98.18; FK 030.18.01.02/ YN 118.102.3; FK 030.18.01.02/ YN 118.101.15; FK 030.18.01.02/ YN119.32.10; FK 030.18.01.02/ YN 119.48.2; FK 030.18.01.02/ YN 120.54.14; FK, 030.18.01.02/ YN 117.64.8; FK 030.18.01.02/ YN 117.75.19; FK 030.18.01.02/ YN 119.32.14; FK 030.18.01.02./ YN 120.61.5; FK 030.18.01.02/ YN 119.46.1; FK 030.18.01.02/ YN 119.32.8, FK 30.18.01.02./ YN 120.71.7, FK 030.18.01.02/ YN 120.71.7; FK 030.10.0.0./ YN 86.570.4; FK 030.18.01.02/ YN 105.29.15; FK 030.10./ YN 86.572.6, FK 030.30.0.0/ YN 86.571.10, FK 050.V33.0.0/ YN 4.30.26, FK 030.10.0.0./ YN 192.318.27; FK 030.18.01.02/ YN 85.105.17; FK 490.01.0.0/ YN 4.17.7; FK 030.01.0.0/ YN 17.96.10; FK 490.01.0.0/ FK 1343.462.1; FK 030.01.0.0/ YN 42.252.1; FK 490.01.0.0/ YN 6.34.19; FK 490.01.0.0/ YN 5.27.13; FK 490.01./ YN 1394.626.1; FK 490.01.0.0/ YN 1288.280.2; FK 490.01.0.0/ YN 1288.280.1; FK 030.01.0.0/ YN 11.64.8; FK 030.1.0.0/ YN 11.65.1; FK 490.01./ YN 10.51.14; FK 30.10.0.0./ YN 85.564.4; FK 490.01.0./ YN 6.28.9; FK 490.01.0.0/ YN 8.41.1; FK 190.01.0.0/ YN 10.51.5; FK 490.01.0.0/ YN 6.34.9; FK 490.01.598./ YN 68.5.3; FK 490.01.0.0/ YN 10.55.13; FK, 030.10.0.0/ YN 85.563.9; FK 030.18.01.02/ YN 118.84.12; FK 030.18.01.02/ YN 116.26.14; FK 030.10.00/ YN 232.561.10; FK 030.10.00/ YN 206.407.27; FK 030.18.01.02/ YN 91.60.8; FK 030.18.01.02/ YN 85.105.17; FK 030.01.0.0/ YN 101.628.1; FK 030.01.0.0/ YN 42.249.3; FK 030.01.00/ YN 131.846.2; FK 030.01.00/ YN 131.846.2; FK 030.10.00/ YN 85.562.9; FK 030.18.1.2/ YN 107.106.11; FK 030.18.1.2/ YN 107.106.12; FK 030.10.00/ YN 86.572.9; FK 030.10.00/ YN 85.561.21; FK 030.10.1.2/ YN 86.41.17; FK 030.18.01.02/ YN 106.67.5; FK 030.18.01.02/ YN 86.39.17; FK 030.08.01.02/ YN 86.39.17; FK 030.18.01.02/ YN 86.39.18; FK 030.18.01.02/ YN 87.71.14; FK 030.18.01.02/ YN 91.61.2; FK 030.18.01.02/ YN 91.68.6; FK 030.01.02./ YN 92.80.9; FK 030.01.02./ YN 92.85.16; FK 030.01.02./ YN 92.85.17; FK 030.01.02./ YN 92.85.17; FK 030.01.02./ YN 92.85.17; FK 030.01.02./ YN 92.88.7; FK 030.01.02./ YN 92.93.11;

FK 030.18.01.02/ YN 92.94.13; FK 030.18.01.02/ YN 93.103.20; FK 030.18.01.02/ YN 93.112.15; FK 030.18.01.02/ YN 93.112.15; FK 030.18.01.02/ YN 93.122.9; FK 030.18.01.02/ YN 94.20.8; FK 030.18.01.02/ YN 94.34.10; FK 030.18.01.02./ YN 94.38.12; FK 030.18.01.02./ YN 95.57.17; FK 030.18.01.02./ YN 95.61.20; FK 030.08.01.02./ YN 95.65.14; FK 030.18.01.02./ YN 96.82.6; FK 030.18.01.02./ YN 96.92.12; FK 030.18.01.02./ YN 96.98.20; FK 030.18.01.02./ YN 96.99.1; FK 030.18.01.02./ YN 96.99.1; FK 30.18.01.02./ YN 100.103.14; FK 030.18.01.02./ YN 101.16.14; FK 030.18.01.02./ YN 104.14.3; FK 030.18.01.02./ YN 105.29.19; FK 030.18.01.02./ YN 105.31.08; FK 030.18.01.02./ YN 106.55.6; FK 030.18.01.02./ YN 106.58.15; FK 030.18.01.02./ YN 106.67.5; FK 030.18.01.02./ YN 106.67.6; FK 030.18.01.02./ YN 106.69.1; FK 030.18.01.02./ YN 105.24.10; FK 30..10.0.0/ YN 1.5..3; FK 30..10.0.0./ YN 1.5..3; FK 030.01.00.00/ YN17.96.10; FK 030.01.00.00/ YN 65.402.61; FK 030.10.0.0/ YN 85.560.15; FK 30.10.00./ YN 85.558.16; FK 030.10.00./ YN 85.561.14; FK 30.10./ YN 85.561.18; FK 30.18.01.02./ YN 92.77.11; FK 30.10.00/ YN 232.561.17; FK 030.0.00/ YN 85.558.22; FK 30.10.00/ YN 85.561.10; FK 030.10./ YN 86.568.8; FK 030.10./ YN 86.568.8; FK 030.10.00./ YN 86.570.12; FK 030.010.00./ YN 86.572.5; FK 030.10.00./85.558.20; FK 30.10.00./ YN 85.561.2; FK 030.18.01.02./ YN 101.29.14; FK 030.10.00/ YN 85.561.7; FK 490.01.1329./ YN 414.4.6; FK 030.10.00./ YN 85.561.13; FK 490.01.0./ YN 1536.243.01: FK 490.01.0./ YN 1351.486.1; FK 490.01.00./ YN 1312.354.2; FK 490.01.0./ YN 5.26.3; FK 490.01.0./ YN 453.1869.3; FK 030.10.00./ YN 79.524.10; FK 030.18.01.02./ YN 119.32.07; FK 490.01.1329./ YN 414.4.5; FK, 030.18.01.02/ YN 92.80.9; FK 490.01.0./ YN 9.47.1; FK 030.10.00./ YN 02.115.32.7; FK 030.10.00/ YN 85.561.7; FK 030.10.00./ YN 85.561.13; FK 030.08.01.02/ YN 100.106.8; FK 030.18.01.01/ YN 95.52.1; FK 030.18.01.02/ YN 91.63.14, FK 030.18.01.01/ YN 95.52.1; FK 030.18.01.02/ YN 99.54.15; FK 030.18.01.02/ YN 95.115.20; FK 490.01.0./ YN 908.545.1; FK 490.01.0./ YN 1360.515.01; FK 490.01.0./ YN 1355.499.1; FK 490.01.0./ YN 1356.503.01; FK 490.01.0./ YN 1302.325.3; FK 490.01.0./ YN 1343.461.01; FK 030.18.01.02/ YN 106.58.15; FK 030.18.01.02/ YN 106.67.6; FK 030.18.01.02/ YN 95.65.14; FK 30.18.1.2/ YN 105.24.10; FK 030.01.0.0./ YN 36.345.6; FK 030.01.0.0/ YN 42.249.3; FK 030.10.00/ YN 231.559.17; FK 30.0.00/ YN 85.558.22; FK 420.01.01./

YN 1391.619.2; FK 490.01.01./ YN 5.27.13; FK 030.01.0.0./ YN 11.64.8.4; FK 030.01.0.0/ YN 11.65.1; FK 030.01./ YN 11.64.6; FK 030.10.0.0/ YN 268.805.19; FK 030.18.01.02/ YN 110.10.19; FK 030.18.01/ YN 112.93.12; FK 030.01.0.0/ YN 11.64.6; FK 490.01.0.0/ YN 5.27.13; FK 030.01.0.0/ YN 11.65.7; FK 490.01.0.0/ YN 10.51.5.

GAZETELER:

Akşam: 24 Şubat 1940–23 Aralık 1947
Cumhuriyet: 18 Birinci Teşrin 1939–23 Aralık 1947

İkdam: 13 Mart 1941

Son Posta: 28 İkincikanun 1943

Tan: 26 İlk Kanun 1938–24 Ağustos 1945
Tasvir-i Efkâr: 9 Haziran 1940–2 Eylül 1942
Tasvir: 13 Aralık 1947

Ulus: 11 Temmuz 1939–11 Eylül 1948

Vakit, 11 Temmuz 1939

Vatan: 17 Aralık 1946–3 Nisan 1950

Yeni Sabah: 30 Mayıs 1939–11 Temmuz 1942

RESMİ YAYINLAR:

DÜSTUR: Yıl 1940, Cilt 21
TBMMZC: 11 Kasım 1938
TBMMZC: 18 Ocak 1940
TBMM ZC: 19 Ocak 1940
TBMMZC: 29.04.1940
TBMMZC: 3 Ağustos 1942
TBMMZC: 16 Temmuz 1943
TBMMZC: 7 Eylül 1943
TBMMKD: 1 Kasım 1946
TBMMKD: 13 Haziran 1946
TBMMTD: 13 Haziran 1945
TBMMTD: 15 Ağustos 1945
TBMMTD: 14 Eylül 1946
TBMMKM:1940
RESMİ GAZETE: 23 Mayıs 1340–15 Aralık 1949

KİTAP VE MAKALELER

Adıgüzel, Yusuf (2001), *Kültür Endüstrisi*, İstanbul: Şehir Yayınları.

Ahmad, Feroz (2007), *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ağaoğlu, Samet (1992), *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağaoğlu, Samet (2011), *Arkadaşım Menderes (İpin Gölgesindeki Günler)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ağduk Gevrek, Meltem (1998), Yurt ve Dünya / 1941-1944, *Toplum ve Bilim*, *Güz 78*, 255-272.

Akar, Atilla (1989), *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: Eski Tüfek Sosyalistler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Alemdar, Korkmaz (1980), *İstanbul 1875–1964*, Ankara: Gazetecilik ve Hakla İlişkiler Yüksek Okulu Yayını.

Alemdar, Korkmaz (2009), Türkiye'de Tek Parti Yıllarının İletişim Politikası: 1920-1950, *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın*. (Derleyen: Korkmaz Alemdar), Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 10-18.

Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan (2002), *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınları.

Ali, Sabahattin (2010), *Mehkemelerde.* (Hazırlayanlar: Nükhet Esen, Nezihe Seyhan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Altun, Abdülrezak (1995), *Türkiye'de Gazetecilik Ve Gazetecilik*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Akar, Atilla (1989), *Bir Kuşağın Son Temsilcileri "Eski Tüfek" Sosyalistler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akarcalı, Sezer (2003), *2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*, Ankara: İmaj Yayınları.

Akandere, Osman (1998), *Millî Şef Dönemi (1938–1945)*, İstanbul: İz Yayınları.

Akbıyıkoğlu, Ali Rıza (1986), *Demokrasi ve İsmet Paşa*, Ankara:Filiz Matbacılık.

Akdağ, Ömer (2011), *Konya'da Çok Partili Dönem Genel Seçimleri*, Konya: Palet Yayınları.

Akıllıoğlu, Serpil, Aziz, Aysel, Çolakoğlu, Nuri, Dağlı, Nevzat, Görün, Nurten, Bayık, Hüdai, Saydamer, Hilkat, Tanık, Mihriban (1990), *Dünden Bugüne Radyo-Televizyon (1927-1990)*, Yayın Yeri Yok: Ajans-Türk Matbaacılık.

Akkaya, Yüksel (2009), Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Matbuatta Amele Hareketleri, *Sermaye'nin Medyası Medyanın Sermayesi*. (Derleyen: Selda Bulut), Ankara: Ütopya Yayınları.

Alöç, Kazım (2006), *İfşa Ediyorum-Türkiye'de Komünizm ve Irkçılık*, İstanbul: Tüstav Yayınları.

Altun, Abdülrezak (1995), *Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler*, Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.

Arabacı, Caner (2005), Basın-Siyasi İktidar İlişkilerin Tarihten Bir Örnek: Basın Birliği, *Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine*. (Editör: Zülfikar Damlapınar), Ankara: Turhan Kitabevi.

Arar, İsmail (1969), *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16/17 Ocak 1923)*, İstanbul: Burçak Yayınları.

Arcayürek, Cüneyt (1983), *Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951),* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Armaoğlu, Fahir (1983), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980),* Ankara: Tiba Matbaası.

Atabay, Mithat (2005), *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Millîyetçilik Akımları,* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ataöv, Türkkaya (1969), *Amerika Nato ve Türkiye,* Ankara: Aydınlık Yayınları.

Atsız, Nihal (2011), *Turancılık, Millî Değerler ve Gençlik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Avcıoğlu, Doğan (1994) *Millî Kurtuluş Tarihi, c. 4*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Aydemir, Şevket Süreyya (2000), *İkinci Adam*, c. 2, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Ayhan, Bünyamin (2009), *Atatürk ve Basın*, Konya: Palet Yayınları.

Ayhan, Bünyamin (2007), M*illî Mücadele'de Basın-Olağanüstü Durumlarda Propaganda*, Konya: Tablet Yayınları.

Aziz, Aysel (2007), *Siyasal İletişim*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Baban, Cihad (1970), *Politika Galerisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Bal, Şükrü ve Bekiroğlu, Onur (2007), Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkilerindeki Yozlaşma: Örnek Olaylar Üzerinden Bir Değerlendirme, *İletişim ve Ötesi*. (Editörler: Bilal Arık ve Mustafa Şeker), Konya: Tablet Yayınları.

Balcı, Şükrü (2007), Bir Siyasal Kültür Yaratıcısı Olarak Siyasal Toplumsallaşma ve Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Medya, *İletişim ve Ötesi*. (Editörler: Bilal Arık ve Mustafa Şeker), Konya Tablet Yayınları.

Baldini, Massimo (2000), *İletişim Tarihi*, (Çeviren: Gül Batuş), İstanbul: Avcıol Basım Yayım.
Bali, Rıfat N. (2011), *Tabutluklar, Sansaryan Han ve İki Emniyet Müdürü*, İstanbul: Libra Yayınları.

Bali, Rıfat N. (2006), II. Dünya Savaşı Yıllarında Nazilerin Türk Basınını Etkileme Çabaları, *Toplumsal Tarih*, (152), 26-30.

Bardakçı, İlhan (1977), *Mukayeseli Devlet, Fikir ve Basım Rejimleri*, İstanbul: Selçuklu Matbaası.

Başak, Gültekin ve Müftüoğlu, Hakkı (1958), *Basın-Yayın ve Turizm Mevzuatı*, İstanbul: Hamle Matbaası.

Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü (1944), *Basın ve Yayınla İlgili Kanun, Kararname, Nizamname, Talimatname ve Tamimler*, Ankara: Başvekalet Devlet Matbaası.

Benbanaste, Nesim (1988), *Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi*, İstanbul: Sünbül Basımevi.

Bektaş, Arsev (1996), *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, Ankara: Bağlam Yayınları.

Berojkov, Valentin (1970), *Tahran 1943*, (Türkçesi: Hasan Ali Ediz), Ankara: Bilgi Yayınevi.

Bilgiç, Abdurrahman (2005), Almanya ve Türkiye'de Politik İletişim, *Rekabet ve Medya*, Ankara: Kondrad Yayınları.

Bozdağ, İsmet (1992), *Dünyada ve Türkiye'de Basın İstibdadı*, İstanbul: Emre Yayınları.

Bulut, Selda (2009), Osmanlı'dan 1980'li Yıllara Basının Mülkiyet Yapısı, *Sermaye'nin Medyası Medyanın Sermayesi*. (Derleyen: Selda Bulut), Ankara: Ütopya Yayınları.

Burçak, Rıfkı Salim (1979), *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Ankara: Olgaç Matbaası.

CHP (1939), *Parti Nizamnamesi*, Ankara: Ulus Basımevi.

CHP (1963), *Millet Hizmetinde 40 Yıl CHP*, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.

Cantek Levent (2008), *Cumhuriyetin Büluğ Çağı Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar 1945-1950*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çalışlar, İpek (2010), *Halide Edip*, İstanbul: Everest Yayınları

Çavdar, Tevfik (2001), Son Osmanlı Paşası İsmet İnönü, *Homopolitikus Lider Biyografilerindeki Türkiye*. (Derleyen: Seyfi Özgider), İstanbul: Aykırı Yayınları.

Çavdar, Tevfik (1995), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İstanbul: İmge Yayınları.

Cihan Ali Rıza (1993), *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920–1973,* Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Chomsky, Noam, Herman, Edward S., Peterson, David ve Podor, Justin (2004), *Medyanın Kamuoyu İmalatı*, (Çevirenler: Adnan Köymen, Ebru Kalak, Hale Alpmen, Özge İnciler, Işıl Esendir), İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.

Çelik, Uğur (2011), 1938- 1945 Millî Şef Dönemi, *Genç Düşünce*, 2 (1), 206-258.

Damlapınar, Zülfikar (2005), İktidar ve Kitle İletişim Araçları Üzerinden Rıza Üretimi, *Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine*, (Editör: Zülfikar Damlapınar), Ankara: Turhan Kitabevi.

Darendelioğlu, İlhan (1968), *Türkiye'de Millîyetçilik Hareketleri*, Yayın Yeri Yok: Toker Yayınları.

Deringil, Selim (2007), *Denge Ouyunu-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Devran, Yusuf (2010), *Haber-Söylem-İdeoloji*, İstanbul: Başlık Yayınları.

Dışişleri Bakanlığı (1973), *İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)-Türkiye Dış Politikası'nda 50 Yıl*, Ankara: Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları.

Dikici, Ali (2008), Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 42, 161-192.

Dijk, Van (1999), *Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları*, Medya İktidar İdeoloji, Der: Mehmet Küçük, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark.

Domenach, Jean-Marie (1995), *Politika ve Propaganda*. (Çeviren: Tahsin Yücel),

İstanbul: Varlık Yayınları.

Dönmezer, Sulhi (1946), *Matbuat Suçları*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Dündar, Can (2009), *Anka Kuşu: Erdal İnönü anlatıyor*, Ankara: İmge Yayınları.

Edip, Eşref (2005), *CHP ve Din (1948-1960)*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Ekinci, Necdet (1997), *Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Emre, A. Elif, Adımız Andımızdır: Ulus, *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın.* (Derleyen: Korkmaz Alemdar), Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Engleton, Terry (2005), *İdeoloji,* (Çeviren: Muttalip Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Er, Turgut (2003), *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, Ankara: Başbakanlık Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları.

Erer, Tekin (1965a), *Basında Kavgalar*, İstanbul: Yeni Matbaa.

Erer, Tekin, (1965b), *Yasakçılar*, İstanbul: Toker Matbaası.

Erdoğan, İrfan (2005), *İletişimi Anlamak*, Ankara: Erk Yayınları.

Erkin, Feridun Cemal (1980), *Dış İşlerinde 34 Yıl: Anılar –Yorumlar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ertuğ, Hasan Refik (1959), Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti, *Yeni Türkiye*, İstanbul: Nebioğlu Yayınları.

Ertunç, Ahmet Cemil (2010), *Cumhuriyetin Tarihi*, İstanbul: Pınar Yayınları.

Esmer, Ahmet Şükrü ve Sander, Oral (1987), İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikası (1939-1945), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, c.1, Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Evsal, Vedii (1987), *Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl (1946-1986),* İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Eyüpoğlu, Ercan (1999), İletişim, Siyaset, İktidar, Medya, *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, (Hazırlayan: Korkmaz Alemdar), İstanbul: Alfa Yayınları.

Faik, Bedii (2001), *Matbuat Basın Derken… Medya*, c.1, İstanbul: Doğan Kitap.

Filiz, Şahin (2005), Ahlak Felsefesinin Temel İlkeleri Perspektifinden Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkisi, *Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine*. (Editör: Zülfikar Damlapınar), Ankara: Turhan Kitabevi.

Genelkurmay Başkanlığı (1998), *Cumhuriyetin 77. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi

Genelkurmay Başkanlığı (1984), *Cumhuriyetin 60'ıncı Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri (1923-1983),* Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Girgin, Atilla (2003), *Yazılı Basında Haber ve Habercilik "Etik"İ*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Glasneck, Johannes (1976), *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*. (Çeviren: Arif Gelen), Ankara: Onur Yayınları.

Goloğlu, Mahmut (1974), *Millî Şef Dönemi (1939-1945*), Ankara: Kalite Matbaası.

Gök, Salhadin (2009), Tek Parti İktidarında Basın Muhalefeti: Millet Dergisi Örneği, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 351-384.

Gökçe, Orhan (2003), *İletişim Bilimine Giriş*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Gurevitch, Michael, Blumler, Jay G. (2002), Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokrasi, *Medya Kültür Siyaset*, (Derleyen: Süleyman İrvan), Ankara: Alp Yayınları.

Güneş, Sadık (2001), *Medya ve Kültür*, Ankara: Vadi Yayınları.

Gürkan, Nilgün (1998), *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gürses, Fatma (2005), İdeoloji, İktidar ve Siyaset İlişkilerinin Televizyon Dizileriyle Temsili: Şubat Soğuğu, *Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine*. (Editör: Zülfikar Damlapınar), Ankara: Turhan Kitabevi.

Güvenir, O. Murat (1991), *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Güz, Nurettin (1997), Türk Basınında Kamuoyu Araştırmalarının Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (1).

Güz, Nurettin (2005), *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Ankara: Nobel Yayınları.

Hale, William (2003), *Türk Dış Politikası (1774-2000)*. (Çeviren: Petek Demir), İstanbul: Mozaik Yayınları.

Hall Stuart (1999), Kültür, Medya ve İdeolojik Etki, *Medya İktidar İdeoloji*. (Der: Mehmet Küçük), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark.

Habermas, Jürgen (2001), *İletişimsel Eylem Kuramı-İşlevci Aklın Eleştirisi Üzerine,* c.2, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Haytoğlu, Ercan (1997), Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945), *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 3, 46-54.

Heper, Metin (2008), *İsmet İnönü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Işık, Metin (2005), Türkiye'de İletişim Sisteminin Medya Siyaset İlişkilerine Yansıması, *Medya ve Siyaset İlişkileri Üzerine*, Editör: Zülfikar Damlapınar, Ankara: Turhan Kitabevi.

Işık, Metin, (2002a), *Kitle İletişim Sistemleri*, Konya: Eğitim Kitabevi.

Işık, Metin, (2002b), Siyasal Sistem İlişkileri Bağlamında İletişim Alanının Düzenlenmesi ve Medya-Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesi, *Selçuk İletişim,* 2 (2), 23-34.

İnönü, İsmet (2001), *Defterler (1919-1973).* (Hazırlayan: Ahmet Demirel), c.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İskit, Server (1943), *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları,* Ankara: Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.

İnuğur, M. Nuri (2002), *Basın Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları

İnuğur , M. Nuri (1992), *Türk Basın Tarihi (1919–1989)*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

İskit, Server (1943), *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara: Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.

Kabacalı, Alpay (1990), *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını..

Kabacalı, Alpay (2005), *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, İstanbul: Literatür Yayınları .

Kalkanoğlu, Semih (1991), *İsmet İnönü: Din ve Laiklik*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Kapani, Münci (2006), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınları.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1984), *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, Kemal H. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi*: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul: Afa Yayıncılık.

Karpat, Kemal H. (2010), *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Karakuş, Emin (1977), *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözüyle İşte Ankara*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Karaca, Emin (1994), *Cumhuriyet Olayı*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Karaca, Emin (1998), *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, İstanbul: Gendaş Yayınları.

Kadeş, Fethi (1980), *60 Yılın Hikayesi*, Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü.

Kavaklı, Nurhan (2005), *Bir Gazetenin Tarihi Akşam*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kaya, Raşit (1999), Medya, Toplum, Siyaset, *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*. (Hazırlayan: Korkmaz Alemdar), İstanbul: Alfa Yayınları.

Kaya, Raşit, (1985), Kitle İletişim Sistemleri, Ankara: Teori Yayınları.

Keser, İlhan (2000), *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik,* Ankara: Gündoğan Yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl (1998), Benim Gözümde Menderes, İstanbul: Büyük Doğu yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl (1985), Bâbıâli, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kili, Suna (1976)*, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler,* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kocabaş, Süleyman (1996)*, Türkiye'de Politikada Şiddetin Perde Arkası (1876-1996)*, İstanbul: Vatan Yayınları.

Kocabaş, Süleyman (2009)*, İnönü Dönemi (1938-1950)*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

Kocabaşoğlu, Uygur (1980), *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna,* Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Koç, İ. Ceyhan (2006), *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri*, İstanbul: Siyasal Kitapevi.

Koçak, Cemil (1996), *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945),* c.1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, Cemil (2011)*, Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koloğlu, Orhan (1993), *Kuvay-ı Millîye'den Günümüze Türk Basını*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Korkud Refik (Tarihsiz), *Millî Mücadele, Cumhuriyet, İnönü Devri ve Matbuat,* Türkiye Fikir Ajansı Yayınları.

Korkud, Refik (1958), M*uhalefetin ve Muhalefet Liderlerinin Düştükleri Tezat ve Tenakuzlara Ait Vesikalar*, Ankara: Rekor Matbaası.

Köker Eser (1998), *Politikanın İletişimi İletişim Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları.

Köktener, Aysun (2004), *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kürkçüoğlu, Ömer (1978), Türk Demokrasisinin Kuruluş ve işleyişinde Dış Etkenler (1946'dan bu yana), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 33 (1), 213-247.

Lewis, Bernard (2007), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lull, James (2001), *Medya-İletişim-Kültür*. (Çeviren: Nazife Güngör), Ankara: Vadi Yayınları.

Lundby, Knut ve Ronning Helge (2002), Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı, *Medya Kültür Siyaset*. (Derleyen: Süleyman İrvan), Ankara: Alp Yayınevi.

Mcquail, Denis (1994), *Kitle İletişim Kuramı*, Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.

McQuail, Deniz ve Windahl, Sven (1997), *Kitle İletişim Modelleri*, İstanbul: İmge Yayınları.

Meram, Ali Kemal (1945), *İsmet İnönü ve İkinci Cihan Harbi*, İstanbul: Ahmet Saitoğlu Kitabevi.

Jay, Martin (2001), *Adorno*, Çeviren: Ünsal Oskay, İstanbul: Der Yayınları.

Müftüoğlu, Mustafa (2005), *Millî Şef Döneminde Çankaya'da Kâbus 1944 Turancılık Davası*, İstanbul: Başak Yayınları.

Nadi, Nadir (1965), *Perde Aralığından*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Nesimi, Abidin (2008), *Yılların İçinden*, İstanbul: Nöbetçi Yayınevi .

Oğuz, Gökmen (2006), Diplomasi: Savaşta ve Barışta Diplomasi (1916-2007), İstanbul: Yamaç Ofset.

Okay, Vahap (1989), *Babıali Konuşuyor*, Y: Yazko Yayınları.

Oral, Fuat Süreyya (1977), *Cumhuriyet Basın Tarihi (1923-1973)*, Ankara: Sanayi Nefise Matbaası.

Oskay, Ünsal (1997), *İletişimin ABC'si*, İstanbul: Der Yayınları.

Oskay, Ünsal (1993), *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: Der Yayınları.

Otmanbölük, Günvar (1986), *Babıali'nin Yarım Asırlıkları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Öke, M. Kemal (1994), *Gazeteci: Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: ÇGD Yayınları.

Öksüz Onur (2007), Kamuoyu Oluşum Sürecinde Basın-Siyaset Etkileşiminin Etik Açıdan Değerlendirilmesi: "Kıbrıs Müzakerelerinin Hürriyet Gazetesinde Sunumu", Konya: Selçuk İletişim Dergisi

Önderoğlu, Erol (2003), Cumhuriyetin İlanından Günümüze Basın Özgürlüğü, *Türkiye Gazetecilik Eleştirel Bir Yaklaşım*. (Editör: L. Doğan Tılıç), Ankara, ÇGD Yayınları.

Öz, Baki (1996), *Bıçağın Sırtında Siyaset*, İstanbul: Can Yayınları.

Özcan, Ali (2010), *Osman Yüksel ve Serdengeçti Dergisi*, İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.

Özdoğan, Günay Göksu (2001), *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özerkan, Şengül (2002), *Medya, Dil ve İdeoloji*, İstanbul: İÜ İletişim Fakültesi Dergisi, 1, 12.

Özer, Ömer (2011), *Haber-Söylem-İdeoloji,* Konya: Litera-Türk Yayınları.

Özsoy, Osman (1998), *Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Özuyar, Ali (2011), *Faşizmin Etkisinde Türkiye'de Sinema (1939-1945)*, İstanbul: Doruk Yayınları.

Özükon, Bülent (1983), Basında Tirajlar, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* (Edtör: Murat Belge), c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tamer, Aytül (2010), Basın Üzerine Niceliksel Bir Çözümleme: Fiyatlar ve Tirajlar, *Cumhuriyet Döneminde İletişim*. (Derleyen: Nazife Güngör), Ankara: Siyasal Kitabevi.

TBMM (2010), *TBMM Albümü (1920-2010)*. (Araştırma: Mehmet Şahin), c.2, Ankara: TBMM Basın ve Hakla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

Terkan, Banu (2005), *Gündem Belirleme*, Konya: Tablet Yayınları.

Tınal, Melih ve Ocak, Başak (2011), Demokrasiye Geçiş Sürecinde Halk Partisi Muhalifi Bir Gazete Yeni Türkiye, *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4 (17), 379-398.

Timur, Taner (2001), *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Yayınları.

Toker Metin (1970*), Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Millîyet Yayınları.

Tokgöz Oya (2003), *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Yayınları.

Tokgöz, Oya (2008), *Siyasal İletişimi Anlamak*, Ankara: İmge Yayınları.

Topçuoğlu, N. Nur (1996), *Basında Reklam ve Tüketim Olgusu,* Ankara: Vadi Yayınları.

Topuz, Hıfzı (1996), *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Topuz, Hıfzı, (2003), *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turan, Şerafettin (1999), *Türk Devrim Tarihi-4*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Toruk İbrahim (2008), *Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik*, Konya: Literatürk Yayınları.

Tökin, İsmail Hüsrev (1946a), *İsmet İnönü: Şahsiyeti ve Ülküsü*, Ankara: y.y.

Tökin, İsmail Hüsrev (1946b), *Cumhuriyet Halk Partisinin Dünya ve Cemiyet Görüşü*, Ankara: Ülkü Basımevi.

Turam, Emir (1994), *Medya'nın Siyaset Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: İrfan Yayınları.

Rubin, Barry (1994), *İstanbul Entrikaları*, İstanbul: Millîyet Yayınları.

Sakal, Fahri (2008), *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Parti'nin Muhalefet Anlayışı*, Samsun: Etüt Yayınları.

Sancar, Gaye Aslı (2008), *Siyasi Parti İmajının Oluşmasında Medya'nın Rolü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Sayılgan, Aclan (1968), *Solun 94 Yılı (1871-1965)*, Ankara: Mars Matbaası.

Schiller, Herbert (1993), *Zihin Yönlendirenler*, İstanbul: Pınar Yayınları.

Sertel, Zekeriya (2001), *Hatırladıklarım*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Sertel, Sabiha (1987), *Roman Gibi*, İstanbul: Belge Yayınları.

Sertel, Yıldız (2001), *Ardımdaki Yıllar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sertel, Yıldız, (1994), *Annem Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı?*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sertel, Yıldız, (2002), *Susmuyan Adam*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Shoemaker, Pamela ve Reese, Stephen D. (2002), İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi, *Medya Kültür Siyaset*. (Derleyen: Süleyman İrvan), Ankara: Alp Yayınevi.

Severin, J. Werner ve Tankard, James W. (1994), *İletişim Kura*mları. (Çevirenler: Ali Atıf Bir, N. Serdar Sever), Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.

Seydi, Süleyman (2006), *Zor Yıllar (1939-1945)*, Ankara: Asil Yayınları.

Shoemaker Pamela, Stephen D. Reese (2002), İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi, *Medya Kültür Siyaset*. (Derleyen: Süleyman İrvan), Ankara: Alp Yayınları.

Şahhüseyinoğlu H. Nedim (2005), *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür,* Ankara: Paragraf Yayınları.

Şeker, Kadir (2006), *İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938–1950)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Şeker, Kadir, (2011), İnönü Dönemi Basın Hayatı ve 1948-50 Arasında CHP ile Muhalefet Arasında Basın Alanında Yaşanan Tartışmalarda Merzifon Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 39-50.

Şimşek, Sedat (2009), Medya- Siyaset- İktidar Üçgeninde Medya Gerçeği, *Selçuk İletişim Dergisi*, 6 (1), 124-143.

Uran, Hilmi (2008), *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950),* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Uyar Hakkı (1998), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Kitapları.

Uzun, Hakan (2010), Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Millî Şef Kavramları, *ÇTTAD,* IX (20-21), 233-271.

Ünal, Oğuz (1994), *Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Millîyet Yayınları.

Vural, Sacide (1994), *Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri*, Ankara: Özışık Matbaacılık.

Vural, Mithat Kadri (2009), En Büyük Tehlike Broşürü ve Buna Bağlı Olarak Turancı Akımların Kamuoyunda Tartışılması, *ÇTTAD*, 8 (18-19), 39-53.

Vural, Mithat Kadri, (2008), II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak "*Tan*" Gazetesi, *ÇTTAD,* 7 (16-17), 381-395.

Yağma, Gülçin (2011), 1939- 1960 Yılları Arasında Basın- İktidar İlişkileri, *Genç Düşünce*, 2 (1), 176-206.

Yavuz, Mehmet Niyazi (2006), *Kurucu Atatürk Tutucu İnönü*, Ankara: Lotus Yayınları.

Yener, Faruk (1999), *Radyo ve Televizyon Günleri: Olaylar, İnsanlar, Anılar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yetkin Çetin (1983), *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930–1943)*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Yılmaz, Mustafa ve Doğaner, Yasemin (2007), *Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yücel, Seniye (1995), *İktidar ve Basın Kartı*, Ankara: ÇGD Yayınları.

Yücel Hasan Ali (1946), *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919–1946)*, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayımları.

Yüksel, Erkan (2001), *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Yükseliman, Nihan (2002), *Türk Basınında Parti Devlet Bütünleşmesi*, İstanbul: Gelenek Yayınları.

Zürcher, Eric Jan (2003), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çeviren: Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları.

Weisband, Edward (2002), *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*. (Çevirenler: M.A. Kayabağ, Örgen Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınları.

EKLER

İnönü dönemiyle ilgili gazete arşivleri

EK-1: Güçlü bir lider olduğunu göstermek için gazetelerde Millî Şef ve ailesiyle ilgili haberler manşetten verilmiştir.

Traş Bıçağında POKER PLAY
...kalâdelik Alâmetidir

Cumhuriyet

Onbeşinci yıl sayı 5351 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Cuma 7 Nisan 1939

FOTO MAGAZİN
Aylık salon mecmuası
Nisan nüshası çıktı

...rnavudluğun akıbeti
...lyan donanmasına mensub
... gemi Draç limanına gitti

...lisenin
...âki
...hesi

Cumhur Reisimizin tabloları

Ankarada Millî Şef İnönünün, ressam Çallı İbrahim ve Feyhaman tarafından yapılmakta olan, yağlıboya resimleri tamamlanmıştır. Parti İdare Heyetince, her iki eser üzerinde yapılan...

Cumhuriyet

21 inci yıl Sayı: 7099 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Cumartesi 20 Mayıs 1944

Millî Şefin Tarihî Nutku

Dünkü nutuk, millî rejimimizin millet adına yapılmış ateşli ve harikulâde bir müdafaası oldu

Türk vicdanının gür sesi

Millî Şefimiz söylediği nutukta: "Vatanımızı ırkçı ve turancıların fesadlarına karşı da kudretle müdafaa edeceğiz„ dedi

Türk milletinin sesi

"Millî politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden uzaktır„

«İnsaf edin. Türk vatandaşı yetiştirmek için bütün iyi şartları üzerinde toplamış olan feyizli yolu bırakır da ırkçıların milleti parçalayacak nifaklı zehirlerine cemiyeti kaptırır mıyız?»

19 mayıs yurdda heyecanla kutlandı

Ankara ve İstanbuldaki törenler en coşkun tezahürlere vesile verdi

Ankarada Millî Şef, Atatürkün muvakkat kabrini ziyaret etti, 19 Mayıs Stadından gençliğe bir hitabede bulundu, gençler kendisine sınırlardan gelen topraklarla bayrağı takdim ettiler

"Harb tahmin edildiğinden çabuk bitecek..."

Kaynak: *Cumhuriyet*-7 Nisan 1939-20 Mayıs 1944.

EK-2: Atatürk'e "Ebedi Şef", İsmet İnönü'ye "Millî Şef" denilen dönemde, Atatürk'ün yok sayılmadığını göstermek için millî bayramlarda İnönü ve Atatürk resimleri yan yana konulmuştur.

PAZARTESİ 29 EKİM 1945 10 kuruş

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Büyük bayram Başbakanımızın radyodaki bir hitabesiyle açıldı

Cumhuriyet Bayramınız kutlu olsun

1923 1945

T.C. XXII

Bütün yurtta sevinç

Bayram büyük törenle kutlanıyor

22 nci yıldönümü

Başbakanımız Şükrü Saracoğlu radyoda açış söylevini verirken

Başbakanımızın hitabesi

22 yılda başarılan işler çok büyüktür

BUGÜN

İlâvemiz

Ayrıca satılmaz

10 Kuruş

Bu gençlikle iftihar ederiz

İzci gösterileri çok güzel oldu

C. H. P. Meclis Grupu toplantısı

29 EKİM

Kaynak: *Ulus,* 29 Ekim 1945.

EK-3: 6 vilayette ilan edilen Örfi İdare'ye (Sıkıyönetim), gazeteler geniş yer vermiştir.

Otuz ikinci sene. Sayı: 4553 — 197

Ankarada korunma tedbirleri

Tasviri Efkâr

MÜSTAKİL YEVMÎ GAZETE

Telefon: 20520
Telg. Tasviriefkâr İstanbul

Cumartesi 23 İkincteşrin 1940

Önüne geçilemiyen harpler mubahtır.
Napoléon

İstanbul, Edirne, K. eli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli olmak üzere

6 VİLÂYETTE ÖRFÎ İDARE İLÂN EDİLDİ

Umumî siyasî vaziyetin gösterdiği lüzum ve icapları mütalea eden İcra Vekilleri Heyeti, 20-11-940 tarihli içtimaında altı vilâyette bir ay müddetle örfî idare ilânına lüzum gördü.

Ücretliler baremi hakkında bir izahname hazırlandı

IZAHNAMENİN ESASLARINI YAZIYORUZ:

Günün yazısı

Sulh istiyoruz fakat harbe hazırız!

Örfî İdare Komutanlığına Jandarma Umum Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artuokal tayin edildi

Ankara, 22 (A.A.) — Başvekâletten tebliğ edilmiştir:

Umumi siyasi vaziyetin gösterdiği lüzum ve icapları mütalea eden İcra Vekilleri Heyeti, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86 ncı maddesi hükmüne tevfikan, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilâyetleri hudutları içinde, ilân tarihinden itibaren bir ay müddetle, örfi idare ilânına 20/11/940 tarihli içtimaında karar vermiştir.

Ankara, 22 (A.A.) — İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilâyetleri dahilinde ilân edilen örfi idare komutanlığına, jandarma umum komutanlığı uhdesinde kalmak üzere Korgeneral Ali Rıza Artuokalın tayini yüksek tasdika iktiran etmiştir.

Pogradek, Ohri g., Starova, Pustenya, Gorica, Kerava, Sofiani, Moskopolis, Ples, GÖRİCE

Yunan kuvvetlerinin dün işgal eyledikleri Göriçe ve Podogradet şehirlerinin mufassal haritası.

Bulgar meclisinde gülünç nümayişler

Makedonyadaki " kardeş „den *Ege denizindeki* " mahreç „den bahsedildi

Halk karanlığa alışıyor

Vilâyet yeni bir izahname neşretti

Caddelerde lâmba adedi dün akşam arttırıldı

Vilâyetin izahnamesi

Askeri vaziyet

İtalyanın harp rolü

Elenler Göriçeye girdiler

Podogradet'in de Yunanlılar tarafından zaptı bildiriliyor

İtalyan ordusu her taraftan ihata edilmek üzere bulunuyor

Tebligler

Yunan tebliği

Bulgaristanda da ışık söndürme tecrübeleri yapılıyor

NAZİ ORDUSUNUN İNGİLTERE AKINI

Almanların Douvres'a karşı yeni bir istilâ hazırlığı yaptıkları anlaşıldı. Asker nakli için inşa edilen bu sal İngilizlere geçti

AFRİKADA İNGİLİZ VE İTALYAN MÜFREZELERİ ŞİDDETLE ÇARPIŞTILAR

Bakışlar

Kendini bulan şehir

Peyami SAFA

Tren seferlerinin tahdidi kararı

Bugünden itibaren tatbikata geçiliyor

Dün gece bir kız çocuğu tramvay altında parçalandı

Kaynak: *Tasviri Efkar*-23 İkinciteşrin 1940.

EK-4: CHP, basını daha yapıcı ve faydalı hale getirmek için çeşitli komisyonlar da kurmuştur. Kurulan komisyonlar hazırladıkları raporlarla, CHP'nin basın politikasını belirlemiştir

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Basınımızı daha yapıcı ve faydalı bir hale getirmek için

C.H.P. Meclis Grupu Komisyonunca hazırlanmış olan raporun metni

O benim babam değil!

İnönü zaferinin yıldönümünde Milli Şef'in Halkevimize iltifatları

Razdelna'ya şehri zaptedildi

Odesa'daki 200.000 Alman tuzağa düştü

Bükreş akınında ayırma garı ve tamir atölyeleri şiddetle dövüldü

Şehrin üçte biri hâlâ alev ve duman

Cumhuriyet

20 nci yıl sayı: 7055 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Perşembe 6 Nisan 1944

...bbentrop'un beyanatı

...nanyaya Sovyet Rusyadan ...a Almanya da teminat veriyor!

"Alman askeri, Rumanyayı kendi öz yurdu gibi müdafaa edecektir„

Antonescu'nun beyannamesi

«Kendilerine minnet beslediğimiz insanların anlaşma yerine vahşiyane intikam muamelelerine maruz kaldık»

Amerikada şüpheler devam ediyor

«Molotofun beyanatı güzel ama...»

Partinin Türk basını için düşünceleri

Parti Komisyonu, verdiği raporda neler istiyor?

«Basın hürlüğünü muhafaza ile beraber bazı zararlarının devamına da müsaade etmemek lâzımdır»

Raporun metnini neşrediyoruz

7 - 1 - 944 — TAN

GECE GELEN HABERLER

Matbuat Komisyonu Dün de Toplandı

Dünkü Toplantıda Başvekil ve Maarif vekili de Bulundular-varılacak Kararlarda Memleketin Yüksek Menfaatleri gözönünde Tutulacak

Falih Rıfkı Atay'ın bir makalesi

RUSYA'YA YAPILAN YARDIM

Üç Buçuk Milyarlık Malzeme Verildi

Kaynak: ***Ulus*****-6 Haziran 1944,** ***Cumhuriyet*****-6 Nisan 1944-*****Tan*****-7 Ocak 1944.**

EK-5: Almanya'nın basın üzerindeki faaliyetleri tartışma konusu olmuştur. Almanya'nın basına para vermesine tepki gösteren *Tan*, Türk basınının para ile satın alınamayacağını manşetine taşımıştır.

SALI 21 İKİNCİTEŞRİN 1939

TAN EVİ İstanbul, Ankara Caddesi 108
TELGRAF: TAN. İSTANBUL
BEŞİNCİ YIL — No. 1547
5 KURUŞ

TAN
GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

BU KUPONU SAKLAYINIZ

Türk Matbuatı Para Ile Satın Alınamaz!

Türk Gazeteciliğine Hakaret ve Iftira Eden Alman Ajansını Şiddetle Protesto Ederiz

TAN Gazetesini, Almanya Hesabına Satınalmak İçin Yapılan Teşebbüsleri İfşa Ediyoruz.

Alman Ajansı, Fırlatmak İstediği Müstekreh İftirayı İsbat Etmelidir. TAN, Ortaya Konacak Delil ve Vesikaları Neşir İçin Sütunlarını Alman İstihbarat Bürosunun Emrine Hazır Bulunduracaktır

Yazan: M. Zekeriya SERTEL

Almanyanın Ankara Sefiri Fon Papen, bu defa İstanbula döndüğü zaman Romanyanın Türkiye Sefiri Stoika ile görüşüyor, ve İngiliz gazetelerinin istihbaratına göre, Romanyaya mühim teklifler yapıyor. Alman ajansı, bu haberin TAN'da neşredilmiş olmasını protesto vesilesile gazetemize ve bütün Türk matbuatına büyük bir bühtan ve iftirada bulunuyor. Resmi bir kaynaktan çıkmış olması itibarile de bu çirkin hücum ve iftira daha ziyade "ehemmiyet ve vahamet" kesbediyor.

Ortaya Atılan İğrenç İftira

şefi, (icabında ismini verebiliriz), bu ilânların gazetelere tevziine delâlet eden Türk müessesesinin müdürüne müracaat ediyor. Cebinden TAN gazetesini çıkararak Goebels hakkında yazılan fıkrayı gösteriyor. Ve:

— TAN gazetesi, diyor, Almanya aleyhindeki neşriyatına devam ederse bu gazeteye bundan sonra Alman müesseselerinin ilânlarını vermeğe devam edemiyeceğiz.

Türk müessesesi müdürü işittiğine inanamıyor:

— Anlamadım, diyor, yâni ilânı kesmek suretile TAN gazetesinin siyasi kanaati üzerinde müessir mi olmamızı istiyorsunuz?

— Tabii, diyor, ya bu gazete Almanya aleyhinde bulunmasın, yahut bizden ilân beklemesin.

Para İle Satın Alma Teşebbüsü

Hafta İçinde Alman Mayinlerine Çarpıp Batan Vapurların Sayısı Sekizi Buldu

Bir İngiliz Muhribi Tecavüze Uğradı, Holandalılar Bir Alman Askerî Tayyaresini Düşürdüler

Torpillenen bir vapur sulara gömülüyor

Londra, 20 (Hususi) — Alman maynlerine çarparak batan vapurların sayısı sekize varmıştır. Bunların üçü İngilizdir. Diğerleri bitaraf devletlere aittir. Holandaya ait olan Simon Bolivar'ın batması yüzünden ölenlerin sayısı (110) a varmıştır. Kurtarılanlar İngiliz hastanelerine sevkolunmuşlardır. Bunlar altı millete mensupturlar ve son derece hazin vakalar anlatmaktadırlar. Arada beş altı çocuğunu kaybeden babalar, kızlarını kâmilen kaybeden analar bulunuyor. Kurtarılanların sayısı 262 ye varmıştır.

Heyetimiz Londraya Gidiyor

Menemencioğlu Dün Merasimle Uğurlandı

TÜRK MATBUATI

D.N.B.

— Bu sefer baltayı taşa vurdum!

Kaynak: *Tan*-21 İkinciteşrin 1939.

Ek-6: İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan komünizmle mücadele kapsamında çok sayıda komünizm yanlısı gazete, mecmua ve parti kapatılmıştır

ANSİKLOPEDİK HALK DOKTORU

Cumhuriyet

23 üncü yıl Sayı: 8021

Salı 17 Aralık 1946

ÜÇ GÜN ÜÇ GECE

AHMED HALİD KİTABEVİ

İki Komünist Partisile Bunlara Mensub Altı Gazete ve Mecmua Kapatıldı

Sıkıyönetim Komutanlığının, bölgesinde genel güveni sağlamak endişesile dün aldığı tedbirler

Kapatılan partilerin liderlerile bir kısım mensubları yakalandılar

Parti merkezlerinde yapılan araştırmalarda birçok mühim vesikalar ele geçti

Ayrıca Yarın gazetesi ile Büyük Doğu mecmuası ve bunların matbaaları da dörder ay müddetle kapatıldılar

SENDİKA

YIGIN

SES

Gün

Mecliste dün Abdurrahman Münib işi tekrar görüşüldü

Kararın yeniden reye konulması için verilen takrir hararetli müzakerelerden sonra reddedildi

Liseler ıslah edilecek

İstanbul Üniversitesi ve Millet Meclisi

Dün Mecliste bütçe konuşulurken şiddetli tenkidler ileri sürüldü, Milli Eğitim Bakanı cevablar verdi

Partiye hürriyet

Akaryakıtlara aid tahdidat kaldırıldı

Bilcümle motörlü vasıtaların seyrüseferlerinin serbest bırakılması kararlaştırıldı

Her aileye ayda 3 litre gaz verilecek

Yunanistanda dünkü durum

Teslim olan çeteciler çoğalıyor

Fakat harekât da bir yandan şiddetle devam ediyor

Leon Blum yeni Fransız kabinesini dün kurdu

Yeni hükûmet yalnız sosyalistlerden mürekkeb, Başbakan komünistlerle anlaşamadığını bildiriyor

Şarköyde bir deniz faciası

İzmirdeki hâdise

C.H.P. kongresinden bir kısım gazetecilerin çıkarılması şiddetli akisler uyandırdı

Kaynak: ***Cumhuriyet*****-17 Aralık 1948.**

EK-7: Savaşın ardından başlayan demokrasi söylemlerinden, basın da yararlanmıştır. Basının özgürlüğünü kısıtlayan birçok düzenleme kaldırılmaya başlanmıştır. O yıllarda basın özgürlüğünü en fazla İnönü'ye muhalifliğiyle bilinen *Vatan* gazetesi savunmuştur

VATAN

Yılı: 7 - Sayı: 1903 «EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU» Fiyatı 10 Kuruş

Başmuharriri: Ahmet Emin YALMAN

Cumartesi — 14 Eylül 1946

Dün, Büyük Millet Meclisinde Basın Kanunu'nun müzakeresi yapıl

Basın hürriyetini ortadan kaldıra hükümlere karşı şiddetli tenkitler

Adnan Adıvar, Adnan Menderes, Cihat Baban, Abdurrahman Münip, Cavit Oral ve dah bazı Milletvekilleri Basın hürriyetinin demokrasi prensiplerine uymıyan ağır hükümleri yok edildiğini bütün açıklığı ile ortaya koymalarına mukabil Halk Partili Milletvekille Şinasi Devrim ve Nihat Erim bu kanunun müdafaasını yaptılar

Basın hürriyetinin müdafaası

Adnan Adıvar dedi ki: "Demokrasi dâvasında 1908 den beri bir takım kımıldamalar gördük, fakat Demokrasi prensiplerinin birincisi olan Basın Kanunu üzerinde dururken kaldığımız yerden söze başlıyoruz."

Adnan Menderes "İyi niyetlerin yok edildiği kanaatini veren bir durum karşısındayız. Hükûmet programında karışık ve umumî tabirlerle ifade edilmiş olan Recep Peker kabinesinin hürriyet telâkkisini bu tasarı ile anlamak kabildir" dedi

Kapanan gazeteler hakkında C. Babanın takriri

Başbakan, Sıkıyönetim kararlarını ne kaldırmak ne de hafifletmek hususunda kendini salâhiyetli görmediğini söyledi

Cihat Baban, adalet duygularını rencide eden ve Basın hürriyeti dâvasında emniyeti selbeden bu kapatma kararlarına nihayet verilmesi temennisinde bulundu

Asıl tehlikeli gazete

Yazan: *Ahmet Emin Yalman*

Byrnes

Viyanaya giderek bir nutuk söyliyecek

Macarlarla yapılacak maçlar

Uypeşt bugün

Dünya döviz karaborsası

İngiliz donanmasının Egedenizi manevraları

Kahve Tekeli kalktıktan

VATAN

Cumartesi 21 EYLÜL 1946

Yılı: 7 - Sayı: 1910 «EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU»

Basın Kanunu, dün kabul edildi

Demokrat Milletvekilleri,

Truman

Wallac

Başkan Truman ... münase... düşürecek bir

VATAN

CUMA 13 EYLÜL 1946

Yılı: 7 - Sayı: 1902 «EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU» Fiyatı 10

Yazı hürriyeti

Meclis bugün tarihî bir karar daha verecek

Kapanan iki gazete hakkında Recep Peker'in Mecliste izahat vermesi muhtemel

Dünya basını için serbestlik

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, DÜNYADAKİ BASIN HÜRRİYETİNE DAYANAK OLMALI

Altına

Halkın talebini k... yeni tedbirl...

Maliye Bakanı, Darphane Müdü... miktarda Cumhuriyet

VATAN

Perşembe 19 EYLÜL 1946

Yılı: 7 - Sayı: 1908 «EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU» Fiyatı 10 Kuruş

VATAN NEŞRİYATI: SEÇME SAÇMALAR Yazan: Sadun G. SAVCI

Büyük Millet Meclisinde Basın Kanununun birinci müzakeresi bitti

Kanunun maddeleri kabul edildi

Kanunun heyeti umumiyesi üzerindeki ikinci müzakere yarınki toplantıda yapılacak

Nihat Erim'in reddedilen bir teklifi, Halk Partisi Grupunu ikiye ayırdı

Nihat Erim, Matbuata çok ağır hücumlarda bulunduktan sonra gazetelere gönderilen cevapların birinci sayfada neşrini teklif etti, fakat teklif reddedildi

Muhalif gazetelerin yurt hizmetleri

Yazan: *Mümtaz Faik FENİK*

Kaynak: *Vatan*-19 Eylül 1946, 21 Eylül 1946, 15 Eylül 1946.

EK-8: 1945'ten sonra çok partili hayata geçilmeye başlamasıyla birlikte, partiler demokrasi söyleminin arkasına saklanmaya başlamıştır. Bu durumdan da en fazla basın faydalanmıştır. Partiler, demokrasiyle yatıp kalkarken, basın da istediği gibi çalıp söylemiştir.

Kaynak: ***Cumhuriyet*****-21 Haziran 1942**

EK-9: Başbakan ve bakanlar, sık sık basın ile bir araya gelerek, gelişen olaylar hakkında beyanatlarda bulunmuşlardır. Bu buluşmalarda ayrıca neyin yazılıp, neyin yazılmayacağı hakkında direktifler de verilmiştir.

Zeytinyağı satışlarının yakında serbes bırakılacağı haber veriliyor

AKŞ

Aylık basın konferansı

Başbakan dün gazetecilerle görüştü

Boğazlar meselesi, bazı gazetelerin neşriyatı, İstanbul'daki nümayiş hakkında demeçte bulundu

Amerika İngiltereye 4 milyar 400 milyon dolar veriyor

Mali görüşmeler bir anlaşma ile neticelendi

SAVAŞ Askeri Kahramanlık Mecmuası

Tasviri Efkâr

MÜSTAKİL YEVMİ GAZETE

Başvekil gazetecilerle uzun bir görüşme yaptı

Şükrü Saracoğlu gazetecilerin istihbar saha ve hizmetlerini genişletmek maksadile ileri sürdükleri bir çok teklif...

Alman tebliği

Tsişoresk şehri işgal edildi

203 Jandarma

Erbaşı asayiş

Fikri Tü...

Subaylar

VATAN

FIRSAT

Dış politikamızın esas hatları

Dışişleri Bakanının gazetecilerle konuşması

Amerikan malzemesi yaza kadar gelmiş olacaktır

Agatha Christie ON KÜÇÜK ZENCİ

Cumhuriyet

22 inci yıl Sayı: 7650 Perşembe 6 Aralık 1945

TELEFONDAKİ SES

İzmir ve Bursa gencleri de dün tezahürat yaptılar

Komünistlik lehindeki neşriyat tel'in edildi, Atatürk anıtlarına gidilerek çelenkler kondu

İstanbuldaki nümayiş etrafında Sıkıyönetim Komutanlığınca tahkikat ve takibat yapılıyor

Bir hakikat ve bir üzüntü

Başbakanın sözleri: Tahkikat bitince hükümet bir tebliğ neşredecek

Başbakanın gazeteciler ile dünkü görüşmesi

Bir muhalif gazeteci ecnebilerden yardım gören solcu yayımlar hakkında sansasyonel ifşaatta bulundu

Başbakan İstanbul gençliğinin nümayişi dolayısile tezvir yoluna sapan Tass muhabirinin hudud dışına atılması mütaleasına "Bunu düşünmedik bile" cevabını verdi

Hükümet, bazı matbuat suçlarını mahkemeye vermeği düşünüyor

Eski vekil ve meb'usların servetleri

Hükümetin elinde gizli vesikalarla bir liste bulunduğu iddiaları

Kaynak: Akşam-6 Aralık 1945, Tasviri Efkar-6 Aralık 1945, Vatan-25 Şubat 1946, Cumhuriyet-6 Aralık 1945.

EK-10: 1939'dan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulduğu 1946'ya kadar Türk Basın Birliği'ne bağlı olan gazeteler, hükümetin güdümünde hareket etmiştir. 11 Temmuz 1939 tarihli *Cumhuriyet*'te Basın Birliği kongresinin açılışı yer almaktadır.

Cumhuriyet

Onaltıncı yıl sayı: 5446 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Salı 11 Temmuz 1939

Kemal Atatürk, Ruzvelt, Mussolini — Yazan: General SHERRILL

Münir Nureddin — Bu akşam Salacık Kızkulesi — 17-7-939 PAZARTESİ AKŞAMI Caddebostan Gazinolarında AYTEN idaresinde

Millî Şef ilkteşrinde Hatayı ziyaret edecek

Tayfur Sökmen Cumhur Reisimize Hatayın bayrağını ve devlet binasının anahtarını dün takdim etti

İngiliz Başvekilinin nutku

Danzige yapılacak tecavüz mahallî hâdise sayılamaz

Çemberlayn kat'iyetle temin ediyor

«İngiltere, Danzige tecavüz edilmek suretile Avrupa sulhunun ihlâline asla müsaade edemez ve etmiyecektir»

İstihsal ve ihracta maliyet fiatı

Satie meselesi

Dün şube müdürlerinden biri tekrar isticvab edildi

Basın Birliği Kongresi açıldı

Dahiliye Vekili nutkunda: «Memleketin yüksek menfaatlerine dikkat eden matbuat, medeni idarenin yardımcısıdır» dedi

İngiliz Başvekili bir nutuk söylerken

Basın Kurultayı, dünkü toplantısında ve Dahiliye Vekili, açış nutkunu söylerken

Sulh cephesinin gayreti

Moskovada yapılmakta olan müzakerelerin çok sarih hükümlere bağlanabilmesi için bir müddet daha uzayacağı anlaşılıyor

İnkılâb müzesi açıldı

Vali, birkaç ay sonra ikinci bir müze daha kurulacağını söylüyor

Mareşal Fevzi Çakmak Milâsta

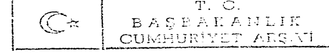
Erkânıharbiye Reisimiz tezahüratla karşılandı

Adliye Vekilinin tetkikatı

Fethi Okyar: «Her sene bir Adliye kongresinin toplanmasını doğru bulmuyorum» diyor

Basınla ilgili bazı arşiv belgeleri

EK-11: Basını incelemek ve denetlemek için, İstanbul'da kurulan basın bürosunda çalıştırılacaklara ilişkin kadro verilmesiyle ilgili kararname.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
14551

Kararname

Ücretleri umumî muvazene kanununun 4 üncü maddesi mucibince I940 malî yılı Matbuat Umum Müdürlüğü bütçesiçin II33 üncü faslının E cetveline dahil 1 inci maddesine konulan tahsisattan verilmek üzere İstanbul matbuatının,tetkik ve telhisi işlerinde çalıştırılacak memurlara ait ilişik 8 aylık kadronun I/IO/I940 tarihinden muteber olmak üzere tasdiki; Matbuat Umum Müdürlüğünün 27/9/I940 tarih ve 2584 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin II/IO/I940 tarih ve IIII4.2/4909 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 21 TEŞ.EV. 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ M. V.

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

| 030 | 18 | 01 | 02 | 92 | 99 | 11 |

Kaynak: BCA-030.18.01.02/92.99.11

EK-12: Sıkıyönetim Komutanı General Ali Rıza'ya arzu edilmeyen neşriyatın önüne geçmesi için emir verildiğine dair, Başbakan Saydam'a yazılan yazı.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı :

Şifreyi yazan makam	Başvekâlet Müsteşarlığı:ANKARA	Geldiği tarih	18.7.1941
Şifrenin tarihi	18.7.1941	Açanın imzası	Abdullah Önhon
Şifrenin numarası	298	Dosya numarası	

Sayın Dr.Refik Saydam
Başvekil
YALOVA

C : 18.7.1941 tarihli şifreye .

İdarei örfiye kumandanı General Ali Rıza'ya telefonla gazteler hakkındaki emirlerinizi tebliğ ettim . Bugünden itibaren takviye edilen İstanbul matbuat bürosu ile daha sıkı temas ederek arzu edilmeyen neşriyatın önüne geçmege çalışacağını vadetti matbuata icabeden tebliğatın ifa kılındığını saygılarımla arz ederim .

Hususî Kalem 18.7.1941 tarih ve 298 sayılıdır .

Müsteşar
Vehbi Demirel

Kaynak: BCA-030.01/17.96.10

EK-13: Gazeteler sık sık kapatma cezalarıyla karşı karşıya kalmıştır. En çok kapanan gazetelerden birini de *Vatan* oluşturmaktadır. Vatandaşları tahrik etmek suçundan 30 Eylül 1944'te kapatılan *Vatan* gazetesi, 22 Mart 1945'te yeniden çıkmasına izin verilmiştir.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Tetkik Müdürlüğü
Karar sayısı
3
1542

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

İstanbulda münteşir Vatan gazetesinin son günlerdeki neşriyatında varlık vergisi mevzuu yeniden ele alınarak vatandaşları birbirleri aleyhine tahrik edici mahiyette yazılar görülmekte olduğundan mezkûr gazetenin muvakkaten kapatılması, Matbuat Kanununun 50 inci maddesi hükmüne tevfikan, İcra Vekilleri Heyetince 30/9/1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. Ik. V. S. İ M. V.
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

030 18 01 02 106 67 6

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
2318

Karar

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

30/9/1944 tarihli ve 3/1542 sayılı kararla geçici olarak kapatılmış olan "Vatan" gazetesinin yeniden çıkarılmasına izin verilmesi; Bakanlar Kurulunca 22/3/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başb. Ad. B. M. M. B. Da. B. Ha. B.
Ma. B. Mf. B. Na. B. Ik. B. S. İ. M. B.
G. İ. B. Zr. B. Mü. B. Ti. B.

030 18 01 02 107 106 11

Kaynak: BCA-030.18.01.02/107.106.11.

EK 14: Dönem içinde belli konularla ilgili haberlere, gazetelerin nasıl yaklaştığı da ele alınmış ve çeşitli raporlar hazırlanarak, Başbakan'a sunulmuştur. Aşağıda ki belgede de 1946'daki matbuat görüşmelerinin gazetelerde nasıl yer verildiği gösterilmektedir.

T. C.
BAŞBAKANLIK
BASIN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Daire :
Sayı :

	I	II
Cumhuriyet	Tam metin	Geniş hülâsa
Akşam	Hülâsa(51 satır)	Hülâsa (91 satır)
Son Telgraf	Tam metin	Yarısı (X)
Vakit	Tam metin	Geniş hülâsa
Yeni Türkiye	Hiç yok	Hiç yok
Tasvir	baştan 70 satır yok	çok kısa hülâsa(8 satır)
Son Saat	baştan 7o satır yok	çok kısa hülâsa(8 satır)
Tanin	tam metin	tam metin
Vatan	tam metin	Hiç yok
Son Posta	tam metin	hiç yok
Son Dakika	Hülâsa(48 satır)	Hiç yok
Gece postası	ortadan 38 satır yok	kırk satır noksan

(X) yarısını da 15 tarihli nüshasında vermiştir.

Kaynak: BCA-030.01/11.65.6.

EK-15: 1946'dan sonra muhalefetin güçlenmesiyle birlikte, CHP tarafından gazetelerde çıkan haberlere yönelik fişleme de başlatılmıştır. Bu amaçla, 64 ana başlık altında gazetelerde çıkan haberler incelenmiştir.

Gazetelerdeki yazıların fişlenme işi
Fişlemek için ayrılan konular ve numaraları

I- C.H.P. Genel Başkanlık işleri
2-Genel Başkanlık ~~xxkiiiigixix~~ Divanı İşleri (sonradan kalkmıştır)
3- Genel Başkanvekili
4-Genel Sekreterlik
5-Genelidare Kurulu ve faaliyeti
6-Parti divanı Ve bu konu etrafında fıkırler
7-Haysiyet divanı
8-Parti Müfettişlikleri
9-İl İdare Kurulları
IO-İlçe İdare Kurulları
II-Bucak " "
I2- Ocak " "
I3-Halkevleri
I4-Halkodaları
I5- Partiden çıkarılma ve istifalar
I6- Parti gelirleri
I7-C.H.P.sanat hareketleri ve mükafatları
I8- İnönüyü hedef tutan tartışmalar
I9-
20-B.M.M.Parti Grupu

24-Kanunlar
25- Kongreler:
A-Büyük Kurultay
B-İl kongreleri
C-İlçe Kongreleri
D-Bucak "
E-ocak -"

Seçim İşleri:
30-
A-Milletvekili seçimleri
B-Belediye seçimleri
C-İl genel seçimleri
D-Muhtar seçimleri

35-Parti Proğramı etrafında yapılan yayımlar
A-Ana prensipler(altıok)
B-İktisadı prensipler
C-sosyal işler
D-Milli Eğitim işleri
E-Sağlık İşleri
F-İdare İşleri

Kaynak: BCA- BCA, 490.01./1287.278.1

EK-16: Yayınların CHP veya DP yanlısı olup olmadığı da incelenmiştir. Bu bakımdan illere gönderilen genelgeler ile yayınlar hakkında bilgi alınmıştır.

-4-

Zonguldak	Türk sesi	Ali Bingöl	C.H.P.	günlük
	Ocak	İnceaaemdaroğlu	D.P.	haft.
	Zonguldak	A.Karaoguz	C.H.P.	haft.
	Kömür gazetesi	A. Karaoguz	C.H.P.	belirs
	İşci Sendikası	Maden işçilerinin		haft.
Bartın	Bartın	Cemal Aliş	C.H.P.	haft

Not: Bu listeye Ankara Ve İstanbulda çıkan gazeteler dahil değildir.

Bize gönderilen gazeteler

Gazetenin adı	İli	
Yeşil Antalya	Antalya	C.H.P.
Aydın	Aydın	"
Yeni Menderes	Aydın	"
Türkdili	Balıkesir	"
Ant	Bursa	"
Bolu	Bolu	il
Çankırı	Çankırı	"
Birlik	Çankırı	D.P.
Çorum	Çorum	İl
Edirne Postası	Edirne	C.H.P.
Sesişık	Eskişehir	"
Porsuk	"	"
Sakarya	"	"
D.Eskişehir	"	D.P.
Yeni Erzurum	Erzurum	C.H.P
Yeşil Giresun	Giresun	C.H.P
Bulancık	"	"
Gaziyurt	Gaziantep	
Atayolu	Antakya	"
Havadis	Mersin	"
Yeni Mersin	"	"
Anadolu	İzmir	"
D.İzmir	"	D.P.
Isparta	Isparta	C.H.P
Türk Yolu	İzmit	C.H.P.
Erciyaş Postası	Kayseri	C.H.P.
Doğrusöz	Kastamonu	Tarafsız
Yeni ses	"	"(C.H.P.)
Mücadele	"	muhalif

Gaz.Adı	İli	
Akşehir	konya(Akşehir)	
Karaman	"	halkevi
Ereğli	" (Ereğli)	C.H.
Yeşilyurt	kırklareli	CHP
Özdilek	"(Lüleburgaz)	C
Halkyolu	Uşak	CHP
Ulussesi	Mardin	CHP
Işık	Manisa	C
Muğlada Halk	Muğla	CHP
Kahramanyurt	Maraş	CHP
Gayret	Malatya	CHP
Gürses	Ordu	CHP
Samsun	Samsun	CHP
Sinop	Sinop	il g.
Yeniadana	adana	CHP
Bugün	Adana	chp
Türksözü	"	"
Keloğlan	"	"
Seyhan	"	"
Tekirdağ	Tekirdağ	ilG
Halk	Trabzon	CHP
Trabzon	Trabzon	CHP
Türksesi	Zonguldak	CHP
Bartın	Bartın	C.H

Kaynak: BCA- 490.01./1287.278.1

EK-17: Propagandaya oldukça önem veren CHP, bu amaçla neşriyat işleri için de önemli oranda para harcamıştır. Paralar ise CHP yanlısı yayınlara aktarılmıştır.

CÜMHURİYET HALK PARTİSİ

GENEL SEKRETERLİĞİ

I94I-I942

Neşriyat İşleri Masrafları

	Lira
1 - Ulus Gazetesi abone masrafları	20000
2 - Yücel'e yardım ve satın alma masrafı	3000
3 - Karagöz Gazetesi abone masrafı	1600
4 - Her nushasından Parti namına 47000 nusha verilmek üzre Yurt Gazetesi neşir, sevk, muharrir ücreti ve her türlü masraf karşılığı	24000
5 - İçte ve dışta Büronun çalışma mevzuunu ilgilendiren çıkmış ve çıkacak kitap, gazete, mecmua satın alma ve yardım masrafı	8000
6 - Büronun çalışma mevzuunu ilgilendiren esaslarda içte ve dışta konferans verdirmek ve bu konferansların veya diğer her türlü eser bastırma masrafı ve kültür yayınlarıyla uğraşan teşekküllere yardım	10000
7 - Profesyonel tiyatro heyetlerini gezdirme ve icabeden yardımları yapma ve konser ve müsamereler verdirme masrafı	5000
8 - Resim sergisine hazırlık olmak için ressam kampları, sergi hazırlama ve mükâfat masrafları	10000
9 - Propaganda plâkları yaptırma masrafı	4000
10- Çeşitli masraflar	1000
Yekûn	86600

Kaynak: BCA-490.01./1536.243.1

EK-18: Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, zaman zaman çeşitli haberler üzerine Başbakan'a yazı yazarak, gazetenin veya gazetelerin Matbuat Kanunu'nun 50. maddesine göre kapatılmasını talep etmiştir.

T. C.
Başvekâlet
…SIN ve YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Ankara: 28.3.1944

Daire : İç Yayın

Sayı : 5207

2314

Başvekâlet Yüksek Makamına

İstanbulda münteşir "Yenisabah" gazetesinin ilişik olarak sunulan 23.3.1944 tarihli nüshasının birinci sahifesinde çıkan karikatür, dostane münasebetler idame ettiğimiz bir devlet reisi hakkında hakareti mutazammın ve binaenaleyh memleketimizin umumî siyasetine aykırı mahiyette olduğundan; mezkûr gazetenin, Matbuat Kanununun 50 inci maddesine tevfikan, muvakkaten kapatılması hususunda gereken İcra Vekilleri Heyeti kararının alınmasını üstün saygılarımla yüksek tensiplerine arzederim.

Basın ve Yayın Umum Müdürü
Orta Elçi
(Selim Sarper)

030	10			86	570	6

İlişiği: Bir gazete.

28-3-944 1494

Verilen cevaplarda : Daire ve şube adının yazılması.

1+1 gazete

Kaynak: BCA-030.10./86.570.6.

EK-19: CHP Genel Sekreterliği tarafından parti teşkilatlarına gönderilen yazılarda, karşı partilerin yayınlarına hakkında bilgi istenmiştir.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı
7/2899

Ankara : 28/XI/946

C.H.P.İl İdare Kurulu
Başkanlığına

Karşı Partilerin İliniz çevresi içinde kurdukları Ocak, Bucak, İlce ve İl İdare Kurullarının son durumlarını gösterir yeni bir cetvel tertipleyip Genel Sekreterliğe yollamanızı .

2 - İliniz çevresi içindeki bu karşı Partilerin faaliyetleri ve propagandaları ile buna karşı bizim Parti teşkilâtımızın ve Partili arkadaşlarımızın faaliyet ve propaganda dereceleri hakkında Genel Sekreterliğe aydınlatıcı, muntazam aylık raporlar yollamayı usul edinmenizi ancak aynı konuda, önemli ve bir an önce Genel Sekreterliğe ulaştırılmasında fayda ve zaruret gördüğünüz hal.. ve vaziyetler olursa, onları aylık raporu bekletmeden derhal bildirmeniz behemehal lâzımdır :

3 - Karşı Partilerin, İliniz çevresi içinde çıkardıkları ve çıkaracakları "Gazete" ve " Dergi" gibi siyasî cereyanları gösteren basını da takibederek bildirmekte devam etmenizi, önemle rica eder, hepinize başarılar dilerim.

C.H.P.Genel Sekreteri A.
Trabzon Milletvekili
F.A. Barutcu

490	01			6	34	9

Kaynak: BCA-490.01./6.34.9

EK-20: Savaşın ardında komünizmle mücadele edilirken, komünist yanlısı gazete ve dergilerde baskı altına alınmıştır. CHP Genel Sekreteri, Başbakan'a gönderdiği yazıda komünist yanlısı yayınlara karşı önlem alınması gerektiğini belirtmiştir.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara: 11.5.1948

10442

Sayın Hasan Saka
Başbakan

Son günlerde intişar etmekte olan günlük, haftalık ve aylık mecmua ve gazeteler sürüm dolayısiyle her türlü kayıttan azade yazılar neşretmekten geri durmadıkları yüksek şahsiyetinizin de gözünden kaçmadığı muhakkaktır. Bu yazılar arasında hak ve adalet mefhumlarına sığınarak gizli gizli komünistlik propagandası yaptıkları sezilmekte olduğu gibi alenen hükûmet şahsiyeti maneviyesini tahkir edenler de mevcut bulunmaktadır. Matbuat Bürolarının ve bilhassa adalet makamlarının bu hususda daha müteyakkız olmaları içtimaî tesanüdün muhafazası ve ceza mevzuatının tatbiksiz kalmaması ve bu yolu geçim vasıtası yapanların cüretlerini arttırmağa sebebiyet verilmemesi bakımından bir zaruret olduğunu takdir buyurursunuz. Bu itibarla: 3 Nisan 1948 tarihli Lalapaşa'da (Açlar gazetesi) - (Siyaset adamları fareden farksızsınız) ve 26 Mart 1948 tarihli Geveze'de (toptan cevap) Sadık Aldoğan ve arkadaşlarından bekliyoruz (Kara delinin kurşuna dizilişi) (işçi kitlesinin acıklı durumu) gibi başlıklarla bu mevzularda bir sürü yazılar çıkmış ve yine Lalapaşa'nın 10 Nisan 1948 günlü nüshasında komünizmin faaliyeti göze çarpmakta bulunmuştur.

Bu gibi neşriyat hakkında takibat mercilerinin daha uyanık olmaları hususuna yüksek müsaade ve delâletlerini saygı ile dilerim.

MK.

C.H.P. Genel Sekreteri
Konya Milletvekili

T. Fikret Sılay

Gereği 14.5.48

BAŞBAKANLIK
Hususi Kalem Müdürlüğü

Tarih	Numara	Ek
14.5.48	800	

030	01			42	252	1

3

Kaynak: 030.01./42.252.1.

EK-21: Yayınlarda dinle ilgili haberlere yer verilmediği gibi bu haberlerin takibini de Diyanet İşleri Başkanlığı yapmıştır. Müftülüklere gönderilen yazıda gazetelerde dini mevzularla ilgili sıkça haber yapıldığı belirtilerek, bu tür haberlerin incelenmesi için büro kurulması istenmiştir.

DEVLET A... ...MÜDÜR...
CUMHURİYET ARŞİVİ

T.C
Diyanet İşleri Başkanlığı
Yazı İşleri Müdürlüğü
No: 1154

39

İstanbul Müftülüğüne

Son günlerde gazetelerde dinî mes'elelere sıkça rastlanmakta ve bazı haftalık gazte ve mecmualarda ise din mevzuları üzerine lehde ve aleyhte yazılar-yazılmakta olduğundan bunları devamlı olarak günü gününe takip etmek için bir tetbir alınması gerektiğinden bu yolda merkezde bu işlerle uğraşacak bir büro kurulması ve yardımcı olarak da İstanbulda çıkan gazete,dergi ve broşürleri takip etmek üzere İstanbul Müftülük memurlarımızdan bazılarının bu işle tevzifi kararlaşmıştır.

İl ve İlçelerde çıkan gazete ve dergileri merkezce takip etmek mümkin olmadığından her müftülük dairesi,çevresinde çıkan bu gibi gazete ve dergilerde tesadüf edilecek her hangi bir dinî mes'ele üzerinde durmaları ve nazarı dikkati celp edecek mahiyette olanlar görülürse hemen ~~işin Ba~~ işi Başkanlığımıza bildirmeleri gereklidir.

Müftülerimizin bu gibi mes'elelerde çok uyanık bulunmaları ve canlılık göstermeleri ehemmiyetle tamim olunur.

9/9/947

Diyanet İşleri Başkanı
A. H. Aksu

38
20/9/1947

051 | V33 | 1 | 4 | 30 | 26

Kaynak: BCA- 051.33./4.30.26.

Gazeteci Milletvekillerinin listesi

EK-22: TBMM'de V. Yasama Dönemi'nde gazeteciliği doğrudan veya dolaylı olarak yapan milletvekilleri (1935–1939)

MİLLETVEKİLİNİN İSMİ	SAHİBİ OLDUĞU VEYA ÇALIŞTIĞI KURUMUN ADI
Falih Rıfkı Atay	Ulus, Akşam Haberleri Başyazarı
Aka Gündüz	Gazeteci-Yazar
Hayrettin Karan	Türk Dili Gazetesi Sahibi ve Yazarı
Hasan Cemil Çambel	Cumhuriyet Gazetesi Yazarı
İbrahim Nemci Dilmen	Gazeteci-Yazar
Ahmet Cevat Emre	Vakit, Akşam Gazeteleri Yazarı
Hüseyin Cahit Yalçın	Yeni Gün, Akşam ve Yeni Sabah Gazeteleri Yazarı
Asım Us	Tanin Gazetesi Yazarı
Haydar Rüştü Öktem	Anadolu ve Duygu Gazeteleri Sahibi
Şeref Aykut	Trakya Gazeteleri Yayıncısı
Fazıl Ahmet Aykaç	Basın Şeref Kartı Sahibi
Nafi Atıf Kansu	Hakimiyeti Millîye Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
Ömer Asım Aksoy	Gazi Sancak Gazetesi Müdürü
Hakkı Tarık Us	Vakit ve Son Saat Gazeteleri Sahibi, Basın Birliği İstanbul Şube Müdürü
Ferit Celal Güven	Türk Sözü Gazetesi Sahibi ve Yazarı
Salah Cimcoz	Mizah Kalem Gazetesi Sahibi
Hamdi Aksoy	Tasvir-i Efkar ve Yeni Gün Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
Mahmut Esat Bozkurt	Yeni Sabah Gazetesi Yazarı
Mehmet Fuat Köprülü	Tamim Gazetesi Yazarı
Velet İzbudak	Konya Vilayet Gazetesi ile İkdam Gazetesi Yazarı
Ahmet Hilmi Kalaç	Gazeteci-Yazar
Naşit Uluğ	Türk Matbuat Cemiyeti Kurucusu ve Genel Sekreteri, Vakit Gazetesi Ankara Muhabiri
Kazım Nami Duru	Türk Dünyası Gazetesi Sahibi
Osman Taner	Malatya Gazetesi Sahibi
Faik Kurdoğlu	Tanin Gazetesi Yazarı
Turgut Türkoğlu	Anadolu Gazetesi Başyazarı
Yunus Nadi Abalıoğlu	Cumhuriyet Gazetesi Sahibi
Hakkı Kılıçoğlu	İzmir'de yayınlanan Hür Fikir Gazetesi Sahibi
Cavit Oral	Adana Halkevi Neşriyat Komitesi Başkanı
Muhittin Baha Pars	Millet yolu Gazetesi ve Haftalık Bursa Dergisi Sahibi

Ahmet İhsan Tokgöz	Gazeteci-Yazar, Alem Basımevi Sahibi
İsmail Müştak Mayakon	Gazeteci-Yazar
Necmeddin Sadak	Akşam Gazetesi Başyazarı
Nazım Poroy	Sabah, İkdam, Tasviri Efkar ve Vatan Gazeteleri Yazarı
Necati Güneri	Albayrak Gazetesi Sahibi
Recep Zühtü Soyak	Hâkimiyeti Millîye Gazetesi kurucusu ve İmtiyaz Sahibi

Kaynak: TBMM (2010), TBMM Albümü (1920-2010). (Araştırma: Mehmet Şahin), c.2, Ankara: TBMM Basın ve Hakla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

EK-23: TBMM'de VI. Yasama Dönemi'nde gazeteciliği doğrudan veya dolaylı olarak yapan milletvekilleri (1939-1943)

MİLLETVEKİLİNİN İSMİ	**SAHİBİ OLDUĞU VEYA ÇALIŞTIĞI KURUMUN ADI**
Şevket Raşit Hatipoğlu	Dönüm Mecmuası sahibi, Ulus ve Sabah Postası yazarı
Falih Rıfkı Atay	Ulus, Akşam Haberleri Başyazarı
Aka Gündüz	İleri Gazetesi Alay Gazeteci yazarı
Ahmet Ulus	Matbaacılık ve Ticaret
Hayrettin Karan	Türk Dili Gazetesi Sahibi ve Yazarı, Basın Şeref Kartı sahibi
Necmeddin Sahir Selan	Vakit ve Zaman Gazetesi Yazarı Sarı Basın Kartı Sahibi
Hasan Cemil Çambel	Türk Yurdu, Yeni Adam Dergileri, Dünya ve Cumhuriyet Gazeteleri yazarı
Hüseyin Cahit Yalçın	Tanin Gazetesi sahibi ve Başyazarı, Ulus ve Yeni Sabah başyazarı
Fazıl Ahmet Kaykaç	Basın Şeref Kartı sahibi
Kemal Ünal Turan	Matbaa Sahibi ve Yazar
Etem İzzet Benice	Son Saat, Millîyet ve Tan Gazeteleri Yazı İsleri Müdürlüklerinde bulundu. Son Telgraf Basımevi sahibi. Son Telgraf, Açıksöz, İkdam, Zaman, Gece Postası Gazeteleri sahibi ve Başyazarı, Basın Birliği Mıntıka İdare Heyeti Azası.
Ahmet İhsan Tokgöz	Gazeteci-Yazar Alem Basımevi Sahibi
Cemal Alış	Bartın Gazetesi Sahibi ve Yazarı
Agah Sırrı Levent	Babalık Gazetesi Yazarı ve Felsefe ve İçtimaiyat Dergisi sahibi
Hilmi Şeremetli	Balıkesir Zaferi Millî Gazetesi Sahibi
Emin Yerlikaya	Ulus ve Cumhuriyet Gazeteleri Bolu Muhabiri
İbrahim Nemci Dilmen	Milliyet Gazetesi Yazarı
Muhittin Baha Pars	Millet Yolu Gazetesi ile Haftalık Bursa Dergisi'nin sahibi
Asım Us	Vakit Gazetesi Sahibi ve Başyazarı
Cahit Çubukçu	Diyarbakır Gazetesi Sahibi
Şeref Aykut	Trakya Gazeteleri Yayıncısı
Ömer Asım Aksoy	Gazi Sancak Gazetesi Müdürü
Bekir Sıtkı Kunt	Vakit Gazetesi Muhabiri, Yenigün Gazetesi Başyazarı
Muhtar Berker	El Hilal Gazeteleri Muhabiri ve yazarı
Ferit Celal Güven	Yeni Adana Gazetesi Çalışanı, Türk Sözü Gazetesi Sahibi

Salah Cimcoz	Mizah Kalem Gazetesi Sahibi
Abidin Daver	İstanbul İstihbarat ve Matbuat Müdürü Tasvirî Efkar, Yenigün, Tercümânı Hakikat, İkdam ve Cumhuriyet Gazeteleri Yazarı
Ahmet Şükrü Esmer	Vakit, Ulus ve Barış Gazeteleri Yazarı
Galip Bahtiyar Göker	Gazeteci-Yazar Millî Ajans Yöneticisi
Mahmut Esat Bozkurt	Sabah Gazeteleri Yazarı
Fuat Köprülü	Servet-i Fünun Mecmuaları ve Tamim Gazetesii Yazarı
Hüsnü Açıksöz	Açıksöz Gazetesi Sahibi
Ahmet Hilmi Kalaç	Erciyes Gazetesi Başyazarı
Sadri Ertem	Tercümanı Hakikat ve Tanin Gazetesi Yazarı
Osman Taner	Malatya Gazetesi Sahibi
Kazım Nami Duru	Rumeli Gazetesi Başyazarı, Türk Dünyası Gazetesi Sahibi
Faik Kurdoğlu	Tanin Gazetesi Yazarı
Hüsnü Yaman	Yeni Türk Gazetesi Sahibi ve Başyazarı
Muhittin Birgen	Tanin Gazetesi Yazı işleri Müdürü
Yunus Nadi Abalıoğlu	Cumhuriyet Gazetesi Sahibi ve Başyazarı
Hakkı Kılıçoğlu	Fikir Gazetesi Sahibi ve Başyazarı
Cavit Oral	Adana Halk Evi Neşriyat Komitesi Reisi
Kemalettin Kamu	Anadolu Ajansı İstanbul ve Paris Mümessili, Büyük Mecmua, Dergâh, Varlık ve Oluş dergileri yazarı
İsmail Safa Özler	Gazeteci-Yazar
Necmeddin Sadak	Aksam Gazetesi Başyazarı
Nazım Poroy	Tercüman, Hakikat, Sabah, İkdam, Tasvir-i Efkâr ve Vatan Gazeteleri Yazarı
Ahmet Faik Barutçu	Trabzon'da çıkan İstikbal Gazetesi Kurucusu ve Başyazar
Velet İzbudak	Gazeteci-Yazar

Kaynak: TBMM (2010), TBMM Albümü (1920-2010). (Araştırma: Mehmet Şahin), c.2, Ankara: TBMM Basın ve Hakla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

EK-24: TBMM'de VII. Yasama Dönemi'nde gazeteciliği doğrudan veya dolaylı olarak yapan milletvekilleri (1943-1946)

MİLLETVEKİLİNİN İSMİ	SAHİBİ OLDUĞU VEYA ÇALIŞTIĞI KURUMUN ADI
Falih Rıfkı Atay	Ulus ve Akşam Haberleri Başyazarı
Hıfzı Oğuz Bekata	Çığır Mecmuası sahibi ve Umumî Neşriyat Müdürü, Bursa Yeşilyurt Gazetesi'nin Başyazarı
Hayrettin Karan	Türk Dili Gazetesi Sahibi ve Yazarı, Basın Şeref Kartı sahibi
Hasan Cemil Çambel	Dünya ve Cumhuriyet Gazeteleri yazarı
Hıfsur Rahman Öymen	Ankara Basın Birliği İdare Heyeti Üyesi
Fazıl Ahmet Aykaç	Basın Şeref Kartı sahibi
Kemal Turan	Matbaa Sahibi ve Müdürü

Hamdullah Subhi Tanrıöver	Basın ve Haber Genel Müdürü
Hüseyin Cahit Yalçın	Tanin Gazetesi sahibi ve Başyazarı, Ulus ve Yeni Sabah başyazarı
Hamdi Çelen	Açık Söz Gazetesi Sahibi ve Yazarı
Emin Kılıççıoğlu	Siirt Gazetesi Sahibi ve Yazarı
Kamil Kitapçı	Kamil Matbaanın sahibi ve yazar
Refik Ahmet Sevengil	Gazeteci-Yazar
Necmeddin Sahir Selan	Vakit ve Zaman Gazetesi Yazarı Sarı Basın Kartı Sahibi
İsmail Hakkı Baltacıoğlu	Gazeteci-Yazar
Suat Yurtkoru	Yeni Asır Gazetesi Yazarı
Hikmet Turhan Dağlıoğlu	Ulus, Cumhuriyet Gazeteleri yazarı
Agah Sırrı Levent	Babalık Gazetesi yazarı ve Felsefe ve Içtimâiyyât Dergisi sahibi
Muhittin Baha Pars	Millet Yolu Gazetesi ile Haftalık Bursa Dergisi'nin sahibi
Asım Us	Vakit Gazetesi Sahibi ve Başyazarı
Faik Asal	Tanin Gazetesi İdari Katibi ve sorumlu müdürü
Naili Küçüka	Hülasa ve Kahraman Gazeteleri sahibi
Yavuz Abadan	Cumhuriyet, Hürses, Milliyet, Öncü, Son Havadis, Ulus, Vatan, Yeni Gün, Yeni İstanbul Gazeteleri yazarı
Ahmet Ulus	Matbaacılık ve Ticaret
İzzet Ulvi Akyurt	Gazeteci Yazar
Hasene Ilgaz	Ulus, Vakit, Cumhuriyet, Yeni İstanbul Gazeteleri yazarı
Bekir Sıtkı Kunt	Vakit Gazetesi yazarı
Ferit Celal Güzel	Yeni Adana gazete, Türk Sözü Gazetesi sahibi
Salah Cimcoz	Mizah Kalem Gazetesi Sahibi
Ahmet Şükrü Esmer	Vakit, Ulus ve Barış Gazeteleri yazarı
Galip Bahtiyar Göker	Gazeteci-Yazar ve Millî Ajans Yöneticisi
Hüseyin Cahit Yalçın	Tanin Gazetesi Sahibi ve Başyazarı, Ulus ve Yeni Sabah Başyazarı
Fuat Köprülü	Servet-i Fünun Mecmuaları ve Tamim Gazetesi yazarı
Fahri Ecevit	Hadisat, Açık Söz ve Ulus Gazeteleri yazarı
Ahmet Hilmi Kalaç	Erciyes Gazetesi Başyazarı
Hasan Karagülle	Konya Halkevi Dergisi ve Babalık Gazetesi Yazarı
Sadri Ertem	Tanin Gazetesi Yazarı
Osman Taner	Malatya Gazetesi Sahibi
Şevket Raşit Hatipoğlu	Dönüm Mecmuası Sahibi, Gazeteci-Yazar
Faik Kurdoğlu	Tanin Gazetesi Yazarı
Feridun Osman Menteşeoğlu	Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
Hakkı Kılıçoğlu	Hür Fikir Gazetesi Sahibi
Kemalettin Kamu	Anadolu Ajansı Neşriyat ve İstihbarat Müdürü

Cavit Oral	Adana Halkevi Neşriyat Müdürü-Gazeteci
Emin Kılıççıoğlu	Siirt Gazetesi Sahibi
İsmail Habib Sevük	Gazeteci-Yazar
Kamil Kitapçı	Kamil Matbaanın sahibi ve yazar
Necmeddin Sadak	Aksam Gazetesi Başyazarı
Nazım Poroy	Gazeteci-Yazar
Ahmet Faik Barutçu	Gazeteci-Yazar
Ali Rıza İncealemdaroğlu	Ocak Gazetesi ve Bucak Dergisi Sahibi

Kaynak: TBMM (2010), TBMM Albümü (1920-2010). (Araştırma: Mehmet Şahin), c.2, Ankara: TBMM Basın ve Hakla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

EK-25: TBMM'de VIII. Yasama Dönemi'nde gazeteciliği doğrudan veya dolaylı olarak yapan milletvekilleri (1946-1950)

MİLLETVEKİLİNİN İSMİ	SAHİBİ OLDUĞU VEYA ÇALIŞTIĞI KURUMUN ADI
Falih Rıfkı Atay	Ulus, Akşam Haberleri Başyazarı
Hıfzı Oğuz Bekata	Çığır Mecmuası sahibi ve Umumî Neşriyat Müdürü, Bursa Yeşilyurt Gazetesi'nin Başyazarı
Hasan Cemil Çambel	Türk Yurdu, Yeni Adam dergileri ile Dünya ve Cumhuriyet Gazeteleri yazarı
Hıfsur Rahman Öymen	Ankara Basın Birliği İdare Heyeti Üyesi
Abdurrahman Konuk	Ant Gazetesi İdare Müdürü ve Başyazarı
Fazıl Ahmet Kaykaç	Basın Şeref Kartı sahibi
Kemal Ünal Turan	Matbaa Sahibi ve Yazar
Cihad Baban	Gazeteci-Yazar
Burhan Cahit Morkaya	Köroğlu Gazetesi Sahibi
Hamdullah Subhi Tanrıöver	Basın ve Haber Genel Müdürü
Hüseyin Cahit Yalçın	Tanin Gazetesi sahibi ve Başyazarı, Ulus ve Yeni Sabah başyazarı
Hamdi Çelen	Açık Söz Gazetesi Sahibi ve Yazarı
Mehmet Kamil Boran	İleri Hukuk Dergisi Sahibi ve Yazarı
Ahmet Remzi Yüregir	Anadolu Ajansı Temsilcisi
Kamil Kitapçı	Kamil Matbaanın sahibi ve yazar
Refik Ahmet Sevengil	Gazeteci-Yazar
Necmeddin Sahir Sılan	Gazeteci-Yazar
Fuat Bilal	Türk Dili Gazetesi Mesul Müdürü
Hilmi Şeremetli	Balıkesir'de Zaferi Millî Gazetesi Sahibi
Ahmet Münir Erhan	Gazeteci-Yazar
Asım Us	Vakit Gazetesi Sahibi ve Başyazarı
Hasene Ilgaz	Ulus, Vakit, Cumhuriyet, Yeni İstanbul Gazeteleri ile Akgün, Çorum, Hür Söz, Safranbolu, Adana ve Hatay Yerel Gazeteleri yazarı
Naili Küçüka	Hülasa ve Kahraman Gazeteleri sahibi
Fazıl Ahmet Kaykaç	Basın Şeref Kartı sahibi
Kemalettin Kamu	Anadolu Ajansı İstanbul ve Paris Mümessili, Büyük Mecmua, Dergâh, Varlık ve Oluş dergileri yazarı

Yavuz Abadan	Cumhuriyet, Hürses, Millîyet, Öncü, Son Havadis, Ulus, Vatan, Yeni Gün, Yeni İstanbul Gazeteleri yazarı
Ömer Asım Aksoy	Gazi Sancak Gazetesi Müdürü
Adnan Adıvar	Cumhuriyet Gazetesi ve Yeni Ufuklar Dergisi yazarı
Fuat Köprülü	Servet-i Fünun Mecmuaları ve Tamim Gazetesi yazarı
Haydar Rüştü Öktem	Anadolu ve Duygu Gazeteleri sahibi
Fahri Ecevit	Açık Söz ve Ulus Gazeteleri yazarı
Ahmet Çelen	Gazeteci-Yazar
Sait Azmi Feyzioğlu	Kızıl Hilal Dergisi sahibi
İsmail Hakkı Baltacıoğlu	Gazeteci-Yazar
Hasan Karagülle	Konya Halkevi Dergisi ve Babalık Gazetesi Yazarı
Mehmet Sadık Eti	Fırat Gazetesi Sahibi
Osman Taner	Malatya Gazetesi Sahibi
Şevket Raşit Hatipoğlu	Dönüm Mecmuası sahibi, Ulus ve Sabah Postası yazarı
Faik Kurdoğlu	Tanin Gazetesi Yazarı
Emin Soysal	Gazeteci-Yazar
Yusuf Ziya Ortaç	Ulus, Cumhuriyet, Vakit Gazeteleri Yazarı, Akbaba Mizah Dergisi Sahibi
Fahri Kurtuluş	Mersin Gazetesi Neşriyat Müdürü
Cavit Oral	Adana Halk Evi Neşriyat Komitesi Reisi
Ahmet Remzi Yüregir	Anadolu Ajansı Temsilcisi
Etem İzzet Benice	Son Saat, Milliyet ve Tan Gazeteleri Yazı İsleri Müdürlüklerinde bulundu. Son Telgraf Basımevi sahibi. Son Telgraf, Açık söz, İkdam, Zaman, Gece Postası Gazeteleri sahibi ve Başyazarı, Basın Birliği Mıntıka İdare Heyeti Azası.
Necmeddin Sadak	Aksam Gazetesi Başyazarı
Nazım Poroy	Tercüman, Hakikat, Sabah, İkdam, Tasvir-i Efkâr ve Vatan Gazeteleri yazarı
Ahmet Faik Barutçu	Trabzon İstikbal Gazetesi Kurucusu ve Başyazar
Ali Rıza İncealemdaroğlu	Ocak Gazetesi ve Bucak Dergisi Sahibi
Orhan Seyfi Orhon	Gazeteci-Yazar

Kaynak: TBMM (2010), TBMM Albümü (1920-2010). (Araştırma: Mehmet Şahin), c.2, Ankara: TBMM Basın ve Hakla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

EK-26: Millî Şef Döneminde Basını Etkileyen Gelişmeler

1938: İsmet İnönü 348 oy ve müttefikan Cumhurbaşkanı seçildi

1938: Türk Basın Birliği kuruldu.

1939: CHP'nin 5. Büyük Kurultay'ında İnönü'ye Millî Şef unvanı verildi

1939: Gazetelerin dış politika haberlerini nasıl yayınlayacaklarını belirlemek için Dışişleri, İçişleri ve Maliye Bakanlıkları tarafından komisyon kuruldu.

1939: İçişleri Bakanlığı'na danışılmaksızın İngiliz-Fransız görüşmeleri konusunda yorum yapılması yasaklandı.

1939: Gazete ilanlarından Damga Vergisi alınmaya başlandı.

1940: Millî Korunma Kanunu kabul edildi

1940: Örfi İdare Kanunu kabul edildi

1940: Başvekalet Matbuat Umum Müdürlüğü kuruldu.

1940: Başbakan Refik Saydam'dan tarafından gazetelere dış politika haberleriyle ilgili nasıl yayın yapacakları konusunda 4 maddelik talimatname gönderildi.

1940: Almanya aleyhinde haber yayınlanması yasaklandı.

1940: Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine basına Bulgaristan aleyhinde yayın yapılmaması yönünde talimat verildi.

1940: Matbuat Kanunu'nun 30 ve 35. Maddeleri değiştirildi.

1940: Bakanlar Kurulu Kararı ile gazetelere sayfa sınırlaması getirildi. Boyutu 0.42 x O.58 ve üstünde olan tüm günlük gazetelerin 4 sayfadan fazla çıkması yasaklandı. Sayfa boyutları 0.42 x O.58 ve altında olan gazetelerin sayfa sayısı 6 olarak belirlendi. Diğer yandan baskı makinelerinin 6 sayfayı basmaya müsait olmayan gazeteler için ise haftada 4 gün dörder ve üç günde 8'er sayfa yayın yapabilme hakkı getirildi. Hükümetin yayın organı olan Ulus Gazetesi'ne ise sayfa noktasında kolaylık sağlandı. Gazetelerin sayfa yasağına uyup uymadığının takibi ve kontrolünden ise Matbuat Umum Müdürlüğü sorumlu tutuldu.

1941: Stalin'in Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na getirilmesi ile ilgili yorum yapılması yasaklandı.

1942: Basın Kartı Nizamnamesi kabul edildi.

1943: CHP Meclis Gurubu tarafından Basın ve Yayın alanında görülen hadiseleri incelemek, bunları önleyecek tedbirleri düşünmek ve her türlü basın ve yayın

vasıtalarını daha yapıcı ve faydalı hale getirmenin şartları tayin etmek maksadıyla komisyon kuruldu.
1943: Türkçülük ve Sosyalizm yanlısı yayınlarla ilgili Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na rapor sunuldu.
1943: Başvekalete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü'nün adı Basın Yayın Umum Müdürlüğü olarak değişti.
1943: Resmi daire ve müesseselere ait ilanların Türk Basın Birliği aracılığı ile dağıtılmasına karar verildi.
1944: CHP'nin kurduğu komisyon tarafından ilk basın raporu Meclis'e sunuldu.
1944: Almanya'dan gelecek haberlerin nasıl yayınlanacağı konusunda AA'ya talimat verildi.
1945: Basın alanında demokratik adımların atılmasını sağlayan Birleşmiş Milletler (BM) Anayasası San Francisco'da imzalandı.
1945: Nuri Demirağ, çok partili hayatın ilk partisi olan Millet Partisi'ni kurdu.
1945: Bakan Kurulu'na gazeteleri kapatma yetkisi veren MK'nin 50. Maddesi kaldırıldı.
1945: CHP Genel Sekreteri adına Faik Ahmet Barutçu tarafından 31 Aralık 1945 tarihinde illere gönderilen talimatnamede CHP karşıtı yayınların takip edilmesi istendi.
1946: Celal Bayar, 1950 seçimlerinde CHP'yi devirecekleri Demokrat Parti'yi kurdu.
1946: Matbuat Kanununun 9, 12, 15, 17, 18, 27, 30, 34, 35, 48 ve 55. maddeleri değiştirildi.
1946: Komünist fikirleri yaydıkları iddiasıyla *Sendika, Ses, Nor-Or, Gün, Yığın*, *Dost* gazete ve dergileri kapatıldı. İslam'ı hareketleri nedeniyle de *Büyük Doğu* gazetesi 4 ay tatil edildi.
1946: Türk Basın Birliği kaldırıldı.
1946: Gazeteciler Cemiyeti kuruldu
1947: Komünizmle mücadele kapsamında Truman Doktrini ve Marshall Yardımı kabul edildi.
1947: Basın Kartı Nizamnamesinin bazı maddeleri TBB'nin kapatılması nedeniyle ilgili 8 Şubat 1947 ve 28 Haziran 1947 tarihlerinde değiştirildi.

1947: CHP Matbuat Bürosu tarafından 25 Haziran 1947 tarihinde tamamlanarak CHP İstanbul Bölge Müfettişi Dr. Fazıl Şerafettin Bürge tarafından Genel Sekreterliğe basın raporu sunuldu.

1948: CHP Yayın Bürosu'nun 6 Şubat 1948 tarihli raporu kapsamında da halkla daha çok buluşabilmesi için Ulus'a desteğin arttırılması kararlaştırıldı.

1948: Ankara ve İstanbul Radyosu'ndan tüm siyasi partilerin yararlanmasının önü açıldı.

1948: Resmi kurumlardan yapılacak açıklamaların partili yayınlara yapılması kararlaştırıldı.

1948: Haber akışının AA ile yapılması kararlaştırıldı.

1949: Basın Kartı Nizamnamesinin bazı maddeleri değiştirildi.

1949: Gazete sayfalarının hakkında verilen tüm kararlar 22 Aralık 1949 tarihinde kaldırıldı.

1949: Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nün yerine Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü kuruldu.

1950: Seçimler öncesinde artan eleştiriler karşısında basının takip edilmesi ve çıkacak yayınlara karşı önlem alınması için CHP Genel Sekreterliği tarafından Propaganda Komiteleri kurulması kararlaştırıldı.